

Regeringens proposition

1986/87: 74

om näringspolitik inför 1990-talet

Prop.
1986/87: 74

Regeringen förelägger riksdagen vad som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 5 februari 1987 för de åtgärder och de ändamål som framgår av föredragandens hemställan.

På regeringens vägnar

Ingvar Carlsson

Thage G Peterson

Propositionens huvudsakliga innehåll

Näringslivsutvecklingen präglas av en fortsatt snabb strukturuomvandling. Denna berör alla branscher och sker i allt större utsträckning på ett internationellt plan, där nya konkurrenser och nya tekniska lösningar ständigt ändrar konkurrensförutsättningarna. Med denna omvandling har bl. a. följt att gränserna mellan vad som traditionellt kan betraktas som *industri-resp. tjänsteproduktion* alltmer suddas ut. Av denna anledning har begreppen *näringsliv* och *näringspolitik* använts i propositionen vid en principiell diskussion av utvecklingen.

I propositionen redovisas inledningsvis (avsnitt 2) näringspolitikens mål och motiv, dess roll i den svenska ekonomin samt näringspolitikens medel. De mål och riktlinjer för industripolitiken som lades fast år 1982 preciseras och utvecklas nu i denna proposition.

I den därpå följande genomgången av näringslivets utveckling och konkurrenskraft (avsnitt 3) konstateras att svensk industri- och tjänstesektor långsiktigt har förlorat marknadsandelar utomlands. Även om läget förbättrats efter år 1982, måste svenskt näringsliv i framtiden inrikta sig på att klara en hård ökad internationell konkurrens på såväl traditionella marknader inom Europa som på andra marknader. Bland viktiga förutsättningar för att långsiktigt stärka konkurrenskraften framhålls därvid behovet av att på bred bas delta i internationell teknikutveckling, att gradvis höja kvalitets- och servicenivån samt att utnyttja de effektivitetsfördelar som ny produktionsteknik ger. Av speciellt stor betydelse är utvecklingen inom mikroelektroniken och dess olika informationsteknologiska tillämpningar,

vilka kommer att starkt påverka den ekonomiska utvecklingen under de närmaste 5–10 åren.

För att svenskt näringsliv skall ha möjlighet att klara konkurrensen måste den inhemska pris- och kostnadsutvecklingen bringas ned till den nivå som råder i våra främsta konkurrentländer. I annat fall kommer trycket på en snabbare strukturomvandling att åter öka liksom svårigheter att upprätthålla sysselsättningen.

Mot bakgrund av det internationella konkurrensläge som kan förutses presenteras näringspolitikens långsiktiga huvuduppgift (avsnitt 4) i termer av tre delmål. Dessa är att medverka till att näringslivet har:

- en effektiv produktionsapparat,
- en mångsidig industri- och tjänstesektor,
- en stor andel produkter med högt förädlingsvärde i form av teknologi eller annat avancerat kunskapsinnehåll.

Vad gäller näringspolitikens medel föreslås bl. a. att neddragningen av defensiva stöd fullföljs och att ekonomiska stimulanser främst inriktas mot teknikutveckling och småföretagsutveckling. Näringspolitiken bör därvid förfoga över medel för såväl generella som selektiva insatser. Strategin bör vara mångsidig och inte orienteras till vissa utpekade framtidsbranscher.

Näringspolitikens principiella inriktning inför 1990-talet sammanfattas i ett program bestående av tio insatsområden. Områdena anknyter till följande avsnitt i propositionen (avsnitten 5–14).

De ekonomisk-politiska ramarna (avsnitt 5) utgör en viktig förutsättning för näringspolitiken. Därvid kan konstateras att kredit- och riskkapitalmarknaderna har genomgått avsevärda förändringar under 1980-talet. Även företagsskattesystemet är en viktig del i de ekonomisk-politiska ramförutsättningarna. En kommitté arbetar för närvarande med en översyn av företagsbeskattningen. Insatserna inom ramen för det statliga exportkreditfinansieringssystemet och Sveriges Investeringsbank AB har omprövats under senare år och anpassats till nya förutsättningar. Några förslag till förändringar presenteras inte på detta område.

Infrastrukturens (avsnitt 6) betydelse för näringslivets internationella konkurrenskraft och för den regionala utvecklingen ökar i takt med utvecklingen mot mer kunskapsintensiv industri och utnyttjande av informationsteknologi. Flera åtgärder på detta område har presenterats i årets budgetproposition (prop. 1986/87:100 bil. 14). I denna proposition presenteras insatser inom utbildningsområdet för att bygga upp kompetensen inom området kvalitetsstyrning.

Arbetet med *avregleringar och förenklingar* (avsnitt 7) redovisas. Betydande positiva effekter har uppnåtts. Avregleringsarbetet drivs vidare. Dessutom redovisas i detta sammanhang genomförda och föreslagna förenklingar och anpassningar inom det näringspolitiska stödsystemet.

I propositionen förordas en fortsatt mycket restriktiv inställning beträffande statligt *stöd till krisdrabbade företag* (avsnitt 8). Omställningsproblemet skall i stället bemötas med åtgärder som minskar de negativa konsekvenserna för de anställda och för regionerna. Lokala sysselsättningskriser bör därvid i normalfallet hanteras inom ramen för befintliga närings-, regional- och arbetsmarknadspolitiska program och med medverkan från

näringslivet, fackliga organisationer samt lokala och regionala intressenter. I undantagsfall kan särskilda statliga insatser bli aktuella.

Vad gäller företagens *internationella investeringar* (avsnitt 9) konstateras bl. a. att dessa ökat mycket kraftigt under senare år, såväl vad gäller svenska företags investeringar utomlands som utländska förvärv i Sverige. Näringslivet går mot en gradvis ökad internationalisering. För att följa svenska företags investeringar utomlands aviseras förbättringar av statistiken på området. Vidare kommer överläggningar att initieras med de större utlandsverksamma företagen. Vissa förenklingar föreslås i lagstiftningen om utländska förvärv av svenska företag.

Åtgärder för teknisk forskning och utveckling (avsnitt 10) utgör en betydelsefull del av näringspolitiken. I propositionen presenteras omfattande satsningar på informationsteknologi i ett samordnat nationellt program, ett betydligt förstärkt nytt treårsprogram för styrelsen för teknisk utveckling med bl. a. ökade satsningar på bioteknik, biomedicinsk teknik, materialteknik, miljöteknik, verkstadsteknik samt på ett nytt område: mikronik. Fonden för industriellt utvecklingsarbete föreslås få en delvis ändrad inriktning för att ytterligare stärka de små och medelstora företagen samt olika initiativ inom ramen för det europeiska forskningssamarbetet inom EUREKA. Slutligen föreslås särskilda resurser för att tillvarata de möjligheter som internationellt forsknings- och utvecklingsarbete erbjuder. Förslag inom detta område har också redovisats i propositionen om forskning (prop. 1986/87:80). De båda propositionerna bör därför vad gäller teknikpolitiken ses i ett sammanhang.

Inom området *småföretagsutveckling* (avsnitt 11) inriktas åtgärderna på att stimulera nyföretagandet och undanröja hinder för småföretag med expansomöjligheter. Satsningar görs på rådgivning, fördjupad utbildning och riskfinansiering. Stiftelsen Småföretagsfonden föreslås få 100 milj. kr. i medelstillskott. Stiftelsen Norrlandsfonden bör inrikta sin verksamhet på små och medelstora företag och samordna den med utvecklingsfonderna i de fyra nordligaste länen. Systemet med s. k. industrigarantilån avvecklas, eftersom behovet tillgodoses på annat sätt genom bl. a. de regionala utvecklingsfonderna. Det särskilda anslaget för bidrag till Stiftelsen Institutet för Företagsutveckling (SIFU) utgår ur statsbudgeten. I stället får statens industriverk lämna bidrag till SIFU inom ramen för anslaget Småföretagsutveckling.

Vad gäller *statliga företag* (avsnitt 12) slås fast att staten även framgent kommer att ha en betydande roll som ägare till företag inom såväl basindustrierna som andra mer expansiva branscher. Den förbättrade situationen för de statsägda företagen bedöms därvid ge möjligheter till en mera offensiv utveckling. I vissa fall förutses att även andra ägare kan bli aktuella som minoritetsägare i samband med nyemissioner i de statliga företagen. I propositionen behandlas även ändrade ekonomiska befogenheter för affärsverket FFV, som behåller sin nuvarande företagsform.

Näringspolitiken omfattar även *utvecklingsinsatser i vissa branscher* (avsnitt 13). Inom mineralpolitikens område föreslås fortsatta satsningar på prospektering, geologisk kartering samt forskning och utveckling. Till ett treårigt program för utökad prospektering m. m. föreslås 96 milj. kr.

Vidare föreslås att de branschfrämjande åtgärderna för den träbearbetande industrin liksom det allmänna strukturutvecklingsprogrammet inom statens industriverk fortsätter under den kommande treårsperioden. De branschfrämjande åtgärderna samordnas med utvecklingsfondernas verksamhet. Det pågående programmet för havsindustriell kompetensutveckling vid industriverket förlängs med ett år, varvid en utvärdering av programmet genomförs.

Som tionde programpunkt redovisas *utrednings- och samrådsverksamheten* (avsnitt 14) inom industridepartementets område. Därvid föreslås att statens industriverk även i fortsättningen skall ha ett huvudansvar att tillgodose riksdag, regering och allmänhet med näringspolitiska utredningar.

Av följande tablå framgår vilka anslag för budgetåret 1987/88 som föreslås i propositionen samt – i förekommande fall – föreslagna anslagsramar för treårsperioden 1987/88–1989/90 (1 000-tal kr.):

	1987/88	Ram 1987/88–1989/90
B 1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader	52 998	–
B 2. Statens industriverk: Utredningsverksamhet	4 500	14 500
B 4. Åtgärder för att främja industridesign	5 000	15 000
B 11. Branschfrämjande åtgärder	17 000	51 000
B 12. Småföretagsutveckling	159 930	494 930
B 13. Täckande av förluster vid viss garantigivning, m. m.	50 000	–
B 14. Åtgärder för havsindustriell kompetensutveckling	6 700	–
D 7. Program för utökad prospektering m. m.	96 000	96 000
F 3. Bidrag till Stiftelsen Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet	26 400	–
F 7. Europeiskt forsknings- och utvecklingssamarbete	1 000	–
F 19. Industriell utveckling m. m. inom informationsteknologi- området	30 000	90 000
F 20. Industriell utveckling inom mikroelektroniken	18 500	–

Förslag vad avser medel till verksamheten inom styrelsen för teknisk utveckling samt övriga delar av det nationella informationsteknologiprogrammet redovisas i propositionen om forskning (prop. 1986/87: 80).

Lag om ändring i lagen (1982: 617) om utländska förvärv av svenska företag m. m.

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1982: 617) om utländska förvärv av svenska företag m. m.

dels att 12 § skall upphöra att gälla,

dels att rubriken närmast före 12 § skall utgå,

dels att 1, 2, 7, 8 och 18 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

Denna lag innehåller bestämmelser om begränsningar i rätten för utländska rättssubjekt och vissa svenska rättssubjekt att förvärva aktier i svenska aktiebolag, andelar i svenska handelsbolag eller rörelser som drivs här i landet. *Genom lagen begränsas också rätten att sluta avtal om handelsbolag.*

Denna lag innehåller bestämmelser om begränsningar i rätten för utländska rättssubjekt och vissa svenska rättssubjekt att förvärva aktier i svenska aktiebolag, andelar i svenska handelsbolag eller rörelser som drivs här i landet.

2 §

Denna lag tillämpas inte på svenska bank- eller försäkringsaktiebolag eller på aktierna i sådana bolag.

Bestämmelserna om förvärvstillstånd i 7-11 §§ tillämpas inte i fråga om

1. *teckning av aktier i samband med stiftandet av ett aktiebolag,*

2. *förvärv av aktier i bolag som aldrig har bedrivit verksamhet och som saknar anställda,*

3. *förvärv av aktier i aktiebolag, andelar i handelsbolag eller äganderätt eller nyttjanderätt till rörelse eller del av rörelse, om tillgångarnas nettovärde i bolaget eller rörelsen enligt den fastställda balansräkningen för det senaste räkenskapsåret inte överstiger ett gränshelopp som motsvarar 100 gånger det basbelopp enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring som gällde under den sista månaden av räkenskapsåret eller om antalet anställda i bolaget eller rörelsen under det senaste räkenskapsåret inte vid något tillfälle har överstigit 10.*

Om det bolag i vilket aktie eller andel förvärvats är ett moderföre-

tag inom en koncern, skall vid beräkning enligt andra stycket 3 också inräknas tillgångarnas nettovärde eller antalet anställda i dotterföretagen inom koncernen.

7 §¹

Kontrollsubjekt får inte utan tillstånd (förvärvstillstånd) för varje särskilt fall förvärva

1. så många aktier i svenska aktiebolag att genom förvärvet förvärvarens andel av aktiekapitalet eller röstetalet för samtliga aktier i bolaget kommer att överskrida något av gränsvärdena tio, tjugo, fyrtio eller femtio procent,
2. andelar i svenska handelsbolag,
3. äganderätt eller nyttjanderätt till rörelser som drivs här i landet eller delar av sådana rörelser.

Förvärvstillstånd behövs inte för förvärv inom samma koncern, om förvärvaren är ett svenskt företag inom koncernen. När ett utländskt företag i koncernen har ett bestämmande inflytande över förvärvaren, krävs dock förvärvstillstånd, om ett svenskt företag har ett bestämmande inflytande över alla företagen i koncernen.

Om vissa utländska bankföretags förvärv finns särskilda bestämmelser i 14 a §.

8 §²

Vid beräkning av antal aktier enligt 7 § skall varje aktie räknas med som tillhör

1. ett företag som ingår i samma koncern som förvärvaren,
2. ett företag över vilket förvärvaren har ett bestämmande inflytande, om förvärvaren är utländsk medborgare,
3. förvärvarens make, barn, föräldrar eller syskon eller ett företag över vilket en sådan anhörig har ett bestämmande inflytande.

Första stycket 1. gäller inte när ett utländskt rättssubjekt inom en koncern förvärvar aktier i ett svenskt bolag inom samma koncern.

Första stycket 1. gäller inte i fråga om förvärv av aktier inom en koncern.

18 §

Tillstånd att sluta avtal om handelsbolag eller att förvärva andelar i ett handelsbolag får meddelas en-

Tillstånd att förvärva andelar i ett handelsbolag får meddelas endast om det finns ett avtal enligt vilket

¹ Senaste lydelse 1985: 501.

² Senaste lydelse 1984: 284.

dast om det finns ett avtal enligt
vilket *bolaget skall vara slutet eller*
inträde är medgivet i och med att
tillstånd ges.

inträde i bolaget skall vara medgi-
vet i och med att tillstånd ges.

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1987.
2. Beträffande förvärv som har skett före ikraftträdandet skall lagen fortsätta att gälla i sin äldre lydelse, om förvärvet avser en eldistributionsanläggning.

Lag om ändring i lagen (1982: 618) om utländska förvärv av fast egendom m. m.

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 2 § och 2 kap. 2 § lagen (1982: 618) om utländska förvärv av fast egendom m. m. skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse***1 kap 2 §¹**

Förvärvstillstånd behövs inte

1. för förvärv genom bodelning, arv eller testamente,
2. för förvärv genom fusion enligt 14 kap. 8 § aktiebolagslagen (1975: 1385),
3. för förvärv genom inrop på exekutiv auktion,
4. om förvärvaren är gift med en svensk medborgare,
5. om förvärvaren är gift med överlåtaren och inte heller om förvärvaren eller, när makar förvärvar gemensamt, någon av dem är överlåtarens avkomling, allt under förutsättning att överlåtaren inte är skyldig att avyttra egendomen enligt 3 kap. 1 § eller enligt 6 § lagen (1975: 1132) om förvärv av hyresfastighet m. m. eller 16 § jordförvärvslagen (1979: 230),

6. om förvärvaren är ett svenskt företag inom samma koncern som överlåtaren.

När ett utländskt företag i koncernen har ett bestämmande inflytande över förvärvaren, gäller inte första stycket 6, om ett svenskt företag har ett bestämmande inflytande över alla företagen i koncernen.

2 kap. 2 §

Förvärvstillstånd behövs inte

1. för förvärv genom bodelning, arv eller testamente,
2. för förvärv genom fusion enligt 14 kap. 8 § aktiebolagslagen (1975: 1385),
3. för förvärv genom inrop på exekutiv auktion,
4. om förvärvaren är gift med överlåtaren och inte heller om förvärvaren eller, när makar förvärvar gemensamt, någon av dem är överlåtarens avkomling, allt under förutsättning att överlåtaren inte är skyldig att avyttra egendomen enligt 3 kap. 5 §,

5. om förvärvaren är ett svenskt företag inom samma koncern som överlåtaren.

När ett utländskt företag i koncernen har ett bestämmande inflytande över förvärvaren, gäller inte första stycket 5, om ett svenskt fö-

¹ Senaste lydelse 1985: 944.

retag har ett bestämmande inflytande över alla företagen i koncernen.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1987.
 2. Beträffande förvärv som har skett före ikraftträdandet skall lagen fortsätta att gälla i sin äldre lydelse, om förvärvet avser en hyreshusenhet, en jordbruksfastighet eller en eldistributionsanläggning.

Lag om ändring i lagen (1983: 1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m. m.

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1983: 1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m. m. skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

Krigsmateriel får inte tillverkas här i riket utan tillstånd av regeringen, om ej annat följer av föreskrifter som har meddelats med stöd av denna lag. Tillstånd att tillverka krigsmateriel får meddelas endast svensk medborgare, svenskt handelsbolag eller svenskt aktiebolag. För tillverkning i ringa omfattning får dock tillstånd ges även åt annan.

Krigsmateriel får inte tillverkas här i riket utan tillstånd av regeringen, om ej annat följer av föreskrifter som har meddelats med stöd av denna lag. Tillstånd att tillverka krigsmateriel får meddelas endast svensk medborgare, svenskt handelsbolag i vilket inte någon av bolagsmännen är kontrollsobjekt som avses i 3 § lagen (1982: 617) om utländska förvärv av svenska företag m. m. och svenskt aktiebolag i vars bolagsordning intagits utlänningsförbehåll som avses i nämnda lag. Om särskilda skäl föreligger, får dock tillstånd ges även åt annan.

Regeringen får meddela föreskrifter om undantag från tillståndskravet enligt första stycket för ändring eller ombyggnad av skjutvapen i fall som avses i 24 § första stycket vapenlagen (1973: 1176) samt för tillverkning av enstaka skjutvapen och av ammunition för tillverkarens eget bruk.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1987.

Lag om ändring i lagen (1983: 1092) med reglemente för allmänna pensionsfonden

Härigenom föreskrivs att punkt 7 övergångsbestämmelserna till lagen (1983: 1092) med reglemente för allmänna pensionsfonden skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

7¹. Summan av de medel som enligt 27 § andra stycket första meningen får överföras till en löntagarfondstyrelses förvaltning skall för år 1984 minskas med ett belopp om 20 miljoner kronor. Riksförsäkringsverket skall överföra sammanlagt 100 miljoner kronor till en av regeringen inrättad småföretagsfond.

Föreslagen lydelse

7. Summan av de medel som enligt 27 § andra stycket första meningen får överföras till en löntagarfondstyrelses förvaltning skall för åren 1984 och 1987 minskas med ett belopp om 20 miljoner kronor vardera året. Riksförsäkringsverket skall efter beslut av regeringen överföra sammanlagt 200 miljoner kronor till en av regeringen inrättad småföretagsfond.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1987.

¹ Senaste lydelse 1984: 704.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 5 februari 1987

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, och statsråden Feldt, Sigurdsen, Gustafsson, Leijon, Hjelm-Wallén, Peterson, S. Andersson, Bodström, Göransson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Holmberg, Hellström, Wickbom, Johansson, Hulterström, Lindqvist, G. Andersson, Lönnqvist

Föredragande: statsrådet Peterson

Proposition om näringspolitik inför 1990-talet

1 Inledning

I propositionen om industriell tillväxt och förnyelse (prop. 1983/84: 135) lämnade jag en samlad redogörelse för industripolitikens inriktning. Jag vill nu följa upp och föra vidare vad jag därvid anförde.

Som jag snare närmare kommer att beröra, pågår en snabb internationell omvandling av industrisektorn. Omvandlingen orsakas bl. a. av att konkurrensen har skärpts betydligt inom mogna branscher. Vidare skapar den tekniska utvecklingen ständigt nya möjligheter, vilket förändrar förutsättningarna för industriell produktion. Med denna omvandling har följt att gränserna mellan vad som traditionellt har betecknats som *industriproduktion* resp. *tjänsteproduktion* alltmer suddas ut. Jag finner därför att det är mer relevant att vid en principiell diskussion av utvecklingen i fortsättning- en använda begreppen "näringsliv" och "näringspolitik" i stället för "industri" resp. "industripolitik". Därmed vill jag även ge uttryck för min uppfattning att olika verksamheter såsom transporter, konsulttjänster m. m. är av lika stor betydelse som renodlad industriell produktion. Det är också viktigt att slå fast att det föreligger ett nära samband mellan olika aktiviteter i näringslivet och att konkurrenskraften inte bara bestäms av enstaka framgångsrika aktiviteter, utan av samspelet mellan olika aktiviteter.

Jag har tidigare denna dag vid min anmälan till propositionen om forskning (prop. 1986/87: 80 bil. 10) behandlat verksamheten vid styrelsen för teknisk utveckling samt forskning inom ramen för ett nationellt program med tyngdpunkt på tekniskt industriella områden.

Genom beslut av regeringen den 20 november 1986 remitterades till lagrådet förslag till lag om ändring i lagen (1982: 617) om utländska förvärv av svenska företag m. m., lag om ändring av lagen (1982: 618) om utländska förvärv av fast egendom m. m. samt lag om ändring av lagen (1983: 1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m. m. Lagrådsremissen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*. Lagrådets yttrande över förslagen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 2*. Jag vill nu ta upp dessa lagstiftningsfrågor.

Som underlag för mina allmänna överväganden har inom industridepartementet utarbetats en promemoria om Svenskt näringsliv i ett internationellt perspektiv. Promemorian bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 3*.

Jag tar vidare upp frågor som har behandlats i en rad betänkanden och rapporter.

Direktinvesteringskommittén (DIRK) har avlämnat betänkandet (SOU 1983: 17) Näringspolitiska effekter av internationella investeringar. Betänkandet har remissbehandlats. DIRK har också till regeringen överlämnat fem separata expertrapporter, nämligen:

- (SOU 1981: 33) Effekter av investeringar utomlands. En studie av sex industrier.
- (SOU 1981: 43) De internationella investeringarnas effekter. Några fallstudier.
- (SOU 1982: 15) Internationella företag i svensk industri. En jämförelse mellan svenska multinationella, utländska och nationella företag.
- (SOU 1982: 27) Svensk industri i utlandet. En analys av drivkrafter och effekter.
- (SOU 1983: 16) Sysselsättningsstrukturen i internationella företag. En studie av utvecklingen i svensk industri 1966–1980.

Statens industriverk (SIND) har till regeringen överlämnat rapporten (SIND 1980: 4) Multinationella företag: FoU-verksamhet, tekniköverföring och företagstillväxt.

En arbetsgrupp inom industridepartementet har avlämnat rapporten (Ds I 1985: 7) Utländskt inflytande i svenska företag. Rapporten har remissbehandlats.

SIND har till regeringen överlämnat rapporten (SIND 1985: 7) Konkursutredningen. En sammanfattning av rapporten bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 4*. Rapporten har remissbehandlats. En sammanfattning av remissyttrandena bör fogas till protokollet som *bilaga 5*.

SIND har till regeringen överlämnat rapporten Kompetensutveckling för konkurrenskraft – Om statens stöd till småföretagens kompetensutveckling. En sammanfattning av rapporten bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 6*. Rapporten har remissbehandlats. En sammanfattning av remissyttrandena bör fogas till protokollet som *bilaga 7*.

SIND har till regeringen överlämnat rapporten (SIND 1986: 5) Köp av familjeägda industriföretag. Rapporten har behandlats i Småföretagsdelegationen (I 1977: D).

Statens pris- och kartellnämnd (SPK) har till regeringen överlämnat rapporten (SPK 1986: 4) Utvärdering av SIND:s branschprogram. Rapporten har remissbehandlats.

SIND har till regeringen överlämnat rapporten (SIND 1986: 1) Sågverks- och träskiveindustrin inför år 2000. Rapporten har remissbehandlats.

SIND har till regeringen överlämnat rapporten (SIND PM 1986: 10) Möbelindustrin – Nuläge och framtidsmöjligheter.

Utredningen om vissa frågor inom mineralområdet har avlämnat betänkandet (Ds I 1986: 7) Utveckling av landets organiserade mineraljakter. En sammanfattning av betänkandet bör fogas till protokollet i detta ärende

som *bilaga 8*. Betänkandet har remissbehandlats. En sammanfattning av remissyttrandena bör fogas till protokollet som *bilaga 9*.

Delegationen för samordning av havsresursverksamheten (DSH) har till regeringen överlämnat rapporten (DSH 1985: 5) *Marin fjärranalys*.

Televerket har till regeringen överlämnat en skrivelse om verkets satsningar inom forskning och utveckling samt bidrag till det svenska informationsteknologiprogrammet. Skrivelsen bör fogas till protokollet som *bilaga 10*.

Vidare har synpunkter och förslag till åtgärder förts fram i skrivelser från organisationer, företag och enskilda personer.

Den följande framställningen kommer jag att disponera på följande sätt.

Inledningsvis behandlar jag utgångspunkterna för näringspolitiken (avsnitt 2). Jag går därefter över till att redogöra för nuläge, utvecklingsmöjligheter och problem för svenskt näringsliv i ett internationellt perspektiv (avsnitt 3). Efter detta behandlar jag näringspolitikens principiella inriktning och presenterar ett tiopunktsprogram för näringspolitiken för de närmaste tre åren (avsnitt 4). Dessa tio punkter utvecklar jag närmare i vart och ett av de följande avsnitten (avsnitten 5–14).

I avsnitten 5–8 samt 12 behandlas frågor där inga förslag till beslut underställs riksdagen.

I avsnitt 5 behandlas sambandet mellan näringspolitiken och den ekonomiska politiken samt vissa skatte- och finansieringsfrågor.

I avsnitt 6 behandlas infrastrukturens betydelse för näringslivets utveckling.

I avsnitt 7 behandlas frågor om avreglering och regelförenkling.

I avsnitt 8 behandlas näringspolitikens roll vid större industrikriser.

I avsnitt 9 behandlas internationella investeringar, varvid jag återkommer till de lagstiftningsfrågor som jag nyss nämnde.

I avsnitt 10 behandlas frågor om teknisk forskning och utveckling. Jag kommer därvid att föreslå ändrade riktlinjer för verksamheten vid fonden för industriell utveckling (Industrifonden). Vidare föreslår jag ett nytt informationsteknologiprogram. Jag föreslår också att systemet med forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag avvecklas.

I avsnitt 11 behandlas frågor om småföretagsutveckling. Jag kommer därvid att föreslå en lagändring, som innebär att Småföretagsfonden tillförs ytterligare medel inom ramen för ATP-systemet. Vidare kommer jag att föreslå att stödformen industrigarantilån avvecklas.

I avsnitt 12 behandlas frågor om de statsägda företagen.

I avsnitt 13 behandlas utvecklingsinsatser i vissa branscher och i avsnitt 14 den näringspolitiska utrednings- och samrådsverksamheten.

Anslagsfrågorna för de områden som jag tar upp i avsnitten 10, 11, 13 och 14 behandlas samlat i avsnitt 17. Mina förslag i avsnitten 10, 11, 13 och 14 är – i den mån som medel samtidigt begärs för ändamålet – formellt att se som anslagsvillkor.

I avsnitt 15 redovisar jag vilka lagförslag som har upprättats och som jag föreslår skall ingå i propositionen.

Avsnitt 16 innehåller min hemställan på andra punkter än de som avser anslagsfrågor.

2 Näringspolitikens utgångspunkter

I detta avsnitt redovisas inledningsvis huvuddragen i den omläggning av näringspolitiken som har skett sedan hösten 1982. Efter denna genomgång presenteras målen för näringspolitiken, varefter motiven för en offensiv näringspolitik utvecklas. Slutligen tas näringspolitikens roll i en marknads-ekonomi upp. I detta sammanhang berörs framför allt frågan om vilken handlingsfrihet som föreligger att med näringspolitiska medel söka påverka utvecklingen i en internationellt öppen ekonomi som den svenska. Andra viktiga principiella frågor gäller avvägningen av central planering kontra lokala initiativ liksom sammansättningen av de näringspolitiska medlen.

2.1 Näringspolitiken efter år 1982

Sammanfattning: Efter regeringsskiftet år 1982 påbörjades arbetet med att rekonstruera ekonomin och åter få i gång en industriell tillväxt. Detta krävde en kostnadsanpassning och en omläggning av näringspolitiken i en mer offensiv riktning.

Förändringarna i näringspolitiken efter år 1982 har varit framgångsrika. Omläggningen av politiken i offensiv riktning – baserad på insatser för tillväxt, förnyelse och en förbättrad näringslivsmiljö – har åtföljts av expansion och ökad lönsamhet i näringslivet. De defensiva stödinsatserna har i stort sett avvecklats.

Det första steget i den nya näringspolitiken syftade till att åstadkomma de grundläggande förutsättningarna för en industriell expansion. *Devalveringen* år 1982 gav industrin ett förmånligt kostnadsläge och höjde vinstnivån, varigenom företagen gavs möjligheter att utnyttja uppgången i den internationella konjunkturen. Den inhemska efterfrågan stimulerades genom ett omfattande *investeringsprogram* inom energisektorn, på kommunikationsområdet och inom den s. k. ROT-sektorn (reparation-ombyggnad-tillbyggnad). Gruvindustrins prospekteringsbas breddades genom ett program för utökad prospektering på 300 milj. kr.

Näringspolitiken hade under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet en starkt defensiv inriktning. *Stödet till krisdrabbade företag och branscher* fick en dominerande roll. Denna politik hade flera negativa effekter, bl. a. för resursallokeringen och för statsfinanserna. Efter regeringsskiftet år 1982 gavs arbetet med att skära ned det omfattande krisföretagsstödet en hög prioritet. För att lägga grunden för en sådan omläggning av politiken gjordes betydande omstruktureringar och finansiella insatser i den statliga företagssektorn. Avsikten var att även dessa företag skulle kunna dra fördel av den förbättrade konkurrenskraften. Stödet till varvsindustrin skars ned kraftigt och beslut fattades sedermera om att lägga ned de två återstående stora varven för nyproduktion av civila fartyg i Uddevalla resp. Malmö. En omstrukturering av specialstålindustrins rostfria sektor genomfördes med insatser från staten och ägarna samt andra intressenter.

Krisprogrammet

Avveckling av det defensiva företagsstödet

Regeringen har efter dessa insatser haft en mycket restriktiv inställning och ytterligare stöd till krisdrabbade företag och branscher har inte givits.

Åtgärderna för att vända den tidigare negativa industriutvecklingen har varit framgångsrika. Såsom framgår av bilaga 3 om svenskt näringsliv i ett internationellt perspektiv, har näringslivet haft en över lag mycket positiv utveckling efter år 1982. Svenskt näringsliv – och det gäller också delar av de tidigare krisbranscherna och krisföretagen – har visat prov på en stor vitalitet och omställningsförmåga då näringspolitiken har kunnat ge de rätta utvecklingsbetingelserna.

Näringspolitikens andra steg bestod i att utveckla de offensiva instrumenten för att främja näringslivets *förnyelse*. I propositionen om industriell tillväxt och förnyelse (prop. 1983/84: 135, NU 42, rskr. 379) redovisades förändringar på några viktiga insatsområden: ökade insatser för småföretag med expansionsmöjligheter, ökade insatser för underleverantörsutveckling, ökad betoning av stödet till nyföretagande, ökad satsning på uppbyggnad av teknisk kompetens, nya insatser för att främja spridning av ny teknik resp. utveckling av teknikupphandling som industripolitiskt instrument.

Vad gäller huvuddragen i politikens inriktning anfördes, utöver de nämnda insatsområdena, bl. a. vikten av öppenhet och samverkan mellan samhälle, företag och de anställda genom att hög prioritet lades vid verksamheten inom de rådgivande organ som är knutna till industridepartementet. Vidare underströks vikten av en ökad samordning mellan industri- och regionalpolitik liksom behovet av en förenkling av det administrativa regelverk som påverkar företagens arbetsbetingelser. Slutligen framhölls betydelsen av ett utvidgat och intensifierat nordiskt samarbete inriktat på att nå konkreta resultat.

Genom riksdagens beslut med anledning av propositionen om industriell tillväxt och förnyelse resp. propositionen om forskning (prop. 1983/84: 107, NU 45, rskr. 407) vidtogs flera betydelsefulla konkreta åtgärder. Insatserna för *småföretagsutveckling* förstärktes. För *Fonden för industriellt utvecklingsarbete* (Industrifonden) anslogs ett kapitaltillskott för att fonden skulle kunna fortsätta och intensifiera sitt teknikstöd. Inom verksamheten vid *styrelsen för teknisk utveckling* gavs särskild prioritet åt informationsteknologi, verkstadsteknik, de nya materialens teknologi och bioteknik. Program inrättades för *teknikupphandling* och för *havsindustriell kompetensutveckling*.

Jag vill också nämna några andra viktiga, offensiva näringspolitiska insatser under de senaste åren. Satsningarna på *rymdverksamheten* har fortsatt i samarbete inom Norden i Tele-X-projektet och inom Europa. Regionalt har detta fått en stor betydelse för Kirunaregionen. Ett första steg i uppbyggnaden av ett nationellt informationsteknologiprogram togs genom att det *nationella mikroelektronikprogrammet* inrättades. Detta program syftar till att förstärka kompetensen att utveckla halvledarkretsar. Vidare har ett särskilt arbete utförts för att ta till vara de industri- och regionalpolitiska effekterna i samband med upphandlingen av det s.k. *JAS-projektet*. Det *internationella industripolitiska samarbetet* – inom bl. a. EFTA, med EG och inom Norden – har varit livaktigt. På den

Prop. 1986/87: 74

Förnyelse- propositionen

Nya offensiva insatser

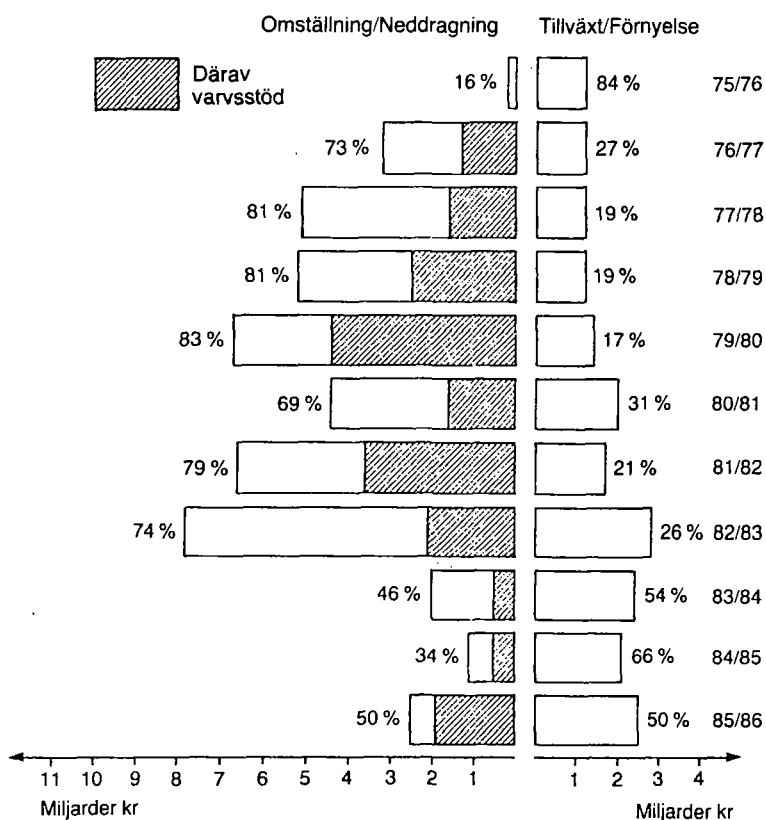
senaste tiden har Sverige spelat en aktiv roll i det europeiska forsknings-samarbetet inom EUREKA.

Omläggningen av näringspolitiken kan tydligt avläsas i utvecklingen av nettokostnaderna för industristödet (diagram 2.1). Den statliga finansieringen har delats upp i insatser för omställning och neddragning resp. tillväxt och förnyelse. De defensiva insatserna svarade tidigare för 70–80 % av de totala nettokostnaderna. Denna andel var nere i 48 % budgetåret 1985/86. Att andelen inte sjunkit mer förklaras i huvudsak av eftersläpningseffekter på grund av tidigare beslut om stöd till varvsindustrin. För innevarande budgetår kan en kraftig minskning av varvsstödet förväntas.

Prop. 1986/87: 74

Minskade nettokostnader

Diagram 2.1 Industristöd 1975/76–1985/86 fördelat på stöd för omställning/neddragning resp. tillväxt/förnyelse (fasta (1980 års) priser, miljarder kronor)

Anm.: Omställning/neddragning = icke-permanent stöd + branschstöd. Tillväxt/förnyelse = FoU-stöd + regionalpolitiskt stöd + exportstöd + småföretagsstöd.

Ökningen av det defensiva stödet budgetåret 1985/86 faller helt på extra-ordinära tillskott på 2 miljarder kronor till Svenska Varv för nedläggningskostnader och inlösen av skuldebrev från 1983.

Gemensamt för de näringspolitiska insatserna efter år 1982 har varit en strävan att återge svenskt näringsliv betingelserna för tillväxt och förnyelse samt att återge näringspolitiken dess offensiva och tillväxtskapande roll.

Jag kan konstatera att vi i det stora hela har nått dit vi strävade. Detta

beror inte enbart på den förda politiken. Den internationella ekonomiska situationen har bidragit positivt, men jag menar att vi väl har lyckats att utnyttja de möjligheter som har erbjudits. Allmänt sett finns nu ett större handlingsutrymme än tidigare att utveckla en långsiktig, framtidsytande näringspolitik.

Prop. 1986/87: 74

2.2 Målen för näringspolitiken

Min bedömning: Målen för näringspolitiken bör vara att åstadkomma en god *långsiktig tillväxt* inom näringslivet genom att främja *förnyelse och omvandling* inom *industri- och tjänstesektorn* och härigenom upprätthålla en god *internationell konkurrenskraft*.

Näringspolitikens yttersta syfte är att skapa förutsättningar för att bibehålla och utveckla välfärden. Det innebär att näringspolitiken med beaktande av bl. a. fördelningspolitiska och miljöpolitiska målsättningar skall bidra till att åstadkomma en sådan långsiktig tillväxt inom svenskt näringsliv som möjliggör stigande realinkomster. Näringspolitiken, den allmänna ekonomiska politiken, regional- och arbetsmarknadspolitiken kompletterar därvid varandra.

Sedan år 1982 har Sveriges ekonomiska läge starkt förbättrats. Som jag närmare kommer att redovisa i följande avsnitt har produktion, sysselsättning, lönsamhet, kapacitetsutnyttjande m. m. under dessa fyra år utvecklats mycket positivt. Vi kan i dag med fog påstå att Sverige har kommit ur det akuta krisläge landet befann sig i under ett antal år. De senaste årens erfarenheter ger belägg för att det är av utomordentlig vikt att stabiliseringspolitiska målsättningar uppfylls om en långsiktig näringspolitik skall ge önskat resultat. Det är enbart genom en balanserad kostnadsutveckling och en framgångsrik anpassningsprocess som en god konkurrenskraft kan förenas med ett högt utnyttjande av produktionsresurserna och därmed grunden läggas för en ekonomisk tillväxt på längre sikt.

Sverige är en liten nation på världsmarknaden och omvärldsberoendet är stort. Förändringar på världsmarknaden kommer även fortsättningsvis att ske snabbt. Få kunde i början av 1970-talet ana att en dramatisk oljeprishöjning var förestående. Än färre förutsåg de omskakande konsekvenser en sådan höjning skulle få på världsekonomin. Erfarenheterna har också visat att industri- och tjänstesektorn i Sverige – i likhet med andra små industriländers – är ytterst känslig för protektionistiska störningar i världsekonomin. Det är därför av utomordentligt stor vikt att det internationella samarbetet förstärks och att en fri handel upprätthålls och utvecklas. Sverige har långsiktigt allt att tjäna på ett fritt varu- och tjänsteflöde på världsmarknaden.

Strukturkriserna under 1970-talet utlöstes av utvecklingen av oljepriset, världsmarknadsefterfrågan och det inhemska kostnadsläget. De bakomliggande orsakerna till kriserna var dock flera. Erfarenheterna visar att möjligheterna att möta framtida, oförutsedda kriser av bransch- och företagskaraktär, är genom att upprätthålla en god förmåga till förändringar; inte genom att söka undandra oss världsmarknadens konkurrens. En sådan

**Ökad
välfärd**

Konkurrenskraft

**Internationellt
samarbete och
fri handel**

**Fortsatt struktur-
omvandling**

strategi ställer stora krav inte bara på en väl fungerande näringspolitik. Arbetsmarknads-, regional- och utbildningspolitiken etc. har här viktiga uppgifter. Förändringar som redan i dag kan förutses måste mötas med insatser för förnyelse. Enligt min mening har Sverige goda förutsättningar att ta till vara de möjligheter som en fortsatt strukturomvandling kommer att ge. Försök att upprätthålla produktion i ett ålderdomligt och icke konkurrenskraftigt näringsliv kommer däremot på sikt att leda till välfärdsförluster.

Å andra sidan kan en snabb omvandlingsprocess framstå som kortsiktigt framgångsrik, men samtidigt riskera att leda till att arbetare och tjänstemän slås ut från arbetsmarknaden och att landets samlade arbetskraftsresurser därmed minskar. På längre sikt kan en okontrollerad omvandlingsprocess även innebära att attraktiviteten hos exempelvis industriarbete minskar, vilket i sin tur leder till effektivitetsförluster. Strukturomvandlingen måste därför ske i sådana former att landets samlade produktionsresurser tillvaratas och den enskildes trygghet värnas.

2.3 Motiven för en offensiv näringspolitik

Sammanfattning och bedömning: Marknadsekonomin har stora förtjänster i form av decentralisering och flexibilitet. Den har emellertid också brister och behöver då, bl. a. med hänsyn till övergripande samhällsmål, korrigeras med näringspolitiska insatser för att möta spontana koncentrationstendenser och kompensera för olika inlåsningseffekter, för att höja den långsiktiga effektiviteten samt för att säkerställa en långsiktig förnyelse genom investeringar i forskning och utveckling.

Grunden för en aktiv näringspolitik lades redan i början av 1960-talet. Bakgrunden var att 1950-talets snabba strukturomvandling förde med sig olika samhällsproblem. Framför allt hamnade välfärdsstatens ambitioner i uppenbara konflikter med marknadsekonomin spontana utveckling, dess påtagliga kortsiktighet vad gäller hanteringen av problem samt de fördelningspolitiskt ohållbara konsekvenserna av många gånger snäva, företags-ekonomiska beslut.

Detta innebar inte att marknadsekonomin grunder sattes i fråga. Marknadssystemets bidrag till den snabba standardutvecklingen var uppenbart. Jag vill här erinra om att filosofin bakom näringspolitiken – första gången formulerad i Landsorganisationens näringspolitiska program år 1961 – var att inom marknadsekonomin ram främja ekonomisk tillväxt genom att underlätta strukturomvandlingen i näringslivet.

De näringspolitiska åtgärder som därvid föreslogs (s. 64) "syftar inte i första hand till att ge utvecklingen en viss, i förväg utstakad inriktning – detta vore orimligt, inte minst med tanke på Sveriges starka beroende av världsmarknaden och de snabba kastningar, som kan inträffa som följd härav – utan till att stärka de expansiva krafterna inom vårt näringsliv och undanröja hindren i deras väg."

Näringspolitikens grunder

I marknadssystemet finns inbyggt en strävan till hushållning med resurser som bygger på en decentralisering av beslut och ansvar. En annan av marknadsekonomin fördelar är dess flexibilitet. Företagens anpassning till nya förutsättningar sker förhållandevis snabbt.

Det krävs emellertid samhällsinsatser för att korrigera marknadssystemet om de övergripande samhällsekonomiska målen skall kunna uppnås. Korrigeringarna syftar dels till att anpassa systemet till olika välfärds- och fördelningspolitiska mål, dels till att effektivisera systemet.

Näringspolitikens uppgift vad avser att anpassa marknadsekonomin till välfärds- och fördelningspolitiska mål består framför allt i att underlätta en nödvändig strukturomvandling, bl. a. genom insatser för att få i gång nya företag och jobb på orter som drabbats av företagskriser. Det kan också gälla insatser i vissa branscher som utsätts för ett hårt strukturomvandlingstryck. Jag kommer senare (avsnitt 8 resp. 13) att ytterligare utveckla målen för och motiven bakom sådana insatser.

De näringspolitiska insatser som tar sikte på att eliminera effektivitetsbrister i marknadsekonomin är av flera olika slag. Det gäller t. ex. brister av mer konkret natur avseende hur marknadsekonomin i praktiken fungerar. Som exempel på sådana brister kan nämnas att ägar- och produktionskoncentrationen å ena sidan kan leda till trögheter i anpassningen till nya förhållanden. Å andra sidan finns ofta ett behov av att företag är stora och ekonomiskt starka för att kunna möta en hård internationell konkurrens. Samhället får här ikläda sig rollen som balanserande kraft. Som jag kommer att utveckla senare (avsnitt 9 resp. 12) är detta ett viktigt motiv bakom politiken för internationella investeringar och statligt ägarengagemang i näringslivet. Också småföretagspolitiken vilar på denna grund (avsnitt 11). I andra fall kan bristen i informationsspridning medföra att nödvändigt beslutsunderlag saknas för effektiva beslut inom företagen (avsnitt 14).

Även en perfekt fungerande marknadsekonomi har emellertid visat sig vara behäftad med brister som sammanhänger med den långsiktiga effektiviteten i systemet. En viktig del av näringspolitiken sett ur detta perspektiv, är att skapa grundförutsättningar för olika ekonomiska aktiviteter. Sålunda ankommer den utomordentligt viktiga uppgiften att bygga upp en fungerande infrastruktur på samhället (avsnitt 6). Stora, internationella koncerner har i vissa fall tillräckliga resurser för att själva klara utbildning, transporter etc. För de små och medelstora företagen kommer emellertid samhällets insatser att på denna punkt vara helt avgörande. En fungerande kapitalmarknad (avsnitt 5) kan ses som ett annat exempel. Likaså ankommer det på samhället att, utifrån näringspolitiska grunder, utveckla och noga pröva det regelsystem (avsnitt 7) som utformats med sikte på att tillfredsställa andra samhällspolitiska mål och som påverkar näringslivet.

En av de mer allvarliga bristerna i marknadsekonomin funktionssätt är att investeringar i forskning och utveckling (FoU) (avsnitt 10) tenderar att bli för små. Från samhällssynpunkt skall de kostnader som läggs ned vägas mot den framtida nyttan för företag och konsumenter. Ett företag som satsar på utvecklingsarbete väger däremot endast in framtida egna vinster. Ofta överstiger samhällsnyttan av en lyckad utvecklingssatsning den avkastning företaget kan förväntas få. Risken att andra företag bättre förmår

Prop. 1986/87: 74
**Decentralisering
och flexibilitet**

**Behov av en
balanserande kraft**

**Långsiktig
effektivitet**

**Forskning och
utveckling**

exploatera tekniska nyheter finns alltid. Företaget måste räkna med att andra företag tar upp den nya tekniken. Genom konkurrens pressas priserna ned till fördel för konsumenterna, men till förfång för de företag som initerade utvecklingsarbetet. Med patentering ökar visserligen möjligheterna att tillgodogöra sig det ekonomiska värdet av en innovation, men alla utvecklingsresultat är inte patenterbara och patent ger inte heller alltid ett tillräckligt skydd. Om ett företag bedömer att det inte får tillräckligt stor del av nyttan i form av egna intäkter, kommer investeringen inte till stånd.

Vidare har stordriftsfördelarna i FoU-verksamheten ökat på flera områden. Många företag har inte resurser att själva nå den omfattning i forsknings- och utvecklingsåtgärder som är nödvändig för att kunna följa med i teknikutvecklingen.

Samhället kan korrigera tendenserna till underinvestering genom att på olika sätt öka utvecklingsinvesteringarnas lönsamhet. I de tidigare leden av utvecklingsarbetet kan det lämpligen ske genom att samhället i vissa fall tar över en del av kostnaderna och därigenom lyfter av en del av risken. Ett likartat resonemang kan föras t. ex. avseende prospekteringsverksamheten inom gruvnäringen och i vissa fall avseende nyföretagande.

2.4 Näringspolitikens roll

Sammanfattning och bedömning: Synen på planeringens möjligheter och begränsningar har ändrats. Det är inte näringspolitikens roll att söka diktera utvecklingen genom att välja ut framtidsbranscher eller framtidsprodukter. Handlingsfriheten vad gäller beslut avseende internationellt beroende eller i övrigt beträffande genomförandet av politiska beslut är begränsade.

Näringspolitiken har att balansera olika önskemål och delvis motstridiga krav ute i samhället. Exempel på ett sådant krav är den ökade internationaliseringen, vilken å ena sidan kan vara en förutsättning för ökad ekonomisk tillväxt samtidigt som den å andra sidan skapar risker för ett ökat beroende av omvärlden. Ett annat exempel är avvägningen mellan centrala insatser kontra initiativ ute i företagen. Den primära rollen för näringspolitiken är därvid att genom klara spelregler och kontroll att dessa efterlevs, rådgivning, informationsinsatser och erfarenhetsutbyte samt vissa kompletterande finansiella insatser öka förutsättningarna för ett engagerat och decentraliserat beslutsfattande på lokal nivå.

Erfarenheterna från 1970-talet har medfört att synen på planeringens möjligheter har modifierats. Såväl i samhället som i organisationer och företag har den förändrade synen på planering och styrbarhet av utvecklingsförlopp fått avsevärda konsekvenser. Begrepp som framtidsplanering, koncernplanering etc. har i dag fått en annan innebörd än tidigare. Nu diskuteras i första hand frågor om vilka *förutsättningar* som gäller för att möta och hantera framtidens hot och möjligheter. Begreppet framtidsplanering har fått en mer dynamisk innebörd.

**Ett modifierat
planeringstänkande**

Det är därvid, som jag tidigare konstaterade, inte näringspolitikens roll att söka ge utvecklingen en viss i förväg utstakad inriktning. Jag vill understryka att det aldrig – annat än i undantagsfall såsom av beredskaps-skäl – är statens uppgift att förutse och planera för produktionen av enstaka varor eller tjänster. Det har visat sig vara ytterst svårt att förutsäga marknadens utveckling, tekniska förändringar eller konsumenternas önskemål.

Det leder frågan över till vilket handlingsutrymme som näringspolitiken har. Jag vill i detta sammanhang kort beröra två förhållanden som kan begränsa handlingsutrymmet, nämligen det internationella beroendet och den befintliga näringslivsstrukturen.

Sveriges näringsliv är höggradigt internationaliserat. Ungefär hälften av industriproduktionen exporteras och ytterligare en stor del av svenska företags produktion är förlagd i utlandet. Inom Sverige ägs och kontrolleras en icke obetydlig del av näringslivet av utlandsägda företag. Vi är också i hög grad beroende av import för vår försörjning av varor och tjänster. Mätt på detta sätt har Sveriges beroende av omvärlden ökat kontinuerligt under efterkrigstiden. Detta omvärldsberoende har både positiva och negativa sidor. Utlandsberoendet har också olika innebörd för olika branscher och företag.

Basindustrin producerar i huvudsak i Sverige och säljer merparten av sin produktion på export. Det produktionstekniska kunnandet är till skillnad mot marknadsbilden av tradition starkt lokalt förankrat. Även inom branscher som läkemedel och medicinsk teknik sker produktionen till största delen i Sverige. Här spelar dock samarbete och licensering med företag i andra länder en allt större roll. Ett annat exempel är verkstadsindustrin, där tidigare starkt hemmamarknadsorienterade underleverantörssystem blir mer globala vad gäller leveransmönstren. Åter ett annat exempel är elektronikområdet, som kännetecknas av en stark internationalisering. Forskning, utveckling och produktion utförs allt oftare i samarbete med olika forskningsorganisationer och specialister runt om i världen. Integrationen av tal- och datakommunikation har också medfört högre krav på det tekniska kunnandet av vilket följer ett ökat behov av samarbete mellan företagen. Även på energiutrustningsmarknaderna kan en ökad internationalisering märkas.

En ökad produktion och ökade inköp av underleveranser i andra länder kan naturligtvis på kort sikt innebära ett hot mot sysselsättningen i Sverige. På längre sikt torde emellertid utvecklingen mot ett ökat internationellt samarbete minska Sveriges sårbarhet. Genom att delta i flera internationella nätverk av samverkande eller kompletterande företag kan svensk industri fortfarande vara internationellt betydande inom vissa områden utan att alltför mycket av de samlade resurserna koncentreras till en eller ett fåtal slutmarknader. Det är därvid också viktigt att nuvarande underleverantörer stärker sina positioner och ökar sin export. Utvecklingen inom varvs-näringslivet kan i någon mån belysa riskerna med att många och stora svenska företag är starkt internt sammanflätade genom leveransströmmar, samtidigt som de är helt beroende av utvecklingen på världsmarknaden.

Å andra sidan kan en tyngdpunktsförskjutning mot större utlandspro-

Internationella beroendet ökar

duktion och större andel utländskt ägande medföra en krympande, inhemskt kontrollerad industriell bas i Sverige. Tyngdpunktsförskjutningen kan exempelvis på sikt resultera i en utflyttning av koncernstrategiska funktioner som forskning och utveckling samt avancerad tillverknings- och företagsledning. Näringspolitiken ställs i dessa sammanhang inför svårösta avvägningsfrågor, där rollen blir att tillgodose olika ofta motstridiga önskemål. Jag återkommer till denna fråga senare (avsnitt 9).

En annan fråga som starkt påverkar näringspolitikens roll är beroendet av den idag befintliga samhällsstrukturen. Den nuvarande produktionsinriktningen, de nuvarande företagen och organisationerna, etc. begränsar möjligheterna att finna nya lösningar. Det tar ofta lång tid att ändra organisationsstruktur eller verksamhetsinriktning. Till detta kommer att det över lag finns ett organisatoriskt motstånd mot förändringar som kommer utifrån. Idéer och förslag om att exempelvis i samhällsregi uppfinna nya produkter och transplantera dessa till företag i kris, har visat sig utomordentligt svåra att genomföra. De lyckade exempel man kan finna, gäller ofta i samband med teknikupphandling och där beställarrollen är klar och kännetecknas av hög kompetens.

Det måste därför stå helt klart att näringspolitikens roll är att skapa förutsättningar för olika initiativ inom företagen att under eget ansvar utveckla och förverkliga ny verksamhet. Näringspolitikens roll är däremot primärt *inte* att söka genomdriva förändringar som man på det lokala planet inte tror på eller i övrigt inte finner motiverade.

Organisatoriska trögheter

2.5 Näringspolitikens medel

Sammanfattning och bedömning: Näringspolitiken verkar genom en rad olika medel av såväl generell som mer selektiv karaktär. Det selektiva statliga finansieringssystemet riktat direkt mot företagen har successivt växt fram under ett par decennier, varvid den samlade näringspolitiska profilen och helhetsbilden blivit mindre klar. Det pågående arbetet att förenkla stödregler och administration samt att samla insatserna mot vissa offensiva områden bör drivas vidare.

Näringspolitikens medel består av statlig finansiering, rådgivning och information, beskattning, statligt ägande, infrastrukturella åtgärder, tillstånd och regleringar samt teknikupphandling. Medlen är av såväl direkt som indirekt karaktär. Exempel på olika former av indirekta medel är statliga insatser för informationsspridning. Dessa är viktiga för bl. a. nya företag och andra småföretagare, genom att de ger dessa ett bättre beslutsunderlag om kommersiella och tekniska förändringar. Information om mer allmänna ekonomiska förhållanden och utvecklingen inom enskilda branscher spelar också en roll för att skapa förståelse för de krav på omvandling och förnyelse som ställs i en öppen ekonomi. De indirekta medlen syftar primärt till att på olika sätt förbättra den generella näringslivsmiljön.

Direkta och indirekta medel

medan direkta medel syftar till att förändra utvecklingsbetingelserna för enskilda företag eller grupper av företag.

Nära sammanhängande härmed är avvägningen mellan generella och selektiva medel. Som jag framhållit tidigare i propositionen om industriell tillväxt och förnyelse (prop. 1983/84: 135) finns det motiv för både generellt och selektivt utformade insatser. De generellt utformade åtgärderna innebär som regel en mindre risk för att konkurrensen snedvrids. De bör dock kompletteras med selektiva insatser inriktade på att korrigera sådana brister i marknadssystemet, som jag tidigare gav exempel på. Då det gäller att möta problem inom en viss bransch, en avgränsad grupp av företag eller en viss region är det oftast mest verkningsfullt att utforma medlen speciellt för det aktuella problemet. Även vad gäller satsningar på forskning och utveckling visar erfarenheten att selektiva insatser har stora förtjänster framför generella medel.

Jag övergår nu till att redovisa förändringar inom det statliga industrifinansieringssystemet. Detta kan delas upp i följande beståndsdelar: *stöd* till branscher och företag med strukturproblem, *matchningsåtgärder* som påkallats för att ge viss kompensation för utländska stödåtgärder, *stimulanser* (bidrag, lån, riskdelning) för tillväxt och förnyelse samt *statliga krediter* (lån och garantier) som kompensation för brister i kreditmarknadens funktionssätt.

Det statliga finansieringssystemet har växt fram under en följd av år. Under 1960-talet och början av 1970-talet inrättades lokaliseringssöd, teknikstöd från styrelsen för teknisk utveckling och selektiva branschprogram. Redan tidigare hade åtgärder vidtagits för att underlätta finansieringen av småföretag genom bl. a. företagareföreningarna. Systemet var inledningsvis av begränsad omfattning och relativt lättöverskådligt. Motiven för insatserna var vid denna tid främst den ökande frihandeln och de därav följande kraven på strukturiomvandling, den sjunkande lönsamheten och de ökande kraven på externfinansiering samt de stora geografiska omflyttningarna.

Som en följd av bl. a. oljekriserna och de stora strukturproblemen inom svensk industri byggdes systemet ut kraftigt under 1970-talet och början av 1980-talet. Antalet stödprogram och stödorgan ökades. Den samlade näringspolitiska profilen och helhetsbilden blev mindre klar.

Det finns även andra problem med den sammansättning som den statliga finansieringen har kommit att få. Bristen på samordning och överblick genom att åtgärder har lagrats på varandra är ett sådant. Mängden av program är ett annat. Det kan vara svårt för företagen att använda systemet. Av en konsultstudie, som industridepartementet låtit genomföra, framgår att framför allt de mindre företagen har problem med detta.

Jag vill hävda att situationen har förbättrats avsevärt genom den förändrade inriktning som näringspolitiken fått under de senaste åren. Men det finns anledning att ytterligare förenkla systemet och att anpassa det till näringslivets förändrade förutsättningar. Förändringsstrategierna ser olika ut för de skilda slagen av statlig finansiering. Jag skall här redovisa den generella inriktning som bör gälla för förändringarna. Jag återkommer

Prop. 1986/87: 74

Generella och selektiva medel

Statliga finansiella insatser

Svåröverskådligt stödssystem

senare (se bl. a. avsnitt 7.5) med en mer utförlig redovisning av mina övertåganden i denna fråga.

Stödet till företag och branscher med strukturproblem – främst varvs- och stålindustrierna – har redan dragits ned kraftigt och till stora delar helt avvecklats. Denna förändringsinriktning ligger fast. Jag vill här också hänvisa till den redovisning av principerna för hanteringen av större industrikriser som jag senare kommer att lämna (avsnitt 8).

Kompensations- eller matchningsåtgärderna är numera i stort sett begränsade till delar av det kvarvarande varvsstödet. Subventioneringen inom de statsstödda exportkrediterna och det s. k. hemmamatchningsstödet har under senare år haft en mycket liten omfattning. Inriktningen är att även fortsättningsvis hålla detta slags åtgärder på en låg nivå.

Stimulanser för tillväxt och förnyelse avser främst områdena teknisk forskning och utveckling, småföretagsutveckling och regional utveckling. Här finns det även i framtiden skäl för aktiva näringspolitiska insatser. Det är emellertid väsentligt att systemet är överskådligt och lätt att använda för företagen. Antalet program och antalet stödformer bör vara begränsat. Likaså är det väsentligt att administrationen av stödåtgärderna är enkel och motsvarar företagets behov.

Statliga kreditformer – som industrigarantilån och rörelselån från utvecklingsfonderna – är primärt inrättade för att kompensera för brister på kreditmarknaden. Tidigare styrdes kreditmarknaden med ransoneringar. Dessa ledde till att vissa kategorier låntagare (t. ex. småföretag och företag i glesbygd och/eller företag som hade sämre kreditvärdighet) och långsiktiga projekt med hög risk hade svårt att få finansiering. Under de allra senaste åren har kreditmarknaden genomgått en kraftig förändring. Räntesättningen är i princip fri, ransoneringarna har upphört och kreditutbudet har differentierats. Därmed har också vissa av förutsättningarna för den statliga kreditgivningen ändrats. En översyn av de samlade effekterna av förändringarna på kreditmarknaden för olika näringspolitiska finansieringsinstrument bör därför initieras. Jag återkommer senare (avsnitt 5) till denna fråga.

Prop. 1986/87: 74

Ny strategi

3 Svenskt näringsliv i ett internationellt perspektiv

Mot bakgrund av dessa allmänna utgångspunkter för näringspolitiken skall jag nu övergå till att kort erinra om orsakerna bakom 1970-talets krisår, närmare presentera min syn på nuläget inom det svenska näringslivet samt ge en bred orientering om utvecklingsmöjligheter och problem inför 1990-talet. En utförlig genomgång av näringslivsutvecklingen finns redovisad i en särskild promemoria, som utarbetats inom industridepartementet (bil. 3).

Sammanfattning och bedömning: Läget inom den svenska industri- och tjänstesektorn har kraftigt förbättrats under senare år. Näringslivet har visat god förmåga att tillvarata de möjligheter som 1982 års devalvering gav. Sverige har under de allra senaste åren flyttats uppåt på listan över länder med hög internationell konkurrenskraft. På kort sikt är också utsikterna för en expansion med bibehållen, hög lönsamhet goda även om utvecklingen av det svenska pris- och kostnadsläget inger oro liksom de ökade regionala obalanserna.

Näringslivet genomgår en ständig omvandling. Under vissa tider går denna omvandlingsprocess fortare och får mer genomgripande effekter än under andra, mer stabila skeden. Dagens näringslivsstruktur skiljer sig i väsentliga avseenden från 1970-talets. Även inom företagen kan märkbara förändringar noteras vad gäller produktammansättning m. m. 1970-talets delvis krisartade förändringar har under senare år fått ett lugnare förlopp. De senaste årens stabila utveckling kan emellertid snabbt förändras. Strukturomvandlingen fortsätter i hög takt och i allt högre utsträckning på internationell nivå. Den tekniska utvecklingen går fortfarande mycket snabbt.

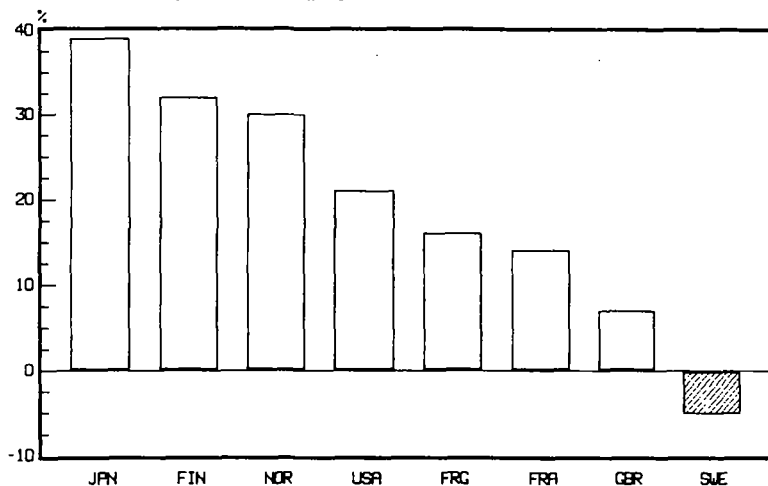
Svenskt näringsliv måste i framtiden inriktas på att klara en ökad internationell konkurrens på såväl traditionella hemmamarknader inom Europa som på nya och mer avlägsna marknader, att på bred bas delta i internationell teknikutveckling, att gradvis höja kvalitets- och servicenivå m. m. samt att ta till sig och utnyttja de effektivitetsfördelar ny produktionsteknik medför. Framför allt torde utvecklingen inom mikroelektroniken och dess olika informationsteknologiska användningar komma att påverka den ekonomiska utvecklingen under de närmaste 5–10 åren.

3.1 1970-talets strukturproblem

Svenskt näringsliv genomgick en djup strukturell kris under senare hälften av 1970-talet. Marknadsandelsförlusterna på exportmarknaderna var dramatiska. En jämförelse med andra länder visar att industriproduktionen i Sverige utvecklades betydligt sämre än i de större OECD-länderna och i våra grannländer. I Sverige minskade industriproduktionen mellan åren 1975 och 1982.

Diagram 3.1 Industriproduktionen i Sverige och vissa andra OECD-länder 1975–1982 (volymförändring i procent)

Prop. 1986/87: 74

Den vanliga förklaringen är att det svenska kostnadsläget under några år i mitten av 1970-talet snabbt prissatte den svenska industrin ur marknaden. Å andra sidan hade svensk industri under hela efterkrigsperioden fått vidkännas ett långsiktigt ökat kostnadstryck. Skillnaden var dock den att under tidigare skeden var de årliga relativa kostnadsökningarna måttliga. Vidare komplementerades de under vissa år höga kostnadsökningarna av betydande produktivitetsförbättringar samt en successiv strukturomvandling. Under senare hälften av 1970-talet försvagades emellertid världsmarknadsefterfrågan drastiskt. Närmarknaderna i Europa utvecklades över lag svagt och nya konkurrenter dök upp på flera områden. I denna situation sjönk kapacitetsutnyttjandet och därmed produktivitetsökningstakten samtidigt som kostnaderna i form av löner, räntor och avgifter steg mycket kraftigt i Sverige.

De kostnadshöjningar, produkt- och marknadsförändringar och den finansiella oro som präglade situationen under slutet av 1970-talet, fick från samhällsekonomisk synpunkt betydande negativa konsekvenser. Vissa internationellt verksamma företag reagerade genom att omstrukturera sin verksamhet och förlägga produktion till andra länder. Underleverantörer drabbades efter hand liksom leverantörer av utrustning. Företagen i de fyra stora krisbranscherna – gruvorna, stålsektorn, skogssektorn och varven – ställdes inför ett val mellan drastiska nedskärningar och omfattande statliga ingrepp. Tillsammans svarade dessa sektorer vid mitten av 1970-talet för 27 % av sysselsättningen i industrin (år 1985 var motsvarande andel 22 %). Jag vill här också peka på det stora inbördes beroende i form av leveranser som förelåg inom varv, stål och järnmalmgruvor. På samma sätt som kopplingarna inom detta stora block av industrier en gång kraftfullt bidragit till en självförstärkande och positiv utveckling av stor regional betydelse spreds nu de negativa effekterna genom leverantörssystemen.

Minskad efterfrågan och kostnadskris

Negativa anpassningsprocesser

3.2 Den industriella återhämtningen

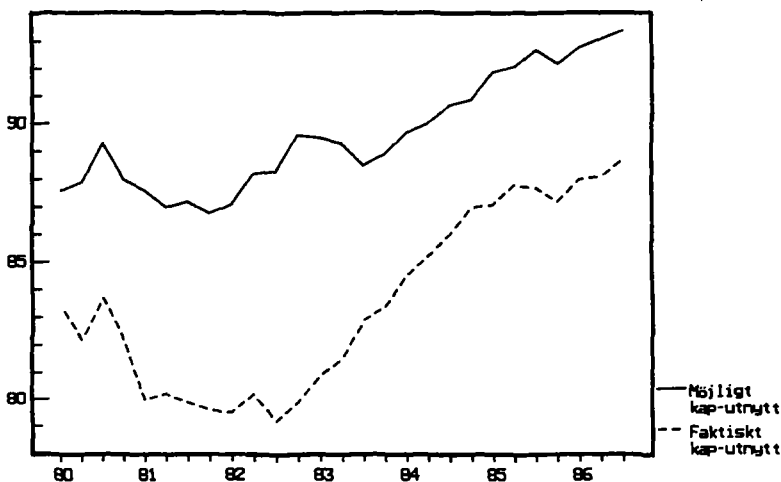
Prop. 1986/87: 74

År 1982 befann sig svensk industri i ett bottenläge efter en rad av år med mycket dålig lönsamhet. Devalveringarna under detta år och året före återförde det svenska kostnadsläget i balans med omvärlden.

Därefter har situationen inom det svenska näringslivet väsentligt förbättrats. Exempelvis har industriproduktionen under perioden 1982–1986 ökat med ca 17 % och investeringarna i maskiner och byggnader med nära 40 %. Orderläget är fortsatt högt och inför år 1987 beräknas industrin öka sina investeringar i byggnader och maskiner med drygt 12 %, varav Sveriges två personbilstillverkare svarar för en betydande del.

Trots de senaste årens investeringsökning föreligger i dag brist på kapacitet i flera företag. Enligt statistiska centralbyråns mätningar ligger industrins kapacitetsutnyttjande mycket högt för tredje året i rad. Under tredje kvartalet 1986 registrerades ett faktiskt kapacitetsutnyttjande på nära 89 %. Vissa branscher hade då åter förbättrat sin beläggning efter en mindre svacka i början av året.

Diagram 3.2 Industrins kapacitetsutnyttjande 1980–1986 (procent)

Anm.: Säsongrensade värden.

Företagens utlandsinvesteringar har också fortsatt att öka. Utifrån riksbankens tillståndsstatisik kan svenska företags investeringar i utlandet under perioden 1982–1985 beräknas ha motsvarat ca 40–45 % av investeringarna i byggnader och maskiner i Sverige. Detta är en markant ökning jämfört med tidigare år.

Antalet sysselsatta inom industrisektorn har enligt SCB:s arbetskraftsundersökning ökat med 11 000 (årsmedeltal) under år 1986. Framför allt har sysselsättningen inom verkstadsindustrin ökat. Under år 1985 var ökningen 18 000. Sedan bottenläget i slutet av år 1983 har antalet sysselsatta inom industrin ökat med ungefär 40 000 personer till totalt ca 1 030 000. Sysselsättningen inom de privata tjänstenäringarna har under samma period ökat med 84 000 personer.

Likaså minskar skillnaderna vad beträffar andelen sysselsatta av olika kön. Enligt preliminära beräkningar har nästan hela sysselsättningsökning-

**Investeringsökning
och fullt kapacitets-
utnyttjande**

**Sysselsättningen
har ökat**

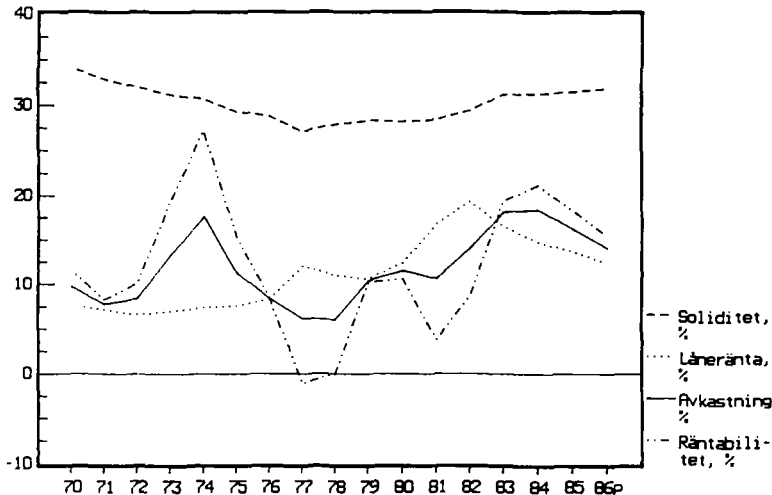
en under år 1986 utgjorts av kvinnor. Bakom detta ligger bl. a. de speciella rekryteringsinsatser för att få kvinnor till industri- och teknikyrken, som inleddes hösten 1983. Rekryteringsinsatserna gjordes mot bakgrund av att kvinnornas andel av de industrisysselsatta endast uppgår till drygt 25 %. Dagens situation visar på en förändrad rekryteringsprofil från företagets sida. Fortfarande kvarstår dock problemet med en oproportionellt hög andel kvinnor i rutinmässiga arbetsuppgifter, vilka på sikt riskerar att rationaliseras bort.

En kraftigt bidragande orsak till den starka expansionen inom svenskt näringsliv är givetvis den kraftigt förbättrade lönsamhetssituationen. Inte sedan början av 1960-talet har industrins genomsnittliga lönsamhet varit så hög under en femårsperiod som under perioden 1982–1986. Även vid en internationell jämförelse framstår företagsklimatet i Sverige idag som gott. I många konkurrentländer är företagsbeskattningen hårdare och beräkningar för de svenska internationella koncernerna visar att resultatförbättringen i deras svenska delar varit större under senare år än i deras utländska delar. Det är dock mindre tillfredsställande att en hög andel av vinsterna kommer från finansiella placeringar.

Lönsamhetsförbättringen har kraftigt stärkt företagets finansiella ställning. Soliditeten har förbättrats avsevärt och torde år 1986 ha nått över 32 % i genomsnitt. Detta ger företagen en stabil ekonomisk grund för att möta och hantera framtida strukturförändringar.

Stärkta finanser i företagen

Diagram 3.3 Industrins lönsamhet m. m. 1970–1986

- Soliditet = Eget kapital (inkl. hälften av obeskattade reserver) i procent av totalt kapital
- Låneränta = Räntekostnader och kursdifferenser i procent av räntebärande skulder
- Avkastning = Rörelseresultat plus finansiella intäkter i procent av sysselsatt kapital
- Räntabilitet = Resultat efter finansnetto i procent av eget kapital (inkl. hälften av obeskattade reserver)

Även den kortsiktiga handlingsberedskapen är för näringslivet som helhet god. Totalt sett beräknas näringslivet (exkl. banker, försäkringsbolag, m. fl.) förfoga över nära 180 miljarder kronor i likvida tillgångar. Mellan en tredjedel och hälften därav kan industrin uppskattas svara för. Vid 1985 års utgång motsvarade de likvida medlen i industrisektorn två års investeringar med full självfinansiering. Framför allt har de större internationella koncernerna en mycket stark likviditet.

Småföretagens situation har påtagligt förbättrats under den senaste femårsperioden. Lönsamhet och soliditet har ökat.

Nyföretagandet synes ha ökat i alla näringsgrenar sedan år 1982. Den tidigare återhållsamma inställningen till att vara egen företagare tycks ha förändrats. Det är nu vanligare än tidigare att t.ex. anställda i större företag eller inom offentlig sektor blir egna företagare. Det största antalet företag startas inom handels- och restaurangnäringen och därefter kommer tjänster och uppdragsverksamhet. Omkring vart sjunde företag som startas och som driver verksamhet är ett industriföretag. Det ökade nyföretagandet ger också utslag i en viss ökning av konkursfrekvensen. Antalet anställda som blir långsiktigt arbetslösa efter småföretagskonkurser är dock litet.

Investeringarna i småföretagen visar på en trendmässig uppgång. Särskilt glädjande är att investeringarna i ny teknik tagit fart. Omkring 60 % av de småföretag som kan använda mikroelektronik i produkterna beräknas i dag, enligt en pågående studie inom SIND, till någon del också använda sådana komponenter. Antalet företag som använder på mikroelektronik baserad utrustning i produktionsprocesserna är också mycket högt. Däremot förefaller utrustningen utnyttjas endast under en begränsad del av den totala tiden eller med svag integration till annan utrustning, varför det synes finnas stora vinster att göra genom en ökad användning och utveckling av den nya produktionstekniken.

Något som är mer svårmatbart än de fasta investeringarna i maskiner och byggnader, är industrins forsknings- och utvecklingsaktivitet (FoU). Av tillgängliga mått att döma har också denna aktivitet ökat väsentligt i omfattning under 1980-talet. Den reella ökningstakten har uppskattats till ca 11 % per år. Enligt en undersökning av OECD motsvarar kostnaderna för forskning och utveckling i Sverige ca 2,5 % av förädlingsvärdet i företagssektorn, vilket kan jämföras med 1,8 % i Japan och 2,3 % i Förbundsrepubliken Tyskland. Svenska företag ligger således relativt väl framme i teknikutvecklingen, vilket kan vara en orsak till att företagens licensintäkter har ökat snabbt och ungefär fördubblats hittills under 1980-talet.

Det svenska FoU-systemet domineras av företagssektorn, vilken beräknas svara för två tredjedelar av all forsknings- och utvecklingsaktivitet i landet. Huvuddelen av den FoU-verksamhet som bedrivs i företagen avser utvecklingsarbete, medan universitet och högskolor i huvudsak bedriver forskning. FoU-verksamheten inom företagssektorn är vidare starkt koncentrerad till ett fåtal stora företag och branscher. Sålunda beräknas maskinindustrin, elektro- och elektronikindustrin, transportmedelsindustrin, instrumentindustrin samt läkemedelsindustrin åren 1983–1984 i genom-

Småföretagens läge förbättrat

Ökad forsknings- och utvecklings- aktivitet

snitt ha utfört nära 80 % av all FoU inom industrin. Dessa branscher svarar samtidigt för knappt 40 % av industrins förädlingsvärde. Det är också framför allt inom dessa branscher de ungefär 100 företag återfinns, vilka satsar mer än 15 % av förädlingsvärdet på FoU-verksamhet.

De uppgifter som jag nu har redovisat om industrins situation ger intryck av en stabil utveckling. Samtidigt fortsätter strukturomvandlingen i hög takt och i allt större utsträckning på en internationell nivå. Den tekniska utvecklingen går fortfarande mycket snabbt inom bl. a. elektronikområdet. Även marknadsförändringar inträder snabbt, vilket inte minst det snabba omslaget från stark expansion till överkapacitet och kris inom personatorområdet kan exemplifiera. Ägarförändringarna är många och antalet fusioner stort. Finansmarknaderna är också föremål för snabba internationella förändringar. Samtidigt har uppenbarligen företagens riskbenägenhet ökat, vilket framgår av att både efterfrågan och utbud av riskkapital har ökat.

Sammanfattningsvis har situationen för svensk industri radikalt förbättrats för alla typer av företag under de senaste fyra åren. Trots detta har den svenska exporten åter börjat förlora marknadsandelar, vilket till en del torde bero på den inhemska pris- och kostnadsutvecklingen. Samtidigt har också konkurrenterna blivit både fler och bättre. Konkurrenten under den senaste tioårsperioden har blivit alltmer global med ett flertal framgångsrika s. k. NIC-länder som nya aktörer. Framför allt är det dock Förbundsrepubliken Tyskland och Japan som framstår som svensk industris huvudkonkurrenter inom området bearbetade varor.

Innan jag ger min syn på utvecklingen framåt i tiden, vill jag peka på några centrala tendenser i den nuvarande utvecklingen som inger oro.

Det har i debatten påståtts att hela devalveringseffekten från år 1982 nu är upptäen. Så är inte fallet. År 1986 beräknas det *relativa kostnadsläget* (totala rörliga kostnader) för *hela* den svenska tillverkningsindustrin fortfarande ha varit ca 9 % lägre än år 1980. Genom att vissa outnyttjade produktivitetsreserver, bl. a. i form av ledig kapacitet, kunde tas i anspråk under åren 1983 och 1984 och genom gynnsamma växelkursförändringar under senare tid har konkurrenskraften mätt på detta sätt, och för industrin som helhet, dock relativt väl kunnat upprätthållas.

Å andra sidan är det ett faktum att vi inte lyckats växla ner i en inhemska pris- och kostnadsstegringstakt som är i nivå med våra konkurrentländers. Mest påtagligt framgår detta vid en jämförelse av den svenska prisutvecklingen för *bearbetade varor* (dvs. industrivaror exkl. livsmedel, massa, råvaror och petroleumprodukter) med utvecklingen i länder som Förbundsrepubliken Tyskland och Japan. Således var *relativpriset* för den svenska exporten av bearbetade varor år 1986 endast ca 3 % lägre än år 1980. *Om den inhemska pris- och kostnadsutvecklingen även framgent skulle förbli högre än omvärldens, kommer trycket på en snabbare strukturomvandling att åter öka liksom svårigheterna att upprätthålla sysselsättningen.*

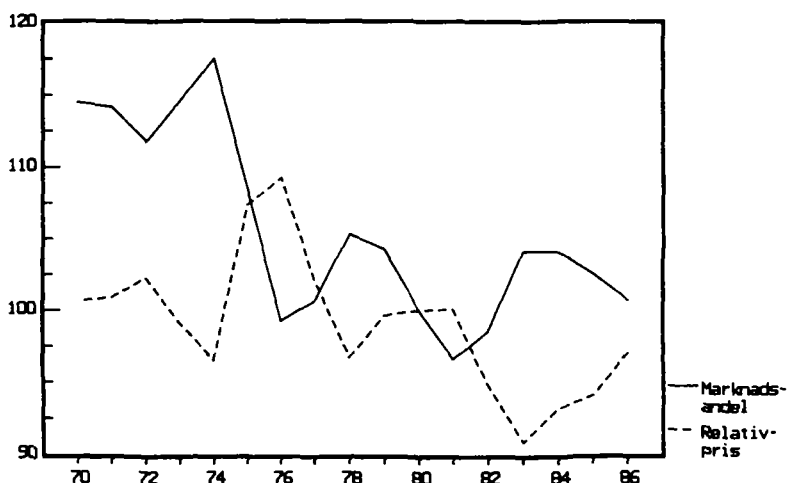
Prop. 1986/87: 74

**Hög struktur-
omvandlingstakt**

**Oroande kostnads-
utveckling**

Diagram 3.4 Marknadsandelar och relativa priser för svensk export av bearbetade varor perioden 1970–1986 (index 1980 = 100)

Prop. 1986/87: 74

Nära hälften av den svenska industrins produktion exporteras, varav två tredjedelar avsätts på europeiska marknader. Detta innebär att i genomsnitt var tredje svensk industriarbetare arbetar med beställningar från marknader i Europa. Det kan konstateras att svensk exportindustri har fått vidkännas en försvagad marknadsposition i Europa under det senaste året. Läget på den nordamerikanska marknaden har däremot varit bättre, bl. a. beroende på en under början av år 1986 synnerligen hög dollarkurs. Framför allt har den svenska bilexporten varit framgångsrik på denna marknad.

Vad gäller projektexporten, vilken utgör en tung post av totalexporten till övriga marknader, har denna utvecklats svagt. I detta fall inverkar skuldsättningssituationen för flertalet u-länder, liksom OPEC-ländernas försämrade köpkraft, som en återhållande faktor. Tjänsteexporten (exkl. finansiella tjänster) motsvarar knappt en femtedel av varuexporten. Under 1980-talet har framför allt industriföretagens export av tekniska tjänster utvecklats positivt. Utlandsentreprenaderna har däremot inte utvecklats lika gynnsamt. Vidare har intäkterna från sjöfarten stagnerat.

Eftersom förluster av marknadsandelar av erfarenhet har visat sig svåra att återerövra är det av största vikt att den nuvarande tendensen, att svensk export förlorar marknadsandelar, bromsas upp.

Förbättringen av det ekonomiska läget och tillväxten inom industri- och tjänstenäringsarna under de senaste åren har inte varit jämnt fördelad över landet. De regionala obalanserna har ökat. Eftersom jag nyligen i årets budgetproposition (prop. 1986/87: 100 bil. 14) har lämnat en utförlig redogörelse för den regionala problembilden och de aktuella utvecklingstendenserna vill jag här endast peka på några huvuddrag.

Storstadsområdena och då främst Stockholmsregionen har för närvarande en kraftig befolkningstillväxt, medan folkmängden i skogslänen och vissa län i södra och mellersta Sverige minskar. De snabbast växande delarna av industri- och tjänstesektorerna är starkt koncentrerade till de

Förlust av marknadsandelar

Regional obalans

större orterna i landet och främst till Stockholmsregionen. Även om tillväxttakten i dessa växande branscher inte är högre i de större orterna än på andra håll, blir tillväxten i antal arbetstillfällen stor just på grund av dessa branschers koncentration till de större orterna.

Rekryteringen till de nya arbetena på större orter måste i stor utsträckning ske från annat håll. Samtidigt finns också de största möjligheterna att hitta arbeten som passar med hänsyn till utbildnings- och intresseinriktning i de större orterna. För många arbetssökande i andra delar av landet blir flyttning till dessa orter det som väljs framför att stanna på den egna orten eller i regionen med de problem och begränsningar som där råder på arbetsmarknaden. Detta förhållande förstärks av att det i många fall handlar om att finna arbeten till två personer i ett hushåll och att arbetsmarknaden i så hög grad är könsuppdeldad.

De regioner som minskar sin folkmängd kraftigast har i allmänhet en ogynnsam näringslivsstruktur. De expansiva verksamheterna är andelsmässigt små och beroendet av enstaka, mogna branscher med minskande sysselsättning är ofta stort. Under 1970-talet har de könsmässiga regionala variationerna i förvärvsintensitet utjämnats i stort sett samtidigt med den offentliga sektorns expansion. Multiplikatoreffekterna i tjänste- och servicesektorn riskerar vid neddragningar i industrin att få negativa effekter på framför allt kvinnornas arbetsmarknad. Det är därför betydelsefullt att strukturförändringar genomförs så att samhällets resurser i form av utbildad arbetskraft, serviceanläggningar m. m. tillvaratas på bästa möjliga sätt.

De drag i den regionala utvecklingen som jag här har nämnt är inte specifika för Sverige, utan har sin motsvarighet i flertalet länder inom OECD-området. De ger emellertid anledning till oro och ställer stora krav på utformningen och inriktningen av politiken på en rad områden.

3.3 Framtidsbilder

Den ekonomiska utvecklingen har växlat kraftigt mellan olika decennier under efterkrigsperioden. Stabila tillväxtperioder har avlösts av omskakande kriser. Hela tiden har det skett en förändring av produktionsbetingelser och av näringslivsstrukturen. Erfarenheterna visar att förändringar kan komma snabbt, är svåra att förutse och inte sällan svåra att hantera även om man kan förutsäga dem. Det torde i dag råda bred enighet om att man aldrig med säkerhet kan uttala sig om *framtidsprodukter* eller *framtidsbranscher* annat än på en mycket översiktlig nivå. Politiken måste därför inriktas på att skapa förutsättningar för olika typer av produktion och för att möta oförutsedda händelser inom ramen för en strategisk viljeinriktning.

Bedömningar av utvecklingen på längre sikt är av naturliga skäl behäftade med stor osäkerhet. Det visar sig att bedömningar av utvecklingen på lång sikt ofta präglas av konjunkturen vid prognostillfället och av erfarenheterna från de närmaste föregående åren. Efter några goda år tenderar sålunda prognoserna att bli för optimistiska; efter några svaga år blir framtidsbedömningarna pessimistiska. Det är troligt att bedömningar som

**Svårt att
prognosticera
struktur-
omvandlingen**

görs nu fortfarande påverkas av de omskakande 1970-talskriserna, av den osäkerhet som är förknippad med tekniska genombrott vad gäller elektroniken, nya material etc., av förekomsten av fler och mer kvalitetsmedvetna konkurrenter på världsmarknaden samt inte minst av ett ökat ömsesidigt beroende mellan länder och företag. Situationen idag kännetecknas av en viss fortsatt försiktighet från näringslivets sida, vilken endast kan övervinnas genom en konsekvent och målinriktad näringspolitik och ekonomisk politik.

Många bedömare har hävdat att västvärlden skulle befinna sig i något av en permanent ekonomisk kris. Framför allt skulle Europa ha hamnat på efterkälken i utvecklingen. Europa har betraktats som förstelnat och åsikter har framförts att den ekonomiska tillväxten och förnyelsen kommer att ske i helt andra regioner. Jag delar inte denna pessimistiska syn för Europa, även om tillväxten i vissa ostasiatiska länder kan förutses bli kraftigare. Enligt min mening är denna pessimism i alltför hög grad präglad av intryck från 1970-talet.

Ser vi längre tillbaka var 1950-talet ett årtionde av genomsnittligt hög men starkt växlande tillväxt, medan 1960-talet präglades av en, ur historisk synvinkel, unikt hög och jämn tillväxt. Även om 1960-talets utveckling inte är möjlig att upprepa, bedömer jag att slutet av 1980-talet och början av 1990-talet har förutsättningar att bli en stark och ur ekonomisk synvinkel stabil tillväxtperiod i OECD-området.

Enligt bedömningar från Internationella valutafonden (IMF) kan tillväxttakten i världshandeln räknat i volym uppgå till i genomsnitt nära 5 % per år 1987–1990, vilket är högre än tillväxten åren 1976–1986. Under den senaste tioårsperioden uppgick tillväxten i volym till ca 4 % per år. Stabila och tämligen låga energi- och råvarupriser är därvid viktiga faktorer som främjar tillväxten. En annan sådan viktig faktor är den drivkraft som elektronikens landvinningar fortfarande utgör. Tekniken har skapat möjligheter som för bara tio år sedan ansågs utopiska. Mycket kommer dock att avgöras av hur väl länderna i samförstånd lyckas att lösa betalningsbalansproblematiken i u-länder, avvärja protektionistiska tendenser etc.

Svensk industri- och tjänstesektors möjligheter att dra nytta av en global tillväxt är goda. Förutsättningarna skiljer sig emellertid radikalt åt mellan olika delar av näringslivet.

Som framgår av bilaga 3 kan omkring en fjärdedel av den svenska industriproduktionen beskrivas som forskningsbaserad i bemärkelsen att satsningar på forskning och utveckling utgör ett framträdande konkurrensmedel. Hit räknar jag bl. a. läkemedelsindustrin, bilindustrin, flygindustrin och teleproduktindustrin. Kompetensnivån i dessa branscher är hög även med internationella mått mätt. Detta gäller för övrigt även vissa tjänsteproducerande näringar, t. ex. konsultbranschen, vars export ökat kraftigt under de senaste tio åren. De forsknings- och utvecklingsintensiva branscherna har sedan mitten av 1970-talet haft en snabbare produktionstillväxt än industrin i genomsnitt. Det gäller dock inte projektexporten och annan mer kundanpassad tillverkning. Trots detta bedömer jag utsikterna för den forskningsbaserade produktionen för de närmaste åren vara goda. För dessa typer av företag kommer det internationella tekniska samarbetet

Prop. 1986/87: 74

Goda tillväxtförutsättningar

Forskning och utveckling betydelsefull

att vara av stor betydelse på lång sikt liksom våra inhemska forsknings- och utvecklingsinsatser.

En hög teknik- och kompetensnivå utmärker också den råvarubaserade industrin, som svarar för nära 30 % av industriproduktionen. Till denna del av industrin hör skogsindustrin och stålindustrin samt produktion av petroleumprodukter, kemikalier och basplaster. Tillverkning av kemikalier, basplaster och petroleumprodukter har svarat för den snabbaste produktionsstillväxten inom den råvarubaserade industrin sedan mitten av 1970-talet. Men även produktionen av massa och papper har ökat i snabbare takt än industriproduktionen i genomsnitt. Den råvarubaserade industrin är den i särklass mest konjunkturkänsliga delen av den svenska industrin, varför lönsamheten varierat kraftigt år från år. I hög utsträckning har teknikinivån i dessa industrier efter hand byggts in i en höggradigt automatiserad produktionsprocess. Produktionen är ofta kapitalintensiv, varför det framför allt är utvecklingen av priserna på råvaror och energi som är avgörande för konkurrenskraften på längre sikt.

Hälften av industrins produktion kan karaktäriseras som arbetskraftsbaserad. Till denna sektor hör konsumtionsvaror, t. ex. kläder, skor, livsmedel, hushållsartiklar och hushållskapitalvaror. Hit räknar jag också insatsvaror, t. ex. byggmaterial och en hel del investeringsvaror. I och med att det finns näraliggande substitut på marknaden är priset viktigt som konkurrensfaktor, låt vara att detta kan vara mer eller mindre uttalat för olika produkter. När det gäller konsumtionsvaror och standardiserade insatsvaror finns det således möjligheter att minska priskänsligheten genom t. ex. märkesdifferentiering eller andra former av satsningar på design och kvalitet. Jämfört med den forskningsbaserade resp. den råvarubaserade industrin torde emellertid den arbetskraftsbaserade sektorn av näringslivet vara mer beroende av lönekostnadsläget.

Produktionen inom den arbetskraftsbaserade industrin har sjunkit sedan mitten av 1970-talet. Detta beror framför allt på utvecklingen inom tekoindustrin, varvsindustrin och byggmaterialindustrin. I dessa branscher har 10 000-tals arbeten förlorats under en tioårsperiod. Att sysselsättningen har minskat kraftigt även i andra branscher, torde delvis bero på rationaliseringsinvesteringar. Därmed bör emellertid den arbetskraftsbaserade industrins konkurrenskraft ha förstärkts, varför utvecklingen borde kunna förbättras på sikt. Jag noterar i alla händelser att den genomsnittliga lönsamheten i denna del av industrin har utvecklats positivt under de senaste åren.

De förändringar av strukturell karaktär som under senare år skett i svenskt näringsliv torde ha bidragit till att markant höja den långsiktiga konkurrenskraften. Det finns emellertid, som jag tidigare understrukt, anledning att räkna med att konkurrensen kommer att vara fortsatt mycket hård på världsmarknaden. Allmänt sett torde det svenska näringslivet därvid ha mycket att vinna på att söka konkurrera med kvalitet snarare än med pris. Det torde gälla oavsett vilken bransch företagen tillhör.

Låt mig avsluta med att beröra vissa centrala inslag i den konkurrensbild som svenskt näringsliv har att räkna med under de närmaste åren och som är av väsentlig betydelse för näringspolitikens framtida inriktning.

Sedan slutet av 1970-talet gör företag och stater stora ansträngningar för att forcera utvecklingen av ny teknik. Inför utsikten om bestående ekonomiska problem har kraven på kvalitativ förnyelse vuxit och ny teknologi setts som ett viktigt medel att åstadkomma denna. Denna internationella "teknikkapplöpning" har också resulterat i nya organisationsformer, t. ex. ökat forsknings- och utvecklingssamarbete mellan företag och forskningsinstitutioner.

Industrin är i ökad utsträckning beroende av kunskap och teknik för sin förnyelse och konkurrensförmåga. Det gäller inte bara de högteknologiska företagen. Det räcker inte heller längre att bygga sin verksamhet på ett smalt teknikområde. Ny teknik blir snabbt också av betydelse inom områden där den inte tidigare använts. Samtidigt har det nödvändiga forsknings- och utvecklingsarbetet blivit allt dyrare och mer systeminriktat än tidigare. Kraven på grundläggande kompetens inom allt fler teknikområden ökar. Jag bedömer att framför allt mikroelektroniken och dess olika användningar kommer i hög grad att prägla utvecklingen under de närmaste 5–10 åren. Den tekniska omdaning som pågår internationellt kommer att få genomgripande konsekvenser för det svenska samhället. Liksom tidigare kommer Sverige för sin välfärd att vara beroende av den tekniska utveckling som drivs fram utomlands, inte minst i USA och Japan. Inom flera områden torde dock utvecklingen inom Europa att vara väl så intressant.

Sveriges industriella bas är, som jag tidigare konstaterade, tillverkning och export av råvaror (inkl. bearbetade sådana) och investeringsvaror till Europa. Marknadsställningen i andra delar av världen och på andra produktområden är som regel svag om man bortser från projektexporten och delar av tjänsteexporten, vilken till stor del avsätts i u-länder. Det finns anledning att utgå ifrån att svensk industris huvudmarknader i Europa generellt sett kommer att uppvisa en något långsammare tillväxt än de mest expansiva områdena i världen såsom Japan och Ostasien. Trots detta kommer Europa, vid sidan av Nordamerika, att vara den utan jämförelse största homogena marknaden i världen. På denna marknad kommer svensk industri att möta hård konkurrens inte minst från tyska företag. Förbundsrepubliken Tyskland är i dag världens största exportör av industriprodukter. Också Japan kommer sannolikt att med ökat intresse vända sig mot Europa även på andra områden än bilar och hemelektronik. Som framgår av bilaga 3 är exempelvis den japanska importandelen vad avser maskiner m. m. hela 35 % i USA, vilket kan jämföras med endast ca 10 % av den europeiska marknaden. De japanska direktinvesteringarna ökar nu mycket snabbt i Europa. Det är min uppfattning att svenskt näringsliv i ökad utsträckning kommer att tvingas försvara sin marknadsbas i Europa samtidigt som man strävar efter att utöka exporten till nya marknader.

Jag har redan framhållit den tillväxtpotential som ligger i elektronikens och datateknikens tillämpningar. Det är troligt att denna potential för produktutveckling, produktionsutveckling etc. är generellt sett stor. I vissa delar av näringslivet, såsom i processindustrin, har tillämpningarna vad gäller styr- och regelsystem redan kommit långt. Inom andra delar av industrin – bl. a. inom verkstadsindustrin – torde möjligheterna till att ytterligare ta till vara elektronikens möjligheter att vara stora. Det finns

Prop. 1986/87: 74

Fortsatt hög takt i teknikutvecklingen

Förändringar på världskartan

Stort produktivitetsgap

exempel på företag som mer än fördubblat sin produktivitet genom införandet av ny produktionsteknik. Produktion kan därmed förbilligas. Produkter kan också göras mer sofistikerade och kvaliteten höjas. Struktur- omvandlingen kan därmed å ena sidan mycket snabbt komma att drabba företag som inte satsar på ny teknik med stor kraft. Rationaliseringar och kostnadsbesparingar kommer att framkallas av en hårdnande konkurrens. Detta kan ytterligare öka pressen på mindre företag och underleverantörer som släpar efter i investeringsutvecklingen. Samtidigt torde å andra sidan svensk industri- och tjänstesektor ligga långt framme att utnyttja de möjligheter som detta produktivitetssgap ger i form av tillverkning av utrustning för industriautomation m. m.

Jag nämnde tidigare att sysselsättningen har ökat snabbare inom tjänst- näringarna än i tillverkningsindustrin under senare år. Det är ett led i den långsiktiga utvecklingen mot ett samhälle där tjänster och service alltmer dominerar den ekonomiska utvecklingen. Dels innebär denna utveckling att helt nya tjänster uppkommer, vilka saknar en direkt koppling till industrin, dels att tjänsteinnehållet ökar även vid försäljningen av traditionella varor. Varor säljs med individuell utformning efter olika kunders krav, med serviceåtaganden osv. Varor säljs också för att passa in i olika system där systemberoendet är viktigt. Tjänsteinnehåll, systemdesign och andra mer kvalitativa aspekter kommer således att successivt spela en allt viktigare roll för industrins utveckling och utgöra en allt större del i industrins export.

Det finns också goda möjligheter att öka vissa delar av den fristående tjänsteexporten. Eftersom förädlingsvärdet vad avser den *reala* tjänsteexporten (bortsett från turism) i huvudsak uppstår utomlands och inkomsterna även i stor utsträckning förbrukas utomlands, torde dock bidraget till bytesbalansen att bli relativt begränsat. Den internationella konkurrensen är vidare mycket hård även på detta område. Som exempel på det senare kan utvecklingen inom sjöfartsområdet ses. Det är därför mindre sannolikt att den *reala* tjänsteexporten kommer att växa påtagligt i relation till varuexporten under överskådlig tid.

Prop. 1986/87: 74

**Tjänsteinnehållet
ökar**

Sammanfattning och bedömning: Den offensiva näringspolitiken fullföljs nu för att svenskt näringsliv även fortsättningsvis skall vara mångsidigt, effektivt och hålla en hög kunskapsnivå. Näringspolitiken för de närmaste tre åren sammanfattas i ett tiopunktsprogram där tyngdpunkten läggs vid insatser på teknikområdet och småföretagsområdet.

4.1 Erfarenheter av strukturomvandlingen

En viktig förklaring till nedgången i efterfrågan på svenska produkter under senare hälften av 1970-talet var att investeringsutvecklingen i Europa stannade av. Uppskattningsvis en tredjedel av den svenska varuexporten och 15 % av industriproduktionen var direkt avhängig investeringsutvecklingen i Europa. De nya expansiva investeringsvarumarknaderna i Mellersta Östern krävde stora resurser både i marknadsföringsfasen och vid genomförandet av projekt. Dessa marknader blev därigenom aldrig annat än i undantagsfall ett alternativ för småföretagen utom för dem som fungerade som underleverantörer till de stora projektleverantörerna. Inom nya expansiva marknadssegment som energiutrustning och offshoreverksamhet hade svensk industri, bl. a. på grund av protektionistiska åtgärder i omvärlden, svårt att göra sig gällande. Den svenska konsumtionsvaruindustrin var över lag svag och hemmamarknadsinriktad. Exempelvis erövrades det expansiva konsumentelektronikområdet snabbt av japanska företag.

Sammantaget kan emellertid inte den svenska branschstrukturen sägas ha varit mer oförmånlig än vad som gällde för genomsnittet av våra konkurrentländer. Däremot kan Sverige sägas ha haft nackdelen av att befinna sig i ett område där samtliga närmarknader också utvecklades svagt. Som framgår av bilaga 3 har effekten av ländersammansättningen i exporten varit negativ och kan beräknas ha medfört ett bortfall i exporttillväxt på nära 2 % per år under perioden 1975–1985. Detta bortfall återspeglar att Sverige har haft en jämförelsevis liten del av sin export inriktad på den expansiva nordamerikanska marknaden och i stället en stor del på de mer långsamt växande nordiska grannländerna.

Det finns därför ingen enkel och heltäckande förklaring till varför svenskt näringsliv har haft en klart oförmånligare produktionstillväxt än flertalet OECD-länder och då inte minst vid en jämförelse med övriga nordiska länder. Jag har tidigare berört ett antal delförklaringar, bl. a. pris- och kostnadsutvecklingen, vilka var och en bidrar till helhetsbilden. Faktum kvarstår att svensk industri, som helhet och oberoende av produktinriktning, under perioden 1970–1985 inte förmått att hålla samma utvecklingstakt som konkurrenterna.

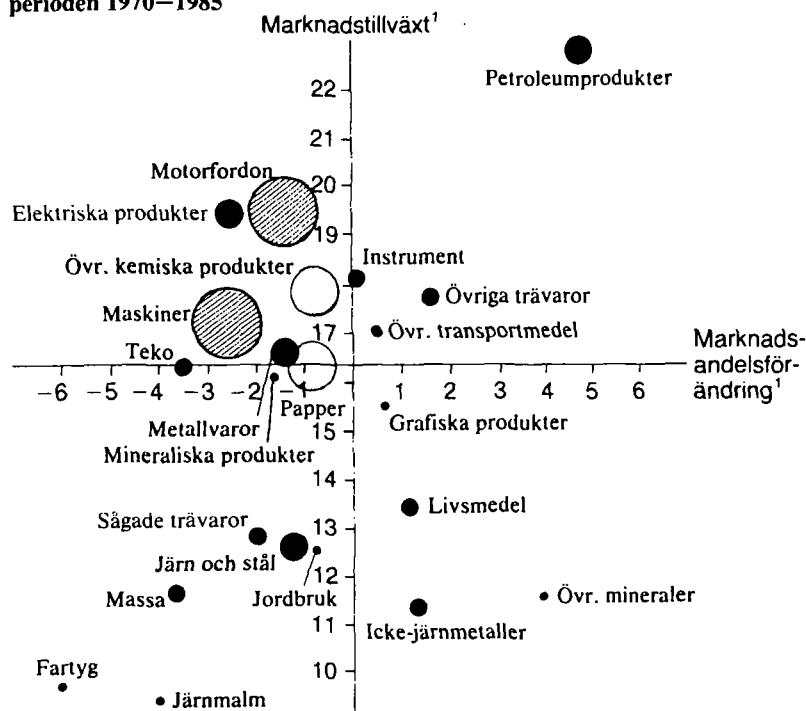
Det sistnämnda framgår av diagram 4.1, i vilket marknadstillväxten inom OECD och den svenska exportens marknadsandelsförändringar återges. De varugrupper där svensk industri vunnit marknadsandelar under perioden svarar totalt sett endast för knappt 20 % av totalexporten.

Ogynnsam länder-
sammansättning

Som synes finns det inget samband i diagrammet som tyder på att den svenska konkurrenskraften skulle vara bättre i fråga om varugrupper där marknadstillväxten är snabb än där den är långsam.

Prop. 1986/87: 74

Diagram 4.1 Marknadstillväxt och marknadsandelar för svensk export perioden 1970–1985

¹ Genomsnittlig procentuell förändring per år 1970–1985 (löpande priser).

Produktgrupp	Andel i % av svensk export 1985	Produktgrupp	Andel i % av svensk export 1985
Jordbruk	8	Övr. kemiska produkter	87
Järnmalm	12	Mineraliska produkter	11
Övr. mineraler	9	Järn och stål	61
Livsmedel	20	Icke-järnmetaller	23
Teko	30	Metallvaror	56
Sågade trävaror	35	Maskiner	158
Övriga trävaror	31	Elektriska produkter	61
Massa	37	Motorfordon	155
Papper	99	Fartyg	8
Grafiska produkter	6	Övr. transportmedel	14
Petroleumprodukter	56	Instrument	23
		Totalt	1 000

Dagens svenska näringslivsstruktur framstår som väsentligt starkare än 1970-talets. Jämfört med de flesta andra små industriländer har Sverige ett brett och differentierat näringsliv. Produktionstekniken i svensk industri är över lag modern och effektiviteten hög. Likaså är tekniknivån hög i våra ledande internationella verkstadskoncerner och i vår basindustri.

Vår situation kan emellertid inte jämföras med något internationellt genomsnitt. Med den industristruktur som Sverige har i dag, finner jag anledning att snarare göra jämförelser med Förbundsrepubliken Tyskland och Japan, vilka är svensk industris huvudkonkurrenter inom bl. a. verkstadsområdet. Inom enskilda produktområden finns givetvis en rad konkurrenter även i andra länder. I denna internationella konkurrensmiljö framstår därvid svenska företag ofta som små.

Sett från struktursynpunkt är svensk industri fortfarande behäftad med vissa svagheter. För det första är produktionskoncentrationen fortsatt hög. Beroendet av några få produktgrupper och stora koncerner är enligt min mening alltför stort. Detta kan endast avhjälpas genom att nya produkter uppfinns, nya produktionsmetoder skapas och att nya företag startas. För det andra är svensk informationsteknologibaserad industri- och tjänstesektor, trots hög tillväxttakt, fortfarande internationellt sett liten. För det tredje finns en relativt stor produktion samlad i mogna branscher där man kan förutse en tilltagande global strukturuomvandling. Flera av verkstadsindustriens delbranscher kan sannolikt räknas hit. För det fjärde föreligger det också en regional strukturell obalans. De expansiva delarna av industri- och tjänstesektorn är väsentligt underrepresenterade i de regionalpolitiskt prioriterade regionerna, medan mogna branscher är överrepresenterade där.

Dessa strukturella svagheter kommer inte att kunna byggas bort på kort sikt. Målsättningen bör dock vara att ta till vara de förutsättningar som skapas genom en världsekonomisk tillväxt. En sådan strukturanpassning sker inte automatiskt eller genom att enbart anpassa kostnadsläget. En balans i kostnadsutvecklingen betraktar jag som en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning. Dessutom måste det vara en strävan att få ut ett så högt pris (i termer av förädlingsvärde) som möjligt för den industriproduktion som exporteras. Detta för att ha råd att betala för önskvärd import.

En svensk strategi måste mot denna bakgrund utgå ifrån det positiva i att vår *lönestruktur* medför att kvalificerat arbete har en relativt sett mer konkurrenskraftig position än okvalificerat i förhållande till andra länder. För att utnyttja detta krävs en fortsatt uppgradering av produkter genom bl. a. teknisk forskning och utveckling och ökade satsningar på kvalitet och design även i icke-högteknologiprodukter. Vidare krävs en fortsatt automatisering och effektivisering i produktionsprocesser samt, inte minst, en höjd kompetens hos de anställda genom ett breddat rekryteringsunderlag och en höjd utbildningsnivå genom bl. a. företagsinterna utbildningsinsatser.

En utgångspunkt för näringspolitiken inför 1990-talet är därför att det svenska kostnadsläget förblir högt och att lönestrukturen blir jämnare än i flertalet nytillkommande konkurrentländer. Jag utgår vidare ifrån att teknik- och kvalitetsnivån successivt höjs även hos dessa nya konkurrenter.

Prop. 1986/87: 74

**Styrka och
svagheter**

**Fortsatt
strukturanpassning**

Till den yttre ramen hör därvid även, vilket jag nyss nämnde, att världs-ekonomin växer och att ett viktigt inslag i denna tillväxt är elektronikens och datateknikens tillämpningar. Däremot finner jag att utsikterna för en kraftfull kommersialisering av den på längre sikt utomordentligt intressanta biotekniken är begränsade i det tidsperspektiv jag nu överblickar.

4.2 Tre delmål för strukturomvandlingen

Mot bakgrund av det internationella konkurrensläge svenskt näringsliv befinner sig i och den utveckling som idag kan förutses, anser jag att näringspolitikens långsiktiga huvuduppgift bör vara att medverka till att näringslivet har:

- en modern och internationellt konkurrenskraftig produktionsapparat,
- en från struktursynpunkt mångsidig industri- och tjänstesektor,
- en stor andel produkter med högt förädlingsvärde i form av teknologi eller annat avancerat kunskapsinnehåll.

Jag skall nu kort redogöra för innebörden av dessa delmål för strukturomvandlingen och hur näringspolitiken kan bidra till att dessa mål uppfylls.

4.2.1 Effektivisering

Ur företagets synvinkel innebär en ökad internationell konkurrens i första hand och på kort sikt att kraven på kostnadseffektivitet skärps. Företagen kan endast upprätthålla en hög effektivitet genom ständiga förändringar och förbättringar av produkter, investeringar i produktions- och distributionskedjor osv. Även samhällets infrastrukturinvesteringar är viktiga i detta sammanhang. Erfarenheter har därvid visat att ett ständigt, men någorlunda måttligt kostnadstryck skapar bättre förutsättningar för en effektivisering av verksamheten än större och plötsliga kostnadshöjningar mellan vilka perioder av relativt stora överskott återkommer. Anpassningsprocessen blir lugnare. Det är därvid väsentligt att se till att företagen har en tillräckligt hög lönsamhet för att möjliggöra nödvändiga investeringar.

Även en ur teknisk synvinkel aldrig så effektiv produktionsanläggning är i vissa fall inte tillräckligt effektiv från konkurrenssynpunkt. De svenska varven kan tas som exempel på att hög effektivitet inte är tillräcklig på marknader som är söndersubventionerade eller föremål för protektionistiska ingrepp. Även i framtiden kan svenskt näringsliv komma att ställas inför sådana marknadsmässiga imperfektioner. Mest vanligt torde det dock vara att det är konkurrensen med företag i andra länder, som kommer att tvinga vissa företag till nedskärningar och t. o. m. till nedläggningar. Som jag redogjorde för i avsnittet 3 kan omfattningen av en strukturomvandling i global skala snabbt komma att tillta inom mogna branscher. Också i konkurrensen inom landet kommer kravet på en ökad effektivisering att

**Ständigt
kostnadstryck
kräver
investeringar**

**Rationell
produktion**

resultera i beslut om att samordna produktion och verkställa produktionsnedskränningar. Jag menar att detta är en ofrånkomlig men också nödvändig process. För att de sociala och ekonomiska konsekvenserna i vissa orter och regioner inte skall bli oacceptabla måste denna process mötas med offensiva insatser inom såväl näringspolitiken som andra politikområden och i samarbete mellan näringsliv och samhälle.

4.2.2 Differentiering

Utvecklingen under senare år tycks gå i riktning mot att företag koncentrerar sin verksamhet till färre affärsområden och produkter. I många fall har en uppdelning av företag skett på flera nya bolag i syfte att bidra till en ökad styrbarhet. Delvis är detta en följd av en allt hårdare konkurrens, delegering av lönsamhetsansvar samt insikt om att även ledningsresurserna är knappa. På koncern- eller ägarnivå tycks utvecklingen däremot gå i motsatt riktning. Ägarkoncentrationen är fortsatt hög och koncern- och ägarsambanden har blivit allt komplexare och synes gripa över allt fler delbranscher. I allt väsentligt torde detta vara ett utslag av en strävan att sprida riskerna.

Utvecklingen inom näringslivet är en god illustration till den ökade konkurrens som råder. Stordriftsfördelarna i varje led av produktionsprocessen, distributionen, finansieringen osv. är ofta stora. För att hävda sig på konkurrensutsatta och ofta mogna marknader måste verksamheten därför koncentreras till begränsade marknadssegment under en renodling av konkurrensstrategierna. Även om det ekonomiska utbytet därvidlag ökar, ökar också risktagandet. Det ökade risktagandet kan kompenseras genom att flera olika produktionsinriktningar ryms inom varje koncern. För att minska konjunkturkänsligheten söker exempelvis många företag ha verksamhet i olika branscher.

Sveriges situation som helhet uppvisar ett likartat behov av både koncentration av produktionen till internationellt konkurrenskraftiga enheter och en önskvärd spridning av verksamheter på många branscher och produktområden. Om kopplingarna i form av leveransströmmar är alltför starka mellan olika branscher och företag inom landet blir näringslivsstrukturen som helhet sårbar. Erfarenheterna av 1970-talet visar på att beroendet av varven, stålet och gruvorna slog tillbaka med kraft då de internationella marknaderna plötsligt vek. Att försöka hantera den internationella konkurrensen genom en satsning på att bygga upp kompletta inhemska nätverk kan således visa sig riskabel.

Att i ökad utsträckning satsa på internationella nätverk kan å andra sidan också medföra risker. Den andel av svensk industriproduktion som exporteras ökat trendmässigt; från knappt 30 % år 1970 till närmare 50 % år 1985. Av denna export är närmare en tredjedel internleveranser till svenskägda dotterbolag i utlandet. De senaste årens i stor utsträckning exportledda tillväxt samt ökade utlandsinvesteringar har accentuerat denna utveckling. Samtidigt ökar importen och den del av industrin som är utsatt för importkonkurrens. Det internationella beroendet blir med andra

**Produktions-
koncentration och
riskspridning**

ord successivt större. Ett utvidgat internationellt samarbete blir därvid av ökad vikt.

Inom Europeiska Gemenskaperna (EG) finns exempelvis mycket ambitiösa planer på att harmonisera och integrera de västeuropeiska marknaderna som är Sveriges viktigaste exportmarknader. Även om dessa planer bara delvis förverkligas torde kraven på att Sverige anpassar sig till utvecklingen att väsentligt förstärkas. Ett annat inslag i den internationella bilden är att behoven av forskningssamarbete över gränserna ökar. Jag kommer senare (avsnitt 10) att redogöra för min syn på det europeiska tekniska forskningssamarbetet.

Under senare år har även det nordiska samarbetet tillmätts ökad betydelse. De nordiska länderna har därvid manifesterat sin övertygelse om värdet och behovet av offensiva satsningar dels för att undanröja hinder av skilda slag som kan föreligga för att uppnå målet "Norden som hemmarknad", dels för att skapa resp. bygga ut eller effektivisera organ som har till uppgift att främja samarbetet.

Jag kommer senare (avsnitt 9) att beröra frågor om de företagsförvärv som fortlöpande sker över Sveriges gränser. Därvid har också konstaterats att de internordiska företagsförvärven utgör ett naturligt och välkommet led i företagens strävanden att skapa konkurrenskraftiga enheter.

Vad beträffar den ökade offentliga resursförstärkningen till det nordiska samarbetet vill jag främst hänvisa till de beslut som fattades av Nordiska ministerrådet i mars 1985 och som ingår i den nordiska handlingsplanen för ekonomisk utveckling och full sysselsättning.

I handlingsplanen fastställdes bl. a. att det industriella forsknings- och utvecklingssamarbetet i Norden skulle stärkas genom en rad åtgärder. I det sammanhanget framstår beslutet att kraftigt öka de ekonomiska resurserna för den nordiska industrifonden som särskilt betydelsefullt. Anslagen till nordiska projekt för teknisk forskning och utveckling har på tre år ökat från 40 till 75 milj. kr. Därutöver har de nordiska regeringarna beslutat att under en femårsperiod satsa omkring 100 milj. kr. på stöd till industriell utveckling på datateknologiområdet. En nyligen genomförd sammanslagning av Nordisk industrifond och NORDFORSK utgör ett led i strävandena att skapa effektivare organisationsstrukturer för det nordiska samarbetet.

På det bilaterala nordiska området utgör den svensk-norska industrifonden ett exempel på lyckat samarbete.

Våren 1981 kom Sveriges och Norges regeringar överens i ett särskilt protokoll om att upprätta en fond för svensk-norskt industriellt samarbete (svensk-norska industrifonden). Riksdagen godkände överenskommelsen (prop. 1980/81: 189, NU 65, rskr. 427). I protokollet kom regeringarna bl. a. överens om att Sverige skulle tillskjuta totalt 150 milj. kr. under åren 1982–1985. Vidare skulle ytterligare 50 milj. kr. vardera tillskjutas från Sverige och Norge vid tidpunkter som parterna senare kommer överens om. Vidare fick fonden medgivande att ikläda sig förbindelser i form av lånelöften upp till 250 milj. kr., dock högst 30 milj. kr. utöver vad parterna tillskjutit.

Ökat internationellt samarbete

Syftet med fonden är att med lån stödja projekt med hög teknisk eller marknadsmässig risk som bedrivs mellan svenska och norska företag på det industriella området.

Intresset för svensk-norskt industrisamarbete har ökat under de senaste åren. Detta avspeglas bl. a. i den kraftiga ökningen av ansökningar till fonden i konkreta samarbetsprojekt.

Fonden har nu gjort åtaganden om nära 180 milj. kr. Diskussioner har inletts mellan de båda regeringarna beträffande möjligheterna att tillskjuta de resterande 50 milj. kr. från vardera Sverige och Norge. Jag avser att återkomma till regeringen i denna fråga senare i vår.

Även en aktiv småföretagspolitik bidrar till att skapa ett mångsidigt näringsliv. Den svenska näringslivsstrukturen med ett relativt stort beroende av stora multinationella företag motiverar aktiva stimulansinsatser för att genom ett högt nyföretagande och en snabb tillväxt i småföretagssektorn bibehålla en differentierad näringslivsstruktur.

De små och medelstora företagen samverkar ofta med större företag, bl. a. genom underleverantörsrelationer. Även i underleverantörsledet pågår en snabb strukturförändring. Små självständiga underleverantörer ersätts med större dotterbolag till de dominerande koncernerna och/eller med en ökad internationell komponenthandel. I denna omvandling tvingas många små underleverantörer att utveckla ny kompetens och/eller nya verksamhetsområden för att överleva. Det är därvid viktigt att underleverantörerna breddar sin marknad och i ökad utsträckning satsar på export.

De små och medelstora företagen har vidare en särskild regionalpolitisk betydelse. För många mindre orter är småföretag ett villkor för en meningsfull sysselsättning och en långsiktig överlevnad.

Nyföretagandet och ett expansivt småföretagande har mot bakgrund av det jag nyss nämnt en nyckelroll när det gäller den långsiktiga utvecklingen inom näringslivet. Flertalet småföretag startas och utvecklas utan statliga insatser. Jag vill dock peka på vissa generella förhållanden som motiverar en offensiv småföretagspolitik.

För det första gäller det insatser för att främja nyföretagandet. En företagsstart är ofta förknippad med ett stort risktagande. Staten erbjuder därför olika former av information, utbildning och rådgivning till de som står i begrepp att starta eget. Syftet med detta är inte enbart att stimulera till ett ökat nyföretagande, utan också att ge dem som vill starta, en mer nyanserad bild av såväl fördelar som risker med att vara egenföretagare. Risktagandet vid nyetablering är i regel mycket högt och en betydande andel affärsidéer visar sig inte vara lönsamma. Denna process är emellertid nödvändig för att de tekniskt och kommersiellt gångbara produkterna skall komma fram som kan ersätta den icke-konkurrenskraftiga produktionen i mogna branscher.

För det andra gäller det insatser som syftar till att ta till vara den utvecklingspotential som finns hos många småföretag. Det finns flera orsaker till att ett företag inte fortsätter att växa trots att tekniken och marknaden erbjuder goda tillväxtmöjligheter. Många gånger saknas den nödvändiga kompetensen samtidigt som småföretagsanpassad rådgivning och utbildning inte finns tillgänglig på marknaden. Staten gör därför insat-

**Småföretagens
betydelse**

ser för att öka tillgången till småföretagsanpassad utbildning och rådgivning. I vissa fall saknas också det nödvändiga riskkapitalet. Här spelar insatser på lagstiftnings- och skatteområdet en viktig roll. För vissa kategorier av företag – i synnerhet nystärtade – erbjuder också staten direkta insatser för att förbättra tillgången till riskkapital. Jag återkommer senare till denna fråga (avsnitt 11).

4.2.3 Uppgradering

Med uppgradering avser jag en ökning av den del av industriproduktionen som har hög teknisknivå, högt kunskapsinnehåll och högt förädlade produkter. Som jag redovisade tidigare (avsnitt 3) har denna del av industrin haft en klart positiv sysselsättningsutveckling under senare år. Det är också inom området högkvalitativa produkter som svenskt näringsliv har sina komparativa fördelar i den internationella konkurrensen. Detta mål gäller alla sektorer av industrin, inte bara s. k. hög-teknologibranscher.

Historiskt har industristrukturen under den första efterkrigsperioden förskjutits från arbetskraftsintensiv till kapitalintensiv produktion. Nya drag i strukturomvandlingen har under senare tid gjort sig alltmer gällande. Industrin har blivit mer kunskapsintensiv, dvs. företagen utnyttjar i allt högre grad kvalificerade teknologiska kunskaper. Insatserna för forskning och teknisk utveckling har därmed ökat samtidigt som efterfrågan på kvalificerad arbetskraft har blivit större. Produkterna är mer tekniskt avancerade och differentierade efter olika kunders önskemål. Produktionsapparaten har blivit mer flexibel.

Drivkrafterna är flera. Informationsteknologins genombrott under det senaste decenniet är av mycket stor betydelse. Stora framsteg inom andra teknikområden som bioteknik och materialteknik har också spelat in, om än i mindre grad. Kundernas krav har blivit mer sofistikerade och kvalitetsmedvetandet har ökat. Tjänsteinnehållet i industrins produkter har ökat; dessutom har den till industrin relaterade tjänstesektorn expanderat. Globalt sker förändringar i den internationella arbetsfördelningen, så att de traditionella industriländernas konkurrenskraft i ökande grad baseras på teknik och kunskap, medan arbetskraftsintensiv tillverkning förskjuts mot nya industriländer och tredje världen.

Genom sin höga teknisknivå och stora anpassningsförmåga har svensk industri goda förutsättningar att höra till de ledande i denna utveckling. Men det behövs också aktiva, understödjande näringspolitiska åtgärder, framför allt i form av en framåtsyftande forsknings- och utvecklingspolitik.

Det finns en viktig skillnad mellan den önskvärda generella uppgraderingen av svensk industri och ensidiga satsningar på s. k. högteknik-branscher. En del länders industripolitik innehåller stora insatsprogram för vissa spetsteknologier. Jag anser inte att en sådan ansats är eftersträfvansvärd för Sveriges del. Vi måste ta fasta på bredden i den strukturella förändring som håller på att ske och på att de näringspolitiska insatserna måste ha en differentierad karaktär. Uppgraderingsmålet gäller alla sektorer av svensk industri, dvs. både högteknikbranscher och mer mogna branscher som stål, skog, maskinindustri och tekoindustri; likaså både

**Betydelsen av
teknisk forskning
och utveckling**

stora och små företag. Detta är en bakgrund till den breda inriktningen på de insatser för stimulans till förnyelse genom forskning och utveckling och på det informationsteknologiprogram som jag senare (avsnitt 10) kommer att föreslå.

I min redogörelse för de krav som i framtiden kommer att ställas på svenskt näringsliv har jag betonat vikten av anpassning till marknadens krav, behov och förväntningar samt nödvändigheten av att samtidigt ta till vara alla möjligheter till en effektiv produktion av såväl varor som tjänster. Kvalitet har därmed blivit ett av de viktigaste medlen i konkurrensen mellan företag.

Jag kan med tillfredsställelse konstatera att intresset för kvalitetsfrågor ökar såväl i industrin som i samhället i övrigt. Det är ute hos företagen och på arbetsplatserna som kvalitetsarbetet måste bedrivas. Det krävs därvid ett aktivt långsiktigt engagemang från såväl ledning som anställda.

För att understryka kvalitetsfrågornas betydelse startades en nationell kvalitetsoffensiv under hösten 1986. Bakom offensiven står Rådet för utvecklingsfrågor. En särskild kommitté "Nationalkommittén för Svensk Kvalitet" har bildats, i vilken ingår företrädare för regeringen, arbetsmarknadens parter, näringslivet och den offentliga sektorn. Offensiven skall stimulera och underlätta kvalitetsarbete i företag och förvaltningar.

Utbildning och forskning inom ämnesområdet kvalitetsstyrning är av särskild betydelse för en långsiktig och positiv kvalitetsutveckling. Jag återkommer till dessa frågor senare (avsnitt 6).

4.3 Näringspolitiken och välfärden

Näringspolitiken syftar till att främja tillväxt och internationell konkurrenskraft för att därigenom lägga en grund för ökad välfärd. Produktionen och tillväxten har inte ett egenvärde, utan den är nödvändig för att tillfredsställa människors behov av varor och tjänster av olika slag.

En framgångsrik näringspolitik bidrar till att skapa ett överskott som främjar inte bara rent ekonomiska mål, utan också social rättvisa, jämlikhet, utveckling i alla landets regioner och solidaritet med folk i andra länder. Erfarenheterna från slutet av 1970-talet och början av 1980-talet har tydligt visat följderna av en utveckling med låg tillväxt och förnyelse-takt. Handlingsutrymmet för reformer och för utveckling av den enskildes valfrihet minskar drastiskt. Ett starkt näringsliv är grunden för välfärden.

Näringspolitiken utformas utifrån marknadsekonomins förutsättningar och består följaktligen av olika medel för att förbättra, stödja och komplettera marknadens funktionssätt. Grunden härför är det faktum att marknaden är det mest effektiva, i praktiken fungerande system som finns för att fördela produktionsresurserna. En ohämmad utveckling av marknadskrafterna kan emellertid leda till negativa konsekvenser i form av miljöförstöring, utslagning och sociala orättvisor. Därför måste näringspolitiken utformas med hänsyn till behovet att korrigera för sådana konsekvenser.

Insatser för regional utjämning, mer skonsamma omställningar eller bättre arbetsförhållanden uppfattas på sina håll som improduktiv resursanvändning. Detta är ett förenklat och missvisande synsätt. Det är, enligt min

mening, inte bara ett socialt ansvarstagande utan också rent samhällsekonomiska skäl som gör det nödvändigt att näringspolitiken utformas med hänsynstagande både till effektiviteten och till de negativa effekter som kan följa av tillväxten. En politik som alltför ensidigt förlitar sig på marknadskrafterna kan leda till att förändringar motarbetas och därmed till att den ekonomiska tillväxten minskar. Exempel från utlandet visar på hur välfärd och förnyelse påverkas negativt då näringspolitiken inte kan svara upp till krav på trygghet och rättvisa.

Det program för näringspolitiken som jag här lägger fram har utformats för att, med beaktande av sociala mål, bidra till en långsiktig tillväxt och förnyelse.

4.4 Näringspolitik inför 1990-talet – ett tiopunktsprogram

Svenskt näringsliv har, som jag tidigare framhållit, en rad styrkefaktorer att bygga vidare på. Vår nations litenhet, vårt perifera läge på världsmarknaden och vårt i dagsläget förhållandevis differentierade näringsliv medför emellertid att vi inte kan forma en strategi som ensidigt är baserad på en eller ett par av dessa styrkefaktorer. Inte heller kan näringspolitiken riktas till en eller ett par avgränsade målgrupper, t. ex. enbart satsning på s. k. högteknologiföretag eller på att utveckla landets råvaruresurser. En sådan kraftsamling på ett enskilda insatsområde eller en begränsad grupp av företag må vara kortsiktigt lyckosam, men skulle i förlängningen leda till en ökad sårbarhet och en försvagning av svenskt näringsliv totalt sett.

En svensk näringspolitik inför 1990-talet måste i stället ta sikte på att uppfylla ett flertal delmål och utveckla en kombination av åtgärder, vilka riktas mot flera målgrupper. För en sådan bred strategi talar även, som jag tidigare nämnde, det faktum att det i dag inte finns något underlag för att peka ut vilka som blir de viktigaste branscherna i framtiden. Eftersom kraven på internationell konkurrenskraft kan komma att accentueras, står det klart att näringspolitiken ytterligare bör förskjutas i en offensiv riktning och att någon löpande subvention av branscher och företag inte skall förekomma.

**En mångsidig
strategi**

Vidare vill jag understryka den vikt jag fäster vid den regionala problem-bilden. De tendenser till ytterligare koncentration av befolkning och ekonomisk aktivitet till ett begränsat antal orter och regioner i landet, som nu är tydliga, inger oro. De regionalpolitiska målen har därför givits hög prioritet i regeringens arbete. Regionalpolitiska hänsyn måste i ökad grad vägas in i sektornpolitiken på olika områden. Det gäller också inom näringspolitiken. Det är därför angeläget att de konkreta åtgärderna inom ramen för det tiopunktsprogram för näringspolitiken, som jag redovisar i det följande, utformas så att en förbättrad regional balans främjas. Det är samtidigt angeläget att betona att betydande delar av de regionalpolitiska insatserna också är viktiga inslag i en samlad näringspolitik. De bidrar till ett högt utnyttjande av de samlade produktionsresurserna i landet. Vid hanteringen av större industrikriser kan bl. a. regionalpolitiska insatser ofta vara ett verkningsfullt medel för att åstadkomma ny produktion och sysselsättning i berörda orter och regioner etc. Jag har tidigare i årets

budgetproposition (prop. 1986/87: 100 bil. 14) redovisat förslag i fråga om de regionalpolitiska medlens inriktning och omfattning m. m.

En näringspolitik för 1990-talet bör, mot bakgrund av vad jag nu har anfört, ta sikte på att utveckla en kombination av verkningsfulla åtgärder i enlighet med de huvudlinjer som jag nu kommer att presentera.

En del av dessa åtgärder syftar till att vidmakthålla och utveckla redan uppnådda styrkepositioner och att ge svenskt näringsliv goda generella betingelser för att utvecklas i den riktning som jag har beskrivit. Därför anser jag det nödvändigt:

1. att kapital- och kreditmarknaden fungerar så att näringslivets behov av såväl mer löpande krediter som långsiktigt riskkapital tillgodoses samt att företagsbeskattningen utformas så att skatteunderlaget breddas och inlåsnings effekter undviks (avsnitt 5),
2. att utbyggnaden av utbildning och kommunikationer ges hög prioritet för att näringslivet skall kunna bygga sin utveckling på en effektiv och modern infrastruktur (avsnitt 6),
3. att förnyelse och uppkomsten av kreativa miljöer främjas genom bl. a. avreglering, förenklingar, decentralisering och understödjande av lokala initiativ (avsnitt 7).

Dessa insatser betraktar jag som grundläggande för näringslivsutvecklingen. Insatser på de uppräknade områdena har genomförts under de senaste åren och förslag har nyligen redovisats i budgetpropositionen. Jag redovisar senare (avsnitten 5–7) min bedömning av dessa insatsområdens betydelse för en samlad näringspolitik.

De generella insatserna måste kompletteras med mer direkta insatser för att främja näringslivets förnyelse och långsiktiga utveckling. Därför anser jag det nödvändigt:

4. att utvecklingen vad avser näringslivets internationalisering noga bevakas genom förbättrat informationsunderlag och i diskussioner med vissa av de internationellt verksamma företagen (avsnitt 9),
5. att insatserna inom området teknisk forskning och utveckling kraftigt ökas varvid framför allt det informationsteknologiska området ges en ökad prioritet (avsnitt 10),
6. att småföretagsutveckling och nyföretagande främjas bl. a. genom riskkapitalförsörjning, teknikspridningsinsatser, företagsservice och fortbildning (avsnitt 11),
7. att staten genom särskilda informationsinsatser medverkar till att det finns en god baskunskap om näringslivsutvecklingen (avsnitt 14).

En mycket stor andel av näringspolitikens finansiella resurser har tidigare gått till krisdrabbade statliga företag och andra krisföretag. Detta förhållande har förändrats efter regeringsskiftet år 1982. För att den offensiva näringspolitiska färdriktningen skall kunna hållas är det av största betydelse att någon återgång till den tidigare defensiva inriktningen inte sker. Därför anser jag det nödvändigt:

8. att avvecklingen av stödet till krisdrabbade företag befästes och att andra former för sysselsättningsskapande insatser vid större industrikriser användes (avsnitt 8),
9. att statens roll som ägare utvecklas för att ytterligare öka den långsik-

Prop. 1986/87: 74

**Förbättrad
näringslivsmiljö**

**Tillväxt och
förnyelse**

**Fortsatt förändring
av näringspolitiken**

tiga konkurrenskraften inom den statliga företagssektorn och för att bidra till att en differentierad ägarstruktur i svenskt näringsliv upprätthålls (avsnitt 12),

10. att inriktningen på olika branschprogram förändras i syfte att ge dessa en mer offensiv profil (avsnitt 13).

Jag övergår nu till att presentera mina bedömningar och förslag avseende dessa tio programpunkter.

5 Ekonomisk-politiska ramförutsättningar m. m. för tillväxt och förnyelse

Prop. 1986/87: 74

5.1 Inledning

Den allmänna ekonomiska politiken och näringspolitiken har flera beröringspunkter. Utan framgångsrika stabiliseringspolitiska insatser kommer en långsiktigt syftande näringspolitik aldrig att få full effekt. Strukturuomvandlingen riskerar att få ett alltför snabbt förlopp och tillskapandet av resurser för att säkra en långsiktig tillväxt och förnyelse uteblir. Enligt min mening finns det framför allt två element i "den tredje vägens" ekonomiska politik som knyter samman näringspolitiken med den ekonomiska politiken. Det är kampen mot inflationen och vitaliseringen av kredit- och kapitalmarknaden. Jag skall här kort ta upp frågan om hur vissa förändringar på riskkapital- och kreditmarknaden berör näringslivets förutsättningar för tillväxt och förnyelse. Jag kommer också att ta upp vissa skattefrågor och redovisa min syn på det svenska exportkreditsystemet samt Investeringsbanken.

Sammanfattning och bedömning: Riskkapitalmarknaden och kreditmarknaden har genomgått en betydande förändring under 1980-talet. Detta har underlättat företagens finansiering. Trots detta kan svårigheter föreligga att finansiera vissa typer av högriskprojekt som rymdprojekt, civila flygprojekt etc. samt nystartade företag. Förändringarna på de finansiella marknaderna påverkar inriktningen av det näringspolitiska stödet. Jag avser att inom kort föreslå att en särskild utredare tillkallas för att analysera hur dessa förändringar påverkar det näringspolitiska finansieringssystemet.

Även skattesystemet påverkar företagens finansieringsmöjligheter. Det finns i det nuvarande skattesystemet betydande konsolideringsmöjligheter för företagen, vilket kan skapa inlåsnings effekter och därmed motverka en önskvärd strukturuomvandling mot mer kunskapsintensiv produktion. Ett bättre underlag för en diskussion av dessa viktiga frågor kommer att finnas då den kommitté som arbetar med en översyn av företagsbeskattningen har lämnat sitt betänkande.

Statsstödda exportkrediter har sedan år 1978 verksamt bidragit till att svenska projektexportörer kunnat hävda sig i konkurrensen om stora utlandsprojekt. Det statliga stödet till exportkreditfinansieringen har sedan några år riktats mot projekt i u-länder eller mycket stora affärer. Den mera löpande exporten av mindre projekt och vanliga kapitalvaror finansieras i ökad utsträckning med marknads-mässiga krediter, varigenom kostnaderna för staten sjunker. Jag förordar ingen förändring av SEK-systemet.

Investeringsbanken medger en statlig närvaro på den betydelsefulla marknaden för finansiering av näringslivets investeringar. Investeringsbanken har utvecklats positivt under senare år. Riktlinjerna för banken bör ligga fast.

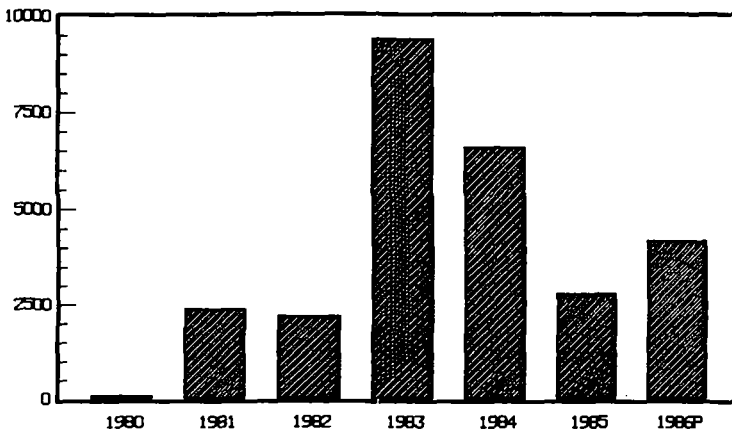
5.2 Riskkapitalmarknaden

Den svenska riskkapitalmarknaden har genomgått en dramatisk förändring under 1980-talet. Mest markant har detta manifesterats i aktiemarknadens förändring. Många nya aktörer/riskkapitalkanaler har därvid spelat en utomordentligt viktig roll för att åter vitalisera aktiemarknaden. Jag syftar därvid på bl. a. olika former av skattefonder, löntagarfonder och andra institutionella placerare samt utländska placerare. En effekt av detta är en stigande omsättning på Stockholms fondbörs. Under 1970-talet låg omsättningen tämligen stilla. I genomsnitt uppgick den till 1,7 miljarder kronor, varefter en snabb expansion vidtog. Under fjolåret omsattes aktier för drygt 140 miljarder kronor.

Vidare har nyemissionsaktiviteten ökat kraftigt och en rad helt nya instrument för att öka utbudet av riskkapital har tillskapats. Från att ha pendlat kring en nivå på ungefär 400 milj. kr. årligen under 1970-talet, har sålunda nyemissionsvolymen ökat med mer än 10 gånger i genomsnitt för perioden 1981–1986. År 1983, som var ett rekordår, nyemitterades aktier till ett sammanlagt värde av 9,4 miljarder kronor. Därvid har inte riktade emissioner m. m. inräknats.

**Ökad nyemissions-
aktivitet**

Diagram 5.1 Aktiemarknadens bruttotillskott av eget kapital till företagen 1980–1986 (milj. kr.)

Anm.: Exkl. riktade nyemissioner av aktier och konvertibler i Sverige.

En icke obetydlig del av de emissioner som företas av aktiemarknadsbolagen sker utan företrädesrätt för de gamla ägarna. Såväl aktie- som konvertibelemissioner kan i stället vara riktade till enskilda fysiska eller juridiska personer. Under åren 1984 och 1985 uppgick dessa riktade aktieemissioner till totalt ca 2,5 miljarder kronor per år. Därutöver inbringade konvertibelemissionerna i genomsnitt nästan 2 miljarder kronor per år under åren 1984–1986.

För att få en förståelse för beloppens storlek kan en jämförelse göras med samtliga börsregistrerade industriföretags totalt redovisade egna kapital (inkl. hälften av obeskattade reserver). Detta kapital uppgick vid ut-

gången av år 1985 till ca 140 miljarder kronor. Med en genomsnittlig årlig emissionsaktivitet på i storleksordningen 6–10 miljarder kronor motsvarar denna således 5–7 % av det redovisade kapitalet. Siffrorna kan också jämföras med att lönsamheten efter skatt på motsvarande egna kapital uppgick till 13 % samma år och utdelningarna till ca 4 %. Det är min bedömning att denna ökning av riskkapitalutbudet via aktiemarknaden har varit utomordentligt viktig för att ge företagen bättre förutsättningar att satsa på t. ex. forskning och utveckling. Utan tillgång till en sådan kapitalmarknad har företag sämre förutsättningar att klara det långsiktiga risktagande som konkurrensen kräver.

Utvecklingen på fondbörsen förknippas ofta med handeln i aktier i vissa stora internationella koncerner. Även om dessa företag vad gäller aktieomsättning och emissionsvolym domineras bilden, har aktiemarknaden vidgats vad gäller främst de medelstora företagens möjligheter till riskkapitalanskaffning. Jag syftar därvid framför allt på uppkomsten av den s. k. OTC-marknaden under år 1982. Sedan dess har inte mindre än 83 företag introducerats på OTC-listan. Efter uppköp m. m. kvarstod i början av innevarande år 72 företag, vilka hade ett sammanlagt marknadsvärde på 11 miljarder kronor. Därutöver finns ett 30-tal företag – även dessa i stor utsträckning medelstora företag – inofficiellt noterade med ett marknadsvärde av ca 17 miljarder kronor. Denna möjlighet att anskaffa externt riskkapital, som en marknadsnotering innebär, torde påtagligt öka de medelstora företagens tillväxtpotential.

Utöver fondbörs, OTC-lista etc. har även vissa andra nya riskkapitalkanaler introducerats på den svenska marknaden. Vid sidan om riktade emissioner från befintliga börsbolag till vissa aktieplacerare har exempelvis till privatpersoner riktade placeringar (s. k. private placements) av aktier i icke börsnoterade bolag börjat användas i Sverige under 1980-talet. Detta innebär att en bank eller en fondkommissionär vänder sig till en liten utvald grupp placerare med erbjudande att teckna aktier i ett nybildat eller ett befintligt, expanderande företag. Omfattningen av denna verksamhet är inte volymmässigt så stor, men kan trots detta vara intressant i vissa fall och därigenom bidra till att bredda finansieringsmöjligheterna.

En vanligare och mer uppmärksammas ny riskkapitalkälla är riskkapitalbolagen (de s. k. venture capital-företagen). Även denna marknad har vuxit fram under 1980-talet. För närvarande finns med en bred definition ca 40 sådana riskkapitalbolag i landet. Dessa bolag disponerar för närvarande ett samlat kapital på inemot 2 miljarder kronor, varav knappt 1,5 miljarder kronor är investerat i drygt 350 portföljföretag. Under den senaste tiden har ett antal större bolag gjort sin entré på marknaden, delvis med hjälp av utländskt kapital. Vidare har ett antal bolag slagits ihop till större enheter.

Det renodlade riskkapitalbolaget satsar i form av minoritetsengagemang i onoterade företag och med ett begränsat inflytande över portföljföretagens dagliga skötsel. Avkastningen på investeringarna tas ut i form av realiserad värdetillväxt när ägarandelen i resp. företag säljs ut, eventuellt i samband med börs- eller OTC-introduktion. Venture capital-marknaden är därför starkt beroende av en fungerande OTC-marknad.

Prop. 1986/87: 74

OTC-marknad och andra nyheter

40 riskkapital- företag

En klar tendens under de senaste åren har varit att dessa riskkapitalbolag i allt högre grad satsar på att äga en majoritet i resp. dotterbolag för att dels kunna bättre påverka företagets ekonomiska utveckling, dels löpande få ta del av företagets överskott. År 1982 hade drygt 50 % av bolagen som affärsidé att satsa i form av minoritetsengagemang; en andel som i dag har sjunkit till ca 25 %.

En annan lika tydlig utveckling är att investerarna i allt större utsträckning satsar på mogna, väletablerade företag i traditionella branscher. Bolagens satsningar i enskilda sådana företag tenderar att bli allt större, medan nystartade företag – även i tillväxtbranscher – får svårare att till sig denna typ av riskkapital.

År 1984 startades Stiftelsen Småföretagsfonden med ett kapital på 100 milj. kr. från AP-fondsystemet. Fonden skall i första hand engagera sig i sådana riskkapitalbolag, som i sin tur investerar i småföretag. Jag kommer senare (avsnitt 11.4) att redovisa förslag om ytterligare medel till Småföretagsfonden.

**Stiftelsen
Småföretagsfonden**

Jag vill slutligen också erinra om att de regionala utvecklingsfonderna i många fall deltar i finansiering av småföretag med s. k. utvecklingskapital eller konvertibla skuldebrev och därmed agerar på riskkapitalmarknaden. Sammanfattningsvis bedömer jag därför att företagens riskkapitalförsörjning avsevärt förbättrats under senare år. Trots detta kan t. ex. nystartade företag fortfarande ha problem att få sin riskkapitalförsörjning ordnad. Som jag strax återkommer till, avser jag att inom kort tillkalla en utredare för att analysera dessa frågor.

5.3 Kreditmarknaden

Kreditpolitiken arbetade tidigare med ransonering som huvudinstrument för att reglera såväl den totala kreditgivningen som enskilda sektors upplåningsmöjligheter. I tider med kreditknapphet var det på en sådan marknad nödvändigt för företagen att ha en bra bankkontakt för att kunna utveckla verksamheten; kontakterna blev ofta långsiktigt stabila och konkurrensen mellan olika banker försvagades. En annan orsak till att företag kan behandlas olika på kreditmarknaden är att möjligheterna att lämna säkerhet varierar markant mellan olika företag beroende bl. a. på sammansättningen av företagets tillgångar. Vissa typer av företag kan således få en svagare ställning på kreditmarknaden än vad som kan anses lämpligt från näringspolitiska utgångspunkter. Detta var motivet till att olika särskilda finansieringsinstrument skapades för att tillförsäkra sådana företag kreditutrymme även i tider av kreditknapphet. Det gäller dels direkta statliga lån över budgeten, dels att institut som Industrikredit och Industrifonden inrättades.

**Från
kreditknapphet till
räntestyrning**

När kreditmarknaden nu har bytt karaktär ter sig en omprövning och utveckling av tidigare instrument naturlig. Kreditpolitiken använder inte längre ransoneringen som medel att påverka kreditvolymen i samhället; varken totalt eller sektorsvis. I stället är det nu räntenivån som skall styra kreditefterfrågan. Konkurrensen på marknaden har skärpts mellan olika typer av institut. Mångfalden av instrument och låneformer med skiftande

egenskaper har vidare gjort att möjligheterna för olika företag att få sina finansieringsbehov tillgodosedda har väsentligt förbättrats. En betydligt större differentiering av finansieringskostnaden med hänsyn till riskläget har också skett.

Sammantaget kan detta innebära att behovet av särskilda åtgärder för att tillförsäkra t. ex. småföretag eller företag i vissa regioner tillgång till krediter inte längre är lika stort som tidigare. Att en situation av bestående kreditknapphet åter skulle uppstå är mindre sannolik. En återgång till kreditransonering är knappast längre möjlig med hänsyn till den mångfald som utvecklats vad gäller antalet aktörer och låneformer. Det är svårt att tro att en kreditåttstramning vad gäller näringslivet i dag kan göras effektiv med ransonering som metod. Det är inte heller självklart att en sådan åttstramning nu skulle drabba vissa grupper av företag hårdare än andra.

En avveckling av vissa inslag i näringspolitiken avseende en mer konventionell finansiering innebär i sig självfallet inte att ambitionerna sänks; i stället är det en konfirmering av att dessa instrument spelat ut sin roll och inte längre är effektiva för sina syften. I avsnitt 7 redogör jag för vissa konkreta förändringar i de näringspolitiska medlen. De samlade effekterna av förändringarna på kreditmarknaden och riskkapitalmarknaden för olika näringspolitiska finansieringsinstrument är emellertid ännu svåra att konkretisera. Behovet av vissa finansieringsinstrument kan ha minskat, medan det i andra fall kan vara fråga om att ändra formerna för finansieringen. Jag avser att inom kort tillkalla en särskild utredare för att analysera hur förändringarna på kreditmarknaden och riskkapitalmarknaden påverkar det näringspolitiska finansieringssystemet.

Prop. 1986/87: 74

**Utredning om det
näringspolitiska
finansierings-
systemet**

5.4 Företagsbeskattningen

Det är angeläget att skattesystemet är utformat så att den ekonomiska tillväxten främjas samtidigt som fördelningspolitiska mål tillgodoses.

Ur näringspolitisk synvinkel är företagsbeskattningen av speciellt stort intresse. Det är t. ex. viktigt att skattereglerna inte utformas så att produktionsresurser låses in i stagnerande företag och därmed förhindrar att resurserna utnyttjas på ett från samhällsekonomisk synpunkt effektivt sätt.

I den nuvarande bolagsskatten tas en hög nominell skattesats ut på ett rörelseresultat som är kraftigt reducerat till följd av bokslutsdispositioner. Möjligheten för företagen att göra skattemässiga dispositioner (totalt ca 20 miljarder kronor inom industrin) innebar enligt SCB:s finansstatistik för verksamhetsåret 1985 ett uttag av bolagsskatt för industriföretag (företag >20 anställda) om 4,2 miljarder kronor, eller ca 11 % av vinsten före dispositioner. Beloppet motsvarade 1,6 % av statsbudgetens totala inkomster budgetåret 1985/86. Därtill kom knappt 1 miljard kronor i vinstdelningsskatt.

Den dominerande filosofin bakom den svenska företagsbeskattningen har länge varit att företagen skall stimuleras till konsolidering, dvs. till att skapa finansiell stadga genom att, via beslutsdispositioner, fondera delar av rörelseöverskottet. Konsolideringstanken återfinns också i utformningen av investeringsfondsystemet, men här har lagreglerna utformats så att

**Hög nominell skatt
och generösa
dispositions-
möjligheter**

det också skall vara möjligt att uppnå en styrning av företagens investeringar.

Den svenska företagsbeskattningen byggdes upp under en period av hög och stabil ekonomisk tillväxt enligt en modell där självfinansieringsmål och investeringsmål sattes höga. Strukturuomvandlingen skedde från de areella näringarna till industrisektorn. Industrin var under denna period den expansiva kraften i ekonomin.

Situationen är nu annorlunda. Strukturuomvandlingstakten är hög, men sker nu *inom* industrisektorn. Under senare år har utvecklingen gått från kapitalintensiv industri till mer kunskapsintensiv industri med stort tjänsteinnehåll. Kunskapsinnehållet ökar trendmässigt. Sådana strukturella förändringar måste finnas med i bilden vid överväganden om den framtida företagsbeskattningen.

En omläggning av företagsbeskattningen har också inletts. På grundval av förslag i promemorian (Ds Fi 1983: 21) Breddat underlag för produktionsfaktorskatter, beslöt riksdagen i december 1983 att begränsa utrymmet för lagernedskrivning med 10 procentenheter och att sänka den statliga skattesatsen för aktiebolag med 8 procentenheter. Riksdagen beslöt samtidigt att slopa det särskilda forskningsavdraget (prop. 1983/84: 64, SkU 14, rskr. 98; SFS 1983: 983–986). En ytterligare breddning av skatteunderlaget följde av att tidsperioderna för de särskilda investeringsavdragen inte förlängdes.

En särskild kommitté gör för närvarande en översyn av företagsbeskattningen (dir. 1985: 30). Ett viktigt syfte med översynen är att pröva möjligheten att åstadkomma en mer likformig beskattning av arbete och kapital, dvs. de produktionsfaktorer som skapar produktionsresultatet. Kommittén skall också ta ställning till vilka ändringar i skattereglerna som kan genomföras för att stimulera kapitalet till en ökad rörlighet mellan olika företag och branscher. Det finns anledning att anta att en hög nominell skattesats i bolagssektorn i förening med stora reserveringsmöjligheter kan hämma kapitalets rörlighet och minska ekonomins omställningsförmåga. En väsentlig uppgift för kommittén är vidare att belysa skillnaderna i olika vinstmått och pröva vilket som bäst kan anses spegla den del av förädlingsvärdet som tillfaller företagets ägare.

Riksdagen har nyligen på förslag av regeringen beslutat att fribeloppet för *vinstdelningsskatten* skall höjas från 0,5 till 1 milj. kr., vilket innebär att närmare en tredjedel av de företag som i dag betalar vinstdelningsskatt beräknas bli befriade från skatten (prop. 1986/87: 42, SkU 7, rskr. 71; SFS 1986: 1234–1235). Reformen gynnar främst små och medelstora företag.

Riksdagen har vidare beslutat om vissa förändringar rörande värderingar av aktier vid *kapitalbeskattningen*, dvs. vid arvs-, gåvo- och förmögenhetsskatten (prop. 1986/87: 54, SkU 12, rskr. 72; SFS 1986: 1197–1198). Besluten innebär i korthet att börsnoterade aktier vid fastställande av dessa skatter skall värderas till 75 % samt att OTC-aktier och andra inofficiellt noterade aktier skall värderas till 30 % av de noterade värdena. Vidare sänks de högsta skattesatserna vid arvs- och gåvobeskattningen. Reformen innebär sammantaget en sänkning av arvs- och gåvoskatten på samtliga nämnda aktieslag, en sänkning av förmögenhetsskatten på börsnoterade aktier samt en höjning av förmögenhetsskatten på OTC-aktier.

Prop. 1986/87: 74

**Bolagsskattens
strukturuomvand-
lingseffekt**

**Reformerad
företagsbeskattning**

**Vissa aktuella
skattefrågor**

Förmögenheten i form av icke noterade aktier i rörelsedrivande småföretag får för närvarande värderas till endast 30 % av substansvärdet vid beräkning av *förmögenhetsskatten*. Dessa s. k. lättnadsregler gäller också för värderingen av tillgångar i direktägda rörelsedrivande företag och i jordbruksföretag. Jag har förståelse för att förmögenhetsskatten trots detta kan kännas betungande för främst vissa medelstora företag med ett högt substansvärde. Dessa nackdelar får vägas mot den fördelningspolitiska aspekten. Frågan om en eventuell förändring av beskattningen av företags förmögenhet får prövas i samband med den större översyn av skattesystemet som nyligen aviserats.

5.5 Vissa finansiella insatser

5.5.1 Exportkreditfinansiering

Statligt stödda exportkrediter lämnas av AB Svensk Exportkredit. Bolaget bildades år 1962. Sedan år 1978 har statsstödda krediter lämnats där staten betalar mellanskillnaden mellan upp- och utlåningsräntan samt vissa kursförluster. De statsstödda krediterna hade åren 1978–1983 stor omfattning. Parallellt med de statsstödda krediterna har den ursprungliga marknadsmässiga kreditgivningen fortsatt. Den 30 juni 1986 var de utestående krediterna i den statsstödda utlåningen 26,3 miljarder kronor och i den marknadsmässiga 6,9 miljarder. Under år 1986 ökade nyutlåningen kraftigt avseende de marknadsmässiga krediterna.

Det statliga stödet till exportkreditfinansieringen har sedan några år fått en ny inriktning. Marknaden för projektexporten har också förändrats kraftigt. Det statliga stödet gick under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet huvudsakligen till projekt i u-länder och statshandelsländer och till fartyg med stora subventioner. Nu är den del av projektexporten som finansieras med statligt stöd i första hand biståndsstödda projekt och vissa mycket omfattande exportaffärer. Den mera löpande exporten av mindre projekt och vanliga kapitalvaror finansieras med marknadsmässiga krediter. Orsaker till denna utveckling är neddragningarna inom varvsindustrin, höjningen av räntorna för statsstödda krediter samt den kraftiga utbyggnaden av u-kreditsystemet. Även inom exportkreditnämnden (EKN) har förändringen inneburit att engagemanget i u-länder och statshandelsländer har minskat. Vid sidan av nyss nämnda faktorer har den internationella skuldkrisen spelat en stor roll.

Enligt en studie, som nyligen genomförts inom industridepartementet, uppgick projektexporten till ca 26 miljarder kronor år 1985. Till detta kommer leveranser för 14 miljarder kronor som svenskägda företag fakturerat från sina utländska dotterbolag. Projektexporten svarade år 1985 för omkring 8 % av Sveriges totala export av varor och tjänster. Ökningen mellan 1985 och 1986 uppgår till ca 10 % (räknat i löpande priser). Projektexporten domineras helt av 11 stora projektexportörer som vardera hade en projektexport på minst 500 milj. kr. år 1985. Det bör dock uppmärksammas att projektexportörerna i stor utsträckning anlitar mindre företag som underleverantörer och därmed gör en betydande insats för att indirekt öka

**Ny inriktning av
SEK-systemet**

**Svag utveckling av
projektexporten**

de mindre och medelstora företagens export. Projektexporten sysselsätter direkt och indirekt i runda tal 80 000 personer, eller ca 7 %, av det totala antalet sysselsatta i tillverkningsindustrin och byggnadsindustrin.

Prop. 1986/87: 74

Under första hälften av 1980-talet har en förskjutning skett från u-länder och OPEC-länder mot i-länder. Marknaderna i Sovjet och Östeuropa har minskat. Ett stöd till projektexporten motiveras främst av att det är projektexporten som ger underlag för fortsatta leveranser av reservdelar och komponenter och under en lång följd av år. Vidare krävs som regel finansiering av projektexport av det skälet att de länder som köper mer eller mindre färdiga projekt befinner sig i ett utvecklingsstadium där kapitalimport är ett vanligt inslag.

Frågan om en fortsatt statsstödd exportkreditgivning genom AB Svensk Exportkredit har behandlats i budgetpropositionen (prop. 1986/87: 100 bil. 14). Där har även anslagsfrågorna behandlats. Som komplettering till vad där har sagts vill jag understryka att en fortsatt utbyggnad av den marknadsmässiga kreditgivningen i AB Svensk Exportkredit är till fördel för den svenska exportindustrin samtidigt som det statsunderstödda systemet är av stor betydelse för främst affärer med vissa u-länder och för en del mycket omfattande exportaffärer där statlig finansiering ofta är ett villkor för framgång för exportören. Kostnaderna för de tidigare åtagandena inom exportkreditsystemet sjunker nu dels på grund av ändrade växelkurser och sjunkande räntor, dels på grund av att utestående krediter amorteras relativt snabbt och i många fall – inte minst när det gäller fartyg – inlöses.

**Kostnaderna
minskar**

5.5.2 Sveriges Investeringsbank AB

Investeringsbankens verksamhet utvecklas nu positivt. Nyutlåningen ökade under år 1985 med 69 % och beräknas under år 1986 öka med ytterligare 50 %. Resultatförbättringen är också avsevärd. För år 1986 beräknas ett rörelseresultat på 340 milj. kr., vilket får anses tillfredsställande med hänsyn till verksamhetens inriktning.

Positiv utveckling

Banken har under senare år deltagit i ett flertal större investeringsprojekt inom massindustrin och den kemiska industrin. Vidare har banken medverkat i olika strukturförändringar, bl. a. i stålindustrin.

Ett av skälen till att banken bildades var att den skulle kunna medverka vid större investeringsprojekt som på annat sätt skulle vara svåra att finansiera. Banken har både under 1970-talet och på senare år medverkat i finansieringen av ett antal större projekt. Därmed har banken fyllt denna uppgift. Bankens möjligheter att gå in som delägare i projekt och företag har kommit till allt större användning. Detta har varit betydelsefullt bl. a. vid medverkan i större projekt.

Mot bakgrund av utvecklingen på kredit- och kapitalmarknaden behandlades bankens verksamhet ingående i propositionen om industriell tillväxt och förnyelse (prop. 1983/84: 135). Banken gavs då större flexibilitet vid val av engagemang och utformning av kreditvillkor etc. Därefter har regeringen godkänt ändringar i bankens bolagsordning som återspeglar den ökade flexibilitet som jag då förordade. I det sammanhanget formulerades även ett avkastningskrav.

Med hänsyn till Investeringsbankens positiva utveckling under de senaste åren finns för närvarande inga skäl att genomföra några ändringar i riktlinjerna för Investeringsbankens verksamhet. De ändringar som genomfördes år 1984 har visat sig vara positiva för bankens utveckling och bör därför ligga fast.

Prop. 1986/87: 74
**Oförändrad
inriktning**

Sammanfattning och bedömning: Infrastrukturens betydelse för näringslivets internationella konkurrenskraft och för den regionala utvecklingen ökar, bl. a. som en följd av att strukturuomvandlingen innebär en utveckling mot mer kunskapsintensiv industri och utnyttjande av informationsteknologi. Flera åtgärder som innebär en förbättring av infrastrukturen har vidtagits eller beslutats inom områdena energi, transporter, utbildning och telekommunikationer. Insatser görs för att bygga upp kompetensen inom det viktiga området kvalitetsstyrning.

6.1 Infrastrukturens betydelse för näringslivets utveckling

En god infrastruktur hör till de grundläggande förutsättningarna för näringslivets utveckling. Det finns flera väsentliga näringspolitiska aspekter av infrastrukturen. Näringslivet har behov av en effektiv transportapparat, ett utbildningsväsende som tillhandahåller kompetens och rätt utbildning, ett gott forskningsklimat, en god teknisk infrastruktur för informationsöverföring, provning och kontroll, väl utbyggda telekommunikationer, ett effektivt och säkert energisystem m. m.

Jag skall i detta avsnitt redovisa min principiella syn på infrastrukturfrågorna med avseende på energi, transporter, utbildning och telekommunikationer samt redovisa närings- och regionalpolitiska insatser inom dessa områden.

I stort måste infrastrukturen i Sverige betecknas som väl utvecklad i en internationell jämförelse. Jag bedömer emellertid att näringslivsutvecklingen under de kommande åren ställer nya och kvalitativt annorlunda krav på infrastrukturen. Strukturuomvandlingen präglas nu av att tjänsteinnehållet i industrin ökar och att tekniken blir en allt viktigare konkurrensfaktor. Likaså ökar betydelsen av kundanpassning av produkterna, snabba leveranser och ett effektivt produktionsflöde. Denna utveckling behöver understödjas av en utveckling av infrastrukturen.

Konkurrensfaktor

Infrastrukturens betydelse för *den regionala utvecklingen* ökar. I många regioner hämmas näringslivsutvecklingen av att infrastrukturen inte motsvarar de krav som ett modernt näringsliv ställer. För att uppfylla de regionalpolitiska målen måste de infrastrukturuppbyggande insatserna därför betonas ytterligare i regionalpolitiken. Betydande åtgärder med denna inriktning föreslås i årets budgetproposition.

Lokaliseringsfrågorna kan också ses i ett internationellt perspektiv. Traditionellt har produktionskostnaderna i en mer snäv bemärkelse betraktats som den avgörande lokaliseringsfaktorn. För kunskapsintensiv industri är dock tillgången på utbildad arbetskraft, forskningsmiljön och andra aspekter av infrastrukturen avgörande. Sveriges möjligheter att behålla och attrahera avancerad industri beror till stor del på att infrastrukturen – i vid bemärkelse – håller hög klass.

Infrastrukturuppbyggnad kan också bidra till en teknisk utveckling ge-

nom teknikupphandling. Bakom framväxten av flera framgångsrika företag inom svensk industri ligger en framsynt och kvalificerad upphandling av utrustning för infrastrukturuppbyggnad.

Prop. 1986/87: 74

6.2 Energi

Jag vill här ta upp *energifrågornas* betydelse för industrin. Energipolitiken skall medverka till att de mål som satts upp för samhällsutvecklingen kan uppnås. En billig och säker energiförsörjning har varit av stor betydelse för den industriella utvecklingen i Sverige. Industrin svarar för nära en tredjedel av landets energiförbrukning. De energiintensiva industrierna kommer att även i fortsättningen spela en stor roll i den svenska ekonomin – inte minst i exportsammanhang. Massa- och pappersindustrins andel av industrins energiförbrukning var år 1985 43 % och av elförbrukningen 35 %. Industrin måste även i framtiden tillförsäkras tillgång till billig och säker energi, vilket är nödvändigt för den fortsatta industriella utvecklingen. Således är det viktigt att elanvändningen inom industriprocesser, i likhet med annan el som är svår att ersätta, prioriteras vid utvecklingen av kärnkraften. Detta får emellertid inte innebära att industrin underlåter att förbättra effektiviteten i sin energianvändning.

En fortlöpande energieffektivisering har skett inom industrin. Energianvändningen har minskat med i genomsnitt 2,3 % per år mellan åren 1973 och 1984. Användningen av oljeprodukter minskade under samma period med 7,5 % årligen, eller från 6,4 till 2,9 Mtoe. Strävandena att förbättra effektiviteten i industrins energianvändning har medfört att svensk energitrustningsindustri är på väg att bli världsledande när det gäller miljövänlig och energisnål teknik. Potentialen för att ytterligare sänka energiförbrukningen är betydande.

Regeringen avser att senare i vår återkomma till riksdagen med en proposition om energipolitiken med anledning av den översyn av denna som skett efter kärnkraftsolyckan i Tjernobyl.

6.3 Transporter

Investeringarna i transportsystemet är av mycket långsiktig karaktär. De investeringar som görs i dag skall vara anpassade till behoven på 10–20 års sikt. Transportsystemet är svårt att förändra då investeringarna väl är gjorda. Detta gör det särskilt viktigt att identifiera de utvecklingstendenser inom näringslivet som är betydelsefulla för transporterna. Jag vill här peka på några sådana tendenser.

Den vidgade synen på transportfrågorna som håller på att bryta igenom inom näringslivet medför att kraven på godstransporterna ändras. Rationaliseringssträvandena inriktas alltmer mot effektivisering av materialadministrationen, dvs. av produktflödet inom företaget och mellan företaget och omvärlden. I denna process kommer transportfrågorna att spela en allt större roll.

Distributionskostnaderna uppgår nu inom flera branscher till uppemot 50 % av en varas pris. En stor del av dessa kostnader består av kapital-

**Långsiktiga
investeringar**

kostnader för varor under transport, i lager och för produkter i arbete. I 1990-talets högautomatiserade miljö kan man förvänta att distributionen i hög grad kommer att bestämma kostnadsbilden. Transportsystem som präglas av tillförlitlighet, snabbhet samt jämna och små flöden kommer att växa i betydelse. Denna utveckling innebär vidare att förbättringar i hela transportsystem bör beaktas i ökad utsträckning. Det är inte bara transportkostnaderna i en mer snäv bemärkelse som avgör effektiviteten.

Utvecklingen inom näringslivet går mot ökade krav på informationsöverföring. Delvis kommer dessa krav att tillgodoses genom utbyggnaden av nya tekniska lösningar. Samtidigt kommer anspråken på persontransporterna att öka. Kontakt- och reseintensiva verksamheter kommer att svara för en allt större del av sysselsättningen.

Europa kommer även framgent att vara den viktigaste marknaden för svensk industri. Samtidigt ökar kraven på snabba leveranser, kvalitet och kundanpassning. Goda förbindelser med kontinenten är därför en annan viktig näringspolitisk transportfråga. Jag vill här erinra om att regeringen i samband med att beslut togs om att avveckla den civila delen av Kockums Varv AB aviserade sin beredskap att medverka till att etablera en *fast förbindelse över Öresund*.

I årets budgetproposition föreslås ett omfattande investeringsprogram för att *höja bärigheten* på vägnätet. Huvuddelen av satsningen sker inom skogslänen. Programmet är också ett led i ett närmande till EG:s regler på vägområdet.

Investeringsprogram

Det sker en omfattande upprustning av *järnvägarna*. I Stockholmsregionen byggs kapaciteten ut kraftigt. En utbyggnad av dubbelspår sker på delar av norra stambanan och av Västkustbanan. Genom förslag till ökade investeringar i årets budgetproposition kan dessa satsningar fullföljas, liksom satsningen på snabbtåg.

I juni 1986 gav regeringen i uppdrag till de fyra trafikverken luftfartsverket, sjöfartsverket, vägverket och statens järnvägar att genomföra en *samordnad långsiktig investeringsplanering*. I planeringen förutsätts länsstyrelserna bidra med underlag om de regionala aspekterna av investeringsbesluten. Verken skall utarbeta planer för investeringar i infrastrukturen för en femårsperiod och göra långsiktsbedömningar inom sina resp. områden för en tioårsperiod. Den första redovisningen av uppdraget skall lämnas före den 1 september 1987.

För att utveckla integrerade transportsystem efter lokala och regionala förutsättningar bedrivs ett särskilt utvecklingsarbete. Transportrådet, statens industriverk och några länsstyrelser bedriver projekt som syftar till att utveckla materialadministrationen på dessa nivåer. En del projekt är helt inriktade på en begränsad region, medan andra har internationell räckvidd.

För att minska avståndets betydelse för industrilokalisering finns ett regionalt *transportstöd*, vilket huvudsakligen lämnas till godstransporter. En mindre del går till persontransporter och datakommunikation.

I syfte att förbättra *flygtrafiken* i stödområdena har i årets budgetproposition (prop. 1986/87: 100 bil. 8) föreslagits ett driftbidrag på 15 milj. kr. till vissa kommunala flygplatser i skogslänen.

Kommunikationsdepartementet inledde under hösten 1986 ett arbete för

att förbereda en vidareutveckling av 1979 års trafikpolitiska beslut. Detta arbete kommer enligt planerna att redovisas i en proposition under år 1988. Jag har samrått med chefen för kommunikationsdepartementet om hur de näringspolitiska och regionalpolitiska aspekterna av transportfrågorna bör vägas in i det trafikpolitiska arbetet.

Prop. 1986/87: 74

6.4 Utbildning

Jag har tidigare behandlat bakgrunden till utbildningsfrågornas ökade näringspolitiska betydelse: det växande inslaget av forskning och utveckling, behovet av förmåga till anpassningar till ny teknik och till omställningar efter industrikriser samt behovet av nya kompetenser.

Jag vill här understryka att jag inte ser någon motsättning mellan de näringspolitiska kraven på utbildningen å ena sidan och de välfärdspolitiska och kulturella politiska målen för utbildningspolitiken å andra sidan.

De näringspolitiska utbildningsfrågorna har en sammansatt karaktär. Under senare år har bl. a. de följande problemen varit aktuella:

- *Flaskhalsproblem* som gällt tillgången på kvalificerade tekniker och på vissa kategorier yrkesarbetare. Särskilt bristen på kvalificerade tekniker har på sina håll varit besvärande.
- *Omskolningsproblem*. Som en följd av framför allt den breda introduktionen av informationsteknologi på kontor och i verkstäder har ett stort antal anställda fått ändrade arbetsuppgifter. Utvecklingen har ställt krav på utbildning för att klara de nya yrkeskraven, men även för att skapa acceptans för förändringar. Samstämmiga bedömningar pekar mot att omskolningsbehoven kommer att öka kraftigt. Omskolningsinsatser är av stor betydelse även i samband med driftsinskränkningar och nedläggningar.
- *Fort- och vidareutbildning*. En del företag kan av kostnadsskäl ha svårt att klara fortbildningsbehoven, men för särskilt de mindre företagen finns dessutom problemet att avvara nyckelpersoner som under en längre tid behöver genomgå utbildning.

De här problemen har bemötts genom anpassningar inom det befintliga utbildningsväsendet eller genom särskilda åtgärder. Exempelvis har kapaciteten på vissa utbildningslinjer inom de tekniska högskolorna höjts för att försöka avhjälpa den s. k. teknikerbristen. Inom ramen för utbildningspolitiken har särskilda åtgärder vidtagits för att förstärka högskolorna och för att öka rekryteringsbasen för tekniska utbildningar. På grund av de långa utbildningstiderna dröjer det dock uppemot ett halvt decennium innan en del av de vidtagna åtgärderna får full effekt.

Inom *arbetsmarknadsutbildningens* (AMU) ram ges årligen omskolning, fort- eller vidareutbildning för över 100 000 personer. En ny och decentraliserad organisation har genomförts. Vidare har på senare tid aktiva insatser gjorts i företag inom ramen för AMU för att bl. a. lösa flaskhalsproblem.

Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA) har på mitt uppdrag gjort en närmare analys av teknikerbristen. För närvarande arbetar IVA med ett regeringsuppdrag avseende analys av samspelet samhälle-näringsliv, där

Anpassning i det
befintliga systemet

förutsättningarna för att med infrastrukturuppbyggnad och relaterad teknikutveckling bidra till industriell utveckling.

Inom det näringspolitiska området bidrar staten genom *Stiftelsen Institutet för Företagsutveckling* och de *regionala utvecklingsfonderna* till utbildningen inom småföretagsområdet.

Förslag till riktlinjer för en moderniserad yrkesutbildning lades våren 1986 fram av arbetsgruppen för *Översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen* (ÖGY). Beredning av förslagen pågår inom regeringskansliet. Avsikten är att en särskild proposition skall föreläggas riksdagen under år 1987. Viss försöksverksamhet kommer emellertid att genomföras med början läsåret 1987/88. ÖGY:s förslag innebär i stort att den gymnasiala yrkesutbildningen förlängs från två till tre år och att ansvaret för genomförandet delas mellan samhället och näringslivet. Förslaget ligger väl i linje med näringslivets krav på utformningen av yrkesutbildningen. Bakgrunden är att den tekniska utvecklingen innebär väsentliga förändringar när det gäller arbetslivets behov av utbildad personal. Kravet på processtänkande och systematisk kompetens ökar för de anställda. Fordringarna på teoretiska kunskaper ökar starkt även inom yrkesutbildningen.

Utbildningsbehoven har också kunnat bemötas genom att företagen själva kraftigt har expanderat sin utbildningsverksamhet. Numera kan näringslivets kostnader för köpta och internt anordnade kurser grovt skattas till i storleksordningen 2 % av lönekostnaderna. Beräkningen är dock osäker.

Förnyelsefonderna möjliggör kraftfulla satsningar på utbildning och forskning. I oktober 1986 hade 6100 företag avsatt sammanlagt 5,2 miljarder kronor till fonderna. Industriföretagen svarade för omkring två tredjedelar av beloppet. Resten faller på byggtreprenörer, handelsföretag, banker och försäkringsbolag. Av de ansökningar om utnyttjande av fonderna som hade inkommit mot slutet av år 1986 utgjorde utbildningsprojekten 40 % av värdet, den övriga delen rör forskning och utveckling. Förnyelsefonderna utgör således en stor resurs för utbildning inom näringslivet. Jag avser att följa den fortsatta utvecklingen av förnyelsefondernas användning.

Som jag tidigare har anfört är utbildning och forskning inom ämnesområdet *kvalitetsstyrning* av väsentlig betydelse för en långsiktig och positiv kvalitetsutveckling i vårt land. Industridepartementet har därför låtit en utredare dels kartlägga befintlig och planerad utbildning inom ämnesområdet, dels lämna förslag till åtgärder som snabbt kan möta de ökade kraven på utbildning inom ämnesområdet. Utredaren redovisade i november 1986 sitt arbete.

Utredaren föreslår att i en första etapp bl. a. kompetensuppbyggnad inom ämnesområdet *kvalitetsstyrning* inleds vid Chalmers Tekniska Högskola och Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet samt att en professur i ämnet *kvalitetsstyrning* inrättas vid vardera högskolan.

Göteborgs kommun, Näringspolitiska delegationen, har i en skrivelse den 13 januari 1987 anmält att ett antal företag med anknytning till Väst-sverige samt Göteborgs kommun är positiva till att medverka som delfinansiärer av den föreslagna verksamheten vid de två högskolorna under en

Kvalitetsstyrning

inledande treårsperiod. Härvid förutsätts statlig medverkan i motsvarande utsträckning.

Jag ser positivt på den föreslagna verksamheten vid Chalmers Tekniska Högskola och Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet. Jag har erfårit att statens industriverk och styrelsen för teknisk utveckling avser att svara för kostnaderna för statens medverkan under en treårsperiod.

Jag har också erfårit att universitets- och högskoleämbetet för närvarande låter utreda vissa frågor rörande den fortsatta kunskapsuppbyggnaden inom ämnesområdet. Jag har i dessa frågor samrått med chefen för utbildningsdepartementet.

För *den regionala utvecklingen* har utbildningen och därtill nära relaterade frågor om forskningsmiljöer och tillgång till teknisk kompetens stor betydelse. För att ge regioner med sysselsättningsproblem förutsättningar för en god utveckling behöver infrastrukturen i dessa delar av landet förstärkas.

De regionala *forsknings- och utvecklingsråd* och *forskningsstiftelser* som vuxit fram, inte minst de som finns i anslutning till de mindre högskolorna, medverkar till ett förbättrat kontaktnät och till att formerna för informationsutbyte och kunskapsöverföring blir effektivare. Det växande antalet funktioner av typen *kontaktsektariat* vid högskolorna kan också bidra till dessa syften.

Den forsknings- och utbildningsverksamhet som bedrivs i Kiruna och vid högskolorna i Umeå och Luleå har väsentliga positiva effekter för regional kompetensuppbyggnad. De *mindre högskolorna* spelar en allt större roll som regionala kompetenscentra. Här kan bl. a. nämnas projektet "Bergslagens Tekniska Högskola". De *teknikcentra* som med statliga stöd byggts upp på orter i vissa delar av landet verkar i samma syfte.

Förslag till fortsatta åtgärder för regional kompetensutveckling lades fram i årets budgetproposition (prop. 1986/87: 100 bil. 10 och 14) och tidigare denna dag i propositionen om forskning (prop. 1986/87: 80 bil. 6 och 10). Dessa förslag berör både industri- och utbildningsdepartementens områden.

Utbildningsfrågornas betydelse för den internationella konkurrenskraften, för den regionala utvecklingen och balansen samt för möjligheterna till en positiv strukturomvandling kan förväntas öka. Många ur närings- och regionalpolitisk synpunkt positiva åtgärder på utbildningsområdet har, som framgått av min redovisning, vidtagits. Jag avser att även i framtiden noga följa utbildningsfrågornas utveckling och verka för att näringslivets behov av kompetent och rätt utbildad personal kan tillgodoses. Ett led i detta arbete är att en för utbildnings- och industridepartementen gemensam arbetsgrupp har inrättats. Gruppen behandlar frågor om forskning, utbildning och regional utveckling.

6.5 Telekommunikationer

Sverige har ett internationellt sett välutvecklat telenät. Antalet telefonlinjer (från telefonstation till abonnent) per invånare är högre än i något annat land. Samtidigt är telefontaxorna bland de lägsta i världen. Även när det gäller tätheten av datanätanslutningar ligger Sverige långt före övriga

Prop. 1986/87: 74

**Regional
kompetens-
uppbyggnad**

Europa och i nivå med USA. Det nordiska mobiltelefonsystemet i Sverige, Finland, Danmark och Norge är det största sammanhängande systemet i världen. Norden är världsledande tack vare ett avancerat nordiskt teknik-upphandlingsprojekt, som drivits gemensamt av televerken. Detta har även givit teleindustrin stora exportframgångar. Det stora genomslaget för mobiltjänster beror bl. a. på att dessa kommer att utnyttjas av många små företag inom hantverk och service med rörlig verksamhet.

Telekommunikationer spelar en betydelsefull roll för utvecklingen inom svenskt näringsliv och förvaltning. Detta beror på en kombination av avancerad uthyggnad och förmåga hos kunderna att utnyttja ny teleteknik. I Sverige utvecklades tidigt omfattande datanät för administrativa ändamål i den statliga förvaltningen samt inom bank- och försäkringsväsendena. Datatrafiken växer med 30–50 % om året. För närvarande pågår en omfattande kontorsautomatisering samt ökad användning av datateknik inom tillverkningsindustri, transportväsende och servicenäringar. Härigenom försöker man uppnå ökad snabbhet och effektivitet. En viktig ekonomisk konsekvens för industrin är minskad bindning av kapital i produkter under arbete eller transport.

Utvecklingen leds i allmänhet av de stora företagen, men sprids från dem till en bred krets av mindre företag i underleverantörsledet. De senare knyts både när det gäller produktutveckling och varudistribution till de stora företagens system. Det faktum att datanäten täcker stora delar av landet har den viktiga regionala konsekvensen, att avancerad industriproduktion kan upprätthållas på många håll i Sverige.

Internationella datanät är av stor betydelse för de multinationella företagen när det gäller att upprätthålla kommunikation mellan bolag i olika länder. Dessa företag är stora användare av elektroniska meddelandesystem, som snabbt och billigt kan överföra elektroniska brev mellan anläggningar i olika världsdelar. För att förbättra de internationella tjänsterna till svenska företag upprättar televerket nya företag inom Teleinvestgruppen. Ett exempel är Mailstar AB, där televerkskoncernen gått samman med rymdindustrin för att med svensk teknik kunna erbjuda kommunikation till platser i världen som är svåra att nå med konventionella medel.

Inom televerket pågår en kraftig utbyggnad med digital teknik. Under år 1987 kommer många företag att kunna erbjudas kopplade datatjänster med betydligt högre hastighet än i dag via digitala företagsväxlar och det digitala telenätet. Höga hastigheter krävs för vissa avancerade datatillämpningar. Förslag om försök med ny teleteknik har på regeringens uppdrag presenterats av televerket, styrelsen för teknisk utveckling och statskontoret. Ur regionalpolitisk synpunkt är det av stor betydelse att de nya, kvalificerade teletjänsterna kan erbjudas alla företag, oberoende av lokalisering. Det är ur denna aspekt också gynnsamt att teletaxorna för närvarande anpassas så att betydelsen av långa avstånd minskar.

Jag vill här också erinra om den potentiella betydelsen av Tele-X-satelliten för telekommunikationerna. När satelliten är i funktion finns möjlighet att telekommunikationstjänster som kräver stor överföringskapacitet kan erbjudas till användare i hela landet utan att någon anslutning till det markbundna nätet krävs. Tele-X kan således genom att vara ett komple-

Prop. 1986/87: 74

Datanät

Nya tjänster

ment till andra teletjänster komma att ge gynnsamma närings- och regionalpolitiska effekter.

Prop. 1986/87: 74

På dataområdet råder nu en stor mångfald av företagsinterna standarder. Betydande arbete pågår emellertid för att skapa internationella gemensamma standarder, vilka fordras för att bredda användningen av datateknik. Som närmare redovisas i avsnitt 10 är det viktigt att Sverige deltar i denna utveckling.

Jag räknar med att det föreslagna informationsteknologiprogrammet, som jag senare återkommer till, skall ge värdefulla bidrag till den fortsatta utvecklingen och användningen av telekommunikationerna i Sverige.

7 Avreglering och regelförenkling

Sammanfattning och bedömning: Insatserna för färre och enklare regler gentemot företagen har avsatt positiva resultat. Avregleringar har i en del fall genomförts. Flera reformer som innebär administrativ förenkling för företagen har beslutats. Myndigheternas service gentemot företagen har förbättrats. Det internationella harmoniseringsarbetet har intensifierats.

Avreglerings- och förenklingsfrågorna kvarstår som en permanent uppgift för näringspolitiken. Bl. a. kommer ett nu inlett arbete med förenkling och anpassning av den näringspolitiska finansieringen, som redan givit resultat, att drivas vidare.

7.1 Allmän bakgrund

Staten påverkar företagens villkor genom normerande verksamhet på flera andra områden än det närings- och industripolitiska. Jag har t. ex. redan erinrat om betydelsen av vissa, för företagen grundläggande skatteregler.

Det finns sammanlagt ett fyrtiotal centrala myndigheter som har företagen som målgrupp. De arbetar ofta med s. k. administrativa styrmedel, dvs. regler som tvingar företagen att förfara på visst sätt, iakttäta vissa gränsvärden, underkasta sig registrering, tillståndsgivning, tillsyn etc.

Motiven bakom den statliga normgivningen växlar. I en del fall är syftet närmast att i förlängningen av civilrättens bestämmelser etablera spelregler för näringsutövandet. Huvudmotivet bakom skattelagstiftningen är att finansiera den offentliga verksamheten. Vissa regleringar har kommit till för att garantera en tillfredsställande och rättvis försörjning med varor, tjänster eller andra nyttigheter. Att värna om de inhemska näringarna eller den inhemska kontrollen över en viss typ av egendom är ett annat motiv, liksom önskemålet att skydda en svagare part på arbetsmarknaden eller konsumtionsvarumarknaderna. Ett viktigt skäl bakom statlig normgivning är slutligen behovet att skydda liv, hälsa och miljö. Ett femtontal myndigheter har detta huvudsyfte bakom sin verksamhet.

7.2 Normgruppen

Samtidigt som statlig normgivning är en nödvändig förutsättning för att näringslivet skall fungera friktionsfritt, går det inte att blunda för att den också för med sig vissa problem. En reglering kan vid sidan av de avsedda effekterna få negativa *struktureffekter* genom att konkurrensen försvagas och nyföretagande och innovationer hämmas. Ett specialfall är när nationella särregler får till följd att *det internationella varuflödet försvåras*. En oundviklig följd av en reglering är vidare ofta att *extrakostnader* uppstår hos företagen. I sista hand påverkas därmed de internationella konkurrensförutsättningarna.

Vidare kan för företagen det *administrativa merarbete* och det *byråkratiska krångel* som normeringen för med sig vara betungande. Detta gäller

särskilt de minsta företagen. De kan normalt inte avdela särskilda resurser för myndighetskontakter. Dessa blir en tillkommande belastning på ägaren/företagaren vid sidan av andra arbetsuppgifter.

Det finns alltså en risk för att de statliga reglerna, om de tillåts utveckla sig ohämmat, blir ett hinder för expansion och nyföretagande. Som ett led i ansträngningarna att skapa goda förutsättningar för en industriell förnyelse tillkallade jag därför efter regeringens bemyndigande i december 1983 en arbetsgrupp (I 1983: H), den s. k. normgruppen, med uppgift att gå igenom den statliga normgivningen gentemot näringslivet. De riktlinjer och prioriteringar som har gällt för gruppens arbete har jag tidigare redovisat för riksdagen (prop. 1985/86: 142, NU 23, rskr. 336).

Normgruppens uppgift har varit att genom en i tiden koncentrerad insats som sammanhållande lednings- och utredningsorgan inspirera, driva på och förmedla erfarenheter av avreglerings- och förenklararbetet. Här har också ingått att genom attitydpåverkande och kunskapshöjande insatser stimulera förvaltningen. Huvudansvaret för att resultat uppnås har dock liksom tidigare legat på fackdepartementen och myndigheterna.

Normgruppens arbete har gått hand i hand med andra breda insatser för attitydförändring och nytänkande. Jag vill erinra om bl. a. det alltjämt pågående frikommunförsöket under civildepartementets ledning och om det arbete som pågår med att avskaffa föråldrade och onödiga författningar och dra klarare gränser mellan vad som skall vara bindande föreskrifter och vad som är allmänna råd. Av särskild vikt i sammanhanget är de av regeringen initierade och nu hos många myndigheter pågående ansträngningarna att förbättra servicen gentemot allmänhet och företag. I denna anda verkar också den nyligen av riksdagen antagna nya förvaltningslagen.

7.3 Uppnådda resultat och aktuella initiativ

Regeringen har tidigare för riksdagen redovisat konkreta åtgärder som beslutats inom ramen för förenklararbetet (Skr. 1985/86: 165, KU 28, rskr. 319).

Jag skall i det följande sätta in några av de viktigaste hittills beslutade åtgärderna och vissa nu aktuella initiativ i deras näringspolitiska sammanhang.

Under de senaste åren har omfattande förändringar skett i *kreditmarknads- och valutaregleringen* genom åtgärder från riksbanken och regeringen.

Den inhemska kreditmarknaden är numera i stort sett avreglerad. Tidigare gällande ränte- och utlåningstak för bankerna har avskaffats. Även den reglering som tvingat försäkringsbolagen och AP-fonden att förvärva prioriterade stats-, bostads- och jordbruksobligationer till en lägre ränta än den rådande marknadsräntan har upphört att gälla fr. o. m. december 1986.

Statsmakterna fattade år 1986 ett principbeslut om att genomföra *lättnader i valutaregleringen*. Det har härvid uttalats (prop. 1985/86: 150, FiU 30, rskr. 358–359) att dessa särskilt bör inriktas på de delar av valutaregleringen som kan bedömas hämma näringslivets utveckling.

Även *företagsbeskattningens* utformning har betydelse för frågan om

**Bättre fungerande
marknader**

effektiv användning av kapital. Den kommitté som nu arbetar med att reformera företagsbeskattningen (dir. 1985: 30) och som jag redan berört skall bl. a. ta ställning till vilka ändringar i skattereglerna som kan genomföras för att minska olika inlåsnings effekter när det gäller kapitalets fördelning mellan olika företag och branscher.

För en väl fungerande arbetsmarknad spelar en effektiv *arbetsmarknadsservice* en avgörande roll. AMS genomför sedan två år tillbaka ett program för att förbättra servicen till arbetsgivare och arbetssökande. En förenkling av regelsystemet och administrationen är en viktig del av programmet.

På *arbetsrättens* område övervägs för närvarande inom arbetsmarknadsdepartementet ändringar av vissa formella regler i bl. a. lagen (1982: 80) om anställningsskydd (LAS). Syftet är att skapa enhetligare och mera lätt-tillämpade regler. 1985 års semesterkommitté har fått i uppdrag att undersöka bl. a. om de regler om ledighet som finns i många olika författningar kan sammanföras till ett mer enhetligt system.

Vissa näringar har av tradition varit omgärdade av bestämmelser som tämligen ingående reglerat marknadstillträdet. Betydelsefulla steg i avreglerande riktning har tagits på flera sådana områden. Reformerna har genomgående till följd att det blir lättare för nya företag att vinna tillträde på marknaden. Konkurrensen ökar därmed.

Utländska *banker* har numera tillåtelse att etablera sig i Sverige. Nyligen har också beslutats att svenska banker skall få rätt att inrätta filialer i utlandet (prop. 1986/87: 12, NU 16, rskr. 92). Det har också blivit lättare för nya bolag att bedriva *försäkringsrörelse* och för befintliga bolag att utvidga sin rörelse till nya försäkringsgrenar.

Prövningen av *utländska företagsförvärv* föreslås nu bli förenklad i enlighet med vad jag senare kommer att beröra. Förslaget innebär bl. a. att förvärv av mindre företag helt undantas från tillståndsplikt.

Ett område som särskilt förtjänar att nämnas i sammanhanget är *kommunikationssektorn*, som har stor betydelse för den industriella infrastrukturen. Här har ett omfattande förenklingsarbete inletts.

Inom den yrkesmässiga godstrafiken på väg har sålunda stegvisa reformer genomförts. Riksdagen har senast (prop. 1986/87: 5, TU 7, rskr. 68) beslutat att behovsprövningen vid godslinjetrafik och vid transportförmedling skall slopas. Inom busstrafiken minskar fr. o. m. år 1989 tidigare tillståndsprövning, samtidigt som trafikhuvudmännen kan handla upp trafikjänster mer marknadsmässigt.

På taxiområdet inleds nu ett reformarbete i syfte att minska regleringen och förbättra kundservicen (prop. 1986/87: 5, TU 7, rskr. 68).

Även inom luftfarten har nyligen avreglerande åtgärder beslutats (prop. 1986/87: 4, TU 5, rskr. 41). Inom ramen för det skandinaviska luftfartssamarbetet kommer den s. k. fraktchartern att i princip släppas helt fri.

På teleområdet har televerkets tidigare gällande monopol på att ansluta telefoner till det allmänna telenätet numera upphört. Televerkets roll som provande och godkännande organ för utrustning som skall anslutas till telenätet utreds för närvarande på regeringens uppdrag.

Jag vill i detta sammanhang också beröra vissa förändringar som avses

**Underlättat
marknadstillträde
och ökad
konkurrens**

ske i den s. k. *träfiberprovningen*, vilken för närvarande sker enligt regler i 136 a § byggnadslagen. Den hittillsvarande utformningen av reglerna som syftar till att trygga råvaruförsörjningen till svensk skogsindustri har visat sig medföra administrativt krångel och stelheter på marknaden. Byggnadslagen upphör att gälla den 1 juli 1987. Jag avser att senare föreslå regeringen att lägga fram förslag om en ny provningsordning. En väsentlig inskränkning i provningsskyldigheten planeras därvid ske. Antalet provningspliktiga företag inom skogsindustrin kommer genom förslaget att minska från för närvarande omkring 450 företag till omkring 60 företag.

En viktig aspekt av förenklingsarbetet är ansträngningarna att uppnå en ökad internationell harmonisering. Dessa har intensifierats både i det internordiska samarbetet och på en bredare internationell bas. Det rör sig om ett mödosamt arbete, där resultat kan uppnås först efter långa förberedelser.

Ett huvudmål för det *nordiska* samarbetet är att utveckla Norden som hemmamarknad. De nordiska regeringarna har tagit fram ett förslag till ett nordiskt samarbetsprogram som i dagarna kommer att föreläggas Nordiska Rådet.

I fråga om tekniska handelshinder är slutmålet att varor från ett nordiskt land utan hinder skall kunna marknadsföras i de övriga nordiska länderna. Detta förutsätter att föreskrifterna är likvärdiga och att principen om ömsesidigt erkännande av provningsresultat tillämpas.

Målet för arbetet vad gäller övriga icke-tariffära handelshinder, t. ex. reglerna för offentlig upphandling, är att uppnå största möjliga marknads- tillträde för varor och tjänster.

För att förebygga att nya handelshinder uppstår, föreslås att myndigheter när de överväger att föra in nya eller ändrade bestämmelser först bör underrätta motsvarande myndigheter i andra nordiska länder.

Det aktuella *EFTA/EG-samarbetet* har mot bakgrund av EG:s arbete på att skapa en intern marknad inriktats på sakområden. Man vill åstadkomma en parallell utveckling och förhindra uppkomsten av nya handelshinder. Ett område där förhandlingarna just avslutats gäller införandet av ett enhetligt tulldokument för hela det europeiska frihandelsområdet. Dokumentet skall användas både vid export, transit och import. Till detta kommer att man också förhandlar om en gemensam transiteringsordning.

EG och EFTA-länderna har också kommit överens om att fr. o. m. den 1 juli 1987 införa s. k. periodiska varucertifikat, dvs. ett varucertifikat per företag och år i stället för ett per sändning. I Sverige utfärdas omkring en miljon varucertifikat varje år, varför reformen kommer att leda till ekonomiska vinster för företagen och mindre byråkrati.

Inom olika bransch- och sakområden bedrivs harmoniseringsarbetet genom särskilda samarbetsorgan. Som exempel på vad som uppnåtts hittills vill jag här lyfta fram ett par för företagen viktiga samhällsavsnitt.

På *byggområdet* är ett av målen att samordna byggbestämmelserna i de nordiska länderna. Gemensamma nordiska riktlinjer har tagits fram på ett flertal ämnesområden. De införs nu successivt i resp. land. Ett annat internordiskt samarbete gäller ömsesidigt godkännande och kontroll av byggprodukter. Gemensamma produktregler föreligger hittills för fem varugrupper.

Internationell harmonisering

På *trafikområdet* har konkreta harmoniseringsåtgärder på senare tid vidtagits successivt när det gäller en rad fordonsbestämmelser. Harmoniseringen sker här i första hand på alleuropeisk bas inom ramen för samarbetet i ECE.

I årets budgetproposition har åtgärder föreslagits för att Sverige skall kunna anpassa sina bärighetsregler för huvuddelen av det svenska vägnätet till nyligen införda EG-direktiv. De årliga företagsekonomiska vinsterna för svenska företag av de harmoniserade belastningsbestämmelserna har beräknats uppgå till belopp på flera miljarder kronor.

Inom flera andra delar av det trafikpolitiska området undersöks för närvarande på internordisk bas förutsättningarna för att ta ytterligare harmoniseringssteg. Det gäller bl. a. möjligheterna att införa likartade regler för fordonsavgifter i de nordiska länderna och att öka enhetligheten i Norden i fråga om bestämmelser för entreprenadmaskiner.

Regler om teknisk provning och kontroll återfinns inom ett stort antal myndighetsområden och påverkar därför många företag inom olika branscher. Området har prioriterats av regeringen i förenklingsarbetet. Flera initiativ har tidigare redovisats för riksdagen.

Bl. a. har en ny lag om *obligatorisk kontroll genom teknisk provning m. m.* (prop. 1985/86: 27, NU 8, rskr. 96) trätt i kraft år 1986. Ett viktigt syfte med denna lag är att öka flexibiliteten i den kontroll som sker genom teknisk provning och som är tvingande. Den nya lagen ger ökad möjlighet att ha kontrollordningar som tar hänsyn till företagens egna kontrollåtgärder. Tillverkarnas egna provningsresultat kan i ökad utsträckning läggas till grund för beslut om godkännande. Detta kan medföra betydande förenklingar för många företag.

Sedan förenklingsarbetet senast redovisades för riksdagen har regeringen på mitt förslag lagt fram en proposition om dels en ny kontrollordning för handeln med *ädelmetallarbeten*, dels förenklade former för kontroll av *volym och vikt*. Förslagen har nyligen godtagits av riksdagen (prop. 1986/87: 8, NU 8, rskr. 36).

Nya arbetsformer för att uppnå en effektiv samhällskontroll med mindre detaljstyrning provas nu på flera håll i förvaltningen eller utreds av kommittéer under regeringen eller genom myndighetsinterna initiativ. Detta gäller bl. a. *miljöskydds- och arbetsmiljöområdena*. Frågan om ändrade kontrollformer för elektrisk materiel i syfte att uppnå ökad säkerhet och europeisk harmonisering bereds för närvarande inom regeringskansliet. Jag vill också hänvisa till de uttalanden till förmån för ett ökat inslag av egenkontroll som regeringen gjort i anslutning till förslaget om en ny *plan- och bygglag* som nyligen behandlats av riksdagen (prop. 1985/86: 1, BoU 1986/87: 1, rskr. 27).

Flertalet åtgärder som jag hittills nämnt har betydelse för företag i alla storleksklasser. Av skäl som jag berört är det dock för de minsta företagen särskilt viktigt med insatser för att förenkla de statliga reglerna i administrativt hänseende och förbättra myndigheternas handlägningsformer, service, information etc. Att så är fallet framgår av bl. a. en utredning som statens industriverk gjort för normgruppens räkning (Krångelsverige – Myt eller sanning?; SIND 1986: 4).

**Teknisk provning
och kontroll**

**Administrativ
förenkling**

Arbetet med administrativa förenklingar börjar nu ge synliga resultat i förvaltningen. En del myndigheter har i särskilda utvecklingsprojekt med bred personalmedverkan arbetat med frågorna. Detta gäller myndigheter med så skiftande storlek och förutsättningar som AMS och länsstyrelsen i Örebro län.

Flera av de förändringar som nu provas i frikommunförsöket, t. ex. på *plan- och byggområdet* i anslutning till en ny plan- och bygglag, syftar till administrativa förenklingar för enskilda och företag.

En arbetsgrupp inom regeringskansliet arbetar för närvarande med att ta fram underlag för en översyn av metoderna att beräkna bostadslån och läne- och räntebidragsunderlag för ny- och ombyggnader. En uppgift för gruppen är att undersöka vad som kan göras för att förenkla och effektivisera belåningssystemets olika delar.

Det finns också goda exempel på hur man i enskilda *kommuner* gör ansträngningar att, tillsammans med de på lokalplanet verksamma statliga förvaltningarna, skapa mindre krångliga handläggningsformer och ett förbättrat småföretagarklimat.

Skatteadministrationen är ett fält där åtgärder från statsmakterna och skatteförvaltningen samspelar på ett positivt sätt och där ytterligare åtgärder nu är på väg. Jag har tidigare berört ett antal för företagen materiellt viktiga reformer. Till administrativa reformer som beslutats tidigare hör den samordnade uppbörden av källskatt och arbetsgivareavgifter liksom den slopade kommunala taxeringen av juridiska personer fr. o. m. 1986 års taxering.

Sedan förenklingsarbetet gentemot näringslivet senast samlat anmäldes för riksdagen har ytterligare beslut tillkommit:

- De administrativa rutinerna kring investeringsfonder har blivit enklare (prop. 1985/86: 150 bil. 1, SkU 50, rskr. 360).
- Uppbörden av kvarskatt har förenklats (prop. 1985/86: 150 bil. 1, SkU 50, rskr. 360).
- Ett nytt, förenklat taxeringsförfarande har beslutats (prop. 1986/87: 47, SkU 11 och 19, rskr. 95 och 101).

Samtidigt med dessa åtgärder, som förutsatt förändringar i lagstiftningen, bedriver skatteförvaltningen ett internt förenklingsarbete. Förutom rena regelförändringar gäller ansträngningarna också servicen till allmänhet och företag. En särskild serviceplan för skatteförvaltningen och exekutionsväsendet har antagits. Målen sätts i denna högt när det gäller bl. a. förebyggande företagsbesök och information till företagen som komplement till den traditionella skattekontrollen.

Det fortsatta administrativa reformarbetet inom företagsbeskattningen har som mål att deklaration och taxering skall kunna baseras på ett standardiserat räkenskapschema. I ett sådant system hämtas underlag för taxeringen direkt ur företagens redovisning. Riksskatteverket har nyligen på regeringens uppdrag redovisat förutsättningarna för en sådan reform. Beredningen av frågan vidtar nu inom regeringskansliet.

En typ av administrativa problem som uppmärksammas är de som uppstår när flera myndigheter uppträder som regelgivare eller regeltillämpare inom samma verksamhetsområde. Riksrevisionsverket (RRV) har

nyligen på regeringens uppdrag undersökt dessa med särskild tonvikt på de samordningsproblem som uppstår i samband med *nyetablering av företag* och de därmed förenade registreringsbehoven. (Samordnat myndighetsagerande. En studie av regler m. m. vid start av företag).

I RRV:s utredning diskuteras olika åtgärder som syftar till att åstadkomma en samlad företagsregistrering och till att minska antalet myndigheter som nyföretagaren behöver kontakta och lämna uppgifter till. Jag bedömer att åtskilliga av de frågor som RRV aktualiserat behöver uppmärksammas i det fortsatta förändringsarbetet.

Det arbete, som jag tidigare nämnt, med att avskaffa föråldrade och onödiga författningar och dra klarare gränser mellan bindande föreskrifter och allmänna råd har på några områden stor betydelse för näringslivet.

Detta gäller t. ex. på *arbetsmiljöområdet*. Arbetarskyddsstyrelsen har här under en längre tid omarbetat sina anvisningar och föreskrifter. Arbetet har resulterat i en förenkling av regelbeståndet. Antalet författningar har kunnat nedbringas till ungefär hälften mot tidigare. Genom att de nya föreskrifterna gjorts funktionsinriktade, har den totala regelmängden i själva verket minskat ännu mer. Reglernas rättsliga status har dessutom gjorts tydligare.

Ett arbete med motsvarande principiella betydelse för berörda företag pågår för närvarande på *plan- och byggområdet*, där statens planverk slutför utarbetandet av en ny svensk byggnorm i anslutning till den nya plan- och bygglagstiftningen.

Övrigt

7.4 Det fortsatta arbetet med avreglering och regelförenkling gentemot näringslivet

Av vad jag hittills sagt framgår att det gjorts framsteg jämfört med förhållandena för några år sedan, både när det gäller konkreta åtgärder och i fråga om attityderna i förvaltningen. Fler myndigheter än tidigare har i dag en positiv inställning till att kritiskt se över styrmedel och arbetsformer för att uppnå förenklingar i sitt eget och företagets arbete.

Jag bedömer att även inställningen hos företagen själva och deras organisationer i viss mån har förändrats i takt med att det kommit fram resultat från förnyelsearbetet. Den nyss nämnda utredningen av statens industriverk ger belägg för detta. Kvarstående kritik synes oftare än tidigare kombineras med en nyanserad syn på vilken grad av regelförenkling som det är möjligt att uppnå i en samhällsförvaltning som den svenska.

Enligt min mening vore det dock fel att slå sig till ro med det hittills uppnådda. Hindren och trögheterna på vägen mot omtänkande och förnyelse är alltså avsevärda både i förvaltningen och i en del branschkratsar.

Statskontoret har på regeringens uppdrag i ett antal fallstudier undersökt drivkrafter och hinder i förenklingsarbetet. Verkets slutsatser är bl. a. att det många gånger behövs en starkare politisk markering än hittills om avsikten är att åstadkomma en förändring i samband med att man påbörjar översynen av ett regelområde. Statskontoret har också betonat vikten av att avreglerings- och förenklingsåtgärderna behandlas i en öppen utred-

ningsprocess, som de olika intressenterna bereds tillfälle att följa och påverka.

Jag anser att statskontorets slutsatser utgör värdefulla bidrag till debatten om hur förnyelsearbetet bör läggas upp för att få gynnsammast möjliga förlopp och effekter.

I det fortsatta arbetet anser jag att det är nödvändigt att odogmatiskt arbeta längs flera parallella linjer. En sådan är att underlätta prövandet av alternativa vägar för den statliga regleringen av näringslivet. I detta syfte beslöt riksdagen förra året (prop. 1985/86: 142, NU 23, rskr. 336) att vägar skulle öppnas för att mer systematiskt än hittills utnyttja *försöksverksamheter* ute i förvaltningen. Försöksverksamheter förutsätts enligt riksdagsbeslutet bl. a. kunna utnyttjas för att pröva alternativa styrmedel.

Jag vill även erinra om den pågående kvalitetsoffensiven. Ett ökat inslag av kvalitetsstyrning hos såväl myndigheter som företag bidrar till avreglering och regelförenkling.

Vid sidan av åtgärder som syftar till att åstadkomma en omprövning av befintliga regler, är det en viktig uppgift för framtiden att *stävja tillkomsten av betungande nya regler*. Den författning med detta syfte som hittills gällt, den s. k. begränsningskungörelsen, har varit förenad med vissa brister. Vidare har efterlevnaden av kungörelsen från myndigheternas sida lämnat åtskilligt i övrigt att önska.

Stat-kommunberedningen under civildepartementet och normgruppen har nyligen tillsammans sett över begränsningskungörelsen och lämnat förslag till en reviderad förordning (Bättre regelekonomi, Ds C 1986: 14). Förslaget innebär en skärpning av kravet på att myndigheterna i samband med sin regelgivning gör ordentliga konsekvensberäkningar av bl. a. de kostnader för övrig förvaltning, kommuner, företag eller enskilda som är förenade med genomförandet av tilltänkta regler. Jämfört med vad som hittills gällt skärps också kravet på att myndigheterna i efterhand följer upp de kostnadsmässiga effekterna av sin regelgivning. Liksom hittills förutsätts förslag som medför inte oväsentliga kostnadsökningar att underställas regeringens prövning. Stat-kommunberedningens och normgruppens rapport remissbehandlas nu.

När det i övrigt gäller att åstadkomma *incitament* till fortsatt avreglering och regelförenkling är detta en fråga som är intimt förknippad med de allmänna former i vilka statsmakterna styr förvaltningen. Inte minst spelar här den budgetmässiga styrningen av myndigheterna och den till denna knutna incitamentsstrukturen en viktig roll. Dessa frågor övervägs fortlöpande inom regeringen. Det är regeringens avsikt att i framtiden i ökad utsträckning samordna avreglerings- och förenklingsarbetet med den treårsplanering som nu successivt införs i förvaltningen. Sålunda kommer myndigheterna, i samband med att direktiv för deras treårsplanering meddelas, att ges anvisning om på vilka områden det ankommer på dem att ta fram underlag för regeringens prövning, som belyser effekterna av hittillsvarande regleringar samt tänkbara former av styrmedelsskiftet, organisationsförändringar etc. och de berörda konsekvenserna av dessa.

Jag vill slutligen för riksdagens kännedom beröra vissa organisationsfrågor inom regeringskansliet som står i samband med normgruppens framtid.

**Normgruppens
framtid**

Syftet med normgruppen när den tillkallades var, som jag tidigare berört, att genom en tidsbegränsad insats dels få fram konkreta avregleringar och regelförenklingar som kunde bidra till den industriella förnyelsen, dels få till stånd mer långsiktigt verkande attitydförändringar till arbetet med förnyelsefrågorna gentemot näringslivet. Avsikten var däremot inte att gruppen som ett permanent organ skulle ersätta det arbete med de aktuella frågorna som bör ingå som en normal del av fackdepartementens och myndigheternas ansvarsområden.

Jag anser att denna målsättning bör kvarstå. Det betyder att normgruppen på sikt bör kunna avvecklas som ett organ utanför den ordinarie linjeorganisationen inom regeringskansliet. Med hänsyn till behovet att leda och följa utvecklingen av ett antal nu aktuella initiativ bör normgruppen emellertid få verka ytterligare någon tid.

Enligt min bedömning kommer det även efter det att normgruppen har avvecklats att finnas behov av att inom industripolitikens ram samlat överblicka och utreda effekterna av den från olika håll utgående regleringen av näringslivet och att ta initiativ till sådana förändringar som framstår som önskvärda från näringspolitisk utgångspunkt. Jag avser därför att, när normgruppen avvecklats, förlägga ett ansvar för dessa frågor i industridepartementets ordinarie organisation. Detta innebär bl. a. att de kontakter med näringslivsorganisationerna och de fackliga organisationerna som normgruppen upprätthållit och som bedömts vara ömsesidigt värdefulla, kommer att kunna fortlöpa som hittills.

7.5 Förenkling och anpassning av den näringspolitiska finansieringen

Ett annat viktigt område för förenklingsarbetet är den näringspolitiska finansieringen. Tidigare har jag redovisat de mer generella riktlinjerna för de näringspolitiska medlen. Där angavs förändringsstrategier för de olika typerna av näringspolitisk finansiering, dvs. stöd, matchningsåtgärder, stimulanser och statliga krediter. Jag skall här ge en samlad redogörelse för åtgärder som beslutats eller föreslås för att åstadkomma förenklingar och anpassningar på området.

Den näringspolitiska finansieringen har inte omfattats av normgruppens verksamhet. I stället har en intern översyn inom regeringskansliet skett. Som underlag för detta arbete har på industridepartementets uppdrag en brett upplagd studie gjorts bland de små och medelstora företagen, för att bl. a. undersöka deras utnyttjande av, attityder till och kunskaper om den näringspolitiska finansieringen. Uppdraget redovisades år 1986. Resultaten av studien visar bl. a. att företagens attityder till näringspolitisk finansiering och service över lag är mycket positiva. Detta gäller framför allt FoU-stimulanser, småföretagsstöd och regionalpolitiskt stöd. Ett problem, som framkom i undersökningen, är dock att kunskapen om olika stödåtgärder upplevs som otillräckligt; särskilt småföretagen har ofta svårt att överblicka och använda systemet. Vidare har generaldirektören Erik Petersson på industridepartementets uppdrag sammanställt en promemoria med förenklingsförslag (Ds I 1986: 5) Industripolitiskt stöd – några syn-

**Överskådligt och
lätt att använda**

punkter på förenklingar och effektivisering. I denna utredning framhålls bl. a. vikten av att begränsa antalet stödformer och stödorgan och att stödets finansiella utformning bör vara sådan att den tillåter en flexibel anpassning till olika företags situation.

De viktigaste utgångspunkterna för förändringar av den näringspolitiska finansieringen är att systemet skall vara överskådligt och lätt att använda för företagen och att det skall vara anpassat efter aktuella problem och behov. Detta innebär att vägledande för arbetet är såväl mer renodlade förenkling- eller avregleringsaspekter som förändringar i industriutvecklingen och av t. ex. kreditmarknaderna.

Mer konkret kan förenklingarna av den näringspolitiska finansieringen ta sig flera uttryck. Det kan gälla att avskaffa eller att slå samman stödformer, för att på det sättet minska antalet program. Det kan också gälla att minska antalet organ eller att förbättra samordningen och befogenhetsfördelningen dem emellan och att göra deras profil klarare. Förenklingar kan också åstadkommas genom att administrationen decentraliseras och att utformningen av de finansiella instrumenten görs mer flexibel, liksom att stödorganens service och informationsgivning förbättras.

En del förenklingar av den näringspolitiska finansieringen består av att program avskaffas eller att sammanslagningar av program görs. Flera sådana förändringar är beslutade eller föreslagna.

Jag kommer senare att föreslå att systemet med *industrigarantilån* avskaffas vid utgången av innevarande budgetår. Efterfrågan på dessa garantier har minskat, bl. a. till följd av utvecklingen på kreditmarknaden. *Forskningsbidraget till teknikbaserade småföretag* bör också avskaffas från utgången av innevarande budgetår. Styrelsen för teknisk utveckling har utvärderat verksamheten och funnit att stimulanseffekterna är marginella. Behov av insatser för att nå samma syfte som bidraget bör kunna tillgodoses genom insatser inom småföretagsområdet och det regionalpolitiska området. Vid samma tidpunkt bör *styrelsens för teknisk utveckling lån för utrustning* avvecklas. Efterfrågan på dessa lån har minskat, bl. a. på grund av att lånens subventionsinnehåll i stort sett tagits bort. Det treåriga programmet för *stimulans till spridning av flexibla tillverkningssystem* som bedrivits vid statens industriverk bör inte fortsätta efter den nuvarande programperioden. Betydande insatser med delvis samma inriktning görs inom bl. a. styrelsens för teknisk utveckling verkstadstekniska program. Vidare har flera teknikcentra byggts upp, vilka också bidrar till att nå det demonstrationssyfte som låg bakom FMS-programmet. Regeringen kan lämna garantier till s. k. *tillväxtinvestbolag* med verksamhet i regioner med sysselsättningsproblem. Ett mycket begränsat belopp återstår av för detta ändamål anvisade medel. Jag räknar med att medel för företag inom de prioriterade regionerna med likartad inriktning vid behov skall kunna avsättas inom ramen för regionalpolitiken, och därför bör ingen ny garantiram för detta ändamål läggas fast.

Branschprogrammen vid statens industriverk har under senare år fått en mer offensiv inriktning och genomgått andra betydande förändringar. Bl. a. har programmen för gjuterier och för den manuella glasindustrin

Konkreta åtgärder

redan tidigare avvecklats. Även den finansiella stödformen strukturgarantier har upphört.

En del förenklingar tar sikte på att öka *flexibiliteten* i finansieringen, så att individuella anpassningar till olika behov hos företagen kan göras. Som jag senare redovisar (avsnitt 10) föreslås att styrelsen för teknisk utveckling får ökade möjligheter att ge *utfästelse om stöd*. Detta är ett slags projektförsäkring, som innebär att företaget finansierar ett projekt med egna medel med en utfästelse från styrelsen att utbetala stöd om projektet misslyckas. En sådan procedur förenklar hanteringen. Tidigare har styrelsen för teknisk utveckling varit tvungen att reservera hela det garanterade beloppet. Enligt förslaget behöver endast 50 % reserveras. Möjligheterna att använda denna finansieringsform ökar därmed avsevärt. Jag vill här också erinra om att reglerna för *utvecklingsfondernas finansiering* redan medger en betydande flexibilitet.

En annan typ av förenkling är som nämnts att *stödorganens profil och befogenheter* görs klarare och mer koncentrerade. Enligt förslag i avsnitt 10 kommer *industrifondens* verksamhet att inriktas på de medelstora företagen, sedan behovet av statlig riskkapitalfinansiering i de större företagen minskat. *Norrlandsfondens* verksamhet bör i större utsträckning prioritera de små och medelstora företagen. En ökad samordning med utvecklingsfonderna i de fyra nordligaste länen och med industrifonden bör ske. Vidare har jag erfarit att *TEMU Interactor AB* överväger att koncentrera sin verksamhet till ett färre antal områden.

Förenklingar av mer *administrativ* art är att *programindelningen för styrelsen för teknisk utveckling* förenklas och att olika mindre stödinsatser inordnas under de bredare programmen. Med tanke på att styrelsen har en stor målgrupp, som till stor del består av mindre företag, är det angeläget att styrelsens verksamhet har en överskådlig och klart presenterad struktur.

Arbetet med förenklingar och anpassningar av den näringspolitiska finansieringen kommer att drivas vidare. En arbetsgrupp vid industridepartementet prövar olika möjligheter att förenkla och effektivisera det *regionalpolitiska stödet*. Jag avser vidare, som redan framgått, att föreslå att en utredare tillkallas för att analysera hur förändringarna på kredit- och riskkapitalmarknaderna påverkar behovet av näringspolitisk finansiering.

8 Näringspolitikens roll vid större industrikriser

Min bedömning: Den mycket restriktiva inställningen till statligt stöd åt krisdrabbade företag bör ligga fast. Lokala sysselsättningskriser bör i normalfallet hanteras inom ramen för befintliga närings-, regional- och arbetsmarknadspolitiska program. Näringslivet har ett ansvar för att aktivt medverka till lösningen av krisfall. Vid stora och allvarliga krisfall bör också speciella regionutvecklande och sysselsättningsskapande åtgärder, avpassade efter varje enskilt fall, kunna sättas in.

8.1 Bakgrund

Jag skall i detta avsnitt redovisa min syn på näringspolitikens roll vid större industrikriser.

Förmågan till omställningar är av central betydelse för näringslivets konkurrenskraft. Olönsamma verksamheter måste kunna läggas ned eller förnyas för att resurser skall kunna föras över till växande sektorer. Denna omvandlingsprocess är ofta svår för de berörda. En av näringspolitikens viktigaste uppgifter är att ge förutsättningarna för en strukturomvandling som ur samhällsekonomisk och social synpunkt bidrar till största möjliga välfärd.

Omställningsproblemen bemöttes under flera år i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet med omfattande finansiellt stöd till krisdrabbade företag och branscher. Efter regeringsskiftet år 1982 har strävandena att skära ned krisföretagsstödet haft hög prioritet i näringspolitiken. Inställningen till krav på nya stöd till företag har varit ytterst restriktiv. Samtidigt har regionala hänsyn fått en ökad betydelse inom näringspolitikens alla områden. Detta har avspeglats bl. a. i aktiva insatser på orter där större driftinskränkningar har ägt rum.

Insatserna vid sysselsättningskriser har således ändrat karaktär. Jag avser att här ge en samlad redovisning av min syn på näringspolitikens roll vid större kriser. Det är, enligt min mening, angeläget att det finns utvecklade principer på detta område för att företagen, de anställda och andra intressenter skall ha klara spelregler och rimliga förväntningar på statliga insatser.

För att ge underlag för mina bedömningar har en intern arbetsgrupp inom industridepartementet gjort en översyn av frågor i anslutning till större industrikriser.

Krispolitiken inrymmer två huvuddelar: För det första *stödet till krisföretag* och för det andra *åtgärderna för de anställda och orten*.

8.2 Den tidigare krishanteringen

Under åren 1975–1982 gjordes mycket omfattande stödinsatser i krisdrabbade företag och branscher. De sammanlagda nettokostnaderna – som är ett mått på de statsfinansiella kostnaderna för utbetalda bidrag, lån, garan-

Omfattande stöd

tier och aktiekapital – under budgetåren 1975/76–1982/83 uppgick till 60,6 miljarder kronor (i 1986 års penningvärde). Insatserna har varit starkt koncentrerade till ett fåtal branscher: varvsindustrin, stålindustrin, massa- och pappersindustrin och tekoindustrin. Enbart varvstödets svarade för 48 % av krisföretagsstödet under den aktuella perioden.

Krisföretagsstödet var betydande i förhållande till industrins storlek. Det motsvarade 4,3 % av gruv- och tillverkningsindustrins förädlingsvärde under nämnda period. Räknat som andel av dessa sektors driftöverskott utgjorde stödet inte mindre än 52 %. Det statliga stödet till de mest förlustdrabbade företagen bidrog väsentligt till att soliditeten i svensk industri kunde upprätthållas. För de s. k. krisbranscherna var självfallet motsvarande relationstal avsevärt större.

Det stora krisföretagsstödet hade först och främst sin grund i det dåliga läget för svensk industri och för ekonomin i allmänhet under slutet av 1970-talet, vilket jag tidigare redogjort för. Här vill jag särskilt framhålla det förhållandet att kriserna hårt drabbade vissa branscher, ofta på utsatta orter. Utslagning hotade stora delar av industrin. Samtidigt sjönk industriproduktionen och förnyelsetakten var låg. Det fanns inte expanderande sektorer som efterfrågade de personer som riskerade att förlora sitt arbete. Det var således en extrem ekonomisk situation. Till detta bör läggas att kriserna kom snabbt och blev allvarliga. Det fanns inte en tillräcklig beredskap och erfarenhet att bygga mer långsiktigt verkande åtgärder på.

Krisinsatserna hade vissa positiva effekter. De möjliggjorde mjukare omställningar. Sysselsättningen kunde minskas under mer skonsamma former för de anställda.

Nackdelarna var dock övervägande. Allokeringsförluster uppstod på grund av att olönsamma verksamheter tilläts fortsätta. Arbetslösheten hölls nere på kort sikt, men på längre sikt har stödet inte kunnat förhindra personalminskningar. Bankerna och de tidigare ägarna behövde inte ta de fulla konsekvenserna av de stora förlusterna. Spelreglerna på marknaden och förhållandet mellan staten och näringslivet påverkades negativt. Statligt stöd av den art det här var fråga om skapar risker för att företagen ägnar sig åt att anpassa sig till det statliga stödet snarare än åt den affärsmässiga och industriella delen av verksamheten. De statsfinansiella kostnaderna blev stora och i längden ej samhällsekonomiskt försvarbara.

Detta var bakgrunden till den *omläggning* av krispolitiken som skedde efter regeringsskiftet år 1982. De riktlinjer som sedan dess varit vägledande för statens agerande vid krisfall präglas av en mycket restriktiv inställning till krav på stöd till företag. Detta har emellertid inte inneburit ett passivt accepterande av de negativa sysselsättningsmässiga och regionala effekterna av driftsinskränkningar. Insatser har gjorts för att skapa nya arbetstillfällen och utveckling i berörda regioner. Men det är viktigt att komma ihåg att stödinsatser där de har förekommit har varit riktade mot de anställda och mot regionen, inte mot krisföretaget.

Jag vill här hänvisa till varvsnedläggningarna i Uddevalla och Malmö, insatserna i Malmfälten samt till konkurserna för Saléns och Consafe som fall där den nya krispolitiken har kommit till konkret uttryck. Staten har

**Nackdelarna
övervägde**

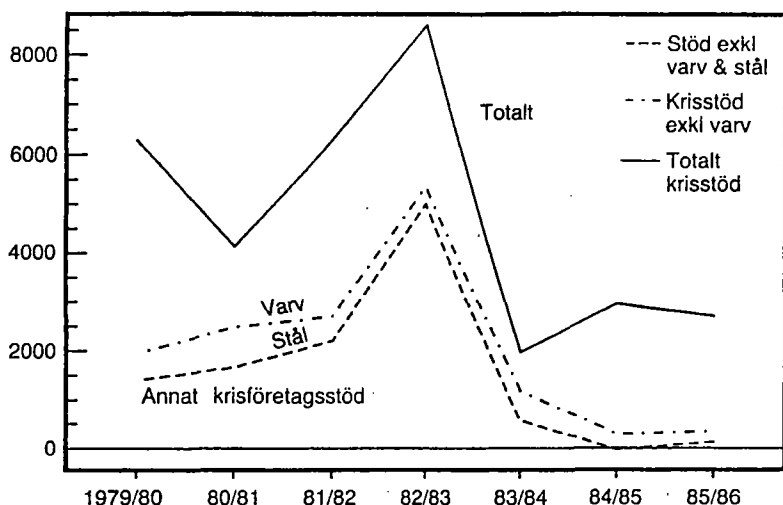
**Omläggning av
politiken**

inte, till skillnad från tidigare, övertagit ägaransvaret för krisdrabbade företag.

Prop. 1986/87: 74

Omläggningen av politiken avspeglas tydligt i utvecklingen av nettokostnaderna för krisföretagsstödet (diagram 8.1). Stödet till stålindustrin och "annat krisföretagsstöd" (f. d. Statsföretag, LKAB, skogsindustriföretag, m. fl.) har inte upprepats. De små kvarstående kostnaderna är kapitalkostnader på utestående lån och aktiekapital. Stödet till varvsindustrin har visat sig svårare att påverka på kort sikt. Gamla beslut och åtaganden förorsakar fortfarande icke obetydliga kostnader. Framför allt är det infrianden av tidigare ställda fartygskreditgarantier som har orsakat kostnaderna.

Diagram 8.1 Stöd till krisdrabbade företag 1979/80–1985/86
(nettokostnader, milj. kr., 1980 års priser)

Anm.: Nettokostnaderna för fartygskreditgarantier är svåra att periodisera, eftersom infriandena hänför sig till beslut under flera tidigare år. Fartygskreditgarantierna ingår därför inte i figuren. Under åren före 1984/85 gav systemet nettointäkter eller små kostnader. Budgetåret 1984/85 var nettokostnaden 1 740 milj. kr. och 1985/86 590 milj. kr. (1980 års priser).

Den markanta omläggning av stödpolitiken som genomförts bör ses i ett internationellt perspektiv. Tillgängliga uppgifter om stödpolitiken i andra länder visar på ett fortsatt betydande stöd till krisdrabbade företag och branscher i flera länder. Där har man inte, som i Sverige, lyckats ändra politiken. Då skall man också beakta att stora kapacitetsnedskärningar i branscher som varv, stål och teko har gjorts i Sverige, medan en del andra länder ännu har betydande omställningsproblem framför sig.

8.3 Principerna för krisföretagsstöd

Den nuvarande mycket restriktiva inställningen till stöd åt krisdrabbade företag bör gälla även i fortsättningen. Jag skall här redovisa skälen för

**Restriktiv
inställning**

denna princip och även specificera de nödvändiga villkoren för att en sådan princip skall kunna upprätthållas i praktiken.

Erfarenheterna från de senaste årens sätt att bemöta industrikriser har varit positiva. Jag ser inga skäl till att ompröva den restriktiva inställningen. Genom att de defensiva insatserna kraftigt har dragits ned, har näringspolitiken återfått sin rätta roll som en politik för tillväxt och förnyelse.

Krispolitiken bör ses i förhållande till läget i industrin och i ekonomin generellt. Den svenska ekonomin har kommit i bättre balans och industrins konkurrenskraft har stärkts. Företagen är nu finansiellt sett väsentligt starkare jämfört med för 5–10 år sedan, och de har därmed större uthållighet att själva klara av en krisperiod. Samtidigt har utvecklingen på kredit- och riskkapitalmarknaderna varit mycket expansiv. Kreditutbudet har ökats och differentierats genom avregleringen på kreditmarknaden. Börsen har fått en väsentligt ökad betydelse som finansieringskälla. Sammantaget innebär utvecklingen att omstruktureringar bör kunna hanteras av ägarna och andra aktörer, utan något behov av särskilda statliga finansiella insatser i företaget.

Till detta vill jag lägga de handelspolitiska aspekterna. Dessa har, enligt min bedömning, kommit att väga allt tyngre i takt med att industristödsfrågor i ökande utsträckning har diskuterats i internationella fora som OECD, EFTA, GATT och Nordiska Ministerrådet. Även utvecklingen inom EG är betydelsefull. Liberaliseringssträvandena inriktas alltmer på avveckling av industristöd, tekniska handelshinder och andra s. k. icke-tariffära handelshinder.

För den statliga företagssektorn tillkommer att staten här också finns i ägarrollen. Som jag nyss nämnt har staten främst under 1970-talet genom köp av privata företag i kris sökt lösa krisen genom att ta ett ägaransvar. Detta har i vissa fall lett till målkonflikter för företagen, som kostat staten/ägaren avsevärda belopp. Statens ägarroll måste bl. a. därför vara klarare. Jag kommer senare (avsnitt 12) att närmare utveckla min syn på de statliga företagen. Jag vill emellertid här konstatera att staten inte bör hantera kriser i företag eller branscher genom ett utökat statligt ägande. För de nuvarande statliga industriföretagen måste ägaren/staten liksom andra ägare sträva efter att minska riskerna för kriser i företagen och medverka i långsiktigt verkningsfulla sturkturlösningar för att förebygga eller avhjälpa kriser.

Under årens lopp har en lång rad argument för krisföretagsstöd lagts fram. Två av dessa har varit särskilt vanliga.

En argumentationslinje säger att staten bör ge stöd för att *överbrygga* tillfälliga problem i en i grunden konkurrenskraftig verksamhet. Det är självfallet olyckligt om en på sikt konkurrenskraftig verksamhet läggs ned på grund av övergående problem. Men jag menar att det inte kan vara statens huvudansvar att göra en prövning av huruvida verksamheten är livskraftig. Om överlevnadsmöjligheter finns bör företaget kunna få stöd från andra intressenter än staten, eftersom insatser för att rädda livskraftiga verksamheter bör vara på sikt lönsamma investeringar. Jag upprepar att förutsättningarna för marknadsmässiga lösningar på företagskriser nu är väsentligt bättre än vad de var i slutet på 1970-talet och i början av

Överbrygning

1980-talet. I och med att den ekonomiska situationen kraftigt har förbättrats och att kredit- och aktiemarknaderna har vitaliserats finns nu betydligt fler och starkare aktörer än tidigare, som kan medverka i strukturlösningar.

Enligt ett annat sätt att argumentera bör beslut om stöd till krisföretag baseras på *samhällsekonomiska kalkyler*. En sådan kalkyl innebär, förenklat, att den företagsekonomiska resultaträkningen justeras med bl. a. alternativkostnaden för den friställda arbetskraften, med produktionsbortfall och med kostnader för underutnyttjande av infrastruktur. I princip är det riktigt att ha ett samhällsekonomiskt betraktelsesätt, men man måste ha bristerna i kalkylmetoden i minne. Kalkylresultaten är mycket känsliga för antagandena om pris- och efterfrågeutvecklingen, vilka har visat sig vara speciellt svåra att göra i råvarubaserade branscher och branscher med stor överkapacitet. En annan kritisk punkt i kalkylen är bedömningen av hur många av de anställda som blir arbetslösa vid en eventuell nedläggning. Det finns en så pass stor osäkerhet i metoden att jag inte anser att samhällsekonomiska kalkyler kan få vara utslagsgivande för beslut i krisfall. Däremot kan de ha ett värde som ett beslutsunderlag bland flera andra.

Den problembild som möter den framtida krishanteringen skiljer sig i väsentliga avseenden positivt från situationen på 1970-talet. Men även under förutsättning att tillväxten under de närmaste åren blir tämligen god, så kommer betydande omställningar och produktionsnedskärningar att ske inom delar av näringslivet. Detta är en följd bl. a. av införande av ny teknik och konkurrens från nya länder. Det vore fel att föreställa sig dessa omställningsprocesser som smärtfria.

En bärkraftig och realistisk krispolitik enligt de riktlinjer som jag redovisat måste därför innehålla verkningfulla medel för att kunna bemöta de sysselsättningsproblem som följer av industrikriser. Jag skall nu övergå till att redogöra för hur jag ser på dessa problem och vilka åtgärder som bör sättas in.

8.4 Principerna för krisortsinsatser

En grundläggande princip, som det finns bred uppslutning kring i Sverige, är att människor inte ensamma skall behöva bära strukturomvandlingens negativa konsekvenser. Det har därför funnits en övergripande samhällssolidaritet och ett väl utbyggt socialt skyddsnät som underlättat övergången till nya näringar och ny sysselsättning. De regionalpolitiska målen är högt prioriterade och de konkreta åtgärderna inriktas framför allt på långsiktig utveckling och ny sysselsättning.

Sverige har på detta område valt en annan väg än en del andra länder i Europa, där regioner med krisdrabbad industri har lämnats att efter bästa förmåga lösa sina problem. Där insatser gjorts, har dessa ofta ensidigt inriktats på ekonomiska vederlag till dem som slutar sin anställning och till invandrare som flyttar tillbaka till sina hemländer. Detta har inte hjälpt de drabbade regionerna och följden har blivit svåra omställningsprocesser och i flera fall strejker och ockupationer. Det är inte förvånande att de anställda reagerar med oro, misstänksamhet eller konfrontation när alter-

Framtida problem

Ansvarstagande

nativet till bevarad anställning i de gamla branscherna är arbetslöshet och utarmning av hembygden.

En sådan utveckling är inte förenlig med de grundläggande värderingar som finns i Sverige. Även i fortsättningen bör det finnas ett stort ansvarstagande för människor i krisdrabbade orter och regioner.

En viktig utgångspunkt bör också vara en nära samverkan mellan staten och de fackliga organisationerna. I Sverige finns sedan länge en stor förståelse i den fackliga rörelsen för nödvändigheten av anpassning till tekniska och ekonomiska förändringar. Denna förståelse har byggt på ekonomiska insikter, men också på att staten aktivt och gemensamt med organisationerna har underlättat omställningarna. De anställda och deras organisationer, liksom lokala samhällsföreträdare och företagen, bör vara delaktiga i och påverka omställningsprocessen.

Ambitionerna för att mildra påfrestningarna vid omställningar bör således vara höga, men för att verkligen kunna utforma insatserna riktigt krävs en god bedömning av hur problemen ser ut. För att få en systematisk bild av sysselsättningsproblemen vid industrikriser har den tidigare nämnda arbetsgruppen inom industridepartementet studerat erfarenheterna av de stora neddragningarna i Malmfälten och efter varvsnedläggningarna i Landskrona och Uddevalla. Gruppen har också inventerat forskning om industrinedläggningar och låtit Arbetslivscentrum sammanställa resultat från en undersökning av ett antal industrinedläggningar, där de uppsagdas arbetsmarknadssituation under två år efter uppsägningen kartlagts.

För det första kan konstateras att andelen anställda som har fått nytt arbete efter en nedläggning, har minskat trendmässigt sedan 1960-talet och nu uppgår till omkring hälften. Utslagningen, dvs. förtidspensionerade och långtidsarbetslösa, är ofta betydande. Svårigheterna att komma tillbaka till arbetsmarknaden efter en ofrivillig förlust av anställningen har alltså ökat. Bakom detta genomsnittstal finns dock stora lokala variationer. I en del fall klaras omställningen relativt bra, medan det i andra fall uppstår stora problem för de berörda. Hur stora problemen blir beror till stor del på de anställdas ålder och utbildning. De äldre och de lågutbildade har störst problem på arbetsmarknaden. Man kan också finna klara skillnader mellan könen. Kvinnorna har avsevärt svårare att få ny anställning, vilket bl. a. torde höra samman med att de i genomsnitt har kortare arbetslivserfarenhet och smalare arbetsmarknad än männen. Den lokala arbetsmarknaden har också en avgörande betydelse. På små orter med dåliga pendlingsmöjligheter är problemen större.

En annan fråga gäller effekterna i underleverantörsled och i servicenäringarna. Studier av de s. k. multiplikatoreffekterna visar att dessa i de flesta fall är begränsade, speciellt om man endast ser till regionen runt den berörda arbetsplatsen. För många underleverantörer gäller att de har andra kunder än det företag som läggs ned och att de har en betydande anpassningsförmåga. Effekterna på servicenäringarna är allmänt sett ännu mindre, åtminstone i det kortare perspektivet. Genom olika transfereringar upprätthålls köpkraften till större delen, varför efterfrågan inom handeln och offentliga tjänster kvarstår. Detta gäller självfallet inte om en driftinskränkning följs av en betydande utflyttning. Man kan dock konstatera att

**Sysselsättnings-
effekter**

effekterna i andra och tredje led är små i förhållande till effekterna för dem som är direkt berörda av en driftinskränkning. Till detta vill jag foga vikten av att inte se omställningsproblemen i ett statistiskt perspektiv, utan också beakta den dynamik och anpassningsförmåga som i verkligheten kännetecknar omställningsprocessen.

Sammanfattningsvis kan konstateras att sysselsättningsproblemen efter en neddragning har en mycket sammansatt karaktär. I många fall, där den lokala arbetsmarknaden är god och då de berörda anställda har förutsättningar att få ny anställning, kan omställningen klaras utan större påfrestningar. Men det finns också situationer där problemen är allvarliga. Jag vill således understryka den stora variation som finns i storleken på problemen.

Jag anser att *utgångspunkten bör vara att problemen skall hanteras inom ramen för redan befintliga generella program*, i första hand en kombination av arbetsmarknadspolitiska och regionalpolitiska åtgärder.

Jag vill här erinra om att ett väsentligt motiv bakom *arbetsmarknadspolitiken* är att den skall underlätta omställningen i samband med driftinskränkningar. De arbetsmarknadspolitiska medlen utgör ett kraftfullt instrument för att möta sysselsättningskriser genom effektivt och tidigt förmedlingsarbete, arbetsmarknadsutbildning, rörlighetsunderlättande insatser och skilda former av sysselsättningsskapande åtgärder. Utbildningsinsatser genom framför allt arbetsmarknadsutbildning är av stor och växande betydelse för att ge de anställda förutsättningar för att finna nytt arbete. I samma riktning verkar insatser för att underlätta arbete på annan ort, liksom möjligheter att ge aktivt stöd till egenföretagande. Att genom beredskapsarbeten och andra sysselsättningsskapande insatser dels kunna skapa arbete under avvecklingsfasen, dels medverka i uppbyggnad av en ny infrastruktur, är en annan väg som visat sig vara effektiv. Erfarenheten visar också på den stora betydelsen av att genom utbildningsinsatser i nya företag kunna medverka till inskolning av friställda. Det är av stort värde att möjligheter finns att utnyttja vissa medel flexibelt så att de kan anpassas till individuella och lokala behov.

Ett för Sverige unikt och mycket betydelsefullt instrument är företagens skyldighet att varsla arbetsmarknadsmyndigheterna om större förestående förändringar. Härigenom ges förutsättningar för att på ett tidigt stadium inleda ett aktivt arbete till stöd för anställda och företag. Vid driftinskränkningar görs regelmässigt särskilda arbetsmarknadspolitiska insatser. De kan oftast göras genom om disponeringar av befintliga resurser, men också genom särskilda resurstillskott. Erfarenheterna från senare års större företagskriser visar på vikten av tidiga och snabba förmedlingsinsatser.

Regionalpolitiskt stöd i form av t.ex. lokaliseringsstöd och offertstöd finns tillgängligt för lokala sysselsättningskriser. Länsstyrelserna har särskilda regionalpolitiska medel som kan användas också för krisortsin-satser. Regeringen har i årets budgetproposition (prop. 1986/87: 100 bil. 14) föreslagit att 300 milj. kr. avsätts för särskilda regionalpolitiska insatser för infrastrukturutbyggnad. Därigenom ökas resurserna för långsiktiga utvecklingsinsatser på krisorter.

Prop. 1986/87: 74

Befintliga program

Jag vill understryka att *näringslivet* har ett betydande ansvar för att minska de negativa sysselsättningsmässiga konsekvenserna av industrikriser. Företagen bör i god tid planera för omställningar genom att ha beredskap för nya verksamheter eller omlokalisering av verksamhet. Det finns tyvärr dåliga exempel på fall där företag inte i tid förberett givna strukturförändringar, med följd att alternativa sysselsättningsmöjligheter har saknats då krisen kommit. Det finns också goda exempel där företagen, ibland efter överläggningar med staten, aktivt har medverkat till nyetableringar, alternativ inriktning av produktionen eller andra positiva åtgärder. Dessa insatser värderar jag mycket positivt. Här kan också erinras om de s. k. Trygghetsfonderna, som har inrättats av arbetsmarknadens parter. Insatser från näringslivet är således nödvändiga för att lösa problemen vid kriser och nedläggningar. Jag menar att näringslivet måste ta ett sådant ansvar genom att avsätta ekonomiska och organisatoriska resurser för krisortsinsatser; insatser för att främja, bredda och förnya näringslivsstrukturen på orter och i regioner som drabbas av kriser och strukturförändringar. Vidare anser jag att näringslivet vid nysatsningar särskilt bör pröva möjligheten att förlägga verksamhet till orter och regioner med problem.

I undantagsfall, vid stora driftsinskränkningar på utsatta orter, kan det bli aktuellt med *särskilda statliga insatser*. Sådana insatser bör föregås av en noggrann prövning och värdering av de regionala och sysselsättningsmässiga problemen. Storleken på åtgärderna måste anpassas till varje enskilt fall, eftersom problemens storlek och art ofta är starkt differentierade. Dimensioneringen av statliga insatser i tidigare krisfall kommer således inte att läggas till grund för några allmängiltiga tumregler för hanteringen av kommande kriser.

Särskilda insatser

I konsekvens härmed bör sammansättningen av krisinsatserna anpassas till det enskilda fallet. Såväl kortsiktigt som mer långsiktigt verkande medel kan vara motiverade. På kort sikt är det som regel fråga om arbetsmarknadspolitik. På längre sikt är det fråga om företagsutvecklande och infrastrukturuppbyggande åtgärder som kan bidra till regionens tillväxt och förnyelse.

De industri- och regionalpolitiska instrumenten är i första hand lämpade för att åstadkomma en långsiktig utveckling för en krisort. *Regionala investmentbolag* kan vara ett instrument för att långsiktigt främja näringslivsutvecklingen. En strävan, som kommit till uttryck under de senaste åren, är att näringslivet skall svara för den dominerande delen av kapitalinsatsen. Investmentbolagen får därigenom en bredare krets intressenter och starkare lokal förankring. Det *regionalpolitiska stödet*, bl. a. lokaliseringsstödet, är till vissa delar utformat för att möjliggöra flexibla insatser i krisregioner. *De regionala utvecklingsfonderna* och *styrelsen för teknisk utveckling* har på senare tid fått en mer aktiv roll i krisanteringen. Det är enligt min mening av stort värde att dessa organs specifika kompetens inom företagsutveckling och teknisk forskning och utveckling kan tas till vara också i krisfall.

Jag vill betona betydelsen av *lokala initiativ* i samband med industrikriser. Den bästa kunskapen om problemen – och lösningarna – finns på

lokal och regional nivå. Vägledande för utformningen av framtida krisinsatser kommer därför att vara att lokala och regionala intressenter – både offentliga och privata – i största möjliga utsträckning bör svara för förslag och genomförande av krislösningar. Det bör finnas en öppenhet för att sätta in nya och okonventionella lösningar. Näringsliv, länsstyrelse, kommun och landsting har betydande ekonomiska och personella resurser som kan utnyttjas i ett krisläge. Jag förutsätter då att insatserna för kommunernas del inte kommer att gå utanför de av statsmakterna fastställda gränserna för den kommunala kompetensen.

Etablering av ny verksamhet är oftast det mest verkningsfulla sättet att lösa en stor sysselsättningskris. Industridepartementet har återkommande kontakter med de större företagen om investeringsplaner och lokaliseringar. Den information som framkommer på detta sätt bidrar till att skapa överblick av möjliga omlokaliseringar. Alternativ sysselsättning var möjlig att finna i samband med nedläggningen av Uddevallavarvet och av den civila delen av Kockums Varv i Malmö samt satsningar på projekt i Timrå, i Blekinge och i Bergslagen. Man bör dock vara medveten om att möjligheterna att lokalisera ny verksamhet till krisorter är begränsade.

Särskilda åtgärder kan bli aktuella även inom det *arbetsmarknadspolitiska området*. De har stor betydelse för de *individer* som direkt berörs av en industrikris. Sådana åtgärder har i tidigare krisfall utformats så att olika arbetsmarknadspolitiska instrument, som jag tidigare nämnt, har förstärkts och anpassats till den lokala situationen. Här kan bl. a. erinras om de särskilda arbetsförmedlingar som inrättades i samband med neddragningarna i Malmfälten, i Uddevalla och i Malmö.

I större krisfall har åtgärder satts in även inom *andra områden*. Jag avser här bl. a. tidigareläggningar av väg- och byggprojekt. Sådana insatser ökar på kort sikt sysselsättningen, men de bidrar också till att förbättra infrastrukturen i den berörda regionen.

Min samlade värdering av de olika instrument som står till förfogande för att lösa problemen i samband med industrikriser, är att det finns verkningsfulla medel för att mildra de problem som är ofrånkomliga i samband med omställningar.

9 Internationella investeringar

9.1 Inledning

Ett av de mer framträdande dragen i struktumvandlingen är den sedan länge ökande internationaliseringen. Som jag redan understrukit är Sveriges näringsliv i dag i hög grad internationaliserat. En stor del av vår produktion exporteras och en betydande del av svenska företags produktion är förlagd till utlandet. Inom Sverige ägs en inte oväsentlig del av näringslivet av utländska intressen.

Som jag tidigare nämnt är denna internationalisering förenad med såväl fördelar som nackdelar, vilket ställer näringspolitiken inför olika avvägningsproblem.

Det svenska näringslivets internationalisering hänger samman med den allmänna internationalisering som skett i omvärlden under efterkrigstiden. Parallellt med detta har det skett en snabb ekonomisk utveckling, i vilken tekniska förändringar och struktumvandling varit viktiga inslag. Utvecklingen har också präglats av en stark koncentration av produktionen och inom flera marknader har ett fåtal företag kommit att dominera.

De multinationella företagen har spelat en viktig roll i denna internationaliseringsprocess, som dock inte i första hand kan tillskrivas företagens utlandsinvesteringar. Den internationella handeln ger i sig upphov till teknisk förnyelse och strukturförändringar. Utlandsinvesteringarnas roll är i detta sammanhang att de förstärker dessa effekter.

Vid bedömningen av Sveriges roll i den pågående internationaliseringsprocessen bör beaktas att Sverige är ett litet land vid sidan av de större marknaderna. Detta gör att det finns risk för att verksamheten i Sverige kan komma att inta en perifer position, bl. a. i förhållande till företagens verksamhet utomlands. Vidare svarar ett mycket begränsat antal multinationella koncerner, varav flertalet är höginternationaliserade, för en mycket stor del av investeringarna utomlands. Dessa koncerner svarar också för en avsevärd del av den industriella verksamheten i Sverige.

Frågor om internationella investeringar, såväl utländska investeringar i Sverige som svenska företags investeringar utomlands, har varit föremål för ett omfattande utredningsarbete.

Direktinvesteringskommittén (DIRK) publicerade våren 1983 sitt betänkande *Näringspolitiska effekter av internationella investeringar* (SOU 1983: 17), vilket främst behandlar de svenska företags utlandsinvesteringar. Som ett led i utredningsarbetet initierade DIRK fem större undersökningar, vilka har publicerats som separata expertrapporter, nämligen:

- Effekter av investeringar utomlands. En studie av sex industrier (SOU 1981: 33),
- De internationella investeringarnas effekter. Några fallstudier (SOU 1981: 43),
- Internationella företag i svensk industri. En jämförelse mellan svenska multinationella, utlandsägda och nationella företag (SOU 1982: 15),

**Investeringar
utomlands**

- Svensk industri i utlandet. En analys av drivkrafter och effekter (SOU 1982: 27), och
- Sysselsättningsstrukturen i internationella företag. En studie av utvecklingen i svensk industri 1966–1980 (SOU 1983: 16).

Enligt direktiven (dir. 1977: 94) skulle DIRK för viss del av sitt uppdrag i största möjliga utsträckning bygga på statens industriverks utredningsarbete om de multinationella företagens betydelse för svensk industriell teknisk utveckling, vars resultat har redovisats i rapporten Multinationella företag: FoU-verksamhet, tekniköverföring och företagstillväxt (SIND 1980: 4).

En arbetsgrupp inom industridepartementet har utrett vissa frågor rörande utländska investeringar i Sverige. Enligt direktiven skulle arbetsgruppen dels överväga i vad mån det är behövligt med hänsyn till samhällets intressen att ytterligare begränsa möjligheterna för utländska rättssubjekt att skaffa sig inflytande i svenska företag, dels mot bakgrund av hittillsvarande erfarenheter av företagsförvärvslagen överväga om justeringar av lagstiftningen behövde göras. Arbetsgruppen har under hösten 1985 överlämnat dels rapporten Översyn av lagen (1982: 617) om utländska förvärv av svenska företag, dels rapporten (Ds I 1985: 7) Utländskt inflytande i svenska företag. Den senare rapporten behandlar frågan om utlänningars köp av vissa aktier i svenska bolag. Rapporterna har remissbehandlats.

Jag kommer i de följande avsnitten att först beröra svenska företags investeringar utomlands och därefter behandla frågor rörande utländska företagsetableringar och investeringar i Sverige.

Prop. 1986/87: 74

**Utländska
investeringar i
Sverige**

9.2 Svenska företags investeringar i utlandet

9.2.1 Utvecklingen av utlandsinvesteringar och deras effekter

Sysselsättningen vid svenska industrikoncerners dotterföretag utomlands uppgick år 1985 till ca 330 000 anställda, varav huvudparten var sysselsatta i produktionsbolag i utlandet. Antalet anställda vid dessa produktionsbolag kan beräknas motsvara drygt 30 % av hela tillverkningsindustrins sysselsättning i Sverige. De 17 största utlandsinvesterade koncernerna (17-gruppen) – med avseende på antalet anställda i utlandet – svarade samma år för ca 85 % eller ca 280 000 av den totala sysselsättningen utomlands. 17-gruppen sysselsatte år 1985 totalt 540 000 personer, varav således något mer än hälften är anställda utomlands. För denna grupp av företag var utlandsproduktionen av större omfattning än exporten från Sverige vid försäljningen till de utländska marknaderna. Den svenska ekonomin är starkt beroende av 17-gruppens utveckling. Koncernerna i denna grupp står för en tredjedel av industrisysselsättningen i Sverige, nästan 40 % av Sveriges export och ca 60 % av industrins totala forsknings- och utvecklingsverksamhet.

Utlandsandelen för bl. a. sysselsättning och investeringar har varit relativt stabil under första hälften av 1980-talet; ett fåtal stora förvärv utom-

**Sysselsättningen
utomlands en
tredjedel av den
svenska**

lands år 1986 synes emellertid ha inneburit en ökning av den utländska andelen.

Prop. 1986/87: 74

För en fylligare beskrivning av omfattningen och utvecklingen av utlandsinvesteringarna hänvisas till bilaga 3.

Direktinvesteringskommittén (DIRK) hade till uppgift att utreda de direkta investeringarnas *näringspolitiska effekter* – såväl i det förflutna som på sikt – med avseende på branschstruktur, koncentration, sysselsättning, export, teknisk forskning och utveckling samt företagens internationella konkurrenskraft. Enligt direktiven skulle DIRK också lämna förslag till statistik- och informationssystem.

Direktinvesteringskommittén

DIRK:s slutsatser angående de näringspolitiska effekterna kan i mycket starkt koncentrat sammanfattas enligt följande.

Vid jämförelse med ett hypotetiskt alternativ, där *inga utlandsinvesteringar* hade förekommit, blir slutsatsen att direktinvesteringar hittills haft övervägande positiva effekter för den ekonomiska tillväxten. De multinationella koncernernas totala internationella konkurrenskraft, i form av t. ex. marknadsställning, har i allmänhet gynnats av utlandsinvesteringar.

Det går inte att generellt uttala sig om effekterna *vid olika omfattning* av företagens och hela industrins utlandsinvesteringar. Det kan enligt DIRK bara bedömas från fall till fall. De positiva effekterna av utlandsinvesteringar avtar när andelen utlandsproduktion blir mycket stor och försvinner helt om centrala företagsfunktioner flyttas från Sverige till utlandet. Tec-ken på en begynnande *tyngdpunktsförskjutning* av stora svenska företag kan också skönjas enligt DIRK: utlandsproduktionen är t. ex. viktigare än exporten för försörjningen av de utländska marknaderna för de svenska multinationella företagen taget som en grupp.

9.2.2 Direktinvesteringskommitténs förslag till åtgärder

Mot bakgrund av riskerna med att tyngdpunkten i de stora företagens verksamhet förläggs utom landet, finner DIRK att samhället bör ha ett starkt intresse av att kunna följa och vid behov påverka utvecklingen av företagens utlandsetableringar; en sådan påverkan kan och bör ske på skilda sätt:

- Det *internationella ekonomiska samarbetet* bör *effektiviseras* för att undanröja ekonomiska (t. ex. krav på lokal produktion) och tekniska handelshinder. Detta skulle kunna dämpa utlandsinvesteringarnas omfattning. Dessutom behövs internationella överenskommelser för att få till stånd ett samarbete mellan länderna när det gäller frågan om den fortgående företagskoncentrationen medför otillbörlig konkurrensbe- gränsning. Varje land kontrollerar enligt DIRK sammanslagningar inom det egna landet, medan samgåenden mellan företag i olika länder faller mellan regelsystemen.
- Staten kan *förbättra villkoren* för *industriell verksamhet* i Sverige ge- nom insatser inom områden som forskning och utveckling, utbildning och kommunikationer.
- DIRK anser att det finns behov av ett informationsutbyte kring företa- gens strategier i syfte att bevaka svenska näringspolitiska intressen. Ett

system med överläggningar mellan staten och vart och ett av de ur näringspolitisk synvinkel väsentligaste företagen (de 20 största multinationella företagen samt vissa andra företag) bör därför införas. Syftet med överläggningarna skulle vara att ömsesidigt informera varandra och skapa bättre harmonisering mellan samhällspolitiken och företagens strategier. Utlandsinvesteringarna förutsätts utgöra ett viktigt objekt för överläggningarna, men de bör inte behandlas isolerat utan ses i samband med företagens övergripande strategival, inkl. den totala investeringsverksamheten.

- En prövning av utlandsinvesteringarna bör även i fortsättningen ske inom ramen för *valutaregleringen*; denna prövning kan utgöra ett komplement till överläggningssystemet. Vid prövningen bör man kunna ta reella näringspolitiska hänsyn, t. ex. i samband med en uppskattning av utlandsinvesteringarnas effekter på exporten.
- Det bör sörjas för en uppbyggnad av ett *analys- och statistiksystem* rörande direktinvesteringarnas utveckling och effekter; ett sådant system behövs bl. a. för att ge ett underlag om de stora företagens verksamhet vid ett överläggningssystem.

9.2.3 Remissinstansernas synpunkter

Förslaget om ett *analys- och statistiksystem* stöds av flertalet remissinstanser. En remissinstans ställer sig tveksam och tre avstyrker förslaget.

Positiva till förslaget i dess huvuddrag är bl. a. näringsfrihetsombudsmannen, statens pris- och kartellnämnd (SPK), statens industriverk, statistiska centralbyrån (SCB), TCO och LO med sina förbund. SPK anser bl. a. att DIRK:s förslag skulle innebära att underlaget för industri- och näringspolitiska beslut skulle förbättras. SPK delar vidare DIRK:s uppfattning att onödigt dubbelarbete vid informationsinsamling inom statsförvaltningen och inom företagen bör undvikas. TCO anser det vara viktigt att det föreslagna systemet ger en samlad syn på struktureffekterna i Sverige kontra investeringslandet. Det är väsentligt att få kännedom om vad som händer med t. ex. ledningsfunktioner, strategiska funktioner samt forskning och utveckling. SCB delar DIRK:s uppfattning att behovet av information måste vägas mot den totala kostnaden för informationsframställningen.

Förslaget *avstyrks* av Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF), Sveriges Industriförbund och Företagens Uppgiftslämnardelegation. SAF och Industriförbundet anser att *analys- och statistiksystemet* skulle leda till en ökad byråkratisering utan nytta för samhällsekonomin. Organisationernas uppfattning är att Sverige har mer omfattande information om industrins utlandsverksamhet än vad något annat land har, bl. a. genom det material som Industrins Utredningsinstitut samlat in. Man hyser även stora farhågor för att ett institutionaliserat statistikarbete kommer att innebära att ytterligare statliga enheter skapas eller utvidgas och att dessa får intresse av sin egen fortlevnad. Man pekar vidare på vikten av att sekretesskyddet efterlevs när det gäller företagsspecifika uppgifter som SCB samlas in.

Analys- och statistiksystem

Allmänt sett kan sägas att det inte varit någon entydig remissopinion om DIRK:s förslag till *överläggnings*system. Näringslivets organisationer har tagit klart avstånd från förslaget (med undantag av Kooperativa Förbundet). De fackliga organisationerna stöder däremot förslaget. Vissa av de statliga verken är för ett överläggningsystem, medan andra verk är skeptiska.

Följande remissinstanser är generellt *positiva* till förslaget eller har ingen erinran emot det: TCO, LO med förbund (Beklädnadsarbetarnas förbund, Svenska Metallindustriarbetarförbundet och Svenska Fabriksarbetareförbundet), Lantbrukarnas Riksförbund, riksbanksfullmäktige, statens pris- och kartellnämnd, arbetsmarknadsstyrelsen, företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet och Kooperativa Förbundet (KF). TCO anser det vara angeläget att få till stånd systematiserade överläggningar mellan staten och en begränsad grupp av stora utlandsinvesteringar, bl. a. med anledning av de risker som kan vara förknippade med en internationalisering av koncernens lednings- och FoU-funktion. LO menar att förslaget bör prövas. Efter en tid måste dock systemet utvärderas, så att det kan effektiviseras och eventuellt modifieras på grundval av gjorda erfarenheter. Svenska Metallindustriarbetareförbundet anser att överläggningsystemet bör utnyttjas aktivt och inte endast i form av ett passivt informationsutbyte: företagets strategival bör kopplas till klart industripolitiska målsättningar. SPK anser att det föreslagna systemet skulle ge ett positivt bidrag till förståelsen för företagets olika överväganden i investeringssammanhang och därmed bredda grunden för en effektiv näringspolitik. Däremot bör inte alltför stor vikt läggas vid kortsiktiga arbetsmarknads- och regionalpolitiska aspekter. KF har bl. a. uppfattningen att systemet skall vara frivilligt, dvs. ingen lagstiftning skall tvinga företagen att delta. I likhet med företagsekonomiska institutionen i Lund anser också KF att överläggningarna bör beröra hela den strategiska utvecklingen, inte bara utlandsinvesteringar.

Direkt *negativa* till förslaget är Svenska Arbetsgivareföreningen, Sveriges Industriförbund och företagsekonomiska institutionen vid Göteborgs universitet. SAF och Industriförbundet anser i sitt gemensamma remissvar att en institutionalisering av kontakterna mellan företag och myndigheter kan innebära att en mygelekonomi utvecklas. Det föreslagna systemet skulle utgöra ett led i en ökad byråkratisering och ta tid och kostnader i anspråk för båda parter, men utan nytta för samhällsekonomin. Ett samråd i avtalsform är enligt SAF och Industriförbundet således inte motiverat för att få till stånd en dialog. Erfarenheterna från det s. k. lokaliseringssamrådet är snarast att en fortlöpande dialog mellan staten och de största svenska industrikoncernerna inte förutsätter något avtal som grund.

Skeptiska till förslaget är kommerskollegium, näringsfrihetsombudsmannen (NO) och statens industriverk. NO hyser farhågor att systemet innebär ett steg mot ökad förhandlingsekonomi. Enligt NO:s uppfattning ger redan valutaregleringen möjlighet till prövning av utlandsinvesteringar.

Sammanfattning och bedömning: Utlandsinvesteringarna har i huvudsak främjat tillväxten och den internationella konkurrenskraften. Samtidigt kan dock konstateras att vissa av våra multinationella företag har en sådan omfattande verksamhet utomlands att kopplingen till den svenska verksamheten inte är lika stark som tidigare, vilket t. ex. kan leda till att FoU och andra centrala koncernfunktioner i ökad utsträckning förläggs till utlandet. Våra stora multinationella företag svarar för en avsevärd del av den industriella verksamheten i Sverige, vilket medför att dessa företags beslut får stor betydelse för den industriella utvecklingen i Sverige.

Mot bakgrund därav avser jag ta initiativ till att förbättra statistiken om utlandsinvesteringar. Jag avser också att initiera kontakter med vissa av de större svenska multinationella koncernerna i frågor som rör utlandsinvesteringar och internationalisering. I dessa kontakter bör behandlas koncernernas strategier och utveckling i Sverige och utlandet.

Jag har tidigare redogjort för min allmänna syn på de fördelar i form av ökad konkurrenskraft och tillväxt som en internationalisering innebär men samtidigt pekat på den uppmärksamhet som måste ägnas åt risken för ökad sårbarhet och beroende. Inom ramen för denna övergripande bedömning ser jag i stort utlandsinvesteringarna som en nödvändig del i den svenska industrins utveckling.

Min bedömning är att utlandsinvesteringar i huvudsak har främjat den ekonomiska tillväxten och den internationella konkurrenskraften. Även om etablering av tillverkande dotterföretag kanske i vissa fall inte ger någon ökad export – eller rent av minskar exportmöjligheterna från Sverige – kan koncernens totala försäljningsvolym bli större. Den ökade volymen kan i sin tur bära omfattande och kapitalkrävande forsknings- och utvecklingssatsningar. Därigenom kan också exportmöjligheterna på övriga marknader stärkas.

Samtidigt kan dock konstateras att vissa av våra multinationella företag har fått en sådan omfattande och vittförgrenad verksamhet utomlands att kopplingen till den svenska verksamheten inte är lika stark som tidigare. Sambandet mellan de svenska och utländska enheterna kan tunnas ut. Detta kan också leda till att centrala koncernfunktioner som FoU, avancerad tillverkning och företagsledning i ökad utsträckning förläggs till utlandet. Då våra stora och multinationella företag svarar för en avsevärd del av produktion, sysselsättning samt forskning och utveckling i den svenska industrin får dessa företags beslut stor betydelse för den totala kompetens- och kapacitetsutbyggnaden i Sverige och därmed för den industriella basen.

Mot denna bakgrund finner jag – i likhet med DIRK och flertalet av remissinstanserna – att statsmakternas möjligheter att följa utvecklingen av företagens internationalisering bör förbättras.

Det råder i dag brist på *statistisk information* rörande den svenska industrins utlandsverksamhet. Enligt min uppfattning bör det finnas en grundläggande informationskälla om internationaliseringen av de multinationella företagen. Det bör därför upprättas en *löpande statistik* som skulle omfatta t. ex. följande punkter:

- Anställda, investeringar, export, resultat- och balansräkningar för de stora multinationella företagen med fördelning på Sverige och utlandet.
- Länderfördelning av anställda. Uppgifter om FoU, produktions- och försäljningsbolag, m. m.
- Utvecklingen i Sverige för de multinationella företagen jämfört med övrig industri.

Dessutom bör det göras *återkommande kartläggningar*. Dessa skall ge en mer fullständig bild av utlandsverksamhetens omfattning och inriktning. Jag avser att ta initiativ till att en löpande statistik upprättas och att återkommande kartlägningsundersökningar kan genomföras, förslagsvis vart tredje år. Jag återkommer till regeringen i denna fråga.

Jag anser vidare – också i likhet med DIRK – att det finns behov av ett *informationsutbyte kring företagens strategier* i syfte att bevaka svenska intressen. Industridepartementet har regelbundna kontakter med bl. a. de stora svenska företagen. I dessa kontakter diskuteras näringspolitiska frågor som är av betydelse för en bransch eller ett enskilt företag. Det s. k. lokaliseringssamrådet är ett exempel på kontakter mellan regeringen och de stora industrikoncernernas företagsledning för utbyte av information om regional- och sysselsättningspolitiska frågor. Samrådet har främst kommit att avse frågor med anknytning till investeringar vid befintliga arbetsställen och omlokaliseringar. Också i samband med handläggningen av t. ex. frågor om regionalpolitiskt stöd, ianspråktagande av investeringsfonder m. fl. ärenden förekommer långtgående kontakter mellan regeringen och företagen.

Dessa kontakter är enligt min mening värdefulla för att på ett förtroendefullt sätt samarbeta i näringspolitiska frågor. Jag har tidigare nämnt att det är ett mycket begränsat antal multinationella koncerner, som svarar för den helt dominerande delen av den svenska industrins utlandsverksamhet. Vidare spelar dessa koncerners verksamhet i Sverige en mycket betydande roll för den svenska industriella utvecklingen. Jag avser därför att ta initiativ till *kontakter* med vissa av de större multinationella koncernerna i frågor som rör utlandsinvesteringar och internationalisering. I dessa kontakter bör behandlas koncernernas *strategier och utveckling* i Sverige och utlandet samt sambandet dem emellan. Som DIRK påpekat, bör inte frågan om utlandsinvesteringar behandlas isolerat, utan ses i samband med företagets övergripande strategi. Det är därför lämpligt att det i kontakterna med företagen också ägnas uppmärksamhet åt olika åtgärder som kan förbättra villkoren för industriell verksamhet i Sverige, exempelvis genom insatser inom områden som forskning och utveckling, utbildning och kommunikationer.

Det är enligt min mening uppenbart att de fackliga organisationerna kan tillföra värdefulla synpunkter i diskussionerna om företagens utlandsinvesteringar och internationalisering. Berörda centrala fackliga organisationer

bör därför på lämpligt sätt beredas tillfälle att lämna synpunkter på och få insyn i den problematik som behandlas i dessa kontakter med företagen.

I DIRK:s betänkande finns även förslag rörande prövningen av direktinvesteringar inom ramen för valutaregleringen. Regleringen av bl. a. direktinvesteringar har behandlats av Valutakommittén i slutbetänkandet (SOU 1985: 52) Översyn av valutaregleringen, vilket har remissbehandlats och nu bereds inom regeringskansliet.

Såvitt rör DIRK:s förslag om internationellt samarbete för att undanröja olika tekniska och ekonomiska handelshinder, vill jag hänvisa till avsnitt 7, där jag redogör för olika åtgärder för internationell harmonisering inom ramen för det nordiska samarbetet och EFTA/EG-samarbetet. Jag vill även peka på Sveriges aktiva medverkan i OECD:s arbete rörande frågor om de multinationella företagens konkurrensbegränsande aktiviteter.

Riksdagen bör beredas tillfälle ta del av vad jag har anfört om svenska företags investeringar i utlandet.

9.3 Utländska företagsetableringar och investeringar i Sverige

Sammanfattning och bedömning: Utländska förvärv har varit mycket framträdande under de senaste åren i Sverige. Åtaganden från den utländske förvärvaren om den fortsatta verksamheten i det förvärvade företaget har i flera fall utgjort förutsättningar för bifall till ansökningar om förvärvstillstånd.

Jag anser mot bakgrund av de erfarenheter som vunnits under de år företagsförvärvslagen varit i kraft att tillämpningen av lagen bör effektiviseras i vissa avseenden. Jag föreslår därför ändringar av lagen för att möjliggöra vissa förenklingar i handläggningen, m. m.

Beträffande frågan om utlänningars köp av vissa börsregistrerade aktier konstaterar jag att det nu inte finns tekniska förutsättningar att genomföra de förändringar som föreslagits i en rapport om ett nytt kontrollsystem. Ytterligare utredningar måste sålunda göras.

9.3.1 Omfattning m. m.

Den totala utlandsägda företagssektorn utgjorde år 1984 – mätt i antal anställda – ca 150 000 personer eller 8 % av sysselsättningen inom hela näringslivet. Därav är 132 000 personer, motsvarande en sysselsättningsandel på 7 %, anställda i de 2 100 företag, där aktierna till mer än hälften är utlandsägda (majoritetsägda företag).

Det utländska ägandet är mest framträdande inom *partihandel*. Drygt 1 100 utländska dotterföretag med 34 500 anställda svarade år 1984 för ca 19 % av det totala antalet sysselsatta inom partihandeln. Omfattningen av det utländska ägandet inom partihandeln har inte genomgått några stora förändringar under 1980-talet.

Inom *tillverkningsindustrin* uppgick år 1984 antalet utländska majoritets-

Var tolfte anställd i utlandsägda företag

ägda företag till 440, vilka sysselsatte 64 000 personer eller 7,9% av den totala sysselsättningen inom denna industri. Den utländska andelen i tillverkningsindustrin kan i dagsläget uppskattas till drygt 9%; om minoritetsägda företag inkluderas stiger andelen till 11%, eller 90 000 anställda.

Den utlandsägda företagssektorn i Sverige har ökat både i absoluta och relativa tal under de senaste årtiondena. Inkl. uppköpen åren 1985 och 1986 torde antalet anställda vid de utländska tillverkningsföretagen hittills under 1980-talet ha ökat med drygt 20 000, eller en tillväxt av den utländska andelen med från 6 till 9%. I ett längre tidsperspektiv har det skett en mycket stark ökning. Antalet anställda i majoritetsägda företag inom tillverkningsindustrin har nästan tredubblats mellan åren 1962 och 1984 (från 23 000 till 64 000) motsvarande en ökning av den utländska andelen från 2,5 till 7,9%.

Den utlandsägda företagssektorns tillväxt i Sverige beror nästan helt på de *utländska uppköpen* av svenska företag. Under den senaste 40-årsperioden (1946–1985) har utländska företag förvärvat svenska tillverkningsföretag med tillsammans ca 73 000 anställda vid förvärvstidpunkten. Nästan 80% av förvärven har inträffat under 1969–1984. Förvärvsintensiteten (mätt i antal anställda per år) har varit dubbelt så hög under den första hälften av 1980-talet jämfört med slutet av 1970-talet.

Länderfördelningen av de utländska förvärven under 1980-talet uppvisar ett annat mönster än tidigare. Företag från de nordiska länderna dominerar nämligen numera som förvärvare genom att svara för nästan 60% av antalet anställda i uppköpta företag i samtliga näringsgrenar under 1980–1985. Därav kan nästan 40 procentenheter tillskrivas finländska företagsförvärv. Detta är betydligt mer än de nordiska ländernas andel av beståndet av utlandsägda företag.

Det finns tecken som tyder på att förskjutningen till de nordiska länderna sker samtidigt som förvärven till viss del fått en annan *bransch- och företagsinriktning*. Förvärven förefaller ha fått en inriktning mot baskemi och företag som tillverkar relativt "mogna" produkter på stagnerande eller minskande marknader. Nordiska företag har köpt relativt stora företag eller hela delbranscher, som visserligen kan ha en stark marknadsställning, men som inom en nära framtid kan förväntas bli föremål för olika former av strukturförändringar i syfte att skapa en konkurrenskraftig verksamhet.

Beträffande den nordiska företagsintegrationen över gränserna bör framhållas att denna, t. ex. genom en specialisering av produktionen, kan skapa konkurrenskraftiga enheter i både Sverige och övriga nordiska länder, vilket kan möjliggöra en samlad satsning på världsmarknaden. Men jag vill betona att denna företagsintegration inte får skapa sämre förutsättningar för fackligt arbete. Jag vill i sammanhanget nämna att det från fackligt håll föreslagits ett koncernfackligt samarbete i nordiska koncerner. Det finns anledning att i denna fråga understryka vad som anförts av de nordiska finansministrarna i den år 1985 antagna "Nordisk handlingsplan för ekonomisk utveckling och full sysselsättning", nämligen att det är angeläget att berörda arbetsmarknadsparter genom avtal söker finna praktiska förutsättningar för att utveckla ett sådant fackligt samarbete. Jag förutsätter därför att de avtalsförhandlingar som jag erfarit avses inledas

Utländska förvärv

Koncernfackligt samarbete

inom kort mellan parterna leder fram till en acceptabel lösning. En fortsatt nordisk integration främjas ifall de anställdas företrädare får möjlighet att diskutera gemensamma intressen på likartat sätt som övriga företrädare för nordiska företag.

Prop. 1986/87: 74

9.3.2 Gällande regler om utländska investeringar i Sverige m. m.

Den 1 januari 1983 trädde lagen (1982: 617) om utländska förvärv av svenska företag m. m. (företagsförvärvslagen) i kraft. Enligt företagsförvärvslagen får utländska medborgare, utländska juridiska personer samt vissa svenska rättssubjekt (kontrollsubjekt) inte utan tillstånd förvärva aktier i svenska aktiebolag, om förvärvet innebär att kontrollsubjektets innehav i det förvärvade bolagets aktiekapital/röstetal kommer att överstiga vissa gränser (10, 20, 40 eller 50 %). Kravet på tillstånd gäller också vid förvärv av rörelse, delar av rörelser och andelar i handelsbolag.

Företagsförvärvslagen

Enligt lagen skall tillstånd meddelas om det inte strider mot något väsentligt allmänt intresse. Tillståndsfrågorna handläggs av länsstyrelsen eller, i frågor om vissa viktigare ärenden, av regeringen. Det bör anmärkas att tillstånd enligt gällande praxis inte behövs i samband med nyetableringar.

Som anfördes i samband med tillkomsten av företagsförvärvslagen (jfr prop. 1981/82: 135 s. 23–24) kan utländska investeringar i Sverige medföra en rad positiva effekter för svensk industri. Sverige kan härigenom få viktiga bidrag till välståndsutvecklingen genom tillgång till utländska finansiella marknader, vilket kan underlätta det svenska näringslivets försörjning med riskvilligt kapital.

Vi kan också genom de utlandsdominerande företagen få tillgång till avancerad teknik, vilket är av stor betydelse för den framtida expansionen av den utlandskonkurrerande sektorn i Sverige. Inte minst gäller detta de multinationella företagen, som ofta disponerar betydande tekniska resurser.

Även i fråga om marknadsföringen och den utveckling som sker fortlöpande på detta område är det en stor fördel för Sverige att genom de utländska direktinvesteringarna kunna få del av nya impulser.

I nämnda proposition anfördes emellertid också att det inte kan förnekas att det utländska inflytandet också i vissa fall kan vålla problem. Detta gäller särskilt när det är fråga om större multinationella företag med en hög internationaliseringsgrad. I sådana företag fattas ofta besluten i de avgörande frågorna utanför Sverige. Detta kan medföra att såväl de anställda som svenska myndigheter och organisationer får sämre möjligheter till insyn i och påverkan av beslutsprocessen jämfört med vad som är fallet med rent svenska företag.

Ett företag som förvärvas blir efter förvärvet en enhet inom en större koncern och den svenska verksamheten underordnas en övergripande internationell strategi. Detta kan leda till olika former av beroende. Det kan också finnas risk för att viktiga forsknings- och utvecklingsfunktioner eller produktionen helt eller delvis förs över till utländska koncernföretag efter förvärvet.

Det är bl. a. dessa risker som gjort det motiverat att genom företagsförvärvslagen skapa en kontroll över de utländska förvärven

När det gäller upprättandet av helt nya verksamheter torde ofta fördelarna med etableringen dominera. Som framgått ovan finns inte heller någon kontroll av *nyetableringar* av utländska företag i Sverige. Det finns i stället anledning att befrämja dessa etableringar, vilka dock spelat en mycket liten roll under de senaste två–tre decennierna. Industridepartementet har därför givit ut en broschyr som informerar om Sverige som investeringsland. Broschyren vänder sig till utländska företag med budskapet att förutsättningarna att bedriva, i synnerhet högteknologisk, industriell verksamhet i Sverige är goda. Regeringen kommer att fortsätta denna informationsverksamhet. Jag vill dock understryka att utländska företag inte skall erbjudas några speciella förmåner vid etablering av verksamhet i Sverige jämfört med svenska företag.

Företagsförvärvslagen har nu varit i kraft i ca fyra år och det finns anledning att mot bakgrund av hittillsvarande erfarenheter ta ställning till om det behövs några förändringar i lagen. Som jag har nämnt har vissa utredningar gjorts i detta avseende, bl. a. när det gäller förenklningar i det nuvarande systemet. I det följande kommer jag att gå in på dessa frågor. Innan dess anser jag det emellertid motiverat att redovisa hur handläggningen av ärendena på regeringsnivå sker.

9.3.3 Handläggningen i förvärvsärendena och grunderna vid tillämpningen av företagsförvärvslagen

Vid prövningen av viktigare ärenden inom regeringskansliet inhämtas först *information om det förvärvade företaget*. Det kan därvid vara fråga om verksamhetens art, produktfördelning, forskning och utveckling, sysselsättning, marknadsandelar, de viktigaste konkurrenterna, etc. Denna information används för att ta ställning till om förvärvet berör s. k. skyddsintressen eller skyddsvärda intressen. I den praxis som utvecklats vid tillståndsprövningen kan följande skyddsintressen identifieras:

Skyddsintressen

- industri- och regionalpolitiska intressen (företag med betydande forskning och utveckling, marknadsposition, produktion eller sysselsättning m. m.),
- säkerhets- och beredskapspolitiska intressen (företag av betydelse för totalförsvaret),
- intresset av nationellt självbestämmande och oberoende (företag eller branscher, i vilka ett dominerande utländskt inflytande skulle kunna innebära svårigheter att hävda en oberoende svensk politik),
- nationella kulturella intressen och liknande (företag inom informations- och massmediaområdet).

I nästa steg görs en bedömning av effekterna av förvärvet, vilka bl. a. beror på de dispositioner som köparna avser – eller kan förväntas – genomföra och som har betydelse för de skyddsvärda intressena i det förvärvade företaget. Det är således fråga om de *risker* som finns för att dessa intressen kommer att trädas för när på grund av förvärvet. Information inhämtas om det *förvärvande företaget* med avseende på syftet med

förvärvet, produktion, marknader, kapacitetsutnyttjande, FoU-verksamhet, möjligheter till strukturrationalisering, framtida strategier, finansiell ställning, etc.

Sammantaget kan sägas att prövningen mynnar ut i en bedömning av följande förhållanden:

- ~ Arten och storleken på de eventuella skyddsvärda intressena i det förvärvade företaget.
- ~ Eventuella risker för skyddsintressena på grund av förvärvet. Därvid bedöms bl. a. effekterna av förvärvet med avseende på fortsatt verksamhetsmässig och finansiell självständighet för det förvärvade företaget, det förvärvade företags utvecklingsmöjligheter i den förvärvande koncernen samt strukturförändringar med hänsyn taget till "överlappningar" gällande produktion, marknader och FoU mellan det förvärvade och förvärvande företaget.

I huvuddelen av antalet fall har den angivna prövningen givet vid handen att ett förvärv inte berör några skyddsintressen. Det kan t. ex. vara fallet i fråga om små företag utan några skyddsvärda tillgångar av väsentlig betydelse. I dessa fall meddelas givetvis tillstånd utan vidare åtgärder.

I vissa fall har emellertid förvärvet bedömts innebära sådana risker för skyddsvärda intressen att förvärvet ansetts strida mot väsentligt allmänt intresse enligt lagen. I dessa fall förekommer det enligt praxis att det förvärvande företaget kan göra frivilliga åtaganden för att minska eller undanröja riskerna i fråga om de skyddsvärda intressena och därigenom möjliggöra bifall till en ansökan.

Åtaganden

Utformningen av sådana åtaganden varierar givetvis allt efter omständigheterna och förutsättningarna i det enskilda fallet. Vissa typer av åtaganden förekommer dock relativt ofta vid förvärvsprövningen. Innebörden i dessa åtaganden är t. ex. att verksamheten kommer att utvecklas genom investeringar, få en självständighet i olika hänseenden och förändras i både omfattning och inriktning på ett balanserat sätt i samband med strukturförändringar inom den förvärvande koncernen.

En speciell fråga vill jag särskilt ta upp i detta sammanhang. Den gäller när ett utländskt företag förvärvar ett svenskt företag indirekt genom ett helägt holdingbolag eller annat dotterföretag i Sverige. Detta sker ibland så att holdingbolaget finansierar en mycket stor del av köpeskillingen genom lån. Räntekostnader och amorteringar betalas i huvudsak genom överföring av medel från det förvärvade företaget till holdingbolaget och den finansiella ställningen för den konsoliderade svenska verksamheten kan försämrats påtagligt i jämförelse med förhållandena före förvärvet. Detta skapar sämre verksamhetsförutsättningar för det förvärvade företaget.

Det har givetvis varit svårt för regeringen att acceptera en sådan uppläggning av ett förvärv, varför sökanden i dessa fall avgivit åtaganden som inneburit en förändring av den finansiella uppläggnings av förvärvet.

Jag vill betona att det inte är avsikten att genom åtaganden förhindra förändringar på grund av allmänna kostnads- och marknadsändringar utan tanken är att fånga upp de specifika risker som kan vara förknippade med det utländska ägandet.

Många av de uppgifter som brukar lämnas i åtaganden är skyddade av sekretess enligt sekretesslagstiftningen. Detta innebär att dessa åtaganden inte delges t. ex. företrädare för de anställda. Jag vill emellertid understryka att det enligt min mening är rimligt att åtagandena blir föremål för redovisning i det förvärvade företags styrelse, där företrädare för de anställda ingår.

Under företagsförvärvslagens hittillsvarande tillämpningstid har åtaganden förekommit i samband med ca 45 ansökningar om förvärvstillstånd. Åtaganden har varit relativt frekventa under senare år, vilket berott på ett stort antal förvärv av företag med skyddsvärda intressen under dessa år.

Jag vill emellertid också betona att det givetvis kan förekomma fall där olägenheterna av ett utlänskt förvärv är så stora att det inte är möjligt att undanröja dessa genom åtaganden.

Den utlandsägda företagssektorn har vuxit i betydelse i svenskt näringsliv och de utländska förvärven har därvid spelat en dominerande roll. Det kan också noteras att företagsförvärvslagen varit i kraft i fyra år och att det inte genomförts någon systematisk utvärdering av de åtaganden som gjorts i samband med prövningen. Bl. a. mot denna bakgrund har jag efter bemyndigande från regeringen tillkallat en särskild utredare med uppdrag att utreda frågor om utvecklingen hos företag i Sverige vilka förvärvats av utländska intressen (dir. 1986: 29). Utredaren har bl. a. till uppgift att bedöma om utvecklingen i de förvärvade företagen varit i överensstämmelse med de åtaganden som de utländska företagen gjort vid förvärvet.

Riksdagen bör beredas tillfälle ta del av vad jag nu anfört om grunderna vid tillämpningen av företagsförvärvslagen.

Utredning om åtaganden

9.3.4 Förslag till lag om ändring i lagen om utländska förvärv av svenska företag m. m.

I den tidigare nämnda rapporten Översyn av lagen (1982: 617) om utländska förvärv av svenska företag m. m. föreslås vissa förändringar för att åstadkomma förenklade handläggningsrutiner, färre ärenden och därmed förkortade handläggningstider.

På grundval av rapporten har inom industridepartementet utarbetats förslag till ändringar i företagsförvärvslagen. Förslaget innebär att utländska förvärv av mindre svenska företag undantas helt från den nu gällande tillståndsplikten. Vidare förtydligas att lagens kontrollsystem i fråga om utländsk etablering är begränsat till att avse de rena övertagandefallen.

Det huvudsakliga syftet med ändringarna är att begränsa prövningen till de väsentliga fallen av överlåtelser. Härigenom bör handläggningstiden av sådana ärenden kunna begränsas utan att behandlingen blir mindre noggrann.

Det kan finnas skäl att, även om kravet på förvärvstillstånd vid förvärv av mindre företag slopas, följa den samlade utvecklingen. En möjlighet vore att tillämpa någon form av anmälningsförfarande, men även andra möjligheter torde kunna bli aktuella genom utnyttjande av existerande informationskällor. Jag har för avsikt att ytterligare överväga denna fråga.

I övrigt föreslås vissa ändringar – bl. a. avseende förvärv inom samma

koncern, s. k. inomkoncernsförvärv – mot bakgrund av erfarenheter från den praktiska tillämpningen av företagsförvärvslagen och annan därmed sammanhängande lagstiftning. Detta har också föranlett förslag till ändringar i lagen (1982: 618) om utländska förvärv av fast egendom m. m. samt i lagen (1983: 1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m. m.

Förslaget, som granskats av lagrådet, finns som bilaga 1.

Lagrådet, vars yttrande finns i bilaga 2, har inte haft någon erinran mot förslaget.

Jag förordar, i samråd med justitieministern och statsrådet Gradin, en del språkliga ändringar i förslaget vad avser 7 § andra stycket företagsförvärvslagen. I konsekvens härmed har detta också föranlett språkliga ändringar i 1 kap 2 § och 2 kap 2 § lagen om utländska förvärv av fast egendom, m. m.

I detta sammanhang bör nämnas att regeringen nyligen ändrat förordningen (1982: 878) om utländska förvärv av svenska företag m. m. (ändrad 1986: 697), så att regeringen numera direkt prövar ärenden som avser företag med mer än 500 anställda. Tidigare gällde att alla ärenden först skulle beredas hos länsstyrelsen. Också denna förändring är ägnad att förkorta handläggningstiden och om erfarenheterna blir positiva bör övervägas om gränsen skall sänkas ytterligare.

9.3.5 Utlänningsköp av svenska börsregistrerade aktier i vissa fall

En kontroll av det utländska inflytandet – vid sidan av förvärvskontrollen enligt företagsförvärvslagen – finns också genom systemet med *utlänningsförbehåll* i svenska bolag. Ett utlänningsförbehåll enligt företagsförvärvslagen är ett förbehåll i bolagsordningen för ett svenskt aktiebolag, enligt vilket utländska företag eller likställda subjekt endast får förvärva en viss del av aktierna i bolaget, vid varje tidpunkt motsvarande mindre än 40 % av aktiekapitalet och 20 % av rösterna för samtliga aktier i bolaget. Tillstånd till ändring av utlänningsförbehållet skall ges, om det inte strider mot något väsentligt allmänt intresse.

Jag kommer i detta avsnitt behandla frågan om det utländska inflytandet i de bolag vars bolagsordning saknar utlänningsförbehåll. Förvärvskontrollen enligt företagsförvärvslagen tillämpas oavsett om det bolag vars aktier förvärvas har utlänningsförbehåll eller ej. Denna kontroll är således heltäckande, när det är fråga om förvärv som innebär att en och samma utländska förvärvare innehar eller förvärvar mer än 10 % av aktierna eller rösterna i svenskt aktiebolag. Detta kontrollsystem omfattar emellertid inte utländska förvärv av *mindre* poster i bolag som saknar utlänningsförbehåll, även om det *sammanlagda* utländska aktieinnehavet i ett sådant bolag skulle vara mycket betydande.

Tidigare förekom inom ramen för valutaregleringen en viss kontroll av utlänningsköp av svenska aktier genom att tillstånd krävdes för utförsel av sådana aktier. Riksbankens nuvarande praxis innebär i praktiken att det är fri utförsel av börsregistrerade aktier. *Valutakommittén* har i sitt betänkande föreslagit att valutaregleringen inte skall omfatta utlänningsköp av svenska börsaktier.

Utlänningsförbehåll

De utländska nettoköpen av svenska börsregistrerade aktier har varit av stor omfattning under åren 1980–1985. Under år 1986 har dock nettoköpen av svenska aktier minskat jämfört med år 1985. Den relativa omfattningen av de utländska innehaven av svenska börsaktier har uppskattats till 7–10 % av det totala börsvärdet. Den utländska andelen av aktiekapitalet i enskilda börsbolag¹ var i mars/april 1986 Ericsson (43 %) därefter Pharmacia och Electrolux (båda 26 %), Atlas Copco (17 %), PLM (16 %) och Volvo (15 %). Den utländska andelen av röstvärdet för aktierna i dessa bolag är i regel betydligt lägre på grund av de fria aktiernas lägre röstvärde. Det bör noteras att alla här nämnda bolag utom Volvo och PLM saknar utlänningsförbehåll i bolagsordningen.

Utredningen

Utredningen om utländska aktieförvärv

Efter en motion i riksdagen om utlänningars aktieförvärv i svenska företag (motion 1982/83: 429) beslöt riksdagen att ge regeringen till känna att ett bättre täckande skydd borde skapas mot utländskt inflytande i svenska företag och att det borde utredas om skyddet kan skapas genom en utvidgning av 1982 års lag.

I anledning av riksdagens beslut tillsattes inom industridepartementet en arbetsgrupp för att utreda frågan.

Motiven till utredningen är den tidigare nämnda stora nettoexporten av svenska börsregistrerade aktier, som påbörjades år 1979, i och med riksbankens praxisändring i liberal riktning för utförsel av sådana aktier. Samtidigt har det noterats att företagsförvärvslagen inte vinner tillämpning på utlännings förvärv av aktieposter på 10 % eller därunder av aktiekapitalet eller rösttalet i svenska bolag, och att vissa större skyddsvärda företag med börsregistrerade aktier saknar utlänningsförbehåll.

Det föreslagna kontrollsystemet

Arbetsgruppen har i den tidigare nämnda rapporten (Ds I 1985: 7) bl. a. föreslagit att en ny lag införs, nämligen lag om tillstånd till förvärv av aktier m. m. i vissa fall.

Förslaget syftar till att uppnå en kontroll genom en tillståndsprövning av utländska köp av svenska börsregistrerade aktier i bolag som saknar utlänningsförbehåll vid sidan av den kontroll som för närvarande finns enligt den s. k. företagsförvärvslagen. Dessa utländska köp, portföljinvesteringar, skall endast kontrolleras, när det aktuella bolagets totala aktiestock har ett utländskt inflytande som överstiger 40 % av hela aktiekapitalet och 20 % av rösttalet för samtliga aktier i bolaget. Enligt förslaget skall Värdepapperscentralen VPC Aktiebolag (Värdepapperscentralen) bevaka när dessa gränser har passerats i ett bolag. Eftersom det föreslagna systemet syftar till att i så hög grad som möjligt överensstämmer med valutaregleringens nuvarande regler vad gäller kontrollförfaranden, innebär det att svens-

¹ De angivna andelarna har för två företag beräknats inkl. en stor riktad emission utomlands resp. en omfattande försäljning av aktier till utlandet, vilka genomfördes senare under våren 1986.

ka medborgare som är bosatta utomlands (s. k. valuta-utlänningar) jämföras med utländska medborgare i den föreslagna kontrollen. Rapporten har remissbehandlats.

Remissinstanserna

LO och *TCO* liksom *Svenska Fabriksarbetareförbundet* och *Svenska Metallindustriarbetareförbundet* ser positivt på förslaget i dess helhet (ändamålsenligt förslag, begränsningsregler liksom kontroll- och sanktionsregler tillstyrks).

Samtliga remissinstanser från *näringslivet* hänvisar till att det inte föreligger något behov av den föreslagna kontrollen, eftersom inga redovisade negativa verkningar av den visade ökningen av det utländska inflytandet föreligger. På dessa och andra grunder avstyrks förslaget.

Riksbanken vidhåller att det finns behov av ett mer fullständigt skydd mot oönskat inflytande i svenska aktiebolag. Man säger emellertid att behovet av ett sådant skydd kan te sig mindre brådskande än vad som förut kunnat antas. Dessutom pekar man på frågans komplexitet. Förslaget avstyrks därför.

Värdepapperscentralen, som enligt förslaget förutsätts ha en nyckelfunktion för att systemet skall fungera, avstyrker förslaget och hänvisar därvid till att värdepapperscentralens nuvarande system inte är uppbyggt för att fullgöra de förutsatta arbetsuppgifterna. Att bygga upp ett nytt system skulle, enligt värdepapperscentralen, ta lång tid och kräva stora kostnader. Dessutom skulle ett nytt datanät mellan värdepapperscentralen och fondhandlarna behövas.

Även *Stockholms fondbörs* och *bankinspektionen* avstyrker förslaget.

Min bedömning av förslaget

Utlänningars köp av svenska börsregistrerade aktier utgör enligt min uppfattning ytterligare ett exempel, där man måste gå en balansgång mellan de för- och nackdelar för det internationella beroendet som uppkommer vid utlänningars aktieköp.

Det finns väsentliga fördelar med ett fortsatt utländskt intresse för svenska aktier. De svenska företagens försörjning med riskvilligt kapital kan underlättas. Genom notering på utländska börser kan företagen bli kända på de utländska marknaderna. Det allmänna utländska ägande som medges inom ramen för ett utlänningsförbehåll kan sägas utgöra en avvägning mellan fördelarna av utländsk riskkapitalanskaffning och de risker som är förenade med denna. Jag anser att det finns behov av detta slag av gränser för det utländska ägandet även i de börsföretag som i dag saknar utlänningsförbehåll.

Det har emellertid vid beredningen framkommit att det skulle uppkomma betydande tekniska problem, om det föreslagna kontrollsystemet skulle införas i dag. Både enligt värdepapperscentralen och arbetsgruppen förutsätter det föreslagna systemet vissa nytillkommande tekniska installationer o. d., som inte finns i dag. Arbetsgruppen konstaterar, att endast

vissa av de informationsvägar som behövs för ett fungerande system finns redan nu. Därutöver förutsätter det föreslagna systemet att de berörda bolagen, fondkommissionärerna och fondbörsen får tillgång till snabb och aktuell information om storleken av den utländska andelen i ett berört bolag. Utredningen förordar därvid ett s.k. "on-line-system", i vilket bolagen och övriga berörda intressenter i Sverige omedelbart kan få tillgång till relevant information via terminaler, som är kopplade till värdepapperscentralens dator.

Värdepapperscentralen har i en skrivelse till arbetsgruppen anfört angående de tekniska förutsättningarna, att det nuvarande systemet måste kompletteras med ett nytt rapporteringssystem, om värdepapperscentralen fortlöpande skall kunna dokumentera utlandsägandets omfattning i de berörda bolagen. Värdepapperscentralen skall enligt förslaget svara för dels sammanställandet av de dagliga rapporterna från de egna och förvaltarnas registreringar av utlandsägandets omfattning, dels informationslämnandet till Stockholms fondbörs och fondhandlarna om utrymme finns eller saknas för ett ökat utländskt ägande i de berörda bolagen. I ett skede då det finns ett datanät som sammanbinder fondbörsen, fondhandlarna och värdepapperscentralen borde denna överföring av information kunna ske utan svårigheter. Värdepapperscentralen tror att ett sådant datanät kan komma till stånd ganska snart. Centralen hänvisar också till att det föreslagna systemet innebär att förvaltarna, hos vilka det största utländska portföljägandet inryms, måste komplettera sina nuvarande redovisningssystem med ett av samma typ som värdepapperscentralen behöver skapa.

Det skall också noteras, att värdepapperscentralen år 1986 till regeringen lämnat ett förslag om ett s. k. värdepapperslöst system på aktiemarknaden. Förslaget har remissbehandlats och bereds för närvarande inom regeringskansliet. Ett värdepapperslöst system förutsätter nya tekniska hjälpmedel.

Jag finner det således klarlagt, att den föreslagna kontrollen inte kan fungera i dag med befintligt rapporteringssystem. Det är vidare ovisst hur lång tid det kan ta att införa ett sådant system och vilka kostnader detta för med sig för värdepapperscentralen, berörda bolag, fondkommissionärerna samt förvaltarna. Ytterligare utredningar måste sålunda göras. Regeringen bör under denna utredningstid noga följa utvecklingen av det utländska ägandet i de företag, vars aktier är börsregistrerade och som saknar utlåningsförbehåll. Som ett led i detta bör exempelvis ingå att regeringen – inom ramen för de kontakter som förutskickats i föregående avsnitt – tar upp med de aktuella företagen frågor om utländskt ägande och inflytande. Detta kan också tjäna syftet att belysa olika praktiska och andra frågor som aktualiseras genom tänkbara system för en ytterligare kontroll.

Sammanfattningsvis anser jag således:

- att det föreslagna kontrollsystemet i rapporten (Ds I 1985: 7) Utländskt inflytande i svenska företag inte går att genomföra för närvarande. Ytterligare utredningar måste göras,
- att regeringen under denna utredningstid noggrant bör följa utvecklingen av det utländska ägandet i de berörda företagen.

**Ytterligare
utredningar**

Sammanfattning: Teknikpolitiken som en del av näringspolitiken beskrivs till sin allmänna inriktning och struktur. Följande aktuella insatser presenteras:

- en ny kraftfull satsning på informationsteknologi i ett samordnat nationellt program,
- ett betydligt förstärkt treårsprogram för styrelsen för teknisk utveckling med bl. a. ökade forsknings- och utvecklingssatser på bioteknik, biomedicinsk teknik, materialteknik, miljöteknik och verkstadsteknik samt en ny kraftfull satsning inom området mikronik,
- en förändrad inriktning av stödet genom Fonden för industriellt utvecklingsarbete, vars kapitalbehov reduceras,
- resurser för att tillvarata de möjligheter som internationell forskning och utveckling erbjuder, särskilt europeiskt samarbete, inom ramen för dels det särskilda avtal som Sverige slutit med de Europeiska Gemenskaperna (EG), dels EUREKA-samarbetet.

10.1 Teknikpolitiken

10.1.1 Allmän inriktning

Teknikpolitik kan användas som samlande beteckning på de insatser inom tekniska området som syftar till att skapa resurser och möjligheter för förverkligande av övergripande politiska mål. Huvuddelen av teknikpolitiken har näringspolitisk inriktning och ingår således i mitt ansvarsområde.

Under de senaste åren har den svenska industrins ekonomiska ställning starkt förbättrats. Därmed har det åter blivit möjligt för framför allt de större företagen att i ökad utsträckning själva sörja för införandet av ny teknik i enskilda produkter och tillverkningssystem. I dagsläget är företagens investeringar i ny teknik stora. I branscher som transportsmedels-, läkemedels- och elektronikindustrin är dessa investeringar större än de som görs i byggnader och produktionsutrustningar. För investeringar i forskning och utveckling (FoU) har företagen, utöver egna vinstmedel, tillgång till en vitaliserad marknad för riskkapital. Den förbättrade situationen gör det möjligt att flytta fram positionerna när det gäller satsningarna på teknik.

Det krävs ofta lång tid för att en insats inom det tekniska området skall ge avsedd effekt. Detta gör att det finns betydande inslag av långsiktighet och uthållighet i teknikpolitiken. Det gäller inte minst stödet till den tekniska infrastruktur som består av nationella resurser för mätning, provning, patenthantering och standardisering samt verksamheter för insamling, värdering och spridning av teknisk information.

I dagens teknikpolitik måste informationsteknologin ges en central roll. Den mekaniska teknologin har länge utgjort själva fundamentet för vår industri. Den utgör fortfarande ett dominerande inslag i industrins pro-

duktur och tillverkningsutrustningar. Materialens teknologi skapade från början dess förutsättningar och elektromekaniken har sedan seklets mitt utgjort ett viktigt komplement. Under de senaste årtiondena har emellertid informationsteknologins framväxt skapat en ny situation. Inte bara så att den med sina datorer har mött den stigande efterfrågan på lagring, bearbetning och överföring av information. Elektronikens snabba utveckling mot stor snabbhet och kapacitet, små dimensioner och låga kostnader har gjort det möjligt att i en lång rad produkter och processer utnyttja informations-teknologiska systemdelar. Dessa har till uppgift att reglera och styra funktioner och förlopp och ersätter i många fall komplicerade och kostsamma elektromekaniska arrangemang. På så vis kan prestandan höjas i allt från konsumtionsvaror till processutrustningar, från motorsågar till medicinsk apparatur. De informationsteknologiska komponenterna, de s. k. chipsen, och därav byggda delsystem utgör i sig en snabbt växande marknad. Än viktigare är dock alla de användningar som informationsteknologiska system kan få. Flertalet industriländer har uppfattat den nya dimension som informationsteknologin håller på att tillföra den industriella tekniken. De gör därför extraordinära forsknings- och utvecklingssatsningar på området. Så har t. ex. våra tre grannländer Danmark, Norge och Finland startat särskilda utvecklingsprogram inom informationsteknologin. Jag återkommer strax till mitt förslag om ett sådant program.

Några viktiga krav måste ställas på teknikpolitiken. Den måste till en början ha den grad av flexibilitet som krävs för att vid behov kunna genomföra nationella program och projekt av den typ som Tele-X-satelliten, det nationella mikroelektronikprogrammet och nu informationsteknologiprogrammet representerar. Samtidigt fordras resurser för att långsiktigt bygga upp kompetens inom områden som sakta men säkert växer i betydelse. Exempel på sådan uthållig kompetensuppbyggnad finns inom styrelsens för teknisk utveckling program, bl. a. när det gäller verkstads-teknik, bioteknik och keramer och fiberkompositer.

Teknikpolitiken måste vidare tillgodose krav på både bredd och specialisering. Svensk industri har en betydande bredd sett i förhållande till landets storlek. Denna bredd befrämjar industrins förmåga att utnyttja tekniska framsteg och förnya sig. Kommersiella krafter verkar ofta för koncentration mot vissa teknikområden. Kraftsamling och specialisering erbjuder företagen möjlighet att nå storleksfördelar på sina marknader. Vi måste emellertid inom landet bibehålla bredden i den tekniska kompetensen. Denna ambition ställer utbildnings- och forskningssystemen inför avvägningsproblem. Med begränsade resurser måste stora teknikområden täckas, utan att insatserna blir så små att de inte får effekt. Det förslag till treårsprogram för styrelsen för teknisk utveckling, som tidigare i dag anmälts i propositionen om forskning (prop. 1986/87: 80 bil. 10), avser att åstadkomma balans i detta hänseende. För sammanhangets skull redovisar jag även här huvuddragen i detta program. Detta treårsprogram innehåller bl. a. fortsatta betydande eller ökade forsknings- och utvecklingsinsatser på ett antal områden av strategisk vikt för framtida svensk industri samt startande av forskning inom ett nytt område – mikronik – som betecknar tekniken för att utnyttja mycket små geometriska strukturer med specifika biologiska, kemiska eller fysikaliska egenskaper.

**Bredd och
specialisering**

10.1.2 Teknikpolitikens delar

Statens insatser för teknisk utveckling m. m. kan för industridepartementets verksamhetsområde delas in i tre grupper:

Nationella program och projekt på särskilt prioriterade områden, till vilka i nuläget hör:

- telesatellitprojektet Tele-X,
- det nationella mikroelektronikprogrammet (NMP).

Dessa insatser utmärks av högt ställda och väl definierade tekniska mål samt av en hård styrning inom vid starten tillmätta tids- och resursramar. De innebär för svenska förhållanden betydande satsningar av statliga medel.

Stimulans till teknisk förnyelse genom forskning och utveckling omfattande verksamheter vid:

- styrelsen för teknisk utveckling (STU),
- stiftelsen Fonden för industriellt utvecklingsarbete (Industrifonden),
- statens delegation för rymdverksamhet (DFR).

Stimulansen består bl. a. av ekonomiskt stöd till projekt inom ett tekniskt brett spektrum. Enskilda stödprogram är inriktade på prioriterade teknikområden, särskilt intressanta typer av projekt eller utvalda grupper av idégivare, initiativtagare och aktörer. För att uppnå eftersträvarade effekter måste insatserna vara långsiktiga och uthålliga.

Stöd till teknisk infrastruktur, vari ingår anslag till verksamheter vid:

- delegationen för vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning (DFI),
- stiftelsen Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet (STATT),
- patent- och registreringsverket (PRV),
- granskningsnämnden för försvarsuppfinningar,
- statens provningsanstalt (SP),
- statens mät- och provråd (MPR),
- Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA),
- Standardiseringskommissionen i Sverige (SIS).

Dessa verksamheter bildar sammantaget en teknisk infrastruktur, som i sin produktion av tjänster utgör en nationell resurs för att vidareutveckla den industriella tekniken.

Nationella program och projekt

FoU-stimulans

Teknisk infrastruktur

10.1.3 Aktuella insatser

Förslag till riksdagen avseende teknisk forskning och utveckling läggs nu fram i flera olika sammanhang.

I årets budgetproposition (prop. 1986/87: 100 bil. 14) återfinns regeringens förslag beträffande stödet till teknisk infrastruktur med undantag för DFI och STATT. Vidare behandlas däri förslag beträffande statens delegation för rymdverksamhet och telesatellitprojektet Tele-X.

Jag har vidare tidigare denna dag vid min anmälan till propositionen om forskning redogjort för mina förslag rörande STU. Jag avser att även nu i korthet redogöra för verksamheten vid STU och dessa förslag.

I det följande presenterar jag:

- under rubriken Nationellt program (avsnitt 10.2) ett informationsteknologiskt program.
- under rubriken Stimulans till teknisk förnyelse genom forskning och utveckling (avsnitt 10.3) det nyss nämnda förslaget till ett treårigt program för STU, förslag om inriktning av Industrifondens verksamhet samt vad som finns att anföra om forskningssamarbetet med Europeiska Gemenskaperna och EUREKA-samarbetet,
- under rubriken Stöd till teknisk infrastruktur (avsnitt 10.4) förslag angående stödet till Stiftelsen Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet.

10.2 Nationellt program på informationsteknologiområdet

10.2.1 Översikt över informationsteknologiprogrammet

Sammanfattning: En rad åtgärder i fråga om utbildning, forskning och industriell utveckling som har vidtagits, pågår eller föreslås av regeringen utgör tillsammans ett informationsteknologiskt handlingsprogram (IT-programmet). Dess syfte är att vidmakthålla och stärka den informationsteknologiska kompetensen och att härigenom minska vårt beroende av omvärlden på detta område samt att främja en god användning av informationsteknologin. Målet är att upprätthålla en internationell konkurrenskraft på valda nyckelområden och därigenom upprätthålla en bas för att tillgodogöra sig den internationella teknikutvecklingen på andra områden.

Programmet består av tre block. Det första utgörs av det pågående nationella mikroelektronikprogrammet (NMP), som fullföljs enligt gällande riktlinjer.

Ett andra block avser teknisk-industriell informationssystemteknik. Åtgärder föreslås av regeringen i propositionen om forskning (prop. 1986/87: 80 bil. 6 och 10) i fråga om grundläggande (IT 2) och målinriktad (IT 3) forskning. Vidare förordas i det följande industriell utvecklingsverksamhet (IT 4) gemensam mellan staten och industriföretag.

Ett tredje block (ITA) omfattar forsknings- och utvecklingsinsatser m. m. med syfte att främja en god användning av informationsteknologin.

Det systemtekniska blocket inom programmet, som har föreslagits av regeringen (IT 2 och IT 3) och förordas i det följande (IT 4), omfattar en statlig resursinsats av ca 600 milj. kr. Om förutsatta tillskott från näringslivet räknas in i den gemensamma delen omfattar denna del av IT-programmet ca 1,1 miljard kronor.

Bakgrund: Riksdagen beslöt år 1983 om ett femårigt nationellt mikroelektronikprogram (NMP; prop. 1983/84: 8, NU 11, rskr. 130), som omfattar utbildning, grundläggande och målinriktad forskning samt industriell utveckling i fråga om mikroelektronik. Programmet syftar till att stärka

Sveriges förmåga att konstruera och tillverka mikroelektronikkomponenter. I propositionen angav regeringen hur NMP kunde ses som ett block inom ett samlat, brett upplagt informationsteknologiprogram. Ett andra block skulle därvid omfatta systemteknologi (maskin- och programvara) och ett tredje skulle omfatta forskning inom och samverkan med humanvetenskaperna med syfte dels att stötta och vidareutveckla informationsteknologin, dels att uppmärksamma och bättre förstå informationsteknologins inverkan på människor och samhälle. Näringsutskottet uttalade i sitt betänkande att, medan ställning kunde och borde tas vid detta tillfälle till frågan om ett mikroelektronikprogram, det vore angeläget att arbetet med ett informationsteknologiskt program fullföljdes och att ett samlat program redovisades för riksdagen. Riksdagen beslutade att som sin mening ge regeringen till känna vad utskottet anförde.

Formerna för finansieringen och genomförandet av mikroelektronikprogrammet utvecklades ytterligare i propositionen om industriell tillväxt och förnyelse (prop. 1983/84: 135, NU 42, rskr 379).

Regeringen gav i juni 1984 vissa myndigheter som är direkt berörda av informationsteknologin i uppdrag att utarbeta ett underlag till ett svenskt informationsteknologiprogram. Styrelsen för teknisk utveckling, universitets- och högskoleämbetet och arbetarskyddsfonden (numera arbetsmiljöfonden) fick i uppdrag att gemensamt samordna arbetet. Programunderlaget remissbehandlades. Med utgångspunkt i underlaget utarbetade och överlämnade regeringen en skrivelse (skr. 1984/85: 218) till riksdagen med redovisning av vissa planerade åtgärder för att effektivisera statens insatser inom informationsteknologiområdet.

I propositionen om datapolitik (prop. 1984/85: 220) föreslog regeringen riktlinjer för den framtida datapolitiken. Redovisningar lämnades bl. a. för läget i fråga om statliga insatser för forskning och utveckling inom informationsteknologiområdet och för åtgärder för att införandet och användningen av datateknik på olika samhällsområden skall ske i för individer och grupper acceptabla former. Riksdagen beslutade i enlighet med propositionen (FiU 1985/86: 5, rskr. 88).

I sin anmälan för försvarsdepartementets område till propositionen (bil. 2) anförde föredragande statsrådet att den teknikutveckling som tas fram inom försvaret borde kunna finna tillämpningar även inom samhället i övrigt och att det borde prövas om åtgärder som föreslås för att främja forskning och teknikupphandling m. m. kunde kombineras med de långsiktiga investeringsprogram som finns inom det militära området.

Det är nu dags att vidga satsningen på informationsteknologin utöver mikroelektroniken. De intentioner härom som ursprungligen uttrycktes i propositionen om det nationella mikroelektronikprogrammet kan nu förverkligas. Förslag av regeringen tidigare i dag i propositionen om forskning (prop. 1986/87: 80 bil. 6 och 10) och det jag i det följande kommer att förorda om industriell utvecklingsverksamhet anger tillsammans riktlinjerna för en kraftfull och samordnad satsning på ett nationellt informationsprogram (IT-program). Det centreras inledningsvis på systemnivån i teknisk-industriell informationsteknologi och avser såväl maskin- som programvara.

Underlag och utgångspunkter

Som chefen för civildepartementet har anmält i propositionen om forskning (prop. 1986/87: 80 bil. 11) avser han att återkomma till regeringen med en särskild och samlad redovisning av olika åtgärder för att främja en god användning av informationsteknologin.

Transistorn och de integrerade mikroelektronikkretsarna har skapat förutsättningar för en mycket bred användning av informationsteknologin (IT). Utvecklingen är för närvarande ytterst dynamisk. Kommunikation mellan datorer och överföring av information – som data, tal eller bild – kan ske med mycket hög kapacitet, bl. a. genom att elektroniska och optiska metoder kombineras. Bearbetning av bilder och tal i IT-system och vidareutveckling av program med logiska uppgifter öppnar nya tillämpningsområden. Informationsteknologin utnyttjas vid utveckling av produktionsprocesserna i olika industribranscher och näringslivet i övrigt som ett självklart inslag i effektiviseringarna. I själva produkterna utnyttjas allt oftare informationsteknologi i stället för styrning med tidigare mekaniska eller elektromekaniska metoder. Bilar, verktygsmaskiner och instrument, hushållsapparater och kontorsmaskiner innehåller allt flera komponenter och systemdelar som bygger på mikroelektronik.

Språkgränser, transportkostnader och råvarutillgång innebär knappast några begränsningar för informationsteknologin och dess tillämpningar. Däremot är tillgången på avancerat kunnande och välutbildad personal av avgörande betydelse. Kostnaderna för utveckling av nya system och tillämpningar är betydande och måste tas igen innan nästa utvecklingssteg förändrar marknadsförutsättningarna. Detta sker i en miljö med mycket starka internationella kopplingar och koncentrationstendenser. Utvecklingstakten bestäms av de effektivaste kombinationerna av forsknings- och utvecklingsresurser, produktionsapparat och tillgång till avsättningsmarknader. En utvecklad produktionsteknik är en styrkefaktor främst på marknaderna för komponenter och standardsystem. Det land som ställer sig vid sidan av den tekniska och vetenskapliga utvecklingen förlorar möjligheten att vara med om fortsättningen. Detta innebär ett utlandsberoende på IT-området som dels hämmar utvecklingen och konkurrensförmågan hos många industribranscher, dels är en säkerhetspolitisk riskfaktor. Å andra sidan innebär en kontinuerlig kompetensutveckling inom IT-området att förmågan bevaras att utveckla tillämpningar, system och produkter på nya områden. Förmågan att utveckla IT-system är, i förening med väl avvägda forskningsinsatser, en flexibel resurs för nya industriella utmaningar.

USA och Japan anger utvecklingstakten på IT-området. I Japan förs en medveten industriell utvecklingspolitik som grundas på effektiv produktionsteknik för att möta behov på stora marknader och därigenom göra ambitiösa utvecklingssteg möjliga. I USA är drivkraften i betydande utsträckning den militära systemutvecklingen, som bidrar till att täcka kostnader för forskning och utveckling. På det europeiska planet har man, i medvetande om den risk för industriell utarmning man anser sig löpa, dels i flera fall initierat nationella stödprogram för informationsteknologi, dels slutit sig samman i europeiskt samarbete, varvid främst EG-programmet ESPRIT och projekt inom EUREKA-samarbetet bör nämnas. Dessa insatser synes många gånger vara i större utsträckning inriktade på att stärka

**Industriell
betydelse**

**Kompetens
nyckelfaktor**

kompetensen i forsknings- och utvecklingsleden än på att möta identifierade marknadsbehov. De innebär ett avsevärt finanseringsbidrag till omfattande, kompetenshöjande utvecklingsprojekt i Europa och påverkar konkurrensförutsättningarna i Europa och möjligheterna att delta i samarbete över gränserna.

Informationsteknologins genombrott i industri och i hela samhällslivet är utan överdrift en förändring av genomgripande betydelse, jämförbar med de allra största omvälvningarna i teknikhistorien. Informationsteknologin öppnar möjligheter till en effektiv, resurssnål och från monoton befriad industriell verksamhet och den effektiviserar och öppnar nya vägar för tjänsteproduktionen. Men det framtida utnyttjandet av informationsteknologin hos företag och i samhället i övrigt förutsätter också en förändringsprocess inom arbetslivet och för den enskilde, som kan vara krävande och medföra risker och problem som måste lösas. En grundläggande insikt om förändringsprocessernas natur vid den nya teknikens införande måste skapas och spridas genom forskning och utbildning. En översikt av det samlade handlingsprogrammet ges i följande uppställning.

Prop. 1986/87: 74

Översikt över programmet

Figur 10.1 Sammanställning av det informationsteknologiska handlingsprogrammet, omfattande mikroelektronik (NMP), teknisk-industriell informationsteknologi och insatser som rör informationsteknologins användning

	Utbildnings- åtgärder	Grundläggande forsk- ning	Målin- riktad forskning	Industriell utveckling, demonstrations- projekt m. m.
Mikroelektronik (NMP)	NMP1 teknik- spridning	NMP2 Grundforsk- ning och fors- karutbildning	NMP3 STU-initie- rad till- lämpad forskning m. m.	NMP4 Utvecklings- projekt
Tekniskt-in- dustriellt in- formationstekno- logiprogram	Vidgad ut- bildning i datateknik m. m. (ge- nomförd)	IT2 — —	IT3 STU-initie- rad till- lämpad forskning m. m.	IT4 Industriella utvecklings- projekt
Insatser i fråga om informations- teknologins an- vändning (ITA)	Datakunskap m. m. inom högre utbildning	ITA — —	Forsknings- projekt betr. dator- användning	Demonstra- tionsprojekt m. m.

Jag vill lämna följande redovisning av IT-programmets delar och av hur dessa grundas på tidigare åtgärder och beslut av regering och riksdag samt på propositionen om forskning och på vad jag kommer att förorda i det följande.

Propositionerna om ett nationellt mikroelektronikprogram (prop. 1983/84: 8, NU 11, rskr. 130) och om industriell tillväxt och förnyelse (prop. 1983/84: 135, NU 42, rskr. 379) anger riktlinjerna för det nationella

mikroelektronikprogrammet (NMP). NMP 1 utgörs av teknikspridningsinsatser i form av kurser i kretskonstruktion som t. o. m. budgetåret 1986/87 finansieras över reservationsanslaget F 18. Vidareutbildning och kunskapsspridning inom mikroelektroniken (2 milj. kr.). Jag återkommer i det följande om slutförandet av delprogrammet för industriell utveckling inom mikroelektroniken (NMP 4).

Utbildningskapaciteten vid högskolornas dataundervisning har vidgats. Antalet platser inom civilingenjörsutbildningen med inriktning mot informationsteknologiområdet har ökat med 60 procent under 1980-talet. Utbildning i att använda datateknik ingår i ökande utsträckning i undervisningen för övriga kategorier högskolestuderande.

Regeringen har i propositionen om forskning (prop. 1986/87: 80 bil. 6) föreslagit ökade insatser i fråga om grundläggande forskning inom informationsteknologiområdet (NMP 2, IT 2 och ITA). Vidare har regeringen i den nämnda propositionen (bil. 10) lämnat förslag och angivit riktlinjer för målinriktad forskning inom det tekniskt-industriella informationsteknologiområdet (IT 3). Förslaget innebär ett tillägg utöver styrelsens för teknisk utveckling basalternativ för området. Tillägget ökar enligt förslaget under perioden 1987/88–1989/90 till 43 milj. kr. för budgetåret 1989/90 och omfattar totalt 84,5 milj. kr. under perioden.

Jag återkommer i det följande till frågor om statligt engagemang i industriell utveckling inom informationsteknologin (IT 4). Jag kommer därvid att föreslå att 30 milj. kr. per år satsas under perioden 1987/88–1989/90. Detta innebär – tillsammans med insatser från myndigheter inom försvarssektorn och televerket – att 495 milj. kr. av statliga medel ställs till förfogande för projektverksamhet gemensam med privata företag.

I sin anmälan till den nämnda propositionen om forskning (bil. 11) har chefen för civildepartementet anfört att han avser att återkomma till regeringen med en samlad redovisning av åtgärder för att främja en god användning av informationsteknologin (ITA).

10.2.2 Industriell utveckling inom systemteknikområdet

Jag övergår nu till att behandla den industriella utvecklingsverksamheten inom IT-programmet (IT 4). Dess syfte bör vara att främja en fortsatt och förstärkt industriell förmåga att utveckla och producera informationsteknologiska system och metoder och säkra tillgång till den internationella utvecklingens framsteg på området. På områden där förutsättningarna är särskilt gynnsamma bör ambitionen vara att uppnå och upprätthålla en internationell konkurrenskraft. För att nå det målet krävs såväl ett samspel mellan utbildnings- och forskningsinsatser och en kraftfullt bedriven teknisk utvecklingsverksamhet som insikter om framtida behov och efterfrågan inom området. Jag har tidigare denna dag (prop. 1986/87: 80 bil. 10) förordat ett ökat stöd, via styrelsen för teknisk utveckling, till målinriktad forskning på IT-området. Jag avser nu att behandla omfattningen och riktlinjerna för samlade insatser för att driva på industriell utveckling inom informationsteknologiområdet.

Mina förslag: För att initiera och genomföra industriella utvecklingsprojekt inom informationsteknologiområdet bör 30 milj. kr. anvisas för budgetåret 1987/88. För budgetåren 1988/89 och 1989/90 bör en gemensam ram av totalt 60 milj. kr. beräknas för samma ändamål. I den statliga delen av verksamheten inom programmet ingår även teknikutveckling som initieras från försvarsmyndigheter och televerket. För att genomföra projekten förutsätts industriföretag delta med en minst lika stor andel som den statligt finansierade.

För delprogrammet Industriell utveckling inom det nationella mikroelektronikprogrammet (NMP 4) bör 18.5 milj. kr. anslås för budgetåret 1987/88.

Myndigheternas förslag: Till grund för regeringens tidigare nämnda skrivelse (skr. 1984/85: 218) till riksdagen om ett informationsteknologiprogram låg, som jag nyss har nämnt, ett omfattande myndighetsunderlag, där grundstrukturen till programmet ingick. Myndighetsunderlaget återgavs i sammanfattningen *Svensk informationsteknologi: En presentation* som bilaga 1 till skrivelsen.

I anslutning till sin anslagsframställning för budgetåret 1987/88 har styrelsen för teknisk utveckling (STU) bl. a. redovisat förslag till forsknings- och utvecklingsprogram inom informationsteknologiområdet för budgetåren 1987/88–1989/90, omfattande även alternativ för en offensiv satsning under treårsperioden. STU har i sina förslag översiktligt berört den industriella utvecklingsverksamheten. Anslagsframställningen har remissbehandlats. En sammanfattning av remissyttrandena i vad avser informationsteknologi ingår i propositionen om forskning (prop. 1986/87: 80 underbil. 10.2).

Efter samråd med chefen för kommunikationsdepartementet får jag anföra följande. Televerket har under år 1986 lämnat in sin treårsplan för åren 1988–1990. Verket ger i planen bl. a. en beskrivning av sina forsknings- och utvecklingsinsatser. Verkets totala satsningar på forskning och utveckling under perioden 1988–1990 beräknas uppgå till ca 700 milj. kr. per år. En väsentlig del av dessa insatser är forskning och utveckling inom området informationsteknologi. Televerket har vidare i skrivelse den 19 januari 1987 till regeringen redovisat planerade insatser inom området industriell utveckling inom informationsteknologin som en del av IT-programmet. Skrivelsen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 10*. Områden som anges är bl. a. krets- och processutveckling på mikroelektronikområdet, hjälpmedel för komponent- och systemkonstruktion samt avancerad kommunikationsteknik. De planerade insatserna uppgår för televerkets del till 85 milj. kr. per år under perioden 1987/88–1989/90. Vidare framgår av skrivelsen att televerket avser att stödja vissa demonstrationsprojekt som rör användningen av ny teleteknik. Syftet är att sprida kunskaper om de möjligheter som den nya kommunikationstekniken skapar. Dessa senare insatser beräknas uppgå till 15 milj. kr. per år under den nämnda perioden. Televerket har också redovisat att verket är

berett att undersöka möjligheterna att starta forsknings- och utvecklingsverksamhet i Bergslagen och i Kalmar. Chefen för kommunikationsdepartementet avser att återkomma till regeringen i dessa frågor.

Remissinstanserna: Yttranden över STU:s förslag på informationsteknologiområdet har avgivits av 13 instanser. Genomgående har ett starkt stöd uttalats för statliga insatser på området och åtgärder betecknas som nödvändiga för att bevara vår industriella konkurrenskraft och våra möjligheter att hävda en oberoende utveckling i ett internationellt perspektiv. *Landsorganisationen i Sverige* m. fl. har även betonat vikten av att de teknisk-industriella insatserna kompletteras med forskning på informationsteknologins användningssida. Några instanser, bl.a. *överbefälhavaren* och *Ingenjörsvetenskapsakademien*, har lämnat detaljerade synpunkter på programmets uppläggning och förordat en omfattande satsning gemensamt av staten och industrin även på industriell utvecklingsverksamhet för att på kort sikt höja den tekniska kompetensen inom strategiska delområden.

Skälen för mina förslag: Motiven för en nationell satsning inom informationsteknologiområdet följer av min redogörelse (avsnitt 10.2.1) för den internationella utvecklingen och marknadsförhållandena. Jag delar den uppfattning som flera remissinstanser har fört fram, nämligen att investeringarna i forskning och utveckling inom detta område tenderar att vara för små. På sikt riskerar vi att på flertalet delområden av informationsteknologin bli alltmer beroende av kompetens i utlandet och även att ställas utanför det europeiska samarbetet, om inte en nationell kraftsamling görs med statlig medverkan. De motiv, som regeringen utvecklade i skrivelsen till riksdagen (skr. 1984/85: 218) om vissa planerade åtgärder för att effektivisera statens insatser inom informationsteknologiområdet har sedan dess snarast ökat i bärkraft.

Beträffande den uppläggning av programmet som jag förordar vill jag anföra följande. Vetenskap och teknologi, och därigenom forsknings- och utvecklingsverksamheterna, har på IT-området en särskilt nära, ömsesidigt stimulerande växelverkan. En varaktig kompetenshöjning förutsätter insatser på båda områdena. På forskningsområdet har staten det primära ansvaret och jag vill erinra om regeringens förslag härvidlag i propositionen om forskning (prop. 1986/87: 80 bil. 6 och 10).

I fråga om industriell utveckling har staten för det första omfattande egna behov av teknikutveckling inom vissa myndigheter, särskilt televerket och inom försvarssektorn. Genom den överblick som ett sammanhållet program ger skapas möjligheter att vid sidan av de primära projektmålen också tillgodose behovet av samlad kompetensuppbyggnad på ett medvetet sätt.

För det andra kan staten genom resurstillskott medverka i finansiering och riskavlyft i sådana industriella utvecklingsprojekt som är särskilt angelägna för den samlade kompetensutvecklingen.

Jag förordar att den statliga sektorns behov och resurser används som drivkraft i ett IT-program som jag nu har angivit. Delen industriell utveckling inom IT-programmet bör utformas som en sammanhållen projektverksamhet där såväl stat som industri deltar. Enligt min mening bör därför den

svenska industrin som bedriver verksamhet inom informationsteknologiområdet inbjudas till samarbete inom programmet. Härigenom skulle företagens överblick över teknikläge och marknader komma verksamheten till godo, främst vid valet av projekt men även vid inriktningen av den tillämpade forskningen. Tack vare statlig delfinansiering bör det å andra sidan bli attraktivt för företagen att förlägga sin utvecklingsverksamhet inom landet, så att den blir tillgänglig för kompetensutvecklingen och samspelet med forskningen. Samtidigt bör även inom programmets ram öppningarna mot internationellt samarbete, inte minst i europeiska sammanhang, tillvaratas och vidareutvecklas. Genom att ett forum skapas på nationell nivå för att initiera utvecklingsprojekt torde kontaktvägar och samordningsmöjligheter skapas och deltagande i olika utvecklingsarbeten få så stor bredd som är möjligt med hänsyn till de deltagande intressentgruppernas inriktning.

För att ett statligt engagemang i utvecklingsverksamheten gemensamt med industrin skall vara meningsfullt erfordras att verksamheten kan få en tillräcklig omfattning. Jag kan med tillfredsställelse konstatera att det nu finns förutsättningar för en omfattande satsning på industriell utveckling, IT4, inom informationsteknologiområdet.

I samband med beredningen inom regeringskansliet i fråga om finansieringen av informationsteknologiprogrammet har det framkommit att såväl försvarsmakten som televerket avser att initiera utvecklingsprojekt och verka för viss målinriktad forskning inom IT-programmet. Chefen för försvarsdepartementet har i sin anmälan till propositionen om forskning (prop. 1986/87: 80 bil. 3) anfört att som försvarets del av ett brett upplagt informationsteknologiprogram 50 milj. kr. planeras bli avsatta för vart och ett av budgetåren 1987/88–1989/90. Huvuddelen av dessa medel avses utnyttjas för industriell utveckling inom vissa områden som anges i propositionen. Den närmare anslagsfördelningen avses bli utvecklad i den särskilda propositionen om totalförsvaret under våren 1987.

Som jag har nämnt i det föregående har televerket i en skrivelse till regeringen redovisat planerade insatser inom informationsteknologiområdet att ingå i IT-programmets del för industriell utveckling

För egen del har jag beräknat att 30 milj. kr. bör anvisas för budgetåret 1987/88 och totalt 60 milj. kr. för budgetåren 1988/89 och 1989/90 för industriell utveckling inom delprogrammet. Härigenom bör det kunna säkerställas att kompetensutvecklingen till följd av utvecklingsverksamheten blir tillräckligt allsidig med hänsyn till de projekt som de nämnda myndigheterna engagerar sig i.

Jag förordar som ett riktmärke för finansieringen av utvecklingsprojekt samma modell som tillämpas inom mikroelektronikprogrammet, nämligen att de statliga medelstillskotten skall motsvaras av ett minst lika stort sammanlagt tillskott från de deltagande företagen.

I fråga om delprogrammet Industriell utveckling inom mikroelektronikprogrammet (NMP 4) vill jag anföra följande. I propositionen om ett nationellt mikroelektronikprogram (prop. 1983/84: 8) angavs att programmet avsågs att bli femårigt och omfatta budgetåren 1983/84–1987/88. Budgetåret 1987/88 är det femte året för delprogrammet NMP 4 inom program-

Statlig satsning på utveckling

met. Beroende på delprogrammets försenade start kommer det att behöva utsträckas upp till två år i tiden. För budgetåret 1987/88 beräknar jag 18,5 milj. kr. för reservationsanslaget Industriell utveckling inom mikroelektroniken. Insatser av sådant slag som nu inryms inom mikroelektronikprogrammet (inom NMP 4) och som erfordras för IT-programmets systemteknikutveckling bör vidareutvecklas inom IT-programmet (IT 4) efter det att NMP har avslutats.

Den konkreta planeringen och genomförandet av utvecklingsprojekten inom IT-programmet (IT4) bör inte låsas i förväg utan bör bli en uppgift för ett tillfälligt programledningsorgan med representanter såväl för de deltagande statliga intressenterna som för industrisidan. Dessutom kan det finnas motiv för att inrätta ett rådgivande organ med bredare representation. Det bör ankomma på regeringen att närmare besluta om organ av nämnda slag.

Ett allmänt riktmärke för verksamheten inom programmet bör vara att genom val av utvecklingsprojekt som drivs gemensamt av statliga parter och näringslivsintressenter inte bara nå de avsedda projektmålen utan också nå en strategisk kompetenshöjning i enlighet med IT-programmets mål.

Åtgärder inom programdelen ITA, särskilt undersökningar av framtida ADB-användning inom den offentliga sektorn, torde även kunna ge uppslag till teknikutvecklingsprojekt inom IT 4.

Programmets genomförande

10.2.3 Spridning på bredden av informationsteknologisk kompetens

Jag har i det föregående uppehållit mig vid behovet av att följa den snabba utvecklingen på IT-området i sig och de åtgärder jag förordar för att öka industrins möjligheter att utveckla och producera utrustning och programvara. Åtgärdernas mål är att svensk industri åtminstone på några områden skall kunna hålla internationell konkurrenskraft och därigenom även vara kompetent att utnyttja utvecklingsresultat från andra håll.

Som jag inledningsvis anförde är emellertid informationsteknologin i ökande grad en nyckelteknik inom de flesta branscher i näringslivet och därigenom en betydelsefull faktor i dess omstrukturering. Det är därför angeläget att informationsteknologiskt kunnande blir tillgängligt på bred front och inte förbehålls ett mindre antal stora företag, ofta belägna i utvecklingsmässigt starka regioner.

Statens industriverk har under år 1986 på uppdrag av industridepartementet kartlagt användningen av mikroelektroniken i svenska företag. I studien konstateras att den nya tekniken används av de flesta företag, men att de små företagen inte i lika hög grad som de stora utnyttjar mikroelektroniken. Som ett hinder för att öka användningen anger företagen bl. a. brist på kompetens.

En primär uppgift för IT-programmet bör enligt min mening vara att slå vakt om en internationellt sett högkvalificerad kompetens som på sikt kommer att avgöra möjligheterna att utnyttja informationsteknologin i former som vi själva väljer. Såväl inom programmet som utanför det, bl. a. inom regionalpolitiken, görs dock insatser av betydelse för att bredda

användningen av informationsteknologin. Inom styrelsens för teknisk utveckling (STU) program på IT-området lämnas innovationsstöd, som regel till mindre och medelstora företag, för tillämpningar av informationsteknologi. STU svarar också för teknikspridning inom mikroelektronikprogrammet (NMP 1). Denna verksamhet avser konstruktion av integrerade kretsar för speciella behov. Jag anser att denna verksamhet bör fullföljas inom IT-programmets ram och att man bör undersöka om motsvarande verksamhet kan initieras när det gäller systemkonstruktion. Televerkets planer på att undersöka möjligheterna att påbörja utvecklingsverksamhet inom informationsteknologiområdet i Bergslagen och i Kalmar torde vidare kunna få positiva effekter när det gäller att sprida kompetens inom området.

Jag vill också framhålla att vad som har anförts i det föregående om televerkets forsknings-, utvecklings- och demonstrationsverksamhet i flera avseenden har en klar regionalpolitisk inriktning.

Den breda spridningen av informationsteknologisk kompetens avser även teknikens användande. Statliga insatser som rör frågor kring informationsteknologins användning har föreslagits av regeringen i propositionen om forskning tidigare denna dag. Till en del – bl. a. medel till det humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet – avser insatserna grundläggande forskning. Det av STU och arbetsmiljöfonden gemensamt planerade ramprogrammet för forskning på temat Människor-Datorteknik-Arbeta-liv hör även hit. Televerkets stöd till demonstrationsprojekt som rör användning av ny teleteknik bör också ses i detta sammanhang.

Som jag tidigare har nämnt avser chefen för civildepartementet att återkomma till regeringen med en samlad särskild redovisning av åtgärder-na för att främja en god användning av informationsteknologin. Av särskild betydelse i detta sammanhang är de insatser som därvid planeras för att, baserat på krav på nya system inom den offentliga sektorn, ge den svenska informationsteknologiindustrin intressanta utvecklingsuppdrag. Andra betydelsefulla insatser där användarkraven i den offentliga sektorn kan ge viktiga bidrag till den svenska informationsteknologiindustrin är målinriktad metodforskning för att främja effektiviteten i utveckling, införande, drift och förvaltning av informationsteknologiska system.

10.3 Stimulans till förnyelse genom forskning och utveckling

10.3.1 Verksamheten vid styrelsen för teknisk utveckling

Jag har tidigare i dag vid min anmälan till propositionen om forskning (prop. 1986/87: 80 bil. 10) redogjort för mina förslag rörande styrelsen för teknisk utveckling (STU). Jag avser att även i detta sammanhang redovisa vad jag där har anfört om STU:s verksamhet.

Sammanfattning: Sammanlagt bör 2 325,8 milj. kr. anvisas till anslaget F 1. Styrelsen för teknisk utveckling: Teknisk forskning och utveckling under treårsperioden 1987/88–1989/90. Härav bör avsättas:

- 726,8 milj. kr. för budgetåret 1987/88,
- 778,7 milj. kr. för budgetåret 1988/89 och
- 820,3 milj. kr. för budgetåret 1989/90.

STU:s programstruktur ändras för att bättre motsvara syftet med olika inriktningar av stödet. De nya programmen benämns:

- Program 1. Ny kunskap
- Program 2. Ny teknik
- Program 3. Nya produkter

Följande strategiska teknikområden prioriteras särskilt under den kommande treårsperioden:

- informationsteknologi,
- miljöteknik,
- materialteknik,
- bioteknik,
- biomedicinsk teknik och
- verkstadsteknik.

För treårsperioden 1987/88–1989/90 beräknas 12 milj. kr. för att påbörja satsningar inom området mikronik.

Följande insatsområden påbörjas budgetåret 1987/88:

- Driftutvecklingssystem för processindustrin
- Medicinska bild- och kunskapssystem
- Högpresterande konstruktionskeramer
- Kommunikationssystem för handikappade
- Gruvteknik 2000

Kraftfulla insatser föreslås för att finansiera europeiska samarbetsprojekt inom FoU-området.

Ramen för STU:s tekniska forskningsrådsfunktion föreslås öka från 20 milj. kr. per år till minst 25 milj. kr. per år under treårsperioden 1987/88–1989/90.

STU:s möjligheter att stödja utvecklingsprojekt utökas genom ändrade regler för s. k. projektförsäkring.

3 milj. kr. beräknas för budgetåret 1987/88 för insatser vid Svenska uppfinnareföreningen för en försöksverksamhet med att bl. a. bygga upp ett nät av lokala och regionala rådgivare samt för att utveckla informationsservicen.

STU är central förvaltningsmyndighet för statens initiativ och stöd till samt planläggning och rådgivning rörande teknisk forskning och industriellt utvecklingsarbete, om sådana uppgifter inte ankommer på annan statlig myndighet.

STU:s finansiella stöd kan utgå i form av bidrag, lån eller utfästelse om stöd, s. k. projektförsäkring. Stöd kan också ges i form av utvecklingsuppdrag och som stipendier eller pris till uppfinnare.

Utöver finansiellt stöd kan STU bistå med rådgivning och service.

— — —

STU:s programverksamhet finansieras under innevarande budgetår från reservationsanslaget F 1. Styrelsen för teknisk utveckling: Teknisk forskning och utveckling.

Från anslaget F 1. finansieras innevarande år dessutom informationsför-sörjningsverksamhet samt statens bidrag till Stiftelsen Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet (STATT). Jag föreslår i det följande (avsnitt 10.4.1 och 17) att verksamheten vid STATT fr.o. m budgetåret 1987/88 finansieras under ett eget reservationsanslag (F 3. Bidrag till Stiftelsen Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet).

STU:s stöd till forsknings- och utvecklingsarbete inom energiområdet lämnas inom ramen för energiforskningsprogrammet under innevarande budgetår från reservationsanslaget E 12. Energiforskning under den tolfte huvudtiteln. Chefen för miljö- och energidepartementet har tidigare i dag vid sin anmälan av propositionen om forskning (bil. 12) redovisat ett nytt treårigt energiforskningsprogram och integrerade forskningsinsatser på energiområdet. För att långsiktigt trygga kunskapsuppbyggnaden på området har föreslagits att vissa delar av programmet överförs till berörda myndigheters basanslag. För STU har föreslagits att 80 milj. kr. tillförs för energiforskningsinsatser under treårsperioden 1987/88–1989/90. Jag har vid min medelsberäkning för budgetåret 1987/88 beräknat 26 milj. kr. för delprogrammet Energiteknik för transporter. Härav tillförs anslaget F 1. Styrelsen för teknisk utveckling: Teknisk forskning och utveckling 24 milj. kr. och anslaget F 2. Styrelsen för teknisk utveckling: Förvaltningskostnader 2 milj. kr. Chefen för miljö- och energidepartementet har lämnat en fullständig presentation av programmet, inklusive de integrerade delarna.

Kostnader för STU:s förvaltnings- och medelsfördelande verksamhet finansieras från förslagsanslaget F 2. Styrelsen för teknisk utveckling: Förvaltningskostnader.

Vid STU tillämpas programbudgetering med följande programindelning för innevarande budgetår:

1. Industriellt och samhällsinriktat tekniskt utvecklingsarbete
2. Kunskapsutveckling
3. Internationell kontaktverksamhet
4. Teknikupphandling

Programmet Industriellt och samhällsinriktat utvecklingsarbete indelas i följande delprogram:

- 1a. Insatsområden
- 1b. Teknikområden
- 1c. Industriservice
- 1d. Arbetsstagarprojekt

STU bidrar till att stärka forskning och utveckling (FoU-systemet) och dess funktion, så att det blir en viktig konkurrensfaktor för svensk industri. Insatserna koncentreras på att initiera och stödja FoU-verksamhet som syftar till att:

- Bygga upp *ny kunskap* och förstärka den vetenskapliga basen inom områden av strategisk betydelse för svensk industris långsiktiga utveckling.
- Utveckla och föra in *ny teknik* inom etablerade verksamhetsområden, sprida erfarenheter av tekniken samt bidra till teknikspridningen, främst till små och medelstora företag i olika regioner.
- Utveckla *ny industriell verksamhet*, som bygger på teknikbaserade *nya produkter* med hög tillväxtpotential.

STU:s nuvarande programindelning har i huvudsak tillämpats sedan budgetåret 1978/79. Verksamheten vid STU har sedan dess utvecklats och preciserats. Jag föreslår därför att programstrukturen förenklas och ändras, så att den på ett överskådligare sätt kopplas till inriktningen av STU:s stöd. STU:s verksamhet bör således indelas i följande program:

- Program 1: Ny kunskap
- Program 2: Ny teknik
- Program 3: Nya produkter

Styrelsen för teknisk utveckling

STU har i sin anslagsframställning för budgetåret 1987/88 samt i STU-Perspektiv 1986 lämnat förslag till plan för verksamheten för budgetåren 1987/88–1989/90.

Som underlag för anslagsberäkningarna för budgetåren 1987/88–1989/90 har STU anmodats lämna förslag som bl. a. innebär en ökning av forskningsresurserna med 5 %. STU har dessutom redovisat ett basalternativ med oförändrad ambitionsnivå, ett förslag med minskad ambitionsnivå samt ett offensivt alternativ med en kraftigt ökad ambitionsnivå.

STU:s basalternativ innebär i sina huvuddelar ett fullföljande av de insatser som har påbörjats under början av 1980-talet. En omfördelning inom en oförändrad resursram föreslås till förmån för de av STU särskilt prioriterade områdena informationsteknologi, verkstadsteknik, bioteknik, biomedicinsk teknik och materialteknik.

STU:s "Plus 5 %" -alternativ innebär en förstärkning av basalternativet med 99 milj. kr. under treårsperioden, varav 27 milj. kr. för 1987/88. I förhållande till basalternativet föreslås förstärkta insatser på keram- och polymerområdena samt biomedicinsk teknik. Vidare föreslås insatser på mikronikområdet.

Inom ramen "Minus 5 %" förordar STU bl. a. ett minskat stöd till basindustriernas processtekniska utveckling.

I botten på STU:s förslag till ett offensivt FoU-program ligger STU:s basalternativ. Därutöver föreslås ett årligt medelstillskott på ca 400 milj. kr. för att genomföra STU:s förslag till offensiva FoU-program inom områdena informationsteknologi, verkstadsteknik, materialteknik, bioteknik, mikronik, biomedicinsk teknik, miljö-vårdsteknik och regional innovationspolitik. Vidare föreslås STU:s tekniska forskningsrådsfunktion få kraftfullt förstärkta resurser.

Remissyttranden

STU:s anslagsframställning för budgetåret 1987/88 och plan för verksamheten för budgetåren 1987/88–1989/90 har remissbehandlats. En sammanfattning av remissvaren återfinns i propositionen om forskning (prop. 1986/87: 80, underbil. 10.1 och 10.2).

Föredragandens överväganden

Jag vill inledningsvis ge STU ett erkännande för det omfattande och väl avvägda planeringsunderlag som tagits fram.

Industrin är i ökad utsträckning beroende av kunskap och teknik för sin förnyelse och konkurrensförmåga. Ny teknik blir snabbt av betydelse även inom områden där den inte tidigare använts. Samtidigt har det nödvändiga FoU-arbetet blivit allt dyrare och mer

systeminriktat än tidigare. Kraven på grundläggande kompetens inom allt fler teknikområden ökar.

Svensk industris framtida konkurrenskraft ligger inom produkt- och produktionsområden med kvalificerat ingenjörskunnande, som kräver ett ständigt tillskott av FoU-resultat. En förutsättning för att lyckas är att FoU-systemet förmår bygga under och påskynda utvecklingen i denna riktning.

Teknisk forskning och utveckling tillmäts också internationellt en allt större betydelse som ett medel för att utveckla såväl näringsliv som offentlig verksamhet. Teknikpolitiken framstår allt tydligare som ett utslagsgivande instrument för att främja överordnade politiska mål såsom ekonomisk tillväxt, en god miljö, full sysselsättning, balans i handeln med omvärlden och regional utveckling.

Svensk industri har sedan mitten av 1970-talet kraftigt ökat satsningarna på FoU. Industrins insatser avser i huvudsak utvecklingsarbete, dvs. att med utgångspunkt i en befintlig teknisk-vetenskaplig kunskapsbas ta fram nya eller förbättrade produkter, processer, metoder och system. Den internationella konkurrensen förutsätter emellertid att utvecklingsarbetet bygger på ny teknik. Ny teknik är i hög grad vetenskapsbaserad. Saknas den vetenskapliga basen, eller är den otillräcklig jämfört med omvärldens nivå, saknas också en väsentlig förutsättning för en fortsatt industriell tillväxt och internationell konkurrenskraft.

Under senare år har stora satsningar inom för Sverige strategiska teknikområden påbörjats i samarbete mellan flera länder och med betydande statlig medfinansiering. Sverige bör aktivt delta i sådana internationella program för att möjliggöra för såväl forskarna som företagen att följa och dra nytta av den internationella teknikutvecklingen. Jag föreslår därför en kraftfull ökning av STU:s resurser för att möjliggöra ett svenskt deltagande i europeiska samarbetsprojekt inom FoU-området.

På flera avgörande delområden för industrins utveckling och konkurrensförmåga är den svenska teknisk-vetenskapliga basen så svag att den inte utgör en tillräcklig grund för industriell utveckling. En ökning av FoU-insatserna är därför nödvändig på vissa områden av strategisk betydelse.

Chefen för utbildningsdepartementet har tidigare i dag i propositionen om forskning (bil. 6) anfört att en förstärkning av högskolans basresurser vid bl. a. de tekniska fakulteterna har mycket hög prioritet. Riktade förstärkningar till särskilt prioriterade områden har också föreslagits liksom en förstärkning av resurserna vid de olika forskningsråden. Detta medför att verkningsgraden på de insatser som STU gör inom strategiska teknikområden ökar.

Mitt förslag innebär att staten kraftigt ökar sina insatser för att understödja och komplettera industrins ansträngningar, så att:

- förstärkningar uppnås av FoU-verksamheten inom några strategiskt viktiga teknikområden,
- den teknisk-vetenskapliga basen i landet kan byggas ut,
- stöd till utvecklingsidéer som innebär ett stort risktagande men som har stor potential kan ges i ökad omfattning,
- förbättrade möjligheter skapas till nära kontakter och samarbete mellan svensk forskning och framstående internationell forskning,
- en balanserad regional utveckling främjas.

Inriktningen av mina förslag har stora likheter med STU:s alternativ "Plus 5 %". Därutöver har jag, inom ramen för detta anslag, beräknat insatser för målinriktad forskning inom det nationella informationsteknologiprogrammet, insatser för att finansiera europeiska forskningssamarbetsprojekt, en ökning av STU:s insatser inom området miljövårdsteknik, medel för att sätta i gång insatsområdet Gruvteknik 2000 samt en integrering av delprogrammet Energiteknik för transporter inom energiforskningsprogrammet.

STU har i dag möjlighet att lämna stöd i form av *utfästelser om stöd*, s. k. projektförsäkring. STU skall härvid reservera ett belopp som motsvarar utfästelsebeloppet inom sitt disponibla anslag för stöd. För projektförsäkringsåtagande skall utgå försäkringsavgift, royalty eller annan löpande avgift. För att STU inom tilldelade anslagsramar bl. a. skall kunna öka den totala volymen av projektstöd, anser jag att STU vid utfästelse om stöd bör reservera ett belopp som motsvarar 50 % av utfästelsebeloppet. Detta torde enligt min bedömning väl täcka de kostnader som kan föranledas av att STU tvingas infria vissa gjorda projektförsäkringsåtaganden.

För den verksamhet som finansieras över anslaget F 1. Styrelsen för teknisk utveckling: Teknisk forskning och utveckling beräknar jag för denna period ett medelsbehov av totalt 2 325,8 milj. kr., varav 726,8 milj. kr. för budgetåret 1987/88, 778,7 milj. kr. för budgetåret 1988/89 och 820,3 milj. kr. för budgetåret 1989/90.

Programverksamheten vid STU

Följande sammanställning ger en ekonomisk översikt av STU:s programverksamhet vid STU under anslaget F 1. (milj. kr.):

	1985/86 Utfall	1986/87 Budget ¹	1987/88 Beräknar före- draganden
Kostnader			
Program 1. Ny kunskap		266,0	316,3
Program 2. Ny teknik		254,0	288,0
Program 3. Nya produkter		144,5	151,9
Verksamhetsvolym/ Summa kostnader	585,7	664,5	756,2
Avgår finansiering av STU:s verksamhet utöver anslag			
Återbetalade projektmedel	25,9	26,0	27,0
Ej utnyttjade projektmedel	21,1	17,0	17,0
Summa medel till STU under anslaget F 1.	538,6	621,5	712,2

¹ Omräknat till ny programstruktur.

Som jag tidigare har nämnt föreslår jag en ny programstruktur för STU. Jag har gjort en preliminär fördelning av anslaget för budgetåret 1987/88 på de olika programmen. Det ankommer på regeringen att besluta om den slutliga fördelningen sedan STU har redovisat sin detaljerade planering av verksamheten för kommande budgetår.

Jag går nu närmare in på verksamheten inom de olika programmen.

Program 1. Ny kunskap

Programmet utgörs i huvudsak av de tidigare programmen 2. Kunskapsutveckling och 3. Internationell kontaktverksamhet.

Syftet med programmet är att bygga upp ny kompetens och förstärka den tekniskt-vetenskapliga basen i det svenska FoU-systemet genom att:

- initiera forskning inom nya forskningsområden,
- bygga ut forskningen inom strategiska områden,
- initiera tvärvetenskaplig teknisk forskning,
- stödja inomvetenskapligt framstående forskning samt
- stödja internationellt forskningssamarbete.

STU:s insatser inom detta program görs dels i form av ramprogram för kunskapsutveckling, dels i form av obundet projektstöd, dels via STU:s tekniska forskningsrådsfunktion.

I samverkan med högskolesektorn initierar, planerar och samordnar STU s. k. *ramprogram* för kunskapsutveckling. Det innebär att större koncentrerade och målinriktade forskningsinsatser genomförs under en tidsperiod på minst fem år. I planeringsarbetet deltar också representanter från de större industriföretagen. Programmen har stor betydelse när det gäller att bygga upp kunskap och föra ut den till industrin. De stärker därigenom Sveriges förmåga att utveckla egen teknik och tillgodogöra sig utländsk.

För närvarande genomförs följande 22 ramprogram vid STU för en sammanlagd årsbudget av 120,3 milj. kr.

Ramprogram

Ramprogram	Start åt	Planerat t. o. m. år
Datorbaserade hjälpmedel för reglersystem	1984/85	1988/89
Människa – datorinteraktion	1986/87	1981/82
Makromolekylära funktionskemikalier	1984/85	1988/89
Snabbstelnande legeringar	1984/85	1988/89
Cellbiologi för industriella tillämpningar	1986/87	1986/87
Bioteknisk separationsteknik	1985/86	1900/91
Kolhydratkemi	1985/86	1991/92
Genteknologi för industriell tillämpning	1985/86	1986/87
Civil flygteknisk forskning	1981/82	1989/90
Strömnings- och kavitationsmekanik	1981/82	1989/90
Cerealier	1984/85	1986/87
Mineralteknisk processkemi	1984/85	1990/91
Trä och fukt	1986/87	1990/91
Produktionsteknik i träindustrin	1986/87	1990/91
Adaptiv styrning av verktygsmaskiner	1981/82	1991/92
Adaptivt styrda industrirobotar	1981/82	1991/92
CADCAM-system med produktmodeller och AI	1985/86	1991/92
Sensorer	1985/86	1989/90
Processteknologier – VLSI	1984/85	1989/90
Konstruktionsteknologi CAD/VLSI	1984/85	1989/90
Nya material och komponenter för höghastig- hets- och optoelektronik	1984/85	1989/90
Kraftkomponenter	1984/85	1989/90

Under budgetåret 1987/88 har jag helt eller delvis inom anslaget

F 1. beräknat medel för att påbörja följande nya ramprogram:

- Cellulosabaserade flerkomponentsystem
- Metallbaserade fiberkomposit
- Elledande polymerer och dessas elektriska egenskaper
- Biomaterial

- Prospekteringsinriktad malmgeologi
- Biomedicinsk mätteknik
- Protein engineering

Dessutom kommer ett antal nya ramprogram att påbörjas inom ramen för det nationella informationsteknologiprogrammet.

STU bör även i fortsättningen sträva efter att hålla hälften av resurserna under detta program fria utanför ramprogrammen för kunskapsutveckling. Härigenom bör en tillräcklig grad av flexibilitet kunna upprätthållas. Stödet för ett ramprogram skall vara tidsbe-gränsat. När ett ramprogram skall avvecklas måste detta ske succes-sivt och förberedas i god tid.

För att särskilt värna om teknisk grundforskning utifrån rent vetenskapliga värderingar och kvalitetsaspekter har en *teknisk forskningsrådsfunktion (STUF)* inrättats inom STU. Forskningsrådet, som både är valt och sammansatt av forskare, tar beslut om stöd till kvalitativt högtstående forskning vars relevans kan avgöras först på mycket lång sikt. Innevarande treårsperiod har 20 milj. kr. per år beräknats för denna verksamhet.

På grund av ansökningarnas stora antal och mycket höga kvalitet beräknar jag att ramen för STUF inom detta program under den kommande treårsperioden bör höjas till minst 25 milj. kr. per år.

Beträffande svenskt deltagande i *europiskt forskningssamarbete* vill jag anföra följande.

Betydande resurser satsas nu inom EG på forskning och utveckling inom ett antal högtintressanta teknikområden. Resultaten av denna FoU-verksamhet kommer att påverka industrins utveckling inte bara inom EG:s gränser utan i hela Europa. Här vill jag speciellt peka på de standardiseringsåtgärder som informationsteknologi- och telekommunikationsprogrammen leder till, vilka i hög grad påverkar den svenska industrin.

Det är av största vikt att svensk forskning och industri ges möjlighet att delta i EG:s forsknings- och utvecklingsprogram; dels för att dra nytta av de resultat som kommer fram, dels för att kunna vara med och påverka utvecklingen, inte minst vad gäller framtida standardisering. När nu EG öppnar dörren till sina industristrategiska FoU-program bör svenska företag och institutioner utnyttja möjligheterna att medverka i dem. Jag föreslår därför en kraftfull ökning av STU:s resurser inom detta program för projekt som utförs inom ramen för EG:s FoU-program.

Även samarbetet inom de rent forskningsinriktade EG-programmen bör breddas från svensk sida. Här kan den europeiska samarbetsorganisationen inom vetenskaplig och teknisk forskning (COST) erbjuda en kanal till sådant samarbete. EG ger särskilda möjligheter för länder som deltar i COST-samarbetet att delta i EG:s program. Sverige deltar i COST-samarbetet sedan 1971.

Under program 1. Ny kunskap planeras och stöds även STU:s *internationella kontaktverksamhet* samt viss projektsamverkan. Vidare inryms medel för STU:s biträde till departement och myndigheter vid förhandlingar med främmande länder och internationella organisationer.

För sistnämnda verksamhet har jag beräknat medel för budgetåret 1987/88 på en oförändrad nivå.

Jag har erfarit att STU inom ramen för program 1. Ny kunskap, tillsammans med SIND, avser att medverka vid den kompetensuppbbyggnad i ämnet kvalitetsstyrning som jag tidigare redogjort för (i avsnitt 6.4).

**Forskningsråds-
funktionen**

**Europeiskt
forsknings-
samarbete**

Program 2. Ny teknik

Prop. 1986/87: 74

Programmet utgörs av det tidigare delprogrammet 1a. Insatsområden, de delar av delprogrammet 1b. Teknikområden som utgör stöd till dels kollektiv forskning, dels sådana FoU-projekt som avser nya produktionssystem och -processer samt de delar av delprogrammet 1 c. Industriservice som avser särskilda teknikspridningsinsatser.

STU:s insatser inom detta program sker i form av:

- Insatsområden
- Kollektiva FoU-program
- FoU-projekt: nya produktionssystem och processer
- Särskilda teknikspridningsinsatser – utöver dem som görs inom ramen för insatsområden och kollektiva FoU-program

Insatsområden upprättas för att i programform åstadkomma en nationell kraftsamling av FoU-resurser inom särskilt prioriterade områden för att utveckla och föra in ny teknik i avancerade tillämpningar.

Insatsområden

Flertalet insatsområden utgår från ett definierat problem eller avgränsat problemområde. Det finns exempel på insatsområden med industriell inriktning och insatsområden med syfte att lösa ett specifikt samhällsligt problem.

Insatserna är tidsbegränsade och engagerar företag, forskningsinstitutioner och andra intressenter mot ett gemensamt mål. Hittills har 12 insatsområden genomförts och 9 pågår under innevarande budgetår för en sammanlagd årsbudget om 64 milj. kr.

Följande sammanställning ger en kort redovisning av pågående och planerade insatsområden (milj. kr.):

Insatsområden	Påbörjas/ des/pla- neras på- börjas	Kostnad (Budget) 1986/87	Förslag 1987/88	Total kostnad	Beräknas vara av- slutat
Polymera konstruktions- material	81/82	3,9	–	35,0	87/88
Djupprospekterin	82/83	3,9	2,3	19,0	87/88
Oljebekämpning	80/81	6,2	2,3	30,0	87/88
Tekniska fiberkompositer	85/86	6,1	8,4	30,0	89/90
Lim- och fogningsmetoder	85/86	3,4	3,6	14,0	89/90
Industrimineraler	84/85	4,5	5,7	22,0	90/91
CAD/CAM-system i verkstadsföretag	83/84	16,0	16,0	121,0	91/92
Flexibla tillverkningsystem	83/84	10,0	11,0	94,0	91/92
Flexibel automatiserad montering	84/85	10,0	13,0	91,0	91/92
Driftutvecklingssystem för processindustrin	87/88	–	11,0	77,0	91/92
Medicinska bild- och kunskapssystem	87/88	–	4,0	22,0	91/92
Högpresterande konstruktionskeramer	87/88	–	8,0	45,0	91/92
Kommunikationssystem för handikappade	87/88	–	3,5	24,0	92/93
Gruvteknik 2000	86/87	(5,0) ¹	8,0	55,0	91/92
Summa insatsområden		64,0	96,8	679,0	

¹ Finansiering genom återföring från Stiftelsen Forskningsgruvan.

Jag räknar med att pågående insatsområden fortsätter planenligt och förordar att verksamhet inom några nya insatsområden sätts i gång under den kommande treårsperioden. För budgetåret 1987/88

har jag, utöver medel för att fullfölja redan pågående verksamhet, beräknat medel för att påbörja insatsområdena Driftutvecklingssystem för processindustrin, Medicinska bild- och kunskapssystem, Högpresterande konstruktionskeramer samt Kommunikationssystem för handikappade. Dessa fyra insatsområden ingår i de av mig särskilt prioriterade teknikområdena. Vidare har jag beräknat medel för insatsområdet Gruvteknik 2000, som STU har föreslagit inom ramen för "regional innovationspolitik". Jag har lämnat en närmare redogörelse för detta insatsområde under avsnitt 13.2.4.

Kollektiv forskning innebär samverkan inom en bransch eller annan grupp av företag kring ett gemensamt forskningsprogram. Syftet med denna verksamhet är att stödja industrins gemensamma ansträngningar och på bredden bygga upp en kompetens- och teknikbas för att lösa gemensamma problem. Industrin har ett uttalat ansvar för val av mål och utformning av programmen. För närvarande finns 29 kollektiva program. Inom dem samarbetar ungefär 1 200 företag i forskningsföreningar.

Kollektiv forskning

Ungefär hälften av de kollektiva programmen genomförs vid kollektiva institut och hälften av programstyrelser, vilka lägger ut forskningen på befintliga institut, universitet och högskolor samt i vissa fall även på företag. Programmen för skogsindustri, verkstadsindustri samt järn- och stålindustri har störst omfattning.

Kollektiva forskningsprogram	STU:s budget 1986/87 (1 000 kr.)	Sista avtalsår
Massa- och pappersforskning	19 400	86/87
Textilforskning	3 800	87/88
Livsmedelsforskning	9 200	88/89
Optikforskning	3 500	88/89
Grafisk forskning	2 890	86/87
Keramforskning	800	86/87
Järn- och metallforskning	6 800	88/89
Metallurgisk forskning	2 750	88/89
Verkstadsteknisk forskning	11 189	89/90
Korrosionsforskning	3 500	87/88
Ytkemisk forskning	4 900	88/89
Förpackningsforskning	5 000	87/88
Möbelforskning	2 175	88/89
Tillämpad matematik	660	87/88
Bioteknisk forskning	800	87/88
Värmeteknisk forskning	1 850	86/87
Bergteknisk forskning	1 300	86/87
Bearbetningsteknisk forskning	2 650	88/89
Detonikforskning	1 500	86/87
Träteknisk forskning	18 700	87/88
Mineralteknisk forskning	840	88/89
Plast- och gummiteknisk forskning	3 080	88/89
Membranteknisk forskning	750	86/87
Brandteknisk forskning	1 400	1987
Marinteknisk forskning	2 000	86/87
Systemutveckling	2 200	86/87
Tillämpad datorvetenskap	10 000	86/87
Fluid systemteknik	325	87/88
Materialadministration	1 167	87/88
Summa	125 100	

För närvarande genomförs kollektiva forskningsprogram för en sammanlagd årsbudget för STU av 125,1 milj. kr. Industrins satsning är totalt 149,6 milj. kr. innevarande budgetår.

Frågan om fortsatt program och nytt avtal för resp. område tas regelmässigt upp under sista avtalsåret. Under 1987/88 kommer 10 program att behandlas på detta sätt.

STU har ålagts att sträva efter att minska statens finansieringsandel för kollektiv forskning till 40 %. Jag har med tillfredsställelse kunnat konstatera att de avtal som träffats därefter visar att industrin nu tar på sig ett större ansvar och successivt anpassar finansieringen till de nya riktlinjerna. Det är angeläget att STU även i fortsättningen strävar efter att minska statens finansieringsandel ned till 40 %.

STU:s stöd till *FoU-projekt med inriktning mot nya produktionssystem och processer* syftar till att utveckla nya eller oprövade processer och produktionssystem och ge dem ett första fäste inom landet.

En viktig uppgift för STU är att påskynda *spridningen av ny teknik* till små och medelstora företag i olika regioner. Inom ramen för bl. a. insatsområden och kollektiva FoU-program görs sådana insatser. STU gör i samarbete med utvecklingsfonderna särskilda insatser. Dessutom finansierar STU helt eller delvis följande aktiviteter:

- kontaktsekretariaten vid universitet och högskolor
- småföretagsservice vid kollektiva institut
- teknikerservice vid tekniska gymnasier
- teknikspridning via projektet "Ny teknik i rätt tid"

Jag vill i detta sammanhang nämna att STU har redovisat förslag till en "regional innovationspolitik" som föreslås omfatta såväl företagsinriktade insatser som insatser som ändrar rambetingelserna för företagen. Jag återkommer till dessa frågor under avsnitt 11.

Vidare har jag inom ramen för program 2. Ny teknik beräknat medel för att finansiera förstudier inom ramen för EUREKA-samarbetet. En redovisning av EUREKA-samarbetet återfinns i avsnitt 10.3.4.

Program 3. Nya produkter

Programmet utgörs av de delar av de tidigare delprogrammen 1b. Teknikområden och 1c. Industriservice som avser stöd till produktutveckling och produktförnyelse, delprogrammet 1d. Arbetstagarprojekt samt programmet 4. Teknikupphandling.

Programmet syftar till att bredda den industriella basen genom att utveckla nya industriella verksamheter som bygger på teknikbaserade produktutvecklingsidéer med hög tillväxtpotential.

Stödet under detta program ges till produktutveckling och produktförnyelse och mottagare av stödet är främst

- enskilda personer eller organisationer med begränsade egna ekonomiska resurser,
- nya teknikbaserade företag,
- etablerade små och medelstora företag.

Under detta program har jag även beräknat medel för olika teknikupphandlingsstödande aktiviteter, arbetstagarinitierade projekt, småföretagsservice, innovationsbefrämjande åtgärder m. m.

Jag föreslår att STU:s stöd till *produktutveckling* även i fortsättningen hålls på en mycket hög nivå. De möjligheter att bredda den industriella basen som öppnats genom det ökade utbudet av kvalificerade teknikbaserade produktidéer bör så långt möjligt tas till vara.

Teknikspridning

Produktutveckling

STU:s roll inom *teknikupphandling* är att underlätta för främst offentliga användare att anskaffa produkter eller system som inte finns på marknaden och att få fram nya produkter eller system som bättre svarar mot användarnas behov och krav. STU medverkar också vid teknikupphandling utanför den offentliga sektorn, t. ex. mellan företag eller för att lösa problem för t. ex. en viss yrkesgrupp, äldre eller rörelsehandikappade.

Genom teknikupphandling samordnas och stärks användare för att som beställare kunna driva fram en efterfrågad utveckling. Ett lika viktigt syfte med att utnyttja instrumentet teknikupphandling är att främja industrins produktförnyelse och konkurrenskraft.

STU har vidare ett ansvar att allmänt främja teknikupphandling genom utbildning och information i samarbete med bl. a. kommunala upphandlande organ.

Inom landstingssektorn stöds teknikupphandlingsprojekten av den av STU och Landstingsförbundet bildade Landstingens Fond för Teknikupphandling och Produktutveckling (LFTP). För närvarande pågår ca 20 STU-stödda projekt med primärkommuner som beställare och ca 30 projekt där fonden har engagerat sig. Erfarenheterna av verksamheten är goda och det finns behov av fortsatta teknikupphandlingsinsatser från STU.

En arbetsgrupp inom industridepartementet disponerar fr. o. m. budgetåret 1983/84 (prop. 1983/84: 135) 26 milj. kr. för att främja teknikupphandling och underleverantörsutveckling. Av beloppet skulle 2 milj. kr. användas för kompetensuppbyggnad hos det statligt ägda TEMU Interactor AB.

Industridepartementets åtgärder har tagit sikte på att initiera konkreta teknikupphandlingsprojekt inom följande områden:

- teknikupphandlingsprojekt mellan industriföretag,
- teknikupphandlingsprojekt mellan offentliga sektorn och industriföretag,
- teknikupphandlingsprojekt mellan industriföretag och dess underleverantörer.

De ekonomiska resurser som disponerats har i huvudsak använts för att delfinansiera förstudier kring teknikupphandlingsprojekt. Bidrag har lämnats till ca 25 projekt som alla vid lyckat utfall har stor industriell potential. Bidragets storlek har varierat mellan 30-50 % av beräknad förstudiekostnad och maximalt 750 000 kr. per projekt. Vid positivt utfall har projekten vid behov förts över till Industrifonden eller STU.

Erfarenheterna av att lämna bidrag till förstudier visar att det kan vara en effektiv metod att initiera teknikupphandlingsprojekt. Med begränsade statliga insatser påbörjas studier av stora och långsiktiga projekt som annars har en tendens att prioriteras bort. De resurser som industridepartementet disponerar för att stimulera teknikupphandling och underleverantörsutveckling är ännu ej helt utnyttjade, utan verksamheten beräknas kunna fortsätta under en del av budgetåret 1987/88. Därefter bör denna typ av verksamhet tas över av STU, som genom bidrag till förstudier bör stimulera en ökad användning av teknikupphandlingsmetoden.

Jag har beräknat medel för fortsatta särskilda teknikupphandlingsinsatser inom STU på en i stort sett oförändrad ambitionsnivå.

Arbetstagarinitierade projekt (ATIP) syftar till att få i gång ett tekniskt industriellt utvecklingsarbete som är grundat på idéer eller

initiativ från anställda som inte arbetar med forskning och utveckling.

Verksamheten utvärderades av STU år 1984. Bl. a. framkom då att mer än hälften av de projekt som då hade avslutats hade givit ett tekniskt och marknadsmässigt lyckat resultat och tillverkning och försäljning hade påbörjats. För närvarande pågår ett 30-tal projekt. STU:s erfarenheter av verksamheten är goda och verksamheten bör utvärderas under 1987, då ytterligare en treårsperiod har förflutit.

Jag har beräknat medel för denna verksamhet på en oförändrad ambitionsnivå under budgetåret 1987/88.

När det gäller stödet till *enskilda uppfinnare* anför STU följande.

Enskilda uppfinnare har ett stort behov av finansiellt stöd och rådgivning. Stödet till dem har på senare år vidgats och blivit mer variationsrikt. I en internationell jämförelse är stödet väl uppbyggt. Syftet med STU:s stöd är i många fall att ge uppfinnaren möjlighet att ta fram underlag för att konkretisera sin idé.

STU:s insatser för att stödja enskilda personers uppfinningar bidrar till att underlätta och tidsmässigt minska vägen fram till nyttiggörande.

Vid sidan av stödet till utvecklingsprojekt har STU vissa särskilda stödformer för att främja uppfinningsverksamhet, bl. a. uppfinnarstipendier, idéutvecklingsstipendier och ett särskilt näringsbidrag för innovatörer.

STU har dessutom avsatt vissa medel för punktvisa insatser för att främja uppfinnandet i samhället. Handböcker har utarbetats om kommersiell bedömning av tekniska utvecklingsprojekt, skattehandledning för innovatörer samt köp och försäljning av idéer och uppfinningar. Information, handböcker etc. distribueras via uppfinnareföreningarna och ett komplett studiecirkelmateriel "Från idé till kommersiell succé" har utarbetats i samverkan mellan SIND och STU.

För egen del vill jag anföra följande.

Uppfinnare svarar för en viktig del av det idéflöde som bidrar till förnyelsen av industrin. Under den senaste treårsperioden har ett 100-tal lokala idé- och uppfinnareföreningar bildats i kommunerna runt om i landet. Dessa föreningar utgör en god resurs när det gäller att utveckla det lokala och regionala näringslivet. Det finns alltså skäl att staten i detta skede bidrar till deras fortbestånd och utveckling.

En majoritet av de nämnda föreningarna har associerat sig till Svenska Uppfinnareföreningen för att erhålla en kommunikationskanal och ett språkrör på riksnivå. För att ekonomiskt genomföra och vidmakthålla denna process har Uppfinnareföreningen erhållit särskilda medel från STU. Medel har också utgått för att upprätta ett nätverk av lokala och regionala rådgivare i frågor som är relaterade till utveckling och exploatering av uppfinningar.

STU har dessutom avsatt vissa medel för punktvisa insatser för att främja uppfinnandet i samhället.

Jag anser att det nu bör göras en mera samlad insats på området i form av en treårig försöksverksamhet vid Svenska Uppfinnareföreningen. Försöksverksamheten bör omfatta:

- Uppbyggnad och vidmakthållande av ett nät av lokala och regionala rådgivare.
- Informationsservice för lokala idé- och uppfinnareföreningar.
- Projekt vilka främjar samarbetet mellan uppfinnare/innovatörer

**Enskilda
uppfinnare**

och andra som arbetar för att uppfinningar skall kunna tillgodogöras i samhället.

För detta ändamål beräknar jag 3 milj. kr. under program 3. Nya produkter för budgetåret 1987/88. Det ankommer på regeringen att besluta om den närmare inriktningen och omfattningen av verksamheten.

Under de senaste åren har STU:s samlade stöd till uppfinnareföreningar uppgått till drygt 1,5 milj. kr. årligen. Den föreslagna satsningen innebär alltså en avsevärd förstärkning. Budgetåret 1986/87 uppgick stödet till 3,5 milj. kr. beroende på särskilda satsningar med anledning av uppfinnaråret 1986.

Företrädare för uppfinnarintressen har vidare framfört förslag om att skapa ett forum där samtliga organisationer i landet som är engagerade inom området kan vara företrädare. Syftet med detta forum skulle vara att ytterligare lyfta fram uppfinnandet som ett viktigt inslag i den industriella utvecklingsprocessen. Jag avser att låta utreda denna fråga närmare.

Prioriterade teknikområden

I propositionen om forskning (prop. 1983/84: 107 bil. 9, NU 45, rskr 407) behandlades förslagen till STU:s nuvarande treårsprogram. De teknikområden som då prioriterades var verkstadsteknik, informationsteknologi, bioteknik, materialteknik, massa- och pappersteknik, träteknik, kemiteknik, teknik för hälso- och sjukvård, havsteknik, tekoteknik samt flygteknik.

STU har i sitt förslag till program för verksamheten under kommande treårsperiod i första hand prioriterat sådana teknikområden som innebär en långsiktig teknisk förnyelse med mycket stor framtida industriell potential.

STU har således föreslagit utökade resurser inom områdena informationsteknologi, materialteknik, bioteknik, biomedicinsk teknik, miljövårdsteknik och verkstadsteknik. Vidare har STU föreslagit ett nytt forskningsprogram inom området mikronik. Remissinstanserna instämmer i huvudsak i STU:s val av områden.

Jag delar STU:s bedömning när det gäller vilka områden som skall ges högsta prioritet.

STU har under de senaste åren fördelat om sina resurser mot de av STU särskilt prioriterade strategiska områdena. En viss ytterligare omfördelning av STU:s resurser mot dessa områden är även under den kommande treårsperioden nödvändig för att skapa utrymme för att kunna genomföra tillräckligt stora satsningar på de områden som är av avgörande betydelse för bl. a. svensk industris framtida utveckling och konkurrensförmåga. STU bör därför omfördela sina resurser i huvudsak enligt sitt basförslag.

Jag avser nu att i korthet kommentera insatserna inom de särskilt prioriterade områdena samt insatserna inom de övriga teknikområden som prioriterades innevarande treårsperiod.

Den tekniska och industriella utvecklingen går mycket snabbt inom *informationsteknologin* (IT). För de statliga stödinsatserna har STU en central roll när det gäller att initiera målinriktad forskning inom tillhörande områden, bl. a. datavetenskap, kommunikationsteknik och signalbehandling, tal- och bildbehandling samt reglerteknik. Jag har inom detta anslag för budgetåret 1987/88 beräknat 11,5

Informations-
teknologi

milj. kr. – utöver STU:s basförslag – för ökade satsningar inom denna forskning som utgör delprogrammet IT3. Målinriktad forskning, i ett nationellt informationsteknologiprogram.

Den närmare inriktningen och omfattningen av STU:s insatser inom informationsteknologiområdet redovisas i mitt förslag till ett nationellt informationsteknologiprogram under avsnitt 10.2.

Svensk industri måste även i framtiden bygga sin styrka på att effektivt använda ny teknik. *Verkstadstekniken* är mitt uppe i en period av genomgripande förändringar. Radikalt nya högautomatiserade och flexibla produktionssystem (FMS) kan helt förändra konkurrensförhållandena inom branschen. STU:s insatser bör främst inriktas mot att påskynda att integrerade informations- och produktionssystem i verkstadsföretagen införs och att erfarenheter av denna nya teknik sprids även till andra företag än de stora och resursstarka. Vidare bör STU främja utvecklingen av en kvalificerad teknisk-vetenskaplig bas inom nyckelområden för utvecklingen av framtida produktionssystem. STU:s stöd inom det verkstads-tekniska området är omfattande och jag har beräknat medel för en fortsatt kraftfull insats inom detta område enligt STU:s basförslag.

STU:s *materialtekniska* insatser spänner över flera teknikområden med huvudinriktning på konstruktionsmaterial för främst verkstads- och byggnadsinsutrin. Satsningarna genomförs till stor del i form av program i samverkan mellan företag, högskolor och forskningsinstitut. Industrins medverkan i finansieringen är betydande, även i vissa forskningsinriktade program. STU:s FoU-insatser har i ökad utsträckning inriktats på material för mer kvalificerade tillämpningar. Denna inriktning bör fortsätta även under den kommande treårsperioden. Utöver de FoU-insatser som STU har föreslagit i sitt basalternativ, har jag beräknat medel för en förstärkning av den alltför smala FoU-basen inom nya materialområden, främst polymera material och keramer.

Statsministern har tidigare i dag i propositionen om forskning berört behovet av insatser inom *biotekniken*. Internationellt utvecklas forskningen inom grundläggande vetenskaper och teknologier mycket snabbt. Samtidigt befinner sig den moderna biotekniken industriellt i ett tidigt utvecklingsskede.

Industrins FoU-insatser inom bioteknikområdet har ökat mycket snabbt under 1980-talet. För att ge en tillräcklig bas för en fortsatt ökning av industrins FoU-insatser krävs en fortsatt utbyggnad av den statliga biotekniska forskningen. Förstärkningarna bör inriktas på svenska styrkeområden och på utvecklingsintensiva områden av strategisk betydelse för en framtida industriell utveckling. STU bör således även i fortsättningen satsa på genteknik (cell- och molekylärbologi) och bioteknisk separationsteknik samt öka sina insatser inom områdena animal cellodling och protein engineering (studier av sambandet mellan proteiners struktur och funktion). Jag har beräknat medel för en successiv ökning av insatserna inom bioteknikområdet i enlighet med vad STU har föreslagit i sitt basförslag. Tyngdpunkten kommer liksom för innevarande treårsperiod att ligga på utveckling av ny kunskap.

Sverige har goda förutsättningar att bygga upp en betydande industri inom det *biomedicinska* området (tidigare "teknik för hälso- och sjukvård"). Landets omfattande och högtstående medicinska forskning utgör härvid en betydande resurs. Ofta kombineras elek-

Prop. 1986/87: 74

**Verkstads-
teknik**

Materialteknik

Bioteknik

**Biomedicinsk
teknik**

tronik, nya material och bioteknik i en och samma medicinska utrustning. Den teknisk-medicinska industrin är därför synnerligen högteknologisk till sin karaktär. Utöver de medel som STU har föreslagit i sitt basalternativ, har jag beräknat medel för en förstärkning av insatserna inom detta strategiska område. Insatserna bör inriktas mot de områden som STU har föreslagit i sitt basförslag samt de i STU:s "Plus 5 %" -alternativ prioriterade delområdena som innebär förstärkta satsningar på industriella utvecklingsprogram och -projekt samt på kunskapsuppbyggnad inom området biomedicinsk mätteknik. STU har i sin anslagsframställning begärt medel för ett nytt insatsområde, Kommunikationssystem för handikappade. Jag beräknar 3,5 milj. kr. under budgetåret 1987/88 för att påbörja insatsområdet. Detta innebär att STU:s insatser inom handikappområdet kraftigt ökas.

Kopplingen mellan olika områden där det redan bedrivs högklassig forskning bedöms bli allt viktigare både för forskningens utveckling och för möjligheterna att tillämpa forskningsresultaten. Ett sådant tvärvetenskapligt område som förväntas få särskilt stor betydelse för framtiden har givits beteckningen *mikronik*. Det är ett tvärområde mellan elektronik, mekanik och biologi, kemi och fysik. Mikronik kan definieras som teknik för att framställa komponenter vars funktioner bygger på en kombination av ytterst små geometriska bestämda strukturer med varierande biologiska, kemiska och fysikaliska egenskaper. Området bedöms på sikt kunna bli av nästan lika stor betydelse för industrin som mikroelektronikområdet. Grundläggande framsteg kan bli mycket viktiga för tillämpningar såsom separation, immobilisering av biokatalysatorer, avancerade artificiella katalysatorer och sensorer.

Två tvärvetenskapliga områden har nyckelkaraktär för mikroniken, nämligen dels forskning om ytfenomen och ytprocesser (dvs. skeenden i de yttersta atomskikten i gränssytor), dels forskning om hur man kan bygga specificerade strukturer från atomär eller molekyllär nivå som grund för skräddarsydda komponenter.

Det är viktigt att i utgångsläget ha ett brett program och inte låsa sig för en viss uppläggning av mikroniksatsningen. Ansatsen bör vara att under de närmaste åren bygga upp ett tvärvetenskapligt samarbete utan att äventyra internationellt välrenommerade forskargrupperns profil. Flera av de forskningsprogram som ingår i STU:s förslag har redan i dag stora kontaktytor till mikroniken. Ett mikronikprogram skall planeras i samklang med dessa. Jag har beräknat 12 milj. kr. för särskilda satsningar på mikronikområdet under treårsperioden.

Hänsyn till miljön är i dag en nödvändighet för utvecklingen inom många industri- och samhällssektorer. Det är vidare en förutsättning för att skapa goda långsiktiga villkor för viktiga näringsgrenar såsom exempelvis skogsindustrin.

Det innebär att *miljöteknisk* FoU måste vara en integrerad del av FoU-verksamheten inom olika sektorer såsom transport, energi, jord- och skogsbruk samt industri. Miljövänlighet och resurssnålhet utgör allt viktigare utgångspunkter vid utvecklingen av ny industriell produktionsteknik.

STU har det samlade ansvaret för det statliga stödet till forskning och utveckling beträffande teknik på miljöområdet. STU:s ansvar omfattar de delar av miljöskyddsområdet som är av teknisk natur och är inriktad mot utveckling av processer, produkter, utrustningar

Mikronik

Miljöteknik

och reningstekniker fram t. o. m. steget före prototyp- och demonstrationsanläggningar. Chefen för miljö- och energidepartementet föreslår i årets budgetproposition (prop. 1986/87: 100 bil. 16) att verksamhetsområdet för den s. k. bränslemiljöfonden utvidgas till att gälla även generellt teknikintroduktionsstöd för miljövänlig teknik. Därigenom skapas möjlighet att stödja miljötekniska utvecklingsprojekt även i de steg som ligger efter dem där STU:s insatser slutar.

Miljövårdstekniska och miljörelaterade insatser ingår som en integrerad del i många teknikområden som STU stöder. Särskilt STU:s insatser inom energiforskningsprogrammet har ett starkt miljövårdsinslag.

Ökade forskningsinsatser inom miljösektorn är nödvändiga ur ett såväl globalt som nationellt perspektiv. Miljövårdsområdet bör därför prioriteras också inom STU:s verksamhet. Detta bör ske genom att miljöintressena beaktas och genom att miljötekniska insatser i ökad grad integreras i STU:s stöd inom samtliga berörda teknikområden. Vidare bör ökade resurser anvisas för särskilda miljötekniska projekt. Jag har därvid beräknat att STU ökar sina insatser från ca 6 till 10 milj. kr. per år under den kommande treårsperioden för sådana projekt. Miljötekniska projekt med anknytning till massa- och pappersindustrin och till avfallsområdet är i detta sammanhang av särskilt hög prioritet.

Förutom nyss nämnda insatser inom området miljövårdsteknik och STU:s insatser på miljöområdet inom främst energiforskningsprogrammet kan teknikupphandlingsprojektet TOBOS 85 nämnas. Syftet med projektet är att utveckla teknik för oljebekämpning till sjöss.

Det är vidare, enligt min mening, angeläget med ett nära samarbete mellan STU och bl. a. statens naturvårdsverk i frågor rörande miljövårdstekniskt forsknings- och utvecklingsarbete. Frågan om samordning mellan STU och naturvårdsverket tas upp av den särskilda utredning om översyn av miljövårdsorganisationen (dir. 1986: 25) som nyligen tillsatts. Utredaren beräknas lägga fram sitt förslag den 1 september 1987.

Jag vill nu beröra områdena träteknik, massa- och pappersteknik, kemiteknik, tekoteknik, flygteknik, havsteknik och livsmedelsteknik.

STU inledde under budgetåret 1979/80 en kraftfull satsning inom området *träteknik*. Sverige har gamla traditioner inom träområdet och träprodukter har länge haft en stor betydelse för sysselsättning och handelsbalans. Träindustrin bedöms ha stor betydelse även i framtiden. Jag har beräknat att STU:s insatser inom träteknikområdet fortsätter på en oförändrat hög nivå.

Massa- och pappersindustrins betydelse för svensk ekonomi är betydande. För att utveckla *massa- och papperstekniken* har jag beräknat att STU:s insatser inom området fortsätter på en i stort sett oförändrat hög nivå. Det nya insatsområde som jag har föreslagit inom informationsteknologiområdet, Driftutvecklingssystem för processindustrin, skall genomföras med inriktning mot bl. a. pappersindustrin. Det grundläggande övergripande målet med insatsområdet är att utveckla processtysystem, som tar till vara och utvecklar både driftledningens och processoperatörernas yrkesskicklighet.

Träteknik

**Massa- och
pappersteknik**

Kemiindustrin är en annan bransch som omfattas av de insatser som föreslås inom insatsområdet Driftutvecklingssystem för processindustrin. Insatserna är här inriktade mot driftstyrning samt försöks- och reaktionsoptimering i kemiska processanläggningar. I övrigt har jag beräknat en fortsättning av STU:s insatser inom området *kemiteknik* på en i huvudsak oförändrad nivå.

Prop. 1986/87: 74
Kemiteknik

FoU-insatser inom tekoindustrin är även i fortsättningen av stor betydelse för att på lång sikt öka konkurrenskraften inom tekobranschen. I propositionen om forskning (prop. 1983/84: 107 bil. 9) anförde jag att det, enligt min mening, är ett överlevnadsvillkor för denna industri i Sverige att *tekotekniken* utvecklas. Jag menar att gäller detta även inför denna treårsperiod. Jag vill därför erinra om STU:s ansvar för FoU-insatser inom detta område.

Tekoteknik

I propositionen föreslog jag vidare att ett flerårigt ramprogram för civil *flygteknisk* forskning skulle genomföras för att säkerställa den långsiktiga kunskapsutvecklingen inom svensk flygindustri. Denna satsning bör fortsätta även under den kommande treårsperioden. Därutöver kommer de av mig förordade satsningarna inom det materialtekniska området (keramer och polymerer) att vara av stort intresse för flygindustrin.

Flygteknik

Havstekniken utgör i dag ett brett fält som innehåller egen teknik i smala nischer, men också tillämpningar från snart sagt alla de teknologiska områden som utvecklats utanför havsresursverksamheten. STU har i sitt förslag inte särskilt prioriterat det havstekniska området för att i stället kunna tillgodose de mest angelägna FoU-behovet inom de tidigare nämnda strategiskt viktiga områdena för svensk industri. STU bedömer att satsningar på flera av dessa nyckelområden kommer att få stor betydelse även för tillämpningsutvecklingen inom det havstekniska området. Jag kommer senare (avsnitt 13.4) att mer ingående redogöra för mina förslag beträffande stöd till havsteknisk forskning och utveckling.

Havsteknik

STU:s stöd till *livsmedelsteknisk* forskning sker dels via ett kollektivt forskningsprogram, dels via ramprogram för kunskapsutveckling. För nästa treårsperiod har STU, som tidigare nämnts, dessutom föreslagit ett nytt insatsområde. Driftutvecklingssystem för processindustrin. Livsmedelsindustrin är ett av de tre områden som insatsområdet är särskilt inriktat mot.

Livsmedelsteknik

Regeringen har givit STU i uppdrag att studera de tekniska förutsättningarna för småskalig livsmedelsproduktion. STU redovisade sitt uppdrag den 15 december 1986. Ärendet bereds för närvarande inom regeringskansliet.

Mitt förslag: Riktlinjerna för stödet genom Fonden för industriellt utvecklingsarbete (Industrifonden) förändras delvis fr. o. m. budgetåret 1987/88. Industrifonden ges i uppgift att hos främst de små och medelstora företagen stödja potentiellt lönsamma men riskbetonade utvecklingsprojekt. De projekt som innebär satsningar på avancerad teknologi skall särskilt prioriteras. Medverkan i teknikupphandlingsprojekt och i utvecklingen av svenska underleverantörer till olika branscher skall även fortsättningsvis ingå som delar av fondens verksamhet.

Vidare skall fonden aktivt arbeta med projekt inom EUREKA-samarbetet och därvid särskilt beakta den utvecklings- och marknadspotential som projektsamarbetet innebär.

Industrifondens ändrade inriktning motiverar att stiftelsens kapital reduceras med 155 milj. kr.

Bakgrund: Genom det stöd som lämnas av styrelsen för teknisk utveckling (STU) till teknisk forskning och utveckling (FoU) söker staten bidra till att bl. a. skapa förutsättningar för nya produkter och processer inom industrin. I många fall, särskilt för större projekt, gäller emellertid att betydande tekniska och marknadsmässiga risker kan kvarstå även sedan projekten har passerat de utvecklingsstadier där stöd från STU kan komma i fråga. För att möjliggöra statligt stöd även i senare utvecklingsskeden inrättades den 1 juli 1979 stiftelsen Fonden för industriellt utvecklingsarbete (Industrifonden) (prop. 1978/79: 123 bil. 1, NU 59, rskr. 415).

Fonden har till ändamål att enligt förordningen (1979:630) om stöd genom Fonden för industriellt utvecklingsarbete (omtryckt 1980:470, ändrad senast 1984:610) stödja utveckling av nya produkter, processer och system för industriell produktion (industriellt utvecklingsarbete). Fonden avger på begäran av regeringen yttranden i andra ärenden rörande statligt stöd till industriellt utvecklingsarbete. Fonden skall vidare ta emot ansökningar om stöd enligt förordningen (1981:923) om stöd genom Fonden för svensk-norskt industriellt samarbete och bereda ärenden åt denna fond (jfr prop. 1980/81:189).

I förnyelsepropositionen (prop. 1983/84:135, NU 42, rskr. 379) blev fonden vidare ålagd att inom eller vid sidan av sin huvuduppgift särskilt stödja:

- teknikupphandlingsprojekt,
- utveckling av svenska underleverantörer till olika branscher, t. ex. bilindustrin,
- utvecklingsprojekt och referensanläggningar inom området flexibla tillverkningssystem (FMS).

Industrifonden har stött teknikupphandlingsprojekt genom främst villkorslån, där återbetalningen görs beroende av hur projektet lyckas. Under perioden 1983/84–1985/86 har fonden beslutat om stöd till ett tjugotal teknikupphandlingsprojekt med en sammanlagd stödvolym av 106 milj. kr.

Fonden har lämnat stöd till ett mindre antal underleverantörsprojekt

inom bilbranschen genom royaltyavtal och villkorslån. Under perioden 1983–1986 har fonden beslutat om stöd till underleverantörsprojekt med sammanlagt 43 milj. kr.

Under perioden 1983/84–1985/86 har Industrifonden engagerat sig i sex projekt för utveckling av produkter som skall ingå i automatiserade tillverkningsystem, främst avsedda för elektronikindustrin.

Budgetåret 1979/80 anvisades ett grundkapital av 300 milj. kr. för Industrifondens verksamhet. Under perioden 1981/82–1983/84 tillfördes fonden ytterligare 450 milj. kr., fördelade med 150 milj. kr. per budgetår. Våren 1984 beslutade riksdagen (NU 42, rskr 379) att fonden under vart och ett av budgetåren 1984/85–1986/87 skulle tillföras ett kapitaltillskott om 200 milj. kr. Av dessa totalt 600 milj. kr. har fonden endast anvisats 200 milj. kr. för budgetåret 1984/85. Skälet är att fonden inte har behövt det beslutade ytterligare kapitaltillskottet om 400 milj. kr. Fondens stiftelsekapital uppgår därmed till 950 milj. kr.

Industrifondens verksamhet har utvärderats av en konsultfirma. Enligt utvärderingen har fondens arbetssätt och riskdelande finansiering resulterat i en påtaglig nytta för den svenska industrin.

Utvärdering

Utvärderingen syftade till att bedöma måluppfyllelsen i fondens verksamhet och grundades på 35 stödärenden från perioden 1979–1984. Av dessa projekt är 27 genomförda eller under genomförande med fondens stöd och 8 har inte kommit till stånd och/eller inte erhållit fondens stöd. I samtliga fall har VD eller annan nyckelperson i företaget medverkat i en omfattande intervju. De 27 projekten representerar ekonomiskt mer än hälften av fondens engagemang och antalsmässigt exakt hälften av de 54 projekt som har kommit så långt att återbetalning pågår eller börjar senast under år 1987.

De 27 projekten har av Industrifonden fått stöd med sammanlagt 323 milj. kr. De totala investeringarna i projekten beräknas till 1,2 miljarder kronor från företagen och fonden och den totalt genererade årsomsättningen till 2,5 miljarder. Projekten beräknas skapa minst 1 500–2 000 årsarbeten.

Av de 27 projekten bedöms 15 som lyckade, 8 som svårbedömda och 4 som misslyckade. De sistnämnda kommer sannolikt att tvinga fonden att avskriva fordringar på 62 milj. kr. För hälften av projekten anses fondens stöd ha varit av avgörande betydelse. Projekten förväntas ge i genomsnitt högre avkastning än normalt i företagen. Projekten i små företag visar den största relativa effekten i form av omsättning och sysselsättning. Samma karaktäristika har projekt i högteknologiska företag. Begränsad företagsstorlek och hög teknologi är en vanlig kombination i de studerade projekten.

Utvärderingen visar att Industrifonden under senare delen av femårsperioden ökat sitt engagemang i företag av mindre storlek. Det finns också en trend mot ett ökat inslag av marknadsrisk i de av fonden stödda projekten.

Genom studier av författningar och övriga bestämmelser för Industrifonden och de 27 projektens:

- lönsamhet på längre sikt,
- bidrag till ökat utvecklingsarbete i företagen,

- risk för företagen,
- innehåll av offensiv förnyelse,
- vikt för företagens vidareutveckling,
- beroende av fondens stöd

når utvärderarna sin sammanfattande bedömning "att Industrifonden sannolikt har en hög grad av måluppfyllelse."

Industrifondens förslag: Industrifonden har t.o. m. budgetåret 1985/86 fattat beslut om lån eller bidrag till ca 130 projekt. Det sammanlagda åtagandet uppgår till ca 1 130 milj. kr. Fondens styrelse fattade under budgetåret 1985/86 beslut om stöd med sammanlagt ca 280 milj. kr.

Fonden gör följande prognos för sin ekonomi och stödkapacitet under kommande budgetår:

Tabell 10.1 Industrifondens ekonomi enligt fondens förslag (milj. kr.)

	86/87	87/88	88/89	89/90	90/91
Ingående balans av disponibla likvida medel	355	172	88	80	114
Räntor, amorteringar och royalties från projekt som erhållit stöd	72	89	174	246	
Bankräntor	82	72	67	66	
Adm. kostnader	-9	-9	-9	-9	
Anslag		75	75	75	
Kapacitet för stöd under budgetåret	328	311	315	344	

Under budgetåret 1985/86 beslutade och avtalade Industrifonden om stöd till ett tjugotal olika nya projekt, vilka framgår av tabell 10.2.

Industrifonden föreslår i sin anslagsframställning att statsmakterna fattar beslut om att fondens stödverksamhet för industriellt utvecklingsarbete skall fortsätta under treårsperioden 1987/88–1989/90 och förväntar sig en förstärkt efterfrågan från bl. a. följande företags- och projektkategorier:

- Riskdelning i mycket stora projekt i stora företag. Förväntade stödbelopp uppgår till över 20 milj. kr. per projekt.
- Riskdelning, projektanalys och rådgivning i verkligt nydanande projekt i mindre underleverantörsföretag. Fonden förutser stödbelopp av 4–10 milj. kr. per projekt.
- Riskdelning, projektanalys och rådgivning i projekt hos små, nya företag som bildas i närheten av forskningsfronten. Stödbelopp av 5–10 milj. kr. per projekt förväntas.
- Delfinansiering i den svenska delen av lämpliga EUREKA-projekt.

Industrifonden föreslår att bedömningskriterierna för projektstöd i princip skall vara oförändrade, medan omslutningen ökar starkt. För treårsperioden skulle detta innebära stödåtaganden om totalt ca 1 350 milj. kr.

Fonden beräknar medelsbehovet för treårsperioden till 225 milj. kr., varav 75 milj. kr. för budgetåret 1987/88.

Nu gällande regler för Industrifondens verksamhet innebär bl. a. att stöd får ges med högst 50 milj. kr. per projekt. Mot bakgrund av penningvärdessförsämringen sedan beloppsgränsen fastställdes år 1979, föreslår fonden

Tabell 10.2 Företag och projekt för vilka stöd genom Industrifonden beslutats och avtalats under budgetåret 1985/86

Företag	Milj. kr.	Projektnamn	Företag	Milj. kr.	Projektnamn
ASEA STAL	50,0	PFBC-utveckling	Micronic Lasersystem	7,0	Laserskan – mönstergenerator för halvledarindustrin
Atlas Copco Management Consulting	3,5	Sjörestaurering med Riplox	Munkedals	10,0	Treskiktsinloppsåda från VALMET-KMW
CME Image Data Systems	6,0	Automat för mönsterkortavsyning	Mydata Automation	2,0	Vidartutveckling av ytmonteringsautomat
Excorim	8,0	Extrakorporal blodbehandling	Nobel Chematur	8,1	Polyad. luft- och vattenrening
Farniocean	3,75	Semi Submersible Offshore Farm	Sunds Defibrator	9,0	Mäldkvarnsutveckling
Helax	6,0	TMS-X 3D-dosplanering	Swedish Airport Technology	8,0	Banljussystem
Holmens Bruk	12,25	Mikrofiberprocess	Swedish Trade Data Management	5,0	System för datoriserad framställning och förmedling av handelsinformation
Imtec	12,5	Automatiskt analysmikroskop			Extracellulärt superoxidismutas för medicinskt bruk
Innovativ Vision	3,0	Bildbehandling för industriella applikationer			
Inter Innovation	10,0	Sedelautomat R86	SYN-TEK	9,4	
Korrugal Construction	4,5	Steelwood			
Lumalamp	10,5	Ljuskälutveckling	Volvo Flygmotor	40,0	Industriell gasturbin

att den övre storleksgränsen för stöd till ett projekt slopas. Beslut över 75 milj. kr. skall dock få fattas högst två gånger om året. Fonden föreslår även att beloppsgränsen för beslut som skall underställas regeringen höjs från 25 till 50 milj. kr.

Skäl för mitt förslag: Industrifonden har under de senaste åren alltmer kommit att engagera sig i projekt hos andra företag än de största. Den hittillsvarande utvecklingen är spontan och inte i sig resultatet av en förändrad inriktning.

Den projekttyp mot vilken Industrifonden alltsedan sin start inriktat sitt stöd är fortfarande industripolitiskt prioriterad. Den förändring som skett gäller företagen som ansvarar för projekten. Här har tyngdpunkten vad gäller antalet projekt förskjutits från de största mot de något mindre företagen.

Industripolitiskt är de små och medelstora företagen en intressant grupp. De kan generera en betydande industriell tillväxt. Antalet medelstora företag är relativt sett litet och tillväxten lägre än önskvärt. Jag anser att fonden bör inrikta sin verksamhet mot gruppen små och medelstora företag. Med medelstora företag avser jag den grupp företag som inte tillhör de största. För att Industrifonden skall engagera sig i ett projekt är inte företagets storlek i sig avgörande, utan att projektet är stort i förhållanden till företagets kapacitet.

Industrifondens engagemang i teknikupphandlingsprojekt liksom i underleverantörsprojekt har varit framgångsrikt. Ett antal projekt har utvecklats så väl, att fonden redan börjat få återbetalning av det lämnade stödet. Fonden bör även fortsättningsvis stödja teknikupphandlings- och underleverantörsprojekt.

Vad gäller stöd till s. k. flexibla tillverkningsystem (FMS) har inget företag begärt stöd hos fonden för att införa sådan teknik i sin produktion. En anledning till detta kan vara att denna möjlighet legat vid sidan av fondens huvudsakliga inriktning och inte varit tillräckligt känd. I STU:s insatser på det verkstadstekniska området ingår satsningar på FMS. Enligt min bedömning bör framtida statligt främjande av FMS-tekniken ske enbart inom ramen för STU:s verksamhet.

I avsnitt 10.3.4 lämnas en beskrivning av EUREKA-samarbetet. Detta innebär, inte minst för små och medelstora företag, chanser att finna intressanta samarbetspartners ute i Europa. Samarbete över de europeiska nationsgränserna ökar möjligheterna att tekniskt och marknadsmässigt bilda slagkraftiga samarbetskonstellationer. Det är därför angeläget att Industrifonden aktivt arbetar med och särskilt uppmärksammar de projekt som innebär att medelstora och små svenska företag engagerar sig i projekt inom EUREKA-samarbetet.

Med hänsyn till att inriktningen förskjuts mot små och medelstora företag bör Industrifonden utveckla samarbetet med STU, de regionala utvecklingsfonderna och Stiftelsen Norrlandsfonden.

Fondens uppgift är enligt dess stadgar att stödja industriellt utvecklingsarbete enligt de riktlinjer som kommer till uttryck i regeringens förordning (1979:630) om stöd genom Fonden för industriellt utvecklingsarbete. I förordningen kommer de av riksdagen beslutade riktlinjerna för detta stöd

Prop. 1986/87: 74

Fler mindre företag

Ändrad inriktning

till uttryck. Fondens förändrade verksamhetsinriktning ryms därför inom stadgarnas ram.

Mitt förslag att ändra riktlinjerna för stödet genom Industrifonden innebär att fonden kommer att få ett minskat kapitalbehov. Därmed bör en möjlighet öppnas för fonden att reducera sitt stiftelsekapital och att återföra 155 milj. kr. till statskassan.

Såsom jag tidigare har beskrivit är stödet genom Industrifonden ett av de teknikpolitiska instrumenten för att stimulera till teknisk förnyelse genom forskning och utveckling. Detta framgår av riksdagens beslut (NU 59, rskr 415) och fondens stadgar. Även om Industrifonden är ett självständigt organ, får det därmed förutsättas att fonden efterkommer riksdagens ställningstagande, inte bara vad gäller verksamhetens inriktning, utan också vad gäller reduceringen av stiftelsekapitalet.

10.3.3 Forskningssamarbete med Europeiska Gemenskaperna

Jag har tidigare i dag vid min anmälan av propositionen om forskning (prop. 1986/87: 80 bil. 10) anfört att STU bör tilldelas ökade resurser för att finansiera forskningssamarbetet med EG. I samband härmed har jag redovisat detta samarbete enligt följande.

Inom EG har under senare år kraftfulla initiativ tagits för att förstärka samarbetet på forskningsområdet. Ett övergripande ramprogram för EG:s forsknings- och utvecklingsverksamhet för åren 1984–1987 godkändes av EG:s råd år 1983. Programmet syftar till att hävda EG:s konkurrenskraft utåt, särskilt på det industriella området. En rad nya beslut på forskningsområdet togs under år 1984; bl. a. godkändes en budget på sammanlagt ca 8 miljarder kronor avseende fusion, strålskydd och radioaktivt avfall, bioteknologi, program för stimulans av forskarutbytet, ny teknik för tillverkningsindustrin samt icke-nukleär energi.

De största ansträngningarna för att höja den tekniska nivån i europeisk industri har gjorts inom elektronikområdet.

Redan i februari 1984 hade rådet fattat beslut om en större forsknings-satsning genom att anta ett program för informationsteknologi ESPRIT (European Strategic Programme for Research and Development in Information Technology). Detta är det största och mest prioriterade av EG-programmen med en budget i första fasen på ca 10 miljarder kronor för programperioden 1984–1988, varav EG och industrin svarar för hälften var. Programmet har som mål att:

- ge europeisk informationsteknologiindustri den tekniska grunden för att vara internationellt konkurrenskraftig under 1990-talet,
- stimulera industriellt samarbete på informationsteknologisektorn,
- bidra till utvecklingen av internationell standardisering.

ESPRIT-programmet har samlat de ledande företagen och forskningsinstituten i EG-länderna i genomförandet av ca 100 projekt. ESPRIT innebär därigenom, enligt de flesta bedömare, ett stort steg framåt i utvecklingen av forsknings- och utvecklingssamarbetet i Europa.

ESPRIT-programmet omfattar dels basteknologier (mikroelektronik, programvaruteknologi och avancerad informationsbehandling), dels teknologi för att använda dessa. Projekt som genomförs inom programmet skall avse teknologi som är konkurrensneutral. Projekten finansieras till hälften av EG och till hälften av de medverkande företagen och institutionerna. I varje projekt finns minst två företag från olika länder.

RACE (Research and development of Advanced Communication tech-

Prop. 1986/87: 74

**Minskat
kapitalbehov**

Ökade resurser

nologies in Europe) är ett annat stort program inom EG, som syftar till att teknologiskt lägga grunden till ett för EG-länderna gemensamt bredbandigt kommunikationsnät. Centralt för programmet är att utveckla gemensam standardisering. Samtidigt avses programmet bidra till förbättrade konkurrensvillkor för den europeiska teletekniska industrin genom en även tekniskt sett gemensam marknad.

Ett tredje EG-program av strategisk betydelse är BRITE (Basic Research in Industrial Technologies for Europe). Programmets syfte är att modernisera tillverkningsindustrin genom grundläggande teknisk forskning på områden som laserteknik, nya material, nya provningsmetoder, CAD/CAM och matematiska modeller, membranteknik, katalys- och partikelteknik m. m.

EG:s forsknings- och utvecklingsaktiviteter omfattar även en rad andra program. För närvarande bereds förslag om ett nytt ramprogram som täcker EG:s alla insatser avseende forskning och utveckling under perioden 1987–1991. Ramprogrammet är inriktat mot åtta stora mål: livskvalitet, informationssamhället, infrastruktur för den gemensamma marknaden (telekommunikation, transport), ny teknologi för att modernisera industrin, energi, bioteknik, havsteknik och forskarrörlighet.

Det nya ramprogrammet har en föreslagen EG-budget på totalt ca 50 miljarder kronor, varav ESPRIT svarar för ca 15 miljarder, RACE för 5,5 miljarder och BRITE för 3,5 miljarder. Industrin förväntas bidra med motsvarande belopp för dessa program. Andra områden är energiforskning, bioteknik, materialforskning, miljö- och klimatforskning samt medicinsk forskning.

Som ett allmänt villkor för att delta i de högteknologiska EG-programmen har hittills gällt att ett företag är etablerat inom EG och att forskningen bedrivs där. Det har således inte varit möjligt för ett företag i ett land utanför EG-kretsen att medverka i programmen om det inte skett genom dotterföretag som är verksamt i ett EG-land. På en del områden – såsom material, bioteknologi, miljö/klimat samt stimulansprogram för forskarrörlighet – finns dock vissa möjligheter för institutioner och företag i länder utanför EG att delta. Även på strålskyddsområdet är EG öppet för samarbete med tredje land. I samband med att de icke-öppna programmen ESPRIT och BRITE revideras, väntas EG:s kommission föreslå rådet att denna inskränkning i behörighetsreglerna tas bort. Länder som slutit bilaterala ramavtal med EG om forskningssamarbete skall erbjudas delta. För RACE har ett sådant förslag redan lagts.

Redan i dag deltar Sverige i forskningssamarbete med EG, bl. a. genom den europeiska samarbetsorganisationen inom vetenskaplig och teknisk forskning, COST (Cooperation in the field of Science and Technology) som ursprungligen initierades av EG. Även inom ramen för kol- och stålgemenskapen (CECA) och det nya arbetsmiljöavtalet med EG bedrivs forskning. Som statsrådet Gradin tidigare i dag har redovisat (prop. 1986/87: 84 bil. 2, kap. 4.2) är Sverige också anslutet till EG:s fusionsforskningsprogram genom samarbetsavtal med Euratom. Dessutom har Sverige ingått bilaterala avtal med EG på områdena avfallsåtervinning, träforskning samt hälso- och sjukvård. Det är dock regeringens vilja att forskningssamarbetet med EG breddas ytterligare. Som ett led i en sådan utveckling slöts år 1986 ett ramavtal mellan Sverige och EG om fördjupat forsknings- och utvecklingssamarbete. Ramavtalet nämner inga områden, men är en ömsesidig viljeyttring att sträva till samarbete där det är till nytta för båda parter.

Jag har tidigare nämnt att Sverige slutit bilaterala avtal med EG på områdena avfallsåtervinning, träforskning, hälso- och sjukvård m. m. Sverige deltar i dessa program i deras helhet, vilket medför att Sverige bidrar

Prop. 1986/87: 74

Ramavtal

till EG:s budget för det aktuella forskningsprogrammet enligt en bestämd fördelningsnyckel. I gengäld medverkar svenska institutioner i resp. program på likställd fot med institutioner inom EG vad gäller tillgång till forskningsresultat, möjlighet att få forskningskontrakt från EG m. m. och därmed få forskningsprojekten delvis finansierade av EG.

Förhandlingar har inletts om samarbete på området avancerade material (EURAM) enligt samma former som på de ovan nämnda områdena.

Möjligheten att delta i hela EG-program gäller hittills endast områden av ren forskningskaraktär med begränsat industriintresse.

De *industriinriktade programmen* – ESPRIT, RACE och BRITE – har hittills varit så gott som helt stängda för företag utanför EG. Även om en uppmjukning av behörighetsreglerna är på väg, så kommer Sverige sannolikt inte att få möjlighet att delta i dessa program i deras helhet. Svenska företag och institutioner kommer troligen att kunna delta endast på projektnivå, varför de med all sannolikhet inte kan erhålla projektmedel från EG.

Det svenska deltagandet måste således säkerställas inom ramarna för våra svenska resurser och utformas som en integrerad del av ordinarie verksamheter.

10.3.4 EUREKA

Under de senaste åren har en politisk medvetenhet om att högteknologiområdena är av strategisk vikt för framtiden växt fram i Europa. Stora statliga satsningar i USA och Japan har skapat oro för att Europas konkurrenskraft på världsmarknaden skall bli allt sämre. En viktig anledning till detta är bristande samordning av forsknings- och utvecklingsinsatserna och att Europa är alltför uppdelat i små nationella marknader, varigenom man inte får de skalfördelar som USA och Japan åtnjuter. EG har vidare kritiserats för tröghet och byråkrati, vilket har sin grund i att EG-beslut fordrar konsensus i den inhomogena kretsen av medlemsländer samt att EG:s budgetarbete domineras av en kontroversiell jordbrukspolitik, som försvårar större satsningar på forsknings- och utvecklingsområdet.

Europa anses dock ha en god kunskapsbas och totalt sett betydande forskningsresurser, som emellertid inte i tillräcklig grad kunnat omvandlas i kommersiella framgångar.

Frankrike tog mot ovanstående bakgrund kontakt med Förbundsrepubliken Tyskland och lanserade i april 1985 en idé om ökat internationellt samarbete i Europa. Initiativet, som fick namnet EUREKA, presenterades för EG-staterna och andra västeuropeiska stater. Vid en ministerkonferens i Paris i juli 1985 nåddes en allmän politisk uppslutning bakom EUREKA, vilket manifesterades i en deklaration som antogs av mötet. EUREKA:s medlemmar är nu 19 västeuropeiska länder samt EG-kommissionen. Vid en andra ministerkonferens i Hannover i november 1985 kunde en deklaration antas, som fastställde principerna för arbetet. Vissa inledande projekt presenterades också.

Ordförandeskapet roterar mellan deltagarländerna och den tredje ministerkonferensen hölls i London i juni 1986, då projektprocedurerna fastställdes. Ett 60-tal nya projekt anmälades vara klara, vilket visade att samarbetet tagit god fart.

EG—Japan—USA

Som första land utanför EG-kretsen hade Sverige ordförandeskapet för EUREKA andra halvåret 1986. Ordförandeperioden avslutades med den fjärde ministerkonferensen som hölls i Stockholm i december 1986. Under det svenska ordförandeskapet har EUREKA ytterligare stabiliserats. Så-lunda har ett sekretariat i Bryssel etablerats och grunderna för ett datorbaserat informationssystem lagts. EUREKA-samarbetet omfattar nu 109 anmälda projekt till ett beräknat sammanlagt värde av 25 miljarder kronor. Sverige deltar i ett tjugotal av dessa projekt.

Målet för EUREKA är att höja Europas teknologiska nivå och öka den europeiska industrins konkurrenskraft på världsmarknaden genom ett ökat forsknings- och utvecklingssamarbete.

En grundprincip är att projektarbetet – till skillnad från forsknings- och utvecklingsprogrammen inom EG – skall ha en flexibel organisation och finansiering, dvs. olika deltagarkonstellationer förutses för projekten. Som en konsekvens av detta inrättas ingen gemensam fond för att finansiera projekt.

Deltagare i projekten är i övervägande grad industriföretag och industrin själv är i första hand initiativtagare till projekten.

Projektdeltagarna upprättar avtal mellan sig som reglerar samarbetet och äganderätten till resultat m. m. Det är också projektdeltagarna som avgör vilka parter som skall knytas till samarbetet.

Det är resp. regeringar som avgör om ett projekt skall få EUREKA-status på basis av vissa kriterier såsom att projektet skall: vara civilt, ha hög teknisk nivå och ha hög innovationsgrad.

Ett antal teknikområden identifierades redan i Hannoverdeklarationen som särskilt angelägna, nämligen: informationsteknologi, teleteknik, robotisering, tillverkningsteknik, laserutveckling, materialteknik, bioteknik, havsteknik, miljövård och transportteknik.

Informationsteknologiområdet svarar i dag för den största andelen EUREKA-projekt. Projekt på andra områden än de nämnda kan förekomma, men en av grundprinciperna i EUREKA är att inte dubblera arbete som utförs i andra organisationer.

Finansiering av projekt förutsätts i första hand ske av deltagarna själva med eget kapital eller genom insatser från kapitalmarknaden. Beträffande möjligheter till statligt stöd till förstudier och projektgenomförande hänvisar jag till vad jag har anfört beträffande verksamheterna vid STU resp. Industrifonden.

10.3.5 Forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag

Mitt förslag: Systemet med forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag avskaffas.

I budgetpropositionen (prop. 1986/87: 100 bil. 14) har jag föreslagit att, i avvaktan på särskild proposition, för budgetåret 1987/88 beräkna ett reservationsanslag av 21,7 milj. kr. till Forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag. Jag avser nu att ta upp denna fråga.

Prop. 1986/87: 74

Projektsamarbete

Bakgrund: Från anslaget Forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag bekostas innevarande budgetår STU:s kostnader för bidrag som utgår enligt förordningen (1984:810) om forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag. Bidraget utgör ett icke projektbundet stöd för att främja forskning och utveckling inom mindre företag som i hög grad är beroende av teknisk kompetens inom företaget, s. k. teknikbaserade småföretag.

Skälen för mitt förslag: STU har utvärderat verksamheten och konstaterar att bidragets generella stimulanseffekter är marginella samt att det i huvudsak är företag lokaliserade till högskoleorter som har sökt och erhållit stöd. Jag anser, i likhet med STU, att de generella stimulanseffekterna är små. Jag förordar därför att systemet med forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag avskaffas.

Flera av mina övriga förslag kompenserar de små och medelstora företagen för denna stödform som jag nu föreslår ska upphöra. Härvid kan nämnas:

- Förslaget om att Industrifonden skall inrikta sin verksamhet mot små och medelstora företag i stället för de allra största.
- Den kraftfulla ökningen av resurser till STU. STU:s företagsstöd och teknikspridningsinsatser är inriktade mot de små och medelstora företagen.
- Innovationsstöd och teknikspridning till små och medelstora företag inom ramen för informationsteknologiprogrammet.
- Förslaget om att Norrlandsfonden i större utsträckning än tidigare inriktar sin verksamhet på finansiering av industriellt utvecklingsarbete i små och medelstora företag.

10.4 Stöd till teknisk infrastruktur

10.4.1 Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet

Mitt förslag: Ett nytt reservationsanslag bör föras upp för budgetåret 1987/88. Under detta nya anslag, F 3. Bidrag till Stiftelsen Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet, bör medel anvisas för verksamheten vid STATT. För budgetåret 1987/88 har jag beräknat 26,4 milj. kr. Jag återkommer till detta i avsnitt 17.

Under innevarande budgetår finansieras statens bidrag till Stiftelsen Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet (STATT) från anslaget F 1. Styrelsen för teknisk utveckling: Teknisk forskning och utveckling.

Bakgrund: STATT har i sin nuvarande form funnits sedan år 1981. Den tekniska attachéverksamheten som sådan har emellertid funnits i 40 år, dvs. sedan slutet av andra världskriget. Attachéverksamheten, som började med en attaché i USA (New York) omfattar nu ett 60-tal personer på nio strategiska platser i världen. I USA finns det attachékontor i Washington, Los Angeles och San Fransisco. I de tre viktigaste industriländerna i Västeuropa finns det kontor i Paris, Bonn och London. Dessutom finns det attachékontor i Sovjetunionen (Moskva), Kina (Peking) och Japan (Tokyo). Dessa sju länder svarar sammanlagt för mer än 90 % av världens samlade forsknings- och utvecklingsinsatser.

Attachékontoren är i allmänhet lokaliserade vid de svenska ambassaderna. Från vissa attachékontor sker även specialistbevakning av länder, där attachéverksamheten inte är etablerad. Hela verksamheten administreras från ett hemmakontor i Stockholm.

Organisationsformen och arbetssättet för STATT har ändrats under åren. Attachéverksamheten är nu ett offensivt "teknikpolitiskt instrument" med uppgift att förse svenska företag, organisationer och myndigheter med teknisk, vetenskaplig och industriell information. Verksamheten har utvärderats vid ett flertal tillfällen. De allmänna omdömena om STATT är mycket goda.

Skäl för mitt förslag: Medel för verksamheten vid STATT har tidigare anvisats under anslaget F 1. Styrelsen för teknisk utveckling: Teknisk forskning och utveckling som en separat anslagspost. Som framgår av vad jag nyss har nämnt har emellertid verksamheten nu nått en sådan omfattning och självständighet att det är motiverat med ett separat anslag för Stiftelsen Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet.

Sveriges framtid som industrination är beroende av en kontinuerlig tillförsel av ny teknisk kunskap från omvärlden. Det finns också ett behov av en vidgad teknikpolitisk utlandsbevakning, eftersom teknikpolitiken under det senaste decenniet blivit ett tungt inslag i de flesta länders politiska program. Här finner jag att STATT har en viktig funktion att fylla.

Vi upplever nu och inom en överskådlig tid en kraftigt fortsatt internationaliseringsprocess inom praktiskt taget alla verksamhetsområden. Denna internationalisering medför bl. a. att personliga internationella kontakter kommer att öka samt att företag och organisationer i Sverige fortlöpande kommer att utveckla sina internationella verksamheter. Attachésystemet kan här ge en överblick, förklara sammanhang och ge en vidgad syn på den tekniska utvecklingen utomlands. Detta finner jag väl förenligt med STATT:s grundidé, nämligen att snabbt förmedla intressant teknisk-vetenskaplig och industriell information till svensk förvaltning och svenskt näringsliv.

Med tanke på de stora forsknings- och utvecklingssatningar som görs gemensamt inom Västeuropa vill jag peka på Sveriges behov av en teknisk bevakning av verksamheten inom EG. Enligt min mening bör därför attachéverksamheten på begränsad tid placera en teknisk attaché i Bryssel för att handha dessa frågor. I övrigt har jag för det kommande budgetåret räknat med att attachéverksamheten behåller sin nuvarande omfattning i fråga om befintliga kontor. Den nuvarande basrapporteringen i form av bl. a. rapporter och notiser skall behållas under en treårsperiod.

Mot bakgrund av att det finns nya intressanta regioner i vilka STATT inte har några kontor vill jag emellertid framhålla att det är viktigt att även sådana områden bevakas när det gäller teknik, industriförnyelse och forskningspolitik. Exempel på detta är Italien och Indien. Jag föreslår därför att försöksverksamhet etableras i dessa båda länder.

Verksamhetens innehåll

11.1 Inledning

Småföretagen spelar en viktig roll för utvecklingen av marknadssekonomi. Genom ett högt nyföretagande upprätthålls dynamiken i näringslivet. Småföretagspolitiken syftar till att stimulera nyföretagandet och att undanröja hinder för småföretag med expansionsmöjligheter i syfte att främja ett konkurrenskraftigt näringsliv som ger möjlighet till en ökad och trygg selsättning.

En rad åtgärder vidtas för att stimulera utvecklingen av småföretagandet. Jag har tidigare redovisat min syn på de ekonomisk-politiska ramförutsättningarna (avsnitt 5), infrastrukturens betydelse för näringslivets utveckling (avsnitt 6), arbetet med avreglering och regelförenkling (avsnitt 7) samt teknisk forskning och utveckling (avsnitt 10).

Jag har för avsikt att i detta avsnitt redovisa min syn på de specifika insatser som behövs – som ett komplement till de mer generella åtgärder – för att undanröja hinder för expansion och stimulera utveckling av småföretagen.

Innan jag går närmare in på småföretagspolitikens mål och medel vill jag inledningsvis redogöra för småföretagens betydelse och nämna något om den ekonomiska utvecklingen i småföretagssektorn. Inom industridepartementet har upprättats en promemoria om svenskt näringsliv i ett internationellt perspektiv (bil. 3). I den ges ytterligare uppgifter om bl. a. småföretagens ekonomiska utveckling.

Det finns nästan en halv miljon företag i Sverige, varav mer än 99 % är små eller medelstora, dvs. har färre än 200 anställda. Därav tillhör ca 50 000 tillverkningsindustrin. En klar majoritet av dessa företag är familjeägda. Småföretagen har sammanlagt över 1 miljon anställda. Redan det visar att dessa företag har stor betydelse för näringsliv och samhälle.

Småföretagen är viktiga för den tekniska och kommersiella förnyelsen. Det finns en stor idériakedom och förmåga till förnyelse i de mindre företagen. Det gäller såväl nya produkter och systemlösningar som nya former för handel och distribution.

Småföretagen är av fundamental betydelse för marknadsekonomin. En stor småföretagssektor innebär att konkurrensen upprätthålls på olika marknader. Småföretagen kan flexibelt anpassa sig till nya situationer och ställa om produktionsapparaten efter marknadens utveckling.

Småföretagen bidrar i stor utsträckning till vår produktion och export, inte minst som underleverantörer till större företag. Våra storföretags framgångar bygger i hög grad på tillgången till effektiva underleverantörer med en hög teknisk kompetens.

Genom att småföretagen är spridda till olika delar av landet, har de stor betydelse för möjligheterna att nå en tillfredsställande regional balans. Orter med många småföretag står bra rustade inför strukturkriser i stora företag och branscher. En positiv utveckling av småföretagen är angelägen från regionalpolitisk synpunkt, särskilt mot bakgrund av ökade regionala obalanser under senare år.

**Småföretagen –
dynamik i
näringslivet**

**Teknik och
kommersiell
förnyelse**

Underleverantörer

**Stor betydelse för
regional balans**

Etablering och utveckling av småföretag är en nödvändig del av strukturomvandlingen. Eftersom strukturomvandlingen bl. a. leder till att företag och produktområden slås ut genom internationell konkurrens måste näringslivet, bl. a. genom etablering och utveckling av småföretag, tillföras ny verksamhet som ersättning för den som slås ut. För samhället är det därför motiverat att med särskilda medel minska de hinder som kan föreligga för småföretagens utveckling. Bl. a. härigenom kan den industriella produktionen utvidgas.

Det är viktigt att se de små och stora företagen som delar i ett sammanhängande ekonomiskt system. Det är de stora industrikoncernerna som svarar för den största delen av exporten och de internationella kontakterna, medan de mindre industri- och tjänsteföretagen i första hand är underleverantörer och hemmamarknadsinriktade. En expansion inom de stora internationellt inriktade koncernerna ger ofta betydande positiva effekter i de små och medelstora företagen.

Vidare är det viktigt att utgå från att företagen har en livscykel. Många små och medelstora företag är relativt unga och i en tillväxtfas. Det innebär också att de som regel inte har samma ekonomiska karakteristika som äldre företag. Expansionen i företagen påverkar och påverkas av bl. a. de finansiella förutsättningarna och de ekonomiska resultaten. Ett viktigt förhållande är att småföretagen – bl. a. genom att deras satsningar är riskfyllda – kan ha svårt att snabbt ackumulera ett tillräckligt stort eget kapital. Detta kan avläsas genom att soliditeten i regel är lägre i små företag än i större. Det finns anledning att understryka att de skillnader i ekonomiska förhållanden som finns mellan små och stora företag således väsentligen är en naturlig konsekvens av att de små och medelstora företagen befinner sig i en tillväxtprocess. Av den anledningen kan det inte vara ett mål i sig för näringspolitiken att eftersträva en likformighet i fråga om ekonomiska förhållanden i å ena sidan små och medelstora företag och å andra sidan storföretag.

Den ekonomiska utvecklingen i småföretagen är dock mycket positiv. Produktionen och exporten har stigit, kapacitetsutnyttjandet har ökat och investeringarna ligger på en hög nivå. Lönsamheten har kraftigt förbättrats under senare år. Avkastningen på eget kapital låg 1985 på drygt 20 % för små och medelstora industriföretag. Småföretagens export ökade med 50 % mellan åren 1982 och 1984, vilket var mer än för övriga företag.

Nyföretagandet ökar i Sverige. Under åren 1983–1985 beräknas i genomsnitt ca 20 000 företag med helt ny verksamhet ha tillkommit inom näringslivet.

Även sysselsättningen utvecklas positivt i småföretagssektorn. Mellan åren 1982 och 1985 ökade de små och medelstora industriföretagen sin sysselsättning med drygt 5 %, vilket innebär en betydligt starkare uppgång än för de större företagen.

De flesta små och medelstora industriföretag är i privat ägo. Ca 90 % av alla företag med anställda kan klassificeras som familjeföretag. Jag vill i detta sammanhang redogöra för en utredning om uppköp av små och medelstora företag inom industrin som industriverket överlämnade till regeringen i december 1986 (jfr bil. 3, avsnitt 13.5). Av utredningen fram-

Prop. 1986/87: 74

Sammanhängande ekonomiskt system

Positiv utveckling

Uppköp av familjeföretag har liten omfattning

går att uppköpen av familjeföretag i stor utsträckning samvarierar med konjunkturen. Antalet uppköp har därför ökat under de senaste årens högkonjunktur. De uppköpta företagen utgör dock en mycket liten andel, ca 1 %, av det totala antalet små och medelstora industriföretag.

Drygt hälften av köpen görs av andra familjeföretag. Köparföretaget är ofta beläget i geografisk närhet av det uppköpta företaget. I regel görs endast små förändringar av företagets verksamhet och sysselsättning efter uppköpen. Som skäl för att sälja företagen anger ägarna ofta personliga motiv, såsom ålder m. m. Mer sällan anges t. ex. skatteskäl.

Dessa fusioner medverkar enligt industriverket inte i nämnvärd utsträckning till någon ökad ägarkoncentration i näringslivet. Industriverket bedömer att företagsöverlåtelserna har mycket begränsade industri- och regionalpolitiska konsekvenser.

11.2 Småföretagspolitikens mål och medel

Min bedömning: Småföretagspolitikens mål bör ligga fast. Behovet av riktade insatser kvarstår. Politiken inriktas på att stimulera nyföretagandet och att undanröja hinder för småföretag med expansionsmöjligheter, i syfte att främja ett konkurrenskraftigt näringsliv som ger möjlighet till en ökad och trygg sysselsättning.

Bakgrund och skäl för min bedömning: Målen för småföretagspolitiken har behandlats av riksdagen vid flera tillfällen. Senast i regeringens proposition om industriell tillväxt och förnyelse behandlades samhällets insatser för att stimulera utvecklingen av små och medelstora företag (prop. 1983: 84/135, NU: 42. rskr. 379). Småföretagspolitikens mål utgår från småföretagens stora betydelse för

- marknadsekonomins utveckling,
- teknisk och affärsmässig förnyelse,
- produktion och distribution av varor och tjänster,
- sysselsättning,
- underleveranser till större företag,
- den regionala utvecklingen.

Småföretagen möter särskilda utvecklingshinder i form av brist på riskkapital, speciella behov av utbildning samt otillräcklig information och service. Målet för småföretagspolitiken är att undanröja dessa hinder och på olika sätt stimulera företagets produktion, export, förnyelse och konkurrenskraft.

Av stor betydelse för småföretagens utveckling är givetvis den allmänna ekonomiska politik som förts sedan år 1982. Som ett komplement till denna och för att underlätta småföretagens utveckling görs ytterligare insatser. Inom ramen för näringspolitiken uppmuntras och stimuleras nyföretagandet. Småföretagens utveckling underlättas genom bl. a. insatser för att förbättra rådgivning, utbildning och tillgång på riskkapital. Det sker genom att det privata utbudet av utbildning och rådgivning samt finansieringstjänster kompletteras med olika riktade samhällsinsatser.

Målen ligger fast

**Goda
allmänekonomiska
förutsättningar**

Ett av de viktigaste instrumenten i småföretagspolitiken är de regionala utvecklingsfonderna. Staten, landstingen och berörda kommuner har strävat efter att successivt bygga ut organisationen och höja kompetensen och effektiviteten. Anslagen för småföretagsutveckling – som går främst till utvecklingsfonderna – har höjts från ca 100 till ca 150 milj. kr. per år sedan regeringsskiftet år 1982. Under den närmaste treårsperioden kommer insatserna att fortsätta i oförminskad skala.

Som jag tidigare har redovisat (avsnitt 7) pågår ett omfattande arbete som syftar till att förenkla och ta bort regler som medför onödiga kostnader och olägenheter för näringslivet. Erfarenheterna hittills visar på positiva resultat inom ett flertal områden. Så har t. ex. inom skatteområdet genomförts ett antal administrativa reformer – samordnad uppbörd av källskatt och arbetsgivaravgifter, höjda momsgränser m. m. – som är av särskild betydelse för småföretagen. Av särskilt intresse för nyföretagandet är en studie som riksrevisionsverket har utfört på regeringens uppdrag och som syftar till att undersöka möjligheten att samordna olika myndigheters agerande i samband med att nya företag etableras.

Skattefrågorna är väsentliga. Jag har tidigare (avsnitt 5.4) redogjort för vissa skattefrågor som har betydelse för småföretagen. Som därvid nämndes har riksdagen nyligen beslutat att fribeloppet för vinstdelningsskatten skall höjas från 0,5 till 1 milj. kr., vilket gör att en tredjedel av de företag som i dag betalar vinstdelningsskatt blir befriade från den skatten.

Regeringen lägger stor vikt vid överföringen av teknisk kompetens från bl. a. högskolor till småföretag. En rad teknik- och utvecklingscentra har vuxit fram i många regioner. Staten har på olika sätt medverkat i den utvecklingen.

Under de senaste åren har regeringen satsat på även andra innovationsfrämjande åtgärder som har visat sig vara framgångsrika. Bl. a. kan nämnas näringsbidrag till innovatörer från styrelsen för teknisk utveckling, som varje år ger ca 10 uppfinnare möjlighet att på heltid under två års tid ägna sig åt kreativ verksamhet.

Det finns också ca 20 rådgivare i uppfinnarfrågor som är placerade ute i landets olika regioner. Styrelsen för teknisk utveckling har uppdragit åt Svenska Uppfinnareföreningen att utbilda dessa rådgivare och hålla dem med aktuellt arbetsmaterial. Det finns ett stort behov av den här formen av service, väl spridd över hela landet.

Jag har tidigare (avsnitt 10) redogjort närmare för stödet till enskilda uppfinnare. Under budgetåret 1987/88 beräknar jag att 3 milj. kr. bör anvisas till uppfinnarföreningar, vilket är en avsevärd förstärkning jämfört med tidigare år.

Särskilda insatser görs även för att främja småföretagens export. Sveriges Exportråd har avdelat särskilda resurser för detta ändamål. Bl. a. kan nämnas delprogrammet Exportchef-att-hyra. Exportrådet samarbetar med bl. a. industriverket och utvecklingsfonderna. Industriverkets olika branschfrämjande åtgärder innehåller inslag av exportstöd. Insatserna riktar sig i hög grad till små och medelstora företag.

Arbetsmiljöfonden har tidigare finansierat flera småföretagsprojekt. Fondens erfarenheter visar på behovet av en samordnad insats vad gäller

Prop. 1986/87: 74 Utvecklingsfonder

Förenkling och avreglering

Skatter

Teknikspridning

Innovationer

Export

Arbetsmiljö

arbetsmiljön i småföretag. Fonden har därför nyligen beslutat att sammanföra sina insatser till ett särskilt program. Detta kommer att bedrivas i samarbete med parterna på arbetsmarknaden samt SIND och arbetarskyddsstyrelsen.

Exempel på andra insatser som statsmakterna har genomfört under senare år är stöd till industridesign, den särskilda småföretagsfonden och – tillsammans med kooperationen – ett särskilt utvecklingssystem för ny kooperation. Småföretagen får också en stor del av statens betydande regionalpolitiska stödåtgärder i form av lån, bidrag, företagsutvecklande insatser, förbättrad infrastruktur m. m.

Prop. 1986/87: 74

**Design,
finansiering**

**Kooperativ
utveckling**

11.3 De regionala utvecklingsfonderna

Min bedömning: Utvecklingsfondernas inriktning, verksamhet och organisation bör ligga fast. Insatserna bör, liksom hittills, i huvudsak riktas till tillverkande företag. Även företag som tillhandahåller tjänster till industrin och till andra branscher bör ingå i fondernas målgrupp. Liksom hittills ingår också turistföretag i målgruppen.

Bakgrund och skäl för min bedömning: För att genomföra den riktade småföretagspolitiken har en regional utvecklingsfond inrättats i varje län. Fonderna, som är stiftelser, har bildats av staten och landstingskommunerna samt i några fall även kommuner. Verksamheten regleras genom avtal mellan staten, landstingen och berörda kommuner och till avtalen fogade stadgar för stiftelserna. Avtalen är treåriga. Nuvarande avtalsperiod löper t. o. m. kalenderåret 1988. Landstingen och berörda kommuner utser styrelsen i resp. fond och bidrar tillsammans med staten till att täcka fondernas driftskostnader.

En viktig utgångspunkt för fondernas verksamhet är att de skall komplettera det befintliga utbudet av såväl finansierings- som informations- och rådgivningstjänster till småföretagen. Enligt min bedömning är utvecklingsfondernas service- och finansieringsprogram av en mycket stor betydelse för att stimulera småföretagens utveckling. De kostnader som är förknippade med fondernas verksamhet uppvägs på lång sikt av en ökad konkurrenskraft i näringslivet. Fondernas verksamhet skall även stå i samklang med samhällets regionalpolitiska strävanden. De utgör därmed viktiga instrument för att utveckla företag över hela landet och bidrar därigenom till att förbättra den regionala balansen.

Utvecklingsfondernas insatser riktas i första hand mot de tillverkande företagen och företag som tillhandahåller tjänster till industrin samt turistföretag. Krav på att utvidga fondernas målgrupp till att omfatta samtliga näringar har under de senaste åren framförts av SHIO-familjeföretagen, Sveriges Köpmannaförbund och Tjänsteförbundet. Som motiv har bl. a., angetts ett rättvisekrav, dvs. att alla företag oavsett branschtillhörighet borde ha tillgång till samhällets stödåtgärder. Men även tjänstesektorns expansion och informationshällets framväxt är motiv som förts fram i debatten.

**Stat, landsting och
kommuner driver
regionala
utvecklingsfonder**

**Komplettering av
befintliga resurser**

Målgrupp

Mot den bakgrunden vill jag anföra följande. Det finns motiv som talar för att utvecklingsbara företag oavsett bransch, som kan vara i behov av samhällets stöd, bör ha möjlighet att få del av detta. En sådan inställning måste emellertid vägas mot de resurser som kan ställas till utvecklingsfondernas förfogande. Jag förordar därför en fortsatt inriktning på i huvudsak industriföretag. Härvid prioriteras också branscher som dels svarar för huvuddelen av näringslivets tekniska utvecklingsarbete, dels har en produktion som är delvis inriktad på export. Vidare vill jag erinra om att industrin ofta utgör basen för tjänsteverksamhet samt att omfattningen av industrins produktion är otillräcklig och att ett av regeringens mål är att väsentligt utvidga denna.

Jag vill erinra om att en stor del av tjänstesektorn redan i dag ryms inom utvecklingsfondernas målgrupp genom att tjänsteföretag som tillhandahåller tjänster till industrin redan ingår i målgruppen. Försättningsvis bör till målgruppen också kunna räknas tjänsteföretag som riktar sig till andra branscher. Jag räknar vidare med att fonderna inom givna resursramar i högre utsträckning kommer att arbeta med tjänsteföretag.

Det bör vidare nämnas att utvecklingsfondernas etableringsrådgivning och starta-egget-kurser m. m. är tillgängliga för företag i samtliga näringsgrenar. I vissa län lämnar fonderna också särskilt bistånd till länsarbetsnämnden för arbetssökanden som önskar starta egna företag. Erfarenheterna visar att denna del av fondernas verksamhet i stor utsträckning riktas till personer som har för avsikt att starta företag inom handel och service.

Jag övergår nu till vissa frågor som rör utvecklingsfondernas rådgivningsverksamhet.

Utvecklingsfonderna arbetar med olika former av företagsservice, såsom allmän informations- och kontaktverksamhet, översiktliga företagsanalyser och djupare konsultinsatser. Rådgivning till enskilda företag skall i huvudsak inriktas på strategiska frågor av typ produktutveckling, marknadsval etc. För mer omfattande konsultinsatser uttas i regel arvoden. Denna del av konsultverksamheten har ökat markant under senare år.

I samband med förnyelsepropositionen (prop. 1983/84: 135) infördes begreppet strategisk företagsutveckling. Detta syftar till att utvecklingsfonderna skall prioritera företag med utvecklingsmöjligheter och insatser som leder till strategisk utveckling och genomtänkta marknads- och produktval.

Genom att samarbeta djupare med ett antal utvecklingsbara företag bidrar fonderna till att utvecklingspotentialen hos dessa företag snabbt tas till vara. Fonderna kan delfinansiera konsultinsatser i företagen. Om s. k. utvecklingskapital lämnas för produktutveckling, marknadsinvesteringar e. d. kan SIND i efterskott lämna bidrag till fonderna som motsvarar hälften av sådana finansieringsinsatser.

Denna offensiva verksamhet har pågått i knappt två år. Erfarenheterna hittills visar att fonderna samarbetar med företag med goda utvecklingsmöjligheter. Preliminära beräkningar tyder på att dessa företag kommer att väsentligt höja sin omsättning, vinstnivå och sysselsättning. Programmet bör enligt min mening fortsätta med samma höga ambitionsnivå.

Företagsservice

Strategisk företagsutveckling

Jag räknar med att fonderna i sin verksamhet med företagsservice ger ökad uppmärksamhet även åt de kvalitetsfrågor som jag tidigare har berört.

11.4 Vissa finansieringsfrågor

Mitt förslag och min bedömning: Stiftelsen Småföretagsfonden tillförs ytterligare 100 milj. kr. från AP-fondssystemet. Det statliga systemet med s. k. industrigarantilån avskaffas vid ingången av budgetåret 1987/88. Stiftelsen Norrlandsfonden bör inrikta sin verksamhet på små och medelstora företag och samordna den med utvecklingsfondernas i de fyra nordligaste länen.

Skäl för mitt förslag: Jag har tidigare (avsnitt 5) redogjort för min allmänna syn på kapitalmarknadens utveckling. Jag avser nu att ta upp vissa finansieringsfrågor med särskild betydelse för småföretagen.

Genom skilda beslut under år 1985 har regleringen av bankernas utlåningsräntor avskaffats och de s. k. utlåningstaken slopats. Avregleringen har ökat konkurrensen mellan olika långivare och därmed underlättat för företagen att få sedvanliga krediter. Det gäller även småföretagen.

Det finns emellertid bland småföretagen en betydande efterfrågan på finansieringsinsatser med ett högt risktagande. Ofta saknar småföretagen erforderliga säkerheter för krediter. Småföretagens finansieringsbehov kan därför inte helt tillgodoses av den ordinarie kreditmarknaden. Förutom den stora förlustrisken i sådana projekt innebär prövningen av ärendena betydande insatser i form av rådgivning och uppföljning. När det gäller små företag och projekt har bankerna inte alltid möjlighet till ett högt risktagande i kombination med ett sådant kostnadskrävande berednings- och uppföljningsarbete, trots att projekten kan vara lönsamma för både företagen och samhället.

De företag som agerar på den s. k. venture-capital-marknaden (jfr avsnitt 5.2) är ett viktigt inslag men kan inte helt tillgodose småföretagens behov av riskkapital. Venture-capital-företagen inriktar ofta sina investeringar på företag och produkter som utvecklats under ett antal år. Däremot satsas relativt litet på nystartade företag och helt nya produkter. Det är därför motiverat med samhälleliga insatser genom bl. a. de regionala utvecklingsfondernas finansieringsverksamhet och Småföretagsfonden för att tillgodose finansieringsbehoven vad gäller nya företag och nya produkter.

När det gäller kompletterande försörjning med riskkapital och krediter till småföretag har samhället en viktig uppgift att fylla, främst genom *de regionala utvecklingsfonderna*. Riksdagen behandlade utvecklingsfondernas finansieringsverksamhet senast våren 1984 (prop. 1983/84: 135, NU 42, rskr. 379). Verksamheten regleras i förordningen (1982: 682) om statlig finansiering genom regional utvecklingsfond (omtryckt 1984: 556).

Fonderna arbetar för närvarande med olika former av finansiering: rörelselån, garantier samt s. k. utvecklingskapital. Den sistnämnda finansieringsformen kan ges som villkorlån eller bidrag mot royalty. Fonderna i

**Småföretagen
har särskilda
finansieringsbehov**

Riskkapital

**Utvecklings-
fondernas
finansierings-
verksamhet**

vissa län kan också bevilja s. k. regionalpolitiskt utvecklingskapital (prop. 1984/85: 115, AU 13, rskr. 354). Allmänt gäller att fonderna skall komplettera den ordinarie kreditmarknaden genom att bl. a. acceptera en högre risknivå. Jag vill betona att fonderna när det gäller utvecklingskapital har möjlighet att kompensera sitt risktagande genom att få tillbaka väsentligt större belopp än de som har satsats, såvida projekten lyckas väl.

Utvecklingsfonderna hade per den 31 december 1985 utestående lånefordringar på drygt 1 miljard kronor och en likvid reserv i samma storleksordning. En del av denna reserv motsvaras dock av beslutade, ännu inte utbetalade lån m. m. År 1985 gick fonderna in i nya engagemang (brutto) i form av rörelselån med ca 380 milj. kr., garantier med ca 50 milj. kr. och utvecklingskapital med ca 160 milj. kr. Andelen utvecklingskapital av fondernas totala finansieringsinsatser har successivt ökat under senare år.

Jag har tidigare framhållit att krav vad gäller fondernas finansieringsverksamhet bör vara att kapitalet bevaras (prop. 1983/84: 135 s. 153). Detta krav bör ligga fast. En ökad satsning på utvecklingskapital som finansieras med medel från den egna lånefonden, kan dock medföra en temporär urholkning av en fonds reserver, vilket efter några år skall kompenseras av inbetalning av t. ex. royalty till fonden från de projekt som lyckas. Sådana långsiktiga satsningar skulle hindras om utvecklingsfonderna inriktade sig på att kortsiktigt bevara sitt kapital. Pengarna gör bäst nytta när de satsas i framtidsytande projekt i utvecklingsbara företag. Vad jag nu har anfört innebär ingen ändring av den allmänna risknivån i fondernas finansieringsverksamhet.

Den närmare utformningen av fondernas finansieringsverksamhet ankommer det på regeringen att besluta om inom ramen för de huvudlinjer som riksdagen har godkänt. Jag vill för riksdagens information anmäla att jag avser att se över fondernas finansieringsförordning i syfte att göra reglerna enklare.

Jag avser nu att redogöra för den hittillsvarande verksamheten i *Stiftelsen Småföretagsfonden* samt ge förslag till medelstillskott till stiftelsens framtida verksamhet.

Småföretagsfonden inrättades år 1984 (prop. 1983/84: 135, NU 42, rskr. 379). I enlighet med lagen (1984: 704) om ändring i lagen (1983: 1092) med reglemente för allmänna pensionsfonden har riksförsäkringsverket överfört 100 milj. kr. till fonden som stiftelsekapital. Fondens stadgar har fastställts av regeringen. Fonden har en av regeringen utsedd styrelse men är knuten till Sveriges Investeringsbank AB på så sätt att fonden mot ersättning utnyttjar bankens expertis och kansliresurser.

Syftet med fonden är att bidra till att finansiera små och medelstora företag. Fondmedlen skall placeras så att kraven på god avkastning, långsiktighet och riskspridning tillgodoses. Fonden skall årligen för tiden 1985–1987 till AP-fondsystemet överföra en real avkastning som motsvarar 1 % av de tillförda medlen. Avkastningskravet höjs sedan successivt till 3 % fr. o. m. år 1991.

Fonden skall förvärva minoritetsposter i form av aktier, konvertibla skuldebrev m. m. i främst investment- och utvecklingsbolag, som i sin tur är inriktade på att göra placeringar av riskkapital i andra småföretag. Med

Prop. 1986/87: 74

**Mer
utvecklingskapital**

**Långsiktiga
satsningar**

Enklare regler

Småföretagsfonden

**Satsar på
riskkapital i
småföretag**

hänsyn till avkastningskravet har fonden tills vidare inemot 30 % av sina medel i ränteavkastande placeringar.

Per den 31 december 1986 hade fonden använt sina 100 milj. kr. jämte ränteintäkter på följande sätt (milj. kr.)

Genomförda engagemang	46
Beslutade, ej genomförda engagemang	18
Fasta placeringar	29
Likvida medel för satsningar	
i nya projekt och i nuvarande kundföretag	22
Summa	115 milj. kr.

Jag förordar att Småföretagsfonden nu tillförs ytterligare 100 milj. kr. från AP-fondsyttersystemet på samma sätt som när fonden bildades. Fonden bör ha en i huvudsak oförändrad verksamhetsinriktning och placeringspolicy. De utökade resurserna innebär dock att fonden får möjlighet att satsa en större del av sitt kapital än för närvarande i regionalpolitiskt prioriterade områden. Jag förutsätter att fonden kan utveckla ett närmare samarbete med de regionala utvecklingsfonderna.

Ytterligare 100 milj. kr. till småföretagsfonden

Samma krav på avkastning bör gälla för de nya medlen som för de som fonden redan disponerar. Det innebär att fonden fr. o. m. år 1988 till AP-fondsyttersystemet skall överföra en avkastning på 1 % av nuvärdet av de senast tillförda kapitalet.

Det är lämpligt att fonden fortfarande vid behov utnyttjar Investeringsbankens expertis och kansliresurser. Det ankommer på regeringen att besluta om de ändringar av Småföretagsfondens stadgar som kan behövas.

Inom industridepartementet har upprättats ett förslag till lag om ändring i lagen (1983: 1092) med reglemente för allmänna pensionsfonden. Förslaget – som består i ett tillägg i övergångsbestämmelserna – har upprättats i samråd med chefen för socialdepartementet och innebär att riksförsäkringsverket år 1987 skall föra över ytterligare 100 milj. kr. till Småföretagsfonden. Därmed kommer sammanlagt 200 milj. kr. att ha förts över till fonden.

Jag redogjorde våren 1986 (prop. 1985/86: 100 bil. 14, NU 14, rskr. 170) för min syn på *Stiftelsen Norrlandsfondens* verksamhet. Jag förordar att den inriktningen i stort sett ligger fast. Det är dock motiverat att fonden i större utsträckning inriktar sin verksamhet på att finansiera industriellt utvecklingsarbete i små och medelstora företag. Härvid bör ett nära samarbete utvecklas mellan Norrlandsfonden och de regionala utvecklingsfonderna i de fyra nordligaste länen. Vidare kan det vara motiverat att Norrlandsfonden i beredningen av enskilda projekt i ökad utsträckning samverkar med Industrifonden och Småföretagsfonden. Jag har tidigare tagit upp frågor om Industrifondens verksamhet (avsnitt 10).

Norrlandsfonden – ökad inriktning på småföretag

Norrlandsfondens finansiella ställning är för närvarande god. Under budgetåren 1987/88–1989/90 kan fonden inte räkna med statliga kapitaltillskott. Verksamheten måste utformas med hänsyn till detta förhållande.

Det ankommer på regeringen att besluta om den närmare utformningen av Norrlandsfondens verksamhet.

Systemet med *industrigarantilån* behandlades av riksdagen senast våren 1984 (prop. 1983/84: 135, NU 42, rskr. 379). Stödformen har funnits sedan 1950-talet (prop. 1954: 210, NU 29, rskr. 318). För närvarande regleras den i förordningen (1978: 507) om *industrigarantilån* m. m. (omtryckt 1985: 651). Från att från början ha varit riktad till hemslöjd, hantverk och småindustri övergick stödformen i och med statsmakternas beslut våren 1983 till att inriktas mot industriföretag oavsett storlek (prop. 1982/83: 113, NU 39, rskr. 376). Huvuddelen av antalet *industrigarantilån* har under senare år getts till medelstora företag, som genom den statliga garantin har kunnat få banklån även till riskfyllda projekt.

Under senare år har stödformen *industrigarantilån* använts i liten omfattning. Under budgetåren 1984/85 och 1985/86 har garantier tecknats för lån på sammanlagt knappt 90 milj. kr. Avregleringen på kreditmarknaden torde ha underlättat för medelstora företag att få lån utan statlig garanti. En ytterligare förklaring till den låga efterfrågan är att de regionala utvecklingsfonderna har fått ökade möjligheter att ge både egna lån och garantier för banklån. Jag vill erinra om att fonderna utan samråd med SIND kan ge rörelselån på upp till 3 milj. kr. till ett enskilt företag. Det genomsnittliga *industrigarantilånet* låg under budgetåret 1985/86 på knappt 1,5 milj. kr.

Jag förordar att stödformen *industrigarantilån* upphör vid ingången av budgetåret 1987/88. Endast ansökningar som görs dessförinnan bör prövas. Förslaget innebär dock ingen förändring i fråga om åtaganden från statens sida som gjorts eller görs innan stödformen upphör. Med tanke på bl. a. utvecklingsfondernas goda finansieringsmöjligheter räknar jag med att småföretagen inte skall få sina lånemöjligheter försämrade genom mitt förslag. Jag vill erinra om att riskvilliga krediter i form av lokaliseringlån kan lämnas till företag i regionalpolitiskt prioriterade områden.

11.5 Nyetableringsinsatser m. m.

Min bedömning: Insatserna för att stimulera till en ökad nyetablering bör fördjupas och mer än tidigare koncentreras till att ge bestående effekter i nya företag med bärkraftiga affärsidéer.

Skäl för min bedömning: Jag har tidigare (bl. a. avsnitt 4) betonat den stora betydelsen av att nya företag startas och utvecklas. De bidrar allmänt till dynamiken i näringslivet och ersätter sådana företag som slås ut av strukturella och andra skäl.

Vid min anmälan till prop. 1983/84: 135 (s. 157) redogjorde jag för min syn på SIND:s och utvecklingsfondernas verksamhet inledande att stimulera ett ökat nyföretagande. SIND fick särskilda medel för ändamålet för att kunna driva egna projekt och samverka med fonderna. Även länsstyrelserna kan via utvecklingsfonderna bidra till företagsstimulerande åtgärder. Härvid är nyetablering ett prioriterat område.

Jag vill nu för riksdagens information redovisa några av de hittillsvarande insatserna och ge min syn på den framtida verksamheten.

Nyetableringar

Bland de projekt som SIND har finansierat, helt eller delvis, under budgetåren 1984/85–1985/86 kan nämnas:

- radio/TV-serien Nytt företag i samarbete med Utbildningsradion,
- handledarutbildning för starta-eget-kurser,
- datoriserat budgetsystem för nyetablerade företag,
- kvinnliga Företagarskolan i Luleå,
- erfarenhetsträffar för personal vid utvecklingsfonderna, med tonvikt på kvinnligt nyföretagande,
- utredningar, konferenser, mässor m. m.

Utvecklingsfonderna bedriver löpande dels information om nyföretagande, dels starta-eget-kurser, dels individuell rådgivning för och finansiering av nya företag. Kostnaderna belastar i huvudsak de driftbidrag som fonderna får av landstingen, staten och berörda kommuner. Som jag tidigare nämnt omfattar utvecklingsfondernas nyetableringsinsatser alla branscher.

Inom regionalpolitiken förekommer en rad olika aktiviteter för att bl. a. stimulera nyföretagande. Bl. a. bedrivs ett samarbete mellan regionala högskolor och andra regionala organ för att genom s. k. avknoppning starta nya verksamheter som initieras genom forskning och utveckling vid resp. högskola.

Genom att dels allmänt uppmuntra enskilda personer att starta nya företag, dels vidta de konkreta stimulansåtgärder som jag nyss har nämnt har staten bidragit till de senaste årens höga nyetableringsnivå. Enligt statistiska centralbyråns beräkningar har – som jag tidigare nämnt – under åren 1983–1985 i genomsnitt ca 20 000 företag med helt ny verksamhet tillkommit. Därutöver har ytterligare ett stort antal nya företag registrerats till följd av s. k. avknoppningar av vissa verksamhetsgrenar från större företag eller av andra skäl.

Nyföretagandet har en strategisk betydelse för utvecklingen av ett konkurrenskraftigt näringsliv och för att förbättra den regionala balansen. Som jag tidigare har anfört bidrar en hög nyetableringsnivå till att mildra de negativa effekter som är förknippade med en snabb strukturomvandling. Genom ett högt nyföretagande upprätthålls dynamiken i näringslivet, nya idéer prövas på marknaden och sysselsättningstillfällen skapas. Jag förordar därför att SIND även i fortsättningen får disponera särskilda resurser för att stimulera och utveckla nyetableringar, med hjälp av bl. a. utvecklingsfonderna.

En brett upplagd verksamhet har hittills bidragit till att väcka intresse för att starta eget och till att nya företagare fått en inledande utbildning och rådgivning. Det är dock väsentligt att insatserna i fortsättningen kan vara relativt djupgående, så att de ger bestående effekter och medverkar till en långsiktigt positiv utveckling i de nyetablerade företagen. Med tanke på SIND:s och utvecklingsfondernas begränsade resurser kan denna inriktning innebära behov av en större samverkan med andra organ vad gäller den breda inledande rådgivningen till bl. a. personer som är allmänt intresserade av att starta eget. När det gäller denna allmänna rådgivning vill jag betona att många kommuner redan i dag bedriver en sådan verksamhet. Det är positivt att många kommuner har upprättat näringslivsprogram eller

Prop. 1986/87:74

Starta eget

**Hög
nyetableringstakt**

**Mer djupgående
insatser**

på annat sätt tagit initiativ för att, inom ramen för sin kompetens, allmänt främja det lokala näringslivet. Dessa insatser av kommunerna innebär att utvecklingsfonderna, kan ägna större resurser åt en mer djupgående rådgivning åt nya företag med bärkraftiga affärsidéer. Jag vill i detta sammanhang erinra om att stat-kommun-beredningen i sitt nyligen avgivna betänkande Kommunal Näringslivspolitik – samverkan med staten och näringslivet (Ds C 1986: 16) har anfört att kommunernas och landstingskommunernas åtgärder inom näringspolitiken måste tillmätas stor betydelse och att de nuvarande kompetensreglerna ger kommunerna möjlighet att göra betydande lokala näringslivsinsatser.

Det är angeläget att utvecklingsfonder även kan avråda från att starta företag i de fall där affärsidéerna inte håller. På så sätt begränsas antalet misslyckade företagsetableringar.

Samtidigt som antalet nyetablerade företag har ökat har även antalet konkurser ökat kontinuerligt. Fram till år 1980 ökade konkurserna med i genomsnitt ca 2 % per år. Därefter har ökningstakten legat på ca 10 % per år. En liknande ökning av konkursfrekvensen har inträffat i andra länder med en hög nyetableringsfrekvens. Relativt sett utgör de konkursdrabbade företagen en liten andel (1 %) av det totala antalet företag.

SIND har i november 1985 redovisat en rapport (bilaga 4) om konkursorsaker och föreslagit vissa åtgärder för att minska antalet konkurser. Rapporten har remissbehandlats (bilaga 5).

Bland konkursorsakerna framhålls särskilt bristen på kunskap hos företagsledningarna. SIND föreslår därför en ökning och fördjupning av samhällets insatser med utbildning och information i samband med bl. a. att nya företag startas. Remissinstanserna är i huvudsak positiva till dessa förslag, liksom till ett förslag om förbättrad konkursstatistik. Det senare förslaget berör frågor som det ankommer på statistiska centralbyrån att ta ställning till. Jag återkommer strax till utbildningsfrågorna (avsnitt 11.7).

Vidare föreslås en ändring av förmånsrättsordningen i konkurser när det gäller lönefordringar. Denna fråga behandlas för närvarande av lönegarantiutredningen (A 1982: 04). Jag är därför inte beredd att nu ta initiativ till någon sådan ändring i förmånsrättsordningen. Jag vill dock nämna att regeringen idag har föreslagit att fordringar på grund av revisionsuppdrag i konkursdrabbade företag skall få förmånsrätt i konkurser (prop. 1986/87: 90).

Kvinnor har länge varit en stor grupp bland de som startar nya företag. Mot bakgrund av näringsutskottets yttrande våren 1985 (NU 1984/85: 23 s. 26–27, rskr. 242) har regeringen tillsammans med landstingsförbundet verkat för att varje fond skall utse en jämställdhetsansvarig. Aktiviteterna har i de olika fonderna varit av många olika slag och också varierat i intensitet. Erfarenheterna hittills visar att behovet av stöd till kvinnliga företagare är stort i form av utbildning, rådgivning och kontaktskapande verksamhet. Jag ser denna verksamhet som ett naturligt inslag i fondernas arbete.

Regeringen har gett ett flertal utvecklingsfonder särskilt finansiellt stöd för att mer aktivt arbeta med unga företagare. Erfarenheterna hittills av denna verksamhet är positiva.

Jag har nyss (avsnitt 11.3) behandlat frågan om de regionala utvecklings-

Prop. 1986/87: 74

**Konkurserna ökar,
men är relativt få**

**Kunskapsbrist
viktig
konkursorsak**

**Satsningar för
kvinnor**

fondernas målgrupp och därvid förordat att fonderna koncentrerar sina insatser till tillverkande företag, turistföretag och företagsinriktade tjänsteföretag. När det gäller nyetableringsverksamheten bör dock SIND och fonderna liksom hittills vara fria att inrikta åtgärderna mot företag och blivande företagare inom även andra områden.

Prop. 1986/87: 74

11.6 Underleverantörsfrågor

Som underleverantörer räknas företag som framställer produkter och tjänster som är avsedda att ingå i ett köparföretags slutprodukt. Underleverantörssystemet är särskilt betydelsefullt i verkstadsindustrin. Bland små och medelstora företag dominerar underleverantörsrollen; bland de större företagen dominerar köparrollen.

Under 1980-talet har köparföretagen tydligt markerat att de ställer nya krav på sina leverantörer. En strävan har varit att minska antalet leverantörer och öka flexibiliteten bl. a. för att motsvara företagens krav på "just in time"-produktion.

Ökade krav på underleverantörerna

I en studie som genomförts gemensamt av Metallindustriarbetareförbundet och Mekanförbundet våren 1986 konstateras att storföretagen i verkstadsindustrin är inne i en omvandlingsprocess med inriktning mot högre kvalitet, minskad kapitalbindning och utnyttjande av ny teknik. Detta medför bl. a. ökade krav på fungerande kvalitetsstyrningssystem hos underleverantörerna. I ökad utsträckning kommer därför också de små och medelstora företagen att genomföra liknande insatser. Underleverantörssystemet är ett finmaskigt nätverk av företagsrelationer, vilket kommer att utgöra basen för att sprida de kunskaper och krav som hör samman med den nya inriktningen. Anpassningen är inte utan problem och det är troligt att de nya kraven på svenska underleverantörer kommer att leda till en viss utslagning bland de företag som saknar tillräckliga resurser för att genomdriva långsiktiga åtgärdsprogram.

SIND och de regionala utvecklingsfonderna genomför en rad särskilda aktiviteter för att stärka svenska underleverantörer. Exempel på sådana insatser är mässtdeltagande, kontakträffar mellan underleverantörer och större köpare samt kursverksamhet. Dessutom medverkar de regionala utvecklingsfonderna genom finansieringsinsatser och åtgärder inom företagsserviceområdet till att förbättra underleverantörernas situation.

Problemen för underleverantörsföretagen innefattar även den typ av problem som småföretagen i allmänhet möter. De insatser som SIND och de regionala utvecklingsfonderna erbjuder ger därför goda möjligheter att stärka underleverantörernas position på marknaden. Även inom ramen för Exportrådets verksamhet genomförs särskilda insatser för underleverantörer i exportfrämjande syfte.

Härutöver kan det finnas behov av särskilda insatser för att möta köparföretagens krav på underleverantörerna. Kraven på rätt och jämn kvalitet, god service, rätt pris och säker leverans i rätt tid ökar. Insatserna bör bl. a. ta sikte på att öka samarbetet mellan underleverantörerna för att minimera antalet kontaktytor sett från köparföretagens horisont. De teknikcentra som etablerats på en rad håll, i vissa fall med statligt stöd, kan spela en

Kvalitet och säkra leveranser

viktig roll när det gäller att bistå underleverantörsföretagen i tekniska frågor.

Prop. 1986/87: 74

Industrifonden medverkar på olika sätt med rådgivning och finansiering i syfte att höja kompetensen hos svenska underleverantörer. Riktlinjer m. m. för fondens verksamhet har redovisats tidigare (avsnitt 10.2.).

Särskilda insatser i form av rådgivning och utbildning har beslutats för att stärka underleverantörsföretag i Uddevallaregionen. Sammanlagt har 3.8 milj. kr. anslagits för ändamålet. Utvecklingsfonderna i Göteborgs och Bohus län samt Älvsborgs län svarar för att insatserna genomförs.

11.7 Utbildningsfrågor

Mitt förslag och min bedömning: Reservationsanslaget Bidrag till Stiftelsen Institutet för Företagsutveckling utgår ur statsbudgeten.

SIND bör samordna och fördela de statliga resurserna till stiftelsen och annan småföretagsinriktad fortbildning. Medlen bör disponeras från anslaget Småföretagsutveckling. Verkets stöd till stiftelsen bör delas upp i en årlig basresurs och bidrag för speciella småföretagsinsatser.

SIND har i september 1986 överlämnat utredningsrapporten Kompetensutveckling för konkurrenskraft (bil. 6). Verket slår fast dels betydelsen av kompetent, välutbildad personal för att företagen skall bli framgångsrika, dels att staten har ett ansvar i detta sammanhang. Småföretagen har generellt sett ett betydande fortbildningsbehov samtidigt som deras kunskap om utbudet är bristfälligt. Ingen kursarrangör ägnar sig idag huvudsakligen åt småföretag. Det beror bl. a. på att småföretagen anses utgöra en olönsam marknad att bearbeta.

SIND gör en närmare analys av dels verksamheten hos de regionala utvecklingsfondernas sex s. k. utbildningsenheter, dels Stiftelsen Institutet för Företagsutveckling (SIFU). För utbildningsenheternas del skisserar industriverket en möjlig utveckling med ökade resurser och en ombildning till särskilda utbildningsstiftelser. Verket föreslår dock tills vidare en i stort sett oförändrad organisation och verksamhet.

SIFU spelar enligt SIND en viktig industripolitisk roll, främst inom teknikområdet. Verket föreslår att det industripolitiskt motiverade statliga stödet ges dels som en basresurs till SIFU, dels för specificerade program som verket och stiftelsen kommer överens om. SIND föreslår att verket i fortsättningen får besluta om sådana statsbidrag till SIFU. På så sätt kan de statliga insatserna för småföretagsinriktade utbildningsinsatser samordnas bättre, eftersom verket redan nu förfogar över vissa andra resurser för detta ändamål (anslaget Småföretagsutveckling). Vidare föreslår verket att SIFU får bidrag av statsmakterna från regionalpolitiska medel för att täcka merkostnaderna för SIFU:s dubbla lokalisering till Stockholm och Borås.

Remissinstanserna: SIND:s utredningsrapport har remissbehandlats (bil. 7). Remissopinionen är splittrad. Vissa instanser tillstyrker att SIND får i uppgift att besluta om bidrag till SIFU. Andra befarar t. ex. en ökad byrå-

**Betydande
fortbildningsbehov**

**SIFU och
utvecklings-
fonderna**

krati eller att SIFU:s självständighet kan gå förlorad med en sådan ordning. En åsikt som förs fram är att SIND och utvecklingsfonderna inte bör få utökade personella resurser för sin fortbildningsverksamhet.

Många instanser betonar viktén av att även andra utbildningsorgan än SIFU bör ha möjlighet att få bidrag för kursutveckling m. m. I fråga om allmänt utökade statliga satsningar på fortbildning för småföretag finns både positiva och negativa åsikter bland remissorganen.

Skäl för mina ställningstaganden: Goda möjligheter till fortbildning är en förutsättning för en gynnsam utveckling av små och medelstora företag. Fortbildning bedrivs såväl i privat som i samhällets regi, varvid samhällsin-satserna avses komplettera den privata verksamheten. Inom industridepartementets verksamhetsområde bedrivs fortbildningsverksamhet för småföretag av SIFU, SIND och de regionala utvecklingsfonderna. Jag vill, i likhet med bl. a. skolöverstyrelsen och universitets- och högskoleämbetet betona att andra viktiga insatser görs bl. a. inom ramen för högskolornas uppdragsutbildning samt av Komvux och Statens Skola för Vuxna i Härnösand (SSVH) som medverkar i bl. a. skolöverstyrelsens glesbygdsprojekt.

Det är angeläget att olika aktörer fortsätter att utveckla och erbjuda utbildning för småföretag. Det gäller både privata utbildningsföretag och offentliga institutioner som högskolor, komvux, SSVH m. fl.

Jag vill också erinra om de olika kompetensutvecklande insatser som görs inom ramen för regionalpolitiken. De resurser för sådana åtgärder i regionalpolitiskt prioriterade regioner som regeringen föreslog i budgetpropositionen 1987 bör bl. a. kunna användas till att stödja projekt som syftar till att på olika sätt höja kompetensen inom småföretagen i dessa regioner, exempelvis genom utbildning.

Småföretagen har mycket skilda behov. En individuell anpassning av åtgärderna till företagens situation kräver ofta aktiva insatser på lokal och regional nivå. Utvecklingsfonderna har därför en viktig roll att spela, bl. a. som förmedlare av fortbildningstjänster. Mot bakgrund av vad jag nyss har anförts om nyetablering m. m. (avsnitt 11.5) anser jag vidare att utbildning på områdena starta eget och driva eget företag bör ägnas stor uppmärksamhet. Det ankommer på SIND att ta ställning till hur detta närmare skall organiseras. I likhet med vad SIND anförts i sin rapport (bilaga 4) om konkursutvecklingen bör utbildningsinsatserna vad gäller nyetableringar och nystartade företag utökas och fördjupas. Jag vill betona att det är angeläget att berörda offentliga organ även i framtiden i hög grad anlitar den kompetens och de resurser som finns i den privata utbildningssektorn, t. ex. hos branschorganisationerna. Detta har också påpekats av flera remissinstanser.

Det ankommer på SIND att i samråd med övriga huvudmän och fonderna själva, inom ramen för konsortialavtal och stadgar, organisera fondernas gemensamma funktioner för utbildning.

SIFU inrättades år 1980 och skall bedriva fortbildning för främst små och medelstora företag i bl. a. tekniska ämnen (prop. 1979/80: 88, NU 41, rskr. 274). SIFU:s kunder kommer i dag från såväl småföretag som större företag och offentlig förvaltning.

Prop. 1986/87: 74

**Även andra
resurser**

**Fördjupade starta
eget-insatser**

Ett skäl för staten att bedriva verksamheten och stödja den med bidrag har varit att SIFU kan tillhandahålla vissa kurser som inte är lönsamma i snäv företagsekonomisk mening men som ändå gynnar företagens utveckling och påskyndar teknikspridningen. SIFU kan av samhällsekonomiska skäl ta stora risker med ny oprövad utbildning och visa uthållighet i sitt utbud av kurser (jfr prop. 1979/80: 88 s. 10).

SIFU är ålagd att bedriva verksamhet i både Borås och Stockholm, vilket minskar möjligheterna till lönsamhet i företagsekonomisk mening. Statsbidraget till SIFU har nästan halverats från 22 milj. kr. budgetåret 1982/83 till 12 milj. kr. för 1986/87. SIFU:s självfinansiering i form av kursavgifter täcker för närvarande drygt 80 % av kostnaderna.

I likhet med SIND och flera remissinstanser anser jag att statens bidrag till SIFU bör samordnas med SIND:s resurser för småföretagsinriktad fortbildning. Jag förordar därför att reservationsanslaget *Bidrag till Stiftelsen Institutet för Företagsutveckling* utgår från statsbudgeten. SIND bör besluta om dels årliga basresurser för att SIFU skall kunna långsiktigt upprätthålla en småföretagskompetens, dels löpande bidrag för småföretagsinsatser som verket och SIFU kommer överens om. Jag räknar med att denna nya finansieringsordning inte på kort sikt medför någon väsentlig minskning av SIFU:s resurser. Liksom hittills bör även större företag och offentlig förvaltning på kommersiell basis kunna anlita stiftelsen.

Det ankommer på regeringen att besluta om erforderliga ändringar i SIFU:s stadgar.

Jag vill betona att den nya finansieringsordningen inte bör minska möjligheterna för även andra utbildningsorgan att såsom nu få bidrag av industriverket för att bl. a. anpassa sin utbildning så att den passar småföretag.

Jag är inte beredd att förorda särskilda regionalpolitiska medel till SIFU. Jag är medveten om att SIFU:s dubbla lokalisering medför intäktsbortfall och vissa merkostnader för bl. a. hyra och löpande drift. Det får dock ankomma på SIND att ta hänsyn till detta när basresursen till SIFU bestäms.

11.8 Teknikspridning

Teknik- och kompetenshöjande åtgärder med samhällets medverkan bör i första hand riktas till små och medelstora företag. De större företagen klarar som regel utvecklingsarbete, introduktion av ny teknik etc. med egna resurser.

De industri- och näringspolitiskt motiverade insatserna för teknikspridning bör medverka till att utveckla och förnya näringslivet. Insatserna bör bestå av förmedling av kunskap om ny teknik och kontaktskapande aktiviteter. De resurser som bör utnyttjas är i första hand universitet/högskolor, kollektiva forskningsinstitut och andra typer av resurscentra (t. ex. teknik- och utvecklingscentra). Insatserna bör främst rikta sig till små och medelstora företag. Teknikspridningsinsatserna bör också ges en regionalpolitisk inriktning.

**Ökad samordning
SIFU—SIND—
Utvecklings-
fonderna**

**Småföretagen
främsta målgrupp**

Ett nära samarbete måste finnas mellan de organ som har ett ansvar för att sprida ny teknik, nämligen utvecklingsfonder, länsstyrelser, läns skolnämnder, länsarbetsnämnder, kontaktsekreteriaten vid universitet och högskolor samt näringslivets organisationer. Centralt bör SIND, STU, skolöverstyrelsen (SÖ) samt universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) ge ett aktivt stöd i detta arbete.

De regionala utvecklingsfonderna har genom sina insatser inom områdena företagsservice och finansiering en naturlig uppgift i arbetet med att sprida ny teknik till småföretagen. Utöver fondernas ordinarie verksamhet pågår olika projekt där fonderna deltar. Som exempel kan nämnas projektet "Ny teknik i rätt tid", som SIND har initierat. Syftet är att sprida kännedom om nya tekniker och nya organisatoriska lösningar och att erbjuda småföretagen möjligheter att närmare studera om teknikförnyelse ytterligare kan utveckla företagets affärsidé till ekonomisk framgång. Erfarenheterna hittills av denna verksamhet är positiva och visar på behovet av att initiera projekt för att få igång en teknikspridningsprocess.

Jag vill i detta sammanhang också erinra om kvalitetsfrågornas betydelse i enlighet med vad jag tidigare har anfört. Det är väsentligt att möjligheterna till höjd kvalitet tillvaratas och beaktas vid ianspråktagandet av ny teknik.

Att utnyttja och komplettera befintliga forsknings-, utbildnings- och utvecklingsorgan och företag samt nätverk mellan dessa är ett viktigt inslag i arbetet.

De regionala FoU-råd och forskningsstiftelser som vuxit fram, inte minst i anslutning till de mindre högskolorna, medverkar till ett förbättrat kontaktnät och effektivare former av informationsutbyte och kunskapsöverföring. Det växande antalet funktioner av typ kontaktsekreteriat vid både större och mindre högskolor har också sådana uppgifter.

S. k. teknikcentra som bygger på samverkan mellan olika intressenter – näringsliv, gymnasieskola, högskola m. fl. – syftar till att på olika sätt underlätta att ny teknik sprids till främst små och medelstora företag. Också sådana centra är viktiga inslag i teknikspridningsprocessen. Verksamheten vid dessa centra kan bestå av konsultverksamhet (t. ex. CAD/CAM), utvecklingsarbete (prototyp tillverkning m. m.), utbildning (för gymnasieskola, kommunal vuxenutbildning, högskola, företag, länsarbetsnämnd m. fl.) och uthyrning av teknisk utrustning. Verksamheten finansieras ofta gemensamt av intressenterna. Vissa teknikcentra med regional verksamhet kan också innehålla avancerad teknologi som gör att forskning och utveckling är en viktig del av verksamheten (t. ex. Daltek och teknikcentra i Sandviken och Hagfors). De har därmed på dessa områden en nationell betydelse.

Inom ramen för det föreslagna informationsteknologiprogrammet inryms en rad åtgärder som syftar till att sprida ny teknik (avsnitt 10.1).

Alla de nämnda resurserna för att sprida ny teknik har stor betydelse för utvecklingen av små och medelstora företag i alla delar av landet. Skillnaden i behoven mellan de regionalpolitiskt prioriterade regionerna och landet i övrigt är att det i de förra regionerna finns en eftersläpning i tillgången på nämnda resurser och bredden på dessa samt att tillgänglighe-

Prop. 1986/87: 74

**Utvecklings-
fonderna**

Teknikcentra

ten bl. a. på grund av långa avstånd är sämre. De mer allmänt inriktade teknik- och kompetensspridningsinsatserna bör därför ha sin tyngdpunkt i olika åtgärder för att dels göra de små och medelstora företagen uppmärksamma på de behov och möjligheter som finns, dels hjälpa dessa företag att få del av insatserna.

Beträffande åtgärder i de regionalpolitiskt prioriterade regionerna måste dessa ha en betydligt större bredd och också i hög grad inriktas på att komplettera och bygga upp kompetensstrukturen.

Det regionalpolitiskt prioriterade området för insatser som främjar teknik- och kompetensspridning omfattar stödområdet och vissa stödjepunkter i nära anslutning till detta samt de delar av Bergslagen som inte tillhör stödområdet. Vidare bör vissa insatser kunna göras som främjar utvecklingen i sydöstra Sverige. Beträffande regionalpolitiska insatser för kompetensutveckling och teknikspridning har dessa redovisats i budgetpropositionen (prop. 1986/87: 100 bil. 14). STU har redovisat förslag till en regional innovationspolitik som föreslås omfatta såväl företagsinriktade insatser som insatser som ändrar rambetingelserna för företagen. STU redovisar bl. a. förslag om ett "riksnät" av teknikcentra. Dessa teknikcentra skulle skaffa sig en hög kompetensnivå – specialisera sig – inom ett visst teknikområde.

Innan ställning tas till STU:s förslag bör resultatet av det teknikspridningsuppdrag, som SIND, STU, UHÅ och SÖ skall redovisa till regeringen i mars 1987, avvaktas.

11.9 Design och kvalitet

Mitt förslag: Särskilda medel ställs till SIND:s förfogande för att under ytterligare en treårsperiod stimulera designverksamhet främst i små och medelstora företag.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: Design är och kommer under de närmaste åren att vara ett viktigt medel för att stärka konkurrenskraften i svensk industri och i synnerhet de små och medelstora företagen. Det kommer därför även under de närmaste åren att behövas speciella insatser för att stimulera företagen att satsa på god design. Liksom hittills bör insatserna riktas till produktutveckling och design i tillverkande företag. Insatserna bör ta sikte på att stärka hela företags identitet. Information, utbildning och konsultstöd är viktiga inslag i ett sådant program.

Inom ramen för branschprogrammen för tekoindustrin och den träbearbetande industrin genomförs olika typer av insatser för att utveckla företagens design. Exempel på sådana insatser är konsultstöd, utbildning, mässdeltagande, resor och exportfrämjande insatser. Industriverket har i samverkan med STU i flera år bedrivit en viss designstödande verksamhet som är riktad till möbelindustrin. Denna verksamhet avser verket att bygga ut.

Erfarenheterna hittills visar att intresset för design hos de svenska tekoföretagen ökar. Det gäller även efterfrågan på SIND:s insatser i fråga

**Stärka
konkurrenskraften
genom design**

Branschprogram

om design i denna bransch. Även det produktionstekniska utvecklings- och utbildningscentrum, Proteko, som nu byggs upp i Borås, bör på olika sätt kunna medverka i designinsatser riktade till framför allt mindre företag. Jag räknar med att SIND och Proteko tillsammans kan utarbeta ett program för hur Proteko bäst skall kunna främja tekoföretagens design-verksamhet och utbildning av designers.

En treårig försöksperiod med designfrämjande åtgärder inleddes budgetåret 1984/85. Totalt har 15 milj. kr. anslagits för dels etablering och drift av ett Design Center i Stockholm, dels insatser för att främja design i enskilda småföretag.

Verksamheten vid Design Center består av två huvudområden, dels att förmedla kontakter mellan industri och industridesigners, dels av en program- och utställningsverksamhet. Försöksperioden går ut den 1 juli 1987.

Det är en tids- och resurskrävande uppgift att bygga upp ett Design Center. Resurser bör därför tillföras under ytterligare tre år. På sikt bör verksamheten i högre utsträckning kunna finansieras genom bl. a. konsultintäkter. Enligt vad jag har erfarit avser SIND att mot bakgrund av erfarenheterna hittills lämna förslag till Design Centers fortsatta verksamhetsinriktning, huvudmannaskap, finansieringsformer och lämplig organisationsform. I god tid före treårsperiodens slut bör verksamheten utvärderas.

Parallellt med att Design Center byggdes upp har särskilda medel satsats på designfrämjande insatser i enskilda företag. SIND har tillsammans med bl. a. de regionala utvecklingsfonderna genomfört en rad aktiviteter för produktutveckling och designinsatser i enskilda företag. Erfarenheterna visar på mycket goda resultat med relativt sett små medel. Jag anser därför att verksamheten bör fortsätta. SIND bör liksom hittills via de regionala utvecklingsfonderna svara för högst 50 % av kostnaderna. Insatserna bör ta sikte på att stärka hela företagets identitet, inte enbart produkten som sådan. En helhetssyn på designinsatserna eftersträvas. I den mån intiativ till designfrämjande insatser kommer fram lokalt, bör dessa samordnas med verksamheten vid de regionala utvecklingsfonderna.

I min redogörelse för de krav som i framtiden kommer att ställas på svenskt näringsliv har jag betonat vikten av anpassning till marknadens krav, behov och förväntningar samt nödvändigheten av att samtidigt ta till vara alla möjligheter till en effektiv produktion av såväl varor som tjänster. Endast genom en fungerande kvalitetsstyrning av verksamheten kan dessa krav uppfyllas.

Det är en uppgift för den nationella kvalitetsoffensiven att informera om detta samt underlätta och stimulera kvalitetsarbete i företag och förvaltningar.

De små och medelstora företagen är allt oftare utsatta för krav på att ha effektiva kvalitetsstyrningssystem. Jag räknar med att de regionala utvecklingsfonderna och SIND liksom övriga berörda myndigheter inom ramen för kvalitetsoffensiven vidtar olika kvalitetsfrämjande åtgärder. Som exempel kan nämnas SIND:s medverkan i den kompetensupbyggnad i ämnet kvalitetsstyrning vid Chalmers Tekniska Högskola och Handels-högskolan i Göteborg, som jag tidigare har redogjort för.

Design Center

Utvecklings- fonderna

Kvalitetsoffensiv

11.10 Kooperativ utveckling

Frågor som rör kooperativ utveckling har behandlats av statsmakterna vid flera tillfällen. Huvudsyftet med de statliga åtgärderna har varit att jämställa villkoren för utveckling av kooperativa företag med de villkor som gäller för aktiebolag och andra företagsformer. Insatserna har främst rört kapitalförsörjning, forskning och utveckling, utbildning m. m. Senast våren 1986 beslutades om medel för kooperativ utveckling i nära anslutning till Kooperationen och Kooperativa rådets verksamhet (anslaget Småföretagsutveckling). Det förutsattes att Kooperationen själv skulle bidra med motsvarande belopp.

Kooperationen och staten har i september 1986 beslutat att bygga upp ett *Kooperationens utvecklingssystem*. Verksamheten skall omfatta åtgärder på tre områden: allmänna informations-, utbildnings- och utvecklingsinsatser, kooperativ företagsservice samt stöd till uppbyggnad av lokala kooperativa utvecklingscentra.

Kooperationen kommer att medverka i finansieringen med upp till 50 % av kostnaderna, eller högst 2,5 milj. kr., per år.

Jag vill understryka att denna insats skall ses som en temporär åtgärd för att initiera och påskynda uppbyggnaden av kompetens och andra resurser för att utveckla ny kooperativ verksamhet inom skilda områden. På sikt bör dessa utvecklingsresurser kunna integreras med samhällets generella näringspolitiska organisation, i första hand SIND och utvecklingsfonderna. Väsentligt är härvid att den kooperativa specialkompetensen även i denna miljö kan bevaras och utvecklas. Det är därför lämpligt att successivt söka finna former för en regional och central samverkan mellan berörda intressenter.

Under 1986 har genomförts informations- och utbildningsinsatser som varit riktade till lärare, ungdom, glesbygdsmråden samt till personal inom kooperativa organisationer och statliga organ. En seminarieserie under den sammanfattande rubriken Kooperativa framtidsperspektiv har genomförts. Det ökade intresset bland kvinnor för att starta företag berör även Kooperationen. Föreningsbanksrörelsen har bl. a. medverkat till att starta kvinnliga företagsorganisationer, kvinnomässor och utbildningsaktiviteter. Ett omfattande studie- och utbildningsmaterial för kvinnligt företagande, benämnt *Kvinnor och Ekonomi*, har tagits fram. Vidare har initiativ tagits för att kartlägga förutsättningarna för kooperativ verksamhet inom det sociala tjänsteområdet. Även frågan om en förnyad analys av den etablerade Kooperationens villkor har aktualiserats.

Åtgärderna för kooperativ utveckling har kanaliserats via kooperativa rådet som är Kooperationens och statens gemensamma operativa organ.

Rådet skall initiera eller medverka i kartläggning och analys av Kooperationens utvecklingsmöjligheter samt söka undanröja de hinder och utveckla de förutsättningar som härvid aktualiseras. Rådet kan vidare i samverkan med Kooperationen och samhälleliga organ stödja olika utvecklingsinsatser i form av information, utbildning, forskning och företagsutveckling.

Kooperativt utvecklingssystem

Jag redovisar i detta avsnitt den statliga företagssektorn under industridepartementets ansvarsområde och de senaste årens utveckling för dessa företag. Riktlinjer för statens fortsatta politik som ägare av dessa företag presenteras.

Sammanfattning och bedömning: Staten kommer att ha en betydande roll som ägare till företag inom såväl basindustrierna som andra mer expansiva branscher. Genom det statliga engagemanget vidgas den ägarmässiga basen för en expansion av svenskt näringsliv. Den förbättrade situationen för de statsägda företagen torde i växande utsträckning ge möjligheter till en mera offensiv utveckling. En successivt ökad utdelning från de statliga företagen kommer att kunna användas för nya industriella satsningar i dessa företag. I vissa fall bör även andra intressenter kunna bli aktuella som minoritetsdelägare i samband med nyemissioner i de statliga företagen.

12.1 Bakgrund

Staten driver företagsverksamhet dels inom sju affärsverk, dels i ett antal hel- eller delägda aktiebolag. Totalt omsatte den statliga företagssektorn ca 168 miljarder kronor år 1985 och sysselsatte ca 310 000 personer. Statens samlade engagemang inom området redovisas varje år för riksdagen i en särskild skrivelse. Så skedde senast i 1986 års redogörelse för de statliga företagen (skr. 1986/87: 20, NU 7, rskr. 95), i vilken redogjordes för 1985 års verksamhet.

En viktig del av denna företagsamhet är underställd industridepartementet. Inom departementets område finns sålunda två affärsverk med dotterbolag samt närmare tjugo hel- eller delägda företag. Flera av företagen är i sin tur moderbolag i industrikoncerner.

Denna statliga företagsgrupp består dels av de två affärsverken domänverket och affärsverket FFV med sina dotterbolag, dels aktiebolagen Luossavaara-Kiirunavaara AB (LKAB), Norrlands Skogsägares Cellulosa AB (Ncb), Procordia AB, SSAB Svenskt Stål AB, AB Statens Skogsindustrier (ASSI), Svenska Varv AB, Sveriges Geologiska AB (SGAB) samt Zenit Shipping AB. Det är denna företagsgrupp jag kommer att behandla i detta kapitel efter det att jag redovisat vilka övriga företag som finns inom industridepartementets ansvarsområde.

Bland dessa övriga företag finns två kreditinstitut, nämligen Sveriges Investeringsbank AB och Svensk Exportkredit AB. Dessa båda företag och deras utveckling har jag behandlat tidigare i min föredragning.

Ett par av företagen har en speciell situation genom att de är riksprovplatser och har att utföra provning av elektrisk materiel resp. tryckkärl, cisterner, lyftanordningar m. m. Dessa företag är AB Statens Anläggningsprovning och SEMKO, Svenska Elektriska Materielkontrollanstalten AB. Två andra företag – TEMU Interactor AB och SSPA Maritime Consulting

**De tio
industriföretagen**

Övriga företag

AB — har särskilda uppgifter inom forsknings-, utvecklings- och provningsområdet.

Prop. 1986/87: 74

Till en annan kategori av företag hör de som är knutna till de svenska rymdprogrammen, Svenska rymdaktiebolaget och Nordiska Satellitaktiebolaget.

Några av företagen bedriver ingen rörelse och har inga anställda. Så är fallet i Norrbottens Järnverk AB (NJA). Detta bolags största tillgång är en fordran på staten om 450 milj. kr. Denna fordran uppkom i samband med att SSAB Svenskt Stål AB bildades år 1978. Ett annat företag utan egen rörelse är Kockums Air AB.

I samtliga hittills nämnda bolag äger staten minst hälften av aktierna. Dessutom äger staten aktier i Luxor AB (10 % av aktiekapitalet) och Cementa AB (5 %) samt sedan år 1986 i Utvecklings AB Kranen (40 %), som är lokaliserat till Malmö.

Jag återgår nu till att tala om de tio industriföretag jag nyss räknade upp.

Av företagen är samtliga utom SSAB och Ncb helägda av staten. I dessa två bolag äger staten 67 resp. 72 % av aktiekapitalet. Genom att de övriga ägarna helt eller delvis har B-aktier med lägre rösträtt än statens A-aktier uppgår statens andel av rösterna i de båda bolagen till 80 resp. 96 %. För SSAB förutsätter de nämnda andelarna att riksdagen godkänner de förslag som lämnats i propositionen om vissa aktiefrågor för SSAB Svenskt Stål AB, m. m. (prop. 1986/87: 71).

Sammantaget omsatte de två affärsverken och åtta företagen/företagsgrupperna år 1985 något över 53 miljarder kronor och gav ett resultat efter finansiella intäkter och kostnader på närmare 2,5 miljarder kronor. Exportvärdet uppgick till 22,5 miljarder kronor och företagen svarade därmed för 9 % av den totala svenska exporten. För år 1986 beräknas omsättning resp. resultat bli ca 55 resp. ca 2,2 miljarder kronor.

Omfattning

Det totala antalet anställda uppgick år 1985 till inemot 87 000. Härav är 10 000 personer eller 11 % anställda utomlands. Dessa statliga företags andel av den totala industrisysselsättningen i Sverige är 8 %.

De statliga ägarengagemangen har tillkommit vid olika tidpunkter och av skilda skäl. Flera engagemang är av gammalt datum, t. ex. det i LKAB, där staten köpte 50 % av aktierna i början av 1900-talet och i ASSI, som bildades på 1940-talet. Delar av den verksamhet som drivs inom domänverket och FFV har också ett tidigt ursprung.

Under senare delen av 1970-talet skedde en markant utvidgning av statens ägarengagemang. Staten förvärvade då en rad företag, vilka genomgående var i ekonomiskt mycket dåligt skick. De statliga förvärven berodde främst på de omfattande strukturkriserna inom basindustrin och varvsnäringen. Staten gick sålunda år 1979 in som ägare i Södra Skogsägarna AB, Ncb och i Luxor. SSAB bildades år 1978 och staten blev då hälftenägare i bolaget. Denna andel utökades vid årsskiftet 1981—1982 till 75 %. År 1977 övertog staten aktierna i AB Götaverken och Svenska Varv AB bildades som moderbolag för de statliga varvsengagemangen. Två år senare införlivades Kockum AB:s varvsrörelse i den statliga varvskoncernen. Kostnaderna för dessa engagemang har blivit mycket höga.

De statliga företagen hade i början av 1980-talet så gott som genomgående stora problem. I flera av företagen var förlusterna stora, medan andra visade positiva resultat, vilka dock var helt otillräckliga för att möjliggöra en långsiktig positiv utveckling. Särskilt gällde detta för basindustrierna och Svenska Varv AB. Den då ny tillträdde regeringen föreslog därför i slutet av år 1982 riksdagen en omfattande rekonstruktion av Statsföretagsgruppen (prop. 1982/83: 68, NU 15, rskr. 181). Efter riksdagsbeslut i frågan förvärfvade staten samtliga Statsföretags (numera Procordia) aktier i bl. a. ASSI, LKAB och SSAB för totalt 2,4 miljarder kronor. Dessa tre företag är alla kapitaltunga och starkt konjunktürkänsliga och deras resultat och investeringsvolymerna visade sig ha så stor påverkan på Statsföretagsgruppen att hela koncernens utveckling kom i fara. Det bedömdes därför vara en nödvändighet att skilja ut de berörda företagen. Rekonstruktionen gav Statsföretagsgruppen förutsättningar att genomföra de övriga förändringar som var nödvändiga för att ge gruppen ny utvecklingskraft. Samtidigt erhöll ASSI ett betydande ägarkapitaltillskott från staten.

Senare har finansiella rekonstruktioner genomförts i LKAB efter beslut i riksdagen år 1983 och i Svenska Varv senast efter beslut i riksdagen år 1986.

Ansträngningarna har i de olika företagen/företagsgrupperna inriktats på fortsatt omstrukturering och effektivisering av verksamheterna. I flera fall har mycket stora ingrepp varit nödvändiga för att stoppa ytterligare förluster. Som exempel kan nämnas de omfattande neddragningarna av nybyggnadskapaciteten i Svenska Varv och de stora personalminskningarna inom LKAB. Inom Procordia har också skett en kraftig omstrukturering.

Detta arbete har varit framgångsrikt. Förlustbringande eller föråldrade verksamheter har dragits ned eller helt avvecklats samtidigt som betydande satsningar har gjorts inom mera utvecklingsbara områden. I en del fall har företag sålts till nya ägare, vilka bedömts ha bättre möjligheter att utveckla företagen. Inom de olika företagsgrupperna har i andra fall köpts en rad företag för att komplettera och stärka den befintliga verksamheten.

Den allmänt goda industrikonjunkturen och den markanta förbättringen av konkurrenskraften, som inte minst devalveringen hösten 1982 medförde, har naturligtvis gynnat också den statliga företagssektorn.

Vissa uppgifter om affärsverken/företagen framgår av de följande tabellerna. Där framgår att såväl omsättning som resultat så gott som genomgående utvecklats positivt. Även investeringarna har med något enstaka undantag ökat. Däremot har sysselsättningen genomgående minskat. Detta är en följd av rationaliseringar liksom att nedläggningar/avyttringar av vissa verksamheter inte fullt ut motverkats av nysatsningar/företagsköp.

Uppgifterna beträffande Zenit Shipping har inte medtagits i sammanställningarna då bl. a. lämnade ackord från riksgäldskontoret gör att resultaten och investeringarna blir missvisande.

Tabell 12.1 Omsättningen i vissa statliga företag under åren 1980–1985
(milj. kr.)

Prop. 1986/87: 74

	Omsättning (inkl. övriga rörelseintäkter)					
	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Affärsverket FFV inkl. FFV AB	2 666	2 110	2 374	3 096	3 023	3 522
Domänverket inkl. Domänföretagen AB	2 198	2 393	2 523	2 760	2 713	2 917
AB Statens Skogsindustrier, ASSI	3 471	3 656	4 357	5 086	5 408	5 502
Norrlands Skogsägares Cellulosa AB, Ncb	4 019	3 040	2 408	3 208	3 519	3 485
Luossavaara-Kiirunavaara AB, LKAB	2 317	2 242	2 084	2 649	3 340	3 684
Procordia AB	13 990	15 401	10 586	11 454	11 950	12 444
SSAB Svenskt Stål AB	7 383	7 267	8 979	10 435	11 960	12 931
Svenska Varv AB	6 160	7 320	8 372	9 648	7 255	7 122
Sveriges geologiska AB (SGAB)	—	—	56	131	188	213
Totalt	36 416¹	37 531¹	42 739	48 467	49 356	51 820

¹ ASSI och LKAB ingick åren 1980 och 1981 i Procordia. Hänsyn till detta har tagits i totalsiffrorna.

Tabell 12.2 Resultatet i vissa statliga företag under åren 1980–1985 (milj. kr.)

	Resultat efter finansiella intäkter och kostnader ²					
	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Affärsverket FFV inkl. FFV AB	34	101	172	170	134	202
Domänverket inkl. Domänföretagen AB	209	192	163	307	267	206
AB Statens Skogsindustrier, ASSI	11	–526	–523	245	541	155
Norrlands Skogsägares Cellulosa AB, Ncb	–97	–71	79	203	328	200
Luossavaara-Kiirunavaara AB, LKAB	–352	–663	–406	101	545	833
Procordia AB	261	–578	–299	529	533	733
SSAB Svenskt Stål AB	–584	–774	23	303	565	205
Svenska Varv AB	–1 474	–1 839	–1 383	312	–811	41
Sveriges geologiska AB (SGAB)	—	—	4	4	11	–8
Totalt	–1 651¹	–2 969¹	2 170	2 174	2 113	2 567

¹ ASSI och LKAB ingick åren 1980 och 1981 i Procordia. Hänsyn till detta har tagits i totalsiffrorna.

² Kostnader för omstrukturering har i flera fall tagits som extraordinära kostnader samt ägartillskott tagits upp som extraordinär intäkt, vilket gör att nettoresultatet kan avvika avsevärt från det i tabellen angivna resultatet.

Tabell 12.3 Investeringar i vissa statliga företag under åren 1980–1985
(milj. kr.)

Prop. 1986/87: 74

	Investeringar (inkl. aktier och andelar)					
	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Affärsverket FFV inkl. FFV AB	160	121	106	122	119	171
Domänverket inkl. Domänföretagen AB	248	647	315	270	258	254
AB Statens Skogsindustrier, ASSI	1 002	924	243	276	366	475
Norrlands Skogsägares Cellulosa AB, Ncb	336	164	99	134	388	367
Luossavaara-Kiirunavaara AB, LKAB	602	470	359	208	174	252
Procodia AB	2 334	1 844	448	523	624	678
SSAB Svenskt Stål AB	1 160	840	458	316	533	708
Svenska Varv AB	306	347	165	105	265	998 ²
Sveriges geologiska AB (SGAB)	—	—	22	8	7	5
Totalt	4 544¹	3 963¹	2 215	1 962	2 734	3 908

¹ ASSI och LKAB ingick åren 1980 och 1981 i Procordia. Hänsyn till detta har tagits i totalsiffrorna.

² Beloppet påverkas av en tillfällig investering i fartyg och riggar.

Tabell 12.4 Antal anställda i vissa statliga företag under åren 1980–1985

	Antal anställda					
	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Affärsverket FFV inkl. FFV AB	7 984	8 135	8 379	8 174	7 834	8 024
Domänverket inkl. Domänföretagen AB	7 898	7 896	7 789	7 548	6 952	6 498
AB Statens Skogsindustrier, ASSI	9 884	9 213	8 528	8 301	7 734	7 688
Norrlands Skogsägares Cellulosa AB, Ncb	6 445	5 747	5 160	4 488	4 376	3 848
Luossavaara-Kiirunavaara AB, LKAB	7 628	7 387	6 806	5 670	4 922	4 752
Procodia AB	46 390	46 080	27 701	25 719	24 392	24 349
SSAB Svenskt Stål AB	17 573	17 017	14 709	14 711	15 012	14 865
Svenska Varv AB	24 292	24 090	22 545	19 599	17 714	16 634
Sveriges geologiska AB (SGAB)	—	—	492	518	506	490
Totalt	102 883¹	101 161¹	102 109	94 728	89 442	87 148

¹ ASSI och LKAB ingick åren 1980 och 1981 i Procordia. Hänsyn till detta har tagits i totalsiffrorna

Den statliga företagssektorn har en förhållandevis stor andel av sin verksamhet inom basnäringarna gruv-, stål- och skogsindustri. Detta innebär ett stort engagemang i branscher vilka kännetecknas av hög kapitalintensitet, stark konjunkturkänslighet och kraftigt konkurrensutsatta internationella marknader. Även en stor del av de övriga bolagen inom den statliga företagsgruppen är verksamma i mycket konkurrensutsatta bran-

scher. Sammantaget innebär detta för en och samma ägare ett ovanligt stort och koncentrerat såväl kort- som långsiktigt risktagande.

Geografiskt är de statliga företagen verksamma över hela landet. Sysselsättningsmässigt är betydelsen särskilt stor i Norrbotten där de svarar för inte mindre än 60 % av industrissysselsättningen. På många enskilda orter är det statliga företaget den helt dominerande industriarbetsgivaren.

De statliga företagen har vidare en viktig och i vissa fall dominerande roll inom flera industribranscher. På några områden är statliga företag de enda producenterna. Så är fallet i fråga om exempelvis järnmalm, viss försvarsmateriel och tobaksprodukter. Inom ytterligare andra branscher – t. ex. drycker och handelsstål – svarar de statsägda bolagen för en stor del av den svenska produktionen.

Jag återkommer senare med en kortfattad företagsvis redovisning av mera betydande händelser under senare år.

Under de senaste åren har staten som ägare också genomfört vissa försäljningar inom företagssektorn. Sålunda avvecklades år 1985 det statliga engagemanget i Södra Skogsägarna AB.

Det statliga ägandet i Luxor AB avvecklades etappvis. År 1984 såldes 70 % av aktierna i bolaget till den finska industrikoncernen Oy Nokia Ab. Resterande 30 % köptes av Nokia till en del vid årsskiftet 1986–1987 och till en del vid ett senare tillfälle. Härigenom skapas bättre förutsättningar för Luxor att integreras i ett företag med omfattande utvecklingsresurser och där stordriftsfördelarna i produktionen kan utnyttjas bättre tack vare en produktuppdelning mellan olika enheter.

Nyligen har också slutits avtal om en ägarförändring i SSAB som innebär dels att Gränges AB som delägare ersätts av ett konsortium av institutionella placerare, dels att statens ägarandel minskas från tre fjärdelar till två tredjedelar. Dessa förändringar är för närvarande föremål för behandling i riksdagen (prop. 1986/87: 71).

Jag lämnar nu en kortfattad redogörelse för utvecklingen i de olika affärsverken/företagsgrupperna.

Utvecklingen inom FFV-koncernen – affärsverket FFV och FFV AB med dotterbolag – har de senaste åren varit god. Koncernens orderingång ökade mellan år 1982 och år 1986 från 2,9 miljarder till 5,5 miljarder kronor. Omsättningen har under samma period ökat med 2,2 miljarder till 4,3 miljarder kronor.

FFV-koncernen

Minskade och senarelagda svenska försvarsbeställningar medför att FFV måste öka sina satsningar inom andra produktionsområden och på andra marknader. Det svenska försvaret är dock alltjämt FFV:s största kund. Med minskade svenska beställningar har sålunda exporten blivit av en avgörande betydelse för koncernen. Exportandelen uppgick år 1986 till ca 35 %. Motsvarande andel i början av 1980-talet var 24 %.

FFV har valt att inför framtiden så långt som möjligt renodla militär resp. civil verksamhet. Målsättningen är att förstärka de militära verksamheterna som finns inom koncernen i dag samtidigt som man successivt utökar det civila verksamhetsområdet. Det senare har skett såväl genom egen expansion som genom förvärv av företag. Som exempel på detta kan nämnas tillverkningen av förpackningsmaskiner för AB TetraPak och för-

värvet av C E Johansson AB. Den civila sektorn svarar nu för 35 % av koncernens omsättning.

Prop. 1986/87: 74

Med en ny marknadsorienterad organisation fr. o. m. årsskiftet 1985–1986 har FFV-koncernen under år 1986 arbetat vidare för att skapa en bredare och tryggare bas i verksamheten. För år 1986 förväntas en kraftig förälningsökning medan resultatet däremot kommer att försämrats i förhållande till år 1985. Under hösten 1986 drabbades FFV av en omfattande och kännbar arbetsmarknadskonflikt, vilket medförde kraftiga ekonomiska konsekvenser för vissa affärsområden. Denna konflikt beräknas kosta FFV ca 50 milj. kr. Till resultatförsämringen bidrar också utvecklingen inom Gevärsfaktoret och försenade minleveranser till Förbundsrepubliken Tyskland och Holland. För de kommande åren förväntas en god utveckling för FFV-koncernen vad gäller såväl omsättning som resultat.

Domängruppen består av domänverket med dotterbolag. De senare är med ett par undantag samlade inom Domänföretagen AB. Domänverkets uppgift är att på affärsmässiga villkor sköta statens skogar, marker och vattenområden. Verket är Sveriges största markförvaltare och sköter ungefär en femtedel av landets produktiva skogar. Verksamheten inriktas på att vidmakthålla ett uthålligt skogsbruk med god ekonomisk avkastning. Domänverket är vidare landets största förvaltare av jordbruksmark och hyr dessutom ut permanent- och fritidsbostäder.

Domängruppen

Domänföretagen AB är moderbolag i en koncern med ett 15-tal rörelse-drivande dotterbolag med huvudsakligen träförädlingsverksamhet. Den relativt omfattande omstruktureringen av Domänföretagen som påbörjades år 1983 är nu slutförd. Denna medförde avyttring av bl. a. betongvarutillverkningen.

Under år 1986 beräknas en resultatförsämring för Domängruppen som helhet. Domänverkets resultat försämrats framför allt genom sänkta virkespriserna samt en viss nedgång i avverkningsvolymen. Resultatet för Domänföretagens största verksamhetsområde, virkesförädlingen är fortsatt svagt. För övriga verksamheter förväntas en viss resultatförbättring.

Den stora andelen yngre skog inom domänverket gör att avverkningen har nödgats minska. Detta innebär i sin tur att anpassningar måste göras inom Domängruppen, bl. a. i gruppens egna industrier. Det betyder också att den virkesförbrukande industrin måste räkna med minskade leveranser från domänverket.

År 1983 övertog staten Statsföretag AB:s aktier i ASSI. Samtidigt erhöll ASSI ett kapitaltillskott på 2 miljarder kronor.

**AB Statens
Skogsindustrier
(ASSI)**

ASSI är i dag ett företag med tyngdpunkten inom förpackningssektorn med tillverkning av kraftliner och wellpapp. Genomgripande investeringsprogram har genomförts i bl. a. Karlsborg och Frövifors. Ett investeringsprogram genomförs för närvarande vid anläggningen i Lövholmen.

ASSI har tre huvudprodukter som är utsatta för kraftiga konjunktursvängningar; pappersmassa, kraftliner och sågade trävaror. Företagets strategi är att minska denna konjunkturrexponering främst genom övergång till produkter som inte är utsatta för utomeuropeisk konkurrens, genom ökad integration framåt i förädlingskedjan samt genom inriktning på kunder med jämnare efterfrågeutveckling över tiden.

ASSI har Västeuropa som det dominerande området för avsättning av företagets produkter. Exportandelen vid koncernens svenska företag var 66 % år 1985.

Som ett led i ASSI:s strategi om en integration närmare marknaden har under senare år ett flertal wellpappföretag förvärvats. I och med köpet i januari 1987 av det engelska wellpappföretaget Thames Case Ltd i England kommer koncernens försäljning – inkl. utlandsbolagens – på marknaderna utom Sverige att öka ytterligare utöver de 74 % som gällde år 1985.

Lönsamheten inom ASSI-koncernen har över en konjunkturcykel inte uppnått de uppsatta målen. Resultatspridningen inom koncernen är stor, men flertalet enheter visar en tillfredsställande lönsamhet. ASSI Karlsborg och ASSI Timber har dock visat klart otillfredsställande lönsamhet. Inom dessa verksamheter kommer särskilda åtgärdsprogram att sättas in.

ASSI saknar egen skog. Domänverket är företagets största råvaruleverantör och svarar för ca 40 % av råvarutillförseln. Detta innebär att domänverkets avverkningssvacka drabbar ASSI särskilt hårt.

Riksdagen har senast år 1984 (prop. 1983/84: 102, NU 22, rskr. 188) behandlat Ncb. Riksdagen beslutade vid detta tillfälle att ett statligt lån på 100 milj. kr. skulle konverteras till eget kapital för att delfinansiera ett investeringsprojekt i Ncb:s sulfat- och pappersbruk i Väja.

Ncb:s svenska del är koncentrerad till säckpappersproduktionen i Dynäsfabriken i Väja samt Vallviks sulfatfabrik i Söderhamn. Vidare produceras sågade trävaror m. m. vid dotterbolaget Edsbyn-Kilafors AB.

Ncb har nyligen förvärvat Medway Packaging Ltd, ett engelskt förpackningsföretag som bl. a. tillverkar säckar. Detta förvärv skall i likhet med aktieinnehavet i Hannover Papier i Tyskland och Charfa i Frankrike ses som en del i Ncb:s strategi att stärka banden mellan sina två produktionsenheter i Sverige och marknaden i Västeuropa. Koncernens försäljning på marknader utom Sverige uppgick till 83 % år 1985.

Som ett led i koncentrationen till Dynäs- och Vallviksenheterna har Dalaträ Mockfjärd och Edet AB sålts. Därigenom har resurser frigjorts för att användas bl. a. för nödvändiga marknadsinvesteringar.

Ncb har efter år 1981 visat ett positivt resultat.

Ncb äger ingen egen skog. Merparten av den erforderliga råvaran kommer från privata skogsägare. Skogsägarna är också representerade bland Ncb:s aktieägare.

LKAB rekonstruerades finansiellt senast år 1983 (prop. 1982/83: 120, NU 38, rskr. 306). För att anpassa produktionskapaciteten till marknadsförutsättningarna har anläggningarna nu dimensionerats till en årlig produktion av ca 15 miljoner ton järnmalm. Antalet anställda har minskat från knappt 9 000 år 1976 till ca 4 000. De lägre personalkostnaderna i kombination med ökad produktivitet har minskat produktionskostnaderna för järnmalm väsentligt. Kvaliteten på företagets produkter har samtidigt höjts i betydande omfattning.

Dessa åtgärder inom företaget har tillsammans med en gynnsam prisutveckling i svenska kronor på järnmalm medfört starkt förbättrade resultat under åren 1984–1986. Det ökade priset på järnmalm beror dock helt på ökningen av dollarkursen omräknat i svenska kronor. Det lägre värdet på

Prop. 1986/87: 74

**Norrlands
Skogsägares
Cellulosa AB (Ncb)**

**Luossavaara-
Kiirunavaara AB
(LKAB)**

dollarn under senare tid och ett tilltagande utbudsöverskott på järnmalm och därmed sjunkande priser medför att resultatet för år 1987 kommer att starkt försämrats. LKAB avser att möta de försämrade marknadsförhållandena genom olika åtgärder för att öka effektivitet och produktivitet inom företaget samtidigt som kvaliteten på produkterna ytterligare förbättras.

LKAB har under senare år koncentrerat sin verksamhet till järnmalmsrörelsen, vilket bl. a. inneburit att koppargruvan Viscaria samt industrimineralföretaget AB Forshammars Bergverk sålts.

Procordia AB har efter den rekonstruktion som genomfördes per den 31 december 1982 genomgått en fortsatt omstrukturering. Företaget är nu koncentrerat till fyra affärsområden, nämligen konsument, service, verkstad och kemi/läkemedel.

Inom ramen för denna omstrukturering har en rad företag förvärvats samtidigt som andra verksamheter avyttrats eller avvecklats. Bland de förvärvade företagen kan nämnas AB Pripps Bryggerier, Bryggeri AB Falken och Ahlgrens Tekniska Fabriker. De förvärvade företagen har en omsättning av 4 miljarder kronor. Bland företag som lämnat koncernen kan nämnas AB Eiser, Rockwool AB, AB Beijer Bygg och AB Beroxo. Detta innebär att Procordia AB lämnat såväl textil och konfektions- som byggmaterialområdet. Under åren 1983–1986 har företag med en sammanlagd omsättning av ca 3 miljarder kronor avvecklats eller avyttrats. Genom försäljningarna och förvärven har konsumentsektorn fått nästan 50 % av företagets omsättning, vilket bl. a. gör företaget mindre konjunkturberoende.

Organisatoriska och finansiella rekonstruktioner har skett i några dotterbolag som t. ex. Liber och KabiVitrum, vilket gjort att dessa företag fått förutsättningar att åter visa positivt resultat.

Sammantaget har dessa förändringar i form av ändrad koncernsammansättning och åtgärdsprogram i vissa företag medfört att koncernens lönsamhet och tillväxtpotential ökats betydligt. För år 1986 räknar företaget med ett resultat efter finansiella kostnader på ca 800 milj. kr. Resultatmässigt är konsumentsektorn av mycket stor betydelse för företagets resultat. Avsikten är att denna obalans skall korrigeras genom att andra sektors lönsamhet stiger.

SSAB Svenskt Stål AB har beskrivits i den proposition som nyligen förelagts riksdagen med anledning av de föreslagna ägarförändringarna i bolaget (prop. 1986/87: 71). En enig styrelse beslutade i december 1986 att uppdraga åt företagsledningen att utarbeta ett förslag till strukturplan för SSAB. Sedan förslaget presenterats för styrelsen den 2 februari 1987 behandlas det för närvarande inom företaget.

Svenska Varv AB har under de senaste åren genomfört en omfattande omstrukturering. Öresundsvärvet i Landskrona och Uddevallavarvet AB har lagts ned, beslut har fattats om avveckling av handelsfartygsproduktionen vid Kockums AB, samt om väsentliga minskningar av antalet anställda vid Citgogruppen och Götaverken Arendal AB i Göteborg. En rekonstruktion och komplettering har genomförts av verksamheten vid Finnboda AB genom att stålbyggnadsverksamheten inom Gränges Hed-

Prop. 1986/87: 74

Procordia AB

**SSAB Svenskt Stål
AB**

Svenska Varv AB

lund tillförts bolaget. Generator Industri AB har köpts och sammanslagits med Götaverken Energy Systems AB.

Svenska Varvs tidigare omfattande fartygsinnehav har överförts i det nu av staten direktägda Zenit Shipping AB, vilket reducerat risknivån i Svenska Varv betydligt. Det tidigare av Svenska Varv ägda Rederi AB Oktetten har sålts. Koncernen har under en treårsperiod minskat antalet anställda med 6 000 och minskningen kommer att fortsätta. De stora enskilda neddragningarna av antalet anställda har gjorts på ett sådant sätt och i en sådan takt att den kunnat anpassas till särskilda åtgärder som initieras av regeringen, såsom etableringen av nya industriella verksamheter i Uddevalla och Malmö. De åtgärder som vidtagits inom företaget har också medfört att utbildning har erbjudits de uppsagda inom företaget så att de varit bättre rustade att gå ut på arbetsmarknaden. Dessa insatser och omstruktureringar har krävt stora kapitalinsatser från ägaren/staten. År 1983 beslöt riksdagen (prop. 1982/83: 147, NU 55, rskr. 383) om direkta medeltillskott till företaget på 2 555 milj. kr. För att återställa Svenska Varvs kapitalbas efter avvecklingen av varvsenheter och fartygsinnehav beslöt riksdagen våren 1986 att tillföra Svenska Varv ett kapitaltillskott om 950 milj. kr. På grund av de omstruktureringar som genomförs beräknas Svenska Varv att även år 1986 redovisa förlust. Företaget har dock goda förutsättningar att efter omstruktureringarna som nu genomförs bli ett företag med normal lönsamhet.

Sedan SGAB bildades år 1982 av verksamhet som överfördes från Sveriges Geologiska Undersökning har en anpassning av resurserna skett. För att öka flexibiliteten och möjliggöra ett snabbare agerande, t. ex. när det gäller att utveckla nya affärsområden, har bl. a. en stor del av de administrativa stödfunktionerna förts ut till de olika divisionerna. De olika divisionerna och avdelningarna har också fått ett ökat resultatansvar. Utlandsuppgifterna motsvarade under år 1985 drygt 20 % av SGAB:s totala omsättning. Denna del av verksamheten beräknas öka ytterligare. Även inom instrumentutveckling, mätning m. fl. stödfunktioner ser SGAB goda förutsättningar att upparbeta nya marknader.

Zenit Shipping AB och dess dotterbolag Uddevalla Shipping AB ansvarar för avvecklingen av det statliga fartygengagemanget. I propositionen om vissa varsvfrågor m. m. (prop. 1985/86: 120, NU 34, rskr. 314) redovisades senast omfattning och förändringar i fartygsinnehavet.

Under åren 1983–1986 har Zenit Shipping sålt 46 fartyg. Av fartygsinnehavet återstår därefter endast två fartyg avsedda för transport av flytande naturgas, dvs. de s. k. LNG-fartygen som byggts vid Kockums. Under åren 1985–1986 sålde Uddevalla Shipping åtta fartyg. Bolaget förvaltar och drev i samarbete med andra rederier sju fartyg den 1 januari 1987. Därtill har bolaget andelar i eller fordringar avseende 14 fartyg, där kontraktssenliga betalningar hittills har erlagts.

Fullmäktige i riksgäldskontoret beslöt den 7 november 1985, efter hörande av regeringen, att bifalla framställningar från Zenit Shipping och Uddevalla Shipping att riksgäldskontoret skulle överta betalningsansvaret för en del av varje fartygslån som inte täcktes av kommande försäljningspris för fartyget. Den sammanlagda kostnaden härför var beräknad till 3,4 mil-

Prop. 1986/87: 74

**Sveriges Geologiska
AB (SGAB)**

Zenit Shipping AB

jarder kronor. Under år 1986 ökade andrahandsvärdet på tankfartyg. Härigenom kunde bättre försäljningspris erhållas än vad bolagen beräknat i sina framställningar till fullmäktige i riksgäldskontoret. Den 1 januari 1987 hade riksgäldskontoret betalat ut 1,1 miljarder kronor. Om nuvarande andrahandspriser på tankfartyg kan bibehållas torde den beräknade kostnaden för avvecklingen underskridas.

12.3 Den fortsatta ägarpolitiken

Jag har tidigare framhållit att den fortsatta välfärdsutvecklingen i vårt land är beroende av ett långsiktigt konkurrenskraftigt och expansivt näringsliv. De åtgärder jag i övrigt förordar syftar väsentligen till att underlätta för och stimulera näringslivet att genomföra de förändringar och nysatsningar som är nödvändiga för att säkra en sådan utveckling.

Samtidigt är det angeläget att landets industriella utveckling kan ske inom ramen för olika slags ägarformer och en differentierad produktionsstruktur. Starka krafter verkar dock i motsatt riktning. Stora kapitalbehov för såväl realinvesteringar som utvecklingsarbete och marknadssatsningar verkar mot en ökad ägarkoncentration inom svensk industri. Ägarkoncentrationen inom svenskt näringsliv är mycket hög.

Den statliga företagsamheten har här en viktig uppgift som en motvikt till en ensidig privat ägarkoncentration. Genom det statliga engagemanget vidgas den ägarmässiga basen för en expansion av svenskt näringsliv. Tillsammans med bl. a. olika kooperativa ägarformer utgör ett statligt ägarengagemang inom industrin en nyttig balanserande faktor såväl ur ett produktions- som ett finansieringsperspektiv. Härutöver har det funnits och finns i de enskilda fallen en rad andra motiv för ett statligt ägande. Jag kan här nämna bl. a. regionalpolitiska/arbetsmarknadspolitiska och försörjningspolitiska skäl. I vissa fall kan också ett statligt ägande underlätta eller vara helt nödvändigt för att angelägna strukturförändringar skall komma till stånd. Ett exempel härpå är tillskapandet av och satsningen på SSAB, som var en förutsättning för den svenska handelsstålindustrins effektivisering och överlevnad.

Jag har tidigare pekat på den stora betydelse som den statliga företagsamheten har för sysselsättningen inom vissa regioner liksom för utvecklingen inom enskilda industribranscher. Utan ett statligt ägarengagemang hade flera av företagen/produktionsenheterna knappast existerat i dag. Detta skulle inneburi en sysselsättningsmässig och industriell utarmning i delar av landet och i vissa branscher.

De kommande årens uppmärksamhet och insatser från ägaren/statens sida måste koncentreras till fortsatt utveckling i den befintliga gruppen av statsägda företag. Det betyder bl. a. att en mycket betydande del av den statliga företagssektorn även framdeles kommer att finnas inom s. k. mogna branscher. Men det är samtidigt angeläget att statligt ägande är representerat också inom nya och mera expansiva områden inom näringslivet. Det är därför tillfredsställande att flera statliga företag även satsar och har

Framtidsperspektiv

framgång t.ex. inom elektronikindustrin och bioteknikområdet liksom inom tjänstesektorn. Det är naturligt och också helt nödvändigt att satsningarna på nya områden fortsätter och intensifieras.

Av min tidigare redovisning framgår att den statliga företagsgruppen har genomgått en mycket betydande omstrukturering under de senaste åren. Omfattande produktions- och produktanpassningar har skett. Stora investeringsprogram har genomförts inom såväl befintliga produktionsanläggningar som för att vidga verksamheten till nya produktionsområden och nya marknader.

Detta har varit en kostsam och för många människor påfrestande process. Stora sysselsättningsminskningar har inte kunnat undvikas när vissa verksamheter dragits ned eller helt avvecklats. Från statens sida har gjorts stora insatser både direkt i företagen och för att skapa ny sysselsättning på de orter där konsekvenserna blivit särskilt allvarliga. Jag har tidigare nämnt de finansiella rekonstruktionerna år 1983 av Statsföretagsgruppen, ASSI och LKAB, vilka tillsammans kostade 6,1 miljarder kronor. I Svenska Varv har under senare år satsats ca 3,5 miljarder kronor. Betydande insatser har också gjorts för att skapa nya sysselsättningstillfällen där stora neddragningar/nedläggningar varit nödvändiga. Så har skett bl. a. i Malmöfälten samt i Uddevalla- och Malmöregionerna.

Förutsättningarna för den statliga företagsgruppens fortsatta utveckling är i dag markant bättre än för fyra–fem år sedan. Såväl strukturellt som finansiellt har företagen en mycket starkare bas än då. Företagen har kompetent och engagerad personal. Sammantaget ger detta företagen goda möjligheter att flytta fram sina positioner, utveckla nya produkter och verksamhetsområden samt gå in på nya marknader. På sikt bör detta kunna ge väsentliga bidrag till en nödvändig industriell expansion i vårt land. Det är en central uppgift för staten som företagsägare att medverka i och underlätta denna utveckling.

Denna allmänt sett positiva bild får dock inte undanskymma att det inom den statliga företagsgruppen finns kvarvarande strukturproblem liksom att nya krav på anpassning i företagen ständigt gör sig gällande. Jag vill understryka att det är nödvändigt att företagen tar sig an dessa problem. Såväl våra egna svenska erfarenheter som utvecklingen i andra länder visar detta. I flera länder har strukturproblemen tillåtit växa till mycket svårhanterliga proportioner med massavskedanden, stora regionala problem och en väldig kapitalförstöring som följd.

Inom *Procordia* har genomförts en mycket målinriktad strukturering och koncentration av verksamheten. Lönsamheten har successivt kunnat höjas och koncernen står nu inför en ny utvecklingsfas med goda expansomöjligheter på flera intressanta områden. Denna utveckling kan komma att kräva en betydande utökning av det egna kapitalet i *Procordia*. Jag har för avsikt att senare återkomma till regeringen i denna fråga.

Inom *FFV-koncernen* pågår en lovande utveckling som bl. a. innebär en stark tillväxt av den civila produktionen – till väsentlig del ett resultat av att man inom detta område kan utnyttja erfarenheter och kunskaper från den militära verksamheten. Inbrytningar görs på nya marknader med betydande exportökningar som följd. Som jag senare i min föredragning åter-

kommer till är det angeläget att FFV ges en större ekonomisk handlingsfrihet så att man lättare och mera effektivt kan tillvarata de expansionsmöjligheter som finns.

Svenska Varv genomgår under 1980-talet en omvandlingsprocess som saknar motstycke i svensk industri. Från att ha varit en av världens största varvskoncerner kommer Svenska Varv om några år att vara en företagsgrupp med merparten av sin omsättning inom energi- och installationsområdet. Dock kvarstår de specialinriktade varven som betydelsefulla verksamhetsgrenar i koncernen. Inom varvssektorn pågår för närvarande en fortsatt marknadsanpassning av verksamheten vid enheterna i Göteborg.

Parallellt med neddragningen på varvssidan har sålunda skett viktiga nysatsningar inom Svenska Varv, bl. a. inom energiområdet. Möjligheterna att gå vidare inom dessa områden måste tas till vara och förutsättningarna här för förbättras i takt med att de olönsamma och särskilt riskfyllda delarna av varvsverksamheten avvecklas. Jag vill här erinra om att riksdagen våren 1986 dels beviljade Svenska Varv ett betydande kapitaltillskott, dels reducerade företagets borgensåtaganden och därmed dess risktagande.

Att de senaste årens strukturanpassningar och konsolidering medfört en stark förbättring av företagens läge gäller också i hög grad för de statliga företagen inom basindustrierna. Genom såväl omfattande rationaliseringar som en utbyggd vidareförädling har företagen genomgående kunnat stärka sina marknadspositioner inom viktiga produktgrupper och på de större marknaderna. Samtidigt vill jag understryka att detta är branscher med en extremt hård internationell och i vissa fall också stark inhemsk konkurrens. Kraven på effektivitet i alla verksamhetsled är mycket höga. Inom såväl gruv- och stålindustrin som skogsindustrin finns i dag delar vilka med stor sannolikhet kommer att kräva relativt genomgripande åtgärder för att säkra företagens konkurrenskraft.

På *järnmalmsområdet* ger den befintliga globala överkapaciteten – förstärkt med ytterligare tillkommande kostnadseffektiv kapacitet i andra länder – en stark prispress. Den under år 1986 fallande dollarkursen förstärkte problemen för de svenska järnverksproducenterna. Inom både LKAB och SSAB överväger man nu vilka åtgärder som är nödvändiga för att möta denna situation.

Inom *handelsstålsproduktionen* finns produktsegment där kvarvarande strukturproblem måste lösas för att fortsatta stora förluster skall kunna undvikas. I SSAB pågår för närvarande arbetet med en ny struktur- och investeringsplan. Jag vill här erinra om att företaget erhållit ytterligare finansiella möjligheter för nya satsningar genom det konvertibla lån som LKAB nyligen givit SSAB.

Inom den statliga *skogsindustri*sektorn har problemen blivit markanta på sågverkssidan. Situationen är här densamma som i övriga svenska skogsindustrikoncerner. I ASSI övervägs vad som bör göras för att ge sågverksrörelsen långsiktiga goda överlevnads- och utvecklingsmöjligheter.

Min sammanfattande bedömning är att även de närmaste åren kommer att kännetecknas av en fortsatt konsolidering och strukturanpassning inom de statliga basindustrierna. Jag vill emellertid starkt understryka att denna

process i hög grad måste innefatta också offensiva satsningar. Investeringar i ny teknik, vidareförädling och utbyggda marknadsfunktioner är exempel på satsningar som är nödvändiga för att öka företagets konkurrenskraft och utvecklingsmöjligheter. Det är en uppgift för de statliga företagen också inom basindustrierna att aktivt medverka till att skapa ny produktion, nya verksamheter och ny sysselsättning.

Den statliga företagsamheten karaktäriseras på många områden av storskalighet i produktionen, vilket gör erforderliga anpassningsåtgärder både kostnadskrävande och sysselsättningsmässigt mycket påfrestande. Det senare understryks av att verksamheterna i flertalet fall är lokaliserade till orter och regioner med i övrigt svaga arbetsmarknader. Jag har tidigare i min föredragning redovisat min syn på näringspolitiken vid större sysselsättningsneddragningar. Jag har där understrukit att näringslivet har ett ansvar för att minska de negativa konsekvenserna av sådana åtgärder. Detta gäller självfallet också för de statligt ägda företagen oberoende av branschtillhörighet. Den förbättring av de statliga företagens ställning som skett under senare år ger dem större möjligheter till effektiva egna insatser i de fall neddragningar blir nödvändiga.

Jag har tidigare också framhållit att näringslivet vid nysatsningar särskilt bör pröva möjligheterna att förlägga verksamhet till de regioner där behovet av ny sysselsättning är stort. Det är mycket viktigt att detta fortlöpande görs också inom alla de statliga företagen.

Samtidigt vill jag framhålla att de statliga företagen inte bör åläggas att ta större sysselsättningsansvar och därmed högre kostnader än företag med andra ägare. Om ägaren/staten vill få till stånd mera långtgående åtgärder bör detta därför regleras i särskilda avtal. Härför finns möjligheter genom det s. k. offertförfarandet. Detta synsätt, som närmare utvecklades i propositionen om rekonstruktion av Statsföretagsgruppen (prop. 1982/83: 68, NU 25, rskr. 181) har varit en viktig utgångspunkt för den statliga företagspolitiken under de senaste åren.

Det är i företagen som den industriella utvecklingen sker. Det är där som olika utvecklingsvägar utvärderas och besluten fattas om investeringar, produktion och marknadsåtgärder. På ägaren faller ansvaret att i vissa mycket väsentliga avseenden ge förutsättningarna för företagets agerande. På ägaren ankommer bl. a. att svara för att företagen har styrelser med högsta möjliga kompetens. Ägaren skall vidare ange den allmänna verksamhetsinriktningen och eventuella speciella krav på de olika företagen samt säkerställa företagets kapitalförsörjning. Jag vill i det följande kortfattat redovisa min syn på det statliga ägandet i dessa avseenden.

Det är en viktig uppgift för ägaren att definiera sina önskemål och krav vad gäller de enskilda företagens utveckling. Detta får ökad aktualitet när företagen kan lämna en period där akuta överlevnadsproblem dominerat och i stället överväga nya och mera offensiva utvecklingsvägar. Det är frågor, som för varje företagsgrupp bör diskuteras mellan ägare, styrelse och ledning samt de anställdas företrädare. Jag vill än en gång understryka att också de statliga företagen skall medverka till ökad tillväxt genom satsningar på nya produkter, nya marknader och ny sysselsättning. De möjligheter till en ekonomiskt försvarbar expansion som finns måste där-

Ägarrollen

för tas till vara. Företagen bör arbeta efter långsiktiga struktur- och investeringsplaner. Sådana planer finns eller utarbetas för närvarande i alla de statliga företagen. En mera offensiv utveckling ställer samtidigt krav på ägaren vad avser den framtida kapitalförsörjningen. Jag återkommer till detta senare i min föredragning.

Jag vill i det här sammanhanget framhålla vikten av att det i de statliga företagen finns en väl utvecklad samverkan med de anställda och deras organisationer. En aktiv medverkan från facklig sida i de analyser och överväganden som görs av företagets situation och utvecklingsmöjligheter är en styrkefaktor i företagen. Det ger möjligheter till en ökad bredd i bedömningarna och större förståelse för de beslut som fattas. Det finns inom den statliga företagssektorn många exempel på en mycket väl fungerande sådan samverkan. Jag utgår från att det i alla de statliga företagen fortlöpande tas de initiativ som krävs för att vidmakthålla och vidareutveckla ett konstruktivt samarbete med de anställda och deras representanter.

I företagens strategiska överväganden utgör ofta det internationella beroendet en central faktor. Jag vill därför här också något beröra de statliga företagens egen utlandsverksamhet. De statliga företagen har dels en omfattande export, dels viss verksamhet utomlands i egen regi. Ett flertal företag har producerande enheter utomlands. Om de statliga företagen skall kunna säkra en fortsatt konkurrenskraft och expansionsförmåga så är utlandsverksamheten ofta ett nödvändigt produktions- och marknadsmässigt komplement till den inhemska verksamheten. Förhållandena är i detta avseende desamma som för näringslivet i övrigt. Jag har tidigare i min föredragning (avsnitt 9) redovisat min syn generellt på svensk industris internationalisering. Vad gäller de statsägda företagen vill jag understryka att de satsningar som görs utomlands skall vara enbart ett komplement till den svenska verksamheten. Det är den inhemska verksamheten som skall vara basen och som måste ges högsta prioritet vad gäller överväganden om investeringar, produktion och utvecklingsarbete.

Enligt min mening måste också de statliga företagen leva och utvecklas av egen kraft. En helt avgörande förutsättning härför är att företagen har en långsiktigt god lönsamhet. Bristande lönsamhet med löpande förlusttäckning genom bidrag över statsbudgeten är ingen god grund för en positiv företagsutveckling. Såväl statsfinansiella som industriella hänsyn talar mot en sådan företagspolitik. Även i detta avseende är erfarenheterna från både vårt eget land och andra länder entydigt avskräckande.

En god och stabil lönsamhet är nödvändig för att säkra den ekonomiska basen för erforderliga investeringar och marknadssatsningar samt erforderligt utvecklingsarbete. Lönsamheten blir därmed också grunden för en tryggare sysselsättning. Detta är inte minst viktigt för företag, vilka har en stor del av sin verksamhet i regioner med en i övrigt svag arbetsmarknad. Detta är fallet för flera av de statsägda företagen.

Det ekonomiska resultatet skall även medge en avkastning på det kapital som satsas i företaget. Det kravet har naturligt nog fått stå tillbaka under den konsolideringsperiod som flertalet av de statsägda företagen gått igenom under de senaste åren. Lönsamheten är emellertid nu sådan i så gott

**Lönsamhetskrav
och utdelning**

som alla företagen att ägaren bör erhålla avkastning på insatt kapital. Det torde därvid bli fråga om en successiv uppbyggnad av utdelningsvolymen. Jag är medveten om att det för enstaka företag kan dröja ännu något eller några år innan utdelning över huvud taget kan bli aktuell. Jag har dock anledning att förvänta mig en betydande utdelningshöjning inom den statliga företagssektorn redan under innevarande år. Dessa medel ökar statens möjligheter att som ägare medverka till nya offensiva satsningar inom den statliga företagssektorn. Jag återkommer senare till denna fråga.

Att den statliga företagsamheten under överskådlig tid kommer att väsentligen finnas inom samma områden som i dag betyder en fortsatt stark konjunkturkänslighet och hög riskexponering för staten som ägare.

Inom de enskilda företagen görs stora ansträngningar för att minska konjunkturberoendet och riskläget. Som exempel från basindustrierna kan nämnas integration framåt i produktionskedjan liksom mera långsiktiga och nära kundrelationer.

Det särskilt stora statliga risktagandet har också minskat betydligt genom att den civila fartygsproduktionen avvecklats under senare år. Inom såväl Svenska Varv i övrigt som inom FFV-koncernen och Procordia pågår en utveckling i samma riktning. Målet är att skapa en bättre balans mellan verksamheter med olika konjunkturkänslighet, marknadsprofil, kapitalintensitet etc. Härigenom erhålls en jämnare försäljnings- och lönsamhetsutveckling. Som jag nämnde tidigare var den rekonstruktion av Statsföretagsgruppen som genomfördes år 1983 en viktig åtgärd i detta avseende.

En fortsatt strävan mot en minskad konjunkturkänslighet och riskexponering i de enskilda företagen och därmed sammantaget för den statliga företagsamheten är angelägen.

I vissa fall kan det vara lämpligt att staten delar det direkta risktagandet i ett företag med andra intressenter och att ägandet då sker på likvärdiga villkor. Detta var ett tungt vägande skäl till ägarförändringen i SSAB.

Jag har tidigare framhållit att de statliga företagen successivt bör kunna utvecklas så att mera offensiva satsningar blir möjliga. Detta kommer att ställa krav på nytt ägarkapital som ett komplement till de finansiella resurser som ges av egna vinstmedel. En huvuduppgift för staten som ägare är att medverka till att företagen får tillgång till sådant nytt eget kapital. Frågan om kapitaltillskott i form av nyemission diskuteras för närvarande mellan företrädare för industridepartementet och Procordia AB. Jag avser att återkomma till regeringen i denna fråga vid ett senare tillfälle.

Jag har tidigare nämnt att utdelningen till ägaren successivt bör kunna höjas i de statliga företagen. De resurser som staten erhåller på detta sätt bör användas för tillskott av nytt eget kapital till företag inom den statliga ägarsfären. Härigenom kommer utdelningarna att återanvändas för nya industriella satsningar.

Det är emellertid inte givet att staten alltid ensam skall svara för tillskott av nytt kapital. Det kan sålunda vara lämpligt att genomföra en riskspridning till fler ägare i samband med ett större behov av nytt egetkapital i ett

Prop. 1986/87: 74

Riskexponering

Nytt ägarkapital

statligt företag. Nya ägare kan också komplettera staten genom att tillföra företaget ytterligare kompetens, marknadskontakter etc. Även rent statsfinansiella begränsningar kan motivera att staten vid vissa tidpunkter avstår från att teckna nytt kapital.

Jag är sålunda av den principiella uppfattningen att det utifrån såväl ägarens som företagets synpunkt i vissa fall kan vara motiverat med en spridning av ägandet inom den statliga företagssektorn. En omsorgsfull prövning måste emellertid göras i varje enskilt fall, som kan komma att aktualiseras. Jag vill starkt understryka att detta är en politik som mycket starkt skiljer sig från de massiva och ofta ideologiskt betingade utförsäljningar av statlig företagsamhet som pågår i vissa andra länder. För svenskt vidkommande är det fråga om att företrädesvis i samband med nödvändiga kapitalförstärkningar i ett företag låta nya intressenter träda in som minoritetsägare. Därvid skall ställas stora krav på de nya delägarnas kompetens, resurser och långsiktiga avsikter.

Frågan om en ägarspridning i statliga företag har tagits upp av LO i brev av den 8 december 1986 till regeringen. LO framhåller att man bör pröva att vidga möjligheterna för de statliga företagens finansiering genom att släppa in nya delägare med långsiktiga ägarintressen. Samtidigt understryks att staten bör behålla aktiemajoriteten i bolagen. LO anser det också vara positivt för företagen om aktier blir börsnoterade.

En ägarspridning är ofta kopplad till en börsintroduktion av aktierna. Enligt min mening kan en sådan i vissa fall vara lämplig också för företag där staten är majoritetsägare. Ett skäl härför är att flertalet av de placerare som kan vara aktuella som nya delägare måste – även om placeringen är långsiktig – ha möjligheter att i framtiden avyttra sina aktier. Den naturliga marknaden är därvid börsen.

För företaget i fråga finns det, vilket också LO påpekar, positiva effekter av en marknadsnotering. En sådan är att det ger ökade möjligheter att vidta t. ex. angelägna strukturella förändringar genom att betalning av företagsköp kan göras med egna aktier. Att inte ha denna möjlighet är en konkurrensnackdel för de statliga företagen. En marknadsnotering öppnar också nya möjligheter vad gäller framtida kapitalförsörjning.

I det avtal mellan staten och de nya delägarna i SSAB, som förelagts riksdagen för godkännande, har överenskommits att företaget skall noteras på Stockholms Fondbörs när förutsättningar härför föreligger. Skälen till detta är de jag redovisat ovan.

Jag vill samtidigt understryka att en börsintroduktion naturligtvis inte i sig påverkar statens ägarandel i ett företag där andra ägare har släppts in. Hur stor denna statliga andel skall vara har fortfarande ägaren/staten exklusiv beslutanderätt över. Om inte staten särskilt beslutar därom blir det endast övriga delägares aktier som kan bli föremål för börshandel.

12.4 Samordning inom den statliga företagsgruppen

Jag vill något beröra frågan om samordning inom den statliga företagssektorn mellan olika företags verksamheter. En sådan samordning som har diskuterats är kombinationen LKAB-SSAB.

De båda bolagen har nyligen kommit överens om villkoren för ett lån från LKAB till SSAB. Lånebeloppet är 700 milj. kr. och lånet har den konstruktionen att skulden vid ett senare tillfälle kan omvandlas till aktier i SSAB om LKAB så önskar. Som jag framhållit i annat sammanhang (prop. 1986/87: 71), anser jag detta vara ett bra arrangemang, som ytterligare stärker basen för det kommersiella samarbetet mellan de båda företagen. Från statens sida är det inte aktuellt med några initiativ för att ägarmässigt förändra relationerna mellan LKAB och SSAB.

Även förhållandena på skogsområdet övervägs fortlöpande. Grunder för ett fördjupat samarbete bör enligt min mening vara att det ger konkreta resultat i ökad konkurrenskraft och utvecklingsförmåga.

Samordningsfrågan inom skogsindustrin har studerats och bedömts inom industridepartementet. Arbetet har genomförts i nära kontakt med berörda företag – domänverket, Norrlands Skogsägares Cellulosa AB (Ncb) och AB Statens Skogsindustrier (ASSI) – samt med anlitande av utomstående expertis.

Samarbetet mellan domänverket och ASSI är omfattande eftersom domänverket är ASSI:s största enskilda råvaruleverantör. Formerna för detta samarbete behandlades av riksdagen, bl. a. år 1968 (prop. 1968: 103, JoU: 32, rskr. 264) där nu gällande riktlinjer för domänverkets verksamhet och samordningen med ASSI lades fast. Enligt beslutet skall gälla ett gemensamt mål för företagen. Detta gemensamma mål finns inskrivet i förordningen (1975: 1021) med instruktion för domänverket samt sedan år 1985 i bolagsordningen för ASSI.

Då ASSI inte har någon egen skog är samarbetet avseende råvaruleveranser till ASSI av största vikt för företaget. De mycket nära kontakterna mellan domänverket och ASSI ger enligt min mening goda förutsättningar för att samverkansmöjligheterna dem emellan även fortsättningsvis blir seriöst prövade. Ägaren/staten följer noga denna utveckling.

När det gäller beröringspunkterna mellan ASSI och Ncb bedömer jag dessa vara begränsade. Företagen har i sina strategier valt att gå olika vägar när det gäller såväl produktmix som råvaruanskaffning. Vidare verkar Ncb regionalt i delar av landet där ASSI inte är representerat. Jag kommer även fortsättningsvis att följa bolagens utveckling också när det gäller samordningsfrågor, men finner för dagen ingen anledning att förorda någon särskild åtgärd från ägarens sida.

12.5 Ändrade ekonomiska befogenheter för affärsverket FFV

FFV är en industrikoncern med såväl militära som civila kunder och arbetar under stark inhemsk och internationell konkurrens. FFV har varken myndighets- eller förvaltarfunktioner.

FFV-koncernen består av dels affärsverket med koncernledning och koncernstaber inom olika verksamhetsområden, dels förvaltningsbolaget FFV AB som omfattar 15 helägda rörelsedrivande dotterbolag i Sverige och utlandet. I syfte att öka effektiviteten och anpassa verksamheten till marknadens krav, inte minst på det internationella området, genomförde

FFV under år 1985 en indelning i fem affärsområden med resultatansvar. Tre av dessa affärsområden består både av en del av verket och ett antal bolag. FFV-koncernen beräknas år 1986 ha omsatt ca 4,3 miljarder kronor och sysselsätter ca 8 700 personer.

Frågan om förändrad företagsform för affärsverket FFV har varit föremål för diskussion vid ett flertal tillfällen under de senaste 10–15 åren. Senast under åren 1985–1986 i samband med behandlingen av verksledningskommitténs betänkande (SOU 1985: 41) Affärsverken och deras företag. Jag är inte beredd att nu föreslå en förändrad företagsform för FFV.

Affärsverket FFV är det av de sju affärsverken som är mest kommersiellt inriktat. FFV är också ett av de affärsverk som längst behållit de gamla reglerna för affärsverken, såsom t. ex. anslagsframställning och driftstat. Andra affärsverk har också under senare år erhållit en rad andra förmåner inom det ekonomiska och finansiella området. Mot denna bakgrund har affärsverket FFV i skrivelser i november 1984 och i november 1986 hemställt om ändrade ekonomiska befogenheter för verket. Den förra skrivelsen lämnade regeringen utan åtgärd med hänvisning till pågående arbete inom verksledningskommittén.

Jag anser det lämpligt att nu studera vilka förmåner inom det ekonomiska och finansiella området som kan införas även för affärsverket FFV. Utgångspunkten för dessa förmåner är att FFV skall få en mera självständig ekonomisk och finansiell ställning än tidigare. Detta innebär för FFV att en effektivare affärsverksamhet uppnås. Som exempel på områden där ändrade ekonomiska befogenheter för FFV som har begärts av verket kan jag nämna finansieringen av verkets investeringar, upplåning och placering av medel, borgensåtagande samt kassahantering. Ändrade befogenheterna kan också komma att medföra att FFV:s investeringar i framtiden inte behöver finansieras över statsbudgeten. Jag vill också påpeka att vissa frågor av denna karaktär kommer senare att tas upp i regeringens proposition om affärsverken och deras företag och som berör samtliga affärsverk.

En arbetsgrupp har tillsatts för att utarbeta närmare förslag om ändrade ekonomiska befogenheter för affärsverket FFV. Utgångspunkten för gruppens arbete skall vara FFV:s senaste skrivelse om ändrade ekonomiska befogenheter. Arbetet kommer att ske skyndsamt. Jag avser senare i år att återkomma till regeringen med närmare förslag om ändrade ekonomiska befogenheter för affärsverket FFV.

Jag förordar sålunda att regeringen bereder riksdagen tillfälle att ta del av vad jag anfört om ändrade ekonomiska befogenheter för affärsverket FFV.

13 Utvecklingsinsatser i vissa branscher

Prop. 1986/87: 74

13.1 Inledning

Jag har nu för avsikt att redovisa de statliga insatser som görs i vissa branscher dels för att skapa en bas för företagens verksamhet, dels för att genom direkta åtgärder stimulera företagens utveckling. Insatserna är av olika karaktär inom de olika branscherna. De branscher som är föremål för insatser är gruv- och mineralindustrin, den träbearbetande industrin, tekoindustrin och företag med produkter inom havsteknikområdet. Dessa branscher svarar tillsammans för ca en tiondel av den totala industriproduktionen.

Jag avser vidare att behandla de åtgärder som statens industriverk (SIND) genomför inom ramen för det allmänna strukturutvecklingsprogrammet (ASP).

Gruv- och mineralindustrin är grunden för flera vidareförädlingsindustrier och en viktig avnämare och samarbetspart för den svenska gruvutrustningsindustrin. Ett karaktäristiskt drag hos gruvindustrin är att etablering av ny verksamhet och utvidgning av befintliga gruvor kräver ett omfattande informationsunderlag om mineraliseringars lokalisering och utbredning. Informationsinsamlingen kan ske genom systematiserad jordarts- och berggrundskartering och prospekteringsinsatser. Arbetet med att skaffa fram den erforderliga informationen är mycket tids- och kostnadskrävande. Det finns därför en betydande risk för att företagens beteende under normala marknadsbetingelser leder till att befintliga fyndigheter i första hand utnyttjas och att insatserna för att skaffa fram tillräckligt informationsunderlag för en utvidgad gruvverksamhet underdimensioneras. Det principiella problemet är således i viss utsträckning sammanfallande med frågor rörande dimensionering av forskning och utveckling (FOU) inom andra branscher. Härav följer att på samma sätt som det kan anses vara ett samhälleligt intresse att främja FoU i allmänhet, för att denna inte skall bli underdimensionerad, är det ett samhälleligt intresse att medverka i den grundläggande informations- och kunskapsutvecklingen inom gruv- och mineralsektorn.

Staten bidrar genom Sveriges geologiska undersökning (SGU) till en kostnad av för närvarande ca 69 milj. kr. per år till att successivt bygga ut den samlade kunskapen om landets jord- och bergarter. Denna baskunskap är en förutsättning för att staten och andra intressenter genom prospektering skall kunna undersöka nya fyndigheter och kunna utveckla befintliga gruvor. Staten satsar för närvarande genom nämnden för statens gruvegenedom (NSG) ca 43 milj. kr. per år på sådan prospektering. Härutöver har staten under senare år, i ett speciellt program, lämnat ett särskilt stöd till enskilda företags prospektering. Jag kommer senare att framlägga förslag om en fortsättning av detta program (avsnitt 13.2.4).

Staten har under senare år satsat ungefär 75 milj. kr. per år i stöd till teknisk forskning inriktad på gruv- och mineralhantering. Även inom detta område har jag för avsikt att framlägga förslag senare denna dag (avsnitt 13.2.4).

**Utvecklings-
insatser**

**Gruv- och
mineralindustrin**

Slutligen vill jag erinra om att staten är ensamägare av Loussavaara-Kirunavaara AB (LKAB) och huvudägare till SSAB Svenskt Stål AB.

De statliga insatserna för gruv- och mineralindustrin är således mycket omfattande.

De statliga insatserna inom den *träbearbetande industrin* och *tekoindustrin* är av annan karaktär och motiveras av att marknaden för de svenska företagen i väsentlig utsträckning förändrats. Antingen har produkterna inte varit konkurrenskraftiga trots en expanderande marknad (gäller t. ex. tekoindustrin) eller har marknaden minskat väsentligt (gäller t. ex. trähusindustrin). I båda fallen har marknadsutvecklingen framtvingat betydande produktionsnedskärningar. Betydande kapital- och arbetskraftsresurser har härvid friställts.

De statliga insatserna för nyssnämnda branscher syftar till att bidra till att utveckla de delar av resp. bransch som bedöms ha förutsättningar att överleva på längre sikt trots de betydande marknadsförändringarna. Huvudinriktningen har härvid varit att bidra till att utveckla nya produkter och produktsortiment samt att vidga företagens marknader genom export. Vidare har insatser gjorts för att effektivisera kvarvarande produktion.

Det bör noteras att de industripolitiska åtgärderna inom den träbearbetande industrin är av begränsad omfattning, medan betydligt större insatser har gjorts inom tekoindustrin.

De industripolitiska utvecklingsinsatserna för *tekoindustrin* har senast behandlats i budgetpropositionen 1987 (prop. 1986/87: 100 bil. 14 s. 45).

Insatserna inom *havsteknikområdet* har varit inriktade på att stödja vissa speciella utvecklingsprojekt inom de delar av detta område där svenska företag är konkurrenskraftiga. Avsikten med dessa åtgärder är att under ett initialskede avlasta företagens risktaganden på en svårbedömd marknad.

Vad slutligen gäller den verksamhet som SIND bedriver inom ramen för det s. k. *allmänna strukturutvecklingsprogrammet* (ASP) syftar denna främst till att skapa ett underlag för olika former av samverkan mellan företag i olika delbranscher.

13.2 Mineralpolitik

13.2.1 Internationell översikt

Lönsamheten för svensk gruv- och mineralindustri är starkt avhängig utvecklingen på världsmarknaden för mineral och metaller. Världens gruv- och metallindustri kännetecknas sedan början av 1980-talet av överutbud och möter en stagnerande efterfrågan inom flertalet produktområden och då inte minst för de för vårt land intressanta järnmalsprodukterna och basmetallerna koppar, bly och zink. Situationen avspeglas i kraftiga svängningar i metallpriserna, vilka i stor utsträckning varit trendmässigt fallande. De senaste årens valutakursfluktuationer, med den amerikanska dollarrens uppgång och fall i centrum, har bidragit till instabiliteten i metallpriserna.

Utvecklingen på utbudssidan, som inneburit en betydande expansion på många håll, har delvis sitt ursprung i felaktiga investeringsbeslut vid mitten

Prop. 1986/87: 74

**Träbearbetande
industri och
tekoindustrin**

Havsteknik

**Allmänna struktur-
utvecklings-
programmet**

**Marknads-
utvecklingen
avgörande**

av 1970-talet. Dessa beslut grundades på de prognoser som då gjordes och som förutspådde brist på mineral och metaller på 1980-talet. På efterfrågesidan spelar en minskad s. k. förbrukningsintensitet i industriländerna en viktig roll och hänger samman med bl. a. ökad substitution av metaller mot plaster och keramer. Sammantaget har detta lett till en markant obalans på marknaderna för en rad mineral och metaller.

Den internationella marknadsutvecklingen, med kraftiga fall i metallpriserna, har fått särskilt genomslag för högkostnadsproducenter i industriländerna, vilka tvingats till genomgripande strukturrationaliseringar, bl. a. i form av nedläggning av ineffektiva gruvanläggningar och smältverkskapacitet. Omfattande neddragningar på basmetallsidan har hittills ägt rum i främst Nordamerika.

Bly har en negativ efterfrågeutveckling. Marknaden bedöms vara mättad och några nya tillämpningsområden av större betydelse har inte kunnat utvecklas. Bly kommer sannolikt att alltmer ersättas av andra metaller och material. De senaste årens låga blypriser har dock gjort metallen konkurrenskraftig gentemot möjliga substitut och har befast blydominansen inom batterisektorn.

Av basmetallerna bedöms *zink* ha den mest gynnsamma efterfrågeutvecklingen framöver. Det är främst bättre galvaniseringsmetoder och nya legeringar som förväntas ge zink en fortsatt relativt positiv framtid. Vad gäller smältverkssidan råder för närvarande global överkapacitet. Permanenta nedläggningar av ineffektiv kapacitet har dock skett i Nordamerika. I Europa, som har den största andelen smältkapacitet i västvärlden, har verken i EG-länderna under ett antal år varit föremål för diskussioner rörande omstrukturering. Några konkreta resultat har emellertid inte uppnåtts.

Världens konsumtion av *koppar* ökade under 1970-talet. Mellan åren 1980 och 1983 inträffade emellertid en vändning och konsumtionsutvecklingen blev negativ. Sedan år 1984 visar konsumtionen återigen viss ökning, men trenden indikerar en stagnation.

En ytterligare avmattning i efterfrågan på koppar kan föräntas dels av ett ökat genomslag för glasfiberkablar inom telekommunikationsområdet, dels av en fortsatt substitution med material som aluminium och plaster. Mindre materialåtgång kommer också att vara avgörande. Några nya tillämpningsområden, som kan kompensera det nämnda bortfallet i efterfrågan, har inte utvecklats. Den stagnerade efterfrågan till trots, fortsätter dock västvärldens gruvproduktion att öka.

Vad gäller gruvproduktionen av *guld* kan noteras att Sydafrikas andel av världsproduktionen har sjunkit under senare år genom att det sker en kraftig utbyggnad av guldgruveindustrin i andra länder. Prospekteringen efter nya malmer har intensifierats.

Guld spelar fortfarande en viktig monetär roll i världsekonomin och guldpriset har under de senaste åren varit starkt avhängigt utvecklingen av den amerikanska ekonomin och särskilt dollarkursen. Priserna är mycket beroende av inflationsförväntningar, ränteutveckling och därmed sammanhängande alternativa investeringsobjekt. Den totala efterfrågan på guld väntas öka i framtiden, främst beroende på förväntad tillväxt av det industriella bruket av guld.

Prop. 1986/87: 74

Bly

Zink

Koppar

Guld

De senaste årens höga priser på *silver* har stimulerat produktionsökningar i skuldtyngha länder i Latinamerika. Silvermarknaden är för närvarande i obalans till följd av ökande utbud och krympande efterfrågan, främst inom fotografiområdet. Stora silverlager verkar prispressande och en allt svagare koppling till guldet försämrar möjligheterna till prisuppgång. Prisutvecklingen för silver följer snarare samma mönster som för basmetallerna.

Prop. 1986/87: 74

Silver

Järnmalm

Marknaden för *järnmalm* kännetecknas för närvarande av överutbud och pressade priser. 1986 års världsmarknadspris ligger ca 20 % lägre än 1982 års. Mot bakgrund av en stagnerande stålefterfrågan och ytterligare produktionstillskott från delvis nya källor kommer situationen sannolikt att vara bestående framöver. För den närmaste tioårsperioden väntas ingen avgörande ökning av stålproduktionen i i-länderna. En del bedömningar tyder snarare på en viss nedgång i de stora ekonomierna EG, Japan och USA, vilka svarar för ca 70 % av världens järnmalmsimport.

Liksom genomgripande omstruktureringar har pågått inom delar av världens stålindustri under ett antal år har järnmalmssektorn tvingats till omfattande rationaliseringar. Många av de tidigare ekonomiskt hårt pressade järnmalmsgruvorna har trots den ogynnsamma prisutvecklingen åter kunnat uppvisa vinstresultat till följd av gjorda effektiviseringar. Samtidigt som vissa gruvor har produktionsanpassats kommer dock ny konkurrenskraftig malm ut på marknaden.

13.2.2 Svenska förhållanden

Den svenska sulfidmalmsnäringen domineras av Bolidenkonsoliden, som är landets ledande när det gäller framställning av icke-järnmetaller. I 17 gruvor i norra och mellersta Sverige bryter Boliden malm i en omfattning av ca 16,5 miljoner ton malm (år 1986). Malmen vidareförädlas till mineralkoncentrat i Bolidens egna anrikningsverk. Produktionen av koppar- och blykoncentrat går huvudsakligen till smältverket i Rönnskär.

Icke-järnmalmsnärigen

Andra företag inom svensk icke-järnmalmsnäring är det belgiska företaget Vieille Montagne, STORA AB, LKAB:s dotterbolag AB Statsgruvor samt det numera finskägda Viscaria AB.

Utmärkande för de svenska sulfidmalmen är att malmvärdet och malmsammansättningen varierar kraftigt mellan de olika gruvorna. Ett gemensamt drag är emellertid att malmen i många fall är relativt låghaltiga och komplext sammansatta. De låga malmvärdena ställer särskilt höga krav på bl. a. effektiv brytnings- och anrikningsteknik för att utvinningen skall vara internationellt konkurrenskraftig. Den svenska branschens framträdande ställning härvidlag bygger på en hög teknisk kompetens, bl. a. utvecklad i nära samverkan med den inhemska gruvutrustningsindustrin. Branschens tekniska kunnande utgör även ett viktigt inslag i internationella samarbetsprojekt på gruvsidan och i samband med förvärv i utlandet.

Järnmalmsnärigen

Den svenska järnmalmsproduktionen hamnade år 1986 på ungefär samma nivå som föregående år, dvs. 20,5 miljoner ton. Produktionen är koncentrerad till gruvorna i Kiruna och Malmberget, vilka ägs av det statliga Luossavaara-Kiirunavaara AB (LKAB). De övriga två järnmalmsgruvorna i Sverige ägs av SSAB Svenskt Stål AB.

Sveriges export av järnmalmsprodukter uppgick år 1985 till ett värde av 3,1 miljarder kronor, vilket motsvarar 1 % av den svenska totalexporten.

LKAB:s produktion uppgick år 1986 till ca 17,8 miljoner ton järnmalmsprodukter. Produktionen av pellets ökade från ca 6,6 miljoner ton år 1984 till ca 8,8 miljoner ton år 1986, varvid även andelen pellets av den totala produktionen tonnagemässigt ökade. Nära hälften av LKAB:s exportleveranser går till EG-länderna. Efterfrågan på järnmalm var stark under år 1986 och kapacitetsutnyttjandet i LKAB:s gruvor var högt.

Produktionen i SSAB:s järnmalmsgruvor i Dannemora och Grängesberg uppgick år 1986 till ca 2,7 miljoner ton. Ca 40 % av produktionen går till stålverket i Oxelösund, medan övrig produktion i huvudsak exporteras.

När det gäller framtidsbilden för järnmalm kan förväntas, att den rådande globala överkapaciteten i exportgruvorna kommer att öka väsentligt under de närmaste åren. Överutbudet av järnmalm på världsmarknaden i kombination med en långsiktigt stagnerande efterfrågan från stålindustrin, ger ännu kärvare marknadsläge framöver. Dollarns fall under år 1986 och en fortsatt låg kurs framöver påverkar ytterligare den svenska järnmalmsindustrins lönsamhet.

13.2.3 Mineralpolitikens mål och medel

Min bedömning: Mineralpolitikens mål bör ligga fast och det utvecklingsprogram som startades år 1983 förs vidare. Fortsatta satsningar bör göras på nyckelområdena prospektering, geologisk kartering samt forskning och utveckling. Härigenom ges bättre förutsättningar för en långsiktigt bärkraftig svensk gruv- och mineralindustri.

Bakgrund och skäl för min bedömning: Gruv- och mineralindustrin är en samhällsekonomiskt viktig basnäring. Den inhemska råvaruutvinningen är viktig från såväl industriell synpunkt som från sysselsättningssynpunkt. Mineralsektorn är helt avgörande för sysselsättningen i vissa regioner. Svensk gruv- och mineralindustri har även betydelse för utvecklingen av delar av verkstadsindustrin som t. ex. gruvutrustningsindustrin. Genom en bärkraftig inhemsk verksamhet har vidare de svenska gruvföretagen den nödvändiga basen för teknikexport.

Mineralpolitiken, som en del av industripolitiken, syftar till att tillvarata utvecklingsmöjligheterna inom den svenska råvaruindustrin. Mineralpolitiken skall därvid syfta till att skapa förutsättningar för en god försörjning av mineralråvaror för den svenska industrin. Utnyttjandet av landets mineraltillgångar måste dock ske med hänsynstagande till en god miljö och kraven på ett effektivt resursuttag. Även de regionalpolitiska målen utgör en viktig faktor i mineralpolitiken, eftersom mineralsektorn har stor betydelse för sysselsättningen i vissa regioner och i flera fall i sådana områden där det är särskilt svårt att finna alternativ sysselsättning.

Samhälls-ekonomiskt viktig basnäring

Utnyttjande av mineraltillgångar med hänsyn tagen till miljön

Landets råvaruresurser måste utvinna till kostnader som möjliggör konkurrenskraftiga priser. De geologiska förutsättningarna för gruvverksamhet i Sverige är goda jämfört med i andra länder men de svenska malmernas komplexa karaktär ställer höga krav på effektivitet i samtliga led i utvinningen. För att nå konkurrenskraft måste gruv- och mineralindustrin ha en tillräckligt hög teknisk nivå och vara flexibel för att kunna anpassas till skiftande produktionsförhållanden och marknader. En fortlöpande forsknings- och utvecklingsverksamhet är därför nödvändig för en fortsatt utveckling och förnyelse av det tekniska kunnandet i vid mening inom mineralområdet. Industripolitiken är i hög grad inriktad på att stödja denna typ av satsningar. Med syfte att underlätta och komplettera industrins egna ansträngningar satsar staten också sedan en längre tid tillbaka på en rad nyckelområden inom mineralsektorn.

När det gäller den grundläggande geologiska karteringen, bedrivs statlig verksamhet genom Sveriges geologiska undersökning (SGU). SGU utför allmän geologisk kartering och bedriver prognos-, informations- och dokumentationsverksamhet inom mineralområdet. Myndighetens årliga anslag uppgår för närvarande till ca 69 milj. kr. och finansierar bl. a. upprättande av baskartor för prospektering. SGU är central förvaltningsmyndighet i fråga om landets geologiska beskaffenhet samt ärenden rörande bergsbruk. SGU är även chefsmyndighet för bergsstaten, vars verksamhet inom det gruvrättsliga området finansieras av ett årligt anslag om ca 2,9 milj. kr.

Nämnden för statens gruvegendom (NSG) svarar för den statliga prospekteringen. Prospektering är en ekonomiskt riskfylld verksamhet, som kräver uthållighet över konjunkturväxlingarna. NSG:s prospektering har en långsiktig inriktning och kompletterar därigenom gruv- och mineralindustrins satsningar. Nämndens anslag för den egna prospekteringsverksamheten uppgår enligt vad regeringen föreslagit i 1987 års budgetproposition till ca 43 milj. kr. för budgetåret 1987/88. Resultaten av prospekteringen kommer direkt gruvnäringen till del genom att NSG arrenderar ut sina fyndigheter. Förutom prospekteringsverksamheten, svarar NSG för förvaltningen av statens gruvrättigheter.

Genom NSG verkar staten även för att stimulera och effektivisera övrig prospektering i landet. Genom det särskilda prospekteringsanslaget (programmet för utökad prospektering m. m.) har staten sålunda lämnat bidrag till prospekteringsverksamhet med i genomsnitt drygt 40 milj. kr. per år under de senaste fyra åren.

Genom det av staten ägda företaget Sveriges Geologiska AB (SGAB) medverkar staten i det praktiska genomförandet av prospekteringsinsatserna. Även LKAB har ett särskilt prospekteringsbolag.

För att på längre sikt kunna upprätthålla och utveckla den svenska produktionen av mineralråvaror ur inhemska fyndigheter är det nödvändigt att råvarubasen utökas och breddas samt att den internationella konkurrenskraften hos gruvindustrins produkter förbättras. Förutom geologisk kartering och prospektering är olika forsknings- och utvecklingsinsatser inom de mineraltekniska och metallurgiska områdena av avgörande betydelse. Långsiktigt forsknings- och utvecklingsarbete på mineralområdet bedrivs främst vid universitet, högskolor och inom kollektiva forsk-

Prop. 1986/87: 74

Forskning och utveckling avgörande

Viktiga myndighetsfunktioner

Sveriges geologiska undersökning

Nämnden för statens gruvegendom

Sveriges Geologiska AB

Prospektering lägger grunden

nings- och utvecklingsorgan. Forsknings- och utvecklingsverksamheten finansieras genom såväl statliga organ som av industrin. Resursmässigt uppgår den totala satsningen under senare år till ungefär 150 milj. kr. om året, varav staten svarar för ca hälften.

De statliga medlen fördelas huvudsakligen genom universitets- och högskoleämbetet (UHÄ), naturvetenskapliga forskningsrådet (NFR), forskningsrådsnämnden (FRN) och styrelsen för teknisk utveckling (STU). UHÄ svarar för basresurserna för undervisning och viss forskning vid de geovetenskapliga högskoleinstitutionerna, medan NFR och FRN tillsammans med STU svarar för finansieringen av dessa institutioners grundforskning och tillämpade tekniska forskning. STU driver flera angelägna projekt inom mineralområdet. Ett exempel är mineralteknisk processkemi, som delvis finansieras genom medel från programmet för utökad prospektering. Ett annat exempel är insatsområdet för utveckling av teknik för framställning och användning av kvalificerade industrimineral. I egenskap av statens centrala organ för stöd till tekniskt forsknings- och utvecklingsarbete fördelar STU dessutom medel till s. k. kollektiva forskningsorgan.

De kollektiva forsknings- och utvecklingsorgan som direkt berör mineralområdet är stiftelserna Bergteknisk Forskning (BeFo), Mineralteknisk Forskning (MinFo) och Svensk Detonikforskning (SveDeFo). Verksamheten inom de kollektiva organen baseras på fleråriga ramprogram som industrin och STU samfinansierar genom kollektiva forskningsavtal. Inom BeFo bedriver företag inom gruv- och berganläggningsområdet tillsammans med staten teknisk vetenskaplig forskning med utgångspunkt i industrins behov av gemensamt utvecklingsarbete. MinFo är den mineraltekniska industrins organ för att gemensamt med staten främja utvecklingen inom det mineraltekniska området. SveDeFo har till huvudsaklig uppgift att främja, samordna och bedriva grundläggande tillämpad forskning i sprängämnesteknik, sprängteknik, bergmekanik, bergbrytningsteknik och miljöteknik inom gruv- och anläggningsområdet.

Sammantaget gör staten omfattande och kontinuerliga insatser för att främja utveckling och förnyelse av gruvnäringen och denna satsning fortsätter. Anslagen för myndigheterna inom mineralområdet bör enligt vad regeringen föreslagit i 1987 års budgetproposition uppgå till totalt 124,8 milj. kr. för budgetåret 1987/88. Utöver dessa insatser fortsätter det år 1983 startade särskilda utvecklingsprogrammet för gruv- och mineralindustrin. Jag återkommer senare till denna fråga.

Staten är ensamägare av LKAB och huvudägare av SSAB. Utöver dessa bolags järnmalmshantering bedriver LKAB:s dotterbolag AB Statsgruvor volframbrytning i Yxsjöberg. LKAB har även genom dåvarande dotterbolaget Viscaria AB öppnat en kopparfyndighet i Kiruna kommun. Denna gruva, Viscaria AB, har sedermera avyttrats till Outokumpu Svenska AB, som är dotterbolag till det finska företaget Outokumpu Oy.

Detta innebär att det är de statsägda företagen som svarar för all järnmalms- och legeringsmalmsproduktion i Sverige. Som jag redovisat i min tidigare genomgång av den statliga företagsamheten har staten satsat mycket stora belopp i de aktuella företagen. Utan dessa insatser skulle produk-

Prop. 1986/87: 74

Forskning

Staten betydande i gruvnäringen

tionsneddragningarna skett snabbare, varit mer omfattande och med än större sysselsättningskonsekvenser, i synnerhet i Malmfälten. I både LKAB och SSAB utarbetas nu långsiktiga struktur- och investeringsplaner för den framtida verksamheten.

13.2.4 Program för utökad prospektering m. m.

Mitt förslag: Som ytterligare ett led i utvecklingsprogrammet för gruv- och mineralindustrin görs en fortsatt satsning i form av ett nytt treårsprogram för prospektering samt forskning och utveckling. För detta ändamål ställs ett belopp om 96 milj. kr. till regeringens förfogande. Därutöver anvisas STU 33 milj. kr. för forsknings- och utvecklingsprogrammet Gruvteknik 2000.

En samordning av s. k. mineraljakt i Mellansverige genomförs.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: Riksdagen beslöt hösten 1982 (prop. 1982/83: 50 bil. 6, NU 18, rskr. 111) att anvisa 300 milj. kr. för ett femårigt *program för utökad prospektering m. m.* som ett första led i ett utvecklingsprogram avseende gruv- och mineralindustrin. Syftet med programmet är att öka livslängden hos befintliga gruv- och mineralfyndigheter och skapa förutsättningar för nya sådana. Regeringen har gett nämnden för statens gruvegendom (NSG) i uppdrag att svara för projektbedömning, administration och utvärdering av programmet. Projektbedömningen sker efter samråd med en referensgrupp där gruvindustrin, Sveriges geologiska undersökning samt arbetstagarorganisationerna på området är representerade.

Under perioden 1983–1986 har regeringen inom ramen för programmet för utökad prospektering fattat beslut om användning av sammanlagt 266 milj. kr. Huvuddelen av dessa medel, ca 167 milj. kr., har lämnats som stöd till olika prospekteringsprojekt. Årligen har ett trettiotal projekt beviljats bidrag. Därutöver har ca 25 milj. kr. beviljats ett flertal forsknings- och utvecklingsprojekt inom mineralområdet. Sveriges geologiska undersökning har erhållit ca 14 milj. kr. för att delta i ett nordiskt geologiskt projekt på Nordkalotten. För att finansiera en djupundersökning i Stekenjokk beviljades NSG 52 milj. kr. år 1983. Av dessa medel lämnades ett villkorslån till Boliden Mineral AB om 9,3 milj. kr. för undersökningen.

Den utvärdering av det särskilda prospekteringsanslaget som NSG har redovisat omfattar åren 1983–1985. Utvärderingen visar att den totala prospekteringsvolymen i landet har ökat under programtiden; från ca 130 milj. kr. år 1982 till ca 186 milj. kr. år 1985. Därav utgjordes 43 milj. kr. av prospekteringsstöd år 1985. För år 1986 uppskattas prospekteringsvolymen till ungefär ca 200 milj. kr. Programmet har enligt utvärderingen även medverkat till att prospektering i väsentlig omfattning startat vid vissa mindre gruvor och mineralbrott.

Vidare har programmet medfört ett ökat intresse att pröva nya former för samverkan bland etablerade prospektörer men också med nya intressenter.

Program för utökad prospektering

Programmet har medverkat till en breddning av prospekteringsverksamheten i Sverige. Under programtiden har sålunda en förskjutning skett från basmetallprojekt mot en ökande andel ädelmetall- och industrimineralprojekt. Mer än hälften av de beviljade medlen går emellertid till basmetallprojekt.

Programmet har nu pågått i fyra år. Det är ännu för tidigt att uttala sig om i vilken omfattning ytterligare exploatering kommer till stånd som en följd av programmet. Däremot kan man redan nu konstatera att undersökningar inom programmet lett fram till flera lovande fyndigheter, såsom guld i Västerbotten, industrimineral (kaolin) i Skåne och en fyndighet med bly, zink och silver i Bergslagen. Vid gruvan i Enåsen har stödet bidragit till en trolig utvidgning av malmbasen och därmed förlängning av gruvans livslängd. Även inom det omfattande djupprospekteringsprojekt som Boliden bedriver i Skelleftefältet har väsentliga framgångar nåtts.

I syfte att förnya och utveckla gruvindustrin har som tidigare nämnts ca 25 milj. kr. av programmedlen avsatts till ett antal forsknings- och utvecklingsprojekt. Det är projekt som har till syfte att effektivisera och modernisera prospekteringstekniken eller att möjliggöra utnyttjandet av mineralfyndigheter som det i dag saknas teknik eller ekonomiska förutsättningar för att nyttiggöra. Däribland har STU, som jag tidigare nämnt, fått 5 milj. kr. som bidrag till ramprogrammet Mineralteknisk processkemi. LKAB Prospektering AB, Svenska rymdaktiebolaget, Sveriges Geologiska AB och SGU har för ett gemensamt projekt, som syftar till att introducera fjärranalys och bildbearbetning i karterings- och prospekteringsarbetet, beviljats 4 milj. kr. av dessa medel.

Som jag tidigare tagit upp förutsätter nyttiggörandet av våra inhemska mineralresurser en prospekteringsverksamhet. Prospektering utgör en ekonomiskt riskfylld verksamhet som kräver uthållighet. Den är till sin karaktär likartad andra branschens forsknings- och utvecklingsverksamhet. För att upprätthålla en sådan prospekteringsvolym som kan utgöra basen för en konkurrenskraftig gruv- och mineralindustri lämnas ett visst statligt stöd, dels i form av direktfinansierad statlig prospektering, dels i form av grundläggande geologisk kartering för att underlätta företagens egen prospektering, dels i form av stöd för forskning och utveckling inom mineralsektorn. Som en särskild satsning startade år 1983 ett utvecklingsprogram för gruv- och mineralindustrin i vilket programmet för utökad prospektering m. m. utgör ett första led. Av programmet för utökad prospektering återstår nu ett år. Efter det att programmets sista etapp är avslutad kan befaras att utvecklingsinsatserna inom branschen kommer att minska. Detta skulle få allvarliga konsekvenser för näringens möjligheter att upprätthålla sin långsiktiga konkurrensförmåga och därmed angelägen produktion och sysselsättning. Mot denna bakgrund bör, som ytterligare ett led i utvecklingsprogrammet för gruv- och mineralindustrin, ett nytt program för utökad prospektering inrättas. Jag beräknar ett reservationsanslag om 96 milj. kr. för detta ändamål. Medlen skall användas under en treårsperiod. Det bör ankomma på regeringen att närmare besluta om medlens användning.

Även i fortsättningen bör syftet med programmet vara att öka livsläng-

Nytt prospekteringsprogram – ett led i utvecklingsprogrammet för gruvindustrin

den hos befintliga gruvor och mineralfyndigheter samt att lägga grunden för nya sådana. En viktig del av denna målsättning bör vara att åstadkomma en breddning och en utveckling av industrin. Här är den utveckling mot en ökande andel ädelmetall- och industrimineralprojekt som skett under pågående program positiv. Även satsning på samverkansprojekt som medverkar till en breddning av industrin bör understödjas. Det avgörande vid resursernas fördelning måste dock vara de enskilda projektens förutsättningar att bli ekonomiskt framgångsrika.

Förutom satsningen på ren prospekteringsverksamhet är det också viktigt att industrins konkurrenskraft stärks genom fortsatta satsningar på forskning och utveckling. En förnyelse och utveckling av prospekterings-teknik, brytnings- och anrikningsteknik ger gruv- och mineralindustrin förutsättningar att på ett effektivare sätt hitta och nyttiggöra fyndigheter. Flera sådana angelägna projekt har utarbetats och jag föreslår att de olika intressenternas insatser kompletteras med visst statligt stöd. Härigenom kan projekten ges erforderlig omfattning och kraft.

Ett konkret forsknings- och utvecklingsprojekt som delvis bör finansieras med medel från programmet är *Prospekteringsinriktad malmgeologisk forskning*. Programmet är sexårigt och har tagits fram i samverkan mellan styrelsen för teknisk utveckling (STU), gruvindustrin och prospekteringsbolag samt universitet och högskolor. Det övergripande målet är att skapa en prospekteringsinriktad malmgeologisk kunskapsbas i landet, som kan bidra till att upprätthålla och stärka malmbasen för svensk gruvindustri under 1990-talet och därefter. Totalkostnaden för programmet är beräknad till 24 milj. kr. varav industrin har förbundit sig att bidra med 6 milj. kr. STU avser att avsätta 10 milj. kr. för ändamålet inom en anslagsram jag tidigare denna dag framlagt förslag om (prop. 1986/87: 80 bil. 10). Resterande 8 milj. kr. bör finansieras av programmet för utökad prospektering på så sätt att 3 milj. kr. beviljas från pågående program och 5 milj. kr. avsätts av den föreslagna ramen för de kommande tre budgetåren.

Inom ramen för STU:s verksamhet bör ytterligare en satsning göras inom mineralområdet. STU föreslår i sin anslagsframställning att ett nytt insatsområde benämnt *Gruvteknik 2000* startas. Syftet med programmet är att genom att bl. a. utveckla nya brytningsmetoder, maskinell utrustning samt planerings- och styrsystem markant sänka brytningskostnaderna. STU har för detta ändamål begärt 32 milj. kr. för budgetåren 1987/88–1989/90. Verksamheten avses pågå i fem år, dvs. t. o. m. budgetåret 1991/92. Kostnaden för STU skulle under hela femårsperioden bli 50 milj. kr., medan gruvföretag och gruvutrustningstillverkare bidrar med ca 300 milj. kr. Kostnaden för hela programmet blir således totalt 350 milj. kr. Jag anser att STU:s förslag till ett nytt insatsområde inom mineralområdet ligger väl i linje med den uppgift och den strävan staten har att underlätta för gruvindustrins utveckling och förnyelse. Jag har tidigare i dag i min anmälan till propositionen om forskning (prop. 1986/87: 80 bil. 10) behandlat frågan om anslag till STU för denna verksamhet.

Utredningen om vissa frågor inom mineralområdet (I 1982: 02) överlämnade i mars 1986 betänkandet (Ds I 1986: 7) Utveckling av landets organiserade mineraljakter. En sammanfattning av betänkandet redovisas i bi-

**Utökad forsknings-
och utvecklings-
verksamhet**

**Samordnad
mineraljakt**

laga 8. Den organiserade mineraljaktens målsättning är att den med allmänhetens hjälp skall främja prospektering efter mineralråvaror. I landet finns i dag tre regionalt organiserade mineraljakter, nämligen en i Norrland, en i Värmlands län och en i vissa andra delar av Bergslagen. Utredningen föreslår i sitt betänkande bl. a. att den norrländska mineraljakten fortsätter tills vidare som en fristående organiserad verksamhet med Norrlandsfonden som huvudman. Vidare föreslås att en samordnad och utökad mineraljakt etableras med i första hand Bergslagsregionen som geografiskt verksamhetsområde. Utvidgningen skall ske genom en frivillig anslutning av intresserade län. Verksamheten får en varaktighet på fem år, varefter den utvärderas och omprövas. Vid en anslutning av fem län uppgår den årliga kostnaden till 2 milj. kr. Utredningen föreslår att en fjärdedel av beloppet samfinansieras av de deltagande länen och att resterande tre fjärdedelar finansieras genom bidrag ur de medel som regeringen ställt till Bergslagsdelegationens förfogande.

Förslaget har remitterats. Remissinstansernas synpunkter redovisas i bilaga 9. Beträffande förslaget att en samordnad mineraljakt etableras i Bergslagsregionen har flertalet av de berörda remissinstanserna varit positiva. Länsstyrelsen i Värmland framhåller att det är viktigt att mineraljakten har en stark lokal förankring. Därför pågår nu en uppbyggnad av en organisation för att bedriva en mineraljakt i länet. Mot denna bakgrund avstyrker länsstyrelsen i Värmlands län utredningens förslag om en samordnad mineraljakt. Länsstyrelsen i Östergötlands län tillstyrker utredningens förslag, men konstaterar samtidigt att länsstyrelsen för närvarande saknar ekonomiska resurser för att finansiera ett femårigt deltagande. Länsstyrelsen i Uppsala län är i princip positiv till de förslag som presenteras i betänkandet, men är för närvarande inte beredd att delta i den samordnade mineraljakten. Länsstyrelsen avser att aktualisera frågan i kommande samtal med landstinget och utvecklingsfonden och låter i avvaktan på detta frågan vila. Länsstyrelserna i Västmanlands län, Örebro län och Kopparbergs län är positiva till förslaget om en samordnad mineraljakt med en varaktighet i fem år. Länsstyrelsen i Södermanlands län tillstyrker förslaget, men anser en varaktighet av tre år vara mer lämplig. Således har fyra län anmält intresse att delta i en samordnad mineraljakt. Utvecklingsfonden i Örebro län har också ställt sig positiv till utredningens förslag att utvecklingsfonden skall ta huvudansvaret för verksamheten och svara för kanslifunktionerna.

I likhet med flertalet remissinstanser finner jag utredningens förslag om en utökad och samordnad mineraljakt i Bergslagsregionen vara väl motiverat. Remissomgången har dock visat att de deltagande länen blir något färre än i utredningens förslag, fyra län i stället för fem i ett initialske, och att varaktigheten kan behöva begränsas till tre år innan en utvärdering sker. Eftersom det därmed också sker en geografisk förskjutning av verksamhetsområdet är inte heller den finansiering genom medel från Bergslagsdelegationen, som utredningen föreslår, lämplig. Mot denna bakgrund bör 2,5 milj. kr. av de medel som jag föreslår för en fortsättning av prospekteringsprogrammet avsättas för att finansiera en del av den samordnade mineraljakten i Mellansverige. Jag beräknar den totala kostnaden

Prop. 1986/87: 74

Remissinstansernas synpunkter

Samordnad mineraljakt i fyra län

för detta projekt med ett deltagande av fyra län i tre år till ca 5 milj. kr. Den återstående hälften av medelsbehovet bör regionala och lokala organ i de deltagande länen bidra med. Medel från prospekteringsanslaget bör utgå i samma omfattning som medelstillskottet från berörda län, dock högst med 2,5 milj. kr. sammanlagt.

Sammanfattningsvis innebär ett nytt prospekteringsprogram och de forsknings- och utvecklingsinsatser som kanaliseras genom STU en årlig nysatsning inom gruv- och mineralindustrin på 43 milj. kr. under tre år.

13.2.5 Ny minerallagstiftning

Kommittén (I 1983: 04), med uppgift att göra en översyn av minerallagstiftningen, påbörjade sitt arbete under hösten 1983. I direktiven (dir. 1983: 41) framhölls bl. a. att kommittén skulle utreda hur den nuvarande lagstiftningen, som är splittrad i ett inmutnings- och ett koncessionssystem, borde förändras för att kunna ersättas av ett mer enhetligt rättsligt regelsystem. En utgångspunkt var att de nuvarande systemen skulle ersättas av ett nytt system som i huvudsak byggde på koncessionsprincipen, men med inmutningsrättsliga inslag. Kommittén har nyligen överlämnat sitt betänkande (SOU 1986: 53 och 54) Ny minerallagstiftning. Jag avser att under hösten 1987 ta upp frågan om en ny minerallagstiftning.

13.2.6 Olje- och gasletning i Östersjön

Prospektering efter olja och gas på svensk kontinentalsockel har sedan början av 1970-talet bedrivits av det delvis statligt ägda Oljeprospektering AB (OPAB). Bolaget har tillstånd att undersöka i stort sett hela det svenska kontinentalsockelområdet söder om 59:e breddgraden. Koncessionen gäller t. o. m. år 1987. Under det senaste året har ett visst intresse märkts även från andra företag att företa undersökningar i syfte att finna olja och gas på svenskt kontinentalsockelområde, främst i Östersjön. I samband med att OPAB:s tillstånd går ut i och med utgången av år 1987 kan detta intresse förväntas öka.

Tillstånd för att söka efter och utvinna olja och gas från svensk kontinentalsockel regleras i kontinentalsockellagen (1966: 314). Om sådana tillstånd beslutar regeringen. Det finns anledning att närmare överväga hur ett ökat intresse att på svensk kontinentalsockel söka efter olja och gas bör hantearas. Inom regeringskansliet har en arbetsgrupp tillsatts för att bereda dessa frågor med miljö- och energidepartementet som sammanhållande.

Mitt förslag: De branschfrämjande åtgärderna för den träbearbetande industrin fortsätter under treårsperioden 1987/88–1989/90. Åtgärderna inriktas liksom hittills på utvecklingsinsatser för att bistå företag med att vidga sina marknader och förändra sitt produktsortiment i riktning mot produkter med högre lönsamhet. En ökad samordning sker mellan de branschfrämjande åtgärderna vid statens industriverk och utvecklingsfondernas service- och finansieringsprogram.

Bakgrund: Verksamheten med åtgärder för att främja vissa branschers utveckling startade budgetåret 1970/71 med ett program för textil- och konfektionsindustrin (tekoindustrin) samt för den manuella glasindustrin. Dessa branscher utmärktes av en svag utveckling, vilken ledde till ett behov av personalreduktioner. Då tekoindustrin och den manuella glasindustrin var starkt koncentrerade till vissa regioner fick denna utveckling ett starkt genomslag på berörda regioners arbetsmarknad. Syftet med dessa branschprogram var dels att förhindra en alltför kraftig och snabb minskning av sysselsättningen, dels att utveckla de livskraftiga delarna i berörda branscher så att branscherna i sin helhet skulle kunna uppnå en godtagbar företagsekonomisk lönsamhet.

Branschprogram har senare införts för ytterligare branscher samtidigt som program för vissa branscher successivt avslutats. För närvarande finns program med branschfrämjande åtgärder för den träbearbetande industrin (möbel-, snickeri-, trähus- och sågverksindustrierna), för tekoindustrin (textil- och konfektionsindustrierna) samt för övriga industrisektorer. Programmet för tekoindustrin är upptaget i ett särskilt anslag och berörs därför inte i detta sammanhang. De branschfrämjande åtgärderna för övriga industrisektorer – numera benämnt det allmänna strukturutvecklingsprogrammet – behandlas senare (avsnitt 13.6).

Industriverkets förslag: Internationaliseringen inom *möbelindustrin* förväntas fortsätta som en följd av pågående omstrukturering. Vidare förutser verket en fortsatt koncentration inom distributionsledet såväl inom Sverige som i Västeuropa, vilken medför en ökad konkurrens men även ökade möjligheter för svensk möbelindustri. Av rapporten *Möbelindustri – Nuläge och framtidsmöjligheter* (SIND PM 1986: 10) framgår att möbelindustrin har låg lönsamhet och brist på resurser för utveckling och produktförnyelse. Detta hotar på sikt branschens internationella position. Mot denna bakgrund föreslår industriverket en koncentration av programmet till vissa insatsområden. Bl. a. föreslås ett fortsatt exportstöd med inriktning på nya marknader. Tidigare verksamhet inriktad på företagsproblem rörande administration, kalkylfrågor m. m. bör enligt verket framöver lagas inom utvecklingsfondernas ordinarie verksamhet.

Snickeriindustrin har en betydande överkapacitet. Samtidigt har analyser visat att det finns betydande exportförutsättningar. Enligt verkets bedömningar utgör företagens svaga ekonomi och bristande exportmognad

Utvecklingsinsatser för att bistå utvecklingsbara företag

Möbelindustri

Snickeriindustri

ett hinder för ökad export. Programmet bör därför inriktas på att öka branschens avsettningsmöjligheter, framför allt på export. De exportfrämjande aktiviteterna bör främst ske i samverkan med Svensk bygg- och energiexport (SWEBEX) inom Sveriges Exportråd.

Genom den minskade nybyggnationen har en betydande överkapacitet uppstått inom *trähusindustrin*. De exportsatsningar som gjorts under senare tid har resulterat i en ökad export. Dessa satsningar har dock enligt SIND inte hunnit påverka branschens lönsamhet. Branschprogrammet har under senare år koncentrerats till teknikhöjande och exportförberedande projekt av generell karaktär samt delfinansiering tillsammans med SWEBEX av exportprojekt. Behovet av insatser i omstrukturerande syfte har enligt verket ökat drastiskt under senare tid. Ökade resurser bör därför tillföras under den kommande treårsperioden för att initiera och medverka i branschens omstrukturering.

Industriverket förutser en kraftig strukturomvandling inom *sågverksindustrin*. Lönsamheten vid sågning av trävaror i bulk är generellt sett svag. Programmet är inriktat på att främja en ökad vidareförädling och kundanpassning, vilken är viktig för att stärka sågverkens internationella konkurrenskraft. SIND föreslår därför kraftfulla insatser med kulmen under budgetåren 1987/88 och 1988/89.

Industriverkets anslagsäskande för branschfrämjande åtgärder avseende den träbearbetande industrin uppgår till sammanlagt 23, 24 resp. 19 milj. kr. för budgetåren 1987/88, 1988/89 och 1989/90.

Statens pris- och kartellnämnds utvärdering: Regeringen uppdrog i juni 1985 åt statens pris- och kartellnämnd (SPK) att genomföra en utvärdering av verksamheten med branschfrämjande åtgärder vid statens industriverk. Utvärderingen skulle omfatta samtliga befintliga program med branschfrämjande åtgärder, dvs. programmen för tekoindustrin och den träbearbetande industrin samt det allmänna strukturutvecklingsprogrammet. SPK avlämnade sin rapport *Utvärdering av SIND:s branschprogram* (SPK:s utredningsserie 1986: 4) till regeringen i april 1986.

Utvärderingsresultaten tyder enligt SPK inte på att branschprogrammet för den träbearbetande industrin totalt sett lett till några mer påtagliga förändringar i berörda branscher. Stödets omfattning är enligt SPK alltför begränsad med hänsyn till syftet med branschprograminsatserna.

Remissyttranden över SPK:s utvärdering: SPK:s rapport har remitterats. Ett flertal av remissinstanserna kritiserar det underlag på vilket SPK baserat sin utvärdering av programmet för den träbearbetande industrin. Med utgångspunkt i denna kritik förkastas SPK:s negativa bedömning av SIND:s träprogram. På basis av den egna erfarenheten av träprogrammet framhåller flera remissinstanser den positiva effekten av verksamheten på bl. a. kompetensutveckling i vid bemärkelse. Vidare delas inte SPK:s bedömning att de förhållandevis små resurserna gör programmet ineffektivt. I stället pekar flera remissinstanser på att – eftersom det i huvudsak rör sig om kollektiva projekt – förhållandevis betydande effekter har kunnat uppnås med begränsade resurser. Enligt vissa remissinstanser kan även individuella projekt få en spridningseffekt, då dessa kan tjäna som referensprojekt för andra företags satsningar.

Prop. 1986/87: 74

Trähusindustri

Sågverksindustri

Utvärdering

Industriverkets utredning om sågverks- och träskiveindustrin: I november 1984 uppdrog regeringen åt statens industriverk att utreda den svenska sågverks- och träskiveindustrins utvecklingsmöjligheter på följande fyra nyckelområden:

- efterfrågeutvecklingen fram till år 2000,
- konkurrenskraften,
- den tekniska utvecklingen,
- möjligheten att genom en ökad vidareförädling stärka branschernas ställning.

I december 1985 överlämnade industriverket rapporten Sågverks- och träskiveindustrin inför år 2000 (SIND 1986:I) till regeringen.

I fråga om sågverksindustrin konstateras att den västeuropeiska marknaden förväntas stagnera. Vidare finns uppgifter om att sågverksindustrin i Kanada kommer att satsa kraftigt på ökad försäljning till Västeuropa. Detta kommer att medföra att svensk sågverksindustri framöver kan förväntas möta en hårdnande konkurrens på sin huvudmarknad. För att möta denna situation måste svensk sågverksindustri söka sig till de nya expansiva marknader som kan förutses – t.ex. vissa länder i Nordafrika och Asien – eller öka sina marknadsföringsinsatser på sina nuvarande huvudmarknader. Vidare kan i denna situation krävas att de svenska sågverksföretagen i ökad utsträckning inriktar sig på mer förädlade och kundanpassade produkter, vilket i sin tur medför ökade krav på teknisk kompetens.

Efterfrågan på träbaserade skivor förväntas stagnera fram till sekelskiftet. Överkapacitet finns redan nu i ett flertal länder. Nya konkurrenskraftiga produktionsanläggningar tillkommer i nya producentländer samtidigt som nya typer av skivor som konkurrerar med de traditionella skivorna införs.

Mot bakgrund av nämnda framtidsscenario har SIND övervägt olika former av statliga stödinsatser. För sågverksindustrin kommer den ökade inriktningen mot mer förädlade produkter att kräva att FoU-verksamheten ökas. Vidare anser verket att det finns skäl att överväga stöd till informationsinsatser avseende trä som material. Härutöver föreslås i utredningen, som komplement till det befintliga branschprogrammet för sågverksindustrin, statliga stödinsatser avseende bl. a. kontinuerlig marknadsbevakning samt uppföljning av skogsskadeutvecklingen och dess följder för svensk sågverksindustri.

För skivindustrin pekar verket på behovet av dels en översyn av strukturen med beaktande av de olika anläggningarnas regionalpolitiska betydelse, dels ökade satsningar på produktutveckling – bl. a. med inriktning på förädlade produkter – och på förbättrade produktionsprocesser.

Remissyttranden över SIND:s förslag: Industriverkets rapport Sågverks- och träskiveindustrin inför år 2000 har remitterats tillsammans med SPK:s rapport rörande de branschfrämjande åtgärderna. Flertalet remissinstanser delar de bedömningar som industriverket redovisat och anser att föreslagna insatser är motiverade.

Skälen för mitt förslag: Som SPK konstaterat är de resurser som avsatts för de enskilda programmen inom den träbearbetande industrin begränsade. Syftet med dessa insatser är dock inte att generellt lyfta av företagen

vissa kostnader, utan att genom i huvudsak kollektiva projekt höja effektiviteten och konkurrensförmågan inom berörda branscher. Med hänsyn härtill delar jag inte SPK:s bedömning att de tilldelade resurserna måste vara betydligt större för att vara meningsfulla.

Av industriverkets anslagsframställning framgår att vissa exportframgångar har kunnat noteras för möbel-, snickeri- och trähusindustrierna. Dessa har därmed till viss del kunnat kompensera den stagnerande hemmamarknaden. Jag förordar därför att verksamheten fullföljs.

Av industriverkets utredning om sågverks- och träskiveindustrin framgår att en ökad konkurrens kan förutses på den svenska sågverksindustrins huvudmarknader – i första hand vad avser standardsortimentet. För att kunna hävda sig krävs en ökad inriktning mot mer kundanpassade produkter samtidigt som produktionen måste effektiviseras. Detta kräver kunskaper som stora delar av sågverksindustrin för närvarande inte besitter. De insatser som görs inom ramen för industriverkets program med branschfrämjande åtgärder är för sågverksindustrins del just inriktat på att främja en sådan kompetenshöjning att en ökad vidareförädling möjliggörs. Dessa insatser bör därför fortsätta. Behovet av insatser i de regionalpolitiskt prioriterade områdena bör härvid beaktas.

Det är viktigt att de branschfrämjande insatserna ses som ett av flera industripolitiska medel riktade till företagen i de berörda branscherna. Eftersom flertalet av de företag som berörs av branschprogrammen för möbel-, snickeri-, trähus- och sågverksindustrierna är små och medelstora omfattas företagen även av det service- och finansieringsprogram som de regionala utvecklingsfonderna kan erbjuda. Utvecklingsfondernas serviceprogram innefattar företagsekonomisk rådgivning avseende bl. a. marknadsföring, administration och personalutveckling. Även tekniska tjänster som produkt- och produktionsutveckling ingår. Mot denna bakgrund bör utvecklingsinsatserna inom de här aktuella branschprogrammen inriktas på vissa speciella serviceinsatser som komplement till utvecklingsfondernas verksamhet. I första hand bör utvecklingsinsatserna inriktas på exportfrämjande insatser, marknadsundersökning och konsultstöd till produktutveckling. Syftet med denna typ av insatser är dels att söka vidga företagens marknader, dels att söka förändra deras produktsortiment i riktning mot produkter med högre lönsamhet.

Den av mig förordade inriktningen av de olika utvecklingsinsatserna inom de aktuella branscherna medför att genomförandet av de branschfrämjande åtgärderna bör ske i nära samverkan mellan SIND och de regionala utvecklingsfonderna. Uppläggningsen av åtgärderna inom detta område kan härvid föranleda att en del av de resurser som avsätts för branschfrämjande åtgärder av praktiska skäl kan komma att föras via berörda utvecklingsfonder. Liksom hittills bör SIND vad avser de exportfrämjande insatserna även framlades samverka med Sveriges Exportråd och dess utlandsorganisation.

Prop. 1986/87: 74

Åtgärderna för möbel-, snickeri- och trähusindustrierna fullföljs

Insatserna för sågverken fortsätter

Samordning med övriga småföretagsinsatser

Mitt förslag: Det pågående programmet för havsindustriell kompetensutveckling vid statens industriverk förlängs med ett år. Under nästa budgetår bör ett visst stöd också lämnas till forskning inom havsteknikområdet vid universitet och högskolor.

Ett anslag om 6,7 milj. kr. ställs till industriverkets förfogande för detta ändamål. En utvärdering av det pågående programmet genomförs.

Statens industriverks förslag: SIND har i sitt förslag till treårsplan lämnat förslag till en fortsättning på programmet för havsindustriell kompetensutveckling under perioden 1987/88–1989/90. Förslaget innebär en omprioritering från det pågående programmet, där huvudtemat varit kompetensuppbyggnad, till ett program som innehåller insatser inom fyra områden, nämligen:

- offshoreteknik,
- undervattensteknik,
- arktisk teknik,
- omvärldsbevakning och omvärldsanalys.

För treårsperioden beräknar SIND kostnaden till 85 milj. kr.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: Det pågående programmet för havsindustriell kompetensutveckling siktar på att fylla industrins och samhällets långsiktiga behov av teknisk kompetens och därvid dels ge en grund för nya produkter, dels nya tillämpningar inom svensk, såväl civil som militär myndighetsverksamhet med havsindustriella beröringspunkter. SIND:s insatser inom området skall komplettera bl. a. STU:s huvudsakliga inriktning mot forskning och utveckling.

STU har inom området havsteknik sedan mitten av 1970-talet varit ansvarig myndighet för planering och stöd till långsiktig kunskapsutveckling och industriellt utvecklingsarbete. STU har även deltagit i SIND:s program för havsindustriell kompetensutveckling. STU har i sin anslagsframställning för budgetåren 1987/88–1989/90 inte särskilt prioriterat det havstekniska området, för att i stället kunna tillgodose de mest angelägna forsknings- och utvecklingsbehoven inom svensk industris strategiskt viktiga områden som informationsteknologi, materialteknik m. fl. STU bedömer att satsningar på dessa nyckelområden kommer att få stor betydelse även för tillämpningsutvecklingen inom det havstekniska området. Slutligen hemställer STU i sin anslagsframställan att medel särskilt anvisas för kunskapsutveckling om ett beslut fattas om ett program för havsteknik vid statens industriverk.

Försvarets materielverk (FMV) har på uppdrag av överbefälhavaren (ÖB) gjort en redovisning av den havstekniska verksamhet som kan vara av intresse för samverkan med civila intressenter. Redovisningen markerar försvarets beroende av forsknings- och utvecklingsinsatser inom området.

**SIND förordar
havsteknik**

Traditionellt sker dialogen mellan försvaret och industrin, universitet, högskolor samt andra forskningsinstitutioner inom havsteknikområdet inom ramen för den materialanskaffning, som läggs ut på svensk industri, eller inom ramen för den gemensamma försvarsforskningen. Försvarets forskningsanstalt (FOA) har genom ett avtal med STU från år 1977 ett samarbete inom civil havsteknik. FMV framhåller vikten av att kompetens inom det havstekniska området bibehålls och vidareutvecklas.

Regeringen tillsatte den 20 februari 1986 en regional samordningsgrupp med uppgift att utreda vissa frågor rörande industri- och regionalpolitiska åtgärder inom Malmöhus län. Gruppen fick bl.a. i uppgift att utreda förutsättningarna för att i anslutning till verksamheten vid Kockums varv inrätta ett centrum för marin- och undervattensteknologi. Utredningen om centrets verksamhetsinriktning, organisation och finansiering genomförs för närvarande av stiftelsen för undervattensteknologi, (UVEON). UVEON är tänkt att utgöra en hörnsten i det planerade centret. Stiftarna till UVEON är länsstyrelsen i Malmöhus län, Kockums AB och Lunds universitet. Utöver dessa ingår även marinen i stiftelsens styrelse. UVEON har till ändamål att inom området undervattensteknologi, särskilt undervattensgeoteknologi, bl. a. aktivera och stimulera kontakter mellan näringslivet och universitet och högskola och därvid aktivt föra ut aktuell vetenskap och teknik till näringslivet samt medverka till utbildnings-, forsknings- och utvecklingsverksamhet inom området.

Vid högskolan i Luleå har i samarbete med Norrlandsfonden inrättats ett centrum för forskning, utveckling och sammanställning av fakta angående teknik för kallt klimat, kallat COLDTEC. Syftet är att bedriva forsknings- och utvecklingsverksamhet som grund för industriella satsningar i subarktiska och arktiska regioner av världen.

SSPA Maritime Consulting AB bedriver konsultverksamhet inom det marintekniska området samt i anslutning därtill forskning och utveckling. Verksamheten syftar till att genom teoretiska beräkningar och praktiska försök i speciallaboratorier och full skala analysera och lösa tekniska problem kring projektering, konstruktion och drift av fartyg, farleder, utrustning för offshore och andra marina installationer.

Även inom Svenska Varv AB bedrivs utvecklingsarbete inom det havstekniska området.

Av de remissinstanser som yttrat sig över SIND:s treårsplan har STU, Industrifonden och statskontoret yttrat sig över förslaget till program för havsteknik. STU hänvisar till sin anslagsframställning för budgetåren 1987/88–1989/90 där styrelsen inte särskilt prioriterat det havstekniska området. Industrifonden konstaterar att vissa projekt som passar in i SIND:s havsteknikprogram också passar in i Industrifondens ansvarsområde. Statskontoret anser att statens stöd till havsteknisk utveckling bör koncentreras till en myndighet. Med hänsyn till den inriktning en sådan verksamhet bör ha anser statskontoret att resurserna bör finnas inom STU.

Delegationen för samordning av havsresursverksamheten (DSH) har i sitt yttrande över STU:s anslagsframställning framfört synpunkter på det statliga stödet till havsindustriell kompetensutveckling. DSH anser att de

Prop. 1986/87: 74

**Viktigt för
försvaret**

**Flera instanser
arbetar med
havsteknik**

industripolitiska grundprinciperna för stödet till havstekniken bör innebära att ett uthålligt och målmedvetet stöd lämnas till grundläggande och förhållandevis bred kompetensutveckling och att stödet därvid bör riktas mot områden som förväntas förbli betydelsefulla oavsett temporära ändringar i de internationella marknadsbetingelserna. Därigenom ges också impulser till nyföretagande och teknisk förnyelse på sikt. DSH anser vidare, mot bakgrund av att STU inte särskilt prioriterat det havstekniska området, att ca 25 % av de medel som SIND föreslår till ett havstekniskt program bör avsättas till den kunskapsutvecklande institutionella forskningen.

Som framgår av min redovisning pågår verksamhet inom havsteknikområdet vid flera organisationer med en delvis överlappande inriktning. Jag anser att statens insatser på området bör ses över bl. a. i syfte att undvika att flera organ täcker samma områden medan andra lika viktiga områden lämnas utan stöd. Jag avser därför att senare i vår föreslå regeringen att ett uppdrag lämnas att dels utvärdera de insatser som gjorts inom ramen för programmet för havsindustriell kompetensutveckling, dels att mot denna bakgrund och med hänsyn tagen till övrig verksamhet på detta område lämna förslag på inriktning och omfattning av verksamheten efter budgetåret 1987/88. I avvaktan därpå är jag inte beredd att föreslå ett program av den omfattning och inriktning som SIND lagt fram. Däremot anser jag att det nu pågående programmet bör fortsätta även under budgetåret 1987/88. Jag anser i likhet med STU och DSH att viss del av medlen bör avsättas för kunskapsutveckling vid universitet och högskolor. Beslut om dessa medel bör tas i samråd med STU.

Delegationen för samordning av havsresursverksamheten har i oktober 1985 överlämnat rapporten Marin fjärranalys (1985: 5). Rapporten har utarbetats i samarbete med statens naturvårdsverk, SMHI, zoologiska institutionen vid Stockholms universitet och statens delegation för rymdverksamhet.

I rapporten lämnas ett flertal förslag till åtgärder för att stimulera och öka satsningar på forskning och utveckling av fjärranalysens tillämpning inom det marina området. Samtidigt lämnas förslag till hur produkter och tjänster inom det marina fjärranalysområdet skulle kunna erbjudas till försäljning på exportmarknaden. Bl. a. föreslås att rymddelegationen får en årlig resursförstärkning om 1 milj. kr. under en treårsperiod för att stimulera utvecklingen av tillämpningar inom den marina fjärranalysen. Vidare föreslås att regeringen bör skapa ekonomiska förutsättningar för inrättandet av en professur i marin fjärranalys.

Rapporten har remissbehandlats. Flertalet remissinstanser är positiva till eller har inget att erinra mot rapportens förslag till resursförstärkning till rymddelegationen.

Beträffande förslaget att inrätta en professur i ämnet är remissopinionen delad.

I likhet med vad som framhålls i rapporten, och som även framhålls av flera remissinstanser, bedömer jag att det bör finnas goda möjligheter att använda fjärranalys inom ett flertal områden rörande den marina miljön. Betydelsefulla insatser görs beträffande bearbetning och användning av fjärranalysinformation bl. a. av lantmäteriverket, kustbevakningen, SMHI

Prop. 1986/87: 74

En utvärdering bör ske

Marin fjärranalys

Betydelsefulla insatser sker för ökad användning

och statens naturvårdsverk. Med hänsyn till det viktiga utvecklingsarbete som pågår och att en prövning av fjärranalysens användbarhet torde ingå i myndigheternas effektiviseringssträvanden är jag inte nu beredd att föreslå några särskilda åtgärder inom området marin fjärranalys.

13.5 Strukturpåverkande insatser

Mitt förslag: Verksamheten med det allmänna strukturutvecklingsprogrammet inom ramen för de branschfrämjande åtgärderna vid statens industriverk fortsätter under treårsperioden 1987/88–1989/90. Verksamheten utökas när utrymme finns för omprioritering från andra branschfrämjande åtgärder.

Industriverkets förslag: Det allmänna strukturutvecklingsprogrammet (ASP), i 1985 års budgetproposition benämnt struktur- och utvecklingsprogram för övriga industrisektorer, är den centrala verksamheten inom verkets program för strukturell omvandling. Insatserna inom ASP är begränsade till omvärldsanalyser och andra utredningsinsatser. Beslut om utredningsinsatser fattas i nära samråd med berörda företag samt branschorganisationer och fackliga organisationer.

Bevakningsområdet för ASP är i princip hela den svenska industrin inkl. den industristödjande tjänsteproduktionen som sker i nära anslutning till industriföretag. Målen med insatserna är främst att stimulera företagen till att vidta åtgärder som:

- ökar konkurrenskraften för berörd industri internationellt och på hemmamarknaden.
- främjar en omorientering och förnyelse i enskilda företag,
- främjar ett konstruktivt samarbete mellan företag så att exempelvis en bas för systemförsäljning skapas,
- främjar förbättring av tekniker för produktion och administration.

Verket hänvisar i sin anslagsframställning till den utvärdering som statens pris- och kartellnämnd gjort av verksamheten med branschfrämjande åtgärder, inom vilken ASP ingår som ett delprogram. Mot bakgrund av den positiva bedömning som nämnden gjort av ASP-verksamheten föreslår SIND att verksamheten tilldelas utökade resurser. Därutöver föreslås att ASP får utgöra en separat anslagspost. För det första året av treårsperioden 1987/88–1989/90 äskar SIND 7,7 milj. kr. och för de två därpå följande åren drygt 8,0 resp. 8,3 milj. kr.

Industriverket redovisar i sin anslagsframställning att ASP under budgetåret 1986/87 enligt verksamhetsplanen kommer att ha projekt avseende ett 20-tal branscher. I en del fall rör det sig om små insatser mätt i pengar och projektledarresurser. Verkets ambition är att framöver koncentrera sina insatser till ett mindre antal sektorer. Erfarenheten visar nämligen enligt verket att insatser måste göras under en relativt lång tid för att ett förtroendefullt samarbete skall kunna etableras och "rätt" problem och möjligheter skall kunna formuleras.

Bioteknikindustrin samt handikapphjälpmedelsindustrin hör till de bran-

**Struktur-
utveckling i olika
branscher**

schers som under de senaste åren omfattats av ASP-insatser. För dessa två branscher föreslår verket att mer kompletta branschprogram inrättas.

För bioteknikindustrin föreslås ett anslag om 2 milj. kr. per år under budgetåren 1987/88 och 1988/89. Utformningen av de föreslagna insatserna har närmare presenterats i en promemoria fogad till en skrivelse, vilken överlämnades till regeringen i februari 1986. I skrivelsen pekar verket på att statliga medel redan satsas på utbildning och FoU inom bioteknikområdet. SIND anser tiden nu vara mogen för att gå ett steg vidare och stimulera den kommersiella tillämpningen av biotekniken. I inledningsskedet avser verket att ta fram ett underlag för att utforma insatser som bl. a. avser:

- riskkapitaltillgången,
- teknikspridning särskilt med anknytning till problem vid övergång från laboriemiljö till industriell produktion,
- kunskapshöjning avseende företagsledning och marknadsföring.

I fråga om industrin för handikaphjälpmedel och handikapputrustning framhåller industriverket i sin anslagsframställning att de senaste årens låga expansionstakt inom kommunerna lett till en viss stagnation inom handikaphjälpmedelsindustrin. Det föreslagna branschprogrammet avses stärka företagets exportkompetens samt stödja kollektiva exportsatsningar. Kostnaden för programmet beräknas till 0,5 milj. kr. per år under treårsperioden.

Industriverket förutser att ett antal av de branscher som varit föremål för ASP-insatser under det första året av treårsperioden eller tidigare kan erfordra mer omfattande insatser än vad som kan genomföras inom ramen för ASP-verksamheten. Mot denna bakgrund föreslår industriverket att ett särskilt anslag för nya program inrättas för budgetåren 1988/89 och 1989/90. Anslagsbeloppet bör enligt SIND uppgå till 20 milj. kr. vardera året.

Statens pris- och kartellnämnds utvärdering: Som nämnts tidigare har ASP-verksamheten utvärderats av statens pris- och kartellnämnd (SPK) på uppdrag av regeringen (avsnitt 13.3). Nämnden anser att ASP kan ge värdefulla bidrag till utvecklingen i många industribranscher. Som statlig stödform är programmet enligt SPK ett flexibelt och effektivt sätt att med begränsade resurser stödja projekt utan att ge avkall på konkurrensneutraliteten.

SPK:s rapport har remissbehandlats. Inga remissinstanser har i sina yttranden redovisat några synpunkter som direkt avser ASP-verksamheten.

Skälen för mitt förslag: Erfarenheterna av det allmänna strukturutvecklingsprogrammet visar att man med relativt små resurser kan påverka företagen till att vidta sådana åtgärder att den inneboende utvecklingspotential som finns inom berörda företag och branscher tillvaratas på ett bättre sätt. Den arbetsmetod som industriverket tillämpat, nämligen att göra relativt begränsade insatser av utredningskaraktär som i mån av behov och möjlighet kompletteras med insatser inom ramen för det befintliga stödsystemet – exempelvis regionalpolitiskt stöd och småföretagsstöd – kan medföra att effektiviteten i dessa andra stödformer höjs. Industri-

Prop. 1986/87: 74

Bioteknik

Handikaphjälpmedel

Utvärdering

verket har i sin hittillsvarande verksamhet i vissa projekt även använt resurserna för informationsspridning, förhandlingsinsatser o.d. Sådana insatser anser jag passar väl in i ASP.

Med hänsyn till de positiva erfarenheter som hittills vunnits av ASP-verksamheten föreslår jag att programmet fortsätter under ytterligare en treårsperiod fram t. o. m. budgetåret 1989/90. Jag anser dock inte att ASP bör tilldelas ett eget anslag i enlighet med industriverkets förslag. Den flexibilitet som den nuvarande anslagskonstruktionen medger är enligt min bedömning värdefull. ASP kan framöver komma att tilldelas utökade resurser när utrymme finns för omprioriteringar från andra branschfrämjande åtgärder.

Vad avser industriverkets förslag om att inrätta ett särskilt program för bioteknikindustrin anser jag att utvecklingen inom detta område inte motiverar mer omfattande insatser från industriverkets sida. Enligt förslag som denna dag framlagts av chefen för utbildningsdepartementet skall den biotekniska forskningen vid högskolorna under kommande treårsperiod tillföras 35 milj. kr. årligen (prop. 1986/87: 80). Jag har tidigare i dag föreslagit en kraftfull förstärkning av anslaget till styrelsen för teknisk utveckling (STU) (avsnitt 10.4). Härigenom får STU möjlighet att öka sina insatser inom bl. a. det biotekniska området. Det är således betydande statliga resurser som tillförs den biotekniska sektorn.

Utvecklandet av företag baserade på bioteknik har rönt ett allmänt intresse under senare år. Det torde i regel därför inte föreligga några betydande svårigheter för de företag som drivit verksamhet under några år att finansiera sin expansion på kapitalmarknaden. Däremot torde de små företagen ha problem att finansiera produktutveckling. För dessa är det dock möjligt att använda sig av de regionala utvecklingsfondernas service- och finansieringsprogram. SIND bör inrikta sin verksamhet inom bioteknikområdet på viss informationsverksamhet och erfarenhetsutbyte mellan små bioteknikföretag. Detta arbete bör bedrivas i samverkan med de regionala utvecklingsfonderna. SIND:s arbete inom bioteknikområdet bör ske inom ramen för ASP-programmet.

Vad avser SIND:s förslag om ett särskilt program för handikapphjälpmedel och handikapputrustningsindustrin anser jag likaledes att eventuella insatser även fortsättningsvis bör ske inom ramen för ASP-programmet. Skälet till detta ställningstagande är att de åtgärder som föreslagits av SIND väl passar in i ASP-programmet.

Vad avser industriverkets förslag om ett anslag för de två sista åren i treårsperioden för branschprogramåtgärder för nya inte specificerade branscher anser jag att en prövning måste ske av konkreta programförslag.

Prop. 1986/87: 74

**Positiva
erfarenheter**

**Utökade resurser
genom
omprioriteringar**

14.1 Inledning

I detta avsnitt ges en samlad redovisning av den utrednings- och samrådsverksamhet som bedrivs inom industridepartementets ansvarsområde.

Utredningsverksamhetens viktigaste syfte är att ge underlag för näringspolitikens utformning och att bidra till en effektiv informationsspridning. Det senare utgör bl. a. en förutsättning för en väl fungerande marknads ekonomi. I normalfallet sprids informationen på marknaderna som ett naturligt inslag i affärsverksamheten. I vissa situationer är dock informationen bristfällig sett i ett samhällsekonomiskt perspektiv. Å ena sidan gäller det t. ex. information till nyföretagare, viss rådgivning till småföretagare om kommersiella och tekniska förändringar m. m. Å andra sidan behövs en tillförlitlig och snabb information om allmänna ekonomiska förhållanden och om näringslivets strukturella förändringar. Utan sådan information föreligger svårigheter att skapa förståelse för kraven på omvandling och förnyelse.

Samrådsverksamheten syftar, som jag tidigare berört, till att skapa ett öppet och gott samarbetsklimat mellan stat, näringsliv och fackliga organisationer.

14.2 Utredningsverksamheten vid statens industriverk

Min bedömning: Utredningsverksamheten bör även fortsättningsvis bedrivas så att riksdagens, regeringens och allmänhetens behov av information om väsentliga frågor som rör näringslivets utveckling. Inriktning och innehåll inom huvudområdena internationalisering, strukturomvandling samt småföretagens och tjänstesektorns utveckling bör preciseras ytterligare i en av regeringen årligen fastställd utredningsplan. Planen, som utformas efter förslag från industriverket, bör ge utrymme för att tillgodose under året uppkomna utredningsbehov.

Statens industriverks förslag: Utredningsverksamheten syftar till att ge beslutsfattare inom politiska organ, organisationer och industriföretag ett bättre underlag för sina beslut genom att inhämta och förmedla kunskaper om hinder, samspel och drivkrafter i industrin och dess omvärld.

Ett huvudinslag i verkets utredningsverksamhet föreslås vara olika utredningar på temat internationalisering. Den svenska industrins internationella konkurrenskraft blir härvid det centrala området. Verket föreslår vidare studier av strukturomvandlingen och teknikutvecklingen; och då särskilt inom mikroelektronikområdet och inom området nya material. Studierna syftar till att ge en ökad förståelse för den framtida utvecklingen av svensk industri. Genom en inom verket utvecklad databas – det s. k. SIND-DATA-systemet – vill verket belysa olika aspekter som rör svensk industris anpassningsförmåga till ändrade omvärldsförhållanden.

Vidare vill verket ägna tjänstesektorns expansion en ökad uppmärksamhet liksom småföretagens betydelse för tillväxten och förnyelsen av näringslivet.

Verket avser att löpande redovisa effekter och erfarenheter av industripolitik, huvudsakligen på direkta uppdrag från antingen regeringen eller verkets operativa enheter. Slutligen föreslår verket att spridningen av resultaten från utredningsverksamheten förbättras.

Verket föreslår att omfattningen av utredningsverksamheten i stort sett bibehålls. För att i ökad utsträckning kunna anlita experter, tillfällig personal och köpa andra tjänster m. m. föreslår verket att reservationsanslaget B 2. Statens industriverk: Utredningsverksamhet höjs med 20 %, dvs. från 4,5 till 5,4 milj. kr.

Bakgrund till min bedömning: I regeringens proposition om statens industriverks framtida verksamhet m. m. (prop. 1982/83: 113, NU 39, rskr. 376) redovisade jag för riksdagens information min syn på hur utredningsverksamheten vid statens industriverk i stort bör bedrivas. Riksdagen har senare med anledning av förslagen i propositionen om industriell tillväxt och förnyelse (prop. 1983/84: 135, NU 42, rskr. 379) preciserat utredningsverksamhetens innehåll och omfattning. Jag föreslår att de riktlinjer som riksdagen därvid fastställde även i fortsättningen i huvudsak bör ligga fast.

Sedan riksdagen senast fattade beslut om utredningsverksamhetens framtida inriktning har dock vissa förändringar inom verket och i verkets omgivning inträffat som föranleder behov av en ytterligare precisering av verkets utredningsverksamhet. Jag kommer därför att beröra att andra verk och myndigheter vid sidan av statens industriverk i stor omfattning bedriver en näringspolitisk utredningsverksamhet, att verket internt utökat resurserna för utredningar även på de avdelningar som arbetar med finansiella stöd och småföretagsfrågor samt att erfarenheter nu kan dras från det samarbete som regeringen och verket haft i samband med att den årliga utredningsplanen upprättas.

En omfattande utredningsverksamhet bedrivs inom ett flertal myndigheter och organisationer inom industridepartementets ansvarsområde.

Styrelsen för teknisk utveckling (STU) bedriver i huvudsak två typer av utredningsverksamhet. Dels genomförs utredningar av mer övergripande karaktär, varav ca hälften är utvärderingar av STU:s egna insatser. Dels görs i anknytning till STUs program tekniska utredningar, marknadsbeskrivningar och rapporter som beskriver teknisk utveckling i olika länder.

Expertgruppen för forskning och regional utveckling (ERU) har som huvuduppgift att intiera och samordna forskningen på regionalpolitikens område. Härutöver genomförs ett antal uppdrag som gäller olika regioners villkor och utvecklingsbetingelser.

Stiftelsens Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet (STATT) har till uppgift att följa den internationella teknikutvecklingen och att medverka till ett ökat kontaktutbyte på området. I vissa fall har rapporteringen utvidgats till att innefatta även den nationella industripolitiska debatten och den ekonomiska utvecklingen i vissa länder.

Ingenjörsvetenskapsakademiens (IVA) syfte är att främja ingenjörsvetenskap och näringsliv. Verksamheten inriktas på att följa, analysera och

**Den samlade
näringspolitiska
utrednings-
verksamheten**

informera om den tekniska utvecklingen samt att via bl.a. seminarier skapa kontakter och initiera samverkan. Tidigare var verksamheten mer inriktad på teknikfrågor. I dag spänner akademien över ett vidare fält, där exempelvis utbildnings- och designfrågor ingår.

Utredningsverksamheten inom det näringspolitiska området är således av stor omfattning. De resurser som satsas på utredningar och analyser har ökat. Jag vill för riksdagens information nämna att jag har för avsikt att låta göra en översyn av den samlade näringspolitiska utredningsverksamhetens omfattning och inriktning för att föreslå eventuella åtgärder för en ytterligare samordning och effektivisering.

Det förhållande att flera verk och myndigheter idag gör utredningar på det näringspolitiska området ändrar inte min bedömning att SIND även i fortsättningen skall ha ett huvudansvar för utredningsverksamheten inom det näringspolitiska området.

Verket har under den senaste treårsperioden på ett förtjänstfullt sätt bidragit med kunskap om samhällsförändringar av avgörande betydelse. I en serie rapporter har verket kartlagt förändringarna i investeringsmönster (t. ex. SIND 1983: 5 Investeringar i företag) och därigenom bidragit till en debatt om bl.a. den nuvarande statistiska bilden av investeringsnivån i samhället. Verket ger också löpande information om lönsamhets- och produktivitetsutvecklingen inom hela industrin och inom olika regioner (t. ex. SIND-DATA). De stora företagens utveckling följs med avseende på bl.a. investeringar, nyetablering, sysselsättning m.m. Verket har vidare i ett antal rapporter beskrivit utvecklingen bland de mindre och medelstora företagen (t. ex. SIND 1986: 2 Riskkapitalet och de små företagen – en studie av venture capital-marknaden).

SIND har dessutom kartlagt vissa regionala och ortsspecifika förhållanden. I en serie utredningar har den kommunala näringspolitiken behandlats (SIND 1984: 8 Kommunal näringspolitik – omfattning och erfarenheter. Huvudrapport). Dessa utredningar har tjänat som ett underlag i bl.a. stat-kommunberedningens arbete och som en allmän bakgrund till debatten om kommunernas roll i näringspolitiken. Verket har också gjort utvärderingar av effekterna av de s. k. krisortsgруппerna (SIND 1983: 7).

Tillsammans med allmänna strukturbeskrivningar och kartläggningar av regionala förändringsförlopp ger dessa studier en grund till förståelsen för de omvandlingsbehov som alltid finns i en öppen ekonomi.

Verket har också enligt min mening en mer direkt uppgift att bistå regeringen med underlag i olika näringspolitiska frågor. Jag vill erinra om att industriverket på regeringens uppdrag kartlagt omfattningen och orsakerna till det ökade antalet konkurser (SIND 1985: 7 Konkursutredningen). Bakgrunden till utredningen var att statistiska centralbyrån i sina återkommande undersökningar redovisade en hög och tilltagande konkursfrekvens. Det är angeläget att verket har resurser som snabbt kan sättas in för att belysa aktuella frågeställningar. Verket har på liknande sätt snabbt tagit fram uppgifter om omfattningen och orsakerna till förvärven av småföretag (SIND: Uppköp av familjeföretag) och om småföretagens upplevelser av byråkrati och krångel m.m. (SIND 1986: 4 Krångel-Sverige – Myt eller sanning?). Jag vill framhålla att verket härvid aktivt bidragit till att skapa ett underlag till näringspolitiska ställningstagande i olika frågor.

Verket har ett ansvar för att förmedla information om det näringspolitiska stödsystemet. Jag har tidigare låtit utreda attityder och kunskaper om statlig finansiering och service inom näringspolitiken. Jag kan med tillfredsställelse konstatera att attityderna till stöden enligt utredningen är positiva, i synnerhet till de teknikpolitiska stöden. Vid undersökningen framkom dock resultat som visade att kunskaperna om stödformerna inte var helt tillfredsställande, framför allt bland de minsta företagen. Industriverket har tagit del av resultaten och sprider i ökad omfattning information om stöden (bl. a. stödhandboken).

Industriverket har också återkommande bidragit med underlag till industridepartementets årliga översikt över industrin och industripolitiken.

Slutligen kan nämnas att utredningsverksamheten också bör användas för att ge underlag till verkets egna operativa insatser inom områdena regional utveckling, industriell omvandling och småföretagsutveckling.

Jag har nyss nämnt de områden och de utredningar som industriverket arbetat med. Enligt min mening har verksamheten i allt väsentligt svarat mot de mål som fastställdes i och med att riksdagen beslutade i enlighet med förslagen i den s. k. industriverkspropositionen (prop. 1982/83: 113 NU 39, rskr. 376) och i den s. k. förnyelsepropositionen (prop. 1983/84: 135 NU 42, rskr. 379). Sedan dessa mål fastställdes har verkets utredningsverksamhet inom resp. program stärkts. Detta är i stort i enlighet med intentionerna i nyss nämnda propositioner. Effektiviteten i utredningsverksamheten torde dock ytterligare kunna ökas. Jag har därför med tillfredsställelse erfarit att verket nyligen inlett en intern översyn i syfte att ytterligare samordna och effektivisera de interna utredningsverksamheterna. Jag utgår ifrån att denna översyn leder till att fördelarna med ett särskilt utredningsprogram och tre separata mindre utredningsresurser inom de operativa programmen tas till vara samtidigt som dubbelarbete undviks. Jag har också erfarit att verket i samband med sitt förslag till utredningsplan senast den 15 maj 1987 avser att inkomma med en redogörelse av översynen.

Inriktningen och innehållet inom huvudområdena har årligen preciserats i en av regeringen fastställd utredningsplan. Planen utformas efter förslag från verket. Enligt min mening har detta samspel med verket fungerat på ett konstruktivt sätt. Vid utarbetandet av utredningsplanen har olika centrala frågeställningar behandlats och den slutliga planen har alltid kunnat fastställas i samförstånd med verket, vilket enligt min bedömning i det närmaste är en förutsättning för ett effektivt erfarenhetsutbyte mellan verket och regeringen. Jag anser därför att den nuvarande ordningen bör bibehållas.

Beträffande höjningen av anslaget till utredningsverksamheten delar jag inte verkets bedömning. Jag föreslår ett oförändrat belopp, dvs. 4,5 milj. kr., för budgetåret 1987/88, men därefter en höjning med sammanlagt 1 milj. kr. för budgetåren 1988/89 och 1989/90 (avsnitt 17). Jag har bedömt möjligheterna att föra över resurser från andra enheter som goda för att därigenom täcka eventuellt ytterligare ökade medelsbehov. Verket bör även ha möjlighet att i ökad utsträckning samfinansiera utredningsprojekt

med andra sektorsorgan och med olika organisationer liksom att även öka andelen uppdragsfinansierade projekt.

Prop. 1986/87: 74

De beräknade kostnaderna för utredningsprogrammet under budgetåret 1987/88 framgår av följande tablå (1 000-tal kr.):

Andel av förvaltningskostnaderna	12 879
Särskilda utredningar m. m.	4 500
Summa	17 379

14.3 Samrådsverksamheten vid industridepartementet

Min bedömning: Målet för verksamheten i de till industridepartementet knutna råden och delegationerna är att bidra till en bred förståelse och enighet mellan företrädare för samhället, näringslivet och löntagarnas organisationer om behovet av samverkan för att främja produktionen i näringslivet. Regeringen fäster stort avseende vid verksamheten inom råden och delegationerna. Inriktningen och omfattningen av verksamheten är ständigt föremål för omprövning.

Regeringen har tidigare i budgetpropositionen (prop. 1986/87: 100 bil. 14) föreslagit riksdagen att anvisa medel för bl. a. råds- och delegationsverksamheten. För riksdagens information vill jag nämna att industridepartementets råd och delegationer bidrar med värdefulla impulser till arbetet inom industridepartementet och till beslutsprocessen i regeringskansliet i frågor av stor betydelse för näringslivets villkor. Detta har varit fallet beträffande exempelvis mikroelektronikprogrammet och dess fortsättning i ett nationellt informationsteknologiprogram, regeringens insatser för att komma till rätta med bristen på teknisk personal, arbetet med infrastrukturella frågor inom näringspolitiken, insatserna för att främja utvecklingen i små och medelstora företag, beskattningen av utländska forskare och specialister, uppmärksammandet av kvalitetsfrågornas betydelse, teknopolitikens inriktning och teknikutvecklingens roll inom regionalpolitiken.

Jag fäster således stort avseende vid den möjlighet till överläggningar som delegationerna och råden erbjuder.

Det övergripande målet för verksamheten är att bidra till en bred förståelse och enighet mellan företrädare för samhället, näringslivet och löntagarnas organisationer om behovet av samverkan för att främja produktionen i näringslivet och därigenom bygga upp det välbefinnande som finns att fördela. Verksamheten bygger på en avgörande förutsättning för den industripolitik som förts sedan år 1982, nämligen strävan att skapa öppenhet och samverkan mellan samhället, företagen och de anställda.

Följande delegationer och råd är för närvarande knutna till departementet.

Näringspolitiska rådet. Rådet är ett samrådsorgan med ledamöter från regering, näringsliv, central förvaltning och fackliga organisationer för diskussion om övergripande och principiella frågor av långsiktig näringspolitisk betydelse.

Industriella och tekniska rådet. Rådet används för samråd mellan utbildnings-, forsknings- och industriintressen rörande frågor om industrins tekniska förnyelse.

Regionalpolitiska rådet. Rådet är regeringens samrådsorgan för regionalpolitiska frågor. I rådet finns olika representanter för regionala intressen, företrädare för regional forskning, representanter från de fem riksdagspartierna m. fl.

Småföretagsdelegationen. Delegationen är regeringens organ för överläggningar med organisationer som företräder små och medelstora företag, fackliga organisationer, berörda myndigheter och forskare rörande inriktningen av statliga åtgärder som berör de små och medelstora företagen.

Kooperativa rådet. Rådet är regeringens samrådsorgan med företrädare för kooperativ verksamhet med huvudsaklig uppgift att i samverkan med kooperationen stimulera utvecklingen av såväl befintlig som ny kooperation.

Rådet för handels- och distributionsfrågor. Rådets uppgift är att följa utvecklingen inom inrikeshandel och distribution, att diskutera åtgärder inom området och att allmänt förbättra kontakterna mellan handelsföretagen och regeringen.

Utöver nyss nämnda råd och delegationer finns dessutom ett antal branschråd, som t. ex. bilbranschrådet, tekobranschrådet, läkemedelindustrirådet och flygtekniska rådet.

15 Upprättade lagförslag

Prop. 1986/87: 74

I enlighet med det anförda (avsnitten 9.3.8 och 11.4) har inom industridepartementet upprättats förslag till:

1. lag om ändring i lagen (1982: 617) om utländska förvärv av svenska företag m. m.,
2. lag om ändring i lagen (1982: 618) om utländska förvärv av fast egendom m. m.,
3. lag om ändring i lagen (1983: 1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m. m.,
4. lag om ändring i lagen (1983: 1092) med reglemente för allmänna pensionsfonden.

Förslaget under 2 har upprättats i samråd med chefen för justitiedepartementet, förslaget under 3 i samråd med statsrådet Gradin och förslaget under 4 i samråd med chefen för socialdepartementet.

Förslaget under 4 är av så enkel beskaffenhet att det torde vara obehövt att höra lagrådet.

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen

dels att anta förslagen till

1. lag om ändring i lagen (1982:617) om utländska förvärv av svenska företag m. m.,
2. lag om ändring i lagen (1982: 618) om utländska förvärv av fast egendom m. m.,
3. lag om ändring av lagen (1983: 1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m. m.,
4. lag om ändring i lagen (1983: 1092) med reglemente för allmänna pensionsfonden,

dels att godkänna

5. de riktlinjer som jag har förordat för industriell utveckling inom ett informationsteknologiskt program (avsnitt 10.2.1),
6. att systemet med forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag avskaffas (avsnitt 10.3.5),
7. att reservationsanslaget Forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag under tolfte huvudtiteln skall upphöra fr. o. m. budgetåret 1987/88 (avsnitt 10.3.5),
8. de ändrade riktlinjer och det minskade kapitalbehovet för stöd till industriellt utvecklingsarbete genom Stiftelsen Fonden för industriellt utvecklingsarbete som jag har förordat (avsnitt 10.3.2),
9. att i enlighet med vad jag har förordat stödformen industrigäntilån avskaffas (avsnitt 11.4),
10. att reservationsanslaget Bidrag till Stiftelsen Institutet för Företagsutveckling under tolfte huvudtiteln skall upphöra fr. o. m. budgetåret 1987/88 (avsnitt 11.7).

Vidare hemställer jag att regeringen bereder riksdagen tillfälle att ta del av vad jag har anfört om

11. svenska företags investeringar i utlandet (avsnitt 9.2),
12. grunderna för att bevilja tillstånd till utländska förvärv av svenska företag (avsnitt 9.3.3),
13. ändrade ekonomiska befogenheter för affärsverket FFV (avsnitt 12.5),
14. näringspolitiken i övrigt.

TOLFTE HUVUDTITELN

I årets budgetproposition (prop. 1986/87: 100 bil. 14) har regeringen föreslagit att, i avvaktan på särskild proposition, för budgetåret 1987/88 beräkna

till *Statens industriverk: Förvaltningskostnader* ett förslagsanslag av 52 000 000 kr.,

till *Statens industriverk: Utredningsverksamhet* ett reservationsanslag av 4 500 000 kr.,

till *Bidrag till Stiftelsen Institutet för företagsutveckling* ett reservationsanslag av 12 000 000 kr.,

till *Branschfrämjande åtgärder* ett reservationsanslag av 16 638 000 kr.,

till *Småföretagsutveckling* ett reservationsanslag av 143 275 000 kr.,

till *Täckande av förluster vid viss garantigivning, m.m.* ett förslagsanslag av 50 000 000 kr.,

till *Europeiskt forsknings- och utvecklingssamarbete* ett reservationsanslag av 1 000 000 kr.,

till *Industriell utveckling inom mikroelektroniken* ett reservationsanslag av 21 500 000 kr.

Jag vill nu ta upp dessa och vissa andra anslagsfrågor.

B. Industri m. m.

Verksamheten vid statens industriverk

Statens industriverk är sedan den 1 juli 1983 central förvaltningsmyndighet för ärenden som rör industri och hantverk samt för det regionalpolitiska stödet till näringslivet. Industriverket kan även ta upp frågor som inte direkt hänför sig till nämnda näringar, men ändå är av betydelse för dessa från industri- och regionalpolitisk synpunkt.

Industriverket utövar statens huvudmannaansvar för den regionala utvecklingsfonden i varje län och svarar för service till fonderna i frågor med anknytning till statens näringspolitik.

Huvuduppgifterna för industriverket är dels att främja industrins omvandling och tillväxt genom utredningsverksamhet, industripolitiskt stöd och företagsutvecklande insatser, dels att bidra till en balanserad regional utveckling genom regionalpolitiskt finansiellt företagsstöd och särskilda insatser i anslutning härtil.

Industriverket handlägger dessutom vissa ärenden om investeringsfonder m. m.

Vidare skall verket svara för medelsförvaltning och personaladministration samt lämna det biträde i övrigt som behövs för verksamheten vid nämnden för hemslöjdsfrågor och sprängämnesinspektionen.

Verket får utföra uppdrag för annan. För uppdrag åt annan än regeringen skall ersättning tas ut.

När ärenden som gäller statligt stöd till enskilda företag avgörs, skall industriverket beakta Sveriges internationella förpliktelser.

Industriverket leds av en styrelse. Chef för industriverket är generaldirektören. Inom verket finns fem enheter: en för utredningsverksamhet, en för industriell omvandling och tillväxt, en för regional utveckling och finansiellt stöd, en för småföretagsutveckling och en för administration. Inom verket finns också ett informationssekretariat. En regionalpolitisk nämnd och en nämnd för fartygsfinansiering är knutna till verket.

Verksamheten vid industriverket är indelad i huvudprogrammen Utredningsverksamhet, Industriell omvandling och tillväxt, Regional utveckling och Småföretagsutveckling.

För budgetåret 1987/88 behandlar jag i detta sammanhang följande anslag för verksamheten vid industriverket:

- B 1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader
- B 2. Statens industriverk: Utredningsverksamhet
- B 4. Åtgärder för att främja industridesign
- B 11. Branschfrämjande åtgärder
- B 12. Småföretagsutveckling
- B 13. Täckande av förluster vid viss garantigivning, m. m.
- B 14. Åtgärder för havsindustriell kompetensutveckling

För anslagen B 2. Statens industriverk: Utredningsverksamhet, B 4. Åtgärder för att främja industridesign, B 11. Branschfrämjande åtgärder och B 12. Småföretagsutveckling lägger jag fram förslag om medelsramar för budgetåren 1988/89 och 1989/90. Genom ramar för vissa anslag kan industriverket göra en bedömning i stort om den berörda verksamhetens omfattning under hela treårsperioden. Detta bör underlätta verksamhetsplaneringen.

Utöver de medelsförslag som tas upp i detta sammanhang har regeringen i 1987 års budgetproposition (prop. 1986/87: 100 bil. 14) lagt fram medelsförslag avseende industripolitiska åtgärder för teknoindustrin och regionalpolitiska åtgärder som berör industriverkets verksamhet.

B 1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader

1985/86 Utgift	51 091 726
1986/87 Anslag	52 000 000
1987/88 Förslag	52 998 000

Anslaget fördelas fr. o. m. budgetåret 1984/85 på fyra program, nämligen Utredningsverksamhet, Industriell omvandling och tillväxt, Regional utveckling samt Småföretagsutveckling. I följande tabell anges för riksdagens information en uppskattning av hur förvaltningskostnaderna kan komma att fördelas mellan de olika programmen för budgetåret 1987/88:

Huvudprogram	Förslag 1987/88 (1 000-tal kr.)
1. Utredningsverksamhet	12 879
2. Industriell omvandling och tillväxt	17 489
3. Regional utveckling	15 952
4. Småföretagsutveckling	6 678
Summa	52 998

	1986/87	Beräknad ändring 1987/88
Personal	193	—
Anslag		
<i>Utgifter</i>		
Förvaltningskostnader	44 445 000	+ 494 000
(därav lönekostnader)	(35 931 000)	(+ 823 000)
Lokalkostnader	7 905 000	+ 154 000
	52 350 000	+ 648 000
<i>Inkomster</i>		
Medel som tillförs anslaget från anslaget E 4. Utbild- ning och rådgivning m. m. för att spara energi ¹	350 000	– 350 000
	350 000	– 350 000
Nettoutgift kr.	52 000 000	+ 998 000

¹ Anslaget upphör fr. o. m. budgetåret 1987/88.

Statens industriverk

Regeringen beslutade i juni 1985 att ett ADB-system för stödformer inom statens industriverks ansvarsområde skulle införas. Industriverket beräknar kostnaderna för systemutformningen till 2 560 000 kr. för budgetåret 1987/88. Driftstarten beräknas ske i början av år 1987.

Med hänsyn till de besparingar som uppkommer genom att ADB-systemet införs samt genom ändring av administrativa rutiner bör ytterligare besparingar under treårsperioden 1987/88–1989/90 inte åläggas verket. Verket förordar i stället en oförändrad anslagsnivå för budgetåret 1987/88 jämfört med 1986/87.

Föredragandens överväganden

För statens industriverk bör medel beräknas med utgångspunkt i en real minskning av utgifterna om 5 % på tre år. För nästa budgetår föreslår jag att utgifterna minskas med 1,75 %.

Beträffande utgifterna för ADB-systemet för stödformer inom industriverkets ansvarsområde anser jag att de bör bekostas från anslaget C 2. Lokaliseringsbidrag m. m. (prop. 1986/87: 100 bil. 14). Under detta anslag anvisas medel för bl. a. viss administration av regionalpolitiskt stöd. De regionalpolitiska stöden utgör den största delen av de stödformer som kommer att ingå i ADB-systemet.

Hemställan

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen

att till *Statens industriverk: Förvaltningskostnader* för budgetåret 1987/88 anvisa ett förslagsanslag av 52 998 000 kr.

1985/86 Utgift	5 738 864	Reservation	595 941
1986/87 Anslag	4 500 000		
1987/88 Förslag	4 500 000		

Från anslaget betalas kostnader för experter och tillfällig personal, resor samt övriga kostnader som hänger samman med utredningsverksamheten inom statens industriverks arbetsområde.

Utredningsverksamheten bedrivs bl. a. enligt de riktlinjer som regering- en fastställer i en årlig utredningsplan. Utredningsplanen, som utformas efter förslag från industriverket, bör inte binda samtliga utredningsresurser inom verket, utan göra det möjligt att vissa utredningsbehov som uppkom- mer under året kan tillgodoses.

Utredningsplanen för innevarande budgetår omfattar bl. a. en grupp projekt som syftar till att bygga upp och vidmakthålla baskunskapen om industriutvecklingen. Vidare omfattar utredningsplanen projekt som, via studier av företagets beteende och strukturförändringar samt sektorstu- dier, behandlar olika aspekter av industrins funktionssätt. Slutligen omfat- tar utredningsplanen vissa projekt som framför allt berör effekter och erfarenheter av industripolitiska åtgärder.

Industriverket skall till regeringen lämna underlag till en utredningsplan för budgetåret 1987/88 senast den 15 maj 1987.

Statens industriverk

Industriverket föreslår en uppräknig av anslaget med 20 % till 5,4 milj. kr. för budgetåret 1987/88, dvs. en ökning med 0,9 milj. kr.

Föredragandens överväganden

Anslaget bör föras upp med ett oförändrat belopp för budgetåret 1987/88, dvs. 4,5 milj. kr.

10 milj. kr. bör gälla som en gemensam ram för budgetåren 1988/89 och 1989/90.

Hemställan

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen att

1. medge att under budgetåren 1988/89 och 1989/90, utöver under budgetåret 1987/88 ej disponerade medel, sammanlagt 10 000 000 kr. får användas för utredningsverksamhet vid statens industriverk,
2. till *Statens industriverk: Utredningsverksamhet* för budgetåret 1987/88 anvisa ett reservationsanslag av 4 500 000 kr.

B 4. Åtgärder för att främja industridesign

Prop. 1986/87: 74

Nytt (förslag) 5 000 000

I statsbudgeten för budgetåret 1984/85 anvisades till Åtgärder för att främja industridesign 15 milj. kr. att användas under budgetåren 1984/85–1986/87. I enlighet med vad jag tidigare har anfört (avsnitt 11.9) bör detta reservationsanslag på nytt föras upp på statsbudgeten för budgetåret 1987/88.

Statens industriverk

Erfarenheterna hittills ger inte anledning till någon ändring av formerna för stöd till att främja industridesign. Enligt industriverket bör Design Center få ett fortsatt bibehållet stöd. Även insatser för att främja design i enskilda småföretag bör fortsätta. Industriverket hemställer att 6 milj. kr. anslås för budgetåret 1987/88.

Föredragandens överväganden

Med hänvisning till vad jag tidigare anfört om Design m. m. (avsnitt 11.9) beräknar jag medel för att främja industridesign med 5 milj. kr. för budgetåret 1987/88.

10 milj. kr. bör gälla som en gemensam ram för budgetåren 1988/89 och 1989/90.

Hemställan

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen att

1. medge att under budgetåren 1988/89 och 1989/90, utöver under budgetåret 1987/88 ej disponerade medel, sammanlagt 10 000 000 kr. får användas till åtgärder för att främja industridesign,
2. till *Åtgärder för att främja industridesign* för budgetåret 1987/88 anvisa ett reservationsanslag av 5 000 000 kr.

B 11. Branschfrämjande åtgärder

1985/86 Utgift	19 966 498	Reservation	31 446 350
1986/87 Anslag	16 638 000		
1987/88 Förslag	17 000 000		

Från anslaget bekostas industriverkets verksamhet med branschfrämjande åtgärder för vissa branscher. Åtgärderna omfattar utbildningsinsatser samt omställningsfrämjande och exportfrämjande verksamhet enligt av statsmakterna tidsbegränsade program. Inom ramen för anslaget för branschfrämjande verksamhet bedrivs dels ett program för den träbearbetande industrin, dels ett struktur- och utvecklingsprogram för övriga industrisektorer.

Programmet för den *träbearbetande industrin* har förlängts till att omfatta budgetåren 1984/85–1986/87 (prop. 1983/84: 135, NU 42, rskr. 379). Fr. o. m. budgetåret 1983/84 omfattas även sågverksindustrin av programmet (prop. 1982/83: 100 bil. 14, NU 34, rskr. 373). Programmet för sågverksindustrin syftar till att främja en utökad vidareförädling. Sedan tidigare genomförs, inom ramen för programmet för den träbearbetande industrin, insatser i möbel-, snickeri- och trähusindustrierna. Denna del av branschprogrammet för den träbearbetande industrin syftar dels till att främja utveckling mot en rationell branschstruktur, dels till att höja kompetensen avseende administration, marknadsföring, produktionsteknik m. m. samt att främja exporten. När det gäller exportfrämjande åtgärder samverkar industriverket med Svensk bygg- och energiexport (SWEBEX) inom Sveriges exportråd.

Struktur- och utvecklingsprogrammet för övriga industrisektorer infördes som en försöksverksamhet budgetåret 1979/80 (prop. 1978/79: 100 bil. 17, NU 59, rskr. 415). Efter ett uppehåll permanentades verksamheten budgetåret 1983/84 (prop. 1982/83: 100 bil. 14, NU 34, rskr. 373).

Industriverkets förslag har redovisats tidigare (avsnitten 13.3 och 13.5).

Föredragandens överväganden

I enlighet med vad jag har anfört tidigare (avsnitt 13.3) föreslår jag att verksamheten med de branschfrämjande åtgärderna inom den träbearbetande industrin under budgetåret 1987/88 genomförs i oförändrad omfattning. Vidare föreslår jag, i enlighet med vad jag tidigare har anfört (avsnitt 13.5), att verksamheten inom ramen för det allmänna strukturutvecklingsprogrammet under budgetåret 1987/88 skall fortsätta med en i stort sett oförändrad omfattning. Sammanlagt beräknar jag 17 milj. kr. för branschfrämjande åtgärder för budgetåret 1987/88.

För budgetåren 1988/89 och 1989/90 bör en gemensam ram om 34 milj. kr. gälla.

Hemställan

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen att

1. medge att under budgetåren 1988/89 och 1989/90, utöver under budgetåret 1987/88 ej disponerade medel, sammanlagt 34 000 000 kr. får användas för verksamheten med branschfrämjande åtgärder,
2. till *Branschfrämjande åtgärder* för budgetåret 1987/88 anvisa ett reservationsanslag av 17 000 000 kr.

B 12. Småföretagsutveckling

Prop. 1986/87: 74

1985/86 Utgift	121 610 203	Reservation	122 553 953
1986/87 Anslag	143 275 000		
1987/88 Förslag	159 930 000		

Från anslaget betalas kostnader för:

1. de regionala utvecklingsfonernas företagsservice och administration m. m.,
2. strategisk företagsutveckling,
3. övergripande insatser inom småföretagsområdet,
4. nyetableringsinsatser,
5. utbildningsinsatser inom småföretagsområdet,
6. stöd till arbetskooperation m. m.

Statens industriverk

Industriverket betonar bl. a. vikten av att anslaget räknas upp, så att de regionala utvecklingsfonderna får kompensation för inträffade och framtida kostnadsökningar och därmed kan bevara sin kompetens. Utöver det belopp på 2,5 milj. kr. som står till regeringens förfogande för stöd till arbetskooperation m. m. föreslår verket 166 milj. kr. för budgetåret 1987/88.

Stiftelsen Institutet för Företagsutveckling

Stiftelsen Institutet för Företagsutveckling (SIFU) söker bidrag med dels 10 milj. kr. som kompensation för utlokaliseringen till Borås, dels 9 milj. kr. för nuvarande näringspolitiska uppgifter, dels 4,5 milj. kr. för vissa nya utvecklingsprojekt. Dessutom hemställer SIFU om ett stiftelsekapital som inte anges storleksmässigt.

Föredragandens överväganden

Jag har tidigare (avsnitt 11.3) redogjort för min syn på de regionala utvecklingsfondernas verksamhet och verksamheten med småföretagsutveckling i övrigt vid industriverket.

Jag har vidare (avsnitt 11.7) föreslagit vissa förändringar beträffande finansieringen av SIFU. Det får till följd att det hittillsvarande särskilda bidragsanslaget till SIFU upphör och att medel för ändamålet i stället beräknas under anslaget Småföretagsutveckling, anslagsposten Utbildningsinsatser inom småföretagsområdet.

Jag beräknar sammantaget medelsbehovet för budgetåret 1987/88 till 159 930 000 kr. Det ankommer på regeringen att fördela anslaget på resp. delprogram.

335 milj. kr. bör gälla som en gemensam ram för budgetåren 1988/89 och 1989/90.

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen att

1. medge att under budgetåren 1988/89 och 1989/90, utöver under budgetåret 1987/88 ej disponerade medel, sammanlagt 335 000 000 kr. får användas för småföretagsutveckling.

2. till *Småföretagsutveckling* för budgetåret 1987/88 anvisa ett reservationsanslag av 159 930 000 kr.

B 13. Täckande av förluster vid viss garantigivning, m. m.

1985/86 Utgift	58 237 082
1986/87 Anslag	50 000 000
1987/88 Förslag	50 000 000

Medel från anslaget används för att:

1. infria statliga garantier enligt förordningen (1978: 507) om industrigärdantilån m. m.,

2. infria statlig garanti som har beviljats enligt brev (handelsdepartementet) den 30 juni 1965 till kommerskollegium och fullmäktige i riksbanken angående föreskrifter i fråga om statlig garanti för lån till turisthotell,

3. infria statlig garanti som har lämnats enligt förordningen (1977: 387) om investeringsgaranti (upphävd 1980: 442),

4. infria statlig garanti som har lämnats enligt förordningen (1977: 1123) om statligt stöd till strukturåtgärder inom specialstålindustrin m. m. (upphävd 1979: 1180),

5. efter prövning av regeringen i varje särskilt fall infria garanti som har lämnats för lån till skogsindustrin enligt föreskrifter senast i regleringsbrev den 14 juni 1979 (1979/80 XIV B 18),

6. infria statliga strukturgarantier, särskilda strukturgarantier för textil- och konfektionsindustrierna samt särskilda strukturgarantier för manuell glasindustri som har lämnats enligt förordningen (1981: 661) om strukturgarantier m. m. (upphävd 1985: 434),

7. infria garantier som har lämnats till Tillväxtinvestbolag m. m. enligt föreskrifter som regeringen meddelar,

8. bekosta bidrag till regionala utvecklingsfonder för att till viss del täcka förluster i anledning av sådana garantier – enligt förordningen (1982: 682) om statlig finansiering genom regional utvecklingsfond (omtryckt 1984: 556) – som fonderna har beslutat om t. o. m. år 1983 (jfr prop. 1983/84: 40 bil. 10, NU 8, rskr. 94,

9. bekosta bidrag för räntebefrielse i samband med lån med strukturgaranti till företag inom gjuteriindustrin och delar av den träbearbetande industrin samt lån med särskild strukturgaranti till företag inom teknoindustri och manuell glasindustri, varom beslut har fattats före den 1 juli 1985.

Av den totala belastningen på anslaget – 58 milj. kr. – svarade infrianden av garantier enligt punkt 1 för 45 milj. kr. Riksdagen har beslutat att garantier av detta slag får beviljas i en sådan omfattning, att det sammanlagda beloppet för utestående garantier uppgår till högst 1 050 milj. kr.

Denna engagemangsram skall dock räknas ned med hänsyn till de nettoförluster som drabbar verksamheten (prop. 1983/84: 135 s. 137, NU 42, rskr. 379). Per den 30 juni 1986 fanns utestående garantier till ett sammanlagt värde av 440 milj. kr.

Statens industriverk

Industriverket föreslår att 60 milj. kr. anvisas på anslaget för budgetåret 1987/88. Vidare föreslås vissa tekniska förändringar beträffande engagemangsramen samt vissa förändringar i reglerna för stödformen industrigarantilån med hänsyn till den låga efterfrågan.

Föredragandens överväganden

Jag har tidigare (avsnitt 11.4) redogjort för mitt förslag att stödformen industrigarantilån skall upphöra i och med ingången av budgetåret 1987/88. Förändringen får ingen omedelbar effekt på anslagsbelastningen. Jag beräknar det totala medelsbehovet till 50 milj. kr. för budgetåret 1987/88.

Hemställan

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen

att till *Täckande av förluster vid viss garantigivning, m.m.* för budgetåret 1987/88 anvisa ett förslagsanslag av 50 000 000 kr.

B 14. Åtgärder för havsindustriell kompetensutveckling

Nytt (förslag) 6 700 000

I statsbudgeten för budgetåret 1984/85 anvisades till Åtgärder för havsindustriell kompetensutveckling ett reservationsanslag av 20 milj. kr. att användas under budgetåren 1984/85–1986/87. I enlighet med vad jag tidigare har anfört (avsnitt 13.4) bör detta reservationsanslag på nytt föras upp på statsbudgeten för budgetåret 1987/88. Jag beräknar medelsbehovet till 6,7 milj. kr.

Hemställan

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen

att till *Åtgärder för havsindustriell kompetensutveckling* för budgetåret 1987/88 anvisa ett reservationsanslag av 6 700 000 kr.

D. Mineralförsörjning m. m.

Prop. 1986/87: 74

D 7. Program för utökad prospektering m. m.

Nytt (förslag) 96 000 000

På tilläggsbudget I till statsbudgeten för budgetåret 1982/83 (prop. 1982/83: 25 bil. 7, NU 15, rskr. 116) anvisades till Program för utökad prospektering m. m. ett reservationsanslag av 300 milj. kr. att användas under en femårsperiod. I enlighet med vad jag tidigare har anfört (avsnitt 13.2.4) bör detta reservationsanslag på nytt föras upp på statsbudgeten för budgetåret 1987/88. Jag beräknar det sammanlagda medelsbehovet för budgetåren 1987/88–1989/90 till 96 milj. kr. Beloppet bör av anslagstekniska skäl lämpligen anvisas i sin helhet under budgetåret 1987/88.

Hemställan

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen
att till *Program för utökad prospektering m. m.* för budgetåret
1987/88 anvisa ett reservationsanslag av 96 000 000 kr.

F. Teknisk utveckling m. m.

F 3. Bidrag till Stiftelsen Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet

Nytt (förslag) 26 400 000

I enlighet med vad jag har anfört (avsnitt 10.4.1) bör ett nytt reservationsanslag, Bidrag till Stiftelsen Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet, föras upp på statsbudgeten för budgetåret 1987/88.

Hemställan

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen
att till *Bidrag till Stiftelsen Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet* anvisa ett reservationsanslag av 26 400 000 kr.

F 7. Europeiskt forsknings- och utvecklingssamarbete

1986/87 Anslag	1 000 000
1987/88 Förslag	1 000 000

Under detta anslag anvisas medel för att främja forsknings- och utvecklingssamarbete inom ramen för det särskilda avtal som Sverige slutit med de Europeiska Gemenskaperna (EG) samt EUREKA-samarbetet.

Vid ministerkonferensen under år 1985 antogs deklarationen om att skapa EUREKA som en ram för forsknings- och utvecklingssamarbete i Västeuropa. Sverige anslöt sig till deklarationen. I januari 1986 undertecknades ett ramavtal mellan Sverige och EG om ett fördjupat forsknings- och utvecklingssamarbete.

Föredragandens överväganden

EUREKA har under sitt första verksamhetsår fått en betydande projektvolym. I december 1986 hade ca 110 samarbetsprojekt startats.

EG ökar kraftigt sina insatser på forsknings- och utvecklingsområdet. Under våren 1987 väntas EG:s råd godkänna ett ramprogram för forskning och utveckling för åren 1987–1991 med en budget på ca 50 miljarder kronor. Mycket tyder på att EG kommer att ge de icke-EG-länder (där ibland Sverige) med vilka EG slutit ramavtal om forskningssamarbete, betydligt ökade möjligheter att delta i EG:s forsknings- och utvecklingsprogram.

Kostnaden i samband med projektsamarbetet inom EUREKA och med EG förutses bäras huvudsakligen av företagen själva. När det gäller statligt stöd för att genomföra projekt hänvisar jag till vad jag tidigare anförde om styrelsen för teknisk utveckling resp. Industrifonden (avsnitt 10.3.1 resp. 10.3.2).

Möjligheterna till ett europeiskt forsknings- och utvecklingssamarbete som erbjuds genom EUREKA och EG bör utnyttjas. För att uppnå detta krävs ett avsevärt sonderings- och förberedelsearbete samt kontaktskapande aktiviteter och resor. Jag beräknar medelsbehovet för denna verksamhet till 1 milj. kr. under budgetåret 1987/88.

Hemställan

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen

att till *Europeiskt forsknings- och utvecklingssamarbete* för budgetåret 1987/88 anvisa ett reservationsanslag av 1 000 000 kr.

F 19. Industriell utveckling m. m. inom informationsteknologiområdet

Nytt (förslag) 30 000 000

Under anslaget bör medel anvisas för statligt deltagande i industriella utvecklingsprojekt m. m. inom informationsteknologiområdet i enlighet med vad jag har anfört i avsnitt 10.2.

Det bör ankomma på regeringen att besluta om att verksamheten vid det programorgan, som efter beslut av regeringen skall svara för projektverksamhet, uppföljning, information m. m. inom programmet, får bekostas med medel från anslaget.

Ramen för det statliga deltagandet i utvecklingsprojekt utgörs, förutom av inom detta anslag disponibla medel, av projektmedel som ställs till förfogande av myndigheter inom försvaret och av televerket.

Medel som sålunda är disponibla för industriell utveckling bör få sättas in i projekt gemensamt med industrin med en statlig finansieringsandel av högst 50 %.

Jag har i denna fråga samrått med cheferna för försvars- och kommunikationsdepartementen.

Hemställan

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen att

1. medge att under budgetåren 1988/89 och 1989/90, utöver under budgetåret 1987/88 ej disponerade medel, 60 000 000 kr. får användas till industriell utveckling m. m. inom informationsteknologiområdet,
2. till *Industriell utveckling m. m. inom informationsteknologiområdet* för budgetåret 1987/88 anvisa ett reservationsanslag av 30 000 000 kr.

F 20. Industriell utveckling inom mikroelektroniken

1985/86 Utgift	+1 003 152	Reservation	37 812 015
1986/87 Anslag	21 500 000		
1987/88 Förslag	18 500 000		

Under detta anslag anvisas medel för bidrag i anslutning till *delprogram* 4. *Industriell utveckling* inom mikroelektronikprogrammet (prop. 1983/84: 8, NU 11, rskr. 130 och prop. 1983/84: 135, NU 42, rskr. 379).

Regeringen inrättade den 15 mars 1984 ett programråd för industriell utveckling inom mikroelektroniken. Rådets uppgift är att, med utgångspunkt i de riktlinjer som har fastställts för mikroelektronikprogrammet av regering och riksdag, främja utvecklingen inom mikroelektronikområdet och att följa upp dessa avtal.

I propositionen om ett nationellt mikroelektronikprogram (prop. 1983/84: 8) angavs att programmet avsågs att bli femårigt och omfatta budgetåren 1983/84–1987/88.

Riksdagen har för de fyra första åren anvisat 98,5 milj. kr. över detta anslag. Till detta belopp skall läggas de medel som de medverkande myndigheterna bidrar med. Dessa medel beräknas uppgå till totalt 33 milj. kr. för de fem åren (prop. 1983/84: 135 s. 91).

För budgetåret 1985/86 uppgick anslaget till 16 500 000 kr. Programrådet har rekviderat 14 450 000 kr. från försvarsmakten, överstyrelsen för civil beredskap samt televerket. Dessa medel har svarat för de löpande utbetalningarna under budgetåret.

I enlighet med vad jag tidigare anfört (avsnitt 10), är budgetåret 1987/88 det femte året för delprogrammet Industriell utveckling inom mikroelektroniken. Delprogrammet bör slutföras enligt ursprungliga riktlinjer. För budgetåret 1987/88 beräknar jag medelsbehovet till 18,5 milj. kr. Beroende på programmets försenade start kommer det dock att behöva förlängas tidsmässigt med upp till två år.

Jag har i denna fråga samrått med cheferna för försvars- och kommunikationsdepartementen.

Hemställan

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen

att till *Industriell utveckling inom mikroelektroniken* för budgetåret 1987/88 anvisa ett reservationsanslag av 18 500 000 kr.

18 Beslut

Prop. 1986/87: 74

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition förelägga riksdagen vad föredraganden har anfört för de åtgärder och de ändamål som föredraganden har hemställt om.

Industridepartementet

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 20 november 1986

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, och statsråden Feldt, Sigurdsen, Gustafsson, Leijon, Hjelm-Wallén, Peterson, S. Andersson, Bodström, Göransson, Dahl, R. Carlsson, Hellström, Wickbom, Lindqvist, G. Andersson, Lönnqvist

Föredragande: statsrådet Peterson

Lagrådsremiss med förslag till lag om ändring i lagen (1982: 617) om utländska förvärv av svenska företag m. m.

1 Inledning

Lagen (1982: 617) om utländska förvärv av svenska företag m. m. (företagsförvärvslagen) som trädde i kraft den 1 januari 1983 innehåller regler som möjliggör en kontroll av det utländska inflytandet över vårt näringsliv. Lagen gäller utländska förvärv av svenska aktiebolag med undantag av bank- och försäkringsaktiebolag och av svenska handelsbolag samt utländska övertaganden av rörelser eller delar av rörelser.

Enligt företagsförvärvslagen får fysiska och juridiska personer inte utan förvärvstillstånd förvärva större aktieposter i svenska aktiebolag, svenska handelsbolag eller rörelser, som bedrivs i Sverige. De subjekt som omfattas av kontrollen är utländska medborgare, utländska juridiska personer men också vissa svenska juridiska personer. Kontrollen enligt företagsförvärvslagen sker vidare genom ett system med utlänningsförbehåll. Utlänningsförbehåll är ett förbehåll i bolagsordningen för ett svenskt aktiebolag, som begränsar det utländska inflytandet i bolaget.

Efter det att företagsförvärvslagen trätt i kraft den 1 januari 1983 gjorde länsstyrelsernas organisationsnämnd (LON) en enkät hos de olika länsstyrelserna om deras erfarenheter av tillämpningen av den nya lagstiftningen. I anledning av resultatet föreslog LON att lagstiftningen borde ses över i vissa avseenden. Aktieförbundet och Industriförbundet har också framfört olika krav på förändringar i den gällande regleringen.

Våren 1984 tillsatte chefen för industridepartementet en arbetsgrupp med företrädare för finans-, justitie- och bostadsdepartementen samt för riksbanken. Enligt direktiven var arbetsgruppens uppgift att bl. a. mot bakgrund av hittillsvarande erfarenheter av företagsförvärvslagen och annan därmed sammanhängande lagstiftning överväga om justeringar av lagstiftningen behövde göras. Sådana förändringar skulle enligt direktiven

hållas inom ramen för lagstiftningens syfte. Arbetsgruppen avlämnade hösten 1985 en rapport Översyn av lagen (1982: 617) om utländska förvärv av svenska företag m. m. Rapporten har remissbehandlats.

Till protokollet i detta ärende bör fogas det lagförslag som lagts fram i rapporten som *bilaga 1* och en förteckning över remissinstanserna och en sammanställning av remissyttrandena som *bilaga 2*.

2 Föredragandens överväganden och förslag

2.1 Allmänna utgångspunkter för ändringar i lagen om utländska förvärv av svenska företag m. m.

2.1.1 Lagstiftningen och dess bakgrund

Samhällets kontroll av utländska förvärv av svenska företag sker genom lagen om utländska förvärv av svenska företag m. m. Denna kontroll sker dels genom en tillståndsprövning av vissa förvärv (förvärvskontrollen), dels genom ett system med utlänningsförbehåll. Förvärvskontrollen innebär att ett s. k. kontrollsobjekt inte utan förvärvstillstånd får förvärva aktier i svenska aktiebolag, om kontrollsobjektets innehav av andel av aktiekapital eller röstetal i bolaget därigenom kommer att överskrida vissa gränser (10, 20, 40 eller 50 %). Företagsförvärvslagen tillämpas oavsett om det bolag vars aktier förvärvas har utlänningsförbehåll eller inte. På liknande sätt skall en tillståndsprövning äga rum varje gång ett kontrollsobjekt förvärvar en andel i ett svenskt handelsbolag eller äganderätten eller nyttjanderätten till rörelser som drivs här i landet. Även förvärv av delar av rörelse är tillståndspliktiga.

Syftet med dessa regler i företagsförvärvslagen är att kontrollera det utländska inflytandet över vårt näringsliv när det bedöms nödvändigt med hänsyn till svenska allmänna intressen. I likhet med den lagstiftning, som reglerade dessa frågor före företagsförvärvslagens ikraftträdande, lagen (1916: 156) om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom m. m. (1916 års lag) och lagen (1968: 557) om vissa inskränkningar i rätten att sluta svenskt handelsbolag m. m. (1968 års lag), syftar de nuvarande reglerna enbart till en kontroll i fråga om utländskt övertagande av svenska företag. Ett huvudsyfte med företagsförvärvslagen var att åstadkomma regler som svarar mot aktuella krav och samtidigt är enkla att tillämpa (prop. 1981/82: 135 s. 27).

Systemet med utlänningsförbehåll i ett aktiebolags bolagsordning bygger på bestämmelser i företagsförvärvslagen och aktiebolagslagen (1975: 1385). Ett utlänningsförbehåll enligt företagsförvärvslagen är ett förbehåll i bolagsordningen för ett svenskt aktiebolag, enligt vilket ett kontrollsobjekt endast får förvärva en viss del av aktierna i bolaget, vid varje tidpunkt motsvarande mindre än 20 % av röstetalet för samtliga aktier i bolaget och 40 % av aktiekapitalet. Med ett utlänningsförbehåll enligt företagsförvärvslagen avses också förbehåll enligt vilket strängare föreskrifter i nu angivna avseenden gäller. Svenska aktiebolag kan ta in sådana utlänningsförbehåll i sin bolagsordning. De kan också i enlighet

med aktiebolagslagen i sin bolagsordning införa förbehåll, som innebär större möjligheter för utländska innehav både beträffande aktiekapital och röstetal än vad ett utlänningsförbehåll enligt företagsförvärvslagen medger. Ett utlänningsförbehåll som uppfyller företagsförvärvslagens krav får inte ändras utan särskilt tillstånd.

Kontrollsubjekt enligt företagsförvärvslagen är utländska medborgare, oavsett om de är bosatta i Sverige eller inte, andra utländska rättssubjekt, svenska aktiebolag som saknar utlänningsförbehåll, svenska handelsbolag, om någon av bolagsmännen är kontrollsubjekt, svenska stiftelser samt svenska ekonomiska föreningar (med åtskilliga undantag). Svenska aktiebolag, med en bolagsordning utan utlänningsförbehåll eller med ett "mildare" förbehåll, är således kontrollsubjekt som behöver förvärvstillstånd. Kontrollsubjekt får enligt lagen (1982: 618) om utländska förvärv av svenska fastigheter m.m. inte heller förvärva fast egendom utan en tillståndsprövning. Beslut i ärenden enligt företagsförvärvslagen fattas av länsstyrelsen eller, i vissa fall, av regeringen. Det senare är fallet om antalet anställda i det förvärvade företaget har överstigit 100 personer eller om företagets tillgångar har ett nettovärde som överstiger 1000 gånger det basbelopp enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring som gällde under den sista månaden av det senaste räkenskapsåret.

Enligt företagsförvärvslagen skall tillstånd meddelas, om det inte strider mot något väsentligt allmänt intresse. I förarbetena till företagsförvärvslagen (prop. 1981/82: 135, s. 44 ff) nämns som exempel på skyddsvärda intressen svenska företags teknik, know-how, dyrbara maskiner, patent och varumärken. Ett företag kan också i sig vara skyddsvärt i synnerhet när det är fråga om företag som på grund av sin storlek eller produktionsinriktning har särskild betydelse för landets försvar, försörjning eller ekonomi. Att bevara ett svenskt företag i en bransch med ett mycket starkt inslag av utländskt ägande kan även vara ett skyddsvärt intresse.

2.1.2 Arbetsgruppen och dess förslag

I anledning av vissa tillämpningsproblem i samband med den nya lagens ikraftträdande lät länsstyrelsens organisationsnämnd (LON) göra en enkät hos samtliga länsstyrelser om ärendemängden enligt företagsförvärvslagen, fördelningen av ärenden på olika ansökningsgrunder och vad för typ av näringsverksamhet som ärendet avsåg. Enkäten avsåg tiden under de tre första kvartalen år 1983. Av enkäten kunde bl.a. utläsas att tillståndsprövningen enligt företagsförvärvslagen till stor del avsåg verksamheter där det knappast kunde finnas något skyddsvärt intresse. Fördelningen var följande:

Handel (köp, sälj, import och export)	362
Restauranger (även gatukök, kiosker, lunchrestauranger)	455
Kontorsverksamhet (ex. databranschen, köp av bostadsrätter)	73
Städverksamhet	53
Video/musik/foto	35
Övrigt (ex. hantverk, bilverkstäder, solarium, taxi, åkeri, laboratorium)	315

I anledning av den av LON redovisade enkäten och i anledning av vissa inkomna förslag om ändringar i regleringen av de utländska förvärven, beslöt chefen för industridepartementet den 10 april 1984 att tillsätta en arbetsgrupp inom industridepartementet med företrädare från justitie-, finans- och bostadsdepartementen och riksbanken. Arbetsgruppen skulle överväga behovet av justeringar i regleringen inom ramen för lagstiftningens syfte. Skrivelser från bl.a. LO, TCO, Industriförbundet och Aktieförbundet med synpunkter i fråga om tillämpningen av företagsförvärvslagen har också överlämnats till arbetsgruppen för beaktande. Hösten 1985 avlämnade arbetsgruppen promemorian Översyn av lagen (1982:617) om utländska förvärv av svenska företag m.m., som har remissbehandlats under våren 1986.

I promemorian föreslås vissa förenklingar för att åstadkomma förenklade handläggningsrutiner, färre ärenden och därmed förkortade handläggningstider. Bl.a. föreslås att vissa nu tillståndspliktiga förvärv helt undantas från en tillståndsplikt, att bestämmelsen om att kontrollsobjekt inte får sluta avtal om svenskt handelsbolag utan tillstånd upphävs och att de utländska medborgare, som är berättigade att rösta vid val till kommunfullmäktige, inte längre skall vara kontrollsobjekt i företagsförvärvslagens mening. Promemorian innehåller också vissa förslag till förtydliganden i anledning av frågor som uppkommit vid tillämpningen.

De flesta remissinstanserna tillstyrker i huvudsak arbetsgruppens förslag och framför allt syftet med dem, t.ex. länsstyrelserna i Stockholms och Gävleborgs län, Industriförbundet, Kooperativa förbundet, Aktiespararna samt statens invandrarverk. Några remissinstanser har invändningar mot den tekniska utformningen av de framlagda förslagen och har också lämnat alternativa förslag på utformningar och tekniska lösningar för att uppnå motsvarande syften. Det gäller bl.a. länsstyrelserna i Malmöhus, Göteborgs- och Bohus samt Örebro län, LO samt överbefälhavaren.

2.1.3 Allmänt om mitt förslag

Det är givetvis angeläget att kontrollen av utländska förvärv begränsas till sådana fall där en kontroll är nödvändig med hänsyn till de syften som ligger bakom lagen. Såväl LON:s enkät som arbetsgruppens överväganden visar att det är möjligt att införa begränsningar i kontrollen utan att detta kommer i konflikt med lagens syften. Enligt min uppfattning är arbetsgruppens förslag i huvudsak väl ägnade att läggas till grund för lagstiftning. I vissa hänseenden har jag dock tagit intryck av remissinstansernas invändningar och synpunkter.

Jag kommer att i det följande att närmare redovisa de olika förslagen. Innan jag går in på detta vill jag betona det viktiga i att berörda myndigheter handlägger ärendena utan onödig tidsutdräkt. Denna fråga har behandlats i riksdagen med anledning av en motion (1984/85:2635) om att införa en generell tidsbegränsning för myndigheternas handläggning av ärenden enligt företagsförvärvslagen. Riksdagen utgick dock i sitt beslut från att handläggningen sker skyndsamt och utan onödig tidsutdräkt och avslog motionen.

Jag vill i detta sammanhang, efter samråd med statsrådet Gradin, föreslå vissa ändringar på ett område där det av säkerhetspolitiska skäl är särskilt angeläget att kontrollera att det utländska ägandet hålls inom begränsade ramar, nämligen när det gäller den svenska försvarsmaterielindustrin. De ändringar jag förordar innebär att nu gällande huvudregel i lagen (1983: 1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m.m. om att tillstånd att tillverka krigsmateriel får meddelas endast svensk medborgare, svenskt handelsbolag eller svenskt aktiebolag, kompletteras med bestämmelser om krav på svensksdominerat delägarskap i handelsbolag och utlänningsförbehåll i aktiebolags bolagsordning. Dessutom förordar jag att den undantagsregel som redan i dag finns i nyssnämnda lag angående möjlighet att meddela tillstånd i fall då huvudregeln ej är uppfylld, får en annan utformning.

I det följande kommer jag att närmare gå in på de olika förslagen och därvid behandla frågan om:

- En förenklad handläggningsordning i avsnitt 2.2.
- Nyetablering av företag i avsnitt 2.3.
- Inomkoncernttransaktioner i avsnitt 2.4.
- En begränsning av begreppet kontrollssubjekt i avsnitt 2.5.
- Sanktioner i avsnitt 2.6.
- Ändring i lagen (1983: 1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m.m. i avsnitt 2.7.

Mina kommentarer till de enskilda lagbestämmelserna återfinns i specialmotiveringen (avsnitt 4).

2.2 En förenklad handläggningsordning

Mitt förslag: Vissa förvärv undantas helt från tillståndsplikt. Undantaget kopplas till storleken på det förvärvade företaget (storleken = tillgångarnas nettovärde) och till antalet anställda i företaget.

Arbetsgruppens förslag: Arbetsgruppen föreslår att undantaget kopplas till vissa branscher, som arbetsgruppen bedömer sakna skyddsvärde.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanserna tillstyrker syftet med arbetsgruppens förslag. Några remissinstanser, bl.a. länsstyrelsen i Göteborgs- och Bohus län, LO, Handelsanställdas förbund samt Svenska Livsmedelsarbetareförbundet, avstyrker eller är tveksamma till förslaget, bl.a. eftersom det kan medföra avgränsningsproblem.

Skälen för mitt förslag: Som framgår av min tidigare redovisning uppställs det i företagsförvärvslagen krav på tillstånd när ett kontrollssubjekt förvärvar aktier i ett svenskt aktiebolag och därvid överskrider vissa i lagen angivna gränser för sitt innehav. Vidare föreskrivs det krav på tillstånd vid kontrollssubjekts förvärv av andelar i svenska handelsbolag och vid förvärv av äganderätten eller nyttjanderätten till rörelse eller del av rörelse, som drivs här i landet. Det har dock ingen betydelse om det aktiebolag, handelsbolag eller rörelse som skall förvärfvas är stort eller litet, eller vilken bransch eller verksamhet det förvärvade företaget ägnar

sig åt. Om förvärvet avser ett aktiebolag har det heller ingen betydelse om bolagets aktier är registrerade på Stockholms fondbörs eller inte.

Utgångspunkten för arbetsgruppens förslag har varit att undanta från prövning sådana förvärv, där några skyddsvärda intressen i praktiken aldrig föreligger beroende på verksamhetens storlek eller typen av verksamhet.

Undantagen knyts i första hand till verksamhetens art. Förslaget innebär att förvärv av bolag eller rörelser inom vissa branscher kan undantas. Undantaget skall emellertid också anknytas till företagets storlek på så sätt att tillståndsplikt föreligger om företagets anställda överstiger ett visst antal. Detaljhandeln samt restaurang- och hotellverksamhet nämns av arbetsgruppen som exempel på verksamhet, där det är uppenbart att ett utländskt övertagande av mindre företag aldrig kan anses strida mot något väsentligt allmänt intresse.

Grundtanken med arbetsgruppens förenklingsförslag, att koncentrera prövningen till väsentliga ärenden och att minska handläggningstiden finner jag välgrundad. Denna grundtanke har också fått ett övervägande positivt mottagande av samtliga remissinstanser. Flera av dessa anser dock inte att arbetsgruppens förslag är tillräckligt långtgående för att komma till rätta med de långa handläggningstiderna. De anser att förslaget bör utökas genom att ytterligare branscher undantas från en tillståndsprövning i samband med utländska förvärv. Vissa av de fackliga remissinstanserna avstyrker att undantaget skall kopplas till bestämda branscher eller näringsgrenar. De framhåller, att det skulle vara olyckligt genom att berörda tillståndsmyndigheter överhuvudtaget inte skulle kunna följa utvecklingen av de utländska förvärven inom dessa undantagna näringsgrenar. Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län har framhållit de avgränsningsproblem som kan uppstå vid den föreslagna konstruktionen med branschuppräknning. Så kan exempelvis ett förvärvat företag delvis ha verksamhet i en bransch, som undantagits ifrån tillståndsprövningen, samt delvis ha annan verksamhet i en bransch, där en tillståndskontroll fortfarande krävs. Förslaget kan på så sätt leda till svårigheter för kontrahenterna i ett förvärv att veta om förvärvet kommer att kräva tillstånd eller inte. Gränsdragningen gentemot det tillståndspliktiga området bör istället knytas till storleken på det förvärvade företaget, så att endast sådana förvärv provas där tillgångarnas nettovärde i företaget enligt den fastställda balansräkningen för det senaste året uppgår till ett visst belopp. Om ett gränsbelopp på 100 gånger det basbelopp som gäller enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring redan hade gällt under åren 1984 resp. 1985, skulle länsstyrelsen ha haft 57 resp. 73 % färre ärenden om aktieförvärv. Motsvarande siffror ifråga om förvärv av andelar i handelsbolag resp. förvärv av rörelser är 100 % och 95 % resp. 93 % och 92 %.

För egen del finner jag att grundtanken i det förslag till gränsdragning som har framlagts av länsstyrelsen i Göteborgs- och Bohus län är tilltalande. Det medför en mycket stor arbetslättning och är enkelt att tillämpa. Dessutom medför förslaget att ingen näringsgren helt ställs utanför samhällskontrollen, som över vissa nivåer måste bedömas som nödvändig för att samhället i varje fall skall ha en möjlighet att följa utvecklingen av ett

ökande utländskt inflytande. Jag föreslår därför att vissa utländska förvärv helt undantas från den gällande tillståndsplikten och att undantaget kopplas till storleken på tillgångarna i det förvärvade bolaget eller rörelsen. Dock bör antalet anställda i den förvärvade verksamheten också tillmätas betydelse. Oavsett bransch bör förvärv av ett företag vars tillgångar värdemässigt överstiger 100 gånger basbeloppet eller med fler än 10 anställda vara tillståndspliktigt enligt företagsförvärvslagen.

2.3 Nyetablering av företag

Mitt förslag: Kravet på förvärvstillstånd begränsas helt till övertagandefallen. I lagtexten förtydligas att aktieteckning och förvärv av aktier i s. k. skrivbordsbolag inte kräver tillstånd. Bestämmelsen om att kontrollssubjekt inte får sluta avtal om svenskt handelsbolag utan tillstånd upphävs.

Arbetsgruppens förslag: Överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanserna tillstyrker arbetsgruppens förslag.

Skälen för mitt förslag: I förarbetena till företagsförvärvslagen (prop. 1981/82: 135 s. 28) uttalas klart att lagens kontrollsystem inte skall omfatta nyetablering av företag. Detta framgår dock inte tydligt av lagtexten. LON har i sin skrivelse framfört att det bl. a. är oklart om ett förvärv av ett s. k. skrivbordsbolag, dvs. ett bolag som aldrig har bedrivit något slag av verksamhet och som helt saknar anställda, kan inrymmas under begreppet nyetablering eller inte. Vad gäller denna fråga har regeringen vid tillämpningen av lagen jämsällt förvärv av sådana bolag med nyetablering. Regeringen har när tillstånd för sådana förvärv begärts uttalat, att det inte krävs, och lämnat ansökningsen utan prövning.

Eftersom lagen inte är tydligt utformad i fråga om nyetableringsfallen finner jag i likhet med arbetsgruppen att den bör förtydligas. I lagtexten bör slås fast att kravet på tillstånd inte gäller teckning av aktier i samband med stiftandet av ett aktiebolag eller förvärv av aktier i s. k. skrivbordsbolag.

I företagsförvärvslagen finns en bestämmelse enligt vilken ett kontrollssubjekt inte får sluta avtal om svenskt handelsbolag utan tillstånd. Avtal utan sådana tillstånd är ogiltiga. Denna bestämmelse gäller alltså vid sidan av den vanliga övertagandekontrollen. Bestämmelsen i fråga gällde redan före företagsförvärvslagens ikraftträdande genom lagen (1968:557) om vissa inskränkningar i rätten att sluta svenskt handelsbolag m. m. och före 1968 genom lagen (1916: 159) innefattande tillägg till lagen den 28 juni 1895 om handelsbolag och enkla bolag.

I förarbetena till företagsförvärvslagen diskuterades om det fanns anledning att vid sidan av en övertagandekontroll bibehålla de angivna inskränkningarna i rätten att sluta avtal om svenskt handelsbolag. Utredningen om utländska övertaganden av svenska företag erinrade i sitt betänkande (SOU 1978: 73) Kontroll av utländsk företagsetablering i Sverige m. m. om

att handelsbolagsformen är underlägsen aktiebolagsformen ifrån allmänna insynssynpunkter och fann inte anledning att lämna denna företagsform öppen för utländsk etablering före en väntad reform av lagstiftningen om handelsbolag. I prop. 1981/82: 135 hänvisade föredraganden till den moderniserade lagstiftningen på handelsbolagsrättens område, som trätt i kraft den 1 juli 1981 och som verksamt bidragit till en förbättrad insyn i handelsbolagen, men fann ändå inte anledning att upphäva den nu redovisade kontrollen.

LON har i sin skrivelse anført att bestämmelsen numera inte har någon funktion att fylla och föreslår att den upphävs. LON påpekar att företagsförvärvslagen också uppställer krav på att det finns ett avtal, enligt vilket bolaget skall vara slutet i och med att tillstånd ges, innan tillstånd att sluta avtal om handelsbolag får meddelas. Detta medför att tillståndsmyndighetens prövning endast kommer att innebära ett rent formellt konstaterande av att ett avtal har givits in i varje ärende.

Jag delar arbetsgruppens och remissinstansernas uppfattning att bestämmelsen bör upphävas. Den står dessutom i strid med den tidigare redovisade grundtanken att företagsförvärvslagen inte bör omfatta nyetablerings-situationer. Jag vill i detta sammanhang också erinra om bestämmelserna i lagen (1968: 555) om rätt för utlänning och utländskt företag att idka näring här i riket. Enligt denna lag anses även deltagande såsom bolagsman i näringsverksamhet som drivs av svenskt handelsbolag som näringsidkande. Detta innebär att det också krävs tillstånd för att en bolagsman, som antingen är ett utländskt företag eller en utländsk medborgare utan permanent uppehållstillstånd, skall få driva näring här i riket.

2.4 Inomkoncernstransaktioner

Mitt förslag: I likhet med vad som gäller i fråga om större aktieförvärv skall förvärv av andelar i handelsbolag och förvärv av rörelser inom en koncern inte längre kräva tillstånd, i den mån transaktionen innebär att andelen eller rörelsen förvärvas av ett svenskt bolag i koncernen.

Skälen för mitt förslag: Som jag tidigare angivit syftar företagsförvärvslagen till att kunna kontrollera det utländska inflytandet över svenska företag i samband med vissa förvärvssituationer. För att beräkna om ett kontrollsobjekts aktieinnehav tillsammans med eventuella tidigare aktieinnehav i ett bolag blir tillståndspliktigt genom att något av de tidigare angivna gränsvärdena överskrids finns i lagen en s.k. sammanräkningsregel (8 §). I paragrafen anges i tre punkter hur aktier skall sammanräknas, för att avgöra om ett aktieförvärv är tillståndspliktigt eller inte. Enligt prop. 981/82: 135 s. 61 är avsikten med bestämmelsen att hindra att förvärvslagstiftningen kringgås genom att aktier sprids till förvärvaren närstående fysiska och juridiska personer.

Enligt sammanräkningsregeln *punkten 1* skall sammanräkning ske inom en koncern, dvs. varje aktie i det förvärvade bolaget skall räknas med som tillhör ett företag som ingår i samma koncern som förvärvaren.

Enligt *punkten 2*, som enbart avser det fallet att förvärvaren är en utländsk medborgare, dvs. en fysisk person, skall sammanräkning ske med varje aktie som tillhör ett företag, över vilket förvärvaren har ett bestämmande inflytande.

Enligt *punkten 3* skall sammanräkning ske med de aktier i det förvärvade bolaget, som tillhör nära anhöriga till förvärvaren eller företag över vilka sådana anhöriga har ett bestämmande inflytande.

I detta sammanhang är endast sammanräkningsregeln i *punkten 1* av intresse. Begreppet koncern används här enligt förarbetena till bestämmelsen (prop. 1981/82: 135 s. 61) i en vidsträckt betydelse. En koncern kan således föreligga oberoende av om moderföretaget är ett aktiebolag, en ekonomisk förening eller ett handelsbolag. Dessutom inryms även utländska koncerner i bestämmelsens koncernbegrepp. Detta får betydelse t. ex. i de fall då svenska dotterbolag ingår i en utländsk koncern eller ett koncernförhållande föreligger mellan flera utländska företag.

Med hänsyn till vad som anförts ovan innebär en sammanräkning av antalet förvärvade aktier enligt *punkten 1* att aktietransaktioner inom en koncern aldrig kräver förvärvstillstånd, eftersom en sådan sammanräkning i princip alltid visar, att den övre gränsen för förvärvskontroll (50 %) redan är överskriden vid varje ny transaktion inom koncernen. Självfallet kan i enlighet med aktiebolagslagen förekomma sådana koncernförhållanden, där moderbolagets innehav av aktier i ett dotterbolag omfattar mindre än hälften av rösterna för samtliga aktier i bolaget, men där moderbolaget i annat fall på grund av aktieinnehav eller avtal ensamt har ett bestämmande inflytande och en betydande andel i resultatet av ett dotterbolags verksamhet. I ett sådant fall krävs tillstånd. Genom en lagändring år 1984 har företagsförvärvslagen kompletterats med ett tillägg till sammanräkningsregeln i 8 § (prop. 1983/84: 171, NU 36, rskr. 298). Denna ändring innebär att aktieförvärv inom samma koncern alltid blir tillståndspliktiga, om förvärvaren är ett utländskt bolag inom koncernen. Skälet till denna förändring illustrerades med ett exempel på vad som skulle kunna inträffa om inte någon ändring genomfördes. "Det utländska företaget A vill utan någon förvärvsprövning köpa det svenska företaget C, som är ett helägt dotterbolag till ett utländskt eller svenskt företag, B. B bildar utomlands ett nytt dotterföretag D, som kan förvärva aktierna i det svenska företaget C utan någon tillståndsprövning. Den ändrade strukturen inom koncernen innebär ju ingen ändring av ägandeförhållandet och den nuvarande ordningen kräver enligt företagsförvärvslagen inget tillstånd. Det utländska företaget A kan därefter förvärva aktierna i bolaget D och därvid också det svenska företaget C utan något tillstånd, eftersom den svenska lagen inte är tillämplig på företagsförvärv utomlands. Förvärvet provas alltså inte trots att det svenska företaget C därigenom får en ny utländsk ägare."

Efter denna lagändring är således berörda aktietransaktioner inom en koncern tillståndspliktiga, om transaktionen innebär att de förvärvade aktierna passerar den svenska gränsen, medan övriga aktieförvärv inom en koncern, där enbart svenska bolag är inblandade i princip aldrig kan bli tillståndspliktiga.

Bl. a. Industriförbundet har i anslutning till dessa bestämmelser pekat på

att vissa aktietransaktioner inom en koncern inte kräver tillstånd medan tillståndsreglerna vid sådana inomkoncernstransaktioner tillämpas när det gäller förvärv av andelar i handelsbolag och av rörelser. Förbundet föreslår att detta rättas till och att inomkoncernstransaktioner inte blir föremål för prövning oavsett vilket slag av tillgångar det är fråga om. Även arbetsgruppen har berört dessa frågor.

Jag delar Industriförbundets synpunkter i detta hänseende. Förvärv av tillgångar — aktier, rörelser, andelar i handelsbolag liksom också fast egendom — bör således i princip inte kräva tillstånd om förvärvet sker inom en koncern. Liksom enligt nuvarande regler bör dock förvärv av koncernbolag utomlands kräva tillstånd. Därutöver bör lagen nu kompletteras i ett hänseende. Här om vill jag anföra följande.

Ett svenskt moderbolag kan t.ex. äga aktierna i ett utländskt dotterbolag, som i sin tur direkt eller indirekt äger aktierna i ett svenskt dotterföretag. En överlåtelse av tillgångar från t.ex. det svenska moderbolaget till det av det utländska dotterföretaget ägda svenska dotterbolaget är från lagens skyddssynpunkt liktydigt med att ägandet direkt flyttas utomlands. Även sådana förvärv bör därför vara tillståndspliktiga.

2.5 En begränsning av begreppet kontrollsobjekt

Skälen för mitt förslag: Företagsförvärvslagen har infört begreppet kontrollsobjekt, som den förvärvare mot vilken kontrollen skall riktas. Kontrollsobjekt är utländska medborgare, oavsett om de är bosatta i Sverige eller inte, andra utländska rättssubjekt samt svenska aktiebolag som saknar utlänningsförbehåll (3 §). Den utländska anknytningen såvitt rör fysiska personer är enbart knuten till medborgarskapet. I lagen (1982:618) om utländska förvärv av fast egendom m.m. används också företagsförvärvslagens begrepp kontrollsobjekt, som den förvärvare mot vilken kontrollen skall riktas (1 §). Detta innebär att de som är kontrollsobjekt enligt företagsförvärvslagen också är kontrollsobjekt enligt lagen om utländska förvärv av fast egendom m.m.

I skrivelser som har överlämnats till arbetsgruppen har Aktiefrämjandet föreslagit en utvidgad rätt för i Sverige bosatta utländska medborgare, att inneha bundna aktier i svenska bolag. Aktiefrämjandet föreslår bl.a. att utlänningar som är berättigade att rösta i val till kommunfullmäktige skall ges samma möjligheter att spara i svenska bolags bundna aktier som svenska medborgare har. Aktiefrämjandet föreslår också att alla utländska medborgare som är bosatta i Sverige skall få rätt att förvärva aktier i det företag där de är anställda i samband med erbjudande från sin arbetsgivare.

Arbetsgruppen har anslutit sig till grundtanken i Aktiefrämjandets förslag och föreslagit att utländska medborgare som är bosatta i Sverige och som har varit bosatta i landet under en sammanhängande tid av minst tre år helt skall likställas med svenska medborgare i företagsförvärvslagens mening. Detta uppnås genom att dessa inte längre skall vara kontrollsobjekt. De får därmed i likhet med alla svenska medborgare rätt att inneha bundna aktier och att fritt förvärva större aktieposter i svenska bolag, andelar i svenska handelsbolag, rörelser i Sverige samt fast egendom utan någon tillståndsprövning.

Flera av remissinstanserna — bl.a. länsstyrelserna i Malmöhus, Göteborgs- och Bohus samt i Örebro län, överbefälhavaren, värdepapperscentralen VPC Aktiebolag (VPC), Göta hovrätt samt Svenska Bankföreningen — har avstyrkt arbetsgruppens förslag.

Några av dessa har pekat på de svårigheter, som kommer att uppstå i de fall en utländsk medborgare, som inte längre är kontrollssubjekt, flyttar tillbaka till sitt hemland efter att ha genomfört ett annars tillståndspliktigt förvärv. Sådana svårigheter har särskilt utpekats i samband med förvärv av fast egendom. Överbefälhavaren och länsstyrelsen i Göteborgs- och Bohus län har särskilt pekat på vissa negativa konsekvenser ur säkerhetssynpunkt vad gäller sådana förvärv. Några av remissinstanserna hänvisar slutligen till att förslaget medför problem i den praktiska ärendehantering- en genom att kontrollssubjektsbegreppet uppluckras och blir mer otydligt. Det blir t.ex. svårare att bedöma om ett handelsbolag är kontrollssubjekt eller inte. Förutom att förslaget medför en mycket arbetskrävande kontroll, kommer det också att medföra en ökad användning av personbevis.

För egen del finner jag att fördelarna med arbetsgruppens förslag, en utjämning mellan svenska och utländska medborgare och i viss mån färre ärenden för berörda tillståndsmyndigheter, är stora. Jag har dock tagit intryck av de svårigheter med förslaget som flera av remissinstanserna har pekat på och är för närvarande inte beredd att föreslå en förändring av det gällande kontrollssubjektsbegreppet såvitt avser de utländska medborgarna.

Den föreslagna förenklingen i fråga om de prövningspliktiga förvärven som redovisats i avsnitt 2.2 innebär dock inte bara en förenkling för länsstyrelserna utan är också avsedd att göra det enklare för alla utländska medborgare att förvärva mindre rörelser och bolag i Sverige. Vad gäller Aktiefrämjandets förslag att vissa utländska medborgare skulle få rätt att inneha bundna aktier, t. ex. i samband med ett erbjudande från en arbetsgivar- eller i löntagarägda företag, vill jag erinra om följande. Enligt företagsförvärvslagen kan det genom särskilt tillstånd medges, att ett förbehåll i ett bolags bolagsordning med annat innehåll än ett utlänningsförbehåll i lagens mening skall anses likställt med ett sådant förbehåll. Detta gäller självfallet i fråga om förbehåll med annorlunda och mindre stränga krav än det i företagsförvärvslagen reglerade förbehållet. Att ett sådant förbehåll likställs med ett utlänningsförbehåll medför, att ett bolag med ett sådant förbehåll får förvärva större aktieposter, andelar i handelsbolag och rörelser samt fast egendom i Sverige utan krav på tillstånd. Ett förbehåll, enligt vilket här sedan tre år bosatta utlänningar har rätt att förvärva aktier i samma utsträckning som svenska medborgare, borde om inte särskilda skäl föreligger däremot kunna likställas med lagens utlänningsförbehåll. På så sätt skulle Aktiefrämjandets förslag kunna tillgodoses.

Slutligen vill jag också erinra om att frågan om att underlätta för nordiska medborgare att förvärva fast egendom inom Norden för närvarande övervägs i de nordiska länderna, sedan frågan uppmärksamats av Nordiska rådet (jfr LU 1985/86: 17).

Skälen för mitt förslag: I företagsförvärvslagen anges att ett tillståndspliktigt förvärv är ogiltigt, om förvärvstillstånd inte söks inom föreskriven tid och på föreskrivet sätt eller om förvärvstillstånd vägras. Innebörden av denna ogiltighetspåföljd är att ingendera parten, vare sig köpare eller säljare, blir skyldig att fullgöra sina åtaganden på grund av förvärvsavtalet. Enligt förarbetena (prop. 1981/82: 135 s. 63) torde det kunna förutsättas, att parterna i så väsentliga ting som företagsförvärv i allmänhet gör avtalet beroende av att tillstånd lämnas och att de i avtalet anger vad som skall gälla, om tillstånd inte ges.

Vid sin granskning av förslaget till företagsförvärvslag behandlade lagrådet utförligt frågan om denna ogiltighetsregel (se prop. 1981/82: 135 s. 91–94). Regeln godtogs bl.a. eftersom dess motsvarighet enligt tidigare lagstiftning veterligen ej vållat några praktiska problem. Lagrådet framhöll emellertid att frågan borde ägnas uppmärksamhet vid tillämpningen av den nya lagen. Föredragande departementschefen instämde i detta (prop. 1981/82: 135 s. 99).

För egen del vill jag nu anföra följande. Det framstår i och för sig som rimligt att en lagstiftning av förevarande slag borde förses med sanktionsregler av straffrättslig natur i stället för en ogiltighetsregel av det slag som berörts ovan. Lagen har emellertid nu varit i kraft ca fyra år och några praktiska problem har ej uppkommit utan den gällande ordningen har fungerat tillfredsställande. Det finns därför enligt min mening inte tillräckliga skäl att ta upp frågan om en ändring i detta hänseende.

2.7 Ändring i lagen (1983: 1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m. m.

Mitt förslag: Bestämmelserna om att tillstånd att tillverka krigsmateriel enligt huvudregeln får meddelas endast svensk medborgare, svenskt handelsbolag eller svenskt aktiebolag kompletteras med föreskrifter om krav på svenskdominerat delägarskap i handelsbolag och utlänningsförbehåll i aktiebolags bolagsordning.

Nuvarande undantagsregel om att tillstånd får ges även åt annan, om fråga är om tillverkning i ringa omfattning, får en annan utformning.

Skälen för mitt förslag: Mot bakgrund av angelägenheten av att begränsa utländska intressen i den svenska försvarsmaterielindustrin intogs redan i den lag som föregick den nu gällande, nämligen lagen (1935: 395) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m. ett förbehåll av innebörd att tillstånd att tillverka krigsmateriel inte fick ges annan än svensk medborgare, svenskt handelsbolag där det ej fanns utländsk bolagsman och svenskt aktiebolag i vars bolagsordning intagits utlänningsförbehåll enligt dåvarande 1916 års lag om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom m. m. Detta gällde dock inte om det var fråga om tillverkning i ringa omfattning.

I samband med tillkomsten av företagsförvärvslagen utmönstrades inskränkningarna för tillståndsgivningen enligt nyss nämnda lag i fråga om svenska handelsbolag och svenska aktiebolag. Som skäl härtill angavs att det inte var nödvändigt att vidmakthålla det absoluta förbud mot tillverkning av krigsmateriel i större skala som gällde beträffande dessa kontrollsubjekt, eftersom en betryggande ordning kunde uppnås inom tillståndsprövningens ram. Någon ändring av grunderna för tillståndsprövningen avsågs dock inte.

Reglerna om tillståndsgivning för ifrågavarande rättssubjekt överfördes år 1984 till den nu gällande lagen om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m.m. (prop. 1983/84:36, NU 6, rskr. 74). Enligt denna gäller således att tillstånd att tillverka krigsmateriel får meddelas endast svensk medborgare, svenskt handelsbolag eller svenskt aktiebolag. För tillverkning i ringa omfattning får dock tillstånd ges även åt annan.

Det är självfallet viktigt att utländska intressen inte får inflytande över den svenska krigsmaterieltillverkningen. För att tillgodose detta och för att motverka den risk som i detta hänseende kan vara förbunden med en ökad internationalisering på krigsmaterielområdet har regeringen sedan den 1 januari 1983, då företagsförvärvslagen och de tidigare redovisade ändringarna i förutvarande tillverkningslag trädde i kraft, villkorat flertalet tillstånd för krigsmaterieltillverkning i aktiebolagsform av att det i bolagsordningen finns intaget ett utlänningsförbehåll som inte är mindre strängt än det som anges i 4 § företagsförvärvslagen. Eftersom kravet på att aktiebolagen har intagit utlänningsförbehåll i sina bolagsordningar således utgör tillämpad praxis, bör detta också avspeglats i de regler som gäller för tillståndsgivningen.

Också när det gäller svenska handelsbolag bör nu gällande regler kompletteras med krav på svenskt dominerat delägarskap. Jag förordar därför att det i lagen skrivs in att tillstånd att tillverka krigsmateriel får meddelas endast svenskt handelsbolag i vilket inte någon av bolagsmännen är kontrollsubjekt som avses i 3 § företagsförvärvslagen.

Som jag tidigare redogjort för medger nu gällande bestämmelser att tillstånd att tillverka krigsmateriel kan ges även andra rättssubjekt, om det är fråga om tillverkning i ringa omfattning. Denna möjlighet bör bestå. Ett införande i lagen av de strängare villkoren för svenska handelsbolag och svenska aktiebolag aktualiserar emellertid ett behov av att även i vissa andra enstaka undantagsfall kunna meddela ett tillverkningstillstånd, trots att kravet enligt huvudregeln ej är uppfyllt. Ett sådant undantagsfall kan vara ett bolag som har ett mindre strängt utlänningsförbehåll i sin bolagsordning, om omständigheterna är sådana att syftet med regleringen inte äventyras och förutsättningar för tillstånd i övrigt föreligger.

I enlighet med vad jag nu har anfört har inom industridepartementet upprättats förslag till

1.lag om ändring i lagen (1982:617) om utländska förvärv av svenska företag m.m.,

2.lag om ändring i lagen (1982:618) om utländska förvärv av fast egendom m.m.,

3.lag om ändring i lagen (1983:1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m.m.

Förslaget under 2 har upprättats i samråd med justitieministern och förslaget under 3 i samråd med statsrådet Gradin.

Lagförslagen bör fogas till protokollet i detta ärende som bil. 3.

4 Specialmotivering

4.1 Förslag till lag om ändring i lagen (1982:617) om utländska förvärv av svenska företag m.m.

- 1 § Denna lag innehåller bestämmelser om begränsningar i rätten för utländska rättssubjekt och vissa svenska rättssubjekt att förvärva aktier i svenska aktiebolag, andelar i svenska handelsbolag eller rörelser som drivs här i landet.

I paragrafen anges ramen för den i lagen reglerade kontrollen av utländska företagsetableringar här i landet. Ändringen innebär att sista meningen, enligt vilken lagen begränsar rätten att sluta avtal om handelsbolag, har tagits bort. Samtidigt har 12 § upphävts. Härigenom begränsas kontrollen av utländsk etablering till att enbart avse övertagandefallen.

- 2 § Denna lag tillämpas inte på svenska bank- eller försäkringsaktiebolag eller på aktierna i sådana bolag. Bestämmelserna om förvärvstillstånd i 7–11 §§ tillämpas inte i fråga om

1. teckning av aktier i samband med stiftandet av ett aktiebolag,
2. förvärv av aktier i bolag som aldrig har bedrivit verksamhet och som saknar anställda,
3. förvärv av aktier i aktiebolag, andelar i handelsbolag eller äganderätt eller nyttjanderätt till rörelse eller del av rörelse, om tillgångarnas nettovärde i bolaget eller rörelsen enligt den fastställda balansräkningen för det senaste räkenskapsåret inte överstiger ett gränslöpp som motsvarar 100 gånger det baslöpp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring som gällde under den sista månaden av räkenskapsåret eller om antalet anställda i bolaget eller rörelsen under det senaste räkenskapsåret inte vid något tillfälle har överstigit 10.

Om det bolag i vilket aktie eller andel förvärvats är ett moderföretag inom en koncern, skall vid beräkning enligt andra stycket 3 också inräknas tillgångarnas nettovärde eller antalet anställda i dotterföretagen inom koncernen.

I den ändrade lydelsen av paragrafen anges i tre punkter undantagen ifrån lagens bestämmelser om förvärvstillstånd. Undantagen har behand-

lats i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.3 såvitt avser p. 1 och 2 samt avsnitt 2.2 såvitt avser p. 3).

Den första punkten är ett förtydligande av lagtexten, som har bedömts nödvändigt, eftersom den i lagen reglerade kontrollen endast skall ange de s.k. övertagandefallen och inte inriktas mot nyetableringar av företag.

Enligt punkten omfattas inte ett kontrollssubjekts teckning av aktier i samband med att ett svenskt aktiebolag stiftas. Det skall dock erinras om att denna teckningsrätt för ett kontrollssubjekt kan bli begränsad, om bolaget i sin bolagsordning avser att inta ett utlänningsförbehåll enligt 4 § i företagsförvärvslagen. Syftet med ett utlänningsförbehåll är ju att hindra att bolaget domineras av utländska intressen. Både aktieförvärv genom nyteckning och genom överlåtelse begränsas därför genom ett utlänningsförbehåll.

Det framgår således numera tydligt att det inte krävs tillstånd enligt företagsförvärvslagen för att nyetablera ett aktiebolag i Sverige. Förutom den begränsning som inträder, om bolaget har ett utlänningsförbehåll i sin bolagsordning, gäller också vanliga förvärvsregler enligt företagsförvärvslagen i de fall ett aktiebolag nybildas, och annan egendom än pengar (s.k. apportegendom) tillskjuts mot aktier i bolaget. Apportegendom kan utgöras av varje slag av egendom, som kan redovisas som tillgång i ett bolags balansräkning, t.ex. fastigheter, lösören, aktier och andra bolagsandelar. I de fall apportegendom ingår i samband med att ett aktiebolag nybildas, gäller således företagsförvärvslagens förvärvsregler med krav på tillstånd för ett kontrollssubjekt (i detta fall ett aktiebolag under nybildning, som saknar utlänningsförbehåll), som förvärvar den apportegendom som utgörs t.ex. av aktier eller en affärsrörelse.

Vissa bestämmelser som begränsar en utländsk medborgares möjligheter att bilda ett aktiebolag återfinns i aktiebolagslagen.

I p. 2 regleras ett förhållande, som kan bedömas som jämställt med nyetablering av ett aktiebolag nämligen förvärv av s.k. skrivbordsbolag. Lagerbolag är en annan benämning av sådana bolag, som också förekommer. Bestämmelsens innebörd är att förvärv av sådana bolag, som aldrig har bedrivit någon verksamhet och som inte har och aldrig har haft några anställda, skall inrymmas under begreppet nyetablering och därför undantas ifrån lagens tillämpningsområde.

Enligt p. 3 undantas förvärv av vissa mindre företag ifrån lagens tillämpningsområde. Detta innebär att ett kontrollssubjekts förvärv av större aktieposter i ett mindre aktiebolag, andelar i ett mindre handelsbolag eller förvärv av en mindre rörelse inte blir tillståndspliktigt enligt förvärvsreglerna i företagsförvärvslagen. De undantagna förvärven är kopplade till storleken på de förvärvade företagen. Storleken skall därvid mätas antingen med hänsyn till tillgångarnas nettovärde i det förvärvade bolaget eller rörelsen enligt den fastställda balansräkningen för det senaste räkenskapsåret eller med hänsyn till antalet anställda i bolaget eller rörelsen under det senaste räkenskapsåret före förvärvet.

De i lagtexten använda orden "tillgångarnas nettovärde" har samma betydelse som i aktiebolagslagen. Den balansomslutning som avses i detta sammanhang omfattar de redovisade tillgångsvärdena med avdrag för

eventuellt redovisade passivposter för värdeminskning, varulagerreserv, ackumulerade överavskrivningar etc.

Prop. 1986/87:74

I paragrafens sista stycke anges, att i de fall förvärvet avser aktier eller andelar i ett moderföretag i en koncern förhållandena i de företag som är underordnade moderföretaget också skall vara av betydelse för att avgöra om andra stycket p. 3 i paragrafen är tillämpligt. Vid beräkningen av tillgångarnas nettovärde och av antalet anställda skall därför tillgångarna och antalet anställda i samtliga dotterföretag beaktas.

7 § Kontrollsubjekt får inte utan tillstånd (förvärvstillstånd) för varje särskilt fall förvärva

1. så många aktier i svenska aktiebolag att genom förvärvet förvärvarens andel av aktiekapitalet eller röstetalet för samtliga aktier i bolaget kommer att överskrida något av gränsvärdena tio, tjugo, fyrtio eller femtio procent,
2. andelar i svenska handelsbolag,
3. äganderätt eller nyttjanderätt till rörelser som drivs här i landet eller delar av sådana rörelser.

Förvärvstillstånd behövs inte för förvärv inom samma koncern, om förvärvaren är ett svenskt företag inom koncernen. Förvärvstillstånd krävs dock, om ett svenskt företag inom koncernen har ett bestämmande inflytande över alla företagen i koncernen och ett utländskt företag i denna har ett bestämmande inflytande över förvärvaren.

Om vissa utländska bankföretags förvärv finns särskilda bestämmelser i 14 a §.

I det nya andra stycket i paragrafen behandlas förvärv av aktier, förvärv av andelar i handelsbolag samt förvärv av äganderätt eller nyttjanderätt till rörelser eller delar av sådana rörelser inom en koncern. Med förvärv inom en koncern avses sådana förvärv, där förvärvare och överlåtare ingår i samma koncern. Inomkoncernsförvärv kan avse sådana förvärv där både förvärvare och överlåtare antingen är ett överordnat företag i en koncern (moderföretag) eller ett underordnat företag (dotterföretag) i samma koncern. Det kan också vara fråga om en transaktion mellan två företag, som bägge är underordnade ett gemensamt moderföretag, direkt eller indirekt.

Koncernbegreppet enligt företagsförvärvslagen används, som framgår av den allmänna motiveringen (avsnitt 2.4) i en vidsträckt betydelse. Begreppet överensstämmer med det som används i 3 § lagen (1982: 80) om anställningsskydd (prop. 1981/82: 71 s. 115 ff). Med koncern avses koncerner enligt definitionerna i 1 kap. 2 § aktiebolagslagen, 1 a § lagen (1951: 308) om ekonomiska föreningar och i 1 kap. 1 § lagen (1980: 1103) om årsredovisning m.m. i vissa företag. Vidare omfattas koncerner enligt bank- och försäkringslagstiftningen. Även koncerner med stiftelser som moderföretag räknas med. Koncernbegreppet är också mer vidsträckt än vad som gäller enligt den associationsrättsliga lagstiftningen, eftersom bestämmelsen också kan avse utländska koncerner. En koncern kan således bestå av ett utländskt moderföretag med dotterföretag i Sverige eller den omvända situationen, att moderföretaget är svenskt och att dotterföretagen är utländska rättssubjekt.

Huvudregeln enligt paragrafens nya andra stycke är att förvärvstillstånd inte behövs, när det är fråga om förvärv av aktier i ett svenskt företag, andelar i ett svenskt handelsbolag eller av rörelser, som drivs här i landet, om förvärvaren är ett svenskt företag inom samma koncern som det förvärvade företaget. I andra meningen behandlas situationen, när förvärvstillstånd ändå skall krävas i fråga om förvärv inom en koncern. I meningen regleras inomkoncernsförvärv i en koncern där koncernens "huvudmoder", dvs. det företag, som inte är underordnat ett annat företag inom koncernen, är beläget i Sverige.

Ett förvärv inom en sådan koncern kan komma att kräva tillstånd, även om förvärvaren är ett svenskt företag. Enligt andra stycket andra meningen krävs tillstånd i de fall förvärvaren, det svenska företaget, antingen direkt eller indirekt är underordnat ett utländskt företag inom samma koncern.

8 § Vid beräkning av antal aktier enligt 7 § skall varje aktie räknas med som tillhör

1. ett företag som ingår i samma koncern som förvärvaren,
2. ett företag över vilket förvärvaren har ett bestämmande inflytande, om förvärvaren är utländsk medborgare,
3. förvärvarens make, barn, föräldrar eller syskon eller ett företag över vilket en sådan anhörig har ett bestämmande inflytande.

Första stycket 1 gäller inte i fråga om förvärv av aktier inom en koncern.

Ändringen i paragrafens sista stycke innebär att sammanräkningsregeln i första stycket p. 1 inte skall gälla när det är fråga om aktietransaktioner inom samma koncern. Det är således fråga om sådana förvärv, där förvärvare och överlåtare ingår i samma koncern. Regeln innebär att det krävs förvärvstillstånd om ett inomkoncernsförvärv medför, att förvärvarens andel av aktiekapitalet eller röstetalet kommer att överskrida något av gränsvärdena i 7 § första stycket 1.

18 § Tillstånd att förvärva andelar i ett handelsbolag får meddelas endast om det finns ett avtal enligt vilket inträde i bolaget skall vara medgivet i och med att tillstånd ges.

Paragrafens ändrade lydelse är en konsekvensändring, som har samband med att bestämmelsen om att kontrollssubjekt inte får sluta avtal om svenskt handelsbolag utan tillstånd upphävs.

Genom en särskild övergångsbestämmelse får lagen i dess äldre lydelse fortsätta att gälla efter ikraftträdandet ifråga om sådana förvärv av eldistributionsanläggningar, som har skett före ikraftträdandet. Detta beror på att tillståndsprövningen enligt företagsförvärvslagen ersätter den prövning som i annat fall skall ske enligt lagen (1976:240) om förvärv av eldistributionsanläggningar m. m. Faller kravet på tillstånd enligt företagsförvärvslagen bort, gäller alltså i stället krav på tillstånd enligt nyssnämnda lag.

1 kap. 2 §

Förvärvstillstånd behövs inte

1. för förvärv genom bodelning, arv eller testamente,
2. för förvärv genom fusion enligt 14 kap. 8 § aktiebolagslagen (1975: 1385),
3. för förvärv genom inrop på exekutiv auktion,
4. om förvärvaren är gift med en svensk medborgare,
5. om förvärvaren är gift med överlåtaren och inte heller om förvärvaren eller, när makar förvärvar gemensamt, någon av dem är överlåtarens avkomling, allt under förutsättning att överlåtaren inte är skyldig att avyttra egendomen enligt 3 kap. 1 § eller enligt 6 § lagen (1975: 1132) om förvärv av hyresfastighet m.m. eller 16 § jorderförelvslagen (1979: 230),
6. om förvärvaren är ett svenskt företag inom samma koncern som överlåtaren.

Första stycket 6 gäller inte om ett svenskt företag har ett bestämmande inflytande över alla företagen i koncernen och ett utländskt företag i denna har ett bestämmande inflytande över förvärvaren.

Paragrafens nya p. 6 överensstämmer med vad som gäller ifråga om s.k. inomkoncernsförvärv av aktier, andelar i handelsbolag samt förvärv av rörelser. Inomkoncernsbegreppet i paragrafen överensstämmer också med det som har redovisats i specialmotiveringen till den ändrade lydelsen av 7 § i företagsförvärvslagen.

I fråga om de utländska förvärven av fast egendom sker en kontroll av om nödvändigt tillstånd till förvärvet har meddelats i samband med inskrivningsmyndigheternas prövning av lagfartsärendet. Det får ankomma på den som söker lagfart att visa att förvärvstillstånd inte behövs enligt de nya reglerna. Detta synes enklast kunna ske genom att ett intyg företes i inskrivningsärendet från det förvärvande företags revisor, om att förvärvaren och överlåtaren ingår i samma koncern och att förvärvet är tillståndsfritt enligt de nya reglerna. Därvid måste revisorn givetvis ange skälen för att förvärvet är tillståndsfritt, t.ex. att det är ett utländskt företag som har ett bestämmande inflytande över alla företag i koncernen. Att förvärvaren är ett svenskt rättssubjekt framgår av handlingar som regelmässigt företes i inskrivningsärenden.

2 kap. 2 §

Förvärvstillstånd behövs inte

1. för förvärv genom bodelning, arv eller testamente,
2. för förvärv genom fusion enligt 14 kap. 8 § aktiebolagslagen (1975: 1385),
3. för förvärv genom inrop på exekutiv auktion,
4. om förvärvaren är gift med överlåtaren och inte heller om förvärvaren eller, när makar förvärvar gemensamt, någon av dem är överlåtarens

avkomling, allt under förutsättning att överlåtaren inte är skyldig att avyttra egendomen enligt 3 kap. 5 §,

5. om förvärvaren är ett svenskt företag inom samma koncern som överlåtaren.

Första stycket 5 gäller inte, om ett svenskt företag har ett bestämmande inflytande över alla företagen i koncernen och ett utländskt företag i denna har ett bestämmande inflytande över förvärvaren.

— — — — —

Ändringen motsvarar den ändring som har gjorts av 1 kap. 2 §.

I övergångshänseende har införts en regel som motsvarar den som infördes när 1 kap 2 § senast ändrades (SFS 1985: 944). Övergångsregelns innebörd framgår av motiven till den lagändringen (se prop. 1985/86: 7 s. 21).

4.3 Lag om ändring i lagen (1983: 1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m. m.

2 § Krigsmateriel får inte tillverkas här i riket utan tillstånd av regeringen, om ej annat följer av föreskrifter som har meddelats med stöd av denna lag. Tillstånd att tillverka krigsmateriel får meddelas endast svensk medborgare, svenskt handelsbolag i vilket inte någon av bolagsmännen är kontrollsobjekt som avses i 3 § lagen (1982: 617) om utländska förvärv av svenska företag m. m. och svenskt aktiebolag i vars bolagsordning intagits utlänningsförbehåll som avses i nämnda lag. Om särskilda skäl föreligger, får dock tillstånd ges även åt annan.

Regeringen får meddela föreskrifter om undantag från tillståndskravet enligt första stycket för ändring eller ombyggnad av skjutvapen i fall som avses i 24 § första stycket vapenlagen (1973: 1176) samt för tillverkning av enstaka skjutvapen och av ammunition för tillverkarens eget bruk.

— — — — —

Paragrafen har kommenterats i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.7).

I första styckets andra mening slås sålunda fast att tillstånd att tillverka krigsmateriel enligt huvudregeln får meddelas endast svensk medborgare, svenskt handelsbolag i vilket inte någon av bolagsmännen är kontrollsobjekt som avses i 3 § företagsförvärvslagen och svenskt aktiebolag i vars bolagsordning intagits utlänningsförbehåll som avses i nyssnämnda lag.

Genom bestämmelsen i första stycket tredje meningen ges regeringen möjlighet att meddela tillverkningstillstånd även i andra fall, om det föreligger särskilda skäl. Undantagsregeln är avsedd att tillämpas, liksom vad som gäller för närvarande, för tillverkning i ringa omfattning, men även i enstaka fall för annan tillverkning i bolag som inte uppfyller föreskrifterna enligt huvudregeln. En förutsättning härför är givetvis att syftet med regleringen inte äventyras.

5 Hemställan

Prop. 1986/87:74

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över förslagen till

1. lag om ändring i lagen (1982:617) om utländska förvärv av svenska företag m.m.,
2. lag om ändring i lagen (1982:618) om utländska förvärv av fast egendom m.m.,
3. lag om ändring i lagen (1983:1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m.m.

6 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

Förslag

till lag om ändring i lagen (1982:617) om utländska förvärv av svenska företag m. m.

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1982:617) om utländska förvärv av svenska företag m. m.

dels att 12 § och 18 § skall upphöra att gälla,
dels att rubriken närmast före 12 § skall utgå,
dels att 1–3 §§ skall ha följande lydelse.

Gällande lydelse

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om begränsningar i rätten för utländska rättssubjekt och vissa svenska rättssubjekt att förvärva aktier i svenska aktiebolag, andelar i svenska handelsbolag eller rörelser som drivs här i landet. *Genom lagen begränsas också rätten att sluta avtal om handelsbolag.*

2 § Denna lag tillämpas inte på svenska bank- eller försäkringsaktiebolag eller på aktierna i sådana bolag.

3 § Kontrollsubjekt enligt denna lag är

1. utländska medborgare och andra utländska rättssubjekt,

2. svenska aktiebolag som inte har utlänningsförbehåll i bolagsordningen,

3. svenska handelsbolag, om någon av bolagsmännen är kontrollsubjekt,

4. svenska stiftelser,

5. svenska ekonomiska förening-

Föreslagen lydelse

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om begränsningar i rätten för utländska rättssubjekt och vissa svenska rättssubjekt att förvärva aktier i svenska aktiebolag, andelar i svenska handelsbolag eller rörelser som drivs här i landet.

2 § Denna lag tillämpas inte på

1. *teckning av aktier i samband med stiftandet av ett aktiebolag*

2. *förvärv av aktier i bolag som aldrig har bedrivit verksamhet och som saknar anställda*

3. *förvärv av aktier i aktiebolag, andelar i handelsbolag eller förvärv av förelser inom i förordningen (1982:878) om utländska förvärv av svenska företag m.m. angivna verksamheter, om antalet anställda hos bolaget eller i rörelsen under det senaste räkenskapsåret inte har överstigit 20.*

4. *svenska bank- eller försäkringsaktiebolag eller på aktierna i sådana bolag.*

3 § Kontrollsubjekt enligt denna lag är

1. *utländska medborgare om inte annat följer av andra stycket och andra utländska rättssubjekt,*

2. *svenska aktiebolag som inte har utlänningsförbehåll i bolagsordningen,*

3. *svenska handelsbolag, om någon av bolagsmännen är kontrollsubjekt,*

4. *svenska stiftelser,*

5. *svenska ekonomiska förening-*

ar vars verksamhet regleras av lagen (1951:308) om ekonomiska föreningar, bostadsrättslagen (1971:479), lagen (1975:417) om sambruksföreningar eller äldre lagstiftning, som motsvarar lagen om ekonomiska föreningar eller bostadsrättslagen.

Första stycket 5 gäller inte

a) föreningar – utom sambruksföreningar – som har till huvudsakligt ändamål att främja medlemmars ekonomiska intressen genom att anskaffa livsmedel eller andra förnödenheter åt medlemmarna,

avsätta alster av medlemmarnas verksamhet,

avsätta transporttjänster som medlemmarna utför,

bereda andra bostäder än fritidsbostäder åt medlemmarna eller anskaffa lån åt medlemmarna,

b) föreningar som utgör en sammanslutning av föreningar som inte är kontrollsobjekt,

Genom särskilt tillstånd kan medges att en svensk stiftelse eller en svensk ekonomisk förening inte skall vara kontrollsobjekt. Sådana tillstånd kan begränsas att gälla endast för viss tid och kan återkallas om förutsättningar för tillstånd inte längre föreligger.

ar vars verksamhet regleras av lagen (1951:308) om ekonomiska föreningar, bostadsrättslagen (1971:479), lagen (1975: 417) om sambruksföreningar eller äldre lagstiftning, som motsvarar lagen om ekonomiska föreningar eller bostadsrättslagen.

Första stycket 1 gäller inte utländsk medborgare, om han har varit kyrkobokförd i Sverige tre år närmast före det år förvärvet skett.

Första stycket 5 gäller inte

a) föreningar – utom sambruksföreningar – som har till huvudsakligt ändamål att främja medlemmars ekonomiska intressen genom att anskaffa livsmedel eller andra förnödenheter åt medlemmarna,

avsätta alster av medlemmarnas verksamhet,

bereda andra bostäder än fritidsbostäder åt medlemmarna eller anskaffa lån åt medlemmarna,

b) föreningar som utgör en sammanslutning av föreningar som inte är kontrollsobjekt,

Genom särskilt tillstånd kan medges att en svensk stiftelse eller en svensk ekonomisk förening inte skall vara kontrollsobjekt. Sådana tillstånd kan begränsas att gälla endast för viss tid och kan återkallas om förutsättningar för tillstånd inte längre föreligger.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1988 men tillämpas inte på förvärv som skett dessförinnan.

Sammanfattning av remissyttranden över departementspromemorian Översyn av lagen (1982:617) om utländska förvärv av svenska företag m. m.

Efter remiss har yttrande över departementspromemorian avgetts av överbefälhavaren, riksskatteverket, statens invandrarverk, patent- och registreringsverket, statskontoret, riksrevisionsverket, Göta hovrätt, kammarrätten i Jönköping, länsstyrelsernas organisationsnämnd (efter hörande av länsstyrelserna i Stockholms, Örebro, Gävleborgs, Malmöhus samt Göteborgs- och Bohus län), Sveriges riksbank, Stockholms Handelskammare, Kooperativa Förbundet, Landsorganisationen i Sverige, Centralorganisationen SACO/SR, Aktieförbundet, Svenska Arbetsgivareföreningen, Svenska OTC-föreningen, Sveriges Advokatsamfund, SHIO-Familjeföretagen, Sveriges Industriförbund, Tjänstemännens centralorganisation, Värdepapperscentralen VPC Aktiebolag samt av Svensk Industriförening.

Svenska Bankföreningen har på eget initiativ avgivit yttrande.

Allmänt

Förslaget får ett generellt positivt bemötande. De flesta instanser ställer sig i huvudsak positiva till innehållet i utredningsförslaget såvitt gäller den föreslagna begränsningen av kontrollsobjektsbegreppet samt de föreslagna undantagen ifrån tillståndsplikten.

Bland de remissinstanser som uttryckligen utifrån sitt arbetsområde anser sig positiva till utredningsförslaget är statens invandrarverk, patent- och registreringsverket, statskontoret, kammarrätten i Jönköping, länsstyrelsernas organisationsnämnd, länsstyrelserna i Gävleborgs, Stockholms samt Örebro län, Stockholms Handelskammare, Kooperativa förbundet, Aktieförbundet, Svenska Arbetsgivareföreningen, Sveriges Advokatsamfund, SHIO-Familjeföretagen, Sveriges Industriförbund samt Svensk Industriförening.

Begränsning av begreppet kontrollsobjekt

Statens invandrarverk

Tillstyrker förslaget och hänvisar till att invandrapolitiken präglas av en strävan att så långt möjligt undanröja skillnader i rättslig ställning mellan svenska medborgare och utländska medborgare, som är varaktigt bosatta i landet. Förslaget är enligt verket helt i enlighet med denna utveckling.

Grunden till en negativ inställning till förslaget kan indelas enligt följande:

1. Förslaget kan medföra problem i en praktisk ärendehantering.
- *Länsstyrelserna i Malmöhus och Göteborgs- och Bohus län*, som avstyrker förslaget, hänvisar bl. a. till att det medför att kontrollsobjektsbegreppet blir uppluckrat och otydligt. Det blir t. ex. svårare att bedöma

om ett handelsbolag är kontrollssubjekt eller inte.

- *Värdepapperscentralen VPC Aktiebolag* (VPC) avstyrker ändringen med hänsyn till att de erforderliga kontrollerna av förslaget kommer att bli mycket arbetskrävande för VPC och fondhandeln.
- *Svenska Bankföreningen* påpekar att förslaget innebär att varje utländsk medborgare, som varit bosatt i Sverige under så lång tid att vederbörande är röstberättigad måste styrka detta förhållande genom att förete dokumentation, t.ex. personbevis varav framgår datuom för inflyttning i landet. Detta medför också att användningen av personbevis kan komma att öka.
- 2. Svårigheter med det begränsade kontrollssubjektbegreppet i fråga om tillämpningen av lagen (1982: 618) om utländska förvärv av fast egendom m. m. har framförts.
- *Länsstyrelsen i Göteborgs- och Bohus län* påpekar att det uppluckrade kontrollssubjektbegreppet i fråga om lagen om utländska förvärv av fast egendom m. m. medför att det inte går att hindra att berörda utvisningshotade utländska medborgare fritt kan komma att förvärva fast egendom och därmed få en fastare knytning till landet. Länsstyrelsen föreslår därför att kontrollssubjektbegreppet begränsas enbart i fråga om lagen (1982: 617) om utländska förvärv av svenska företag m. m.
- *Överbefälhavaren* biträder inte förslaget, främst med tanke på förslagets inverkan på lagen om utländska förvärv av fast egendom m. m.
- 3. Svårigheter kan också komma att uppstå i de fall en utländsk medborgare, som enligt förslaget inte längre skulle vara kontrollssubjekt, flyttar tillbaka till sitt hemland efter genomförda förvärv.
- *Länsstyrelsen i Örebro län och Göta hovrätt* har särskilt pekat på dessa svårigheter i fråga om tillämpningen av lagen om utländska förvärv av fast egendom m. m.
- En remissinstans, *länsstyrelsen i Stockholms län*, tycker inte att förslaget är tillräckligt långtgående, utan framför att kontrollssubjektbegreppet bör begränsas utöver utredningens förslag, så att nordiska medborgare och utländska medborgare med permanent uppehållstillstånd kan likställas med svenska medborgare i aktuellt hänseende.

En förenklad handläggningsordning

Länsstyrelserna i Stockholms, Malmöhus, Göteborgs- och Bohus län samt Örebro län, Sveriges Industriförbund samt Sveriges Advokatsamfund tillstyrker i huvudsak den föreslagna gränsdragningen i fråga om tillståndsplikten.

Flera av remissinstanserna anser att förslaget inte är tillräckligt långtgående.

Sveriges Industriförbund finner inte att de föreslagna undantagen från tillståndsplikt för detaljhandel samt restaurang- och hotellverksamhet är tillräckliga för att komma till rätta med de otillfredsställande långa handläggningstiderna.

Länsstyrelsen i Stockholms län föreslår att någon ytterligare bransch bör

undantas från tillståndsplikten, såsom branscher inom servicesektorn, t. ex. städ-, frisör- och konsultverksamhet.

Länsstyrelsen i Malmöhus län finner att utredningens förslag att undanta vissa branscher från tillståndsplikt är en lämplig ordning, men att det vore önskvärt att helt undanta dessa branscher utan någon begränsning till antal anställda.

Länsstyrelsen i Göteborgs- och Bohus län påpekar att utredningens förslag kan medföra vissa avgränsningsproblem. Företag kan exempelvis delvis ha verksamhet i undantagen bransch, delvis i bransch där förvärvskontrollen skall fortfa att gälla. Förvärv av aktier i aktiebolag och andelar i handelsbolag, vars resp. verksamheter till någon (liten) del faller inom tillståndspliktig bransch drabbas efter förslagets ordalydelse av tillståndstvång så snart hela företaget har fler anställda än det föreslagna gränsantalet (20). Det gäller oavsett om förvärvet uppenbarligen saknar betydelse ur skyddssynpunkt. – På motsvarande sätt förhåller det sig vid förvärv av äganderätt eller nyttjanderätt till rörelse eller del av rörelse. – Förslaget innebär också ökade svårigheter för bestämmelsernas användare att hålla reda på i vilka fall tillståndsplikt föreligger och, i fråga om ett aktuellt förvärv, om det förvärvade bolaget eller rörelsen (rörelsedelen) har någon verksamhet inom tillståndspliktig bransch. De här antydda gränsdragningsproblemen leder till rättsosäkerhet.

Länsstyrelsen föreslår i stället följande gränsdragning mot det tillståndspliktiga området: Man undantar fall där tillgångarnas nettovärde enligt den fastställda balansräkningen för det senaste året ej överstiger ett visst gränsbelopp. Bestämmer man detta belopp exempelvis till 100 gånger det basbelopp enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring som gällde under den sista månaden av räkenskapsåret (för närvarande drygt 2 milj. kr.) vinner man med säkerhet följande fördelar:

1. En regel som är enkel att uppfatta och lätt att tillämpa;
2. Inga fall, som kan tänkas stå i strid mot väsentligt allmänt intresse, kan – enligt hittills här vunnen erfarenhet – finna i undantagsgruppen;
3. Undantagsregeln befriar samtliga länsstyrelser från en ur arbetssynpunkt något betungande volym ärenden av trivial natur (exempelvis inom handels- och servicesektorn). Man kan på goda grunder anta att nästan alla bolag och rörelser inom de av arbetsgruppen i sitt förslag angivna branscherna härigenom på ett enkelt och smidigt sätt undantas från förvärvstillståndsområdet.

Följande remissinstanser – *Landsorganisationen, Handelsanställdas förbund och Svenska livsmedelsarbetareförbundet* – är tveksamma eller avstyrker utredningens förslag.

Landsorganisationen, som är tveksam till förslaget, tycker att det är olyckligt att såväl nuvarande tillståndsmyndigheter som de lokala förbunds företrädarna inte längre skulle kunna följa utvecklingen inom de berörda branscherna. Detta skulle enligt LO möjligen kunna lösas genom att tillståndskravet i dessa fall ersätts med någon form av anmälningsplikt vid utländska förvärv.

Svenska livsmedelsarbetareförbundet hänvisar till att livsmedelsproduktionen inte bör vara i händerna på utländska multinationella företag eller under inflytande av utländska intressen.

Samtliga remissinstanser, som har yttrat sig över förslagen, tillstyrker dessa.

Länsstyrelsernas organisationämnd samt länsstyrelserna i Stockholms och Örebro län tillstyrker att lagen förtydligas så att det i klartext anges, att förvärv av aktier i s.k. lagerbolag undantas från tillståndsplikt, och att kravet på tillstånd för att sluta avtal om handelsbolag slopas.

Lagrådsremissens lagförslag

1. Förslag till

Lag om ändring i lagen (1982: 617) om utländska förvärv av svenska företag m. m.

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1982: 617) om utländska förvärv av svenska företag m. m.

dels att 12 § skall upphöra att gälla,

dels att rubriken närmast före 12 § skall utgå,

dels att 1, 2, 7, 8 och 18 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

Denna lag innehåller bestämmelser om begränsningar i rätten för utländska rättssubjekt och vissa svenska rättssubjekt att förvärva aktier i svenska aktiebolag, andelar i svenska handelsbolag eller rörelser som drivs här i landet. *Genom lagen begränsas också rätten att sluta avtal om handelsbolag.*

Denna lag innehåller bestämmelser om begränsningar i rätten för utländska rättssubjekt och vissa svenska rättssubjekt att förvärva aktier i svenska aktiebolag, andelar i svenska handelsbolag eller rörelser som drivs här i landet.

2 §

Denna lag tillämpas inte på svenska bank- eller försäkringsaktiebolag eller på aktierna i sådana bolag.

Bestämmelserna om förvärvstillstånd i 7-11 §§ tillämpas inte i fråga om

1. *teckning av aktier i samband med stiftandet av ett aktiebolag,*

2. *förvärv av aktier i bolag som aldrig har bedrivit verksamhet och som saknar anställda,*

3. *förvärv av aktier i aktiebolag, andelar i handelsbolag eller äganderätt eller nyttjanderätt till rörelse eller del av rörelse, om tillgångarnas nettovärde i bolaget eller rörelsen enligt den fastställda balansräkningen för det senaste räkenskapsåret inte överstiger ett gränslöpp som motsvarar 100 gånger det baslöpp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring som gällde under den sista månaden av räkenskapsåret eller om antalet anställda i bolaget eller rörelsen under det senaste räkenskapsåret inte vid något tillfälle har överstigit 10.*

Om det bolag i vilket aktie eller andel förvärvats är ett moderföretag inom en koncern, skall vid beräkning enligt andra stycket 3 också inräknas tillgångarnas nettovärde eller antalet anställda i dotterföretagen inom koncernen.

7 §¹

Kontrollsubjekt får inte utan tillstånd (förvärvstillstånd) för varje särskilt fall förvärva

1. så många aktier i svenska aktiebolag att genom förvärvet förvärvarens andel av aktiekapitalet eller röstetalet för samtliga aktier i bolaget kommer att överskrida något av gränsvärdena tio, tjugo, fyrtio eller femtio procent,
2. andelar i svenska handelsbolag,
3. äganderätt eller nyttjanderätt till rörelser som drivs här i landet eller delar av sådana rörelser.

Förvärvstillstånd behövs inte för förvärv inom samma koncern, om förvärvaren är ett svenskt företag inom koncernen. Förvärvstillstånd krävs dock om ett svenskt företag har ett bestämmande inflytande över alla företagen i koncernen och ett utländskt företag i denna har ett bestämmande inflytande över förvärvaren.

Om vissa utländska bankföretags förvärv finns särskilda bestämmelser i 14 a §.

8 §²

Vid beräkning av antal aktier enligt 7 § skall varje aktie räknas med som tillhör

1. ett företag som ingår i samma koncern som förvärvaren,
2. ett företag över vilket förvärvaren har ett bestämmande inflytande, om förvärvaren är utländsk medborgare.
3. förvärvarens make, barn, föräldrar eller syskon eller ett företag över vilket en sådan anhörig har ett bestämmande inflytande.

Första stycket 1. gäller inte när ett utländskt rättssubjekt inom en koncern förvärvar aktier i ett svenskt bolag inom samma koncern.

Första stycket 1 gäller inte i fråga om förvärv av aktier inom en koncern.

¹ Senaste lydelse 1985: 501.

² Senaste lydelse 1984: 284.

18 §

Tillstånd att *sluta avtal om handelsbolag* eller att förvärva andelar i ett handelsbolag får meddelas endast om det finns ett avtal enligt vilket *bolaget* skall vara *slutet* eller *inträde* är medgivet i och med att tillstånd ges.

Tillstånd att förvärva andelar i ett handelsbolag får meddelas endast om det finns ett avtal enligt vilket *inträde i bolaget* skall vara medgivet i och med att tillstånd ges.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1987.
 2. Beträffande förvärv som har skett före ikraftträdandet skall lagen fortsätta att gälla i sin äldre lydelse, om förvärvet avser en eldistributionsanläggning.

Lag om ändring i lagen (1982:618) om utländska förvärv av fast egendom m. m.

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 2 § och 2 kap. 2 § lagen (1982:618) om utländska förvärv av fast egendom m. m. skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap 2 §¹

Förvärvstillstånd behövs inte

1. för förvärv genom bodelning, arv eller testamente,
2. för förvärv genom fusion enligt 14 kap. 8 § aktiebolagslagen (1975:1385),
3. för förvärv genom inrop på exekutiv auktion,
4. om förvärvaren är gift med en svensk medborgare,
5. om förvärvaren är gift med överlåtaren och inte heller om förvärvaren eller, när makar förvärvar gemensamt, någon av dem är överlåtarens avkomling, allt under förutsättning att överlåtaren inte är skyldig att avyttra egendomen enligt 3 kap. 1 § eller enligt 6 § lagen (1975:1132) om förvärv av hyresfastighet m. m. eller 16 § jordförvärvslagen (1979:230),

6. om förvärvaren är ett svenskt företag inom samma koncern som överlåtaren.

Första stycket 6 gäller inte, om ett svenskt företag har ett bestämmande inflytande över alla företagen i koncernen och ett utländskt företag i denna har ett bestämmande inflytande över förvärvaren.

2 kap. 2 §

Förvärvstillstånd behövs inte

1. för förvärv genom bodelning, arv eller testamente,
2. för förvärv genom fusion enligt 14 kap. 8 § aktiebolagslagen (1975:1385),
3. för förvärv genom inrop på exekutiv auktion,
4. om förvärvaren är gift med överlåtaren och inte heller om förvärvaren eller, när makar förvärvar gemensamt, någon av dem är överlåtarens avkomling, allt under förutsättning att överlåtaren inte är skyldig att avyttra egendomen enligt 3 kap. 5 §,

5. om förvärvaren är ett svenskt företag inom samma koncern som överlåtaren.

Första stycket 5 gäller inte, om ett svenskt företag har ett bestämmande inflytande över alla företagen i koncernen och ett utländskt företag i denna har ett bestämmande inflytande över förvärvaren.

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1987.

2. Beträffande förvärv som har skett före ikraftträdandet skall lagen fortsätta att gälla i sin äldre lydelse, om förvärvet avser en hyreshusenhet, en jordbruksfastighet eller en eldistributionsanläggning.

¹ Senaste lydelse 1985:944.

17 Riksdagen 1986/87. I saml. Nr 74

Lag om ändring i lagen (1983: 1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m. m.

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1983: 1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m. m. skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

Krigsmateriel får inte tillverkas här i riket utan tillstånd av regeringen, om ej annat följer av föreskrifter som har meddelats med stöd av denna lag. Tillstånd att tillverka krigsmateriel får meddelas endast svensk medborgare, svenskt handelsbolag eller svenskt aktiebolag. För tillverkning i ringa omfattning får dock tillstånd ges även åt annan.

Krigsmateriel får inte tillverkas här i riket utan tillstånd av regeringen, om ej annat följer av föreskrifter som har meddelats med stöd av denna lag. Tillstånd att tillverka krigsmateriel får meddelas endast svensk medborgare, svenskt handelsbolag i vilket inte någon av bolagsmännen är kontrollsobjekt som avses i 3 § lagen (1982: 617) om utländska förvärv av svenska företag m. m. och svenskt aktiebolag i vars bolagsordning intagits utlåningsförbehåll som avses i nämnda lag. Om särskilda skäl föreligger, får dock tillstånd ges även åt annan.

Regeringen får meddela föreskrifter om undantag från tillståndskravet enligt första stycket för ändring eller ombyggnad av skjutvapen i fall som avses i 24 § första stycket vapenlagen (1973: 1176) samt för tillverkning av enstaka skjutvapen och av ammunition för tillverkarens eget bruk.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1987.

LAGRÅDET

Utdrag
PROTOKOLL
vid sammanträde
1986-11-24

Närvarande: f.d.justitierådet Hult, regeringsrådet Dahlman, justitierådet Gad.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 20 november 1986 har regeringen på hemställan av statsrådet Peterson beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i lagen (1982:617) om utländska förvärv av svenska företag m.m.,
2. lag om ändring i lagen (1982:618) om utländska förvärv av fast egendom m.m.,
3. lag om ändring i lagen (1983:1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m.m.

Förslagen har inför lagrådet föredragits av kammarrättsassessorn Anika Marcus.

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran.

Svenskt näringsliv i ett internationellt perspektiv

Promemoria upprättad inom industridepartementet

1 Inledning

Under 1980-talet har industriproduktionen åter tagit fart, lönsamheten har förbättrats och investeringarna har ökat. Strukturproblemen i branscher som varv, stålindustri och teko är på väg att lösas. Läget för den svenska industrin är i dag betydligt bättre än för tio år sedan. Men strukturomvandlingen är inte avslutad. Näringslivet kommer även i framtiden att genomgå genomgripande förändringar. Impulserna till dessa förändringar kommer i hög grad från världsmarknaden, t. ex. i form av nya produkter, ny produktionsteknik och nya konkurrenter men också som en direkt följd av att efterfrågan ändras.

Vårt utlandsberoende är stort och Sveriges ekonomi är i dag på ett komplicerat sätt sammanflätad med omvärlden. De stora svenska industrikoncernerna är internationella företag med verksamheten spridd över hela världen. Den ökade internationaliseringen är förutsättningen för det välstånd som vi åtnjuter i dag, men den skapar också beroenden. Sverige, med ungefär 1 % av världens BNP, kan inte nämnvärt påverka den internationella ekonomiska utvecklingen. Däremot får utvecklingen i omvärlden betydande konsekvenser här hemma, som vi måste anpassa oss till för att i längden kunna upprätthålla en god ekonomisk tillväxt. Detta kan vi bl. a. lära av erfarenheterna från 1970-talet.

Näringspolitikens uppgift är att underlätta anpassningen till de förändrade konkurrensbetingelserna på världsmarknaden och verka för att näringslivets internationella konkurrenskraft förstärks. I följande avsnitt presenteras en del av det material, som legat till grund för 1987 års näringspolitiska proposition. Promemorian har utarbetats inom industridepartementets struktursekretariat. Därvid har ett flertal rapporter och analyser utförda av olika oberoende utredningsorganisationer, konsulter och andra experter utnyttjats. Analyserna syftar till att belysa olika aspekter på näringslivets konkurrenskraft och strukturomvandling samt beskriva förutsättningarna inom vissa speciella områden, t. ex. den råvarubaserade industrin, konsumtionsvaruindustrin, projektexporten och småföretagen. Någon explicit analys av den s. k. teknikfaktorns betydelse och läget inom den tekniska forskningen och utvecklingen har ej gjorts, eftersom en sådan redovisning finns i rapporten STU-perspektiv 1986 från styrelsen för teknisk utveckling.

Promemorian har disponerats på följande sätt: En överblick över den internationella ekonomin är en naturlig avstamp för analyser av struktur-omvandlingen. En sådan överblick presenteras i avsnitt 2. Avsnitt 3 innehåller en översikt över utvecklingen av industrins produktion, sysselsättning, produktivitet, lönsamhet och investeringar sedan mitten av 1970-talet. Den minsta gemensamma nämnaren för de två följande avsnitten är den svenska industrins internationella konkurrenskraft. I avsnitt 4 analyseras den svenska exportens marknadsandelar i OECD sedan år 1970 med avseende på den relativa kostnadsutvecklingen samt med avseende på exportens länder- och varusammansättning. Avsnitt 5 ägnas den svenska industrins internationalisering med särskild tonvikt på utlandsetableringar-
nas betydelse för näringslivet och samhällsekonomin.

Ägarstrukturen i näringslivet har över tiden utvecklats mot en dominans för de institutionella ägarna. Vidare har sambanden mellan olika ägargrupper blivit alltmer komplicerade. Dessa frågor tas upp i avsnitt 6.

I avsnitten 7 och 8 beskrivs hur branschstrukturen i näringslivet som helhet resp. inom industrin har utvecklats. Därvid presenteras olika mått på omvandlingstakten. En branschindelning är emellertid inte särskilt lämpad för analyser av industrins internationella konkurrenskraft, eftersom de faktorer som är strategiska i detta sammanhang är knutna till produkter och produktionsprocesser. I avsnitt 8 presenteras en indelning av industrin med avseende på produkternas differentiering och produktionsapparaternas flexibilitet. Denna indelning används för att analysera hur konkurrensbetingelserna – och därmed behovet av näringspolitiska åtgärder – varierar mellan olika typer av produktion i industrin. Indelningen används också för att beskriva industrins struktur i olika regioner.

Tjänstesektorn och tjänsteexporten har under de senaste åren uppmärksamats alltmer. Avsnitt 9 belyser det intima samspelet mellan tjänsteproducerande näringar och industrin, det växande inslaget av tjänsteproduktion i industriföretagen samt tjänsteexportens struktur.

Tillgången på inhemska råvaror är allttjämt basen för en betydande del av den svenska industrin. Dess förutsättningar analyseras i avsnitt 10. Produktionen av konsumtionsvaror – t. ex. livsmedel, konfektion, möbler, grafiska alster, husgeråd, fritidsutrustning etc. – underskattas ofta när man bedömer framtidsmöjligheterna för industrin. Här kan eventuellt finnas en utvecklingspotential som kan utnyttjas bättre. En kort redovisning av konsumtionsvaruindustrins storlek och utveckling presenteras i avsnitt 11. Avsnitt 12 handlar om projektexporten, vars marknad försvagats under 1980-talet bl. a. på grund av betalningsproblemen i u-länderna.

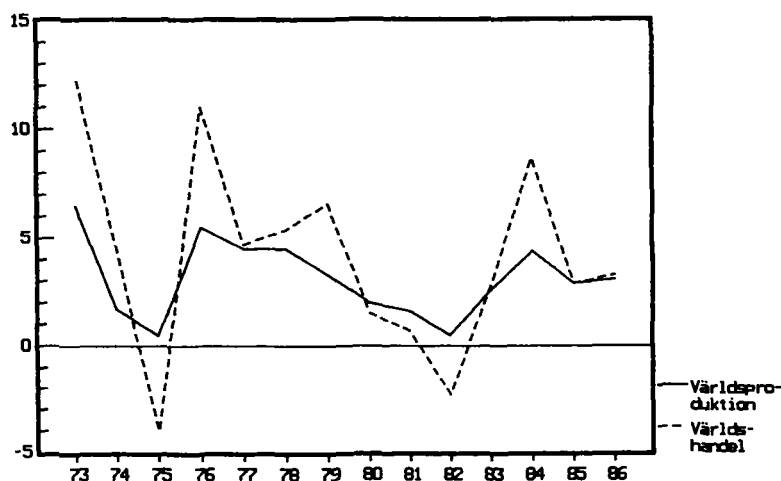
Småföretagen är viktiga för vitaliteten och förnyelsen av näringslivet. De har inte minst mycket stor betydelse för att upprätthålla regional balans. I avsnitt 13 beskrivs utvecklingen av nyföretagandet och konkurser samt småföretagens lönsamhet, investeringar och sysselsättning.

I det avslutande avsnittet 14 analyseras förutsättningarna inom vissa industriella nyckelområden, dvs. branscher och företagsgrupper som är ömsesidigt beroende när det gäller leveranser av insatsvaror, investeringsvaror samt teknisk utveckling. De områden som behandlas har byggts upp kring produktion inom områdena metall och skogsprodukter, fartyg, bilar, energitrustning, elektronik samt läkemedel och medicinsk teknik.

Världshandelns utveckling

Under 1970-talet och hittills under 1980-talet har såväl världshandelns som världsproduktionens tillväxt fluktuerat kraftigt (figur 2.1). Världshandeln återhämtade sig visserligen snabbt efter djupdykningarna 1975 och 1982, men den genomsnittliga årliga tillväxten under perioden 1973–1985 var bara drygt 4 % i volym jämfört med drygt 9 % per år 1965–1973. Vid sidan av dämpningen av tillväxten karaktäriseras perioden efter 1973 av kraftiga variationer i priser och växelkurser. Kontrasten mot de betydligt stabilare 1950- och 1960-talen – bortsett från den s. k. "koreaboomen" – är sålunda markant.

Figur 2.1 Världshandel och världsproduktion 1973–1986 (procentuell förändring i volym per år)

Källa: IMF. World Economic Outlook, April 1986.

Likväl har det internationella handelsmönstret inte förändrats påfallande under de senaste 20 åren (tabell 2.1). Industrieländerna har under hela perioden 1965–1985 svarat för mellan 65 och 70 % av världens importmarknad. Förskjutningarna inom gruppen under 1980-talet speglar främst skillnader i konjunkturbilden mellan å ena sidan Europa och å andra sidan USA.

U-länderna har under de senaste 20 åren svarat för drygt 20 % av världens varuimport. U-länderna i Asien har ökat sin andel, medan de afrikanska och latinamerikanska ländernas andel minskat. Dessa förskjutningar är strukturella och speglar dels oljeländernas ökade köpkraft under 1970-talet, dels vissa asiatiska länders på industrivaruexport baserade importförmåga.

Det är främst fyra ostasiatiska länder, nämligen Hongkong, Singapore, Sydkorea och Taiwan, som blivit kända för sin snabba exportorienterade tillväxt (figur 2.2). Dessa länder har sedan början av 1970-talet kraftigt ökat

sin export av arbetskraftsintensiva industrivaror, t.ex. kläder, leksaker och fartyg. Under senare år har dessa länder även ökat sin export av elektronikprodukter i snabb takt. Taiwan, Sydkorea och Hongkong har idag vardera en ungefär lika stor andel av världsexportmarknaden som Sverige.

Prop. 1986/87: 74

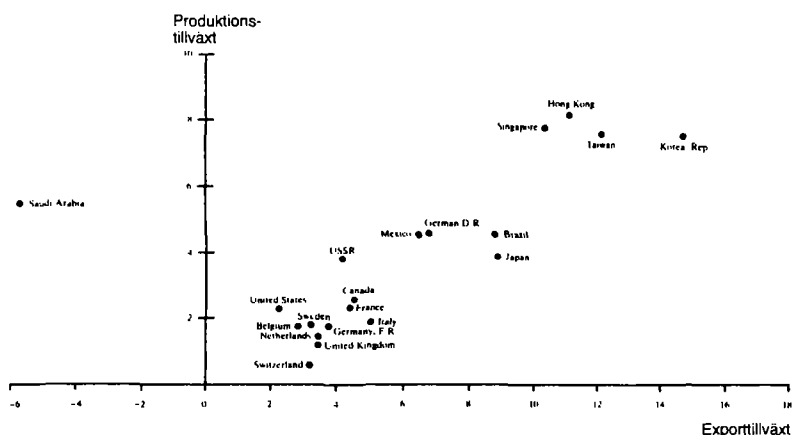
Tabell 2.1 Varuimporten i världen fördelad på olika länderområden 1965, 1970, 1975, 1980 och 1985 (andelar i procent)

	Industriländer				Stats- handels- länder	U-länder				Summa
	Väst- europa	Nord- amerika	Japan	Övriga industri- länder ¹		Afrika	Latin- amerika	Mel- lersta Östern	Övriga Asien	
1965	45	15	4	4	12	4	6	2	7	100
1970	44	15	6	4	11	4	6	2	6	100
1975	42	15	6	4	11	4	6	4	6	100
1980	43	15	7	3	9	4	6	5	7	100
1985	37	21	6	3	11	3	4	5	9	100

Källa: UN, Monthly Bulletin of Statistics

¹ Jugoslavien, Israel, Sydafrika, Australien och Nya Zealand.

Figur 2.2 Exporttillväxt och produktionstillväxt (BNP) i de ledande exportländerna 1973–1984 (procent per år)

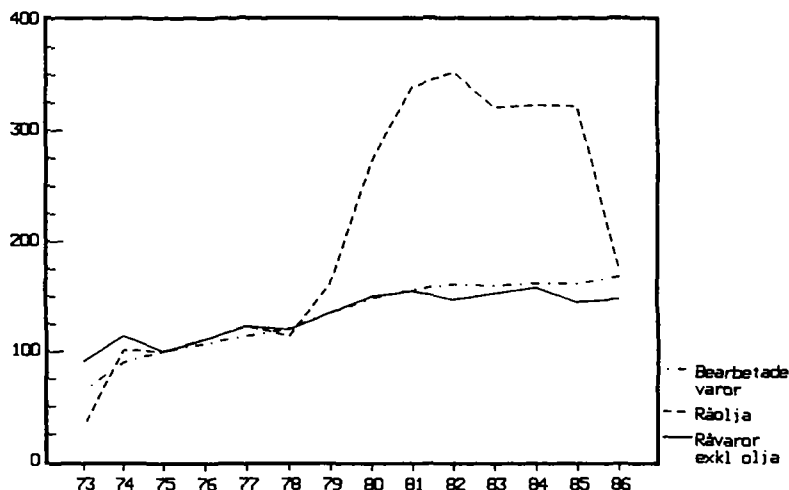

Källa: GATT, International Trade 1984/85.

Utvecklingen i Stilla-havsområdet har tilldragit sig allt större uppmärksamhet under senare år. Den starka expansionen i Japan, på USA:s västkust samt i de nyindustrialiserade länderna i Ostasien står i bjärt kontrast emot den jämförelsevis svaga utvecklingen i Europa under 1980-talet. Handeln över Stilla havet har ökat sin andel av världshandeln från omkring 6 % i början av 1960-talet till drygt 11 % vid mitten av 1980-talet, medan handeln över Atlanten under motsvarande period har minskat sin andel från 15 till 11 %. Som jämförelse kan nämnas att handeln inom Europa sedan början av 1960-talet har svarat för drygt en fjärdedel av världshandeln.

Under 1970-talet steg såväl priserna på bearbetade varor som råvaror trendmässigt (figur 2.3). Råvarupriserna – bortsett från oljepriserna – ökade dock i långsammare takt än priserna på bearbetade varor. Under 1970-talet höjdes oljepriset drastiskt i två omgångar. Men från 1980 har trenden pekat nedåt och under loppet av vintern och våren 1986 upplevde världen en "inverterad oljekris" då oljepriset halverades.

Figur 2.3 Priser i världshandeln på bearbetade varor, råvaror exkl. olja samt råolja 1978–1986 uttryckta i SDR (index 1975 = 100)

Källa: UN, Monthly Bulletin of Statistics.

Anm: I figuren anges priserna i termer av Internationella valutafondens "särskilda dragningsrätter" (SDR), dvs. i förhållande till ett vägt genomsnitt av de viktigaste västvalutorna.

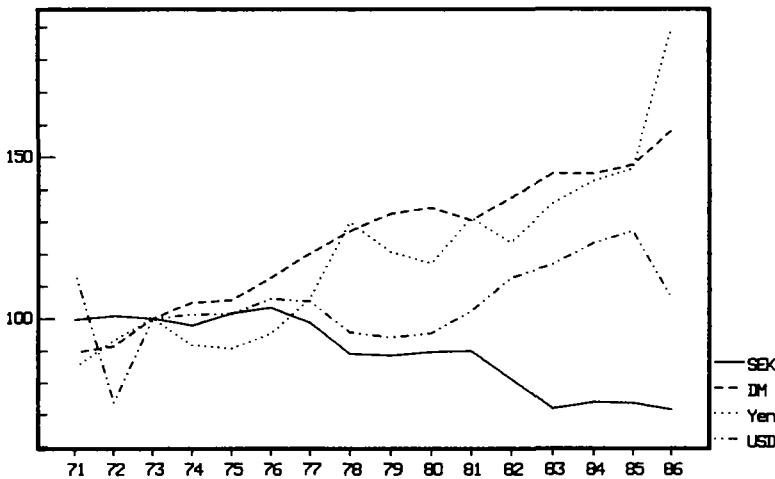
Utvecklingen av oljepriserna speglar utvecklingen från ett läge i början av 1970-talet med efterfrågeöverskott till dagens läge med utbudsöverskott på oljemarknaden. Sedan den första oljekrisen år 1973 har produktionskapaciteten byggts ut samtidigt som förbrukningen av olja som energiråvara har minskat. Eftersom såväl efterfrågans som produktionskapacitetens anpassning till prisförändringar tar flera år, torde ett lågt oljepris bestå under återstoden av 1980-talet. Även när det gäller andra råvaror, t. ex. olika metaller, förefaller en liknande obalans ha uppstått. Priserna på råvaror kan därför förväntas vara pressade även under de närmaste åren.

Växelkurser och räntor

Sedan 1973, då systemet med fasta växelkurser övergavs till förmån för ett system med friare kurser, har växelkurserna fluktuerat kraftigt. Det gäller inte minst den för världsekonomin så betydelsefulla amerikanska dollarn (figur 2.4). Valutakursfluktuationer skapar kursrisker och anses därför hämma internationell handel. Den hämmande effekten på handeln har

kanske trots allt inte varit så stor, eftersom företagen har anpassat sig och funnit vägar att minska kursriskerna, t. ex. med hjälp av terminsaffärer och genom att minska sin valutaexponering. Nedgången i världshandels tillväxt åren 1973–1985 beror snarare främst på att produktionens tillväxt i världen avtagit och att effekterna av den på 1960-talet påbörjade liberaliseringen av handeln mellan industriländerna ebbat ut. Under de senaste tio åren har handelsutbytet mellan industriländerna präglats av ökade spänningar, vilket i flera fall lett till ökad protektionism.

Figur 2.4 Effektiva växelkurser för USA dollar, D-mark, Yen och svenska kronor åren 1971–1986 (index: 1973 = 100)

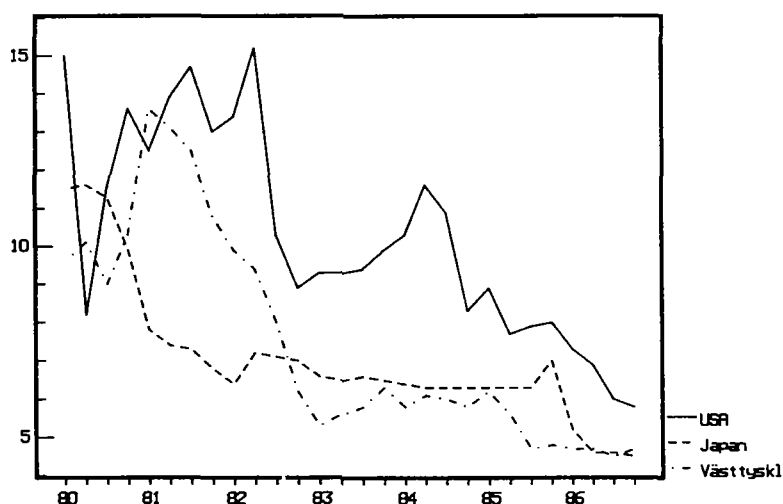
Källa: Morgan Guaranty Trust Company, World Financial Markets.

De friare växelkurserna samt kapitalmarknadernas internationalisering har inneburit att kursutvecklingen för de stora världshandelsvalutorna på kort sikt bestäms av skillnader i räntor mellan länder, snarare än skillnader i inflation och kostnadsutveckling. Detta gäller särskilt dollarn, eftersom den flyter fritt och USA tillåter fria kapitalrörelser.

Dollarkursens uppgång under första hälften av 1980-talet är förknippad med de stora federala budgetunderskotten, vilka drev upp räntan i USA relativt omvärlden (figur 2.5). Detta ledde till att efterfrågan ökade på dollartillgodohavanden och USA blev snabbt den största låntagaren på den internationella kapitalmarknaden. Den höga räntan i USA spred sig till andra länder och eftersom inflationstakten samtidigt sjönk blev realräntorna under första hälften av 1980-talet i ett historiskt perspektiv höga.

Figur 2.5 Penningmarknadsräntor (6 månaders) i USA, Förbundsrepubliken Tyskland och Japan åren 1980–1986 (procent)

Prop. 1986/87: 74

Källa: Morgan Guaranty Trust Company, World Financial Markets.

Konjunkturer i industriländerna under 1980-talet

Under de första åren av 1980-talet var den ekonomiska politiken i industriländerna över lag stram. Syftet var att dämpa inflationen, som hade accelererat bl. a. på grund av oljeprishöjningarna 1979–1980. Detta ledde till att tillväxten blev svag, inte minst i Västeuropa (tabell 2.2), och att arbetslösheten steg mycket kraftigt. Trots detta valde regeringarna att prioritera kampen mot inflationen. En hög inflation ansågs nämligen hämma investeringar i produktionskapital och därmed skada de långsiktiga tillväxtbetingelserna.

Tabell 2.2 Bruttonationalproduktens tillväxt i volym 1976–1986 i olika länder och ländergrupper (procentuell förändring per år)

	1976– 1980	1981– 1985	1981	1982	1983	1984	1985 ¹	1986 ²
Industriländer	3,5	2,3	1,4	–0,4	2,6	4,7	2,8	3,1
USA	3,4	2,4	3,4	–3,0	2,9	6,6	2,2	3,0
Japan	5,1	4,0	3,7	3,1	3,2	5,1	4,6	3,0
Västeuropa	3,9	1,3	0,0	0,6	1,5	2,2	2,4	2,8
Statshandelsländer	4,5	4,5	2,3	3,9	5,2	6,2	5,3	4,9
U-länder	4,9	1,4	3,5	2,2	1,6	1,3	4,1	3,2
Oljeexporterande	–	–0,6	–1,2	–0,3	–1,0	0,7	–1,1	–0,1
Industrivaruexporterande	–	6,4	4,7	5,0	7,2	8,3	6,6	6,1

Källor: UN, World Economic Survey, 1986, och OECD, Economic Outlook, December 1986.

¹ Beräknat

² Prognos

Under år 1982 lades emellertid USA:s finanspolitik om i expansiv riktning, vilket utlöste den kraftigaste konjunkturuppgången på 20 år. Importen ökade mycket starkt under 1983 och 1984 (tabell 2.3), vilket stimulerade världshandeln. Uppgången gynnade särskilt länder som Japan och Canada som traditionellt har ett stort handelsutbyte med USA. Även tillväxten i Västeuropa stimulerades, om än inte i lika hög grad eftersom länderna där till största delen handlar med varandra. Här kom den fortsatta strama ekonomiska politiken att prägla utvecklingen, vilket medförde att tillväxten blev väsentligt långsammare än i USA och Japan.

Tabell 2.3 Importtillväxt i volym 1976–1986 i olika länder och ländergrupper (procentuell förändring per år)

	1976– 1980	1981– 1985	1981	1982	1983	1984	1985 ¹	1986 ²
Industriländer	6,2	4,4	–1,5	0,1	5,1	13,0	5,2	5,0
USA	7,8	6,4	1,0	–5,0	10,6	22,8	2,7	5,8
Japan	5,5	1,8	–2,0	–1,0	1,2	10,8	0,2	6,8
Västeuropa	6,4	2,7	–4,9	1,6	2,3	6,2	5,1	5,9
Danmark	3,5	4,1	–2,7	3,6	4,8	7,5	7,1	5,5
Norge	1,1	5,6	–0,4	6,1	–3,3	13,8	12,0	9,8
Finland	3,1	0,7	–5,7	1,0	4,0	–0,4	4,7	4,0
U-länder	–	0,3	7,1	–4,2	–3,2	2,2	–0,3	–0,6
Oljeexporterande	–	–0,4	22,1	5,1	–10,1	–7,4	–11,8	–16,5
Industrivaruexporterande	–	4,3	1,7	–4,9	6,5	8,9	9,3	4,2

Källor: UN, World Economic Survey, 1986 och OECD, Economic Outlook, December 1986.

¹ Beräknat.

² Prognos.

Dollarkursens uppgång försvagade den amerikanska industrins konkurrenskraft, vilket bidrog till ett växande underskott i USA:s bytesbalans. I Japan däremot uppstod ett betydande överskott och även i Västeuropa förstärktes bytesbalanserna – inte minst i Förbundsrepubliken Tyskland – genom kombinationen av en stram ekonomisk politik och draghjälpen från USA (tabell 2.4).

Tabell 2.4 Bytesbalanssaldon 1980–1986 i olika länder och ländergrupper (miljarder USD)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985 ¹	1986 ²
OECD-länder	–69	–27	–29	–28	–66	–57	–20
USA	2	6	–8	–47	–106	–138	–136
Japan	–11	5	7	21	35	49	82
Förbundsrepubliken Tyskland	–15	–6	3	4	7	13	32
Sovjet och Östeuropa	–2	0	8	11	11	5	0
U-länder	38	–37	–89	–46	–32	–41	–74
OPEC	106	48	–22	–11	–10	–5	–51
Övriga	–65	–85	–67	–35	–22	–20	–7
Restpost ³	–30	–65	–110	–63	–85	–78	–78

Källa: OECD, Economic Outlook, December 1986.

¹ Beräknat.

² Prognos.

³ Restposten beror bl.a. på tidsförskjutningar i rapporteringen av export resp. import och på brister i registreringen av tjänster.

Japans andel av den samlade exporten av industrivaror i världen har nästan fördubblats under de senaste 20 åren. Närmare bestämt har den ökat från 7 % år 1965 till för närvarande 12 %. Japan exporterar uteslutande industrivaror, varav ca 70 % utgörs av verkstadsindustriprodukter. De största enskilda produktgrupperna är landsvägsfordon (SITC 78), telekommunikationsutrustning (SITC 76) och elektriska maskiner (SITC 77), vilka tillsammans svarar för ca 40 % av Japans export.

Ökningen av importen från Japan i industriländerna har varit särskilt iögonfallande när det gäller vissa konsumentkapitalvaror, t. ex. personbilar, TV- och videoutrustning, stereoanläggningar och kameror. Den japanska importpenetrationen har väckt oro i Europa och USA, bl. a. därför att man anser att den egna exporten till Japan försvåras av olika administrativa och tekniska handelshinder. Detta har lett till motåtgärder i Europa och USA i form av importrestriktioner och s. k. "frivilliga" begränsningar från japanernas sida.

Av tabell 2.5 framgår att andelen import från Japan är högst när det gäller maskiner och transportmedel och att den över lag är väsentligt högre i USA än i Västeuropa. Importandelen i Sverige ligger på ungefär samma nivå som i Västeuropa i genomsnitt. Andelen japansk import har stigit trendmässigt sedan mitten av 1970-talet, utom när det gäller landsvägsfordon och "diverse bearbetade varor" i USA. Mest iögonfallande är utvecklingen när det gäller importen av bilar till USA. Japans andel av denna ökade starkt från mitten av 1970-talet till 1981, då trenden bröts. Därefter har den åtminstone t. o. m. 1984 pekat nedåt. Detta torde hänga samman med att Japan medvetet hållit tillbaka sin export till USA.

Tabell 2.5 Importen från Japan i procent av den totala importen av vissa varugrupper till USA, Västeuropa och Sverige 1975–1985

	Landsvägsfordon (SITC 78)			Maskiner och transport- medel exkl. landsvägsfordon (SITC 7./78)			Diverse bearbetade varor (SITC 6 och 8)		
	USA	Väst- europa	Sverige	USA	Väst- europa	Sverige	USA	Väst- europa	Sverige
1975	27	8	—	25	6	—	17	2	—
1976	32	9	—	32	8	—	17	2	—
1977	35	9	10	32	9	8	17	2	4
1978	40	10	8	32	8	9	16	2	3
1979	43	9	10	27	7	7	15	2	3
1980	46	12	12	29	7	6	16	2	3
1981	49	14	15	32	9	8	18	3	4
1982	44	11	16	30	8	8	17	3	4
1983	42	13	17	31	9	9	14	3	4
1984	39	13	16	36	10	11	14	3	4
1985	—	—	15	—	—	11	—	—	4

Källor: OECD, Foreign Trade Statistics och SCB, Utrikeshandelsstatistik.

Under 1980-talet har Japan ökat sina direktinvesteringar utomlands, främst i USA. Japan har dock valt att placera övervägande delen av den fordringsökning på omvärlden som bytesbalansöverskotten innebär i portföljinvesteringar. Apprecieringen av yenen har emellertid inneburit att det

av kostnadsskäl blivit allt fördelaktigare för japanerna att lägga ut tillverkning av komponenter i andra länder. Därmed kan man samtidigt kringgå de olika restriktioner som riktas mot importen från Japan. Man torde därför kunna räkna med att de japanska företagens utlandsetableringar fortsätter och att de i framtiden i ökad utsträckning sker i Europa.

U-ländernas betalningsproblem

Prisutvecklingen på världsmarknaden har under en följd av år försämrat de råvaruproducerande u-ländernas bytesförhållande. Därmed har de fått allt svårare att betala importen och räntorna på utlandslånen. Många u-länder skuldsatte sig kraftigt under 1970-talet för att finansiera sina utvecklingsprogram. Ränthöjningarna i början av 1980-talet utlöste akuta betalningskriser i många u-länder. Bland de värst drabbade var Mexico, Brasilien och Argentina, där räntebetalningarna netto slukade hälften av exportinkomsterna. Plötsligt föreföll hela det internationella betalningssystemet att svikta. De akuta kriserna har emellertid lösts – åtminstone temporärt. Lånen har omförhandlats och Internationella valutafonden och olika centralbanker har ställt upp med överbrygningskrediter.

De oljeimporterande u-ländernas bytesbalansunderskott har reducerats sedan 1981 främst till följd av kraftiga åtstramningar av importen. Däremot har de oljeexporterande u-ländernas bytesbalanser försämrats drastiskt (tabell 2.4) på grund av sjunkande oljeexport och fallande priser.

Utsikter inför återstoden av 1980-talet

Världsekonomin präglas i dag av två fundamentala problem, nämligen dels obalansen i handeln mellan å ena sidan USA och å andra sidan Japan och Västeuropa, dels det latenta hotet mot det internationella betalningssystemet som u-ländernas betalningsproblem utgör. Dessa stora problemkomplex kommer att prägla utvecklingen i världsekonomin under återstoden av 1980-talet.

Obalanserna i handelsutbytet mellan industriländerna är symptom på interna obalanser, som på sikt måste rättas till. Det inhemska sparandet¹ är för lågt i USA och för högt i Japan och Västeuropa. En återgång till ett balanserat handelsutbyte kräver alltså en åtstramning i USA:s ekonomi och en mer expansiv politik i Japan och Europa, i synnerhet i Förbundsrepubliken Tyskland.

Mot bakgrund av den åtstramning av finanspolitiken som krävs i USA för att som planerat uppnå balans i den federala budgeten år 1992, vore det önskvärt om samtidigt den inhemska efterfrågan i Europa och Japan gavs större utrymme. En sådan politik har för övrigt efterlysts, bl. a. av industriländernas ekonomiska samarbetsorganisation OECD.

¹ Bytesbalansens saldo är definitionsmässigt lika med skillnaden mellan inhemskt sparande och investeringar i ett land. Ett underskott i bytesbalansen innebär att det inhemska sparandet är otillräckligt för att finansiera investeringarna, medan ett bytesbalansöverskott innebär att det inhemska sparandet är större än investeringarna.

Det närmaste man hittills har kommit en samordning av den ekonomiska politiken inom OECD är överenskommelsen mellan de fem största medlemsstaterna i september 1985, att gemensamt styra dollarkursen ned mot en långsiktigt rimlig nivå. Den höga dollarkursen hade blivit en allt större olägenhet för den internationella handeln. Bl. a. hade den amerikanska industrin som nämnts fått sin konkurrenskraft nedsatt, vilket lett till krav på importbegränsningar. Men samtidigt befarades att ett okontrollerat dollarfall skulle kunna skada det internationella betalningssystemet. Dollarn har, som framgår av figur 2.4, sjunkit alltsedan början av år 1985. I slutet av januari 1987 låg dollarn i förhållande till D-mark på samma nivå som i oktober 1980. Yenen hade aldrig under efterkrigstiden stått så högt i förhållande till dollarn.

Oljeprisfallet under 1986 skapade gynnsamma förutsättningar för en ökad inhemsk efterfrågan i industriländerna (utom Norge och Storbritannien). Hittills har emellertid effekterna blivit mindre än väntat. Det tar dock en viss tid innan oljeprissänkningarna via höjd köpkraft i hushållen och ökade vinster i företagen slår igenom på konsumtion och investeringar.

I USA har man nu tagit ett första steg mot balans i den federala budgeten. Enligt OECD:s beräkningar reduceras underskottet under kalenderåret 1987 med i storleksordningen 1 % av BNP. Under de följande åren krävs dock ytterligare nedskärningar av federala utgifter eller skatte- och avgiftshöjningar, i synnerhet som the Tax Reform Act lär medföra minskade skatteintäkter under 1988.

OECD-sekretariatet konstaterar i sin konjunkturrapport i december 1986 att utvecklingen av oljepriser, inflation och räntor under 1986 samt åtgärderna för att reducera budgetunderskottet i USA har ökat förutsättningarna för en uthållig – om än måttlig – tillväxt i OECD under 1987 och första hälften av 1988. Närmare bestämt räknar man med en årlig genomsnittlig BNP-tillväxt på 2,5–3 %.

En bedömning av utvecklingen ända till 1990 blir givetvis osäkrare, eftersom utvecklingen i världsekonomin kan förväntas förbli labil under flera år. Även om åtgärder vidtas för att utjämna handelsutbytet mellan industriländerna, består obalansen av allt att döma under återstoden av 1980-talet. Under loppet av anpassningsperioden finns risk för stora växelkurs- och räntefluktuationer samt för protektionistiska åtgärder.

En annan osäker faktor är utvecklingen av priserna på råolja och andra råvaror, som spelar en avgörande roll för u-ländernas importförmåga och deras möjligheter att sanera sin betalningssituation. Visserligen tenderar räntenedgången att minska skuldbördan, men den negativa trenden i relativpriset på råvaror innebär likväl att kostnaderna i termer av export ökar. Detta gäller i synnerhet de fattigaste u-länderna, för vilka räntorna inte är marknadsbestämda.

Även om det är omöjligt att förutsäga vilket oljepris som kommer att råda under återstoden av 1980-talet, torde det säkerligen ligga lägre än under första hälften av 1980-talet. Det verkar också sannolikt att övriga råvarupriser förblir pressade. De råvaruexporterande u-länderna löper därmed risk att få sitt bytesförhållande ytterligare försvagat.

För att på sikt lösa u-ländernas betalningsproblem måste dessa tillföras

ytterligare lån. Vidare krävs att industriländerna för en mer liberal handelspolitik samt att det inhemska sparandet i de skuldsatta länderna ökar och att kapitalflykten hejdas. En permanent lösning kan inte åstadkommas under de närmaste åren, varför betalningssystemet i världen kan utsättas för ytterligare påfrestningar.

Internationella valutafonden (IMF) har utarbetat ett scenario för den ekonomiska utvecklingen i världen till 1991. Det bygger på att vissa strategiska variabler, t. ex. oljepriser, råvarupriser, räntor och växelkurser (tabell 2.6), utvecklas på ett sätt som underlättar en utjämning av obalanserna i världsekonomin.¹

Tabell 2.6 IMF:s scenario för världsekonomin utveckling 1986–1991

	1981–85	1986	1987	1988–91
Världshandel i volym, % per år	2,6	3,3	3,8	5,0
BNP i industriländerna, % per år	2,2	3,0	3,2	3,0
USD, effektiv kurs, % per år	7,0	-11,2	0	-2,1
LIBOR, 6 mån. ¹	12,0	7,5	7,5	8,0
<i>Världsmarknadspriser², % per år</i>				
Bearbetade varor	-2,7	14,0	4,5	4,5
Olja	-2,5	-40,0	-6,3	4,5
Övriga råvaror	-5,0	12,0	1,0	4,2

Källa: IMF, World Economic Outlook, April 1986.

¹ London Interbank Offered Rate (LIBOR) används ofta som basränta för internationella lån.

² I USD.

IMF:s scenario innebär att utvecklingen under återstoden av 1980-talet blir gynnsammare än under decenniets första hälft. Sålunda skulle t. ex. världshandelns tillväxttakt i volym fördubblas under perioden 1988–1991 jämfört med åren 1981–1985. En världshandelstillväxt på 5 % per år är emellertid inte anmärkningsvärd jämfört med utvecklingen under 1960- och 1970-talen och är inte heller osannolik med de antaganden som gäller. Sålunda antas en bantning av det federala underskottet i USA och räntor nära dagens nivå skapa förutsättningar för en genomsnittlig årlig BNP-tillväxt på ca 3 % i industriländerna. I u-länderna som grupp bedöms tillväxten bli drygt en procentenhet snabbare. I de s. k. nyindustrialiserade länderna blir tillväxten starkare än genomsnittet. Detta relativt gynnsamma scenario för u-ländernas del är starkt beroende av antagandet om att den negativa trenden i realpriserna på råvaror bryts; ett antagande som kan ifrågasättas.

Sammanfattningsvis pekar de bedömningar som nu görs på att importtillväxten under de närmaste åren blir jämförelsevis god i Västeuropa, men svagare i USA. I och med att OPEC-länderna tvingas dra åt svängremmen, så framstår de s. k. nyindustrialiserade länderna i Ostasien som de mest lovande marknaderna bland u-länderna under återstoden av 1980-talet.

¹ Se vidare IMF, World Economic Outlook, April 1986.

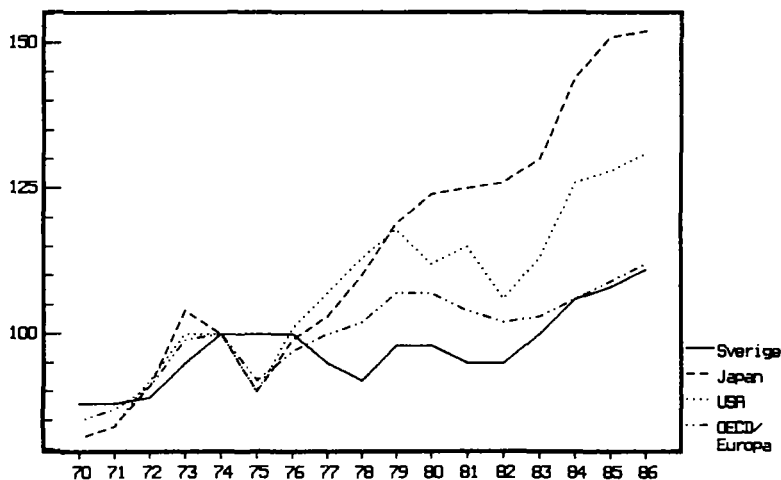
Detta skulle innebära att Västeuropa under de närmaste åren ökar sin andel av världens import. Den har ju (vilket framgår av tabell 2.1) minskat under första hälften av 1980-talet. Detta torde vara till fördel för den svenska industrin, som traditionellt haft sin dominerande marknad i Västeuropa.

Den dämpning som kan förväntas på den amerikanska marknaden på grund av åtstramningen i syfte att återställa balansen i den federala budgeten, torde innebära att Japan ökar sina ansträngningar i Europa när det gäller såväl export som direktinvesteringar. Den japanska importpenetrationen är ju här ännu låg jämfört med i USA. Konkurrenten på den västeuropeiska marknaden mellan Förbundsrepubliken Tyskland, Japan och Sverige skulle sålunda skärpas, inte minst när det gäller för Sverige viktiga varuområden som maskiner och transportmedel.

3.1 Produktionen

1970-talet har kallats "de svikna förväntningarnas årtionde" och när det gäller industrins utveckling är karaktäristiken träffande. Åren 1975–1982 präglades nämligen av stagnation, vilket klart avspeglas i utvecklingen av produktionen, produktiviteten och lönsamheten i industrin.

Figur 3.1 Industrins produktionsvolym i Sverige, USA, Japan och OECD-Europa 1970–1986 (index 1974 = 100)

Källa: OECD, Main Economic Indicators.

Anm.: År 1974 har valts som bas eftersom OECD-länderna detta år någorlunda var i fas i konjunkturcykeln.

Den svenska industriproduktionens utveckling under den senare hälften av 1970-talet var betydligt ogynnsammare än i flertalet andra OECD-länder (figur 3.1). Till skillnad från i Sverige sjönk industriproduktionen i OECD kraftigt år 1975, för att sedan snabbt återhämta sig och fortsätta att växa. I Sverige kom nedgången senare, men den blev i gengäld långvarig.

Bakgrunden till stagnationen under senare hälften av 1970-talet är dels den s. k. "kostnadskrisen" åren 1975 och 1976, dels de strukturproblem som blottades inom framförallt gruv-, stål- och varvsindustrierna. Strukturproblem drabbade även skogsindustrin, främst på grund av den otillräckliga inhemska råvarutillgången (vid rådande priser).

Kraftiga ökningar av arbetskraftskostnaderna åren 1974–1976 i kombination med en svag produktivitetstillväxt ledde till att de svenska exportföretagen höjde priserna relativt konkurrenterna. Resultatet blev stora marknadsandelsförluster åren 1976 och 1977. Devalveringarna 1976 och 1977 återställde kostnadsläget, men en även fortsättningsvis ogynnsam pris- och kostnadsutveckling jämfört med andra industriländer tvingade fram ytterligare nedskrivningar av kronan åren 1981 och 1982. Effekterna av dessa devalveringar i kombination med konjunkturåterhämtningen i OECD efter

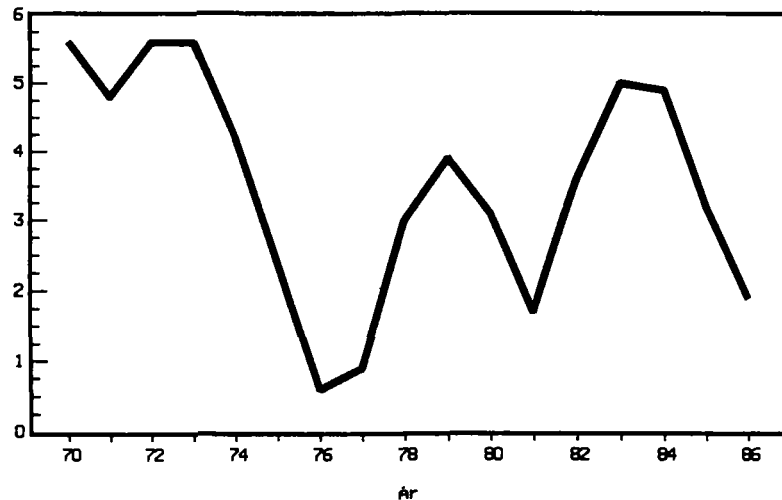
recessionen åren 1980–1982, skapade ett kraftigt uppsving i industriproduktionen åren 1983 och 1984. Under 1985 och 1986 har tillväxttakten åter sjunkit, vilket till stor del torde bero på att kapacitetstaket är nått. Orderingen låg ännu under 1986 på en hög nivå.

Trots marknadsdelförlusterna är det exporten som varit motorn bakom den svenska industriproduktionens tillväxt sedan mitten av 1970-talet. Under 1980-talet har orderingen från hemmamarknaden varit i stort sett oförändrad. Detta förklaras delvis av att importens andel av den inhemska förbrukningen av industriprodukter ökat. Den var 42 % år 1985 jämfört med 34 % vid mitten av 1970-talet. Sammantaget har dessa tendenser inneburit att tillverkningsindustrins (exkl. varv) export ökat med i genomsnitt 4,5 % per år mellan 1975 och 1985, medan försäljningen till den inhemska marknaden minskat med i genomsnitt drygt 1 % per år. Följaktligen har exportens andel av industriproduktionen från mitten av 1970-talet till år 1985 ökat från 33 till 47 %.

3.2 Produktivitetens utvecklingen

Under 1960-talet ökade produktiviteten (mätt som förädlingsvärde per arbetad timme) i den svenska industrin i en snabb och jämn takt. 1970-talet och första hälften av 1980-talet har däremot präglats av kraftiga fluktuationer i produktivitetstillväxten (figur 3.2). I genomsnitt har tillväxttakten halverats jämfört med 1960-talet.

Figur 3.2 Förädlingsvärde per arbetad timme i industrin 1970–1986
(genomsnittlig procentuell förändring per år; tre års glidande medeltal)

Källa: SCB, Nationalräkenskaper.

Kortsiktiga förändringar i produktivitetstillväxten speglar variationer i kapacitetsutnyttjandet. Produktivitetens långsiktiga tillväxt är i ett land som Sverige med hög förvärvsintensitet avgörande för realinkomstutvecklingen. Den påverkas av förändringar i produktionstekniken samt av strukturomvandlingen, som bl. a. innebär att arbetskraft fördelas om från anläggningar med låg produktivitet till anläggningar med hög produktivitet. Även kvalitetshöjningar, t. ex. i form av förbättrade tekniska prestanda hos produkterna eller produktdifferentiering, är en källa till produktivitetstillväxt. Produktivitetshöjningar är sålunda förknippade med investeringar i realkapital, men också med insatser för produktutveckling och inte minst utbildning av personal.

I tabell 3.1 jämförs produktivitetsutvecklingen i Sverige och de största industriländerna åren 1960–1985. Produktivitetstillväxten var generellt långsammare under 1970-talet och första hälften av 1980-talet än under 1960-talet. I de flesta industriländer har produktivitetstillväxten i runda tal halverats. Det visar sig vidare att utvecklingen i Sverige stämmer ganska väl överens med de andra länderna med undantag för Japan. Japan står i en klass för sig och har under hela perioden 1960–1985 haft den snabbaste produktivitetstillväxten. Gapet till andra länder har dock krympt och under åren 1982–1985 var ökningstakten starkare i Sverige än i Japan.

Som nämnts påverkas produktivitetstillväxten på kort sikt i hög grad av variationer i kapacitetsutnyttjandet. Följaktligen sjönk produktivitetstillväxten i flertalet länder (tabell 3.1) under åren 1979–1982, men återhämtade sig under konjunkturuppgången 1982–1985.

Generellt ökar produktiviteten långsiktigt i snabbare takt i ett land som är i färd med att bygga upp sin industri än i mogna industriländer, där strukturomvandlingen och förnyelsen varje år berör en relativt liten del av industrin. Detta torde vara bakgrunden till skillnaden i produktivitetstillväxt mellan Japan och andra industriländer under tidigare årtionden.

Tabell 3.1 Produktivitetsutvecklingen¹ 1960–1985 i några OECD-länder (genomsnittlig procentuell förändring per år)

	1960– 1969	1969– 1979	1979– 1982	1982– 1985
USA	4,3	2,5	1,7	4,2
Japan	11,7	8,3	7,0	4,8
Förbundsrepubliken Tyskland	6,9	4,5	1,7	4,1
Frankrike	7,7	5,4	2,9	4,1
Storbritannien	5,8	2,2	3,5	4,8
Sverige	7,6	3,6	2,0	5,7

Källa: OECD, Economic Outlook.

¹ Förädlingsvärde per arbetad timme.

Lönsamheten i industrin uppvisade under 1950- och 1960-talen jämna cykliska variationer. I figur 3.3 redovisas utvecklingen av industrins lönsamhet sedan början av 1950-talet enligt SCB:s finansstatistik. Fram till omkring 1980 märks en trendmässig försämring av lönsamheten. Därefter har lönsamheten förbättrats, även om en försämring åter kan registreras för åren 1985–1986. Efter 1981 har lönsamheten – nominellt sett – kommit upp mot den nivå som gällde under 1950- och 1960-talen.

Höjd låneränta har ökat avkastningskravet

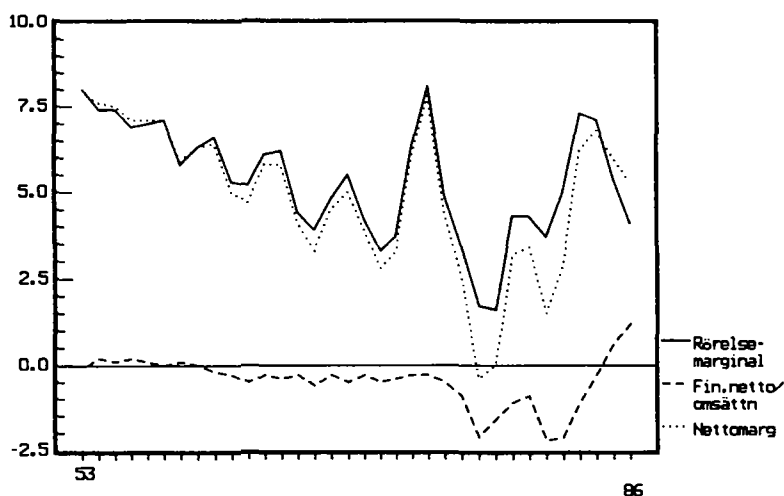
Räntabiliteten på eget kapital före extraordinära poster och skatt har fluktuerat kraftigt från 1970 (figur 3.4). Bakom fluktuationerna ligger utvecklingen av avkastningen på sysselsatt kapital (totalt kapital minus icke räntebärande skulder) och finanskostnaden (låneräntan inkl. valutaförluster).

Åren 1970–1976 låg finanskostnaderna runt 7–8 %. Eftersom industrins avkastning på sysselsatt kapital var högre fick företagen ett räntabilitets-tillskott genom lånefinansieringen (framgår i figuren som skillnaden mellan räntabilitet och avkastning). Mest markerat var detta under det s. k. övervinståret 1974, då lånefinansieringen bidrog med ca 10 procentenheter till räntabiliteten.

Från 1976 steg finanskostnaderna markant och uppgick 1982 till hela 19 %. Uppgången förklaras dels av stigande räntor, dels av stora valutakursförluster på utlandslån. De senare uppgick 1982 till ca 4,5 % och den egentliga räntan till 14,5 %.

Samtidigt med uppgången av finanskostnaderna försämrades avkast-

Figur 3.3 Industrins rörelse- och nettomarginal samt finansnetto i procent av omsättning 1953–1986

Källa: SCB, Finansstatistiken för företag.

ningen på sysselsatt kapital åren 1977 och 1978. Trots att avkastningen förbättrades under de följande åren var den lägre än finanskostnaderna ända till år 1983. Detta innebar att industrin under sju år i rad förlorade på sin lånefinansiering, med en svag räntabilitet och investeringsvilja som följd.

Figur 3.4 illustrerar väl vilka krav på ökad avkastning som ett höjt ränteläge medför. Avkastningen var både 1983 och 1984 något högre än under "övervinståret" 1974, men trots detta var räntabiliteten 7–8 procentenheter lägre.

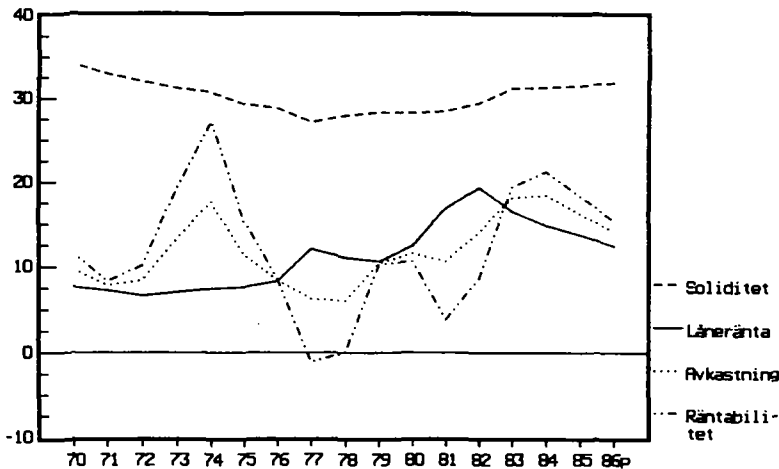
Nedgången i finanskostnaderna sedan år 1982 från 19 till 12 % är i första hand en följd av vinster och förluster på grund av valutakursförändringar, som utvecklats från en förlust på 4,5 % till en kursvinst på 1 % år 1986 (prognos). Företagens räntekostnader har samtidigt sjunkit med i genomsnitt drygt 1 procentenhet.

Hög likviditet

Det förbättrade lönsamhetsläget under de senaste åren har trots en uppgång i investeringarna medfört att industrins likvida medel ökat mycket kraftigt. De har i det närmaste tredubblats sedan år 1980 och uppgick vid 1985 års utgång till ca 75 miljarder kronor. Detta motsvarar mer än två års investeringar med full självfinansiering. Med 1970-talet som mått på normallikviditet hade industrin 1985 en överlikviditet på ca 20 miljarder kronor.

De likvida medlen och andra finansiella placeringar har blivit en allt viktigare inkomstkälla för industrin. Totalt beräknas finansiellt kapital uppgå till nära 35 % av det totala kapitalet år 1986. Av detta svarade aktier

Figur 3.4 Industrins räntabilitet m. m. 1970–1985 samt prognos för 1986 (procent)

Källa: SCB, Finansstatistiken för företag.

i svenska och utländska dotterbolag för ca 13 %, övriga aktier för ca 3 %, likvida medel för 12 % och långfristigt utlånade medel för resterande 7 %. *Det finansiella kapitalet bidrog med drygt halva den beräknade avkastningen på sysselsatt kapital under 1986 på 14 %.*

Man kan också grovt jämföra direktavkastningen på finansiellt och arbetande kapital (=totalt kapital minus finansiellt kapital). Under den studerade perioden är det endast tre år som det arbetande kapitalet givit likvärdig avkastning som det finansiella kapitalet – åren 1974, 1983 och 1984. Vid det höga ränteläge som råder i dag erhålls en hög riskfri avkastning på likvida medel. Detta driver upp förräntningskravet på reala investeringar där även en riskpremie måste kalkyleras in. Skall dessutom en investering delvis lånefinansieras, medför ett högt ränteläge ytterligare en bromsande effekt för nysatsningar. Man kan säga att en hög ränta sätter dubbel press på viljan och förmågan att investera.

Soliditeten återhämtas

Lönsamheten är av avgörande betydelse för företagens tillväxtmöjligheter genom dess "kapitalskapande" funktion. Det gäller att:

- skapa en tillräcklig självfinansiering,
- klara de krav som bankerna ställer för långivning,
- attrahera kapital från börserna (nyemissioner).

Indirekt kan man säga att om kravet på självfinansiering är uppfyllt, klaras mer eller mindre automatiskt de båda övriga kraven. Ett mått på självfinansiering är soliditeten, som visar hur stor del av det totala kapitalet som är finansierat med eget kapital (inkl. obeskattade reserver med avdrag för latent skatteskuld).

I figur 3.4 framgår soliditetens utveckling sedan 1970. Mellan åren 1970 och 1977 sjönk soliditeten trendmässigt från ca 34 till 27 %. Med andra ord var räntabiliteten lägre än tillväxten i det totala kapitalet under hela perioden.

Under perioden 1978–1981 var soliditeten i stort sett oförändrad. Detta kan synas något förvånande med hänsyn till den svaga räntabiliteten. Förklaringen är dels att industrin – i första hand de statliga företagen – fick stora statliga stöd som inte medräknats i räntabiliteten, dels att perioden präglades av låg nominell tillväxt. Efter 1981 har soliditeten åter höjts och beräknas år 1986 uppgå till ca 32 %.

I tabell 3.2 redovisas utvecklingen under 1980-talet av de olika komponenter som påverkar soliditeten. De första åren karaktäriserades av låg nominell tillväxt. Realt sett – nominell tillväxt minus inflationstakt – innebar åren 1980–1982 ungefär nolltillväxt. Att soliditeten ökade 1982 trots låg räntabilitet berodde på stora fondemissioner mot uppskrivningar av anläggningstillgångar.

Tabell 3.2 Räntabilitet, tillväxt och soliditet 1980–1985 samt prognos för 1986 (procent¹)

Prop. 1986/87: 74

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Räntabilitet efter skatt	8	7	11	15	16	13	10
Nyemissioner	3	5	4	7	4	3	3
Utdelningar	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4
Tillväxt, eget kapital	8	11	13	19	18	12	9
Tillväxt i totalt kapital	9	11	10	13	15	10	8
Soliditetsförändring, procentenheter	-0,1	0,0	+0,9	+1,6	+0,7	+0,4	+0,4
Inflationstakt ²	13	9	10	9	8	6	3
"Real" räntabilitet ³	-5	-2	+1	+6	+8	+7	+7

Källa: SCB, Finansstatistiken för företag.

¹ Avser industriföretag med minst 20 anställda.

² Avser inflationstakten december/december.

³ Räntabilitet minus inflationstakt – en grov approximation av real räntabilitet.

Internationell jämförelse

Jämförelser av industrins lönsamhet i olika länder försvåras av skillnader i redovisningspraxis, skatteregler m. m. och av att reala lönsamhetsberäkningar inte är generellt förekommande.

En av de få internationella jämförelserna av räntabiliteten har utförts av Business and Industry Advisory Committee to the OECD (BIAC).

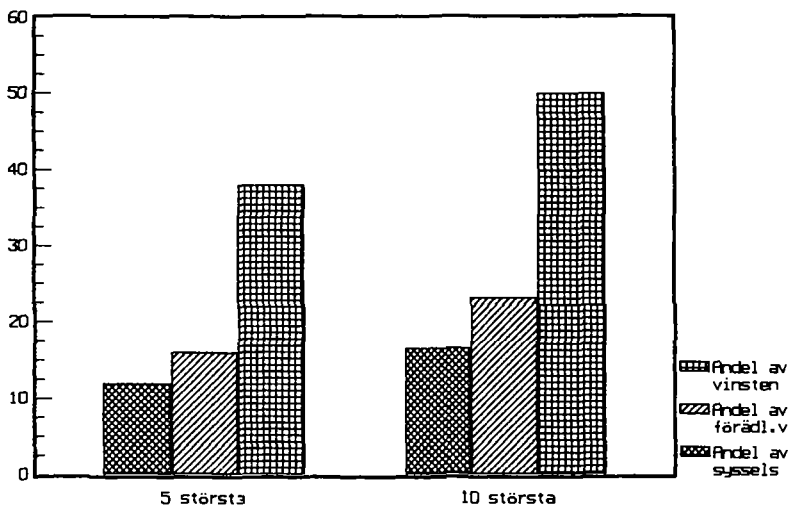
Det är svårt att dra några säkra slutsatser från BIAC:s studie, bl. a. på grund av antagandena vid skatteberäkningarna samt skillnaderna i inflationstakt. Av allt att döma har dock lönsamheten i Sverige under perioden 1970–1984 som helhet varit lägre än i de flesta av våra konkurrentländer på grund av den mycket låga lönsamheten under 1970-talet.

Industrin finansiellt väl rustad för framtiden

Genom det förbättrade lönsamhetsläget efter den senaste devalveringen står industrin i dag åter väl rustad för framtiden. Soliditeten uppgår till ca 32 % och ligger därmed endast obetydligt under nivån vid 1970-talets början. Räntabiliteten ligger realt sett väl i nivå med de bästa åren på 1970-talet. Industrin har aldrig haft så god likviditet och har ett starkt positivt finansnetto.

Man måste dock komma ihåg att denna beskrivning avser den totala industrin i *genomsnitt*. Spridningen i lönsamhet mellan olika företag är fortfarande stor och synes inte ha minskat. Sålunda gick vart fjärde industriföretag med förlust under de vinstrika åren 1983–1985. Dessa förlustföretag svarade för ca en sjättedel av antalet anställda i industrin. Ett fåtal stora koncerner svarade för halva vinstsumman i industrin år 1985. Detta är väsentligt mer än deras andel av sysselsättningen (figur 3.5).

Figur 3.5 Vinstkoncentration i industrin år 1985 (procent av hela industrin) Prop. 1986/87: 74

Källa: SCB, Finansstatistiken för företag.

En oroande tendens för närvarande är att rörelsemarginalen har försämrats under tre år i följd och nu är tillbaka på ungefär samma nivå som 1982. Detta förhållande döljs delvis av den positiva utvecklingen av finansnettot och kommer inte heller fram tydligt i räntabilitetstalen. I avsaknad av en genomarbetad inflationsredovisning är det också svårt att avgöra i vad mån den försämrade rörelsemarginalen är reell eller en effekt av den fallande inflationstakten. Det står dock klart att den egentliga industrirörelsen gav ett lägre resultat under år 1985 än vad industrin tjänade på finansiellt kapital – i båda fallen före räntekostnader.

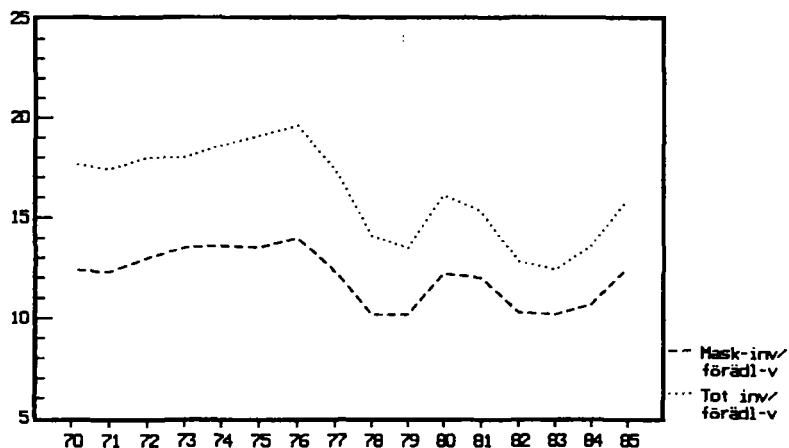
3.4 Investeringarna

Bruttoinvesteringarna i realkapital (maskiner, transportmedel, byggnader och inventarier) nådde år 1976 sin högsta volym under efterkrigstiden. Åren 1970–1976 var bruttoinvesteringarnas andel av industrins förädlingsvärde i genomsnitt drygt 18 %. Under den senaste tioårsperioden var motsvarande andel i genomsnitt drygt 14 %. År 1985 var andelen uppe i 16 % (figur 3.6).

Under 1970-talets andra hälft var investeringsviljan svag vilket delvis berodde på att kapacitetsutnyttjandet var lågt, varför det helt enkelt inte behövdes någon omfattande utbyggnad av industrins produktionskapacitet. Den kraftiga försämringen av lönsamheten i industrin torde vidare ha påverkat företagens förväntningar om lönsamheten på investeringar i negativ riktning. Den skärpta konkurrensen på världsmarknaden och den snabba tekniska utvecklingen torde samtidigt ha ökat riskerna i industriell verksamhet och därmed också ökat avkastningskraven. Den kraftiga förbättringen av lönsamheten under 1980-talet borde dock ha stärkt investe-

Figur 3.6 Bruttoinvesteringas andel i procent av förädlingsvärdet i industrin 1970–1985

Prop. 1986/87: 74

Källa: SCB, Nationalräkenskaper.

ringsviljan, men då avkastningen på finansiella placeringar är högre än på företagens arbetande kapital hämmas investeringsviljan.

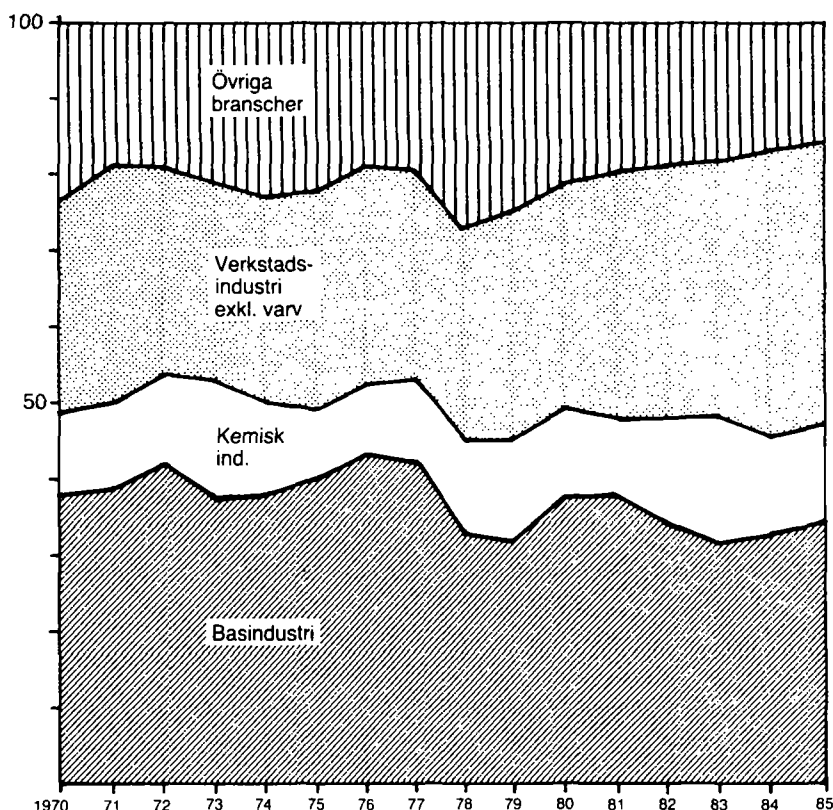
Industrins investeringar har under perioden 1970–1985 omfördelats från basindustrierna (gruvorna, skogsindustrin samt järn- och stålindustrin) till framför allt verkstadsindustrin (exkl. varv) (se figur 3.7). Förskjutningen är inte särskilt stor, men trenden är likväl klar. Sålunda svarade basindustrierna åren 1971–1975 för i genomsnitt 39 % av industrins investeringar, mot 34 % åren 1981–1985. Motsvarande tal för verkstadsindustrin (exkl. varv) är 28 resp. 35 %.

För att få en rättvisande bild av förnyelsen av det fysiska kapitalet måste man vid sidan av industrins investeringar ta hänsyn till företagens "leasing" av maskiner, fordon och inventarier, som har ökat under 1980-talet. Enligt uppgifter från SCB har "leasing" av utrustning motsvarat 5–12 % av industrins bruttoinvesteringar under första hälften av 1980-talet. Den högsta andelen nåddes år 1983. I början av 1970-talet svarade "leasing" för ungefär 1 % av investeringarna. Vidare hyr industriföretagen lokaler i större utsträckning än tidigare. I vissa fall har stora industrikoncerner bildat fristående fastighetsbolag. Utrustning och lokaler som industriföretagen hyr registreras i statistiken som investering hos maskinuthyraren eller fastighetsförvaltaren, dvs. i tjänstesektorn. Detta innebär att förnyelsen av realkapitalet i industrin under 1980-talet varit mer omfattande än vad statistiken över industriinvesteringarna anger.

Förskjutningen i industrins struktur från realkapitalintensiva branscher som skogsindustri och stålindustri till mer "humankapitalintensiva" branscher, exempelvis inom verkstadsindustrin, har medfört att industrins behov av realkapital per förädlingsvärdekrona idag är mindre än i början av 1970-talet. Däremot har satsningar på forskning och utveckling, kunskapsuppbyggnad samt långsiktiga satsningar på marknadsföring med sikte på att öppna nya marknader (immateriella investeringar) ökat i betydelse.

Figur 3.7 Industrins investeringar 1970–1985 fördelade på vissa branschgrupper (andelar i procent)

Prop. 1986/87: 74

Källa: SCB, Nationalräkenskaper.

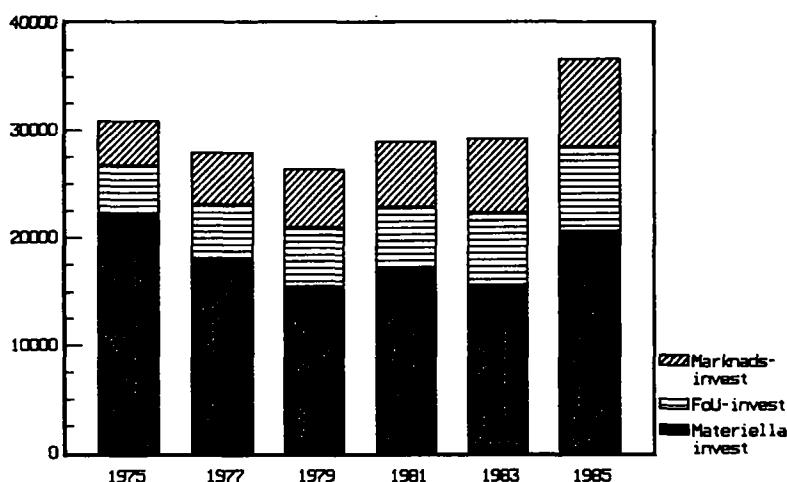
Sådana verksamheter ingår inte i det traditionella investeringsbegreppet. En undersökning av SCB tyder på att företagens immateriella investeringar nu är större än investeringarna i maskiner och byggnader. Spännvidden mellan olika branscher är dock stor. I verkstadsindustrin beräknas exempelvis de immateriella investeringarna vara tre gånger så stora som de materiella, medan förhållandet i järn- och stålindustrin är omvänt.

I figur 3.8 redovisas utvecklingen av materiella investeringar inkl. leasing av utrustning, kostnader för forskning och utveckling (FoU) samt marknadsinvesteringar i tillverkningsindustrin åren 1975–1985 enligt beräkningar av SIND och SCB. Om man tar hänsyn till såväl immateriella som materiella investeringar skulle investeringsvolymen år 1985 enligt dessa beräkningar överstigit 1975 års nivå.

Till skillnad från investeringarna i fysiskt kapital har industrins utgifter för FoU som andel av förädlingsvärdet ökat i stadig takt. Om man jämför FoU-kostnadernas andel av företagssektorns förädlingsvärde i olika

Figur 3.8 Materiella och immateriella investeringar i tillverkningsindustrin 1975–1985 (milj. kr, 1980 års priser)

Prop. 1986/87: 74

Källor: SCB och SIND.

länder, finner man att Sverige intar en tätplats. Detta framgår av tabell 3.3. Tillväxten i FoU-kostnaderna i Sverige har dock sedan mitten av 1970-talet varit långsammare än i t. ex. Japan och Förbundsrepubliken Tyskland.

Det existerar ingen officiell statistik över företagens marknadsinvesteringar. Olika undersökningar tyder emellertid på, att deras andel av den totala omsättningen i industrin ligger på 4–6 %. Den färskaste undersökningen har genomförts av SCB och visar att verkstadsindustrins marknadsinvesteringar år 1985 uppgick till 9 % av omsättningen. Motsvarande tal för järn- och stålindustrin var knappt 2 %. Svårigheterna att göra åtskillnad mellan löpande försäljningsomkostnader och marknadsinvesteringar är dock stora, varför omfattningen av företagens marknadsföringsinvesteringar torde vara överskattade.

Tabell 3.3 Forsknings- och utvecklingskostnaderna i procent av förädlingsvärdet i företagssektorn

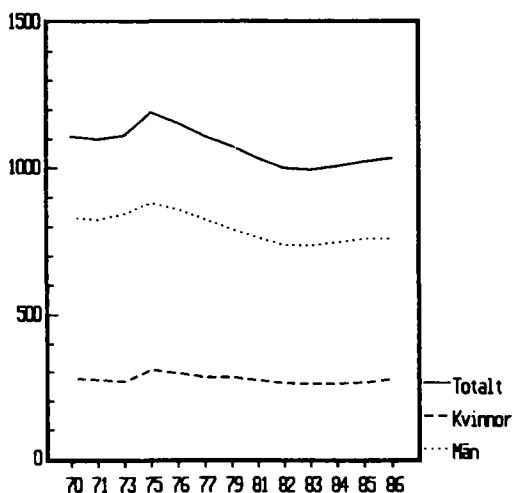
	1981	1983
Sverige	2,27	2,48
Förbundsrepubliken Tyskland	2,15	2,28
Storbritannien	2,12	1,93
USA	2,04	2,23
Japan	1,59	1,83
Norge	0,84	0,98
Danmark	0,86	0,98
Finland	0,88	1,02

Källor: OECD och SCB.

Sysselsättningen

Den strukturella omvandling som ägt rum inom industrin under perioden 1970–1986 har på många sätt påverkat sysselsättningen. Sammantaget har antalet industrisysselsatta under denna period nettomässigt minskat med 74 000 personer eller ca 8 %. Minskningen har varit något större för män än för kvinnor, vilket medfört att andelen kvinnor ökat från 25 till 26 %. Nedgången i antalet sysselsatta har mera markant kunnat vändas först fr. o. m. sista halvåret 1983. Under perioden 1983–1986 ökade industrisysselsättningen med drygt 40 000. Att inte ökningen varit större trots en relativt kraftig högkonjunktur och en framgångsrik devalvering hänger samman med att industrin i första hand utnyttjade redan tidigare ledig kapacitet samt att övertidsuttaget ökade.

Figur 3.9 Industrisysselsättningen under åren 1970–1986 (1 000-tal personer, 16–74 år)

Källa: SCB, Arbetskraftsundersökningen.

Under perioden redovisad sysselsättningsförändring har varierat kraftigt mellan olika branscher. Medan exempelvis träindustrin samt textil-, läder- och konfektionsindustrierna fått vidkännas kraftiga sysselsättningsminskningar har andra branscher, som massa- och pappersindustrin, haft en relativt stabil sysselsättningsutveckling. Till de sysselsättningsmässigt tillväxande branscherna hör främst delar av verkstadsindustrin, speciellt transportmedels- och elektronikindustrierna.

Tabell 3.4 Sysselsättningsförändringar inom vissa branscher åren 1970, 1976, 1982, 1986 (1 000-tal)

Prop. 1986/87: 74

Bransch	1970	1976	1982	1986 ¹	Total förändring perioden 1970–1986
Transportmedel					
Män	90	112	88	100	+10
Kvinnor	11	16	17	19	+ 8
Totalt	101	128	105	119	+18
Elektronik					
Män	57	58	61	67	+10
Kvinnor	23	30	31	30	+ 7
Totalt	80	88	92	97	+17
Hela verkstadsindustrin					
Män	347	399	340	360	+13
Kvinnor	75	99	97	105	+30
Totalt	422	498	437	465	+43
Kemiska industrin					
Män	51	50	50	45	– 6
Kvinnor	22	26	20	35	+13
Totalt	73	76	70	80	+ 7
Livsmedel					
Män	58	54	51	49	– 9
Kvinnor	42	38	31	35	– 7
Totalt	100	92	82	83	–17
Teko, läder					
Män	37	26	18	18	–19
Kvinnor	60	45	29	25	–35
Totalt	97	71	47	43	–54
Papper, massa					
Män	56	56	47	48	– 8
Kvinnor	12	14	14	14	+ 2
Totalt	68	70	61	62	– 6
Träindustrin					
Män	87	86	67	62	–25
Kvinnor	12	16	15	15	+ 3
Totalt	99	102	82	77	–22

¹ Uppskattnng.

Källa: SCB, Arbetskraftsundersökningen.

De strukturella förändringarna inom olika branscher har haft en sysselsättningsmässigt kraftig regional effekt (se även avsnitt 8.6). Om man undantar neddragningen inom varvsindustrin – som i huvudsak drabbade Göteborg, Uddevalla, Landskrona och Malmö – har strukturförändringen främst påverkat regioner och orter med ensidig eller åldrande industriell struktur. De regioner som i första hand har fått del av företag i branscher under stark sysselsättningsmässig expansion har varit Storstockholm och i viss mån Göteborg. Elektronikindustrin har således fått en kraftig koncentration till Stockholmsregionen medan bilindustrin ökat starkt inom Göteborgsregionen och näraliggande orter.

Till följd av den strukturella förändringen och tekniska utvecklingen inom industrin har den relativa fördelningen mellan arbetare och tjänstemän kraftigt förändrats. Andelen tjänstemän inom industrin uppgick således år 1986 till 32,8 % mot 27,0 % år 1970.

Tabell 3.5 Procentuellt antal arbetslösa inom industrin 1970–1986, fördelat på storstadsregioner, skogslän och övriga regioner Prop. 1986/87: 74

	1970	1971	1973	1975	1976	1977	1979	1981	1982	1983	1984	1985	1986 ¹
Storstads-regioner	1,2	2,2	2,0	1,2	1,2	1,5	1,6	1,8	2,3	2,6	2,4	2,2	2,1
Skogslän	2,3	3,6	3,9	2,7	2,5	2,7	3,0	3,6	4,4	4,8	4,2	4,0	4,0
Övriga	1,4	2,4	2,2	1,5	1,5	1,7	2,0	2,5	3,3	3,5	3,1	2,8	2,8

¹ Uppskattning.

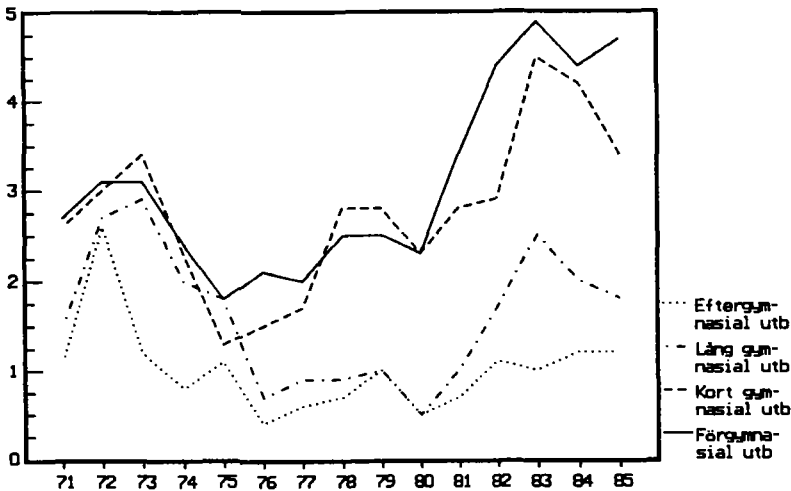
Källa: SCB, Arbetskraftsundersökningen.

Utbildning och arbetslöshet

Som en följd av att industrin snabbt utvecklas mot att bli alltmer kunskaps-intensiv och därmed ökar efterfrågan på arbetskraft med nya yrkesprofiler, har en utbildningsstrukturell obalans uppstått mellan tillgång och efterfrå-gan på arbetskraft. Arbetsmarknadspolitiska åtgärder av betydande om-fattning via AMS, AMU, SIFU m. fl. statliga institutioner men också utbildningsinsatser av näringslivsorganisationer och enskilda företag har till viss del kunnat eliminera denna brist.

Även om nya utbildnings- och yrkesprofiler stänger ute många arbetsta-gare från nya arbeten synes det i första hand drabba personer med låg grundutbildning. Som framgår av figur 3.10 och 3.11 innebär en förgymna-sial utbildning (folkskola, grundskola) fyra gånger större risk för arbetslös-het än om man har eftergymnasial utbildning.

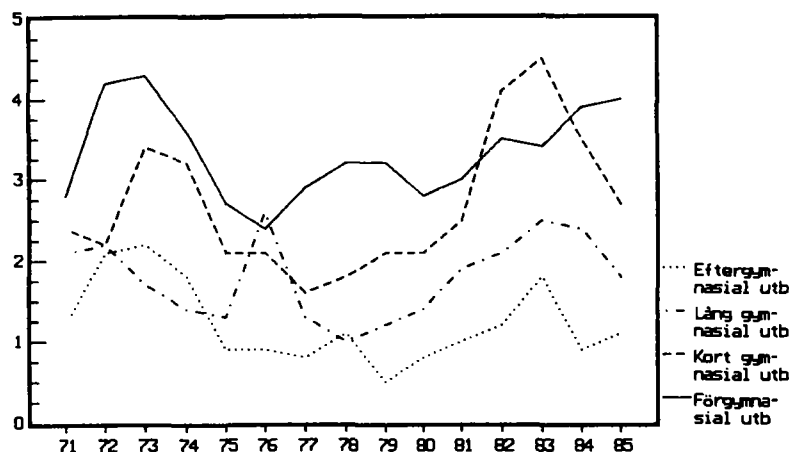
Figur 3.10 Relativa arbetslöshetstal inom olika utbildningsnivåer för män, 16–74 år (procent)

Källa: SCB, Arbetskraftsundersökningen.

Figur 3.11 Relativa arbetslöshetstal inom olika utbildningsnivåer för kvinnor, 16–74 år (procent)

Prop. 1986/87: 74

Källa: SCB, Arbetskraftsundersökningen.

Trots att arbetskraftens allmänna utbildningsnivå ökat kraftigt under perioden 1979–1985 och mer än befolkningen i sin helhet var andelen personer utan gymnasial eller längre utbildning endast 36 % år 1985.

Att arbetskraften ökat utbildningsnivån mera än befolkningen i sin helhet sammanhänger med att uppgifterna omfattar åldrarna 16–74 år. Det kan med säkerhet antas att åldersgruppen över 64 år tillhör de förgymnasiala årgångarna och därmed medverkar till att befolkningens förgymnasiala utbildningsnivå inte minskar i samma takt.

Vidare kan noteras att medan den totala arbetskraften med förgymnasial utbildning uppgår till 36 % är motsvarande siffra för arbetskraften inom industrin 45 %. Av totalt ca 1 miljon industrianställda har således ca 450 000 förgymnasial utbildning i form av folkskola eller grundskola. Till övervägande del är dessa 35 år och äldre.

Tabell 3.6 Utbildningsförändring i procent inom arbetskraften och hela befolkningen i åldrarna 16–74 år under perioden 1970–1985

År	Förgymnasial utbildning 1970–85	Gymnasial utbildning 1970–85	Eftergymnasial utbildning 1970–85
Arbetskraften	59→36	33→43	9→21
Befolkningen	65→47	28→37	7→16

Källa: SCB, Arbetskraftsundersökningen.

Vid en av SCB genomförd undersökning vad avser personalutbildning våren 1986 visade sig att 82 % av arbetskraften inom tillverkningsindustrin inte erhållit någon form av utbildning genom företagets försorg. Endast de anställda inom jord-, skogsbruk och fiske samt inom byggnadsindustrin

uppvisade högre siffror. Av andra undersökningar kan man anta att de som inte har erhållit någon utbildning i första hand är kategorin arbetare med förgymnasial utbildning. Mot bakgrund av att de anställda med förgymnasial utbildning löper fyra gånger så stor risk att bli arbetslösa som de eftergymnasialt utbildade är detta oroande. En uppgradering av utbildningsnivån för de med förgymnasial utbildning skulle inte enbart minska arbetslöshetsriskerna utan också underlätta för företagen vad gäller acceptans av teknikhöjande åtgärder. Den slutsats man kan dra av denna kortfattade genomgång är att de fortsatta krav på strukturomvandling som reses kommer att medföra ett stort utbildningsbehov inom industrin.

Prop. 1986/87: 74

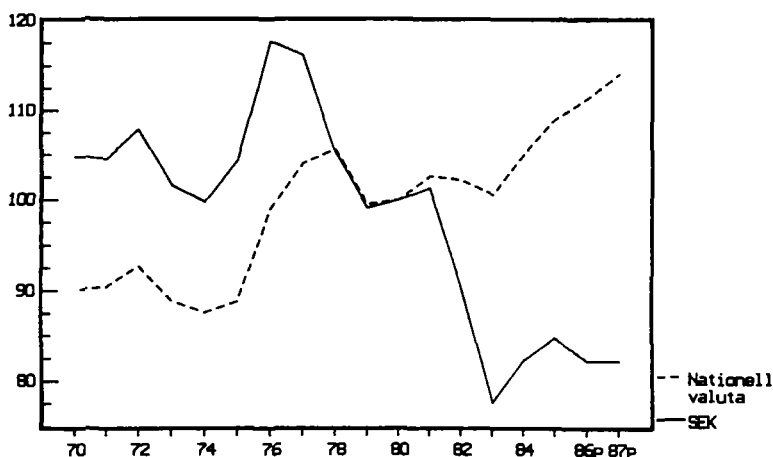
Kostnadsutveckling och konkurrenskraft

Diskussioner om industrins konkurrenskraft baseras ofta på jämförelser av hur arbetskraftskostnaderna per producerad enhet utvecklas i Sverige och i de viktigaste konkurrentländerna. Enhetsarbetskostnaderna, som bestäms av utvecklingen av löner och kollektiva avgifter, produktivitet och växelkurser, påverkar exportpriserna och därmed efterfrågan på svensk export. Enhetsarbetskostnaderna är emellertid inte den enda faktorn som bestämmer prisutvecklingen. Man måste också ta hänsyn till priserna på insatsvaror, energi samt kapitalkostnader. Dessutom påverkar faktorer vid sidan av priset valet av leverantör, t.ex. leveranssäkerhet, produktanpassning och service. I praktiken kan det därför krävas betydande relativprisförändringar innan ett företag byter leverantör resp. för en leverantör, som prissatt sig ur marknaden, att få tillbaka sina kunder.

Om man ser tillbaka på utvecklingen sedan 1970, finner man att de relativa enhetsarbetskostnaderna i den svenska tillverkningsindustrin räknat i *nationella valutor* ökat trendmässigt (figur 4.1). Ökningarna var mycket kraftiga åren 1976–1977 resp. 1984–1986. Åren 1976–1977 var orsaken främst dels att de sociala avgifterna ökade, dels att produktivitetens utvecklingen var svagare än i OECD-länderna i genomsnitt. Sammantaget var timlöneökningarna under dessa två år lägre än i konkurrentländerna i OECD. Under perioden 1984–1986 har dock timlönerna i den svenska industrin ökat i snabbare takt än i OECD, vilket är den främsta orsaken till ökningen av de relativa enhetsarbetskostnaderna.

Räknat i *enhetlig valuta*, t.ex. svenska kronor, har dock Sveriges relativa enhetsarbetskostnader under senare år varit avsevärt lägre än under 1970-talet (figur 4.1). De relativa enhetsarbetskostnaderna beräknas år

Figur 4.1 Relativa arbetskraftskostnader per producerad enhet inom tillverkningsindustrin; Sverige i förhållande till OECD 1970–1987 (index 1980 = 100)

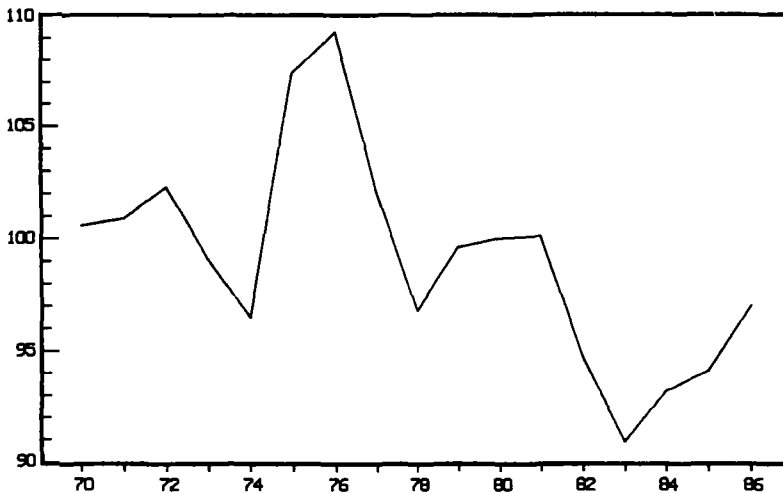
Källa: Konjunkturinstitutet.

1986 ha varit drygt 20 % lägre än 1970. Detta beror givetvis på devalveringarna åren 1976, 1977, 1981 och 1982, som alltså fått en kraftig och bestående effekt på Sveriges kostnadsläge vad arbetskraftskostnaderna beträffar. Dessutom har den internationella valutakursutvecklingen under åren 1985 och 1986 medfört en effektiv depreciering av den svenska kronan.

Relativpriset på *bearbetade varor* (varor exkl. jordbruksprodukter, livsmedel, malm, massa, trävaror och petroleumprodukter) – dvs. priset på svensk export jämfört med ett vägt genomsnitt av våra viktigaste konkurrenters export – var år 1986 drygt 3 % lägre än år 1970 (figur 4.2). Relativpriset har sålunda inte sjunkit proportionellt mot enhetsarbetskostnaderna. Detta beror dels på att företagen utnyttjat en del av devalveringarna till att höja sina vinstmarginaler, dels på att devalveringarna medfört att importerade insatsvaror blivit dyrare. Det senare slår hårdare på bearbetade varor än på t. ex. råvaror.

I tabell 4.1 redovisas en beräkning av det relativa kostnadsläget i *hela* den svenska tillverkningsindustrin åren 1980–1986 samt en prognos för år 1987. Jämförelsen avser de 14 viktigaste konkurrenterna inom OECD till den svenska industrin. Enligt dessa beräkningar var det svenska relativa kostnadsläget år 1986 ca 9 % lägre än under år 1980. Kronans värde skrevs ned med sammanlagt 23 % åren 1981 och 1982 samt sjönk ytterligare i effektiva termer under 1985 och 1986 (en följd av valutakorgens konstruktion) på grund av dollarfallet och uppgången för D-mark och Yen. Utan denna sistnämnda effektiva depreciering skulle det relativa kostnadsläget år 1986 bara vara 4 % lägre än år 1980. Det är särskilt de svenska insatsvarukostnaderna per producerad enhet som ökat i snabbare takt än i omvärlden. Den relativa insatsvarukostnaden i gemensam valuta var år 1986 7 % lägre än år 1980, medan de relativa enhetsarbetskostnaderna var 19 % lägre.

Figur 4.2 Relativa priser för Sveriges export av bearbetade varor till OECD 1970–1986 (index 1980 = 100)

Källa: Konjunkturinstitutet.

Under år 1987 bedöms de relativa insatsvarukostnaderna vara oförändrade, medan de relativa arbetskraftskostnaderna ökar med en procent. Sammantaget skulle därmed det relativa kostnadsläget vara oförändrat under 1987. Till detta resultat bedöms en fortsatt effektiv depreciering av den svenska kronan bidra med nära 2 %.

Olika orsaker till förlusten av marknadsandelar

Sett i ett relativt långt perspektiv har Sveriges andel av den internationella handeln minskat. Detta har dokumenterats i ett flertal utredningar och konjunkturrapporter under senare år. Bilden av fallande svenska andelar blir tämligen likartad oavsett om man mäter den svenska exporten som andel av världshandeln, den svenska exporten som andel av OECD-ländernas samlade export eller den andel av OECD-ländernas samlade import som köps från Sverige.

När man studerar exporten och dess konkurrenskraft från den mer kortsiktiga stabiliseringspolitikens synpunkt är det naturligt att tillmäta den övergripande pris- och kostnadsutvecklingen en avgörande betydelse. I ett näringspolitiskt sammanhang är även andra aspekter viktiga. En fråga man kan ställa är i vilken utsträckning de minskade marknadsandelarna beror på att den svenska exporten varit inriktad på varor där efterfrågetillväxten i omvärlden varit jämförelsevis svag. På liknande sätt kan man fråga sig om exporten haft en länderfördelning som missgynnat Sverige, dvs. om Sverige som sina främsta avsättningsmarknader haft länder med en jämförelsevis långsam efterfrågetillväxt.

Om det är så att Sverige förlorat marknadsandelar på grund av en oförmånlig sammansättning hos exporten i dessa avseenden, är det intressant att veta i vilken mån exportens sammansättning ändå förändrats mot en mer gynnsam struktur med hänsyn till efterfrågetillväxten – eller om den i värsta fall förskjutits mot en mindre gynnsam. Man kan med andra ord ställa frågan hur mycket långsammare (eller möjligen snabbare) exporttillväxten varit om varusammansättningen resp. länderfördelningen varit helt oförändrad under den studerade perioden.

Tabell 4.1 Relativa priser, kostnader och marginaler per producerad enhet inom tillverkningsindustrin 1980–1986 samt prognos för 1987. Sverige jämfört med 14 OECD-länder (enhetlig valuta, index 1980=100)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987P
Insatskostnad	100	100	94	88	93	96	93	93
Arbetskraftskostnad	100	101	89	75	79	83	81	82
Summa rörlig kostnad	100	100	93	85	90	93	91	91
Produktpris	100	100	93	87	92	94	92	91
Marginal	100	100	100	102	102	101	101	100

P = prognos

Anm.: De 14 industriländerna är sammanvägda med vikter som avspeglar varje lands betydelse som konkurrent till Sverige på OECD-marknaden. Vikter enligt konjunkturinstitutet.

När man bedömer utfallet av beräkningar av detta slag bör man komma i håg att det inte i alla hänseenden är praktiskt möjligt att anpassa exportens sammansättning i en gynnsam riktning. Vissa typer av råvaror kan exempelvis inte produceras i Sverige, hur kraftigt efterfrågan på världsmarknaden än kan tänkas växa. För bearbetade produkter borde det mer generellt vara möjligt att anpassa branschstrukturen på ett framgångsrikt sätt. Undantag kan emellertid finnas även här: somliga varor är kanske omöjliga att tillverka i Sverige till konkurrenskraftiga priser, även om efterfrågan på dem ökar snabbt. Skälen härtill kan vara många, t. ex. patenträttigheter, brist på industriell tradition eller utbildad arbetskraft eller protektionism i omvärlden. En gräns finns självfallet också för hur snabbt anpassningen kan gå på grund av trögheter på arbets- och kapitalmarknaderna och i implementeringen av teknik. Det är emellertid ett av näringspolitikens syften att undanröja sådana trögheter. Å andra sidan får strukturanpassningen inte ske så snabbt att det uppstår stora omställningskostnader på grund av efterfrågeförändringar som visar sig vara av mer tillfällig natur.

Även när det gäller exportens länderfördelning kan det finnas liknande begränsningar i anpassningsmöjligheterna. Trögheter på marknadsområdet finns, vilka också hör till näringspolitikens uppgift att reducera. Det är ändå troligt och rimligt att Sverige också i framtiden kommer att avsätta en förhållandevis stor del av sin export till närmarknader såsom de nordiska länderna, även om dessa skulle ha en långsammare efterfrågetillväxt än vissa andra länder. Vinsterna av en högre tillväxt måste ju vägas mot de extra kostnader och risker som det innebär att exportera till mer avlägsna marknader.

De förluster av marknadsandelar som inte kan förklaras av varu- och ländersammansättningseffekter är uttryck för konkurrenskraftens försvagning i en mer renodlad företagsekonomisk mening. Det rör sig här om förmågan att upprätthålla konkurrensen när det gäller dels priser, dels kvalitet, teknisk nivå, service och marknadsföring, samt inte minst förmågan att inom ramen för existerande branschstruktur ställa om produktionen och ge den en mer konkurrenskraftig inriktning. Att befrämja konkurrensförmågan i denna mening är delvis även det en uppgift för näringspolitiken. Problem av detta slag måste dock i allt väsentligt lösas inom det enskilda företags ram.

I de beräkningar av varusammansättningens och länderfördelningens effekter på exportens tillväxt under de senaste 15 åren (som återges i tabell 4.2 resp. 4.3) har handeln med råolja och petroleumprodukter exkluderats. Skälen är enkla. Sverige har av naturliga skäl inte kunnat exportera råolja och en förändring i andra länders oljefterfrågan har omöjligt kunnat påverka den svenska exportens tillväxt. Petroleumprodukter exporteras visserligen från Sverige, men exporten har ett litet inhemskt förädlingsvärde (ca 2,8 miljarder kronor år 1984, eller 1,4 %, av industrins förädlingsvärde) och kan i stort sett betraktas som återutförsel av importerad råolja. I tabellerna redovisas även beräkningar där exporten av fartyg exkluderats samt beräkningar för bearbetade varor exkl. fartyg. Den sistnämnda gruppen omfattar produkter från tillverkningsindustrin, bortsett från livsmedel, trävaror, pappersmassa och en del andra råvarubetonade produkter. Vi-

darc har effekterna delats upp på volym och priskomponenter. På så vis kan man se om en viss effekt, hänförlig till exportens strukturella inriktning, berott på marknadens volymutveckling eller prisutveckling.

Varueffekter

Som framgår av tabell 4.2 har exportens varusammansättning i mycket liten grad bidragit till minskningen i Sveriges marknadsandelar under perioden 1970–1985. Under femårsperioden 1975–1980 var dock varueffekten mer tydligt negativ och svarade då för ett bortfall i exporttillväxt på i genomsnitt 0,5 % per år. Både denna effekt och den svagt negativa effekt som därefter präglade första hälften av 1980-talet kan återföras på att Sverige haft en förhållandevis stor andel fartyg i exporten, samtidigt som fartygsefterfrågan i avnämländerna ju varit mycket liten.

Exkluderas fartygen från beräkningarna blir varueffekten svagt positiv under alla de tre redovisade femårsperioderna. Detta resultat förklaras av att Sveriges export har en (i jämförelse med avnämländernas import) hög andel bearbetade varor, för vilka efterfrågan vuxit snabbare än för råvaror. Inom själva gruppen bearbetade varor (exkl. fartyg) har däremot inga positiva varueffekter gjort sig gällande (och för övrigt inte heller inom gruppen råvaror, som inte särredovisas i tabellen). Sammansättningen inom gruppen bearbetade varor har om man bortser från fartyg i stort sett varit neutral i förhållande efterfrågetillväxten på olika produktslag.

De varueffekter som förekommit är enligt vad som framgår av tabell 4.2 i huvudsak hänförbara till efterfrågeutvecklingen i volym. Effekterna via priset är obetydliga. Detta betyder att den svenska exporten varit inriktad

Tabell 4.2 Varusammansättningens betydelse för marknadsandelarna för Sveriges export till OECD-länderna; effekter på exporttillväxten i procent per år

	1970–84	1970–75	1975–80	1980–84	1980–85 ¹
Totalt, exkl. råolja och petroleumprodukter	-0,1	0,3	-0,5	-0,1	-0,1
därav: volym	-0,1	0,4	-0,6	-0,2	
pris	0,0	-0,1	0,1	0,1	
Totalt, exkl. råolja, petroleumprodukter och fartyg	0,3	0,2	0,3	0,4	0,4
därav: volym	0,2	0,1	0,2	0,4	
pris	0,1	0,1	0,1	0,0	
Bearbetade varor exkl. fartyg	0,0	0,1	-0,1	0,0	0,0
därav: volym	0,1	-0,5	0,1	0,1	
pris	-0,1	0,6	-0,2	-0,1	

¹ Data medger inte uppdelning på volym och pris för 1985.

Anm. Beräkningarna avser Sveriges andelar i 14 OECD-länders (OECD-länderna utom Australien, Nya Zeeland, Grekland, Irland, Island, Portugal, Spanien och Turkiet) import, varvid grundmaterialet omfattar 30 varugrupper. En utförlig beskrivning av den använda beräkningsmetodik återfinns t. ex. i "Marknadsandelar för svensk export 1978–1984, en 'Constant-Market-Shares' analys" av Eva Christina Horwitz (Arbetsrapport nr 15 från Kommerskollegii utredningssekretariat).

på varor där världsmarknadspriserna varken ökat särskilt mycket eller särskilt litet; sammansättningen har varit neutral med hänsyn till världsmarknadsprisernas utveckling.

Prop. 1986/87: 74

Ländereffekter

Länderfördelningen hos exporten har (som visas i tabell 4.3) haft större effekter på exportutvecklingen än varusammansättningen. Ländereffekterna blir i stort sett likartade oavsett om man inkluderar eller exkluderar fartygshandeln, eller om man enbart ser till de bearbetade varorna. Sett över hela femtonårsperioden från 1970 har ländereffekten varit negativ och svarat för ett bortfall i exporttillväxt på ungefär 1 % per år i genomsnitt. Under femårsperioden 1970–1975 då en del av de för Sverige viktiga närmarknaderna i Europa var jämförelsevis expansiva – inte så tidigt och så hårt drabbade av den första s. k. oljekrisen – var ländereffekten positiv. Under andra hälften av 1970-talet och i ännu högre grad första hälften av 1980-talet blev däremot ländereffekten kraftigt negativ. Detta återspeglade att Sverige haft en jämförelsevis liten del av sin export inriktad på den expansiva nordamerikanska marknaden och i stället en stor del på de långsammare växande nordiska grannländerna (figur 4.3).

Man kan konstatera att den kraftigt negativa ländereffekten åren 1980–1984 till mer än hälften låg på prissidan. Detta betyder att prisutvecklingen (mätt i enhetlig valuta, t. ex. svenska kronor) på Sveriges viktiga marknader i Europa var långsammare än i t. ex. Nordamerika. Detta hänger i sin tur naturligtvis samman med att dollarkursen under den ifrågavarande perioden steg kraftigt gentemot de europeiska valutorna.

Varu- och länderkorrigerade marknadsandelar

Den kombinerade effekten av varusammansättning och länderfördelning var positiv under första hälften av 1970-talet (positiva såväl varu- som

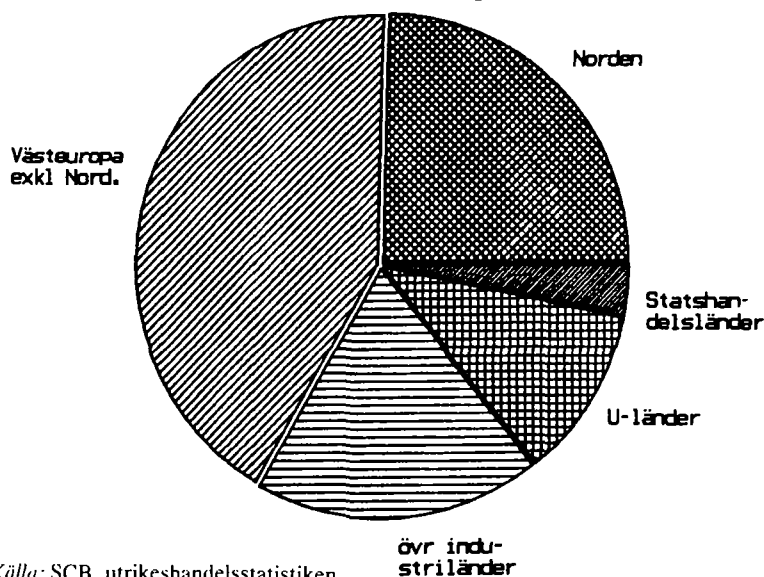
Tabell 4.3 Länderfördelningens betydelse för marknadsandelarna för Sveriges export till OECD-länderna; effekter på exporttillväxten i procent per år

	1970–84	1970–75	1975–80	1980–84	1980–85 ¹
Totalt, exkl. råolja och petroleumprodukter	–1,0	0,9	–1,7	–2,5	–1,8
därav: volym	–0,5	1,1	–1,7	–1,0	
pris	–0,5	–0,2	0,0	–1,5	
Totalt, exkl. råolja, petroleumprodukter och fartyg	–0,9	0,6	–1,1	–2,6	–1,8
därav: volym	–0,4	0,9	–1,1	–1,0	
pris	–0,5	–0,3	0,0	–1,6	
Bearbetade varor exkl. fartyg	–1,1	0,9	–1,7	–2,9	–2,0
därav: volym	–0,5	1,2	–1,6	–1,2	
pris	–0,6	–0,3	–0,1	–1,7	

¹ Se not tabell 4.2.

Anm. Se anm. tabell 4.2.

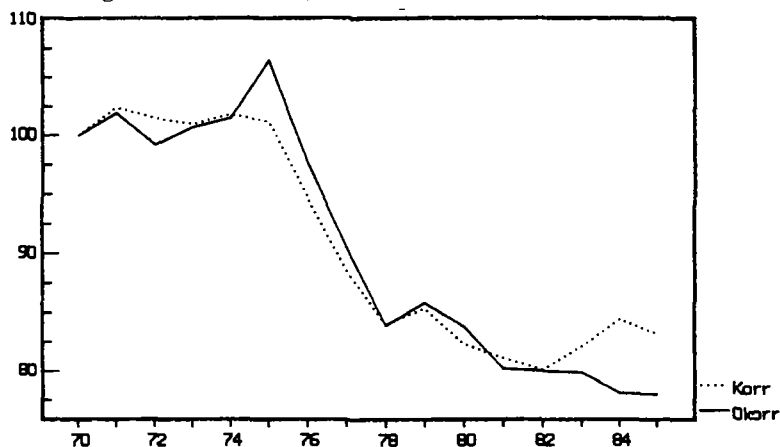
Figur 4.3 Svensk exports ländersammansättning 1985

Källa: SCB, utrikeshandelsstatistiken.

ländereffekter). Därefter har den kombinerade struktureffekten varit negativ, främst till följd av de negativa ländereffekterna. Detta betyder, om man ser till exportens marknadsandelsutveckling, att man får en mindre negativ bild av densamma under de senaste tio åren om man korregerar den för varu- och ländereffekterna. Konkurrenskraften har alltså avtagit något mindre starkt än vad okorrigerade beräkningar av exportens marknadsandelsutveckling skulle ge anledning tro. I figur 4.4 visas utvecklingen av den svenska exporten till de OECD-länder som analysen omfattar; dels i relation till deras sammanlagda import utan hänsyn till hur den svenska export-

Figur 4.4 Marknadsandelar i löpande priser för Sveriges export av varor till OECD 1970–1985, okorrigerad resp. korrigerad för varu- och ländersammansättning (index 1970 = 100)

ten är fördelad, dels efter korrigering för de kombinerade varu- och länderfördelningseffekterna. Den korrigerade marknadsandelen har som synes sedan 1975 fallit mindre än den okorrigerade. Nedgången är likafullt betydande, och det är uppenbart att den svenska exportens fördelning på länder och varugrupper är en mindre viktig faktor bakom de tio senaste årens svaga exportutveckling än förmågan att med priser och på annat sätt upprätthålla konkurrenskraften.

Betydelsen av förändringar i strukturen

De i det föregående visade beräkningarna av varu- och ländereffekter har baserats på den faktiska struktur som exporten haft under vart och ett av de enskilda åren. Förändringar i varu- och länderstrukturen har alltså successivt beaktats i beräkningarna. Som nämndes inledningsvis har det ett särskilt intresse att belysa i vilken utsträckning förändringar i exportstrukturen mot mer snabbväxande varuområden och avnämamländer bidragit till att höja exporttillväxten.

Om man gör tankeexperimentet att exportens sammansättning inte skulle ha förändrats sedan 1970 och räknar fram vilka varu- och ländereffekter som då hade uppkommit får man praktiskt taget samma tal som de som redovisas i tabellerna 4.2 och 4.3. Gör man ett omvänt experiment och antar att exporten haft 1985 års sammansättning alltsedan 1970 och beräknar varu- och ländereffekter under detta antagande blir effekterna räknat per år bara några tiondels procentenheter bättre än med 1970 års struktur. Slutsatsen är således att strukturuomvandlingen i svensk industri (som den kommer till uttryck i dessa beräkningar) gått i en positiv riktning under 1970- och 1980-talen, men att effekten av denna strukturuomvandling endast marginellt bidragit till den totala exportens tillväxt.

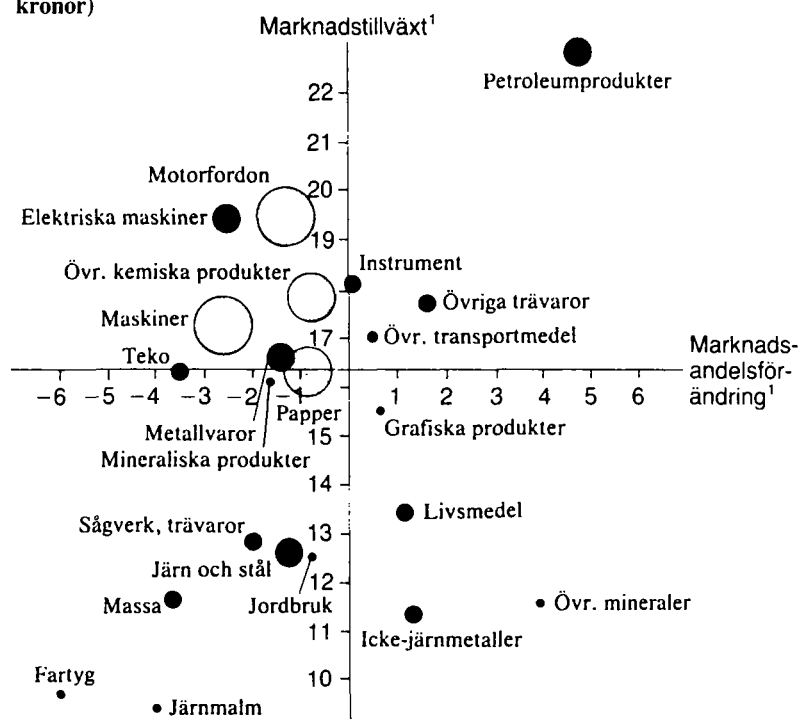
De strukturförändringar som skett har alltså inte i någon nämnvärd grad ökat exporttillväxten, *nota bene* på det speciella viset att exporten inriktats mot mer snabbväxande varugrupper och länder. Strukturförändringarna har dock på andra sätt varit både gynnsamma och nödvändiga. I själva verket hade det varit näst intill omöjligt att upprätthålla 1970 års exportstruktur. Att fortsätta exportera varor som Sverige, vid rådande kostnadsläge, inte längre hade konkurrenskraft att producera och att inte öka inslaget av sådana produkter som landet var mer konkurrenskraftigt på, hade endast varit tänkbart till priset av starkt försämrad levnadsstandard. Det är en helt annan sak att de produkter som svenskt näringsliv är mest konkurrenskraftigt på att producera inte nödvändigtvis är de som efterfrågan växer snabbast på, eller – omvänt – att Sverige mycket väl kan sakna förutsättningar att konkurrera på varuområden där världens efterfrågetillväxt är starkast.

I figur 4.5 visas sambandet mellan marknadsandelsförändring och marknadstillväxt för olika varugrupper under perioden 1970–1985. Figuren stöder inte hypotesen att den svenska konkurrenskraften är starkare på produktområden med snabb än med långsam marknadstillväxt. Om man av de skäl som angetts ovan bortser från petroleumprodukter, så utgjorde varugrupper där Sverige under perioden ifråga ökat sin andel på marknader med snabbare tillväxt än genomsnittet blott 7% av varuexporten.

Drygt hälften av exporten består av produktområden med snabbare än genomsnittlig tillväxt, men där Sverige tappat marknadsandelar. Till denna kategori hör viktiga varugrupper som maskiner och motorfordon.

Prop. 1986/87:74

Figur 4.5 Samband mellan marknadsandelsförändring och marknadsandelstillväxt för Sveriges export av varor 1970–1985 (löpande priser i svenska kronor)

¹ Genomsnittlig procentuell förändring per år

Produktgrupp	Andel i % av svensk export 1985	Produktgrupp	Andel i % av svensk export 1985
Jordbruk	8	Övr. kemiska produkter	87
Järnmalm	12	Mineraliska produkter	11
Övr. mineraler	9	Järn och stål	61
Livsmedel	20	Icke-järnmetaller	23
Teko	30	Metallvaror	56
Sågade trävaror	35	Maskiner	158
Övriga trävaror	31	Elektriska produkter	61
Massa	37	Motorfordon	155
Papper	99	Fartyg	8
Grafiska produkter	6	Övr. transportmedel	14
Petroleumprodukter	56	Instrument	23
		Totalt	1000

5.1 Inledning

I detta avsnitt ges en statistisk beskrivning av svenska företags investeringar i utlandet. Först redogörs för omfattningen av den utländska verksamheten. Framställningen koncentreras därvid till det begränsade antal koncerner (ca 20), som svarar för merparten av svensk industris engagemang i utlandet. Därefter beskrivs sambandet mellan de svenska och utländska enheterna inom de multinationella koncernerna med avseende på internexport. I ett tredje avsnitt beskrivs hur den svenska verksamheten i de multinationella koncernerna har utvecklats i jämförelse med övrig svensk industri.

5.2 Använda datakällor

Som underlag till beskrivningen har använts främst två källor:

Direktinvesteringskommitténs (DIRK) betänkande "Näringspolitiska effekter av internationella investeringar" (SOU 1983: 17) och vissa av DIRK publicerade expertrapporter utgör det huvudsakliga underlaget för framställningen om utlandsverksamheten till år 1978. Det görs ingen redogörelse av DIRK:s studier om effekterna av utlandsinvesteringar för enskilda företag eller industrier, då syftet endast är att ge en övergripande beskrivning.

För perioden 1978–1985 har statistiska centralbyrån på industridepartementets uppdrag genomfört såväl en uppdatering som en komplettering av vissa uppgifter. Detta material grundar sig främst på uppgifter från olika statistiska register, men kompletteringar har också skett genom direktkontakt med de berörda företagen.

Vid tolkningen av den följande redogörelsen bör beaktas att resultaten från de två olika datakällorna (DIRK och SCB) inte är direkt jämförbara med varandra beroende på olikheter i urval, indelningar, begrepp, materialinsamling, m. m. En ytterligare reservation bör göras för att statistiken på detta område är behäftad med osäkerhet, i synnerhet när det gäller utlandsverksamheten.

5.3 Omfattningen av den utländska verksamheten

5.3.1 Sysselsättningen

År 1965 fanns det enligt DIRK 82 svenska koncerner med producerande dotterföretag i utlandet. Dessa koncerner sysselsatte år 1965 totalt ca 170 000 anställda vid 800 egna dotterföretag i utlandet (inkl. *icke* producerande dotterbolag). Om även minoritetsägda företag inräknas, var antalet anställda ca 195 000.

I tabell 5.1 visas utvecklingen av de olika slagen av utlandsverksamhet under perioden 1960–1985. Därav framgår att den *totala sysselsättningen* vid de egna dotterbolagen ökade med ca 75 % till 301 000 anställda mellan 1965 och 1978. Inräknat minoritetsägda företag, uppgick sysselsättningen

till drygt 360 000. Antalet svenska koncerner med produktionsverksamhet utomlands steg år 1978 till 118, vilka hade sammanlagt 1700 dotterbolag i utlandet.

Enligt SCB-undersökningen, vilken omfattar ca 80 koncerner, ökade antalet anställda i dotterbolagen utomlands med 14 000, eller 4 %, under perioden 1979–1985 till 329 000. Sysselsättningen har således varit relativt stabil under perioden. De senaste två åren 1983–1985 har det skett en väsentlig ökning (ca 8 %) i sysselsättningen utomlands. Denna tendens synes även ha varit gällande år 1986. Om nu kända företagsförvärv inkluderas, torde den totala sysselsättningen utomlands vid slutet av år 1986 grovt kunna uppskattas till 370 000 anställda; dvs. mer än en fördubbling sedan år 1965.

Antalet anställda i de *producerande dotterföretagen* svarar för merparten (eller 75–85 %) av den totala sysselsättningen utomlands. Sysselsättningen i dessa företag har enligt DIRK mer än fördubblats under perioden 1960–1978, från drygt 100 000 till nästan 230 000 anställda år 1978 fördelat på totalt 570 produktionsföretag. Den största ökningen skedde under 1960-talet, medan ökningen under slutet av 1970-talet (1974–1978) varit liten. Det kan vara av intresse att notera om ökningen skett genom expansion i befintliga dotterföretag eller genom uppköp av andra företag. Mellan 1960 och 1970 skedde en viss ökning av personal i de befintliga företagen. Under 1970-talet har däremot sysselsättningen i befintliga företag minskat och den nettoökning som redovisas för de utländska tillverkningsbolagen förklaras främst av företagsuppköp men även av viss nyetablering av dotterbolag. En viktig anledning till den minskade sysselsättningen i gruppen för de befintliga företagen är att flera, tidigare svenska, dotterföretag under perioden övergått till utländsk ägo, ibland i kombination med betydande svenskt minoritetsintresse.

Det finns ingen totalundersökning för sysselsättningen i produktionsbolagen efter år 1978. De uppskattningar som SCB presenterat för ett begränsat antal multinationella koncerner (17-gruppen) tyder dock *inte* på att det

Tabell 5.1 Utvecklingen av sysselsättningen i dotterbolagen utomlands 1960–1978 resp. 1979–1985

	Antal anställda (i 1 000-tal)					Antal anställda (i 1 000-tal)			
	1960	1965	1970	1974	1978	1979	1981	1983	1985
Producerande dotterföretag	106	148	183	220	228	—	—	—	—
Försäljande dotterföretag	—	22	36	50	54	—	—	—	—
Övriga rörelse- drivande dotter- bolag	—	(1) ¹	(4) ¹	16	20	—	—	—	—
Summa Dotterföretag	—	171	222	285	301	315	326	304	329

Källa: För åren 1960–1978: Direktinvesteringskommittén. För åren 1979–1985: SCB.

¹ Uppgift saknas. Siffrorna inom parentes hänför sig till anställda i övriga rörelsedrivande dotterbolag som felaktigt klassificerats som försäljande dotterföretag år 1965.

skett några stora sysselsättningsökningar i produktionsbolagen mellan 1978–1985. De företagsförvärv som gjorts under år 1986 torde dock enligt en överslagsberäkning innebära att antalet anställda ökar till ca 270 000.

Sedan mitten av 1960-talet har sysselsättningen i svensk industri minskat med undantag av de senaste åren. De svenska multinationella företagen har samtidigt ökat sin sysselsättning i utlandet. Satt i relation till antalet anställda i svensk industri ökade antalet sysselsatta i de utländska producerande dotterbolagen från 12 % år 1960 till 26 % år 1978 (tabell 5.2). Enligt en överslagsberäkning torde motsvarande andel utlandsanställda i produktionsbolagen år 1986 ha stigit till ca 31 %.

”20-(17)-gruppen”

Ett begränsat antal företag svarar för merparten av den svenska industrins utlandsverksamhet. Enligt DIRK stod de 20 största utlandsinvesteringsskoncernerna¹ för nästan 90 % av antalet anställda i svenska tillverkande dotterbolag i utlandet. I SCB-undersökningen motsvaras 20-gruppen av 17 koncerner; antalet ”självständiga” koncerner har minskat beroende på förvärv inom gruppen och att en koncern inte längre har några utländska produktionsföretag.

Enligt DIRK har sysselsättningen i 20-gruppens utländska produktionsföretag ökat med drygt 60 000 anställda eller knappt 50 % mellan 1965 och 1978 (tabell 5.3). Enligt SCB:s uppskattning synes det ha varit en oförändrad sysselsättning mellan 1978 och 1985. En viss uppgång har skett under de senaste åren. Den tycks – enligt en grov uppskattning – ha fortsatt med

Tabell 5.2 Antal anställda i de svenska koncerndelarna i multinationella koncerner och antal anställda i produktionsbolagen utomlands i relation till totala antalet industrissysselsatta i Sverige.

	1960	1965	1970	1974	1978
Antalet anställda i de svenska koncerndelarna i de multinationella koncernerna (i 1 000-tal)	—	326	396	432	416
— i procent av totala antalet industrissysselsatta i Sverige	—	35	43	46	48
Antalet anställda i produktionsföretag utomlands i procent av totala antalet industrissysselsatta i Sverige	12	16	20	24	26

Källa: Direktinvesteringskommittén.

Anm. Ökningen av den andel av total industrissysselsättning som arbetade i de svenska koncerndelarna i multinationella koncerner beror enligt DIRK dels på att ytterligare koncerner blivit multinationella under perioden, dels på att koncernerna förvärvat företag också i Sverige.

¹ De 20 största utlandsinvesteringsskoncernerna rangordnas efter det totala antalet anställda i utlandet.

ökad styrka år 1986, då sysselsättningen i produktionsföretagen beräknas ha stigit med ca 40 000 anställda eller drygt 20 % tack vare ett fåtal stora företagsförvärv.

17-gruppens sysselsättning i Sverige i relation till det totala antalet industrisysselsatta i Sverige ökade från 23 % år 1965 till 30 % år 1978; och enligt SCB till 31 % år 1985. Den ökande andelen är inte resultatet av intern tillväxt i 17-gruppens koncerner utan beror främst på förvärv av andra svenska företag. Det är också fråga om någon överskattning av andelens storlek, emedan 17-gruppens sysselsättning i Sverige också avser verksamhet som ligger utanför tillverkningsindustrin.

SCB-materialet ger även den totala sysselsättningens fördelning mellan Sverige och utlandet. Därav framgår att 17-gruppens sysselsättning utomlands (i alla typer av dotterbolag) satt i relation till gruppens totala antal anställda har ökat från 49,5 % år 1978 till 51,4 % år 1985; år 1986 har denna andel troligen stigit ytterligare några procentenheter.

Enligt en grov uppskattning av fördelningen mellan Sverige och utlandet av 17-gruppens sysselsättning inom enbart *tillverkningsindustrin*, dvs. exkl. försäljningsbolag och annan verksamhet i koncernerna, är utlandsandelen ca 45 % år 1985; förvärven år 1986 torde ha inneburit att denna andel har närmast sig 50 %-gränsen.

Tabell 5.3 Antal anställda (i 1 000-tal) i Sverige och utomlands i de 20 största utlandsinvesterande koncernerna 1965–1978 resp. i de 17 största utlandsinvesterande koncerner 1978–1985

	1965	1970	1974	1978	1978	1983	1985	1986
20(17)-gruppens sysselsättning i Sverige	219	247	272	260	266	255	262	–
– i procent av svensk industri	23	27	29	30	30	31	31	–
17-gruppens totala sysselsättning utomlands	–	–	–	–	261	260	278	ca 320 ¹
– i procent av 17-gruppens totala sysselsättning	–	–	–	–	49,5	50,5	51,4	Troligen några procentenheter högre än år 1985
20(17)-gruppens sysselsättning i de utländska produktionsföretagen	133	158	190	197	188 ²	173	186	ca 225–230 ¹
– i procent av 17-gruppens totala sysselsättning inom produktionsföretag ³	–	–	–	–	44,9 ²	44,4	45,4	Troligen några procentenheter högre än år 1985

Källa: 1965–1978: Direktinvesteringskommittén; 1978–1985: SCB och vissa bearbetningar av SCB:s material.

1. Grov uppskattning (industridepartementet).

2. Enligt SCB är det stor osäkerhet för den angivna uppgiften år 1978.

3. 17-gruppens totala sysselsättning inom produktionsföretag = sysselsättning i tillverkningsföretag i Sverige + sysselsättning i produktionsföretag utomlands. Sysselsättningen vid tillverkningsföretag i Sverige har skattats till 85 % av koncernernas totala sysselsättning i Sverige.

Inom 17-gruppen finns koncerner med vitt skilda internationaliseringsgrader. En uppdelning av 17-gruppen på två undergrupper har genomförts: Låginternationaliserade (Låg-MNF) och höginternationaliserade (Hög-MNF) koncerner. Till *Låg-MNF* räknas koncerner i vilka andelen anställda utomlands ligger under 50 %; för att räknas till *Hög-MNF* skall denna andel överstiga 50 %.

Det fanns sju koncerner i Låg-MNF-gruppen som år 1985 sysselsatte 143 000 anställda i Sverige och 65 000 utomlands, varav drygt hälften i produktionsbolagen. Gruppen domineras storleksmässigt av ASEA, Saab-Scania och Volvo. Sysselsättningen utomlands har ökat under perioden 1978–1985, vilket medfört en ökning av utlandsandelen från 27,7 % år 1978 till 31,3 % år 1985. I Hög-MNF-gruppen ingår tio koncerner med 119 000 anställda i Sverige. Gruppen domineras storleksmässigt av Electrolux, Ericsson och SKF (SKF väger dock mindre tungt i gruppens verksamhet i enbart Sverige). I utlandet sysselsattes 212 000, varav 151 000 vid produktionsbolagen; Hög-MNF-gruppen står därmed för 65 % av den svenska industrins totala antal anställda utomlands. Utlandsandelen har ökat från 61,9 % år 1978 till ca 64 % år 1983 och 1985; år 1986 steg troligen andelen ytterligare några procentenheter.

Det är således en stor skillnad i utlandsandelen mellan de två grupperna; denna skillnad skulle bli ännu mer markerad om enbart den andel som var sysselsatt i produktionsbolagen utomlands betraktades.

Tabell 5.4 Antal anställda (i 1 000-tal) i Sverige och utomlands i Låg-MNF¹ och Hög-MNF²

	1978	1983	1985	1986
Antal anställda i Sverige				
Låg-MNF	138	143	143	–
Hög-MNF	128	111	119	–
Antal anställda utomlands				
Låg-MNF	53	60	65	Ca 10 000 i ökning
Hög-MNF	208	200	212	Betydlig ökning (ca 30 000) genom förvärv
Antal anställda i produktionsbolag				
Låg-MNF	–	32	36	Ca 10 000 i ökning
Hög-MNF	–	141	151	Betydlig ökning (ca 30 000) genom förvärv
Andel av total sysselsättning som är anställda utomlands				
Låg-MNF	27,7	29,5	31,3	–
Hög-MNF	61,9	64,2	64,1	Några procentenheter högre andel än år 1985

Källa: 1978–1985: SCB. 1986: överslagsberäkning av industridepartementet.

¹ Låg-MNF = Multinationella koncerner i vilka andelen utlandsanställda ligger under 50 % (ASEA, ASTRA, Euroc, PLM, Saab-Scania, SCA och Volvo).

² Hög-MNF = Multinationella koncerner i vilka andelen utlandsanställda ligger över 50 % (AGA, Alfa Laval, Atlas Copco, Electrolux, Ericsson, ESAB, Esselte, Sandvik, SKF och Swedish Match).

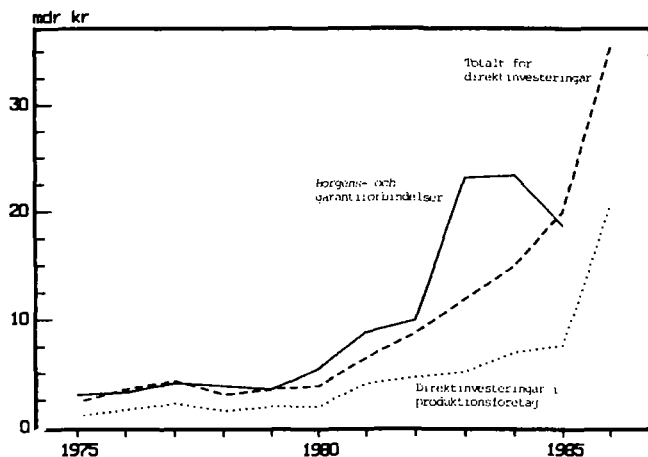
I DIRK-materialet finns inga uppgifter om investeringarna utomlands i byggnader och maskiner. Industrins utredningsinstitut gjorde dock en uppskattning med utgångspunkt i DIRK-materialet. Enligt denna uppskattning skulle investeringarna i produktionsbolagen under åren 1975–1978 motsvara ungefär 25 % av industrins investeringar i Sverige under perioden.

Riksbankens tillståndsstatisik över direktinvesteringar utomlands medger inte av olika skäl (se olika årgångar av publikationen "Industri och industripolitik") att en fullständig bild av investeringsvolymen kan redovisas. Den kan dock användas för att skatta den trendmässiga utvecklingen av utlandsinvesteringarna. Som framgår av figur 5.1 har både tillstånden till direktinvesteringar (totalt och för produktionsföretagen) och borgens- och garantiorbindelser ökat mycket starkt sedan år 1978. Om realinvesteringarna utomlands har ökat i samma takt som tillståndsbeloppet för direktinvesteringar i produktionsföretag, torde investeringsvolymen i utlandet ha motsvarat omkring 40 % av investeringarna i byggnader och maskiner i Sverige under perioden 1982–1985; dvs. en uppgång av andelen från ca 25 % under åren 1975–1978. Den mycket markanta ökningen av tillstånden för direktinvesteringar utomlands år 1986 indikerar att denna andel stigit ytterligare detta år, även om hänsyn tas till att en ökande andel av tillstånden aldrig utnyttjas för direktinvesteringar.

17-gruppen

SCB har uppskattat 17-gruppens investeringar i byggnader och maskiner i Sverige och utomlands. I tabell 5.5 har beräknats olika mått på investeringsutvecklingen 1978–1985. Den andel av 17-gruppens totala investeringar som sker i de utländska bolagen har i regel vid de olika måtten legat

Figur 5.1 Tillstånd till svenska direktinvesteringar i utlandet 1975–1986 (miljarder kronor, löpande priser)

Källa: Riksbanken.

mellan 35–45 % under perioden. Om förvärv inkluderas synes investeringsandelen minskat några procentenheter under senare delen (1982–1985) av perioden. När investeringarna i enbart produktionsföretagen sätts i relation till koncernens investeringar i dess totala verksamhet har andelen i regel pendlat mellan 30–35 %; även här kan en viss minskad andel förmärkas under slutet av perioden. Andelen för produktionsföretagen ökar till intervallet 40–45 %, när investeringarna i dessa företag relateras

Prop. 1986/87: 74

Tabell 5.5 Investeringar i byggnader och maskiner (milj. kr.) i 17-gruppen 1978–1985

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
A. Investeringar exkl förvärv i Sverige och utomlands								
Investeringar i utländska bolag	2 363	2 687	3 699	4 999	5 250	4 966	5 885	7 114
– i procent av 17-gruppens totala investeringar (i Sverige och utomlands)	37,3	39,1	39,0	41,4	43,2	40,7	38,7	37,1
B. Investeringar inkl förvärv								
Investeringar i utländska bolag	2 536	3 027	4 482	7 163	5 238	5 111	6 101	8 115
– i procent av 17-gruppens totala investeringar	37,5	41,3	43,0	45,9	42,5	41,3	37,4	37,3
Investeringar i produktionsföretag i procent av 17-gruppens totala investeringar	30,7	35,2	33,4	31,5	23,9	30,1	27,9	28,6
C. Investeringar exkl förvärv i Sverige men inkl förvärv utomlands								
Investeringar i utländska bolag i procent av totala investeringar	39,0	42,0	43,6	50,3	43,1	41,4	39,6	40,2
Investeringar i produktionsföretag i procent av totala investeringar	32,0	35,8	33,9	34,5	24,3	30,1	29,6	30,8
D. Investeringar i produktionsföretag utomlands								
– i procent av 17-gruppens skattade totala investeringar i produktionsverksamhet (grov uppskattning)	41,2	45,1	44,5	48,1	36,3	40,6	39,5	40,7

Källa: SCB och vissa bearbetningar av SCB:s material (industridepartementet).

Anm.: Uppgifterna rörande investeringarna i byggnader och maskiner har hämtats från årsredovisningen för koncernen och en enkät för de utländska bolagen. Först har investeringarna i de utländska bolagen beräknats. Därefter har investeringarna i Sverige residualberäknats (uppgifter för koncernen minus investeringarna i de utländska bolagen). Förvärv avser restvärde på tillgångar som erhållits vid företagsförvärv och som hämtats från enkät och årsredovisningar. Residualmetoden innebär således i detta fall att investeringarna i Sverige också omfattar verksamhet utanför tillverkningsindustrin. I rad D i ovanstående tabell har investeringarna i produktionsföretagen utomlands satts i relation till den uppskattade totala investeringen i alla produktionsföretag. I denna ingår de uppskattade investeringarna i produktionsföretagen i Sverige; för att göra denna uppskattning har förutsatts samma relation i Sverige mellan totala investeringar och investeringar i produktionsföretagen som i den utländska verksamheten.

till koncernens investeringar enbart inom industrin. Denna andel har också minskat under senare hälften av perioden. Förvärven utomlands år 1986 torde medföra en betydligt högre utlandsandel detta år.

Den noterade nedgången i investeringsandelen utomlands vid flera av måtten torde till viss del bero på den inverkan som uppkommer vid förvärv; betydande förvärv eller försäljningar kan t. ex. förrycka jämförelser över tiden. Om vi ser enbart till investeringarna exkl. förvärv, framkommer att utlandsandelen varit relativt stabil över perioden 1978–1985; den genomsnittliga andelen (ca 39%) för förra (1978–1981) och senare (1982–1985) delen av perioden ligger på samma nivå.

En viss uppfattning av förvärvens betydelse kan fås genom statistiken över 17-gruppens nettoköp av svenska och *utländska aktier*, åren 1978–1984. Nettoköpen har haft en större omfattning (tabell 5.6) under den senare delen (1981–1984) av perioden; nettoköpen av utländska aktier var under dessa år t. ex. fyra gånger större än under den förra (1978–1980) delen av perioden. De utländska nettoköpen var i sin tur betydligt större än nettoköpen av svenska aktier. De stora utländska nettoköpen åren 1981–1984 borde rimligen medföra en ökande andel för investeringar utomlands under samma period, när investeringarna också inkluderar förvärvade företag. En orsak till att detta inte inträffat kan vara att nettoköpen av utländska aktier till avsevärd del avsett forskningsföretag eller företag inom energisektorn, i vilka anläggningstillgångarna i byggnader och maskiner kan vara av relativt liten omfattning i jämförelse med ett tillverkningsföretag och i förhållande till köpeskillningens storlek.

Uppgifter om de *materiella anläggningstillgångarna* ger en något annan bild än den ovan beskrivna utvecklingen över investeringar. De utländska dotterbolagens andel av 17-gruppens totala tillgångar har ökat från 39,7 % år 1978 till 46,3 % år 1983; andelen har därefter legat kvar på denna nivå till år 1985. Den genomsnittliga andelen för den senare delen av perioden ligger ca 5 procentenheter över motsvarande andel för periodens förra del (1978–1981). Det är osäkert hur uppgifterna för den senare delen av perioden påverkas av förändrade värderingsregler för tillgångarna i de utländska bolagen. Om vi ser till produktionsbolagen har deras andel av de

Tabell 5.6 17-gruppens nettoköp av svenska och utländska aktier (milj. kr.) 1978–1984

	1978–1980		1981–1984	
	Utländska aktier	Svenska aktier	Utländska aktier	Svenska aktier
Låg MNF	1 015	1 646	3 933	3 772
Hög MNF	1 503	–1 424	7 545	932
Totalt 17-gruppen	2 528	178	11 478	4 704

Källa: SCB.

Anm. Köpen av utländska aktier underskattas troligen, så endast de svenska bolagens aktieköp omfattas; dvs de utländska dotterbolagens egna aktieköp ingår således inte.

totala tillgångarna ökat från 31,7 % år 1978 till ca 36 % år 1983 och 1985. När tillgångarna i produktionsbolagen relateras till 17-gruppens uppskattade totala tillgångar endast inom produktionsverksamhet uppgår andelen till 39,7 % år 1978 för att stiga till 45,5 % år 1983 och 1985. De här givna uppgifterna tyder således på en viss förskjutning av det totala realkapitalet mot utlandet.

5.3.3 Forsknings- och utvecklingsverksamhet

För forsknings- och utvecklingsverksamheten finns endast uppgifter tillgängliga t. o. m. år 1978.

De svenska multinationella företagen svarade år 1978 för större delen – 70 % – av industrins forsknings- och utvecklingsaktiviteter. De svenska dotterbolagen utomlands stod år 1978 för endast 14 % av de multinationella företagens totala FoU-verksamhet. Denna andel har varit oförändrad sedan 1970, medan den mellan åren 1965 och 1970 ökade från 9 %. En bidragande orsak till stagnationen i tillväxten av den utländska FoU-verksamheten under 1970-talet är att flera FoU-intensiva dotterbolag utomlands avyttrades under denna tid. Antalet koncerner som bedrev FoU-verksamhet i utlandet ökade dock från 14 år 1965 till 43 år 1978. Det finns stora variationer i omfattningen utomlands mellan olika företag. I maskinindustrin, den kemiska industrin och elektroindustrin var FoU-arbetet i utlandet betydande; i t. ex. maskinindustrin var denna andel 36 % år 1978. De största svenska multinationella koncernernas FoU-andel utomlands var enligt DIRK 14 %, men i några fall hade väsentliga delar av FoU-aktiviteterna förlagts utomlands. De 10 företag som hade mer än hälften av sina anställda utomlands under år 1975 hade ca 30 % av sin FoU-verksamhet i utlandet.

FoU-intensiteten i de svenska koncerndelarna av de multinationella koncernerna höjdes mer än för koncernerna som helhet mellan åren 1965 och 1978.

5.4 Internexportens betydelse

År 1978 svarade alla svenska multinationella företag för 58 % av den totala svenska exporten. "20-gruppen" stod för 36 % av den totala exporten, varav internexporten till dotterbolagen utomlands (inkl. *icke* producerande) utgjorde hälften.

Den totala internexporten från Sverige till de tillverkande bolagen är mycket blygsam i relation till industrins utlandsförsäljning (dvs. total svensk export plus utlandsproduktion). År 1978 var denna andel 6 %, varav dock enbart hälften är insatsvaror till produktion. En mindre del (3 % år 1978) av svenska företags utlandsproduktion exporteras till Sverige. Inom t. ex. den höginternationaliserade maskinindustrin är dotterbolagens export till Sverige större än moderbolagets export av insatsvaror till dem. De utlandsproducerande dotterbolagen exporterade år 1978 till tredjelandsmarknader ca en fjärdedel av omsättningen, vilket utgjorde en fördubbling sedan år 1978.

Utlandsproduktionen ökade sin andel av den totala utlandsförsäljningen mellan åren 1965 och 1978 från 27 till 34 %. Denna ökning är dock nästan helt och hållet hänförlig till perioden 1974–1978. Denna tendens blir ännu mer uttalad när man studerar utlandsproduktionens andel av de svenska multinationella företagens totala utlandsförsäljning. För hela gruppen multinationella företag ökade sålunda andelen från 42 till 52 % mellan åren 1970 och 1978. För de svenska multinationella företagen var således deras utlandsproduktion av större omfattning än deras export från Sverige vid försäljningen till de utländska marknaderna.

''17-gruppen''

SCB-materialet möjliggör en ungefärlig jämförelse mellan hög- och lågin-ternationaliserade koncerner med avseende på exportens och internexportens betydelse.

Det kan därvid först konstateras att 17-gruppen sammanlagt svarar för 38 % av Sveriges *totala export* (tabell 5.7), dvs. något högre än motsvarande andel (36 %) för 20-gruppen år 1978. Ser man enbart till Låg-MNF står dessa för 23 % av Sveriges export, medan andelen för Hög-MNF utgör 15 %. Låg-MNF:s dominans i 17-gruppen har förstärkts sedan år 1978 på grund av den goda exportutvecklingen för bl. a. bilindustriföretagen i denna företagsgrupp (avsnitt 5.5). Omkring 60 % av 17-gruppens export är internleveranser till dotterbolag utomlands. Huvuddelen (ca två tredjedelar) av *internexporten* består i sin tur av leveranser till *försäljande dotterföretag*.

Den resterande tredjedelen av internexporten, som går till *produktionsbolagen utomlands*, utgörs för hela 17-gruppen till hälften vardera av färdigvaror till återförsäljning och insatsvaror för vidare bearbetning eller reservdelar. De två olika undergrupperna avviker markant från detta genomsnitt i sammansättningen av internexporten. Hög-MNF har knappast

Tabell 5.7 17-gruppens export och internexport år 1985 i relation till Sveriges totala export och till produktionsbolagens omsättning

17-Gruppens, hög-MNF:s resp. låg-MNF:s									
	Export i % av Sveriges totala export	Intern-export i % av Sveriges totala export	Intern export i % av resp. gruppss totala	Internexport till produktionsbolagen i % av resp. gruppss totala export		Internexport till produktionsbolagen i % av deras omsättning		Utländska produktionsbolags export till Sverige i % av Sveriges totala export	Exporten av insatsvaror till produktionsbolagen i % av Sveriges totala export
				total intern export	varav insats varor	total intern export	varav insats varor		
Totalt									
17-gruppen	38	22,5	59	19	10	15	8	1	4
Hög-MNF	15	8	56	19	1	9	0,5	1	0
Låg-MNF	23	14	61	19	16	25	21	0	4

Källa: Bearbetning av SCB:s material.

några insatsvaror i sin internexport till produktionsbolagen. Denna export består nästan helt och hållet av färdigvaror. Låg-MNF befinner sig i en motsatt situation; en mycket stor del (ca 85 %) av Låg-MNF:s internleveranser till produktionsbolagen är insatsvaror. Däremot är leveranserna av färdigvaror ytterst blygsamma i omfattning. Dessa förhållanden resulterar också i stora skillnader i insatsvaruexportens betydelse för de olika gruppernas totalexport. Dessa internleveranser utgör 1 % av den totala exporten för Hög-MNF och 16 % för Låg-MNF.

I huvudsak samma mönster återkommer när internexporten sätts i relation till omsättningen vid de utländska produktionsbolagen. För 17-gruppens totala internexport är denna andel 15 %. Delas gruppen upp så visar det sig att de totala internleveranserna i förhållande till produktionsbolagens omsättning uppgår till 9 % i hög-MNF och till 25 % i Låg-MNF. Det finns även uppgifter om exporten av enbart insatsvaror, mätt som andel av produktionsbolagens omsättning. Denna andel är närmast försumbar för Hög-MNF, men uppgår till 21 % för Låg-MNF.

Exporten från produktionsbolagen utomlands till Sverige är av mycket liten omfattning (1 %) mätt i relation till Sveriges totala export. Detta gäller även 17-gruppens insatsvaruexport från Sverige till produktionsbolagen. Denna uppgår till endast 4 % av Sveriges totala export; för Hög-MNF är denna andel t. o. m. noll. Exporten av insatsvaror från Sverige till de utländska produktionsbolagen är för Hög-MNF mindre än deras export till Sverige.

5.5 Utvecklingen i Sverige: En jämförelse mellan multinationella företag och övrig svensk industri

SCB har undersökt utvecklingen i några variabler för olika företagsgrupper. Syftet har därvid varit att belysa gruppernas utveckling i Sverige korrigerad för företagsköp och avyttringar. Man mäter således utvecklingen för samma företag, s. k. makaföretag, över hela perioden. I de följande avsnitten presenteras utvecklingen för följande företagsgrupper:

1. Låg-MNF: De två personbilstillverkarna svarar som tidigare nämnts för en mycket stor andel av gruppens verksamhet.
2. Hög-MNF.
3. Nationella företag: Svenskägda företag som i princip inte har någon produktion i utlandet.
4. Totalt för hela tillverkningsindustrin resp. verkstadsindustrin. I uppgifterna om den totala utvecklingen ingår även företag som inte ingår i ovan angivna företagsgrupper.

SCB-materialet omfattar makaföretagens utveckling 1978–1985 (för år 1985 är värdet skattat). Jämförelsen mellan de olika grupperna påverkas även av skillnader i andra faktorer, t. ex. bransch- och storleksfördelning. De stora multinationella företagen har t. ex. en koncentration till verkstadsindustrin. Gruppernas utveckling i både tillverknings- och verkstadsindustrierna har därför undersökts. Unika företagsförhållanden kan vidare i vissa fall få en relativt stark påverkan på utvecklingen (t. ex. Volvo och Saab-Scania i gruppen Låg-MNF inom verkstadsindustrin). Det tycks dock som om flertalet av företagen i både Hög-MNF och Låg-MNF har

haft en relativt likartad utveckling inom resp. grupp. Det bör betonas att skillnaderna mellan gruppernas utveckling kan förklaras av andra faktorer än skillnader i internationaliseringsgrad. De statistiska skillnaderna mellan företagsgruppernas utveckling kan således inte utan vidare användas för slutsatser för vad som skulle ha hänt om utlandsproduktionen hade haft en annan omfattning.

5.5.1 Sysselsättningen

Hög-MNF har haft den svagaste sysselsättningsutvecklingen av företagsgrupperna under perioden; antalet sysselsatta har minskat med ca 11 % 1978–1984, varav i stort sett hela minskningen faller på 1980-talet (tabell 5.8). År 1985 har sysselsättningen ökat endast marginellt. Låg-MNF har i jämförelse med hela tillverknings- eller verkstadsindustrin och övriga företagsgrupper i stället haft den största ökningen i antalet anställda. Sysselsättningen steg med ca 5 % (8 % i verkstadsindustrin) 1978–1984 med huvuddelen av ökningen under 1980-talet; år 1985 var ökningen så pass stor som nästan 5 %.

Tabell 5.8 Sysselsättningsutvecklingen för olika företagsgrupper 1978–1984 och 1984–1985 inom tillverkningsindustrin, exkl. stålindustrin och varv resp. verkstadsindustrin, exkl. varv

	1978–1980 Förändring i %	1980–1984 Förändring i %	1978–1984 Förändring i %	1984–1985 Identiska företag Förändring i %
Hög MNF	–0,1 (0,0)	–10,9 (–10,1)	–11,1 (–10,1)	0,7 (0,7)
Låg MNF	1,4 (2,2)	3,3 (6,1)	4,8 (8,4)	4,8 (4,8)
Nationella företag	1,7 (1,7)	–8,4 (–7,9)	–6,8 (–6,4)	–0,5 (1,3)
Totalt	0,7 (1,1)	–6,3 (–3,3)	–5,7 (–2,3)	1,1 (2,8)

Källa: SCB.

Anm. Utvecklingen mellan år 1984 och 1985 har skattats med hjälp av s. k. identiska företag; dvs. företag som är jämförbara mellan dessa år.

5.5.2 Utvecklingen av förädlingsvärdet

Förändringen av förädlingsvärdet (tabell 5.9) för de olika företagsgrupperna ger samma mönster som för sysselsättningen. Hög-MNF har lägst ökningstakt (69 %) 1978–1984. Låg-MNF har en nästan dubbelt så stor ökning (133 %). De nationella företagens utveckling är något starkare (83 %) än för Hög-MNF. Denna rangordning mellan de olika företagsgrupperna är i huvudsak intakt över hela tidsperioden. Utvecklingen efter devalveringen år 1982 kan vara av särskilt intresse att nämna. Under perioden 1982–1984 hade Låg-MNF en tre gånger så hög ökningstakt än Hög-MNF (40 resp. 12 %), medan förändringen för nationella företag är dubbelt så hög jämfört med Hög-MNF. I själva verket har förädlingsvärdet för Hög-MNF reellt minskat under denna period. Det bör noteras att förädlingsvärdets utveckling påverkas av olikheter i lönsamhetsutveckling.

Tabell 5.9 Procentuell förändring av förädlingsvärdet 1978–1984 och 1984–1985 i tillverkningsindustrin, exkl. stålindustrin och varv

Prop. 1986/87: 74

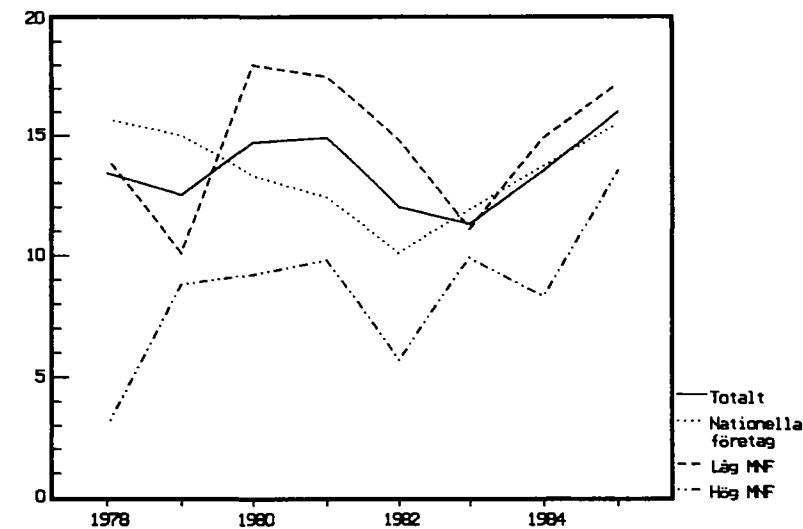
	1978–1984 Förändring i %	1978–1980 Förändring i %	1980–1984 Förändring i %	1982–1984 Förändring i %	1984–1985 Förändring i % (identiska) företag)
Hög MNF	69	28	32	12	2
Låg MNF	133	33	88	40	8
Nationella företag	83	25	46	27	2
Totalt	98	28	54	30	3

Källa: SCB.
Anm. Utvecklingen mellan år 1984 och 1985 har skattats med hjälp av identiska företag.

5.5.3 Investeringsutvecklingen

Ett mått på investeringsbeteendet är nettoinvesteringskvoten (dvs. nettoinvesteringar/förädlingsvärde). Av figur 5.2 framgår att kvoten för Hög-MNF under hela perioden underskred kvoten för hela tillverkningsindustrin och kvoten för både nationella företag och Låg-MNF. Kvoten har utvecklats ungefär enligt samma cykliska mönster i alla företagsgrupperna med undantag för nationella företag i början av perioden. Investeringskvoten ökade starkt i alla grupperna fr. o. m. 1982 eller 1983; i synnerhet var detta fallet för Hög-MNF mellan 1984 och 1985. Uppgifterna för år 1985 är dock osäkra.

Figur 5.2 Utvecklingen av nettoinvesteringskvoten (i %) 1978–1984 och 1984–1985 i tillverkningsindustrin, exkl. stålindustri och varv

Källa: SCB.
Anm. Nettoinvesteringskvot = nettoinvesteringar dividerat med förädlingsvärdet. För år 1985 är kvoten skattad med hjälp av identiska företag.

Det bör även uppmärksammas att det valda kvotmättet påverkas av förädlingsvärdets utveckling; en relativt måttlig investeringsökning kan ge ett kraftigt utslag i det använda kvotmättet, om förädlingsvärdet har förändrats svagt.

För att få en mer precis uppfattning av investeringskvoten för olika företagsgrupper och delperioder har beräknats den genomsnittliga kvoten för år 1978–1980, 1980–1984 och 1985 (skattat värde). Kvoten för Låg-MNF och hela tillverkningsindustrin var stabil över perioderna med viss uppgång för år 1985 och låg i regel högst bland företagsgrupperna (se tabell 5.10). Hög-MNF hade det lägsta kvotvärdet av grupperna, men detta har haft en viss uppgång under 1980 talet, framför allt år 1985.

Verkstadsföretagen är starkt representerade i Hög-MNF-gruppen. Verkstadsindustrin har i regel lägre investeringskvot än hela tillverkningsindustrin. Det är därför möjligt att de ovan redovisade skillnaderna i kvotvärde mellan grupperna är ett uttryck för gruppernas olika branschriktning. I tabell 5.10 har därför gjorts en jämförelse enbart inom verkstadsindustrin. Därav framgår att Hög-MNF har en lägre investeringskvot än hela verkstadsindustrin (med undantag för år 1985), men en lika stor eller större kvot än nationella företag under 1980-talet. Låg-MNF har den högsta kvoten och betydligt högre än för Hög-MNF. Det bör dock noteras att skillnaderna mellan grupperna i kvotvärde blir betydligt mindre i verkstadsindustrin än inom hela tillverkningsindustrin. Det är möjligt att återstående skillnader i nettoinvesteringskvot till stor del kan förklaras utifrån olikheter i kapitalintensitet för de företag som ingår i de olika grupperna.

I det här använda datamaterialet från SCB:s finansstatistik finns inga uppgifter om realinvesteringarna utomlands. Det finns dock vissa uppgifter om företags nettoköp av både utländska och svenska aktier. För att få viss jämförbarhet med den tidigare redovisade nettoinvesteringskvoten har dessa aktieköp relaterats till förädlingsvärdet för resp. år. Det visar sig då att Hög-MNF i tillverkningsindustrin under perioden 1981–1984 har en högre investeringskvot för utländska aktieköp (11,5 %) än för investeringar

Tabell 5.10 Utvecklingen av nettoinvesteringskvoten 1978–1980, 1981–1984 resp. 1984–1985 i tillverkningsindustrin, exkl. stålindustrin och varv, resp. verkstadsindustrin, exkl. varv.

	Tillverkningsindustrin Nettoinvesteringskvoten för perioderna (i %)			Verkstadsindustrin Nettoinvesteringskvoten för perioderna (i %)		
	1978–1980	1981–1984	1985	1978–1980	1981–1984	1985
Hög MNF	7,3	8,4	13,5	8,4	8,4	13,4
Låg MNF	14,1	14,3	17,2	11,8	12,6	14,5
Nationella föret	14,6	12,1	15,5	9,7	8,3	9,7
Totalt	13,6	12,9	16,0	10,7	10,6	13,0

Källa: SCB.

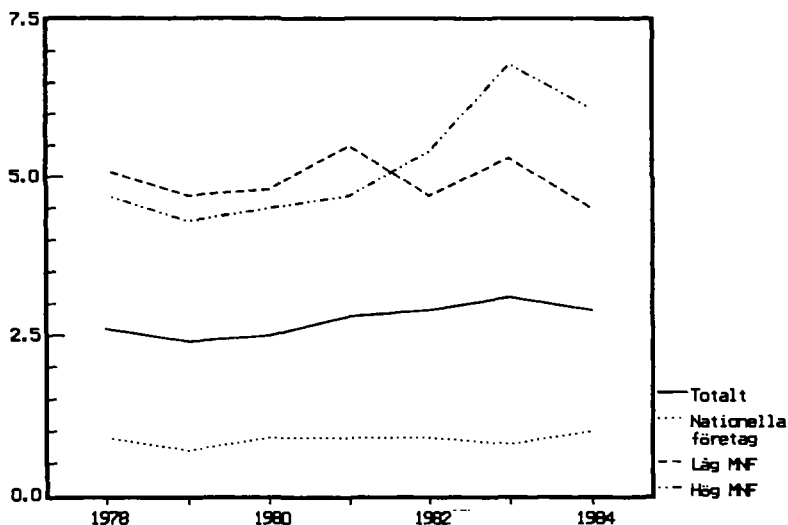
Anm. Nettoinvesteringskvot = nettoinvesteringar dividerat med förädlingsvärde. För år 1985 är kvoten skattad med hjälp av identiska företag.

i byggnader och maskiner (7,5%). I Sverige har Hög-MNF under samma period desinvesterat i svenska aktier, dvs. man har sålt mer aktier i svenska företag än man köpt. För Låg-MNF och totalt för tillverkningsindustrin är förhållandet det omvända: Investeringskvoten för köp av utländska aktier ligger under de angivna åren betydligt lägre än nettoinvesteringskvoten för reala anläggningstillgångar (4,0 resp. 14,3% för Låg-MNF). Kvoten för köp av svenska aktier ligger på ungefär samma nivå som för de utländska aktieköpen. Hög-MNF avviker således markant gentemot övrig industri genom sin starka inriktning på utländska aktieköp (dvs. främst förvärv eller nyetablering av dotterbolag utomlands).

5.5.4 Forskning och utveckling

Enligt tillgängliga uppgifter om löner för FoU-arbete har FoU-intensiteten ökat något under perioden 1978–1984 i hela tillverkningsindustrin (figur 5.3). Låg-MNF och Hög-MNF har en mycket högre genomsnittlig FoU-Intensitet (5–6%) jämfört med t. ex. hela tillverkningsindustrin (2,5–3%). För Hög-MNF har FoU-intensiteten ökat under slutet av perioden. Detta är dock snarast effekten av en svag utveckling av förädlingsvärdet under denna period. Låg-MNF och nationella företag har legat kvar på ungefär samma nivå under perioden.

Figur 5.3 Utvecklingen av FoU-intensiteten (i %) 1978–1984 i tillverkningsindustrin, exkl. stålindustrin och varv

Källa: SCB.

Anm. FoU-intensitet = lönekostnader för forskning och utveckling dividerat med förädlingsvärde

5.5.5 Exporten

Hög-MNF har – med undantag för år 1985 (skattat värde) – haft den lägsta ökningstakten under hela perioden och olika delperioder; exporten

har ökat endast hälften så mycket som exportvärdet för Låg-MNF. Hela tillverkningsindustrin och nationella företag har under 1980-talet (med undantag för 1985) haft en betydligt starkare ökningstakt än Hög-MNF. Under tiden efter devalveringen (1982–1984) utvecklades således expor-

Prop. 1986/87: 74

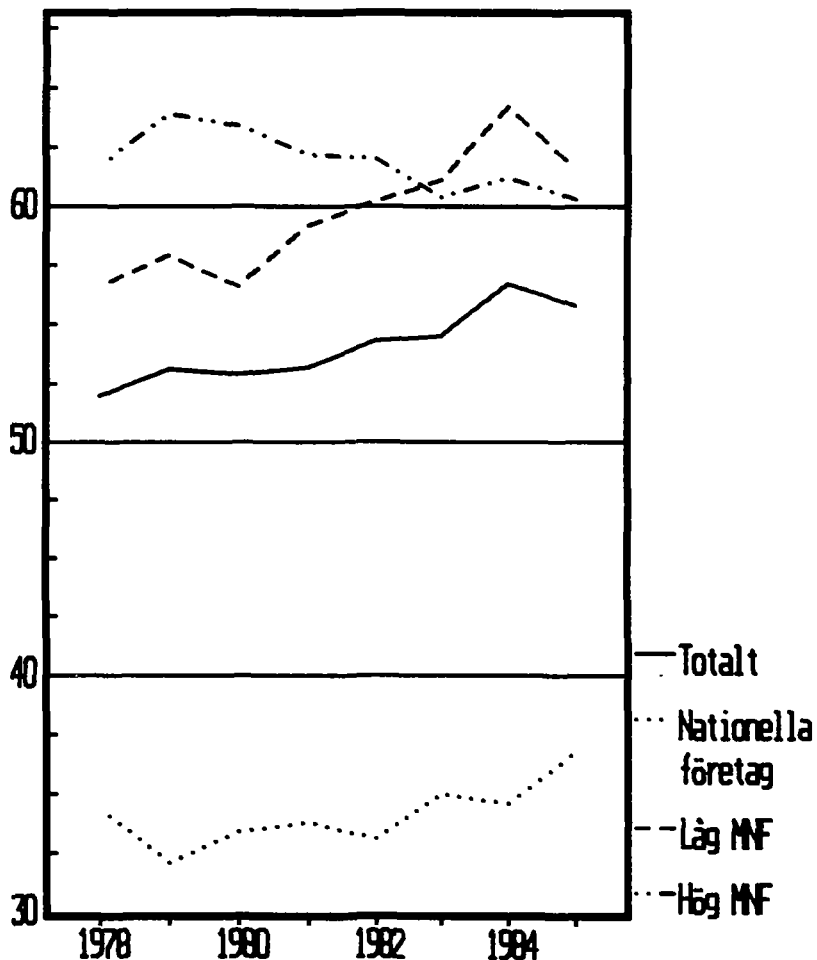
Tabell 5.11 Procentuell förändring av exportvärdet 1978–1984 och 1984–1985 i tillverkningsindustrin, exkl. stålindustrin och varv

	1978–1984 Förändring i %	1980–1984 Förändring i %	1982–1984 Förändring i %	1984–1985 Förändring i % (identiska företag)
Hög MNF	113	52	28	8
Låg MNF	198	125	54	5
Nationella företag	127	78	41	6
Totalt	154	86	44	7

Källa: SCB.

Anm. Utvecklingen 1984–1985 har skattats med hjälp av identiska företag.

Figur 5.4 Utvecklingen av exportandelen (i %) i verkstadsindustrin exkl. varv 1978–1984 och 1984–1985

Källa: SCB.

Anm. Exportandelen = exportvärdet dividerat med omsättningen. Utvecklingen 1984–1985 har skattats med hjälp av identiska företag.

ten med 28 % för Hög-MNF jämfört med 41 % för nationella företag och 44 % för hela tillverkningsindustrin. Prop. 1986/87: 74

Exportandelen (export/omsättning) har utvecklats olika för företag inom verkstadsindustrin. Den låga ökningen av exportvärdet för Hög-MNF har resulterat i att exportandelen för denna grupp har sjunkit några procentenheter under 1980-talet (figur 5.4); från att tidigare haft den största exportandelen (ca 64 %) är denna nu lägre än för Låg-MNF. Exportandelen för Låg-MNF har nämligen ökat mycket starkt under 1980-talet. Även nationella företag och hela tillverkningsindustrin har haft en utveckling som resulterat i ökande exportandelar.

Ägandet i det svenska näringslivet kartläggs för närvarande av den s. k. ägarutredningen (I 1985: 04). Enligt preliminära uppgifter från utredningen har ägarstrukturen i näringslivet genomgått stora förändringar under senare år. I avvaktan på utredningens slutbetänkande redovisas här i korthet utvecklingen vad beträffar institutionaliseringen, ägarkoncentrationen samt det ömsesidiga ägandet.

Institutionalisering av ägandet

Det enskilda ägandets andel av det totala aktieägandet har minskat under 1970- och 1980-talen. Försäkringsbolag, pensionsfonder, investmentbolag och rörelsedrivande bolag har ökat sina ägarandelar.

Den utveckling fram t. o. m. år 1983 som Studieförbundet Näringsliv-Samhälle (SNS) beskrivit i boken *Institutioner som aktieägare* (SNS 1985) bekräftas av fortsatta studier inom området. I industridepartementets årsrapport *Industri och industripolitik 1985* görs en förnyad bedömning av ägarstrukturförändringarna. Under år 1984 har andelsförändringarna för de olika kategorierna av institutionella aktieägare varit relativt små. Den ovanligt stora volymen nyintroduktioner under år 1983 och år 1984 kan ha brutit den tidigare minskningen av andelen för de privata hushållen genom att nyintroduktioner tecknats av privatpersoner. Dessa kan å andra sidan i betydande omfattning ha sålts vidare till andra placerare. Utvecklingen efter år 1984 finns inte kartlagd. Mycket tyder dock på att ägarandelarna varit förhållandevis konstanta sedan år 1983. Den brutna kursuppgången på börsen kan möjligen ha stimulerat hushållen till aktieförsäljning.

Utländska placerare har visat ett ökat intresse för svenska aktier under 1980-talet. Under 1986 tycks dock utländska placerare ha nettosålt aktier för uppskattningsvis ett par miljarder kronor vilket i så fall minskat deras andel av aktieägandet i svenska börsföretag. En ökad andel av nyemissionerna på börsen är riktade till i förväg utsedda köpare. Det finns i dagsläget inga säkra uppgifter om fördelningen av emissionerna på institutioner resp. hushåll (t. ex. anställda). Det är därför inte möjligt att bedöma hur ägarstrukturen har påverkats av det ökade användandet av riktade emissioner.

Tabell 6.1 Ägarkategoriernas procentuella andelar av börsvärdet 1975–1983

	1975	1979	1981	1982	1983
Rörelsedrivande bolag	¹	5	7	8	9
Investmentbolag	13	14	16	16	16
Försäkringsföretag	11	13	14	14	14
Fjärde AP-fonden		2	2	3	3
Aktiefonder	25	2	3	5	5
Stiftelser, pensionsfonder etc.	25	24	24	24	24
Utländska ägare	4	4	4	5	7
Svenska hushåll	47	36	30	25	22
	100	100	100	100	100

Källa: SNS 1985.

¹ Uppgift saknas.

Tabell 6.2 Största aktiepostens genomsnittliga andel av röstetal och aktiekapital i aktiemarknadsbolag år 1985 (268 företag)

Prop. 1986/87: 74

Kurslista	Andel av röstetal %	Andel av aktiekapital %
A I-listan	41	33
A II-listan	55	46
Väntelistan	63	46
OTC-listan	59	46
Inofficiella listan	52	42
Samtliga	50	40

Källa: Ägarutredningen

Ägarkoncentration

Flertalet aktiemarknadsföretag (268 företag på A I-, A II-, vänte- och OTC-listorna samt den inofficiella listan) domineras av en eller ett fåtal ägare. I genomsnitt har den största ägaren 50 % av röstetalet i dessa företag (tabell 6.2).

Ägarna kan sammanföras i olika grupper eller sfärer. Fyra sådana ägarsfärer dominerar svenskt näringsliv.

Wallenberg, Industrivärden/SHB, Skanska och Volvo har styrelsrepresentation och är största ägare i företag, som svarar för närmare två tredjedelar av sysselsättningen i aktiemarknadsföretagen (inkl. sysselsättningen i Volvo). Ett fåtal stora ägargrupper har således möjlighet att utöva ett betydande inflytande i stora delar av det svenska näringslivet.

En hög ägarkoncentration är dock inte någon ny företeelse i den svenska ekonomin. Under 1960-talet arbetade den s. k. koncentrationsutredningen med kartläggning av ägarkoncentrationen i näringslivet (SOU 1986: 7). Utredningen identifierade 17 betydelsefulla ägargrupper år 1963. I en senare utredning från statens industriverk (SIND 1980: 5) identifierades 32 sådana grupper. En del av ökningen i antalet ägargrupper är emellertid en följd av att industriverket utnyttjat ett annat urval där även kooperativa och fackligt ägda företag ingick.

De 32 grupperna hade år 1979 aktieinnehav¹ som översteg 5 % i företag med tillsammans 813 000 anställda i Sverige. De hade intressen i nästan alla företag med mer än 500 anställda och berörde därmed 97 % av de totalt 841 000 anställda i storföretagen.

Beaktas endast starkare intressen – aktieinnehav förenat med styrelsepost eller med majoritet på bolagsstämman – hade de 32 ägargrupperna sådana intressen i företag med 718 000 anställda. – Detta motsvarade 85 % av de anställda inom storföretagen.

¹ Aktieinnehaven beräknades genom en summering av familjemedlemmarnas innehav, familjeanknutna stiftelsers innehav liksom till familjen närstående investmentbolags innehav.

Tabell 6.3 Stora ägargrupper åren 1963 och 1979

Prop. 1986/87: 74

Ägargrupper år 1963	Nyttillkomna ägargrupper år 1979
Asken	Ahlsell-Euroc-Cementgiuteriet
Bergengren	AP-fonden
Bonnier	Beijerinvest
Broström	Cardo
Custos	Företagsfinans
Dunker	ICA
Edstrand	Konsumentkooperationen
Ericsson	Lantbrukskooperationen
Industrivärden-Handelsbanken	LO-arbetarrörelsen
Ax: son Johnson	Persson
Kempe	Philipson
Kinnevik	Praktikergruppen
Kockum	Salén
Söderberg	Säfveån
Wallenberg	Sörensen
Wehtje	
Ahlén	

Källor: SOU 1968: 7 och SIND 1980: 5.

De största ägargrupperna år 1979 var Wallenberg-gruppen och Industrivärden/SHB. Övriga ägargrupper berörde inte på långt när lika många anställda. Närmast kom Konsumentkooperationen, AP-fonden och Lantbrukskooperationen, följda av Custos, Ax: son Johnson och LO.

Betydande förändringar kunde, enligt utredningen, konstateras för de 17 ägargrupper som identifierats år 1963. De anställda i samtliga företag som berördes av dessa gruppers aktieinnehav hade ökat från 445 000 till 480 000 anställda eller med 8 %. Det motsvarade i stort sysselsättningsökningen inom storföretagen under samma period (9 %), men översteg tillväxten i den privata sektorn (4 %). I de företag där grupperna också hade en styrelsepost eller majoritet på bolagsstämman hade sysselsättningen emellertid ökat i mindre omfattning (4 %). Detta berodde, enligt utredningen, bl. a. på att vissa ägargrupper omfördelat sina innehav till fler mindre poster i ett större antal företag. För några familjer hade huvudverksamheten också kraftigt reducerats.

Under de senaste decennierna har fortsatta förskjutningar mellan olika ägarblock noterats. Inflytandet för stora ägare som familjerna Broström och Wehtje har reducerats väsentligt och nya ägare som Penser, Wall och Lundberg har stärkt sin ställning. På den senaste tiden har mycket snabba ägarförändringar ägt rum i flera företag på börsen. Sammanfattningsvis kan konstateras att ägarkoncentrationen är fortsatt hög i svenskt näringsliv men att ett definitivt underlag f. n. saknas för att bedöma om en ökning skett under de senaste tio åren.

Ömsesidigt ägande mellan börsföretag

Även om det inte är någon ny företeelse i svenskt näringsliv har förekomsten av ömsesidigt ägande varit föremål för betydande debatt under år 1986.

Det har framhållits att det ömsesidiga ägandet ger upphov till inlåsnings-

effekter, liksom att det stärker företagsledningens ställning på bekostnad av ägarnas inflytande. Det hävdas även att ömsesidigt ägande ofta etableras i syfte att blockera uppköp och andra ägares möjligheter att utöva inflytande och att en av kapitalmarknadens grundläggande uppgifter därmed sätts ur spel.

Mot detta har anförts att de senaste årens många kontrollpostskiften och företagsuppköp på den svenska aktiemarknaden skapat behov av stabila ägarstrukturer. Ömsesidigt ägande har därför utnyttjats som ett sätt att främja företagens långsiktiga utveckling och stabilitet.

Ägarutredningen företog under vintern 1985–1986 en kartläggning av ömsesidigt ägande mellan företag med aktier noterade på Stockholms Fondbörs (Ds I 1986: 6).

Vid årsskiftet 1985–1986 var 38 börsföretag involverade i en eller flera direkta, ömsesidiga ägarrelationer med andra börsföretag. Det samlade värdet av dessa innehav motsvarade ca 7 % av börsvärdet per den 31 december 1985.

Av de 38 företagen hade 34 företag aktier noterade på A I-listan. Bland dessa återfanns exempelvis Boliden, Skanska och Volvo jämte flertalet av A I-listans investmentbolag.

Flera av de ömsesidiga ägarrelationer som indentifierades mellan aktiemarknadsbolag omfattade relativt små aktieposter. Utredningen fann dock att ca en fjärdedel av de aktieinnehav som ingick i ömsesidiga ägarrelationer motsvarade minst 20 % av röstetalet. I ca 45 % av fallen motsvarade innehaven mer än 10 % av röstetalet.

Ägarutredningen har därefter fortsatt kartläggningsarbetet och gör under år 1987 analyser av orsaker och effekter av de kartlagda ägarstrukturförändringarna.

7.1 Förändringar i näringsstrukturen 1950–1985

Sedan 1950-talets början har olika näringars andel av den samlade produktionen i samhället (BNP) och av sysselsättningen förändrats kraftigt (tabell 7.1). Sålunda har de råvaruproducerande näringarnas (jordbruk, skogsbruk, fiske och gruvor) andel av BNP minskat från 14 % år 1950 till blott 4 % i dag. I absoluta tal var nedgången störst mellan 1950 och 1970. Tillverkningsindustrin och energisektorn har en svagt nedåtgående trend. Dessa båda sektorer svarade under 1950- och 1960-talen tillsammans för drygt 30 % av BNP mot strax under 30 % år 1985. Även byggnadsindustrins andel har sjunkit något. De tjänsteproducerande näringarna (exkl. byggnadsindustrin) har däremot sedan år 1950 stadigt ökat sin andel av BNP; från 45 % år 1950 till 60 % år 1980. Andelsökningen var i absoluta tal starkast under 1960- och 1970-talen.

Mätt som andel av sysselsättningen (antal arbetade timmar) blir förskjutningen mellan olika näringar än mer markant. Det är intressant att notera, att jordbruk, skogsbruk, fiske och gruvor år 1950 svarade för 14 % av BNP, men för hela 22 % av antalet arbetade timmar. År 1985 var motsvarande andelar 4 resp. 5 %. Resursnyttjandet har här sålunda blivit avsevärt effektivare.

Ökningen av tjänsternas andel av produktionen och sysselsättningen hänför sig till den offentliga tjänsteproduktionen. De privata tjänsternas andel av BNP är inte större i dag än år 1950. (Se vidare avsnitt 9).

I tabell 7.2 redovisas hur produktionsvolymen och sysselsättningen mätt i antal arbetade timmar i olika näringar har utvecklats under perioden 1950–1985.

Produktionen (förädlingsvärdet) i tillverkningsindustrin och energisektorn ökade i snabbare takt än privata och offentliga tjänster under perioden

Tabell 7.1 Produktionsvolym och sysselsättning i timmar i olika näringar 1950, 1960, 1970, 1980 och 1985 (index 1970 = 100)

		Förädlingsvärde, volym					Antal arbetade timmar				
		1950	1960	1970	1980	1985	1950	1960	1970	1980	1985
1, 2	Jordbruk, skogsbruk, fiske, gruvor	85	88	100	95	105	267	193	100	65	56
3, 4	Tillverkningsindustri, energiproduktion	37	56	100	117	132	110	110	100	81	75
5	Byggnadsindustri	52	72	100	109	115	86	98	100	74	69
6, 7, 8, 9	Tjänster	49	69	100	134	144	73	85	100	109	116
	Totalt	48	66	100	121	132	101	102	100	94	95
	Näringslivets tjänster	54	75	100	129	138	na	na	100	94	98
	Offentliga tjänster	40	57	100	142	155	na	na	100	138	151

Källa: SCB, Nationalräkenskaperna.

Tabell 7.2 Olika näringars andel av bruttonationalprodukten och sysselsättningen 1950, 1960, 1970, 1980 och 1985

Prop. 1986/87: 74

		Andel i procent av BNP					Andel i procent av antalet arbetade timmar				
		1950	1960	1970	1980	1985	1950	1960	1970	1980	1985
1, 2	Jordbruk, skogsbruk, fiske, gruvor	14	10	6	4	4	22	15	8	6	5
3, 4	Tillverkningsindustri, energiproduktion	33	33	31	27	28	32	31	29	25	23
5	Byggnadsindustri	8	9	9	8	8	8	9	10	8	7
6, 7, 8, 9	Tjänster	45	48	54	61	60	38	44	53	61	64
	Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	Näringslivets tjänster	36	36	37	36	36	na	na	34	34	35
	Offentliga tjänster	9	11	17	25	24	na	na	18	27	29

Källa: SCB, Nationalräkenskaperna.

1950–1970. Därefter har förhållandet varit omvänt. Den starkaste expansionen har skett i den offentliga tjänsteproduktionen. Produktionen i privata tjänstenäringarna har inte ökat i påtagligt snabbare takt än industriproduktionen.

Resursinsatsen i tillverkningsindustrin och energisektorn i termer av arbetade timmar upphörde att öka vid mitten av 1960-talet. Antalet arbetade timmar i privat och offentlig tjänsteproduktion sammantaget har däremot ökat under hela perioden 1950–1985. Även mätt på detta sätt har expansionen varit starkast i den offentliga sektorn. I den privata tjänsteproduktionen har antalet arbetade timmar – åtminstone under perioden 1970–1985 – varit i det närmaste oförändrat.

Produktionen i den offentliga sektorn ökar av statistiska skäl proportionellt mot antalet arbetade timmar. I statistiken mäts nämligen den offentliga produktionen i termer av insatta resurser. Detta innebär att produktivitetstillväxten definitionsmässigt är lika med noll. Om man utgår ifrån att det i verkligheten förekommer en produktivitetstillväxt även i den offentliga sektorn, kommer produktionens tillväxt där att underskattas i statistiken.

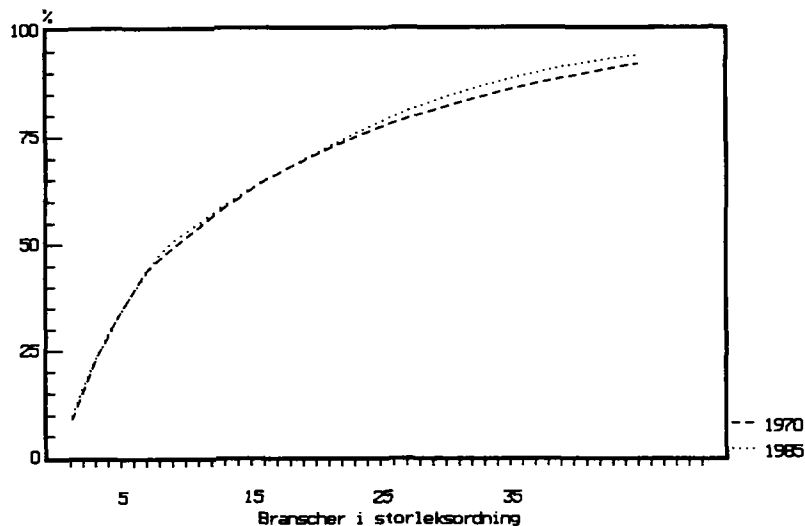
7.2 Branschförändringar

Under 1970- och början av 1980-talet har stora förändringar skett i branschstrukturen. Branschkoncentrationen i svensk industri har dock inte ökat nämnvärt sedan år 1970. Både under 1970 och 1985 svarade de tio största branscherna (mätt på 4-siffrig SNI-nivå) för hälften av industrins förädlingsvärde. Rangordningen mellan de största branscherna har dock ändrats under perioden.

Den största förändringen har varit att *bilindustrin* har vuxit kraftigt och ökat sin andel av industrins förädlingsvärde från 5 % under år 1970 till drygt 8 % år 1985. Samtidigt har basindustrier som massa och papper, och järn och stål minskat sina andelar (se figur 7.2). Av figurerna framgår vidare att teleproduktindustrin har fått ökad betydelse liksom kemisk industri och den elektriska industrin.

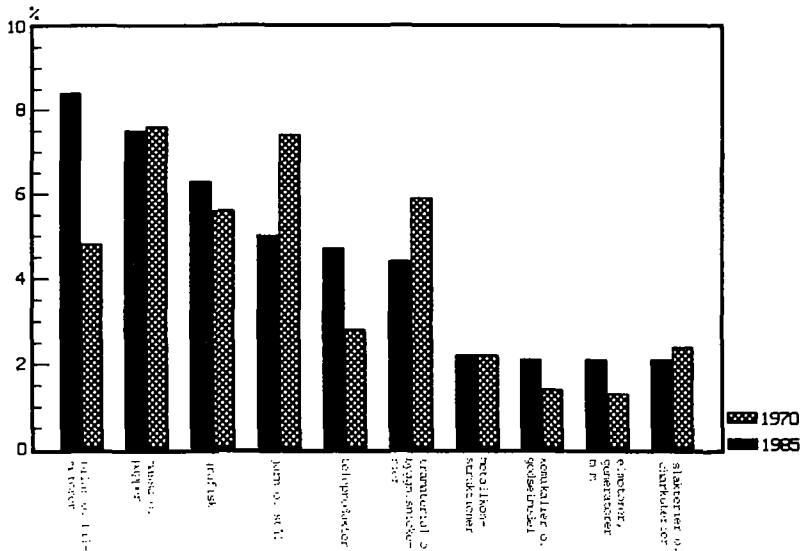
Speciellt intressant är utvecklingen inom *elektronikindustrin*; en bransch som var mycket obetydlig för drygt tio år sedan. Elektronikindustrin

Figur 7.1 Branschkoncentration i industrin 1970 och 1985

Källa: SCB:s industristatistik.

Figur 7.2 De tio största branscherna 1985 (andel av förädlingsvärde)

Källa: SCB:s industristatistik.

sysselsatte år 1984 ca 51 000 personer. De stora arbetsställena har en väsentligt större andel av sysselsättningen i elektronikindustrin än i verkstadsindustrin som helhet. Av arbetsställena hade 10 % fler än 500 sysselsatta och svarade för två tredjedelar av sysselsättningen.

Mellan åren 1975 och 1984 ökade produktionens saluvärde av elektronikprodukter med 164 % i löpande priser. För tillverkningsindustrin totalt och verkstadsindustrin var ökningen av saluvärdet under samma period 151 resp. 131 %. Jämförelser av detta slag tenderar dock lätt att bli missvisande då prisutvecklingen inom elektronikområdet varit fallande medan den inom övrig industri varit kraftigt ökande.

Bland elektronikproduktionens olika varugrupper svarade kommunikationsutrustning för ca 45 % av saluvärdet både 1975 och 1984. Medicinsk elektronik, datorer och kringutrustningar samt elektroniska komponenter visade de största ökningarna av saluvärdet i löpande priser mellan de båda åren. En mycket svag produktionsutveckling noteras för konsumentelektronik och kontorsmaskiner, vars saluvärde i löpande priser endast steg med ca 20 % under perioden.

Flest antal producerande arbetsställen under år 1984 fanns inom varugrupperna industriell elektronik och elektroniska passiva komponenter.

En annan viktig tillväxtbransch har varit den *kemiska industrin*. Flera sektorer inom kemisk industri har fått ökad betydelse sedan år 1970. Industrin för kemikalier, gödselmedel och ogräsbekämpningsmedel har tagit plats bland de tio största branscherna. Läkemedelsindustrin har fördubblat sin andel av industrins förädlingsvärde och ligger mycket nära de tio största. Även plastindustrin har ökat sin produktionsvolym kraftigt.

Bland de branscher som minskat sin andel av svensk industriproduktion återfinns framför allt järn och stål, varven och konfektion.

Järn- och stålindustrin var den näst största branschen år 1970. Sedan dess har andelen av industrins förädlingsvärde sjunkit 2,5 procentenheter till ca 5 %. Branschens förutsättningar i dag beskrivs närmare i avsnitt 10.

Flera stora nedläggningar har under senare år gjorts inom *varvsnäringen*. Från att år 1970 ha varit en av de tio största branscherna i svensk industri, svarade varven år 1985 endast för 1,6 % av det sammanlagda förädlingsvärdet (se vidare avsnitt 14).

Inom *teko-industrin* är det framför allt konfektionsdelen som gått tillbaka i förhållande till andra branscher. År 1970 hade beklädnadsindustrin en plats som tionde största bransch, medan den i dag hamnar betydligt längre ner på listan.

7.3 Struktumvandlingstakt

Takten i struktumvandlingen skiljer sig mellan olika tidsperioder och mellan olika länder. Nedan har ett mått på omvandlingstakten räknats fram genom att de absoluta sysselsättningsförändringarna av olika sektors procentuella andel av näringslivet adderats.

I tabell 7.3 visas omvandlingstakten i hela *näringslivet*, dels i tre tidsperioder, dels i fyra länder.

För Sveriges del framgår att omvandlingstakten var högre under 1965–1975 än under senare perioder. Detta beror framför allt på övergången från jordbruks- till industrisamhälle. Mellan 1965 och 1975 krympte som tidigare redovisats jordbrukets andel av sysselsättningen kraftigt. Under 1970- och 1980-talen har även industrin fått en mindre andel. Jämfört med de tre övriga länder som redovisas här hade Sverige en lägre strukturomvandlingstakt under 1970–1980. För perioden 1975–1984 visar Sverige däremot en högre omvandlingstakt än Förbundsrepubliken Tyskland, men lägre än Japan och USA. Japan har haft högst omvandlingstakt. Landet hade 1970 en relativt stor jordbruks- och fiskesektor, som krympt kraftigt sedan dess. Mest har sysselsättningen ökat i vissa tjänstenärings- och hotellnäringar. I Förbundsrepubliken Tyskland sysselsatte handel, restauranger och hotell allt fler särskilt under 1970-talet. Industrin och jordbruket har minskat sina resp. andelar sedan 1970. Industrins betydelse vad gäller sysselsättningen har minskat även i USA. Där spelar istället bank-, försäkrings- och privat uppdragsverksamhet samt vissa andra tjänster en växande roll.

En beräkning har även gjorts av omvandlingstakten inom *tillverkningsindustrin*. Tabell 7.4 visar ett mått framräknat på samma sätt som för hela näringslivet ovan.

I Sverige var strukturomvandlingen inom tillverkningsindustrin större mellan 1965 och 1975 än under senare perioder. Minst var den under den senaste perioden. Det är främst verkstadsindustrin som vuxit och tekoindustrin som gått tillbaka under de senaste tjugo åren. En internationell jämförelse visar att 1975–1984 var omvandlingstakten något högre i Sverige och Japan än i USA och Förbundsrepubliken Tyskland. I de andra länderna har, liksom i Sverige, verkstadsindustrin fått en ökad andel av

Tabell 7.3 Strukturomvandlingstakt i näringslivet

	Sverige	Förbundsrepubliken Tyskland	USA	Japan
1965 – 1975	0,65	..	..	..
1970 – 1980	0,53	0,69	0,74	0,98
1975 – 1984	0,58	0,51*	0,63*	0,66

* 1975 – 1983

Källa: OECD-statistik.

Anm.: Näringslivet har delats in i nio sektorer (SN1 1–9).

Tabell 7.4 Strukturomvandlingstakt i tillverkningsindustrin

	Sverige	Förbundsrepubliken Tyskland	USA	Japan
1965 – 1975	0,86	..	..	..
1970 – 1980	0,62	..	..	..
1975 – 1984	0,51	0,45*	0,49*	0,51

* 1975 – 1983

Källa: OECD-statistik.

Anm.: Tillverkningsindustrin har delats in i nio sektorer (SN1 31–39).

industrisysselsättningen, medan teko-industrins andel minskat. Minst uttalat är detta mönster i USA.

Prop. 1986/87: 74

7.4 Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan det noteras att strukturomvandlingen inneburit stora förändringar i näringslivsbilden under efterkrigstiden. Industrisektorn redovisade sin högsta sysselsättning under 1950- och början av 1960-talet. År 1985 var antalet arbetade timmar ungefär två tredjedelar av antalet år 1960. Däremot växer tjänstesektorn. Även *inom* industrisektorn har stora förändringar ägt rum. Internationella jämförelser visar därvid att den svenska strukturomvandlingstakten varit lika snabb som i konkurrenskraftiga industriländer som Japan, Förbundsrepubliken Tyskland och USA. Studier som gjorts inom bl. a. OECD bekräftar detta.

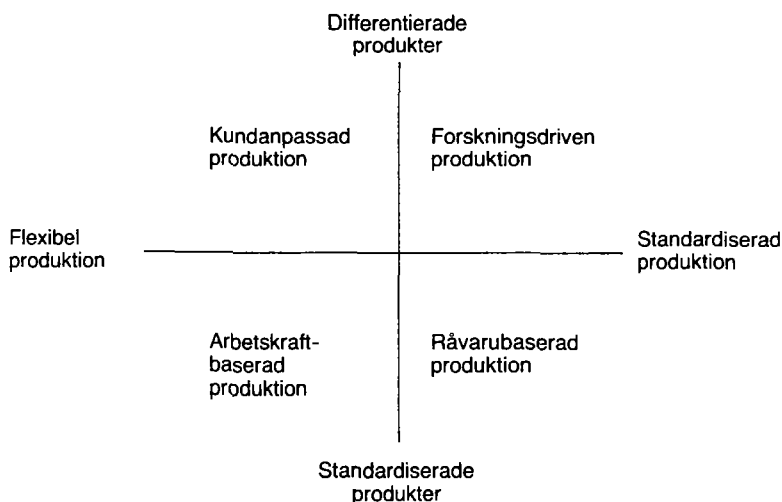
8.1 Analysmodell

Den svenska industrins internationella konkurrenskraft har stått i centrum för den ekonomisk-politiska debatten under de senaste tio åren. I avsnitt 4 analyserades konkurrenskraftsförändringar i termer av förändrade relativpriser m.m. Slutsatsen av den jämförelsen var att strukturella variabler som varusammansättning och länderfördelning inte till fullo kan förklara svenska marknadsandelsförluster. Vid sidan av kostnadsläget finns en rad andra faktorer som är väsentliga för industrins konkurrenskraft i ett längre perspektiv.

Industriproduktionen kan delas in efter bransch eller produkternas användningsområde. Ingendera av dessa principer är dock särskilt lämpade för att analysera industrins konkurrensförutsättningar. De faktorer som är strategiska i detta sammanhang är knutna till egenskaper hos produkterna och produktionsprocesserna. Ett sätt att analysera detta är genom att ta fasta på i vilken utsträckning som produkterna är differentierade resp. hur flexibel produktionsapparaten är. Detta bygger på att företagens strategiska situation bestäms av dessa faktorer. De kompetenskrav som konkurrenssituationen medför bestämmer också hur forskning och utveckling (FoU) kan bidra till att stärka konkurrenskraften.

En modell¹ har utarbetats i vilken industrin studeras utifrån produkternas differentiering och produktionsprocessens flexibilitet. Med denna utgångspunkt kan industrin enligt figur 8.1 delas in i fyra olika kategorier med hänsyn till dessa två variabler. Klassificeringen av enskilda branscher liksom de valda beteckningarna på de fyra grupperna kan givetvis alltid diskuteras. Syftet är emellertid att utifrån en enkel indelning i korthet diskutera vilka förutsättningar som gäller olika typer av företag.

Figur 8.1 Indelning av industrin i fyra sektorer

Källa: Gruppen för Resursstudier i Oslo.

¹ Modellen har utvecklats inom Gruppen för Resursstudier i Oslo (se Norges industriella framtid. Strategiska muligheter for bedret konkurrenceevne. Norges Teknisk-Naturvitenskaplige Forskningsråd, 1986).

Konkurrensförmågan inom *råvarubaserad produktion* bestäms av produktionstekniken och möjligheterna att ta till vara stordriftsfördelar. Tekniken är i allmänhet internationellt given. Eftersom kapitalintensiteten är hög och avskrivningstiderna därmed långa, så kommer anläggningarnas åldersstruktur globalt sett att variera. Producenterna med de modernaste anläggningarna blir prisledare. Arbetskraftskostnaderna spelar mindre roll för råvarubaserad produktion. Råvaror, energi och avskrivningar är de stora kostnadsposterna. Produktionsekonomin bygger i hög grad på att kapaciteten utnyttjas för fullt.

Arbetskraftsbaserad produktion utgörs av produkter som är förhållandevis standardiserade och som tillverkas i jämförelsevis korta serier. Det finns ofta näraliggande substitut och priset är viktigt som konkurrensmedel. I vissa fall kan märkesdifferentiering ha stor betydelse. Eftersom arbetskraften svarar för en betydande del av totalkostnaderna finns starka incitament att införa arbetskraftsbesparande teknik. Ökad automatisering är också ett sätt att få en högre och jämnare produktkvalitet.

Kundanpassade produkter är i hög grad differentierade och håller en hög FoU-nivå. Eftersom nära substitut saknas är de inte så priskänsliga. Produktionen är jämförelsevis flexibel med ett stort behov av tekniker och servicepersonal. Satsningar på produktutveckling och förmåga att utveckla lösningar för enskilda kunder är centrala för konkurrensförmågan. Produkterna måste fortlöpande ändras för att förhindra konkurrenter att kopiera dem.

När det gäller *forskningsdriven produktion* är satsningar på forskning och utveckling utslagsgivande. Långa serier är nödvändiga för att få täckning för utvecklingskostnaderna. Möjligheterna att få tillbaka nedlagda kostnader i en avlägsen framtid kan knappast bedömas på förhand. Verksamheten är alltså riskfylld.

För att operationalisera denna modell har data över realkapital i form av maskiner och inventarier per sysselsatt använts som mått på produktionsapparatens flexibilitet. Hög kapitalintensitet indikerar låg flexibilitet och vice versa. Forsknings- och utvecklingskostnaderna i förhållande till lönekostnaderna representerar graden av produktdifferentiering. En hög andel forsknings- och utvecklingskostnader indikerar en hög grad av produktdifferentiering.

I tabell 8.1 visas hur *produktion och sysselsättning* utvecklats i de olika sektorerna under det senaste decenniet. Arbetskraftsbaserad produktion svarade år 1985 för nära hälften av förädlingsvärdet och 60 % av antalet sysselsatta i tillverkningsindustrin. Dess andel av industrins produktion och sysselsättning har dock minskat sedan år 1975, medan den kundanpassade, forskningsdrivna och råvarubaserade produktionens andelar har ökat.

Den forskningsdrivna produktionen uppvisar den snabbaste tillväxten av förädlingsvärdet under perioden. Den arbetskraftsbaserade produktionen har minskat i volym sedan år 1975. Antalet sysselsatta har ökat i den forskningsdrivna produktionen, men inom övriga sektorer har antalet sys-

Tabell 8.1 Förädlingsvärde och antal sysselsatta i tillverkningsindustrin fördelade på olika typer av produktion 1975 och 1984

Prop. 1986/87: 74

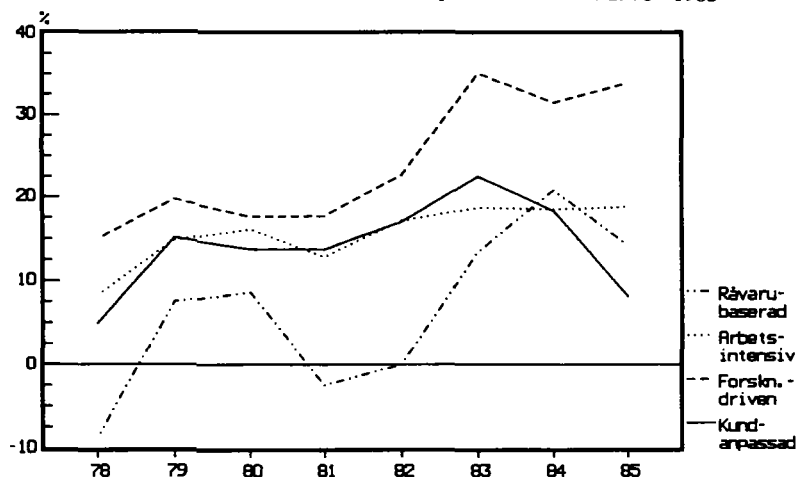
	Förädlingsvärde			Antal sysselsatta		
	Andel i procent		Index 1984 med 1975 = 100	Andel i procent		Index 1984 med 1975 = 100
	1975	1984		1975	1984	
Kundanpassad produktion	10	12	127	9	9	89
Forskningsdriven produktion	9	11	136	6	9	117
Råvarubaserad produktion	24	28	122	22	22	88
Arbetskraftsbaserad produktion	57	49	90	63	60	82
Tillverkningsindustri, totalt	100	100	105	100	100	86

selsatta minskat. Nedgången har varit störst i den arbetskraftsbaserade produktionen.

Räntabiliteten i resp. sektor under åren 1978–1985 framgår av figur 8.2. Under år 1986 bedöms den nominella räntabiliteten ha fallit för alla grupper. Den största försämringen gäller för den råvarubaserade industrin. I övrigt bedöms de inbördes relationerna bestå, med kanske en ytterligare relativ förbättring för den forskningsdrivna industrin.

Forskning och utveckling (FoU) är en viktig konkurrensfaktor i stora delar av industrin. Det kan röra sig om att ta fram nya produkter, som är överlägsna dem som finns på marknaden eller att utveckla effektivare produktionsmetoder så att priserna kan sänkas i förhållande till konkurrenterna.

Figur 8.2 Räntabilitet före extraordinära poster och skatt 1978–1985

Anm.: Gäller företag som funnits hela perioden.

Tillverkningen av differentierade produkter (kundanpassad och forskningsdriven produktion) karaktäriseras av en högre FoU-intensitet än industrin i genomsnitt. Drygt 60 % av tillverkningsindustrins FoU-kostnader läggs ned i dessa båda segment, som tillsammans svarar för knappt en fjärdedel av industriproduktionen. Övervägande delen av kostnaderna – ca två tredjedelar – faller på teleprodukter och bilar.

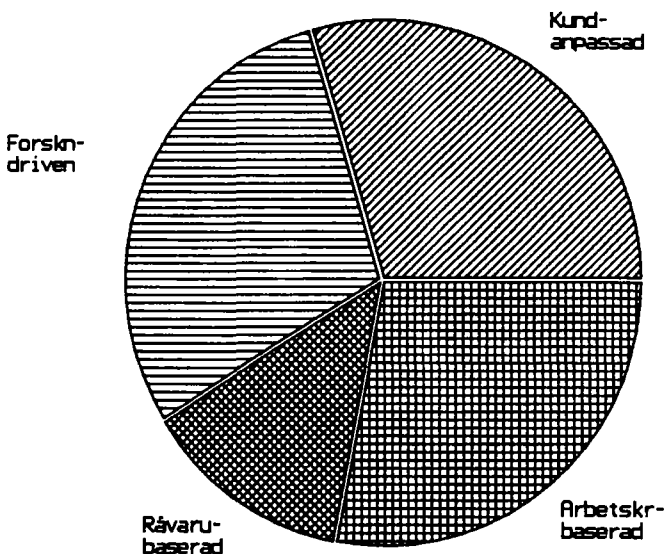
Den arbetskraftsbaserade produktionen svarar för en fjärdedel av industrins FoU, varav hälften utnyttjas i maskinindustrin (exkl. datorer och kontorsmaskiner). Den råvarubaserade sektorn står för dryga 10 % av FoU-insatsen i industrin.

Över tiden tenderar den kundanpassade och forskningsdrivna produktionen att öka sin andel av tillverkningsindustrins FoU.

Det kan konstateras att *utrikeshandeln* vuxit kraftigt i alla fyra sektorerna. Över lag har exporten ökat mer än importen. Den arbetskraftsbaserade industrin har en något blygsammare exportökning än övriga sektorer. Både exportandelen och importandelen (dvs. importens andel av den svenska marknaden) har vuxit i samtliga sektorer. I dag är andelarna över hälften i många produktgrupper. Sverige har ett överskott i utrikeshandeln med flera stora produktgrupper. Den sektor där handelsbalansen är negativ för flest grupper är inom den arbetskraftsbaserade industrin.

I det följande ges en mer detaljerad redovisning för de fyra sektorerna.

Figur 8.3 Industrins forsknings- och utvecklingskostnader under 1980-talet, fördelade på olika sektorer

Källa: SCB.

Tillväxten har under perioden 1975–1984 varit snabbast inom den forskningsdrivna industrin. Denna sektor svarar dock inte för mer än i runda tal 10 % av tillverkningsindustrins *produktion och sysselsättning*.

Produktionstillväxten har varit högst i läkemedelsindustrin, som 1984 svarade för omkring 20 % av den forskningsdrivna produktionen. Antalet sysselsatta i forskningsdriven produktion ökade med sammanlagt runt 11 000 personer mellan 1975 och 1984. Större delen av denna ökning faller på bilindustrin.

Under åren 1978–1985 har den forskningsdrivna industrin varje år haft en högre *räntabilitet* före extraordinära poster och skatt än de övriga grupperna, vilket framgick av figur 8.1. Mest markant är detta efter devalveringen, då räntabiliteten varit nästan dubbelt så hög som för övriga industri (över 30 %). Den forskningsdrivna industrin är också den mest exportintensiva gruppen.

Beträffande fördelningen mellan tillväxande och stagnerande företag är den forskningsdrivna helt unik. Hela 90 % av de anställda i sektorn arbetar i tillväxande företag.

Den forskningsdrivna produktionen svarar för en tredjedel av *FoU-kostnaderna* i industrin. Bilindustrin, som står för uppemot en tiondel av industriproduktionen, svarar för inte mindre än en fjärdedel av industrins FoU. FoU-intensiteten är högre i läkemedelsindustrin, men branschen är betydligt mindre – blott 2 % av industriproduktionen. Likväl svarar den för 8 % av industrins FoU. Den FoU som bedrivs i dessa båda branscher är av mycket olika karaktär. I läkemedelsindustrin är det i stor utsträckning fråga om forskning för att ta fram helt nya produkter, medan det i bilindustrin snarare gäller att utveckla en befintlig produkt så att dess prestanda och design skiljer sig från konkurrenternas nära substitut på ett för marknaden tilltalande sätt.

Utrikeshandeln i forskningsdriven industri kännetecknas av att transportmedelsexporten ökade med 70 % och exporten av läkemedel mer än fördubblades mellan åren 1975 och 1985. Även importen av dessa varor ökade, men inte lika kraftigt som exporten.

Exportandelen ökade i transportmedelsindustrin från knappt 50 % år 1975 till drygt 60 % år 1985. I den kemiska delbranschen var andelen betydligt lägre trots en fördubbling under perioden. Importandelarna ökade på båda varugrupsområdena med 10 procentenheter till 50 % i transportmedelsindustrin och till närmare 40 % i den kemiska delbranschen.

Svensk bilindustri visade ett stort överskott i utrikeshandeln mellan 1975 och 1985. Det har dessutom ökat under perioden. Även för motorer är handelsbalansen i dag klart positiv. För tio år sedan var däremot importen större än exporten i denna delbransch. Handeln med medicinska och farmaceutiska produkter visade underskott 1975, men överskott 1985.

8.3 Kundanpassad industri

Teleprodukter samt elmotorer och generatorer är de snabbast växande produktgrupperna inom den kundanpassade *produktionen*. Antalet *syssel-*

satta har dock minskat i alla branscher i denna kategori under perioden 1975–1984, utom i produktion av elmotorer och generatorer. Totalt uppgick minskningen till omkring 10 000 personer. Den relativt sett största nedgången har skett i tillverkning av datorer och kontorsmaskiner, där sysselsättningen sjunkit med drygt en tredjedel under perioden.

Den kundanpassade tillverkningen är förhållandevis arbetskraftsintensiv. De strategiska resurserna är forskning och utveckling, marknadsföring och service. Tillgången till bl. a. tekniker och specialister är viktig för utvecklingen. I och med att differentieringen av produkterna bygger på marknadsföring och service och detta bäst sker på köparens marknad, sker sektorns expansion delvis utomlands. Även om tillgången till yrkesutbildad arbetskraft ger Sverige en komparativ fördel i tillverkningsledet, kan det vara fördelaktigt att lägga även en del av tillverkningen nära kunderna, t. ex. montering. Utvecklingen av arbetskraftskostnader i Sverige torde även i fortsättningen skapa incitament till ökad automatisering.

Den kundanpassade industrin hade en relativt sett god *räntabilitet* fram t. o. m. år 1983. Därefter har *räntabiliteten* fallit från 23 till 8 % år 1985. Utvecklingen beror i stor utsträckning på att några företag inom gruppen dras med stora förluster. Under år 1985 uppgick den samlade förlusten till drygt 1,5 miljarder kronor och "vinstföretagens" resultat till ca 2,9 miljarder.

Drygt 25 % av de sysselsatta i kundanpassad industri återfinns i expansiva företag.

Den klart högsta sysselsättningstillväxten har de expansiva företagen inom den kundanpassade industrin haft (31 %). I detta fall har tillväxten varit alltför hög för vissa företag och soliditeten har kraftigt försämrats – obalanserad tillväxt. Trots mycket stora extraordinära nettointäkter – i huvudsak koncernbidrag – har således inte *räntabiliteten* räckt för den expansionstakt som gruppen haft.

Knappt en tredjedel av *FoU-kostnaderna* i tillverkningsindustrin har under 1980-talet lagts ned i kundanpassad produktion. Drygt hälften satsades för att utveckla teleprodukter.

Vad beträffar *utrikeshandeln* ökade elektroindustrin – som dominerar sektorn – sin export med nästan 75 % i fasta priser under perioden 1975–1985. Importen ökade med drygt 60 %. Såväl export- som importandelen låg år 1985 vid 55 %. De hade då ökat med 10 resp. 15 procentenheter på tio år.

Beträffande datorer och tillbehör har både export och import mångdubbats under tioårsperioden. Instrumentexporten fördubblades under samma tid, medan importen ökade ca 60 %. År 1985 var såväl exporten som importen av flygplan betydligt större än tio år tidigare. Utrikeshandeln med flygplan varierar dock kraftigt mellan åren.

För några av de viktigaste produkterna i branscherna med kundanpassad produktion är handelsbalansen klart positiv. Det gäller t. ex. ADB-maskiner och teleprodukter. Importen av delar och tillbehör till datorer är däremot större än exporten. Importen har dessutom vuxit snabbare under den senaste tioårsperioden. För handeln med instrument är balansen negativ i dag liksom år 1975. Beträffande flygplan visas i dag ett visst överskott till skillnad från det underskott som fanns tidigare under tioårsperioden.

8.4 Arbetskraftsbaserad industri

I den arbetskraftsbaserade sektorn minskade såväl *produktionen* som *sysselsättningen* under perioden 1975–1984. Detta beror till en del på att teko och varv ingår där. Tekoindustrins produktion sjönk under perioden med nära 40 % i volym och varvsproduktionen halverades. Sammanlagt skars sysselsättningen i dessa båda branscher ner med drygt 50 000 personer mellan 1975 och 1984. Även produktionen i jord- och stenvaruindustrin (tillverkning av produkter av porslin, lergods, glas samt tegel och cement m. m.) har sjunkit åren mellan 1975 och 1984 och sysselsättningen har reducerats med nära en tredjedel. Den arbetskraftsbaserade produktionen *exkl.* nu nämnda branscher var år 1985 i volym i stort sett oförändrad jämfört med 1975, men sysselsättningen var 20 % lägre.

Den ogynnsamma sysselsättningsutvecklingen hänger av allt att döma samman med att priset är en viktig konkurrensfaktor när det gäller arbetskraftsbaserad produktion. Kostnadsutvecklingen i Sverige åren 1975–1984 har skapat starka incitament till rationaliseringar, vilket minskat arbetskraftsinsatsen per producerad enhet.

Viss tillverkning inom den arbetskraftsbaserade sektorn har dock expanderat starkt. Det gäller produktion av gummivaror, kemiska färdigvaror, plastvaror och grafiska alster. Endast i en av dessa branscher, nämligen tillverkning av kemiska färdigvaror, har dock sysselsättningen ökat nämnvärt åren 1975–1984. Närmare bestämt ökade antalet sysselsatta med drygt 6 000 personer. I den grafiska industrin har sysselsättningen ökat obetydligt, medan plastvaruindustrins sysselsättning sjunkit något. Gummibranschen har omstrukturerats sedan mitten av 1970-talet. Trots att produktionen har ökat med 75 % i volym, har sysselsättningen reducerats med inte mindre än en tredjedel.

Sedan år 1982 har *räntabiliteten* legat i stort sett stilla kring 18–19 % och gruppen har således inte känt av vinstkonjunkturen efter devalveringen.

I sektorn ligger andelen sysselsatta i expansiva företag strax över 25 %.

Den arbetskraftsbaserade produktionens andel av industrins *FoU* är långt mindre än dess andel av industriproduktionen. Under 1980-talet har i genomsnitt en fjärdedel av industrins *FoU* satsats i detta segment, som svarar för mer än halva industriproduktionen. Maskinindustrin svarar för nära hälften av *FoU*-kostnaderna och metallvaror, elektriska apparater samt kemiska produkter (*exkl.* läkemedel) för ytterligare nära 30 %. Inom branscher som tekoindustri, livsmedelsindustri, trävaruindustri, grafisk industri samt transportmedelsindustri (*exkl.* bilindustri) är *FoU*-kostnaderna mycket låga.

Utrikeshandeln har utvecklats mycket varierande mellan de olika branscherna i arbetskraftsbaserad industri.

Mellan åren 1975 och 1985 ökade exporten från hela den arbetskraftsba-

scrade industrisektorn med närmare 45 % i fasta priser. Om varvsindustrin exkluderas uppgick ökningen till drygt 60 %. Maskinindustrin dominerade exporten och ökade ca 50 %.

Exportens andel av produktionen varierade mycket mellan branscherna. Lågst var den i konsumtionsvarubranscher som grafisk industri och livsmedels-, dryckesvaru- och tobaksindustrin (se vidare avsnitt 11). Högst exportandelar hade industrier för foto m. m. och maskinindustri. Tekoindustrin ökade exportandelen starkt under tioårsperioden.

Importen i de arbetskraftsbaserade branscherna ökade drygt 40 % jämfört med 1975. Varvsindustrin drog ned ökningen några procentenheter. Även importen dominerades av maskinindustrin, där ökningen var 55 % under perioden.

Importandelen av den svenska marknaden skiljde sig stort mellan branscherna. I industrier för foto m. m. samt tekoindustrin var importen stor. I tekobranschen hade den dessutom ökat kraftigt i betydelse. Grafisk industri hade låg importandel, som dock fördubblades mellan åren 1975 och 1985.

De flesta av produktgrupperna i den arbetskraftsbaserade industrin har haft jämförelsevis små förändringar i handelsbalansen sedan 1975. Inom dessa grupper har dock enskilda produkter starkt förbättrat eller försämrat sin position gentemot utlandet.

Livsmedels-, dryckesvaru- och tobaksindustrin, tekoindustrin samt industrierna för kemtekniska varor, optik och foto har negativ handelsbalans. Vad gäller trävaror och möbler visar däremot utrikeshandeln ett stort överskott. Den arbetskraftsbaserade maskinindustrin har till stora delar klart positiv handelsbalans. För de delar av transportmedelsindustrin som hör till denna sektor har handelsbalansen i många fall försämrats under den senaste tioårsperioden.

8.5 Råvarubaserad industri

Råvarubaserad *produktion* (se även avsnitt 10) har ökat i snabbare takt än industriproduktionen i genomsnitt, men tillväxten har inte räckt till för att öka *sysselsättningen*.

Tillverkning av kemikalier, basplaster och petroleumprodukter svarade för den snabbaste produktionstillväxten inom den råvarubaserade sektorn under perioden 1974–1984. Tillsammans svarar dessa produktgrupper för drygt 30 % av produktionen i denna sektor. Även tillverkning av massa, papper och pappersprodukter – som utgör en tredjedel av produktionen – har ökat relativt starkt. Antalet sysselsatta i tillverkning av kemikalier, basplaster och petroleumprodukter ökade mellan åren 1975 och 1984 med i runda tal 4 000 personer. Inom övriga grenar av den råvarubaserade produktionen minskade sysselsättningen under perioden.

Eftersom den råvarubaserade industrin är den i särklass mest konjunktur känsliga gruppen varierar dess lönsamhet kraftigt. Under åren 1978, 1981 och 1982 låg *räntabiliteten* på -9 %, -3 % och 0 %. Räntabiliteten har stigit kraftigt under åren 1983 och 1984 och låg det senare året på 21 %. Under 1985 sjönk räntabiliteten till 14 %.

Den råvarubaserade industrin har en något lägre sysselsättningsandel i expansiva företag än de andra grupperna. Andelen stannar vid knappt 25 %.

Drygt 10 % av *FoU-kostnaderna* i industrin har under 1980-talet lagts ned i råvarubaserad produktion. Satsningarna har främst gällt massa- och pappersindustrin samt framställning av kemikalier och basplaster.

Sektorns *utrikeshandel* har på tio år förändrats enligt följande.

Exporten från den råvarubaserade industrin ökade närmare 75 % i fasta priser mellan åren 1975 och 1985. Den dominerande massa- och pappersindustrin hade störst exportandel. År 1985 var den 65 %, medan övriga branscher exporterade omkring hälften av produktionen.

Ökningen av sektorns import stannade under tioårsperioden vid ca 35 %. Då har den i det närmaste halverade importen till petroleumraffinaderier m. m. räknats bort. Importens andel av tillförseln till den svenska marknaden 1985 var 15 % i massa- och pappersindustrin och 35 % i järn- och stålindustrin. I övriga råvarubaserade branscher täckte ännu importen över hälften av marknaden, trots att importandelen minskat kraftigt för petroleumraffinaderierna.

Branscherna inom råvarubaserad industri har till stor del stora överskott i handeln med utlandet. Det gäller pappersmassa och pappersvaror samt järn och stål. Vissa förbättringar har dessutom skett under perioden 1975–1985. För övriga metaller har branschen gått från underskott till överskott i handelsbalansen. Det var speciellt exporten som ökade kraftigt. Den kemiska industrin inom denna sektor visade negativ handelsbalans under perioden.

8.6 Regional omvandling

I de föregående avsnitten har näringslivets strukturomvandling beskrivits utifrån en rad olika utgångspunkter. De förändringar och utvecklingstendenser som har redovisats för olika sektorer inom främst industrin får självfallet varierande genomslag i skilda delar av landet. Det beror dels på skillnader i näringslivsstrukturen i utgångsläget. Regioner som domineras av krympande industrisektorer blir särskilt drabbade. När det gäller växande delar av industrin varierar lokaliseringsförutsättningarna regionalt, vilket medför att tillväxten fördelas ojämnt över landet.

I detta avsnitt redovisas översiktligt vissa drag i industrins regionala strukturomvandling under perioden 1975–1985. Analysen begränsas i första hand till de sysselsättningsmässiga förändringarna i ett urval regioner med varierande näringslivsstruktur.

En sammanfattande bedömning är att industrins geografiska fördelningsmönster uppvisar en påfallande stabilitet. Det gäller åtminstone på de region- och sektornivåer som redovisningen här avser. Trots stora förändringar totalt sett i landets industri mellan åren 1975 och 1985 kvarstår skillnaderna i industristruktur *mellan* olika delar av landet i sina huvuddrag. Vissa skillnader har snarast förstärkts. Det innebär också att industristrukturen *inom* resp. region, dvs. fördelningen mellan olika industrisektorer, har förändrats endast måttligt.

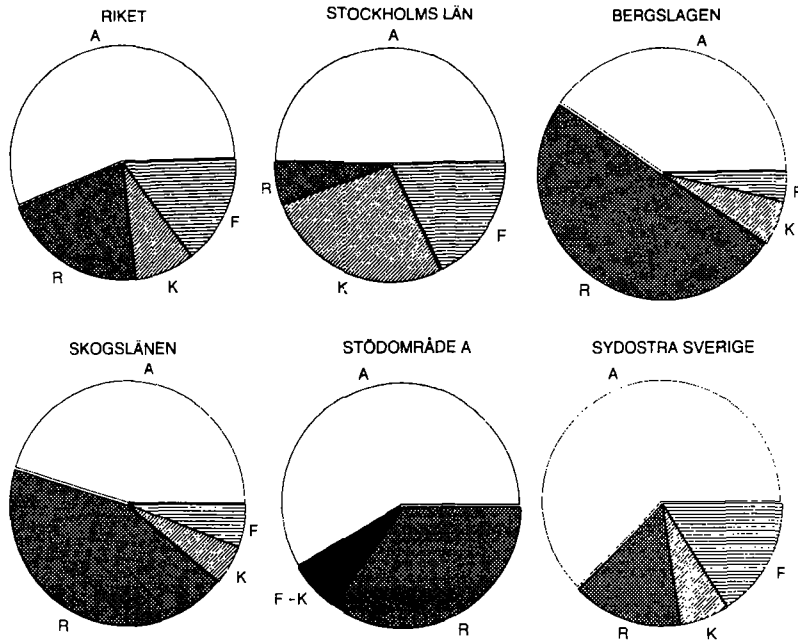
Den dominerande förändring som har skett under tioårsperioden är den totala sysselsättningsminskningen inom industrin (tabell 8.2). I hela landet var minskningen 16 %, vilket motsvarade över 160 000 personer. I Bergslagen försvann nästan en fjärdedel av all industrisysselsättning. I Stockholmsregionen var minskningstakten densamma som i riket som helhet, vilket innebär att regionen behöll sin andel av landets industrisysselsatta.

Bergslagsregionen och Stockholms län svarade för ungefär lika stora andelar, eller ca 10 % vardera, av den minskade industrisysselsättningen i landet mellan 1975 och 1985. För att få ett mått på betydelsen för resp. region av dessa förändringar kan de jämföras med att Bergslagen vid periodens början hade 7 % av landets industrisysselsatta och 5 % av landets befolkning. Stockholms län hade 11 % av industrisysselsättningen och 18 % av befolkningen.

Sysselsättningen minskade i flera regioner i ungefär samma takt i den arbetskraftsbaserade och den råvarubaserade produktionen. Eftersom dessa sektorer tillsammans svarar för huvuddelen av industrisysselsättningen i flertalet regioner innebär det att industristrukturen inom dessa har förändrats i en mycket begränsad omfattning. Forskningsdriven produktion i t.ex. skogslänen och Bergslagen har ökat, men förändringarna i absoluta tal är små.

Industrisysselsättningens fördelning på de olika sektorerna i regionerna framgår av figur 8.4.

Figur 8.4 Industrisysselsättningen år 1985 i vissa regioner, procentuell fördelning mellan arbetskraftsbaserad (A), råvarubaserad (R), kundanpassad (K) och forskningsdriven (F) produktion

De redovisade regionernas andelar av landets totala industrisysselsättning i de olika sektorerna framgår av tabell 8.2. Som jämförelse anges också regionernas andelar av landets befolkning.

Tabell 8.2 Vissa regioners procentuella andelar av landets industrisysselsättning och befolkning år 1985

	Arbets- krafts- baserad	Råvaru- baserad	Kund- anpassad	Forskn. driven	Hela tillv. industrin	Befolkn.
Stockholms län	10,7	3,5	37,7	14,5	11,2	18,9
Sydöstra Sverige	9,9	6,6	6,9	9,4	8,2	6,7
Bergslagen	4,9	16,6	4,7	1,7	6,3	4,5
Skogslänen	15,8	41,4	12,3	7,1	17,9	21,0
Stödområde A	0,8	1,2	0,3		0,7	2,0

Källa: Bearbetning av SCB:s industristatistik.

Några av de mest framträdande dragen från figur 8.4 och tabell 8.2 är följande:

– Den kundanpassade produktionens starka ställning i Stockholms län. Var fjärde industrisysselsatt i länet arbetar inom denna sektor och nästan fyra av tio sysselsatta med denna typ av produktion i landet finns i Stockholms län. Under perioden 1975–1985 ökade dessutom denna sysselsättning. Det innebär att regionens andel av landets sysselsättning i sektorn också ökade.

– Den råvarubaserade produktionens dominans i Bergslagen. Varannan industrisysselsatt i regionen finns i dessa branscher. Trots att knappt var tjugonde svensk är bosatt i regionen arbetar var sjätte av landets sysselsatta inom råvarubaserad industri i Bergslagen.

– I skogslänen svarar arbetskraftsbaserad och råvarubaserad produktion för ungefär lika stora andelar av sysselsättningen. Över 40 % av landets sysselsatta inom råvarubaserad produktion finns i regionen jämfört med endast drygt 20 % av befolkningen.

– Industrin i stödområde A är liten såväl absolut som i relation till befolkningen. Den arbetskraftsbaserade produktionen dominerar fortfarande i regionen. Under perioden från år 1975 har emellertid en kraftig omfördelning skett från denna sektor till råvarubaserad produktion.

– Av de studerade regionerna är det sydöstra Sverige som har en industristruktur som närmast liknar landets enligt den sektorsindelning som här har valts. Mellan 7 och 10 % av landets sysselsättning i de olika sektorerna finns i denna region. Det är något mer än regionens andel av landets befolkning.

8.7 Regionala skillnader i fråga om teknikerintensiteten inom industrin¹ Prop. 1986/87: 74

Redovisningen ovan av förändringarna i den totala industrisysselsättningen ger självfallet endast en grov bild av pågående strukturförändringar inom industrisektorn.

När utbildad arbetskraft, FoU-resurser och starka nätverk blir viktiga utvecklings- och lokaliseringsfaktorer för näringslivet, så ökar storstädernas och universitetens dragningskraft. Det är uppenbart att det finns en mycket stark koncentration av teknisk kompetens till sådana orter (tabell 8.3.).

Tabell 8.3 Regional fördelning av befolkning samt civilingenjörer och tekniskt inriktade forskare 1980 (procent)

Landsdel	Befolkning	Civilingenjörer/ forskare
Stockholmsområdet	19,8	36,7
Göteborgsområdet	8,8	15,0
Sydvästra Skåne	5,7	8,1
Stödjepekter syd	21,0	18,0
Stödjepekter norr	11,1	8,2
Bergslagen	3,5	3,1
Norra inlandet	3,4	0,8
Övr landet	26,7	10,1
Riket	100	100

Anm.: Beträffande regionindelningen; se SOU 1984: 74 Regional utveckling och regional utjämning.

Den grupp av industritjänstemän som har tekniskt inriktade arbetsfunktioner ökade med drygt 10 % mellan perioden 1975–1983. Under samma period minskade den totala industrisysselsättningen med 18 %. Till ”tekniska tjänstemän” har räknats sådana som arbetar med konstruktion, kvalitetskontroll, systemering, programmering m. fl. tekniskt inriktade uppgifter. Hos denna grupp tjänstemän finns en stor del av industrins teknologiska kompetens samlad. Antalet tekniska tjänstemän och deras andel av den totala industrisysselsättningen kan ge en indikation på hur teknikintensiv industrin är i olika regioner. I tabell 8.4 redovisas sådana uppgifter för samtliga län.

¹ Avsnittet baseras på opublicerat underlagsmaterial från det arbete om teknikspridning som statens industriverk, styrelsen för teknisk utveckling, universitets- och högskoleämbetet samt skolöverstyrelsen bedriver på regeringens uppdrag. Arbetet kommer att redovisas i en rapport från de fyra verken under mars 1987.

Tabell 8.4 Antal "tekniska tjänstemän" per län och deras andel av industrisysselsättningen i resp. län 1983

Prop. 1986/87: 74

Län	Antal	Andel	Län	Antal	Andel
Stockholm	23 100	25,4	Kopparberg	1 703	5,6
Göteborg	9 545	13,9	Gävleborg	1 811	5,6
Västmanland	4 645	12,9	Blekinge	928	5,1
Malmöhus	7 240	11,2	Norrbottn	968	5,0
Uppsala	1 479	9,7	Älvsborg	2 154	4,3
Östergötland	4 358	9,6	Jönköping	1 525	3,7
Södermanland	2 283	8,3	Kristianstad	948	3,6
Västernorrland	1 835	7,8	Halland	616	3,3
Örebro	2 240	7,3	Kalmar	875	3,2
Kronoberg	1 272	6,0	Skaraborg	917	3,0
Värmland	1 718	5,9	Jämtland	175	2,9
Västerbotten	1 123	5,9	Gotland	80	2,7

Av tabell 8.5 framgår förändringen av antalet tekniska tjänstemän mellan åren 1975 och 1983. De tekniskt inriktade tjänstemännens andel av den totala industrisysselsättningen har ökat i samtliga regioner. I flertalet av de mer perifera regionerna beror det främst på att industrisysselsättningen totalt sett har minskat. I storstadsregionerna och de s. k. stödjepunkterna, dvs. i första hand övriga universitets- och högskoleorter, har även antalet tekniska tjänstemän ökat.

Sammantaget har de regionala skillnaderna i fråga om industrins teknik-intensitet mätt på detta sätt ökat sedan år 1975.

Tabell 8.5. Antal "tekniska tjänstemän" och deras andel av industrisysselsättningen i resp. region 1975 och 1983

Landsdel	1975		1983	
	Antal	Andel av ind syss	Antal	Andel av ind syss
Stockholmsreg	20 363	18,4	23 064	25,4
Göteborgsreg	7 888	10,3	9 366	15,0
Sydvästra Skåne	4 487	9,4	5 295	13,7
Stödjepunkter, söder	15 917	7,4	17 519	9,9
Stödjepunkter, norr	5 157	5,3	6 220	7,3
Mindre orter, söder	6 504	3,0	6 350	3,5
Sjuhäradsbygden	384	1,3	426	2,0
Östra Småland	141	0,9	145	1,1
Gotland	45	1,4	80	2,7
Bergslagen	3 421	5,7	3 365	7,3
Mindre orter, norr	1 172	2,7	1 205	3,3
Inlandet	490	2,0	503	2,5
Riket	65 969	7,0	73 538	9,5

9.1 Tjänsteproduktion

Utvecklingen har gått mot att allt fler arbetar med tjänsteproduktion inom näringslivet (inkl. statliga bolag och affärsdrivande verk). Samtidigt ingår allt mer tjänstearbete i produktion av varor; tjänsteinnehållet i varorna ökar.

Ökad internationell konkurrens har medfört ökade kunskapskrav och ökad tjänsteintensitet. För att hävda sig krävs effektivitet i hela konstruktions-, tillverknings- och distributionskedjan. Ny teknik, framför allt informationsteknologin, har givit nya möjligheter till förbättringar. Här berörs logistikfunktioner såsom transporter och materialadministration.

Tekniken har satt sin prägel på utvecklingen. Samtidigt har insikten om materialhanteringens betydelse påverkat företagen att satsa på snabbare materialflöden för att därmed binda mindre kapital. Denna ökade medvetenhet har också påverkat transportvägarna och marknadsföringen av transporttjänster mot alltmer totala system från producent fram till slutkonsument.

Tjänstesektorns storlek

Tjänstesektorn kan definieras utifrån:

- typ av arbete (sysselsatta),
- typ av bransch (förelägningsvärde),
- typ av konsumtion/förbrukning.

Figur 9.1 visar hur dessa tre variabler utvecklats sedan år 1970.

År 1985 var 1,4 miljoner personer sysselsatta i näringslivets tjänstesektor, definierad enligt branschtillhörighet¹. Förelägningsvärdet uppgick samma år till 182 miljarder kronor, vilket utgjorde 47 % av hela näringslivets.

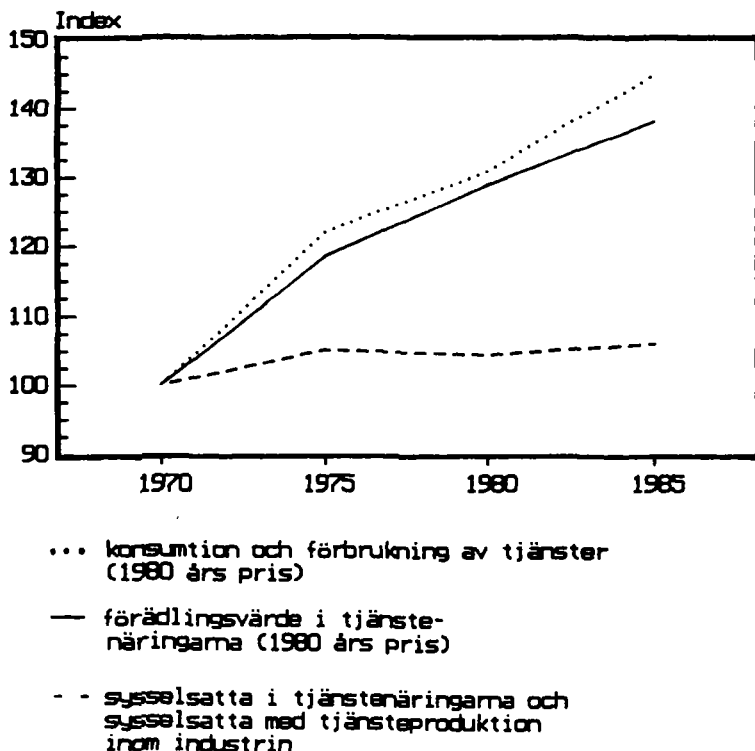
Som framgick av avsnitt 7 har de tjänsteproducerande branscherna expanderat kraftigt. Till en del beror tillväxten på att industrin i ökad utsträckning köper tjänsterna externt, såväl från helt fristående tjänsteföretag som från egna närstående bolag. Tjänsteproducerande avdelningar har i vissa fall fått bilda egna bolag och förs därmed i statistiken över från t. ex. tillverkningsindustri till tjänstesektorn. Samtidigt sker även en ökning av tjänsteproduktionen inom industrin, vilket denna statistik inte redovisar.

Hur många som totalt sysselsätts med tjänsteproduktion i näringslivet är svårare att exakt slå fast. Det finns flera statistikkällor där detta speglas men på olika sätt och med något skilda resultat. Att antalet ökar såväl i hela näringslivet som inom industrin står dock klart. Inom industrin uppskattas i dag ca 400 000 vara sysselsatta med tjänsteproduktion. För näringslivet som helhet har antalet uppskattats till 1.8 miljoner sysselsatta.

¹ Här avses handel, restauranger och hotell, samfärdsel, post och televerk, banker, försäkringsinstitut m. m. samt andra tjänster såsom städning och reparationer, dvs. SNI 6–9.

Figur 9.1 Sysselsättning, förädlingsvärde och konsumtion/förbrukning
1970–1985 (index 1970 = 100)

Prop. 1986/87: 74

Konsumtionen och förbrukningen av tjänster har också ökat. Nationalräkenskaperna visar en volymökning av tjänstekonsumtionen (dvs. konsumenternas köp av tjänster) på 25 % sedan 1970. Förbrukningen av tjänster som insats i produktionen (dvs. producenternas köp av tjänster) har ökat med 50 % sedan 1970.

Industrinära tjänster

En kraftigt expanderande del bland tjänsteföretagen återfinns i uppdragssektorn.

Näringsgrenen uppdragsverksamhet utgörs av flera olika verksamhetsområden. De viktigaste enskilda områdena är juridisk och kameral rådgivning, datakonsult- och dataserviceverksamhet, byggkonsultverksamhet, ingenjörbyråer samt annons-, reklam- och marknadsundersökningsverksamhet. Därtill tillkommer en stor "övrig" sektor med mycket varierande typer av uppdragstjänster, bl.a. administrativ organisation, bevakning samt ekonomisk konsultverksamhet.

Uppdragssektorns förädlingsvärde och sysselsättning uppgick år 1985 till 24 miljarder kronor resp. 127 000 sysselsatta. Detta motsvarar närmare 5 % av näringslivets sammanlagda förädlingsvärde och sysselsättning. Sektorn är därmed större än många enskilda industribranscher både i fråga om produktionsvolym och sysselsättning. Exempelvis är dess förädlings-

värde större än bilindustrins och mer än dubbelt så stort som järn- och stålindustrins.

Prop. 1986/87: 74

Sysselsättningen inom uppdragssektorn har ökat mycket snabbt. I genomsnitt ökade antalet sysselsatta med ca 3 % per år mellan åren 1970 och 1985. Detta skall jämföras med en årlig minskning i näringslivets totala sysselsättning under denna period med drygt 0,5 % per år. Inom tillverkningsindustrin minskade under samma period sysselsättningen med drygt 1 % årligen, medan de tjänsteproducerande näringarna sammantagna ökade med ca 0,5 % per år.

Tjänster inom industriföretagen

Inom industriföretagen minskar andelen personer sysselsatta i direkt produktion av varor, medan andelen anställda som producerar tjänster ökar. Inom tjänstemannakategorin har antalet högre befattningshavare ökat både i absoluta tal och andelsmässigt. Utbildningsnivån har ökat markant, vilket framgick av avsnitt 3.5. Kompetensen i företagen ökar. Antalet tjänstemän på de lägre nivåerna uppvisar däremot en kraftig absolut minskning.

En väsentlig del av ökningen utgörs av tjänstemän som är verksamma med olika arbetsuppgifter inom dataområdet (systemering, programmering, planering etc). Vidare växer funktioner som exempelvis försäljning och marknadsföring, teknisk service och transportplanering, informations- och kommunikativt arbete.

Antalet tjänstemän inom bl. a. skilda ekonomiska/kamerala områden som t. ex. bokföring, redovisning och fakturering minskar. Även antalet tjänstemän inom direkt produktionsanknutna funktioner som administration av platsförvaltning, arbetsledning och tillverkningsplanering krymper.

Det är de funktioner som är mindre knutna till företagets produktion som vuxit kraftigast inom industrin. Det kan förefalla vara något motstridigt, eftersom dessa tjänster per definition i större utsträckning än andra borde ha "lämnat" industriföretagen. En av anledningarna till att denna typ av tjänster uppvisar en sådan kraftig tillväxt är ökningen av ADB-tjänster. Som tidigare nämnts har motsvarande tjänster inom fristående konsultverksamhet också ökat starkt. Denna kraftiga ökning gäller även funktioner med anknytning till ekonomi, redovisning och marknadsföringsverksamhet. De kraftigast växande delarna på tjänsteområdet expanderar således *både inom* industriföretagen och *utanför* i form av fristående konsulter.

Det förefaller därvid finnas ett vanligt utvecklingsförlopp: efterfrågan på en viss tjänst (speciellt vid efterfrågan av tjänster med viss kompetens) börjar inom de större företagen. Allt eftersom fördelarna med dessa blir uppenbara även för andra företag växer därefter en marknad fram för fristående tjänsteföretag. Detta är särskilt viktigt för de små företag som själva inte kan anställa en mängd olika experter. Detsamma gäller för många andra organisationer inom andra sektorer. De är hänvisade till att köpa tjänsterna på en extern marknad.

Vissa, framför allt större företag behöver också sina egna specialister,

som är insatta i det egna företagets krav och förutsättningar. Företagen behöver också personal som kan diskutera och formulera problem som externt anlitate experter sedan kan hjälpa till att lösa. Attraktiva tjänster växer därför även inom företagen.

9.2 Tjänstexport

Under efterkrigstiden har varuproduktionen (råvaror, industriprodukter och energi) succesivt tagit i anspråk en allt mindre andel av samhällets resurser till förmån för olika typer av tjänsteproduktion. Sveriges omvandling till ett postindustriellt samhälle har emellertid inte medfört att de tjänsteproducerande näringarnas betydelse för utrikeshandeln ökat i motsvarande mån.

Tabell 9.1 Bytesbalansen år 1985 (miljarder kronor)

	Export	Import	Netto
Varor	258,0	243,2	14,7
Reala tjänster	46,2	40,7	5,5
sjöfart	14,4	7,1	7,4
övriga transporter	7,2	6,8	0,5
turism	11,0	14,2	- 3,2
entreprenader och konsulttjänster	6,8	3,7	3,1
provisioner, reklam m m	6,7	8,9	- 2,2
Finansiella tjänster	30,7	61,3	-30,6
räntor och utdelningar m m	19,5	41,7	-22,2
försäkringar	10,5	10,5	0,0
bidrag, gåvor	0,6	9,1	- 8,4
Totalt	334,8	345,2	-10,4

Källor: Handelsstatistiken, Tjänstehandelsenkäten, Sjöfartsstatistiken och Riksbankens statistiska årsbok.

I tabell 9.1 redovisas en sammanställning av bytesbalansen år 1985 fördelad på olika typer av transaktioner. Där framgår, att varuexporten svarar för mer än tre fjärdedelar av inkomsterna från utlandet. Varuproduktionen (råvaror, industriprodukter och energi) svarar dock, som framgår av avsnitt 7.1, för inte mer än en tredjedel av produktionen och sysselsättningen i samhället. Reala tjänster, dvs prestationer som tar i anspråk reala produktionsresurser i Sverige, svarar för knappt 15 % av inkomsterna från utlandet. Återstående knappt 10 % av bytesbalansens inkomstsida består av finansiella tjänster, dvs prestationer som inte tar i anspråk reala resurser.

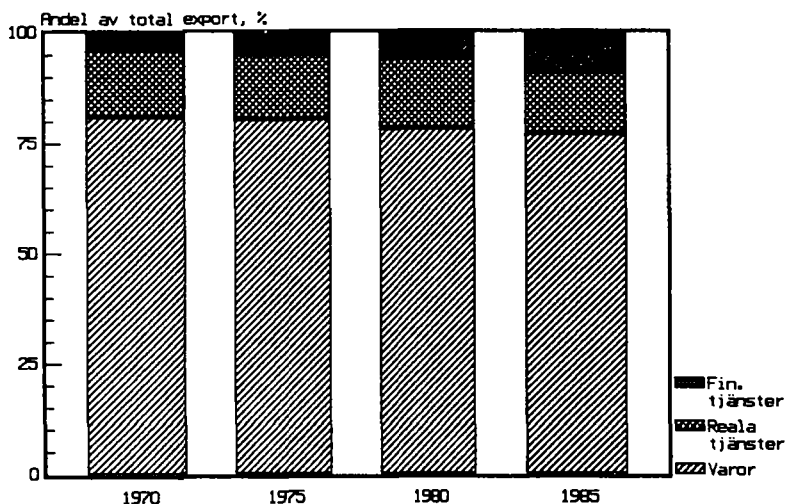
Nära hälften av den reala tjänsteexporten utgörs av transporter. Därefter i storleksordning kommer turismen samt entreprenader och tekniska konsulttjänster som svarar för knappt 25 resp. 15 % av den reala tjänsteexporten. Inkomsterna av finansiella tjänster består till mer än 50 % av räntor och utdelningar.

Varuexportens andel av de samlade exportinkomsterna har sjunkit med några procentenheter sedan 1970 (se figur 9.2), medan den reala tjänsteex-

portens andel varit oförändrad på 14–15 %. Däremot har de finansiella tjänsternas andel av inkomsterna från utlandet ökat. Den har fördubblats mellan 1970 och 1985, från 4 till 9 %.

Internationell handel med tjänster kompliceras av att tjänsterna är immateriella och inte kan transporteras och lagras på samma sätt som varor. Dessutom försvåras tjänsteutbytet av olika nationella lagar och förordningar.

Figur 9.2 Varors samt reala och finansiella tjänsters andelar av de samlade exportinkomsterna 1970, 1975, 1980 och 1985

Källa: Nationalräkenskaperna.

Vissa typer av tjänster kan dock "transporteras". Det gäller transporttjänster (där produktionsmedlen är rörliga) samt sådana tjänster som kan överföras via medier som t.ex. telekommunikationer, film, band och trycksaker. Eljest måste producenten uppsöka konsumenten eller vice versa. Som exempel på sådana tjänster kan turisttjänster av olika slag, sjukvård, marknadsföring etc. nämnas.

Försäljning av tjänster bygger i hög grad på förtroende mellan konsument och producent, eftersom det inte finns några varuprover. Vidare måste tjänster i större utsträckning än varor anpassas till kunderna, dvs. till skilda nationella, kulturella och institutionella förhållanden. Sammantaget innebär detta att en lokal produktion på köparens marknad ofta är den enda praktiskt möjliga formen för ett internationellt verksamt tjänsteproducerande företag.

En stötesten för ett vidgat internationellt utbyte av tjänster är de institutionella hinder som förekommer. Tjänster – till skillnad från varor – har inte varit föremål för förhandlingar om liberalisering. Vid ett ministermöte i Uruguay i september 1986 beslöts emellertid att tjänster skall tas upp till förhandlingar inom GATT. Ett första resultat kan bli ett ramavtal, i vilket de allmänna principerna för hur tjänstehandeln skall gå till preciseras. Först därefter blir förhandlingar om enskilda tjänsteslag aktuella.

Det globala reala tjänsteutbytet domineras av transporter och turism.

Dessa båda tjänsteslag dominerar även, vilket framgår av tabell 9.1, den svenska tjänsteexporten och de spelar därmed en strategisk roll för utvecklingen under de närmaste åren.

När det gäller turismen, är natur, klimat, nöjesliv etc. viktiga resurser. Även om turismen borde ha förutsättningar att utvecklas vidare i Sverige, kommer den knappast att spela samma roll i den svenska ekonomin och för bytesbalansen som i länder som Grekland, Spanien eller Österrike.

När det gäller transportnäringen har Sverige en komparativ nackdel när det gäller lönenivån. Därtill förekommer inom sjöfarten en utbredd protektionism. Trots detta svarar rederinäringen för en tredjedel av Sveriges reala tjänsteexport.

Beträffande övriga reala tjänster, dvs. främst entreprenader och tekniska konsulttjänster, bör Sverige ha lika goda möjligheter att göra sig gällande på världsmarknaden som andra industriländer. Tjänsterna produceras lokalt, i stor utsträckning av utländsk arbetskraft. Tillskottet till den svenska bytesbalansen utgörs därmed huvudsakligen av hemtagna vinster samt av leveranser från svenska underleverantörer. Entreprenadernas betydelse från bytesbalanssynpunkt är därför relativt ringa.

Som framgår av avsnitt 12 har byggmarknaderna i u-länderna – där de svenska entreprenörerna huvudsakligen är verksamma – utvecklats svagt under 1980-talet. Om oljepriset och andra råvarupriser förblir pressade, lär marknaden inte förbättras nämnvärt på kort sikt. Detta innebär en fortsatt hård konkurrens och entreprenörer från s. k. nyindustrialiserade länder – t. ex. Sydkorea – blir allt svårare konkurrenter. Entreprenadexporten kan därför befäras utvecklas svagt även under de närmaste åren. Konsultbranschen arbetar i betydande utsträckning med projektering av anläggningar utomlands och drabbas också av den svaga utvecklingen på den internationella byggmarknaden.

Sammanfattningsvis kan tjänsteexporten på medellång sikt inte ta över industrivaruexportens dominerande roll i utrikeshandeln. Varuexportens andel av exportinkomsterna har visserligen minskat något sedan 1970-talets början, men det beror inte på att den förlorat någon nämnvärd terräng till den reala tjänsteexporten utan på den snabba ökningen av framför allt ranteinkomsterna från utlandet.

Industrin bevarar sålunda sin roll för exporten inom överskådlig tid. Men industrivaruexporten får med tiden ett växande inslag av tjänster. Att öka tjänsteinnehållet är nämligen ett sätt att differentiera produkterna. Kombinationen av avancerade industriprodukter och tjänster samt förmågan att erbjuda en god systemlösning som är anpassad till kundens behov är en av de vägar som industrin kan använda för att stärka sin internationella konkurrenskraft.

10 Råvarubaserad industri

Prop. 1986/87: 74

Inom den råvarubaserade industrin återfinns Sveriges traditionella basindustrier. Nedan redovisas situationen inom massa- och pappersindustrin, sågverken, gruvindustrin samt järn- och stålindustrin. Det kan konstateras att dollarutvecklingen haft stor betydelse för dessa industrier och då speciellt för massa- resp. gruvindustrin. Inom många branscher finns eller hotar internationellt sett problem med överkapacitet. Detta har lett till protektionistiska tendenser på många för svensk export mycket viktiga områden.

10.1 Massa- och pappersindustri

I Sverige domineras massa- och pappersindustrin efter de senaste årens fusioner av ett tiotal stora företag/koncerner, som uppskattningsvis svarar för 70–75 % av sysselsättningen inom branschen. Totalt uppgår sysselsättningen till drygt 50 000.

Huvuddelen av tillverkningen – ca 60 % av massaproduktionen – är integrerad. Totalt vidareförädlas ungefär två tredjedelar av massaproduktionen till papper inom landet.

Internationellt är de svenska skogsindustriföretagen inte bland de allra största. Av de omsättningsmässigt 100 största var närmare hälften (44) nordamerikanska år 1985. Tio var svenska och elva var finska. Inom Europa tillhör dock de svenska företagen de allra största; STORA kommer numera på tredje plats i Europa och SCA hamnar på fjärde plats.

Av de 32 företag som tillverkade minst 1 miljon ton papper och papp var 22 nordamerikanska, 5 japanska och resten västeuropeiska, varav 1 finskt och 1 svenskt. Den nordamerikanska dominansen är påfallande, vilket sammanhänger med att Nordamerikas andel av världsförbrukningen är mycket hög, närmare 40 %.

Västeuropa, framför allt EG-länderna som tar emot omkring 90 % av den svenska exporten, är Sveriges största exportmarknad. Sverige är en stor leverantör av säckpapper och andra kraftpapper samt av kraftliner till Västeuropa. Även för tidningspapper har Sverige en stor marknadsandel.

På massaområdet är de regelbundet återkommande cykliska variationerna mycket stora. Beträffande papper är svängningarna något mindre över tiden.

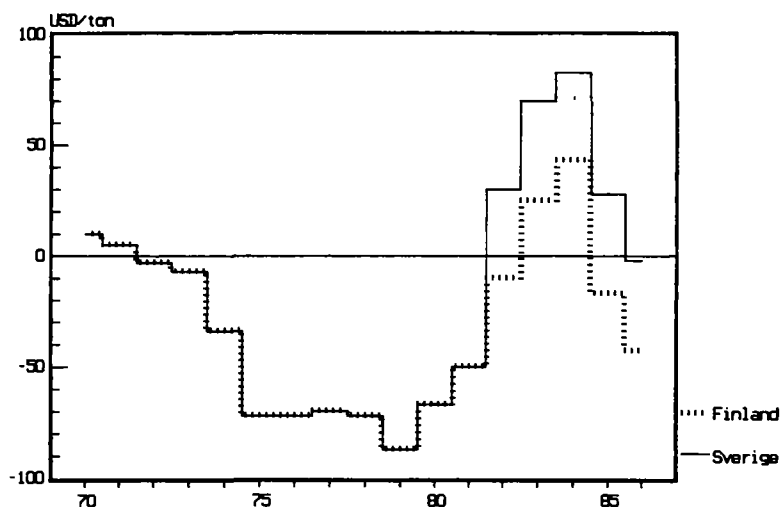
Den svenska skogsindustrins goda konkurrenskraft har försvagats under det senaste året. Den kraftigt sänkta dollarkursen har lett till att det svenska fördelarna på massasidan nu hämtats in av nordamerikanska tillverkare. För tidningspapper har svenska tillverkare fortfarande en viss fördel vid försäljning i Västeuropa, medan situationen för exempelvis kraftliner försämrats.

Kapacitetsutnyttjandet i branschen var 1986 fortsatt högt inom pappersindustrin och förbättrades för massaindustrin efter nedgången under slutet av år 1985.

Lönsamheten inom massa- och pappersindustrin försämrades 1985, men driftsoverskottet var fortfarande högt i jämförelse med den senaste tioårsperioden. Investeringarna ökade mycket kraftigt och nådde ungefär sam-

Figur 10.1 Genomsnittligt kostnadsläge hos nordamerikanska massaproducenter jämfört med svenska och finska producenter för leveranser till Västeuropa 1970–1986

Prop. 1986/87: 74

Anm. Räknat i gemensam valuta; USD.

Källa: Jaakko Pöyry.

ma volym som genomsnittet för de tre bästa åren vid mitten av 1970-talet. Under år 1986 har investeringarna minskat.

Under 1987 väntas en fortsatt god efterfrågan på massa och papper i Västeuropa och som en följd därav en mindre ökning av den svenska exporten. För produktionen beräknas också en svag uppgång.

10.2 Sågverk

I Västeuropa märktes en återhämtning i konsumtionen av sågade trävaror under 1986. Denna utveckling väntas fortsätta även 1987. Den svenska exporten uppvisade totalt sett en relativt svag utveckling 1986 och blev ungefär oförändrad jämfört med 1985. Exporten till Västeuropa ökade, men detta motvägdes av en kraftig minskning av exporten till Mellanöstern och Nordafrika.

Under 1987 väntas endast en måttlig ökning av exporten. Orsakerna till detta är flera. De nordiska producenterna utsätts för en ökad konkurrens från importländernas sågverk, främst på grund av ett ökat utbud av sågade varor från skadat virke. Således beräknas produktionen i t. ex. Frankrike och Förbundsrepubliken Tyskland öka relativt kraftigt under perioden 1985–1987, vilket kan få återverkningar på den nordiska exporten av framför allt lägre kvaliteter. Även Sovjetunionens utbud på Västeuropa kommer sannolikt att öka. Handelsströmmarna kan också komma att förändras på grund av att USA infört 15 procents tull på import av sågade trävaror från Kanada. Det senare kan leda till att det kanadensiska utbudet i Västeuropa ökar.

I Sverige är drygt 20 000 sysselsatta i sågverksindustrin. Exportandelen är 60 %. Antalet sågverk uppgår till ca 2 500, men av dessa står omkring

500 för 97 % av produktionen. De 20 största sågverken tillhör med få undantag skogsbolagen eller skogsägarrörelserna. Ett tiotal skogsbolag svarar uppskattningsvis för ca 30 % av sågverkskapaciteten, men några verkligt dominerande företag finns inte i branschen. Den övervägande delen av sågverken är köpsågverk, dvs. de har ingen egen skog. Köpsågverken dominerar framför allt i södra Sverige. De bolagsägda sågverken har en relativt stor andel av produktionen i norra och mellersta Sverige.

Lönsamheten i sågverken försämrades relativt kraftigt under år 1985. Det berodde på såväl sämre marknadsförutsättningar som svag produktivitet utveckling och höjda råvarupriser. Under år 1986 försämrades lönsamheten ytterligare. Under slutet av året ägde en viss förbättring rum i samband med att färdigvarupriserna kunde höjas. Lönsamheten är dock fortfarande klart otillfredsställande inom sågverken.

10.3 Gruvindustri

Världens gruv- och metallindustri kännetecknas sedan början av 1980-talet av överutbud och möter stagnerande efterfrågan på främst järnmalmssprodukter och basmetallerna koppar, bly och zink.

Situationen avspeglas i kraftiga svängningar i metallpriserna, vilka i stor utsträckning varit trendmässigt fallande. De senaste årens valutakursfluktuationer, med den amerikanska dollarrens uppgång och fall i centrum, har bidragit till instabiliteten i metallpriserna.

Utvecklingen på utbudssidan har delvis sitt ursprung i felaktiga investeringsbeslut vid mitten av 1970-talet, vilka grundades på dåtidens prognoser om brist på mineraler och metaller in på 1980-talet. På efterfrågesidan spelar en minskad s. k. förbrukningsintensitet i industriländerna en viktig roll och ökad substitution av metaller mot bl. a. plaster och keramer.

Den internationella marknadsutvecklingen – med kraftiga fall i metallpriserna – har särskilt drabbat högkostnadsproducenter i industriländerna, vilka tvingats till genomgripande strukturrationaliseringar, bl. a. i form av nedläggning av ineffektiva gruvanläggningar och smältverkskapacitet. Omfattande neddragningar på basmetallsidan har hittills ägt rum i främst Nordamerika.

Intressanta drag i den internationella utvecklingen i fråga om *icke-järnmalmssgruvor*, kan noteras beträffande kopparindustrin. Marknadsutvecklingen under de senaste åren, med bl. a. stagnerande efterfrågan och kraftiga prisfall i bilden, har särskilt drabbat högkostnadsproducenter i industriländerna. Genomgripande strukturförändringar har inneburit omfattande neddragningar av ineffektiv kapacitet i främst USA. Omstruktureringarna har stärkt den amerikanska kopparindustrins konkurrenskraft betydligt.

Flera orsaker ligger bakom utvecklingen i USA, däribland dollarkursens starka uppgång under början av 1980-talet. Den höga dollarkursen bidrog bl. a. till en ökad import av gruvkoppar till låga priser, från främst Chile, vilket undergrävde möjligheterna till avsättning på den inhemska marknaden. Importkonkurrensen och bristen på en återhämtning i kopparpriserna

gav ökad tydlighet åt den sämre konkurrenskraften hos den amerikanska kopparindustrin.

Bolidenkonscernen dominerar den svenska icke-järnmalmsnäringen. De svenska icke-järnmalmsgruvorna har förhållandevis goda avsättningsförhållanden och produktionen har ökat under 1986. Kapacitetsutnyttjandet ligger därmed kvar på en hög nivå.

Världsmarknaden för *järnmalm* kännetecknas av överutbud och pressade priser. Mot bakgrund av fortsatt stagnerande stålefterfrågan och ytterligare järnmalmsutbud från nytillkomna producenter, väntas rådande överkapacitet att bestå.

Nya tillskott av konkurrenskraftig järnmalm kommer främst från Australien, Carajas i Brasilien, San Isidro i Venezuela och Guelbs i Mauretanien. Beträffande Carajas är det stora frågetecknet, hur mycket malm som kommer att nå världsmarknaden. Brasilien är ju själv en betydande stålproducent. En bedömning är att ca 20 miljoner ton kommer att exporteras mot slutet av 1980-talet. Produktionskostnaderna i Carajas dagbrott tillhör de lägsta i världen och malmen håller mycket höga halter.

Den svenska järnmalmsproduktionen uppgick år 1986 till 20,5 miljoner ton. Det statliga LKAB är den helt dominerande producenten. Exportandelen är drygt 90 %. Över hälften av exportleveranserna går till EG-länderna. De sedan några år pågående lagerminskningarna har fortsatt under 1986. Leveranserna under 1987 väntas i stort sett ligga kvar på nuvarande höga nivå. Kapacitetsutnyttjandet i produktionsanläggningarna är mycket högt. Den amerikanska dollarns nedgång gör att lönsamheten väntas minska under 1986 och 1987.

Svenska järnmalmsgruvor innehåller betydande mängder fosforrik malm. Av de totala leveranserna år 1970 var andelen högfosformalm ca 60 %. Detta förhållande kom att utgöra avgörande problem under 1970-talet, då efterfrågan på högfosformalm sjönk kraftigt strukturellt sett till följd av ändrade produktionsprocesser inom stålindustrin. I takt med att lågfosformalm av god kvalitet kom ut på marknaden från nya producentländer, minskade högfosformalmernas roll. Svensk järnmalm tappade marknadsandelar i betydande omfattning, främst i EG-området. Därtill kom stålkrisen i EG, som slog ut många av de stålverk som tidigare hade varit kunder.

För att möta den ökade utländska konkurrensen har LKAB under en följd av år satsat omfattande resurser på bl. a. investeringar i fosforreducerande produktionsteknik och på produktutveckling, bl. a. vidareförädling till pelletsprodukter. Genom framgångarna på pelletssidan har svensk järnmalm på senare år kunnat återta förlorade marknadsandelar i Europa. Marknaden har även utvidgats till Mellanöstern och Sydostasien, där de nya stålprocesser tillämpas vilka kräver högkvalitativa pellets som insatsvaror. Ytterligare satsningar görs nu på pelletsproduktionen.

10.4 Järn- och stålindustri

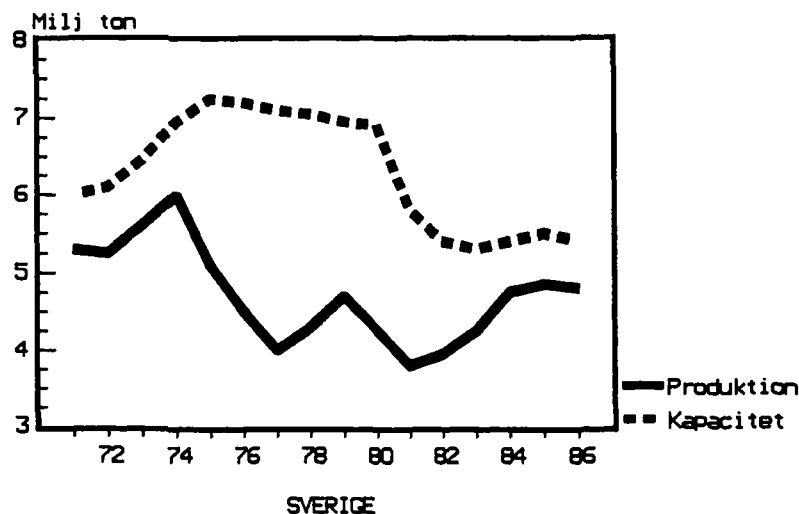
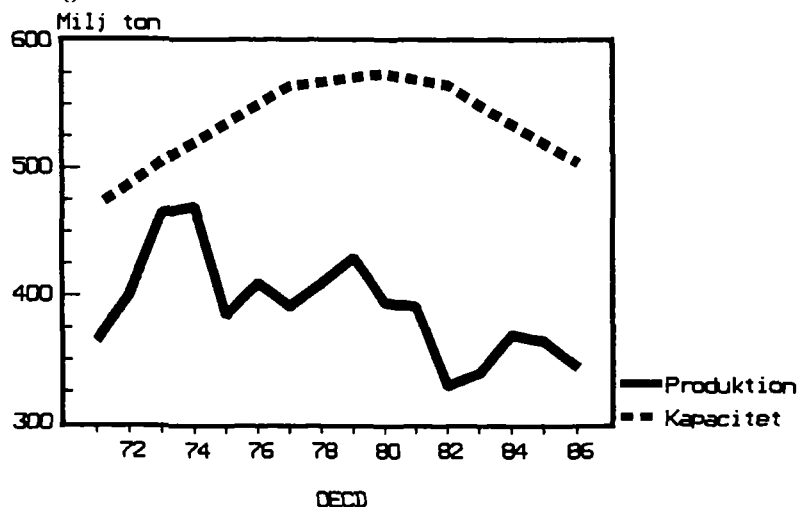
För järn- och stålindustrin sker kortsiktiga, konjunkturmässiga variationer på en marknad som helt präglas av mer långsiktiga överkapacitetsproblem. Även under högkonjunkturer dominerar sådana problem, som på en mera

normal marknad bara uppträder under lågkonjunkturer. Först när stålmarknaden kommer i balans kan västvärldens stålindustri få en tillfredsställande lönsamhet. Rationaliseringsprocessen och nedskärningarna av kapaciteten inom västvärldens stålindustri måste därför fortsätta. Sverige kom tidigt i gång med denna process och får sägas ha nått relativt långt.

I handelsstålproduktionen har omstruktureringar och moderniseringar i SSAB lett till förbättringar jämfört med åren i början av 1980-talet. I specialstålproduktionen medverkade staten i en uppgörelse om specialstålets rostfria sektor i början av år 1984. Produktionen koncentrerades då till Avesta AB och Sandvik AB och en fortsatt successiv strukturanpassning av verksamheten planades.

Prop. 1986/87: 74

Figur 10.2 Kapacitet och produktion av råstål 1971–1986 i OECD och i Sverige

Också utomlands effektiviseras nu stålindustrin i ökad omfattning och därmed skärps konkurrensen för de svenska företagen. En fortsatt effektivisering av den svenska stålindustrin är därför nödvändig. Denna process torde innebära att sysselsättningen inom branschen fortsätter att minska. År 1980 var sysselsättningen 43 000 och år 1986 drygt 30 000, varav 12 500 i handelsstål- och 18 000 i specialstålsektorn.

Efter flera år av ökningsberäkningar beräknas den svenska råstålproduktionen 1986 ha minskat med ca 2 %. Både export- och hemmamarknadsleveranserna visade en minskning samtidigt som importen ökade något. År 1986 får betecknas som ett klart lågkonjunkturår när det gäller den inhemska stålmarknaden.

Den internationella marknaden får också betecknas som mycket svag under året. Visserligen har stål efterfrågan inom EG ökat något, men det kraftiga bortfallet i USA – i kombination med de amerikanska handelspolitiska åtgärderna – har till stor del eliminerat de positiva effekterna härav. För den svenska stålindustrin, som totalt avsätter 70–80 % av sin produktion på export, har 1986 således inneburit en volymmässig nedgång.

Resultatmässigt behöver emellertid inte 1986 innebära en försämring för svensk stålindustri. I huvudsak gynnsamma valutakursförändringar och sänkta råvarukostnader kan innebära att lönsamheten återigen ökar något. Delårsrapporterna visar på en förbättring av det ekonomiska resultatet. Fortfarande är dock avkastningen på det arbetande kapitalet långt ifrån tillfredsställande.

De marknadsmässiga utsikterna för 1987 är inte särskilt gynnsamma. I USA väntas en fortsatt minskad stål efterfrågan, om än inte i samma takt som under 1986, och inom EG förutses att den måttliga förbättringen under 1986 skall följas av en minskad efterfrågan. För Sveriges del finns anledning att räkna med en i stort sett oförändrad efterfrågenivå.

Med hänvisning till kvarblivande överkapacitet och lönsamhetsproblem har krisåtgärderna inom EG – bl. a. produktionskvoter och kvoter för importen från tredje land – inte avvecklats under 1986. De amerikanska "krisåtgärderna", huvudsakligen importbegränsningar genom s. k. frivilliga begränsningsavtal och importkvoter, har också fortsatt och snarast intensifierats under året.

Med undantag för några länder med relativt liten stålproduktion har samtliga OECD-länder minskat sin produktion av råstål under 1986. Nedgången kan beräknas till 5 à 7 % inom vardera av de tre stora stålproducerande områdena EG, USA och Japan.

Tillförseln/förbrukningen har däremot utvecklats mycket varierande. I USA beräknas ståltillförseln ha minskat med mer än 10 %, medan EG torde ha noterat en ökning med ett par procent. I Japan kan tillförseln beräknas ha minskat med 2–3 %.

Stålindustrins överkapacitet får sägas ha sina orsaker mera i en otillräcklig kapacitetsavveckling i takt med en minskad efterfrågan än i en orealistisk kapacitetsutbyggnad. I själva verket har råstålskapaciteten i industriländerna nu dragits ned till ungefär 1974 års nivå, medan produktionen ligger ca 25 % lägre än vad som noterades detta år.

Denna produktionsneddragning är till stor del en följd av de förbättrings-åtgärder som stålindustrin själv vidtagit.

För det första behövs i dag inte lika mycket råstål som tidigare för att producera en viss mängd handelsfärdiga stålprodukter. Detta beror på de förbättringar som skett när det gäller materialutbytet.

För det andra har stålets egenskaper förbättrats, så att det i dag åtgår betydligt mindre kvantiteter stål för en viss given användning än vad det gjorde före stålkrisen.

För det tredje "skraddarsyr" i dag stålindustrin sina produkter i högre utsträckning än tidigare, dvs. producenterna utför en stor del av de operationer av typ kapning, slipning och annan slutlig "formgivning" som kunderna tidigare svarade för. Mängden stål som lämnar stålindustrin har blivit mindre, utan att den faktiska användningen av stål därmed har minskat.

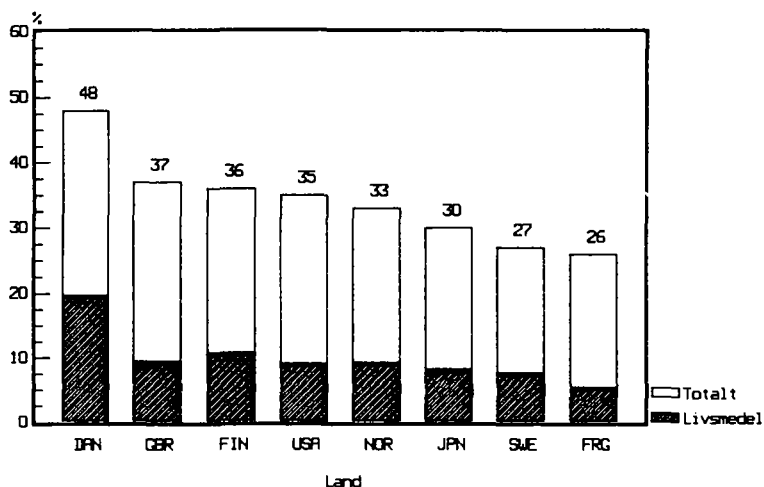
Ytterligare en bidragande orsak till den minskade stålförbrukningen är den förbättrade tekniken inom främst verkstadsindustrin. Genom exaktare beräkningar – ofta möjliggjorda genom datorisering – kan dimensionerna på det använda materialet minskas, utan att hållfasthetskraven eftersätts.

Förbättrad tillverkningsteknik och förbättrade produkter har alltså bidragit till att skapa överkapaciteten och dess följdverkningar i form av skärpt konkurrens och dålig lönsamhet. Den ökade konkurrensen har i sin tur ytterligare påskyndat utvecklingen av effektivare teknik och förbättrade produkter.

Närmare hälften av den industri som i avsnitt 8 klassificeras som arbetskraftsbaserad produktion utgörs av konsumtionsvaruindustrin. Därtill kommer delar av pappersindustrin som tillverkar konsumtionsvaror¹.

Mätt som andel av den totala produktionen är den svenska konsumtionsvaruindustrin mindre än motsvarande sektor i andra länder (figur 11.1). Sektorns andel av den svenska industrins sammanlagda förädlingsvärde har varit ungefär oförändrad sedan 1970. De konsumtionsvaruproducerande delarna av pappersindustrin och kemisk industri har procentuellt sett ökat mest medan teko-industrin minskat mest.

Figur 11.1 Konsumtionsvaruindustrins andel av hela industrins förädlingsvärde 1983 i olika länder

Konsumtionsvaruindustrin kännetecknas samtidigt av att den har ett lugnare konjunkturmönster än andra delar av industrin. Lönsamheten har sedan slutet av 1970-talet varit stabilare än i övrig industri. I början av 1980-talet var nettomarginalen och avkastningen högre än i övrig industri. Därefter försämrades konsumtionsvaruindustrins relativa läge. År 1984 uppgick dessa till 5,5 resp. 10,1 %, vilket var något lägre än industrin totalt. Soliditeten var 30,4 % år 1984, vilket kan jämföras med 32,2 % i industrin som helhet. Även långsiktigt har den varit något lägre än industrin totalt.

Företagen inom konsumtionsvaruindustrin är i genomsnitt mer hemmamarknadsorienterade än i övrig industri. Exportandelen var 14 % år 1975 och 23 % år 1984. Det är framför allt teko- resp. möbelindustrin som ökat sina exportandelar men den kemiska konsumtionsvaruindustrin som värdemässigt haft störst exportökning. Exportandelen för hela industrin var ca 50 % år 1984.

Utvecklingen har varit svag liksom för svensk industri som helhet. Som

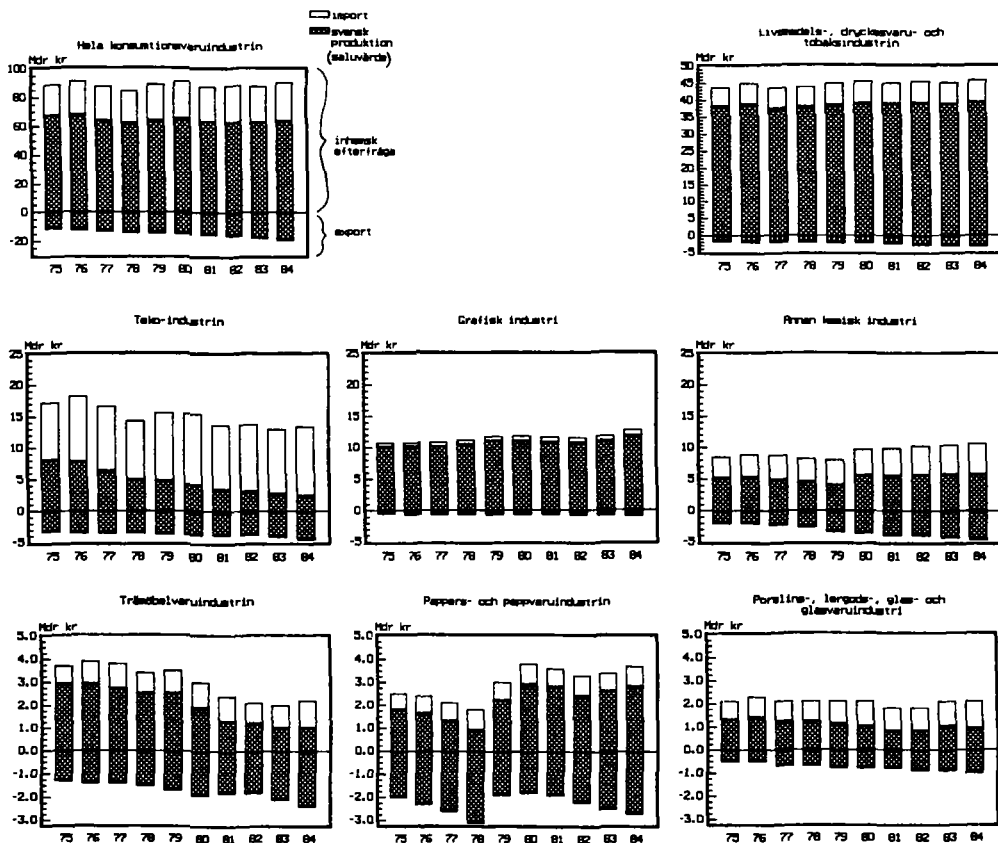
¹ Här används IUI:s definition av konsumtionsvaruindustrin (se figur 11.2).

illustration av den svenska konsumtionsvaruindustrins svaga konkurrensförmåga kan det nämnas att konsumtionsvolymen i Sverige ökade totalt med cirka 20 % under perioden 1970–1984, vilket motsvarar 65 miljarder kronor i dagens penningvärde. Den svenska produktionen av de konsumtionsvaror som här analyseras har däremot ökat med endast 6 % under perioden. Under senare år har dock en väsentlig förbättring av konsumtionsvaruindustrins tillväxt ägt rum.

Importens andel av tillförseln till den svenska konsumtionsvarumarknaden har vuxit. Det gäller speciellt teko och trämöbelindustrin, medan svensk industri förstärkt sina positioner något på pappers- och pappvarumarknaden. Vad gäller teko-produkter har importandelen länge varit hög och dessutom växande. För andra konsumtionsvaror är det naturligt att Sverige har stor import. Det gäller varor som exempelvis frukt och grönsaker inom livsmedelsområdet.

Svensk export överstiger importen för vissa konsumtionsvaror. Det gäller t. ex. möbler och pappersvaror. Handelsbalansen är dock negativ för de flesta konsumtionsvaror. Under den senaste tioårsperioden har den för många varor dessutom försämrats.

Figur 11.2 Utveckling av produktion, export och import i konsumtionsvaruindustrin 1975–1984 (miljarder kronor i 1980 års priser)

Handelsbalansförsämringen på konsumtionsvaruområdet har flera orsaker. Sveriges – speciellt under några år – höga kostnadsläge är en viktig orsak. Detta räcker dock inte för att förklara, varför konsumtionsvaruindustrin vad gäller ett flertal produkter, utvecklats sämre än övrig industri. Den lilla hemmamarknaden och långa avstånd till de stora marknaderna är andra, ofta förekommande förklaringar. Det kan inte uteslutas att det faktum att svensk industri traditionellt varit ensidigt inriktad mot råvaruproduktion och tyngre verkstadsindustri återverkat på konsumtionsvaruindustrins ställning. Danmark kan tas som ett exempel på ett land med annan industristruktur och en mer dynamisk konsumtionsvaruindustri.

Sammanfattningsvis kan den långsiktigt sett negativa utvecklingen inom konsumtionsvaruindustrin inte entydigt förklaras av olika strukturvariabler. Sektorn utgör en fjärdedel av industrin och har därmed en väsentlig betydelse för hela industrins utveckling. Ytterligare analyser torde erfordras vad gäller kvalitets och designfunktionens betydelse; ägarstrukturens, distributionens, reklamens inverkan m. fl. mer företagsekonomiska förklaringar för att bilden av konsumtionsvaruindustrins långsiktiga konkurrensförutsättningar skall klarna.

12 Projektexport

Med projektexport avses leveranser från Sverige till utlandet av investeringsvaror, vilka ingår som en del av eller utgör ett helt produktionssystem inom industri, energiförsörjning, samfärdsel eller annan privat eller offentlig verksamhet. Vidare ingår byggnads- och anläggningsverksamhet, t. ex. tunnlar, hamnanläggningar, hotell m. m.

Under hösten 1986 har en särskild utredning av projektexportens omfattning och inriktning genomförts inom industridepartementet. I utredningen har exportkreditnämnden, AB Svensk Exportkredit, Svenska Metallindustriarbetareförbundet, Sveriges Byggnadsentreprenörförening, Sveriges Exportråd samt Sveriges Mekanförbund medverkat. Nedan presenteras en kort sammanfattning av utredningens resultat.

Projektexporten är en kombination av hårdvara och kunnande. Produkterna anpassas i varierande grad till kundernas speciella behov. En viktig del av projektexporten är sålunda produkthanpassning, systemutformning och projektering. Förutom att leverera produkterna åtar sig leverantören att utföra installationer, utbilda driftspersonal och svara för service. Tjänsteåtagandena kan också omfatta ansvar för drift, marknadsföring och försäljning av produkter.

Projektexporten uppgick år 1985 till ca 26 miljarder kronor, vilket motsvarar strax under 10 % av den totala exporten av varor och tjänster. Vidare beräknas projektexporten direkt och indirekt under 1985 ha sysselsatt i storleksordningen 80 000 personer, vilket motsvarar 7 % av det totala antalet sysselsatta i tillverkningsindustri och byggnadsindustri.

År 1985 levererades ungefär hälften av projektexporten till industriländerna. Ungefär 45 % gick till u-länder och 5 % till statshandelsländer. Som jämförelse kan nämnas, att av verkstadsvaruexporten avsattes 75 % till industriländer. Projektexporten är således i ovanligt hög grad inriktad på länder utanför Sveriges traditionella marknader.

Ett fåtal stora industriföretag svarar för den övervägande delen av projektexporten. År 1985 svarade sålunda fem företag för halva projektexporten och med ytterligare sex företag täckte man in drygt 80 %.

De stora projektexportörerna är i betydligt högre grad inriktade på marknader utanför industriländerna än de mindre och medelstora, vars avsättningsmönster överensstämmer med genomsnittet för verkstadsindustrin.

Projektexporten svarar visserligen bara för en tiondel av Sveriges totala export, men den är näringspolitiskt intressant eftersom den representerar produktion som är tekniskt avancerad med en hög grad av kundanpassning. En betydande del av verkstadsindustrins produktion består av relativt standardiserade produkter, som på sikt kan få svårt att bära Sveriges höga kostnader per producerad enhet. Differentierade produkter i vilka ett avancerat industriellt kunnande är inbyggt är en typ av produktion, för vilken svenskt näringsliv har komparativa fördelar. Projektexporten torde också i flera fall vara värdefull som en "spjutspets", dels som demonstration av Sveriges tekniska och industriella kompetens i utlandet, dels för att främja teknisk utveckling överhuvudtaget i Sverige.

Projektexporten är dock förknippad med problem, vilka skärpts under 1980-talet när betalningsförmågan i u-länderna försvagats. Normalt säljs projektexporten kontant eller med krediter med kortare löptid än två år. När det gäller infrastrukturprojekt (t. ex. kraftverk och telekommunikationer) och stora "turn-key"-projekt kan dock förmågan att erbjuda kunderna en attraktiv finansiering vara nog så viktig som systemlösningen. Sådana stora projekt svarar för ungefär en tredjedel av projektexporten.

Leveranser till u-länderna är ofta förenade med stora politiska eller kommersiella risker. Projektexporten kompliceras vidare av olika faktorer, t. ex. krav från köparlandets sida att lokala leverantörer ska delta i projektet som underleverantörer eller samverkanspartners. Ibland förekommer önskemål att leverantören ska etablera tillverkning av komponenter i köparlandet.

Samverkan mellan företag förekommer, särskilt vid större projekt, t. ex. kraftverksbyggen, telekommunikationer och andra infrastrukturprojekt. Krav från köparlandet på lokal medverkan är en viktig anledning till samverkan när det gäller de större projekten. Eljest är behovet att finna kompletterande teknisk kompetens, klara finansieringen respektive finna kompletterande produkter de viktigaste orsakerna. Svenska och västeuropeiska utomnordiska företag förekommer oftast som samverkanspartners. Nära två tredjedelar av företagen i undersökningen med erfarenhet av samverkan anser att det vore önskvärt att samverka med utländska företag i större utsträckning än idag, främst med företag i Västeuropa utanför Norden. En stor majoritet av företagen bedömer att samverkan med utländska företag i framtiden blir vanligare än idag.

Investeringsutvecklingen i u-länderna påverkar i rätt hög grad utvecklingen av projektexporten framöver. Det gäller särskilt export av infrastrukturprojekt eftersom det är främst i u-länderna som sådana efterfrågas. Under 1980-talet har ett stort antal u-länder brottats med svåra betalningsproblem. I dessa länder har investeringsplanerna reviderats ned kraftigt. Fallande oljepriser har också inneburit att betalningsförmågan i de tidigare köpstarka oljeländerna i Mellersta Östern försvagats. Nedgången i dollarkursen och de internationella räntorna har visserligen bidragit till att lätta u-ländernas skuldtjänstbörda. Men om oljepriset förblir lågt och råvaruprierna pressade – vilket det mesta tyder på i dag – får man räkna med en relativt långsamt växande marknad för projektexport de närmaste åren. De gynnsammaste marknadsutsikterna torde finnas i u-länder som exporterar bearbetade varor, t. ex. de nyindustrialiserade länderna i Ostasien. I dessa länder får man dock räkna med en hård konkurrens, från bl. a. Japan och andra exportörer i regionen.

Jämförelser med tidigare studier av projektexport åren 1978, 1980 och 1982 försvåras av att 1986 års undersökning tillämpar en snävare avgränsning, men det förefaller som om projektexportens andel av den svenska exporten minskat något under senare år efter den starka ökningen under slutet av 1970-talet. Som nämnts torde man få räkna med en begränsad tillväxt under de närmaste åren. För svenska exportörer torde detta innebära att man bl. a. måste söka sig mot t. ex. av världsbanken finansierade projekt samt projekt där man samverkar med företag från andra länder.

13.1 Inledning

En tredjedel av det totala antalet sysselsatta arbetar i små och medelstora företag (färre än 200 anställda). Totalt finns i dag nära en halv miljon inregistrerade småföretag och antalet ökar. Varje år startas ett stort antal nya företag.

En fortgående strukturiomvandling kan förutses. Produktområden, enskilda företag och delar av branscher kan komma att slås ut i den internationella konkurrensen. Ny verksamhet kan ersätta detta produktionsbortfall och höja produktionsnivån. Det kan ske genom tillväxt i befintliga företag och genom nyetableringar.

Småföretagens betydelse för ekonomin är föremål för en intensiv debatt och uppmärksamhet sedan 10–15 år. Bland de typiska positiva småföretagsegenskaper som har lyfts fram märks deras roll i innovationsprocessen, deras roll på mindre orter och i övrigt inom regionalpolitiken, deras förmåga att generera ny sysselsättning samt deras roll som underleverantörer till storföretagen. Under senare tid har intresset även riktats mot de tjänsteproducerande näringarna, i vilka småföretagen utgör ett dominerande inslag.

Tillväxande småföretag ställs ofta inför en rad nya krav. Det gäller både de finansiella förutsättningarna och krav på att ny kompetens tillförs företagen. Bl. a. kräver en personellt större organisation en annan form av ledning än ett nystartat företags. Många småföretag kan genom intern utveckling eller med hjälp av externa resurser klara av tillväxtprocessens problem. Här spelar samhället en roll genom att tillföra företag extern kompetens och genom att bidra med vissa former av finansiering. Bland organen för denna typ av insatser märks de regionala utvecklingsfonderna. Stiftelsen Institutet för Företagsutveckling, Småföretagsfonden, Industriefonden och Norrlandsfonden.

Småföretagen kompletterar de stora, internationellt verksamma företagen, som en fristående bas för genuint nyutvecklande och som en potentiell tillväxtmöjlighet i form av självständiga företag eller som enheter inom andra organisationer.

13.2 Nyföretagandet

Nyföretagandet har ökat och har under åren 1983–1985 uppgått till ca 20 000 företag per år. Statistiken på området är fortfarande under uppbyggnad och präglas av osäkerhet. Jämfört med en undersökning avseende år 1982, som gjorts av statistiska centralbyrån (SCB), tyder utvecklingen på en markant ökning av nyföretagandet. Enligt undersökningen uppgick det preliminära antalet nyetablerade företag till ca 11 000 år 1982. SCB har dock i senare analyser noterat att denna nivå sannolikt innebär en viss underskattning.

1982	11 000
1983	21 000
1984	19 000
1985	21 000

Större delen av företag med ny verksamhet återfinns inom handel och service. Ungefär en sjundedel är industriell verksamhet. Utöver dessa företag, som startar helt ny verksamhet, har — bl. a. genom s. k. avknoppningar från större företag — under de senaste två åren netto ytterligare registrerats i genomsnitt ca 10 000 småföretag per år.

Den ökade nyetableringsfrekvensen hänger sannolikt bl. a. ihop med den gynnsamma allmän-ekonomiska utvecklingen. Vidare har samhället under 1980-talet genom kampanjer och direkta stimulansinsatser uppmuntrat till att starta eget. Industriverket och de regionala utvecklingsfonderna stöder nyetablering på skilda sätt, såväl genom löpande utbildnings- och finansieringsinsatser som genom mer koncentrerade insatser som ibland riktar sig till särskilda målgrupper, t. ex. potentiella kvinnliga företagare. Flera av landets utvecklingsfonder har erhållit särskilda medel för att stimulera ungdomar att starta egen rörelse. Sedan ett par år tillbaka kan bidrag utgå även till arbetslösa för att starta egen verksamhet. Bidraget motsvarar arbetslöshetsersättningen och kan lämnas under högst sex månader.

Drygt 1 000 av de som hittills startat eget med hjälp av sådant arbetsmarknadspolitiskt stöd har ingått i en särskild undersökning. Av den framgår att ca 80 % efter i genomsnitt ca ett år fortfarande var verksamma i företaget, varav några på deltid. Majoriteten av dem som slutat som företagare hade fått annat arbete.

Andelen kvinnor av dem som startat eget företag med hjälp av bidraget är ca 40 %. Många av kvinnorna startar eget inom servicesektorn, t. ex. varuhandel.

13.3 Ekonomisk utveckling

Den ekonomiska utvecklingen varierar mycket kraftigt mellan olika företag. I gruppen småföretag finns mycket lönsamma verksamheter såväl som förlustföretag. Småföretagsbeståndet förändras snabbt. I en undersökning har SCB följt industriföretag med 20–49 anställda mellan åren 1978 och 1984. Denna visar bl. a. att endast hälften av de minsta företagen (20–49) som fanns i statistiken 1978 finns kvar inom storleksgruppen år 1984. Ca 15 % av företagen hade gått i konkurs. Ett mindre antal företag hade växt och hamnat i en större storleksklass. Knappt 4 % hade köpts upp. Ca 25 % hade försvunnit ur statistiken av annan anledning. Gruppen hade också fått tillskott genom att större företag, som minskat sin sysselsättning, tillkommit.

De medelstora företagen med 50–199 anställda har utvecklats på ett likartat sätt. I denna grupp hade dock vart femte företag som fanns 1978 övergått till en annan ägare. De uppköpta företagen under perioden svarade för ca 25 % av sysselsättningen.

SCB:s studie visar att dynamiken inom småföretagssektorn är betydande.

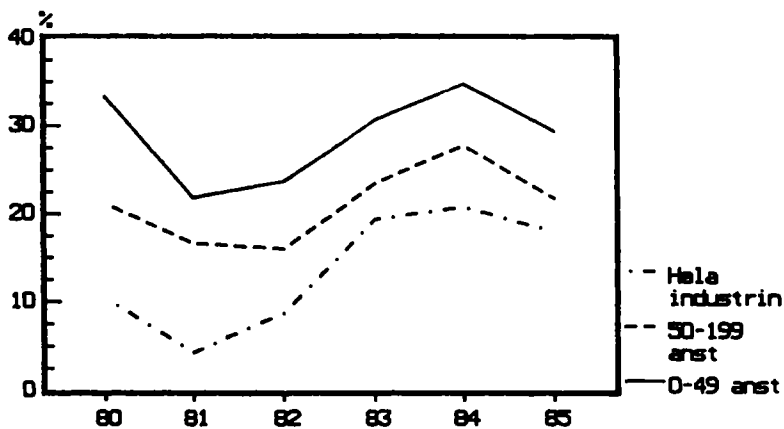
Prop. 1986/87: 74

Lönsamhet m. m.

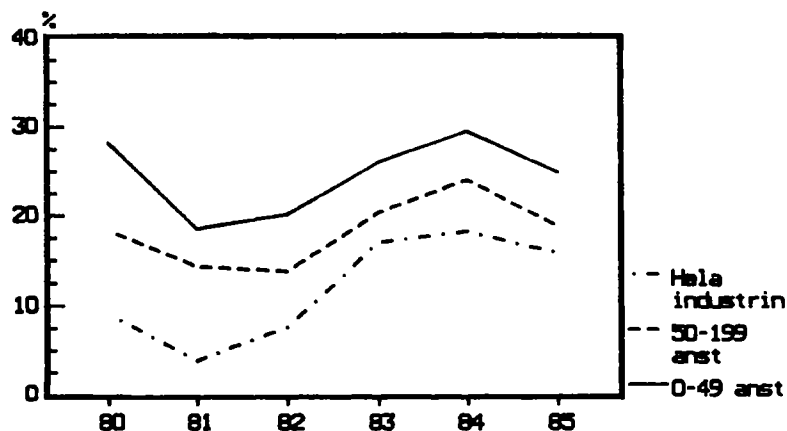
Uppgifter om räntabiliteten på eget kapital efter full skatt visar att småföretagen inom industrin har en bättre lönsamhet än de stora företagen, även om skillnaderna minskat. Den höga räntabiliteten i förhållande till de större företagen beror bl. a. på skillnader i soliditet.

Figur 13.1 Räntabilitet åren 1980–1985

Räntabilitet före skatt, tillverkande industri, familjeföretag, 1980–1985

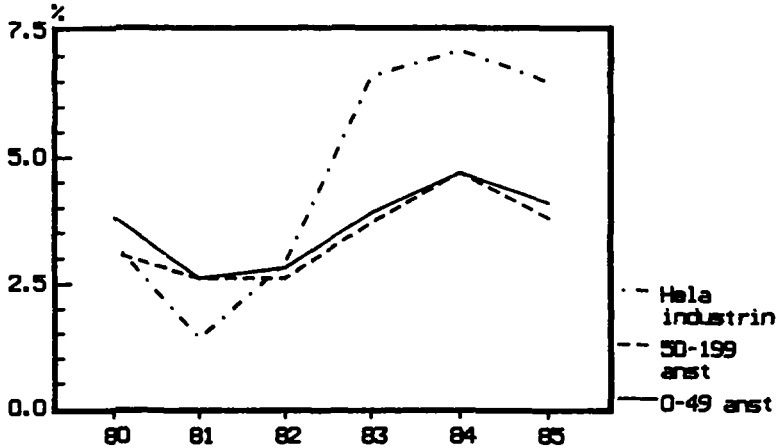
Räntabilitet efter beräknad genomsnittlig skatt, tillverkande industri, familjeföretag, 1980–1985

Källa: SCB.

Om lönsamheten mäts som nettomarginal, dvs. vinst i förhållande till omsättningen, elimineras effekterna av skillnader i soliditet. Med detta mått får de mindre och medelstora företagen en sämre lönsamhet än de stora företagen, men en väsentlig förbättring har skett sedan år 1982.

Figur 13.2 Nettomarginal åren 1980–1985

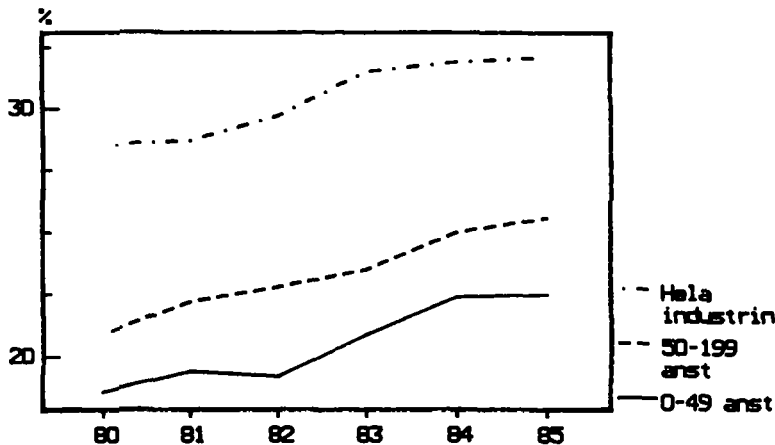

Källa: SCB.

Soliditet m. m.

Industrin har ökat soliditeten från 28 % år 1980 till 32 % under år 1985. De mindre företagen ökade under samma period sin soliditet från 18,6 % till 22,5 % och de medelstora från 20,9 % till 25,6 % under samma period.

Figur 13.3 Soliditetsutvecklingen åren 1980–1985

Källa: SCB.

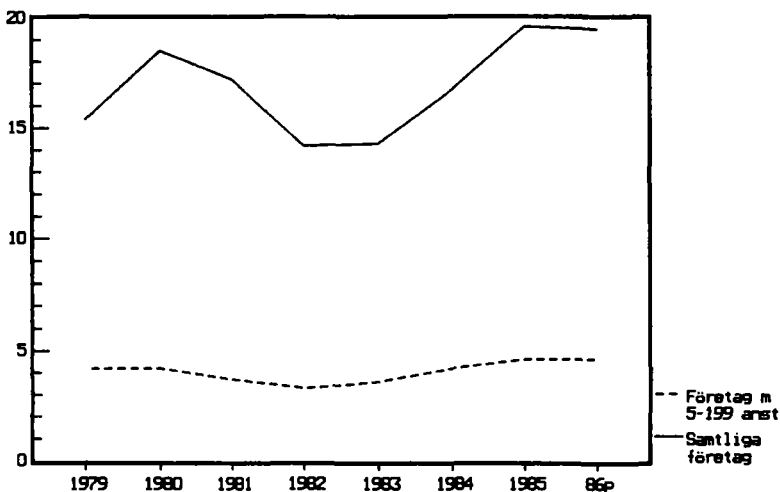
I storföretagen utgör likviditeten hela 13 % av omsättningen. Dessa medel används i hög grad till finansiella placeringar. För de mindre och medelstora företagen ligger likviditeten kring 5 %. Till följd av den högre likviditeten har de stora företagen delvis kunnat kompensera en försämrad lönsamhet i industriproduktionen med ökad avkastning på finansiella placeringar. Familjeföretagen har däremot i stort sett varit helt beroende av produktionens lönsamhetsutveckling. Finansnettot har för övrigt under hela perioden inneburit en kostnad på mellan 1 och 2 % av omsättningen för småföretagen, medan det för de stora företagen under 1985 gav en intäkt på nära 1 % av omsättningen.

13.4 Investeringar

Investeringarna inom industrin har under de tre senaste åren legat på en hög nivå. För åren 1986 och 1987 beräknas investeringarna i byggnader och maskiner ligga kvar på totalt ca 30 miljarder kronor per år (löpande priser). Denna gynnsamma utveckling vid mitten av 1980-talet gäller också småföretagen. Deras investeringar i byggnader och maskiner ligger på en oförändrat hög nivå både om man ser till den faktiska nivån år 1985 och på prognoser för år 1986. Småföretagens materiella investeringar uppgick till nästan 7 miljarder kronor år 1985, vilket var ca 40 % högre än år 1982, räknat i fast penningvärde. Småföretagens investeringsutveckling visar mindre variationer över tiden än de stora företagens.

Investeringsutvecklingen i fasta priser framgår av figur 13.4.

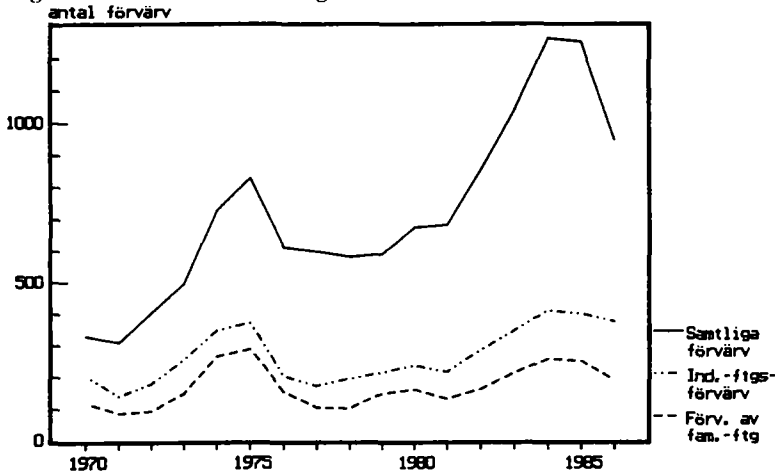
Figur 13.4 Industrins materiella investeringar (miljarder kronor, 1980 års priser)

13.5 Uppköp av familjeföretag

Ca 90 % av alla företag med anställda kan klassificeras som familjeföretag. Årligen byter en mindre del av dessa företag ägare. Statens industriverk har kartlagt uppköpen av små och medelstora familjeföretag inom industrin. Av utredningen framgår att antalet uppköpta familjeföretag har ökat under 1980-talet, liksom under andra perioder av högkonjunktur. Under år 1984 bytte ca 1 % av antalet små och medelstora industriföretag ägare. Antalet köp tycks därefter åter ha sjunkit, vilket framgår av figur 13.5.

Figur 13.5 Förvärvsutvecklingen åren 1970–1986

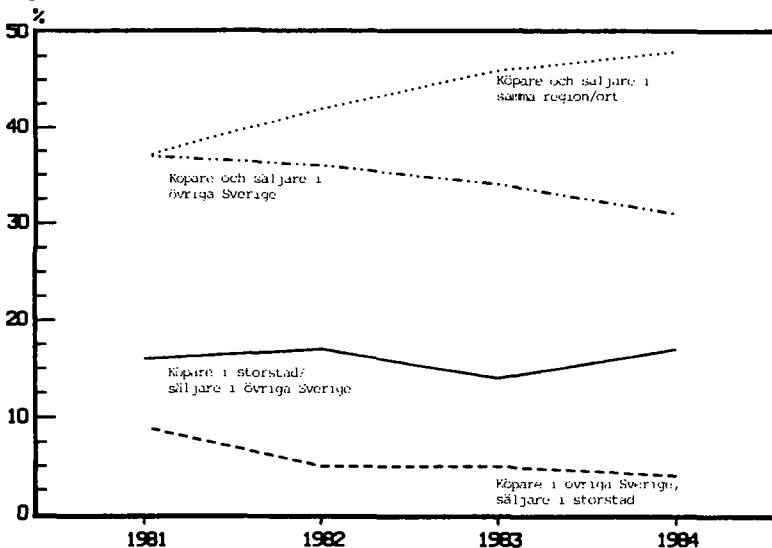

Anm: Siffrorna för 1985 och 1986 är uppräknade utifrån preliminära uppgifter.

Sedan år 1980 har köp av industriföretag utgjort en tredjedel av samtliga uppköp i näringslivet. Andra förvärvsintensiva näringar har varit parti- och detaljhandel samt hotell och restauranger.

Köparföretagen är i allt högre grad belägna i geografisk närhet av de uppköpta företagen, vilket framgår av figur 13.6.

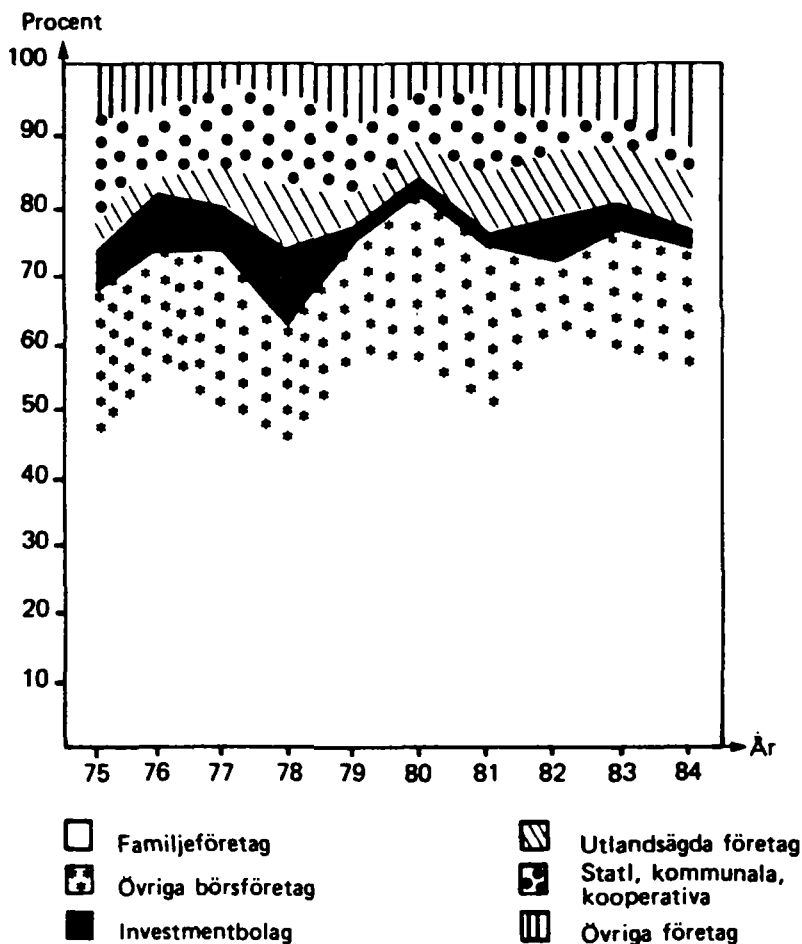
Figur 13.6 Rumslig fördelning av överlåtelse med familjeföretag som köparen åren 1981–1984 (procent)

Drygt hälften av köpen inom industrin görs av andra familjeföretag. Olika köparkategorier och utvecklingen av deras andel av företagsköpen framgår av figur 13.7.

Prop. 1986/87: 74

Figur 13.7 Fullständiga förvärv av familjeföretag fördelade på kategorier av köparföretag åren 1975–1984 (procent)

Den trendmässiga ökningen av familjeföretagens andel av köparföretagen har samband med att företag med färre än 50 anställda i allt större utsträckning återfinns som köparföretag. De uppköpta företagen svarade år 1984 för 2,5 % av sysselsättningen i familjeföretagen och 1 % av hela industrissysselsättningen. Det är allt mindre familjeföretag inom industrin som köps. I medianföretaget har antalet anställda minskat från 35 stycken år 1975 till 19 stycken år 1984.

I regel görs endast små förändringar av företagets verksamhet och sysselsättning efter uppköpen. Som skäl för att sälja företagen anger de tidigare ägarna ofta personliga motiv såsom ålder m.m. samt privatekonomiska skäl. Mer sällan anges skatteskal som orsak till försäljningen.

Uppköpen av familjeföretag medverkar enligt statens industriverk inte i nämnvärd utsträckning till någon ökad ägarkoncentration i näringslivet. Industriverket bedömer att företagsöverlåtelseerna har mycket begränsade industri- och regionalpolitiska konsekvenser.

13.6 Konkurer

Antalet konkurser i företag ökade fram till år 1980 med i genomsnitt 2 % per år. Därefter har ökningstakten legat på i genomsnitt 10 % per år. För år 1986 beräknas antalet företagskonkurser uppgå till 6 200.

Relativt sett är det dock få företag som går i konkurs. Således utgjorde antalet konkursföretag år 1984 endast 1,2 % av det totala antalet företag. Denna andel varierar mellan olika näringsgrenar. Den högsta konkursfrekvensen föreligger inom hotell- och restaurangnäringen.

Antalet anställda i konkursföretag uppgick år 1984 till 17 600, vilket motsvarar ca 0,5 % av den totala sysselsättningen i landet. Mellan åren 1982 och 1984 minskade antalet anställda i konkursdrabbade företag med drygt 20 %. Under år 1985 ökade antalet, för att under år 1986 återigen minska. Uppskattningsvis har 90 % av alla konkursföretag färre än fem anställda.

Konkurser har en betydande direkt effekt på sysselsättningen i den verksamhet som går i konkurs. Industriverkets delstudie av konkursföretag som fått stöd av utvecklingsfonderna visar att 50 % av de 3 800 berörda förlorade sitt arbete. Enligt bedömningar av bl. a. länsarbetsnämnden erhåller dock yrkesutbildad personal i regel snabbt nytt arbete. De direkta sysselsättningseffekterna är därmed totalt sett relativt små.

De största ekonomiska förlusterna drabbar konkursföretagens leverantörer och staten som fordringsägare för skatter och lönegarantier. En uppskattning ger vid handen att leverantörerna står för nära 50 % av de totala konkursförlusterna. Under de två senaste åren, som industriverket har undersökt, har bankernas andel av konkursförlusterna tenderat att öka.

Byggbranschen har drabbats hårt av konkurser till följd av minskningen i byggvolymen. Däremot har inget statistiskt samband kunnat konstateras mellan antalet konkurser i industrin och variationer i industrins tillväxttakt.

Den kraftiga ökningen av antalet nyetablerade företag har enligt industriverket lett till en ökning av antalet konkurser. Främst i branscher där det är lätt att etablera sig har antalet konkurser blivit högt. På grund av att statistik över antalet nyetablerade företag endast producerats under kort tid går det dock inte att fastlägga ett statistiskt samband mellan ökningen av antalet nyetableringar och antalet konkurser.

Utvecklingen mot mer tjänsteproduktion i samhället har skapat en marknad för nya företag. Företagare och kreditgivare synes enligt industriverket ha underskattat behovet av kompetens för att driva serviceföretag. Den vanligaste allmänna konkursorsaken är enligt industriverket brist på kunskap, erfarenhet och kompetens hos företagsledningen. Påtagliga brister i förmågan att planera och följa upp företagets ekonomi har kunnat

noteras. Särskilt i nystartade och expanderande företag är även för litet kapital ofta en orsak till konkurser.

Prop. 1986/87: 74

Det höga antalet konkurser är självfallet negativt för bl. a. berörda företagare och anställda. Det bör dock betonas att alla konkurser eller företagsnedläggningar i andra former inte behöver vara negativt för näringslivet i stort eller för samhällsekonomin. En konkurs kan innebära att affärsrörelsen och flertalet av de anställda tas över av någon annan intressent med lämplig kompetens och tillräckliga resurser för att göra rörelsen lönsam.

13.7 Sysselsättningsutvecklingen

Antalet anställda i *samtliga näringsgrenar* (utom offentlig förvaltning, SNI 9) har enligt SCB:s centrala företagsregister ökat med drygt 4 % mellan åren 1982 och 1985 (tabell 13.1). (Se även avsnitt 3.) Antalet anställda har ökat med 8 resp. 6,5 % hos de små (1–49 anställda) och medelstora (50–199 anställda) företagen, men endast med 2 % hos de stora (minst 200 anställda) företagen.

Inom *tillverkningsindustrin* har antalet anställda ökat mindre än för näringslivet som helhet. Ökningen var totalt knappt 3 %. Ökningen var kraftigast hos de små och medelstora företagen – ca 6 resp. 5 %. Bland de stora tillverkningsföretagen ökade antalet anställda med enbart 1,5 %.

Antalet anställda inom *handeln* ökade med nästan 7 % mellan nämnda år. Inom handeln har de små företagen ökat antalet anställda med hela

Tabell 13.1 Antal anställda inom tillverkningsindustri, handel och service, åren 1982–1985, fördelat på företagsstorlek

Näringsgren, företags- storlek (antal årsanställda)	Antal anställda				Index, år 1982 = 100			
	1982	1983	1984	1985	1982	1983	1984	1985
Samtliga närings- grenar exkl. offentlig förvaltning	2 058 191	2 071 264	2 084 427	2 148 626	100	100,6	101,3	104,4
1–49	599 702	625 264	646 487	647 779	100	104,3	107,8	108,0
50–199	286 053	289 732	299 139	304 749	100	101,3	104,6	106,5
200–	1 172 436	1 156 268	1 138 801	1 196 098	100	98,6	97,1	102,0
Tillverknings- industri (SNI 3)	834 968	827 552	830 780	858 737	100	99,1	99,5	102,8
1–49	151 594	155 634	161 042	160 562	100	102,7	106,2	105,9
50–199	133 284	133 683	138 135	139 774	100	100,3	103,6	104,9
200–	550 090	538 235	531 603	558 401	100	97,8	96,6	101,5
Handel (SNI 6)	441 008	458 759	463 955	470 510	100	104,0	105,2	106,7
1–49	215 347	232 777	239 936	237 216	100	108,1	111,4	110,2
50–199	68 210	70 419	68 023	69 986	100	103,2	99,7	102,6
200–	157 451	155 563	155 996	163 308	100	98,8	99,1	103,7
Service (SNI 8)	241 997	240 924	252 925	262 402	100	99,6	104,5	108,4
1–49	69 865	70 008	75 202	79 585	100	100,2	107,6	113,9
50–199	34 094	35 517	39 373	42 737	100	104,2	115,5	125,4
200–	138 038	135 399	138 350	140 080	100	98,1	100,2	101,5

Källa: SCB, Centrala företagsregistret

Anm: Uppgifterna sammanfaller inte med sysselsättningstal enligt de s. k. arbetskraftsundersökningarna (AKU) på grund av skilda mätmetoder.

10 %, medan de medelstora och stora företagen svarar för betydligt mindre ökningar (2,6 resp. 3,7 %). Prop. 1986/87: 74

Inom *servicenäringsarna* har det totala antalet anställda ökat med drygt 8 %. Inom denna näringsgren har de medelstora företagen haft en mycket kraftig ökning – drygt 25 %. Bland de små företagen ökade antalet anställda med nästan 14 %, medan ökningen bland de stora företagen stannade vid 1,5 %.

14 Förutsättningar inom vissa industriella nyckelområden

Prop. 1986/87: 74

14.1 Inledning

I följande avsnitt behandlas sex industriella nyckelområden, som tillsammans svarar för ca 50 % av sysselsättningen inom tillverkningsindustrin. Beskrivningen görs med avseende på bl. a. storlek, koncentration, världsmarknadsposition och internationaliseringsgrad. Intresset knyts bl. a. till den utveckling av konkurrenskraftiga varor, tjänster och produktionsmetoder som sker i det dynamiska samspelet mellan köpare, säljare och fristående kunskapscentra (t. ex. universitet och högskolor). Resonemang-
et bygger på bl. a. en utredning om utvecklingsblock i förnyelsen av svensk ekonomi (Stenberg 1987) och på en konsultstudie genomförd av METRA Consulting Group Ltd., London. Studierna har gjorts på uppdrag av industridepartementet. Den senare avrapporterades vid ett seminarium i december 1986 till vilket representanter för fackliga organisationer, näringslivet och myndigheter inbjudits.

14.2 Svenska basindustrier och deras leverantörer

Storlek

Den svenska basindustrin svarar, som framgår av avsnitt 10, för en stor del av industriproduktionen, sysselsättningen och nettoexporten.

En fjärdedel av industrins förädlingsvärde skapas inom skogs- och metallindustrin, som också svarar för knappt en tredjedel av exporten. Omkring en femtedel av industrissysselsättningen finns inom dessa industrier. I en redovisning av basindustrierna är det naturligt att även inkludera skogsbruket och gruvindustrin med tanke på dessa näringars starka kopplingar till skogsindustrin respektive metallindustrin. Basindustrin är av mycket stor betydelse för stora delar av Norrland och Bergslagen.

Basindustrin har även stor betydelse för övriga delar av näringslivet och har under hela 1900-talet varit en viktig marknad för tillverkare av insatsvaror, produktionsutrustning och andra produktionshjälpmedel.

Totalt uppskattas 20 000–30 000 personer vara sysselsatta i industri som tillverkar insatsvaror (exkl. råvaror) och produktionsmedel för basindustrierna samt för skogsbruk och gruvindustri, varav en stor del för export. Utöver produktionsutrustningar i vanlig bemärkelse innefattas här kemikalier, sprängämnen, borrhäklar, slitgummi, sågblad, elektroder m. m. Den helt dominerande delen av denna produktion sker utanför storstads- och universitetsorterna.

Trots att den svenska marknaden för flertalet av de större leverantörsföretagen idag svarar för en liten del av företagets avsättning är den fortfarande ofta den största enskilda marknaden. Än viktigare är emellertid dess roll som avancerad utvecklingsmarknad. Som sådan har den även lockat utländska företag att etablera sig i Sverige.

Basindustrin förbrukar skär- och slitmaterial, metall- och maskinprodukter (som inte klassificerats som investeringar) för ca 5 miljarder kronor,

kemikalier för ca 2,5 miljarder och övrigt material för ca 1 miljard. Till detta kommer basindustrins förbrukning av olja, drivmedel och elkraft för ca 10 miljarder kronor. Summerat innebär detta att industrin kan beräknas köpa investerings- och förbrukningsvaror för i storleksordningen 25 miljarder kronor.

Världsmarknad

Basindustrierna konkurrerar i allt väsentligt på marknader som kan betecknas som mogna eller stagnerande. Möjligheterna till prisdifferentiering är små och företagens lönsamhet är i hög grad beroende av faktorer utanför företagens egen kontroll. Dollarkursen, priset på energi och råvaror och eventuella protektionistiska eller konkurrenssnedvridande ingrepp har mycket stor betydelse för basindustrins utveckling.

Generellt finns också ett betydande kapacitetsöverskott på världsmarknaden, vilket pressar priserna nedåt.

Internationaliseringsgrad

Drygt hälften av basindustrins produktion säljs på export från Sverige, ofta via utländska försäljningsbolag. Endast en mindre del av produktionen kommer från svenska enheter i andra länder.

Ifråga om försörjningen med investeringsvaror till basindustrin har Sveriges internationella beroende ökat väsentligt under senare år. Dels importerar en växande del av produktionsutrustningarna. Av särskild betydelse är härvid importen av pappersmaskiner. Dels har flera maskinföretag övergått i utländsk ägo. Detta gäller bl. a. KMW och flera skogsmaskintillverkare. Beträffande insats- och förbrukningsvaror är bilden något annorlunda. Svenska tillverkare har en dominerande ställning ifråga om förbrukningsmaterial i metall och gummi. Däremot importerar exempelvis stora mängder kaolin, krita och diverse specialkemikalier för användning i pappersindustrin. Flera exempel finns emellertid på såväl svenska som utländska företag som etablerat ny tillverkning av kemiska produkter för massa- och pappersindustrin i landet.

Kritiska faktorer

Den svenska basindustrin är beroende av en god konkurrenskraft i mening- en ett gott kostnadsläge och en gynnsam utveckling av de internationella marknaderna. Den långsiktiga utmaningen ligger dock i att anpassa produktionen till fortsatta reala prissänkningar på slutmarknaderna samt att söka delvis nya marknader och en högre förädlingsgrad. Tillgång till avancerad forskning ökar i betydelse för såväl produktutveckling som produktionsteknisk utveckling.

Förpackningsområdet, som representerar en viktig avsattningsmarknad för massa- och pappersindustrin, kan tjäna som ett illustrativt exempel. Svensk förpackningsindustri har en framskjuten position internationellt.

Ett av de framgångsrikaste företagen, Tetra Pak, har koncentrerat sig på förpackning av flytande livsmedel. Företaget hyr ut förpackningssystem och levererar kartongförpackningar till sina kunder. Tetra Pak som årligen köper drygt 600 000 ton vätskekartong, varav ca 450 000 ton (till ett värde av ca 2 miljarder kronor) från svenska kartongbruk, är känd som en mycket krävande kund.

SCA och ASSI, som båda tillverkar liner, har genom uppköp av wellpappföretag integrerat framåt och är idag ledande på den europeiska wellpappmarknaden.

Eftersom mycket av konverteringen av material till förpackningar och även en stor del av tillverkningen av förpackningsmaskiner sker nära marknaden har huvuddelen av de svenska förpackningsföretagens tillväxt skett utomlands. Ändå har förpackningsmaskinindustrin varit en av de mest expansiva delarna av svensk maskinindustri under 1980-talet. Nämnas bör också att den inhemska förpackningsmarknaden är betydande. Den svenska konsumtionen av förpackningar uppgick således 1983 till ca 7 miljarder kronor. Omkring hälften avsåg förpackningar av papper eller kartong.

Verksamhet vid ett flertal forskningsinstitutioner i landet har stor betydelse för utvecklingen av nya förpackningar och förpackningsmaterial. Här kan särskilt nämnas Svenska Träforskningsinstitutet och Institutet för Förpackningsforskning men även andra ger värdefulla bidrag. Exempelvis arbetar Grafiska Forskningslaboratoriet med tryckeritekniska frågor, vilka är viktiga inom förpackningsområdet. I frågor som rör barriäregenskapen i livsmedelsförpackningar finns kunskande vid Institutet för livsmedelsforskning och Ytkemiska Institutet. Listan kunde göras längre. Totalt i dessa institut torde ca 100 milj. kr avsättas för forskning och utveckling. Denna insats skall ses som ett komplement till basindustrins egna forsknings- och utvecklingsutgifter, som under budgetåret 1983/84 uppskattades till totalt ca 1,2 miljarder kronor.

14.3 Svensk varvsindustri

Storlek

Den svenska varvsindustrin sysselsatte år 1970 ca 30 000 personer, dvs. ca 3 % av industrisysselsättningen och svarade för ca 2,5 % av industriproduktionen.

Koncentration

Varvsindustrin dominerades under 1970-talet av ett fåtal storvarv med Kockums, Eriksberg, Götaverken och Arendal i spetsen. Till dessa varv knöts ett stort antal underleverantörer, som under början av 1970-talet sysselsatte ca 8 000 personer i första underleverantörsledet. Som en jämförelse kan nämnas att varvsindustrin under 1970-talet var av nästan samma betydelse för den svenska ekonomin som dagens elektronikindustri.

I anslutning till varvsindustrin fanns också en internationell konkurrenskraftig konsultverksamhet och en mycket kompetent beställare och samarbetspartner i den svenska rederinäringen. Vid 1970-talets början var den svenska varvsindustrin en av världens mest avancerade och svarade för drygt 10 % av världsproduktionen. Under lång tid hade varvsindustrin, redare, underleverantörer, konsulter, universitet och högskolor, bidragit till att skapa ett i det närmaste "komplett" leverantörsblock med mycket starka bindningar mellan intressenterna.

Under tiden efter den första oljekrisen år 1973 och fram till 1986 har situationen förändrats radikalt och den svenska varvsnäringen har minskat sin sysselsättning mycket kraftigt ned till ca 15 000; mer än en halvering från år 1970. En motsvarande neddragning har också skett i underleverantörsledet, konsultverksamheten m. m.

Världsmarknaden, som år 1970 enligt många bedömare skulle växa kraftigt stagnerade i stället. Den fortsatta överkapaciteten (40 % enligt UNCTAD) ledde till priskrig och kraftiga statliga subventioner. Det är i dag mycket svårt, om ens möjligt, att bedriva en lönsam produktion inom de flesta delarna av varvsnäringen. En fortsatt neddragning av kapaciteten kan därför väntas.

Internationaliseringsgrad

Varvsnäringen har traditionellt varit uppbyggd av en hög andel inhemska leveranser från malm via stål- och järnverk till underleverantörerna och varven. Endast en mindre del av tillverkningen skedde utomlands. Det mesta av verksamheten baserades således på produktion i olika led inom landet och på försäljning av slutprodukterna på världsmarknaden.

Kritiska faktorer

Varvsnäringens utveckling beskriver det hot som kan ligga i att ha en stor del av den industriella produktionen koncentrerad till ett fåtal mycket stora tillverkare. När dessutom behovet av underleveranser, konsulttjänster, utbildning m. m. tillgodoses inom landet, ökar sårbarheten om och när världsmarknaden stagnerar. Det som under framgångsåren var en styrka för landet – en dynamisk och inom landet sammanlänkad industriverksamhet – blev till ett allvarligt problem när marknaden för lönsam försäljning försvann.

14.4 Personbilar och lastvagnar

Storlek och koncentration

Den svenska personbils- och lastvagnsindustrin domineras helt av Volvo och Saab-Scania med 65 000 resp. 43 000 anställda, varav 50 000 resp. 35 000 i Sverige. Dessa två företag svarar för ca 85 % av sysselsättningen inom transportmedelsindustrin (exkl. varv och flygindustri). Om underle-

verantörerna räknas in, kan den totala sysselsättningen inom transportsmedelsindustrin uppskattas till mellan 100 000 och 120 000 anställda (eller 13–15 %) av industrisysselsättningen.

Världsmarknaden

Trots att Volvo och Saab-Scania tillsammans är mycket stora i den svenska ekonomin är de små på världsmarknaden där de tillsammans svarar för drygt 1 %. Det finns flera stora konkurrenter på marknaden. Det största bilföretaget, General Motors, har nästan tio gånger så stor omsättning som de båda svenska biltillverkarna, som dock specialiserat sin verksamhet till vissa delmarknader där man har en stark position. När det gäller tunga lastbilar har de svenska företagen ca 7–8 % av den totala marknaden.

Världsmarknaderna för bilar och lastbilar växer med ca 2 % årligen. Inom de s.k. NIC-länderna där svenska leverantörer tagit betydande marknadsandelar har marknadstillväxten avtagit bl. a. till följd av sjunkande olje- och råvarupriser, höjda räntor på utlandslån m. m. Sammantaget kan den svenska transportmedelsindustrin bedömas vara verksam på stagnerande eller mogna marknader. De svenska företagen har dock genom en effektiv produktion och en framgångsrik marknadsföring haft en internationellt sett mycket god utveckling.

Internationaliseringsgrad

Personbils- och lastvagnsindustrin genomgår för närvarande en förhållandevis snabb omvandling. Tidigare var företagen mer beroende av svenska underleverantörer. Dessa spelar fortfarande en viktig roll men utvecklingen går mot en ökad nationell specialisering och en ökad internationell handel med komponenter. På lastvagnsområdet är beroendet av inhemska leverantörer fortfarande stort och det är också vanligare att sluttillverkarna svarar för en större del av tillverkningskedjan.

I linje med den allmänna utvecklingen på person- och lastbilssidan växer även komponenttillverkarna till ofta mycket stora företag. I vissa fall kan därför komponentleverantörer – t. ex. Bosch – ha en stark position i relation till företag i senare skeden av produktionskedjan. De höga utvecklingskostnaderna har också drivit fram ett stort antal internationella samarbetsrelationer mellan företagen inom transportmedelsindustrin.

Trots att Volvo och Saab-Scania har en mycket betydande del av försäljningen utomlands spelar hemmamarknaden särskilt för lastvagnar en viktig roll, inte minst därför att den ger impulser till utveckling och förnyelse av produkterna och produktionsmetoderna.

Kritiska faktorer

På stagnerande eller mogna marknader expanderar företag vanligtvis genom uppköp. Den helt internationaliserade/globala bil- och lastbilsindustrin kommer antagligen att följa detta mönster. Både Volvo och Saab

Scania ligger väl framme i den globala strukturomvandlingen på detta område. Här märks bl. a. Volvos köp av lastvagnstillverkare i USA.

Lönsamheten och sysselsättningsutvecklingen inom den svenska personbils- och lastvagnsindustrin har varit god under 1980-talet. Volvo och Saab-Scania har därigenom i hög grad bidragit till den positiva utvecklingen inom hela den svenska industrin, då företagen med vidhängande utvecklingsblock kan beräknas svara för uppemot 15 % av industrisysselsättningen.

Den sårbarhet som ett sådant beroende till två internationella koncerner och till personbils- och lastvagnsmarknaderna innebär är uppenbar. I ett läge där de internationella marknaderna viker och/eller de svenska företagens konkurrenskraft skulle försämrats, får detta allvarliga konsekvenser för hela den svenska ekonomin. Vid en sådan utveckling är det t. ex. en fördel om de svenska underleverantörerna till transportmedelsindustrin inte enbart är beroende av svenska köpare utan också har starka kopplingar till företag i andra länder. Globala utvecklingsblock där Sverige och svenska företag ingår i nätverk med förgreningar över flera länder kan således på lång sikt minska den marknadsmässiga sårbarheten men skapar å andra sidan ett starkare internationellt beroende.

14.5 Energiutrustningsindustrin

Storlek

Svenska företag har en hög kompetens när det gäller att tillverka utrustning för att "utvinna och förädla energiråvaror, producera och distribuera elektricitet och värme, återvinna och spara energi och rena rökgaser" (SIND 1985: 3).

År 1982 sysselsattes ca 42 000 personer inom energiutrustningsindustrin som svarade för ca 5 % av hela tillverkningsindustrins förädlingsvärde. Mer än hälften av produktionen exporterades.

Koncentration

Energiutrustningsindustrin domineras av ASEA, som svarar för drygt hälften av saluvärdet. Även Saab-Scania, vissa statliga företag, Alfa-Laval, Atlas Copco och Volvo har viss verksamhet inom det energitekniska området. De fristående mindre och medelstora företagen svarar för en knapp femtedel av saluvärdet.

Utrustningsindustrin är internationellt sett hemmamarknadsorienterad. Ofta utgör energiutrustning (pannor, ventilation etc.) komponenter i större projekt och i de flesta länder anlitas nationella bygg- och ingenjörsfirmor. Leverantörerna av energiutrustning får därför fungera som underleverantörer till en huvudentreprenör vilket i sin tur ofta innebär att lokala/nationella företag i första hand kommer i fråga.

Fläkt (inom ASEA-koncernen) utgör något av ett undantag med sin internationella verksamhet. Med en utvecklad konstruktionsteknik och en avancerad kompetens för styrning av processer, har Fläkt lyckats ta order

i konkurrens med inhemska leverantörer och därigenom uppnått en förhållandevis stark position på flera betydande utländska marknader.

ASEA-koncernen som dominerar den svenska energiutrustningsindustrin omsatte år 1985 ca 40 miljarder kronor, varav hälften kan hänföras till energiutrustningsindustrin.

Tabell 14.1 ASEA:s verksamhet inom den energitekniska industrin

	Fakturering i miljarder kr.	Anställda
Fläkt	9,2	14 600
Kraftdistribution	2,1	5 600
Kraftöverföring	4,4	8 400
Kraftgenerering	5,6	4 600
	21,3	33 200
Övrig verksamhet	18,8	27 800
TOTALT	40,2	61 000

Källa: Årsredovisning för 1985.

Världsmarknaden

Den svenska energitekniska industrin är som nämnts beroende av utvecklingen på de internationella marknaderna. De betalningsproblem som flertalet u-länder drabbats av har påverkat marknaden negativt. Priset på energi påverkar behovet av nya energisystem och de ekonomiska incitamenten till att utveckla energisnåla processer. De sjunkande oljepriserna kan få positiva effekter på de allmänna industriinvesteringarna och därigenom gynna vissa delar av energiutrustningsindustrin. Men låga oljepriser kan å andra sidan verka hämmande på efterfrågan på energibesparande utrustning och på utrustning för alternativ till oljebränning och därigenom missgynna andra delar av sektorn. Effekterna av förändrade oljepriser är således inte entydiga.

I Sverige och på de inhemska marknaderna har ett nära samarbete mellan Vattenfall i första hand och ASEA utgjort en av grundförutsättningarna för en internationellt stark energiutrustningsindustri. Utvecklingen på den inhemska marknaden är även i fortsättningen starkt beroende av olika energipolitiska beslut inte minst med tanke på att staten och kommunerna är de största beställarna av energiutrustning.

Kritiska faktorer

Energiutrustningsindustrin är således starkt beroende av den draghjälp som den inhemska marknaden erbjuder såväl för avsättning av produkter som för utveckling av nya produkter och system. Den offentliga upphandlingen i kombination med en omfattande energiforskning i statlig regi skapar förutsättningar för en långsiktig konkurrenskraftig utveckling och omvandling av företagen. Under budgetåret 1986/87 avsätts ca 4,5 miljarder kronor för insatser inom energipolitiken. Av dessa medel går merparten (ca 2,9 miljarder kronor) till uppförande och drift av kraftstationer.

Över 300 milj. kr. satsas på statlig forskning och utveckling inom energiområdet. Inom ASEA-koncernen avsattes under år 1985 totalt ca 1,5 miljarder kronor till forskning och utveckling, varav en betydande del går till forskning inom det energitekniska området.

14.6 Elektronikindustrin

Storlek

Den svenska elektronikindustrin sysselsatte, enligt en särskild bearbetning av, SCB:s industristatistik, år 1984 ca 51 000 personer, dvs. 7 % av det totala antalet anställda inom tillverkningsindustrin. Saluvärdet uppgick till drygt 34 miljarder kronor och förädlingsvärdet till drygt 15 miljarder (eller 8 % av tillverkningsindustrins förädlingsvärde). Exporten var något under 22 miljarder kronor år 1984 och 27 miljarder år 1985.

Koncentration

Hälften av elektronikproduktionen sker inom några få stora koncerner, där Ericsson är dominerande. Företaget sysselsatte vid 1986 års början ca 40 000 personer i Sverige och ca 38 000 utomlands. Ca 20 % av Ericsson-koncernens verksamhet i Sverige faller utanför elektronikindustrin. Det gäller i första hand affärsområdena Kabel och Nätbyggnad. Ericsson och den svenska elektronikindustrin är mycket nära knuten till telekommunikationsområdet. Här spelar också televerket en betydande roll såväl som köpare av utrustning och som tillverkare av telekommunikationsutrustning för eget behov.

Televerket omsatte budgetåret 1985/86 ca 17 miljarder kronor och sysselsatte 47 000 personer. Merparten av omsättningen och sysselsättningen är hänförlig till utveckling och drift av telekommunikationsnätet.

Även det statliga FFV AB är verksamt som köpare och tillverkare av elektronikprodukter. FFV Elektronikgruppens fakturering uppgick under år 1985 till drygt en halv miljard kronor och antalet anställda var ca 1 300 personer.

Inom Ericsson, televerket och FFV sysselsätts i Sverige ca 90 000 personer med drift, utveckling och produktion av telekommunikationsutrustning.

Elektronikindustrin är, vid sidan av telekommunikationsområdet, mycket heterogen och omfattar bl. a. periferiutrustningar till datorer, industriell och medicinsk elektronik samt olika slags elektronikkomponenter. Ett nära samarbete mellan kund och leverantör är nödvändigt framförallt när det gäller utveckling av industriella och medicinska applikationer.

Verksamheten som Philips, IBM, Siemens m. fl. utländska företag bedriver representerar en viktig del av den svenska elektronikindustrin.

I fortsättningen av detta avsnitt behandlas två av elektronikindustrins delmarknader, telekommunikations- resp. datorutrustningar.

Prop. 1986/87: 74

Världsmarknaden för telekommunikationer

Ericsson beräknas i dag ha ca 7 % av världsmarknaden inom telekommunikationsområdet och konkurrerar med företag som Siemens, AT & T/Philips/Alcatel samt några av de största japanska elektronikföretagen.

Världsmarknaden växer med ca 7 % årligen och beräknas år 1987 uppgå till ca 60 miljarder US dollar.

Internationaliseringsgrad

Tillväxten blir mer internationell bl.a. därför att såväl den nordamerikanska som de franska och brittiska marknaderna avreglerats. När telemonopolen bryts får de höginternationaliserade företagen goda möjligheter att expandera. Betydande svårigheter kvarstår dock att anpassa produkter och system till de särskilda villkor som fortfarande råder i köparländerna. Ericssons arbete med att anpassa AXE-systemet till amerikanska standards är ett exempel på de krav som företag ställs inför pga. olikheter i nationella standards.

Samtidigt som marknaderna avreglerats har konkurrensen hårdnat. De stora företagen satsar mycket stora resurser på forskning och utveckling för att vidareutveckla tekniken och därigenom stärka konkurrenskraften. Det är också troligt att företagen i ännu högre grad än tidigare på egen hand, eller i nära samarbete med andra företag, måste kunna erbjuda fullständiga lösningar som bl.a. innebär en integrering av tal- och datakommunikation. Nyligen gick ITT och det franska CGE ihop och skapade en mycket stark grupp på den europeiska marknaden. Enligt vissa bedömningar blir den framtida konkurrenskraften beroende av företagets förmåga att utveckla och anpassa fullständiga system till olika marknadskrav. Denna utveckling kräver stora företagsgrupper med tillgång till forskningsresurser och kännedom om lokala marknader (vilket ofta innebär lokal produktion). En fortsatt global samverkan och/eller uppköps/fusionsverksamhet kan därför förväntas.

Världsmarknaden för datorer

Telekommunikationsområdet svarar för över hälften av den svenska elektronikindustrin. Därefter kommer "datorer och annan kontorsutrustning" som i Sverige i första hand omfattar tillverkning av olika periferiutrustningar till datorer. Datormarknaden, som internationellt sett är större än telekommunikationsmarknaden, beräknas år 1985 ha omfattat ca 100 miljarder US dollar och växer med ca 10 % årligen. Marknaden präglas av en mycket hård global konkurrens, där IBM är världsledande på flera områden. Företaget svarar för 70 % av USA-marknaden för standarddatorer. IBM har ca 320 000 anställda.

Priserna på datorhårdvara pressas nedåt. Företagen tvingas rationalisera

hårt i tillverkningsledet samtidigt som den långsiktiga utvecklingen i mycket hög grad beror på framgången i forsknings- och utvecklingsarbetet. Utslagningen av datortillverkare har redan börjat. För vissa företag finns möjligheterna till överlevnad i smala nischer och i kombinationer med t. ex. telekommunikationssystem.

Den framtida utvecklingen på datormarknaden beror på de stora företagens utveckling, men också på framgången och intensiteten i olika nationella och transnationella forskningsprojekt. I USA har flertalet av de ledande elektronikföretagen gått samman i kollektiva forskningsprogram. Fortfarande svarar den militära sektorn för den dominerande delen av forskningssatsningarna inom elektronikområdet. Inom vissa särskilt känsliga teknologiområden har öppenheten minskat bl. a. till följd av en önskan att inte sprida datorteknik till öststaterna.

I Japan finns ett flertal FOU-program inom dator- och elektronikområdet. Ett av de mest uppmärksammade är projektet som syftar till att utveckla femte generationens datorer.

I Europa har mer omfattande samarbete inletts inom det s. k. ESPRIT-programmet. Möjligheten för t. ex. Sverige att delta i det europeiska utvecklingssamarbetet har avsevärt förbättrats i och med det s. k. EUREKA-initiativet. Små länder och på världsmarknaden små företag blir allt mer beroende av forsknings- och utvecklingssamarbete med andra företag och inom ramen för internationella program.

Två företag – Ericsson och ASEA – svarar för merparten av de svenska forsknings- och utvecklingsinvesteringarna inom elektronikområdet. Totalt satsade Ericsson 2,8 miljarder kronor och ASEA 1,5 miljarder på forskning och utveckling under år 1985. Ericssons FOU-satsningar torde i stort sett helt falla inom elektronikområdet medan andelen för ASEAs del ligger kring hälften.

Kritiska faktorer

Inom elektronikområdet kan stora strukturförändringar förväntas äga rum under de närmaste åren. Utslagningen på vissa områden med överkapacitet kan komma att bli omfattande. Både på telekommunikations- och datorområdet blir förmågan att hänga med i teknikutvecklingen och att komma in på nyöppnade marknader helt avgörande för den framtida framgången. Ett fortsatt effektivt samarbete mellan Ericsson, televerket, offentliga forsknings- och utbildningsinstitutioner kommer att krävas som grund för fortsatta framgångar inom elektronikområdet. Därutöver torde omfattande internationella kontakter på områden där de svenska resurserna är otillräckliga vara av vital betydelse för en långsiktig positiv utveckling.

14.7 Läkemedel och medicinsk teknik

Storlek

Den svenska läkemedelsindustrin sysselsatte år 1985 ca 10 000 personer. Till detta kommer sysselsättningen i de företag som tillverkar produktions-

utrustning och/eller komplement till läkemedel (diagnostik, njuranalys etc.). Området svarar totalt för drygt 1 % av sysselsättningen inom tillverkningsindustrin och för knappt 2 % av förädlingsvärdet.

Koncentration

ASTRA och Pharmacia dominerar tillsammans med KabiVitrum och Ferrosan den svenska läkemedelsindustrin. Enligt 1985 års verksamhetsberättelse har ASTRA 6 400 anställda, varav 3 200 i Sverige. Av dessa arbetar 1 200 med forskning. Pharmacia har nära 5 200 anställda, varav 3 000 i Sverige och KabiVitrum har ca 2 100 anställda, varav 1 500 i Sverige.

Världsmarknad

Världsmarknaden för läkemedel uppskattas till 110 miljarder US dollar, där Japan och USA svarar för nära hälften av omsättningen. På marknaden agerar ett förhållandevis stort antal multinationella företag.

Läkemedelsindustrin har ingen marknadsledare av t. ex. IBM:s storlek på datormarknaden. Det största företaget – Merck & Co – omsatte år 1985 ca 2,7 miljarder US dollar. Andra stora företag är American Home Products med ca 2,4 miljarder och Hoechst med knappt 2,4 miljarder US dollar i omsättning. ASTRA och Pharmacia säljer för ca en halv miljard US dollar vardera och finns på listan bland världens 35 största läkemedelstillverkare.

På marknaden förekommer ett mycket stort antal produkter och de enskilda företagen är ofta hårt specialiserade. I många fall svarar en eller ett fåtal produkter för merparten av det enskilda företags omsättning och framgången beror ofta på om företaget lyckas lansera och patentera nya produkter. Utvecklingstiden för en ny produkt – från grundforskning till registrerat läkemedel – är ofta mycket lång och stora resurser måste också avsättas för klinisk testning, marknadsföring m. m. Det ställs vidare olika krav i olika länder, varför lokal produktion och/eller licensering blir allt vanligare.

Världsmarknaden för *medicinsk utrustning* är väsentligt mindre än för läkemedel. Den uppgick år 1983 till ca 6 miljarder US dollar med en årlig tillväxttakt på ca 10 %. Tre fjärdedelar av marknaden utgörs av diagnosutrustning.

CGR (Thomson–Brandt), General Electric, Philips, Siemens och Toshiba är några av de stora företagen på marknaden. Huvuddelen av produktionen sker dock i ett stort antal små och medelstora tillverkare. Inom EG finns ca 600 specialiserade leverantörer av medicinsk utrustning.

Bland de större tillverkarna av medicinsk utrustning i Sverige återfinns Siemens-Elema, Gambro och Pharmacia.

Fortfarande dominerar lokala/nationella tillverkare den medicinska tekniken. Mycket talar dock för att utvecklingen inom området kommer att gå i samma banor som inom läkemedelsindustrin, vilket innebär att företagen i allt högre grad blir internationella.

Läkemedels- och diagnostikindustrin påverkas starkt av utvecklingen

inom biotekniken. Det faktum att svenska företag hör till de absolut ledande tillverkarna av utrustningar för bioteknisk forskning och produktion i industriell skala utgör därför en styrkefaktor också för utvecklingen av läkemedels- och diagnostikindustrin i landet.

Forskning och utveckling är det avgörande konkurrensmedlet. Därför satsar läkemedelsföretagen i genomsnitt 12–13 % av omsättningen i forskning och utveckling: ASTRA 0,8 miljarder kronor, Pharmacia 0,5 och Kabi Vitrum 0,2 miljarder under år 1985. Därutöver bidrog den offentliga sektorn under budgetåret 1983/84 med ca två miljarder kronor till medicinsk forskning inom universitet och högskolor. Inget OECD-land satsar mer offentliga medel (per capita) i biomedicinsk forskning än Sverige.

Utvecklingen av produkter och metoder är beroende av kontakter och utbyte med fristående kunskapscentra. Företagen är därför ofta lokaliserade i närheten av de universitet där forskningen bedrivs. Den stora betydelsen av den biomedicinska forskningen vid Uppsala Universitet och Karolinska Institutet för Pharmacias snabba tillväxt är ett talande exempel. Från universitetens forskningsmiljöer har under 1980-talet, i synnerhet i Lund och Umeå, ett flertal nya företag avknoppats.

Den offentliga sektorn är också den helt dominerande upphandlaren i Sverige av läkemedel och medicinsk teknik och köper årligen in produkter från industrin för ca 10 miljarder kronor, varav ca en sjättedel utgörs av investeringsvaror och resten förbrukningsvaror av olika slag. De senare fördelade sig år på år 1984 olika varugrupper enligt följande

Tabell 14.2 Förbrukningsvaror inom läkemedelsområdet (miljarder kronor)

Läkemedel	1,4
Medicinskt material	1,4
Tandvårdsmaterial	0,2
Livsmedel	1,5
Bränsle, smörj- och drivmedel	0,7
Övrigt	2,0

Källa: LKELP 85, rapport 5.

Genom denna dominans kommer den offentliga upphandlingen att få en avgörande betydelse för industrins utveckling på hemmamarknaden. Ett väl fungerande samspel — med starka nätverk mellan köpare, säljare och fristående kunskapscentra — kan också på längre sikt utgöra en bas för en stark och växande exportindustri.

Kritiska faktorer

Läkemedel och medicinsk teknik svarar för närvarande för något mer än 1 % av sysselsättningen inom tillverkningsindustrin. Den starka kopplingen mellan företag, landsting och kommuner samt den fristående forskningen kan ge svenska företag fortsatt goda utvecklingsbetingelser. Trots att läkemedelsindustrin är verksam på internationella marknader är risken för

en genomgripande internationell strukturomvandling mindre än inom t. ex. transportmedelsindustrin bl. a. därför att stordriftsfördelarna i produktion och forskning inte är lika påtagliga och att det därför inte alltid är effektivare med mycket stora företag.

Enskilda företag blir ofta starkt beroende av ett fåtal produkter. Framgången kan snabbt vändas till förluster om t. ex. biverkningar upptäcks. I USA har lagstiftningen om produktansvar orsakat allvarliga problem för de företag som dömts till skadestånd. Ansvarsförsäkringar och förebyggande åtgärder medför stora kostnader för företagen, men utgör också en utmaning och en stimulans till att utveckla säkra läkemedel.

Trots en hård konkurrens förväntas svenska företag kunna bibehålla en framskjuten position inom delar av det medicinska området och även etablera sig inom nya produktområden. Ett starkt utvecklingsblock med en kombination av en väl utbyggd offentlig sjukvård och forskning, ett avancerat tekniskt kunnande, en stark läkemedelsindustri och ett utvecklat företagande baserat på medicinsk teknik erbjuder goda förutsättningar för svensk industri att få del av den betydande internationella marknadstillväxt som kan förväntas i fråga om produkter för hälso- och sjukvård.

14.8 Sammanfattning och slutsatser

Storlek

De ovan behandlade områdena svarar för ca 50 % av sysselsättningen inom tillverkningsindustrin. Av detta svarar varven och den medicinska industrin tillsammans för knappt 4 %, basindustrierna för ca 20 % av sysselsättningen, personbils- och lastvagnsindustrin för 15 %, elektronikindustrin för 7 % och energiutrustningsindustrin för 5 %.

Koncentration

Dessa områden bärs i mycket stor utsträckning upp av ett fåtal stora svenska företag. Inom basindustrierna är verksamheten spridd till ett tiotal stora koncerner. Inom personbils- och lastvagnsområdet är Volvo och Saab-Scania helt dominerande på samma sätt som Ericsson dominerar den svenska elektronikindustrin och ASEA bär upp tillverkningen av energiutrustningar.

Världsmarknad

Sverige som nation svarar för ca 1 % av OECD-ländernas bruttonationalprodukt. Trots vår litenhet har vi dock lyckats befästa vår position på flera industriella världsmarknader. Svensk industri har t. ex. varit särskilt framgångsrik inom lastvagns- och telekommunikationsområdena, där 8 resp. 7 % av världsmarknaderna försörjs från svenskägda företag.

För energiutrustningsindustrin finns inga säkra uppskattningar om världsmarknadens storlek och den svenska marknadsandelen. Klart är dock att ASEA är ett av världens mest internationellt förgrenade företag på området.

Svensk läkemedelsindustri och företagen som tillverkar medicinsk utrustning är fortfarande förhållandevis små på världsmarknaderna, även om den svenska marknadsandelen växt upp till över 1 % av den totala försäljningen i världen.

Världsmarknaderna skiljer sig åt vad avser tillväxttakt, teknikutveckling, ägarstrukturförändringar m. m. Vissa delar av basindustrin stagnerar och präglas av en konstant överkapacitet. Inom varvsindustrin är överkapaciteten så stor att det är inte längre möjligt att driva verksamhet utan betydande statliga subventioner. Personbilsmarknaderna växer fortfarande även om industrin betraktas som mogen. Lastvagnsmarknaden har krympt under 1980-talet men bedöms nu ha stabiliserats. Energiutrustningsindustrin går mot en stabil långsiktig tillväxt, medan såväl elektronik- som läkemedelsindustrin antas växa betydligt snabbare. Bedömningarna gäller under förutsättning att inte oljekriser, svåra internationella betalningskriser och/eller internationella konflikter helt ändrar förutsättningarna.

Den svenska industrin har en relativ fördel gentemot stora ekonomier som t. ex. den japanska, därför att svenska företag kan göra avsevärda framsteg även på mogna eller stagnerande marknader utan att bilden på världsmarknaderna väsentligt förändras. En fördubbling av vår bilindustri skulle t. ex. innebära att Sverige tog ytterligare 1 % av världsmarknaden.

Internationaliseringsgrad

Tillverkningsindustrin exporterar nära 50 % av produktionen. Inom de behandlade områdena är andelen väsentligt högre. Exportandelen inom basindustrin varierar mellan ca 50 % för trävaruindustrin och nära 70 % för massa- och pappersindustrin. Energiutrustningsblocket exporterar ca 50 % av produktionen (ASEA:s utlandsandel uppgår till nära 70 %). Volvo och Saab-Scania exporterar ca 70 % av produktionen, elektronikindustrin ca 65 % och läkemedelsindustrin ligger på exportandelar över 50 %.

Svensk industri orienterade sig tidigt mot internationella marknader. Försäljning i andra länder svarar således idag inom de traditionella områdena för en stor och växande del av omsättningen. Därigenom blir också en större del av produktions- och utvecklingsarbetet förlagt till enheter utanför landet. Så länge som de allmänna ekonomiska villkoren och det ovan redovisade samspelet inom landet mellan köpare-säljare och olika kunskapscentra (t. ex. Ericsson-televerket, läkemedelsindustrin-landstingen-universiteten, förpackningsindustrin-papperstillverkarna-kollektiv forskning) håller en hög internationell standard finns det ingen anledning att förutse någon stagnation av den svenska delen av berörda företag. Det finns dock anledning att betona att det inom flera områden blir nödvändigt att söka internationella samarbetspartners och att detta i vissa fall kan innebära ett ökat utländskt ägande av svenska företag och/eller ett ökat svenskt ägande av företag i andra länder.

Även om andelen av faktureringen utanför Sverige är hög är internationaliseringsstrategin olika i de olika blocken.

Basindustrin producerar i Sverige och säljer på export (Sandvik AB är

det främsta undantaget med en globalt organiserad tillverkning). Även läkemedel och medicinsk teknik produceras i Sverige och säljs på export. Här märks dock en utveckling mot ett ökat samarbete och ett ökat utnyttjande av licensering i andra länder. En liknande utveckling märks tydligt inom elektronikområdet. Forskning, utveckling och produktion utförs allt oftare nära avsättningsmarknaderna. Integrationen av tal- och datakommunikation har också medfört högre krav på det tekniska kunnandet i företagen. Få företag på världsmarknaden har i dag resurser att utveckla sådana kompletta telekommunikationssystem, varför samarbete ofta blir nödvändigt. Även på energitrustningsmarknaderna kan en ökad internationalisering märkas. De tidigare hemmamarknadsorienterade produktionssystemen blir således allt mer internationella. Produktionen flyttas närmare slutmarknaden och underleverantörssystemen blir mer globala.

Internationaliseringen med en ökad produktion och ökade inköp av underleveranser i andra länder kan naturligtvis på kort sikt innebära ett hot mot sysselsättningen i Sverige. Men på längre sikt kan utvecklingen av globala relationer minska Sveriges sårbarhet. Genom att delta i flera internationella system- och utvecklingsblock, kan svensk industri fortfarande vara internationellt betydande inom flera nischer utan att alltför mycket av de samlade resurserna koncentreras till en eller ett fåtal slutmarknader. Utvecklingen inom varvsnäringen kan i någon mån belysa riskerna med ett stort inhemskt utvecklingsblock, som helt beror av utvecklingen på en världsmarknad.

Kritiska faktorer

Med en utveckling mot en ökad internationalisering av produktionen och försäljningen blir det av yttersta vikt att villkoren för industriell verksamhet i Sverige är sådana att nya utvecklingsblock växer upp vid sidan av och som komplement till de traditionella svenska nyckelområdena och att ett utbrett nyföretagande kan bidra till att utveckla nya marknader. Nya utvecklingsblock kan exempelvis avse: medicinsk teknik; förnyelse av basindustrin in på nya materialområden; utveckling av industriell elektronik för utnyttjande i den mekaniska verkstadsindustrins produkter och produktion; utveckling av nya system för varudistribution och marknadskommunikation som utnyttjar modern informationsteknologi fullt ut. I ett sådant dynamiskt perspektiv torde svensk industri ha goda förutsättningar till en fortsatt hög inhemsk och internationell konkurrenskraft.

1 Inledning	260
2 Internationell bakgrund	262
3 Industrins utveckling åren 1975–1986	273
3.1 Produktionen	273
3.2 Produktivitetsutvecklingen	274
3.3 Lönsamheten i industrin	276
3.4 Investeringarna	280
3.5 Arbetskraften	284
4 Marknadsandelar och konkurrenskraft	289
5 Svenska företags investeringar utomlands	298
5.1 Inledning	298
5.2 Använda datakällor	298
5.3 Omfattningen av den utländska verksamheten	298
5.3.1 Sysselsättningen	298
5.3.2 Investeringar och materiella anläggningstillgångar	303
5.3.3 Forsknings- och utvecklingsverksamhet	306
5.4 Internexportens betydelse	306
5.5 Utvecklingen i Sverige: En jämförelse mellan multinationella företag och övrig svensk industri	309
5.5.1 Sysselsättningen	309
5.5.2 Utvecklingen av förädlingsvärdet	309
5.5.3 Investeringsutvecklingen	310
5.5.4 Forskning och utveckling	312
5.5.5 Exporten	312
6 Ägarstrukturförändringar	315
7 Olika näringars utveckling och omvandlingstakt	319
7.1 Förändringar i näringsstrukturen 1950–1985	319
7.2 Branschförändringar	320
7.3 Strukturomvandlingstakt	322
7.4 Sammanfattning	324
8 Sektorsindeldad strukturanalys	325
8.1 Analysmodell	325
8.2 Forskningsdriven industri	329
8.3 Kundenpassad industri	329
8.4 Arbetskraftsbaserad industri	331
8.5 Råvarubaserad industri	332
8.6 Regional omvandling	333
8.7 Regionala skillnader i fråga om teknikerintensiteten inom industrin	336
9 Tjänsteproduktion och tjänsteexport	338
9.1 Tjänsteproduktion	338
9.2 Tjänsteexport	341

10 Råvarubaserad industri	344	Prop. 1986/87: 74
10.1 Massa- och pappersindustri	344	
10.2 Sågverk	345	
10.3 Gruvindustri	346	
10.4 Järn- och stålindustri	347	
11 Konsumtionsvaruindustrin	351	
12 Projektexport	354	
13 Småföretagens utveckling	356	
13.1 Inledning	356	
13.2 Nyföretagandet	356	
13.3 Ekonomisk utveckling	357	
13.4 Investeringar	360	
13.5 Uppköp av familjeföretag	361	
13.6 Konkurer	363	
13.7 Sysselsättningsutvecklingen	364	
14 Förutsättningar inom vissa industriella nyckelområden	366	
14.1 Inledning	366	
14.2 Svenska basindustrier och deras leverantörer	366	
14.3 Svensk varvsindustri	368	
14.4 Personbilar och lastvagnar	369	
14.5 Energiutrustningsindustrin	371	
14.6 Elektronikindustrin	373	
14.7 Läkemedel och medicinsk teknik	375	
14.8 Sammanfattning och slutsatser	378	

Sammanfattning av Konkursutredningen (SIND 1985:7)

1 Uppdraget

Genom beslut den 20 september 1984 gav regeringen statens industriverk (SIND) i uppdrag att utreda orsaker till förändringar av antalet företagskonkurser. I en promemoria fogad till beslutet framhölls bl. a. att befintliga kunskaper om olika orsaker till konkurser borde kompletteras i lämplig omfattning. Vidare är det angeläget att studera hur en konkurs fungerar som instrument för företagssanering och vilka konsekvenser den får för olika intressenter. För att förbättra kunskaperna i nämnda avseenden skulle ett begränsat antal konkurser studeras. Flertalet fall borde avse företag inom tillverknings- och byggnadsindustrin. Utredningsarbetet skulle avslutas med överväganden om vilka problem som bör bli föremål för åtgärder.

2 Konkursutvecklingen

Vid mitten av 1970-talet uppgick företagskonkurserna till ca 3000 per år och detta antal förblev ungefär oförändrat t.o. m. år 1980. Under år 1981 skedde en dramatisk ökning med ca 35 % till drygt 4000 konkurser. Antalet konkurser fortsatte att öka och år 1984 var antalet ca 5500. Ökningen synes därefter ha fortsatt. Relativt sett är det dock få företag som går i konkurs. Således utgjorde antalet konkursföretag år 1984 endast 1,2 % av det totala antalet företag. Denna andel varierar mellan olika näringsgrenar. Den högsta konkursfrekvensen föreligger inom hotell- och restaurangnäringen.

Antalet anställda i konkursföretag uppgick år 1984 till 17600, vilket motsvarar ca 0,5 % av den totala sysselsättningen i landet. Mellan åren 1982 och 1984 minskade antalet anställda i konkursdrabbade företag med drygt 20 %. Under år 1985 ökade antalet återigen.

Uppskattningsvis har 90 % av alla konkursföretag färre än fem anställda.

3 SIND:s fallstudier och övriga underlagsmaterial

SIND har studerat sammanlagt ca 550 konkurser.

	50 konkurser	i industriföretag	beslutade 1982
	50 "	i byggnadsföretag	beslutade 1982
	100 "	i slumpvist urval	beslutade 1983
(Samtliga)	308 "	i vilka utvecklingfonderna hade fordringar och som beslutades 1983	
(Samtliga)	60 "	i vilka staten hade fordringar i form av regionalpolitiskt stöd och som beslutades 1983.	

I analyserna av konkurserna har ett stort antal handläggare vid tillsynsmyndigheter och regionala utvecklingsfonder medverkat liksom även konkursförvaltare och revisorer samt företrädare för kreditgivare och leverantörer. Bedömningsunderlag har inhämtats även från länsstyrelser och länsarbetsnämnder. I referensgrupper, som knutits till utredningsarbetet, har ingått representanter för bl. a. företagsorganisationer, fackliga organisationer och ackordscentraler.

4 Konkursorsaker och konkursutveckling

Den vanligaste konkursorsaken är enligt SIND brist på kunskap, erfarenhet och kompetens hos företagsledningen. Påtagliga brister i förmågan att planera och följa upp företagets ekonomi har kunnat noteras. Särskilt i nystartade och expanderande företag är även för litet kapital ofta en orsak till konkurser.

Uppföljningen av bl. a. banker och leverantörer är ofta bristfällig. Ett aktivare agerande från kreditgivarna skulle enligt SIND kunna minska antalet konkurser. Konkurrenten mellan kreditgivare har lett till att vissa mindre välgrundade projekt har kunnat få finansiering.

Planerade konkurser förekommer i mycket ringa omfattning.

Byggbranschen har drabbats hårt av minskningen i byggvolymen. Där emot har inget statistiskt samband kunnat konstateras mellan antalet konkurser i industrin och variationer i industrins tillväxttakt.

Den kraftiga ökningen av antalet nyetablerade företag har enligt SIND lett till en ökning av antalet konkurser. Främst i branscher där det är lätt att etablera sig har antalet konkurser blivit högt. På grund av att statistik över antalet nyetablerade företag endast har producerats under en kort tid går det dock inte att fastlägga ett statistiskt samband mellan ökningen av antalet nyetableringar och antalet konkurser.

Utveckling mot mer tjänsteproduktion i samhället har skapat en marknad för nya företag. Företagare och kreditgivare synes ha underskattat behovet av kompetens för att driva serviceföretag.

Devalveringarna har haft mycket liten betydelse för konkursutvecklingen.

Konkurser har en betydande direkt effekt på sysselsättningen i den verksamhet som går i konkurs. En delstudie av konkursföretag som fått stöd av utvecklingsfonderna visar att 50 procent av de 3800 berörda förlorade sitt arbete. Enligt bedömningar av bl. a. länsarbetsnämnderna erhåller dock yrkesutbildad personal i regel snabbt nytt arbete.

De största ekonomiska förlusterna drabbar konkursföretagens leverantörer och staten som fordringsägare för skatter och lönegarantier. En uppskattning ger vid handen att leverantörerna står för nära 50 procent av de totala konkursförlusterna. Under undersökningens två senaste år har bankernas andel av konkursförlusterna tenderat att öka.

SIND redovisar i sin rapport överväganden och förslag avseende följande punkter.

- a) En ändring av förmånsrättslagen bör övervägas, så att löner helt eller delvis ges förmånsrätt före företagsinteckningar.

En sådan lagändring skulle enligt SIND bl.a. leda till att bankerna blev noggrannare vid sin kreditgivning och uppföljning. Det skulle på sikt kunna minska antalet konkurser.

- b) Ett nytt rekonstruktionsförfarande bör utvecklas. SIND anser att det finns behov av att komplettera konkurslagstiftningen på ett sätt som gör det lättare att lösa kriser i företag utan konkurs.

SIND menar att en kombination av olika åtgärder kan leda till att fler företag kan rekonstrueras utan föregående betalningsinställelse. För att klara löpande betalningar till leverantörer och andra fordringsägare bör företag beredas möjlighet att få temporära lån från staten. Även arvode till konsult som eventuellt anlitas bör finansieras med detta kapitaltillskott. Syftet med detta förfarande är att skapa rådrum för att undersöka om företaget går att rädda undan konkurs.

- c) Nyföretagarkompetensen vid utvecklingsfonderna bör förstärkas.

SIND föreslår att de regionala utvecklingsfonderna ges ekonomiska möjligheter att bygga ut och förstärka sina resurser för att kunna stödja nyetablerade företag under en längre tid.

- d) En utbildningskampanj bör bedrivas på temat "Att driva företag".

Utredningsresultatet pekar på ett stort behov av ökade kunskaper i ekonomi, administration, planering och marknadsföring hos dem som driver företag. SIND bör tillsammans med bl.a. banker, revisorer och branschorganisationer initiera en utbildningskampanj med syfte att förstärka den ekonomiska kompetensen i småföretag.

- e) Det är angeläget att statistiska centralbyrån (SCB) snarast möjligt undersöker förutsättningarna för att förbättra nyetableringsstatistiken. Likaså bör den nuvarande konkursstatistiken kompletteras med vissa uppgifter.

Sammanfattning av remissyttranden över Konkursutredningen (SIND 1985:7)

Statens industriverk har i november 1985 överlämnat en rapport om konkursutvecklingen, konkursernas orsaker m.m. samt föreslagit vissa åtgärder för att minska antalet konkurser.

Efter remiss har yttranden över rapporten avgetts av *statistiska centralbyrån (SCB)*, *Stockholms tingsrätt*, *Växjö tingsrätt*, *kronofogdemyndigheten i Stockholms distrikt*, *kronofogdemyndigheten i Sundsvalls distrikt*, *Lönegarantiutredningen (A 1982:04)*, *Stiftelsen Stockholms läns utvecklingsfond*, *Stiftelsen Malmöhus läns utvecklingsfond*, *Stiftelsen Kronobergs läns utvecklingsfond*, *Tjänstemännens centralorganisation (TCO)*, *Landsorganisationen i Sverige (LO)*, *Sveriges Grossistförbund*, *Sveriges Köpmannaförbund*, *Sveriges Industriförbund*, *Svensk Industriförening*, *SHIO-Familjeföretagen*, *Sveriges Föreningsbankers Förbund*, *Svenska Bankföreningen*, *Svenska Sparbanksföreningen*, *Finansbolagens förening*, *Sveriges Ackordcentral*, *Svenska Inkassoföreningen*, *Konkursförvaltarkollegiernas Förening* samt *Föreningen Auktoriserade Revisorer (FAR)*.

Dessutom har skrivelser inkommit från *Jan Hellström*, *högskolan i Luleå*, *Stiftelsen Jämtlands läns utvecklingsfond*, *styrelsen för teknisk utveckling (STU)*, *Leverantörsgruppen*, *Stiftelsen Institutet för Företagsutveckling (SIFU)*, *Svenska Småföretagsinstitutet*, *Svenska Handelskammarförbundet* samt *AB Företagskonsolidering*.

1 Allmänna synpunkter

Ett tiotal remissinstanser uttalar sig i huvudsak positivt om utredningen medan ungefär lika många instanser har både positiva och negativa synpunkter. Ingen av remissinstanserna har enbart negativa synpunkter.

Växjö tingsrätt poängterar angelägenheten av en bättre samordning av olika samhällsorgans insatser för och syn på ett företag. Tingsrätten syftar då på skattemyndigheter, kronofogdemyndigheten i egenskap av utmättningsman, statliga långivare av andra slag å ena sidan samt länsstyrelse, kommuner m.fl. vilka arbetar för en utveckling av näringslivet och sysselsättningen å den andra. Det borde inte få vara så att den ena myndigheten uppmuntrar en viss verksamhet samtidigt som den andra söker den i konkurs menar tingsrätten.

Kronofogdemyndigheten i Stockholms distrikt framhåller att de problem som utredningen tar upp hänger samman med det allmänna rättsmedvetandet. För att betalningsmoralen skall hållas på en acceptabel nivå måste såväl general- som specialexekutionen fungera väl.

När det gäller generaalexekutionen kan det konstateras att ett förslag till ny konkurslag nyligen remitterats till lagrådet. Förslaget innehåller bl.a. en bestämmelse om att förvaltaren har att samråda med tillsynsmyndighe-

ten i större förvaltningsfrågor. Detta stadgade, som efterlysts av konkursutredningen, och den nya konkurslagen i övrigt torde på sikt effektivisera konkursförvaltningen.

Beträffande specialexekution har det från representanter för de oprioriterade fordringsägarna riktats kritik mot kronofogdemyndigheternas effektivitet. Det har gjorts gällande att myndigheternas insatser ger för dåligt resultat. Denna kritik kan inte hela avvisas. Grunden till de kritiserade förhållandena är bristande resurser. Och det kan noteras att kronofogdemyndigheterna varskotts om nedskärningar av anslagen även kommande år. Kronofogdemyndigheten vill framhålla att de förutskickade nedskärningarna kan motverka de syften som konkursutredningens förslag har.

Kronofogdemyndigheten i Sundsvalls distrikt anmäler att i konkursutredningen har uppenbarligen inte någon representant för borgenären/staten i skatte-, avgifts- och lönegarantimål deltagit. I allmänhet uppträder de flesta av landets kronofogdar i denna roll och har mycket stor erfarenhet av konkursfrågorna i synnerhet som dessa också i många fall är konkurssökande. Myndigheten finner det anmärkningsvärt att representant för denna stora borgenärskategori inte deltagit i någon av utredningsgrupperna.

Kronofogdemyndigheten är dock i huvudsak positiv vad gäller utredningens förslag och delar i stort utredningens iakttagelser vid analysen av konkursorsakerna. Företagarens bristande kunskande och kompetens är dominerande faktorer. Underskattning av resursbehovet i form av kapital och tid är dock ofta underblåst av privata och statliga kreditgivare. I ett mycket stort antal fall drivs rörelsen för länge, ofta så att både bank och revisor torde ha insett situationen. Myndigheten iakttar också att företagarna ofta saknar kunskap om reglerna om personligt straff- och betalningsansvar för ådragna skulder i rörelsen. Det händer inte heller så sällan att en bank efter konkurs medverkar till fortsatt rörelsedrift med företagen utan tanke på dennes eventuella efterräkningar av konkursen.

Lönegarantiutredningen (A 1982:04) anser att det är väl kända frågeställningar och problem som tas upp i rapporten. Frågorna behandlas emellertid delvis på ett nytt sätt jämfört med tidigare. En viktig utgångspunkt för konkursutredningen har varit att, så långt som det har varit möjligt, spegla helheten i konkursproblematiken. Det har lett till att en lång rad av aspekter måste behandlas. I sin tur har detta lett till att ett stort antal personer har engagerats i utredningsarbetet. Härigenom har rapporten kommit att innehålla en bred sammanställning av erfarenheter och synpunkter som belyser problemen inom konkurssystemet. Härvidlag syns det främsta syftet med rapporten vara att genom bl.a. utbildning och fördjupad diskussion göra dem som berörs av en konkurs medvetna om de problem som finns. Enligt lönegarantiutredningen är det utan tvivel värdefullt om rapporten på detta sätt kan initiera åtgärder som leder till en minskning av problemen inom konkurssystemet.

Utvecklingsfonden i Kronobergs län noterar att utredningen anger att det snabba förändringsklimatet och dynamiken i näringslivet under det senaste årtiondet är grundorsaken till det växande antalet konkurser. Detta är givetvis en riktig slutsats. Från 1960- och halva 1970-talets tillväxtintensiva marknadsstruktur, då det var relativt lätt att starta ett företag inom i

princip vilken bransch som helst, har vi under andra hälften av 1970-talet och 1980-talet fått en helt annorlunda marknadskaraktär. Den snabba tekniska utvecklingen och den ökade internationella och nationella konkurrensen har gjort det betydligt mer komplicerat att driva företag. Under en övergångstid är det därför inte onaturligt att en kraftig sanering inträffar. Saneringen förstärks också av att Sverige under delar av denna period haft ett bekymmersamt konjunkturläge. Näringslivets intressenter anpassar sig snart till den nya ordningen och vändningen mot ett mer normaliserat förhållande har sannolikt redan ägt rum.

Utvecklingsfonden i Malmöhus län har gjort en undersökning av de konkurser under år 1983 som fonden haft fordringar i. Undersökningen visade att de vanligaste orsakerna har varit brister i den ekonomiska planeringen, stark konkurrens, bristande kunskaper, problem med marknadsföringen och brist på kapital. Här finns således en stor överensstämmelse med utredningens resultat.

Det finns emellertid även externa skäl till konkurserna. Dit hör de snabba förändringar som skett inom näringslivet under 1970- och 1980-talet. Vissa branscher har av strukturella skäl så gott som helt eliminerats. Andra branscher har tillkommit och då med en hög andel nyföretagande. Konkurrensen har ökat, marginalerna för att klara förluster har minskat. Beslut och åtgärder måste baseras på säkrare underlag, vara mer välvägd och komma vid rätt tidpunkt. Nyföretagarna har dessutom ofta för litet eget kapital vid starten och dessutom en bristande förståelse för betydelsen av att ha tillräckligt eget kapital. Ofta vill man att samhället skall bära den ekonomiska risken medan man själv tillskjuter sin idé påpekar utvecklingsfonden.

TCO finner att utredningen på ett klagande sätt redovisat och analyserat konkursproblematiken. *TCO* delar utredningens uppfattning att de stora samhällliga och mänskliga kostnaderna för konkurserna bör förankras i särskilda åtgärder.

LO konstaterar att enligt utredningen beror konkursutvecklingen på interna företagsförhållanden, främst brister i företagskunnandet. Företagsledaren saknar helt enkelt elementära kunskaper om hur ett företag ska ledas avseende t.ex. planering, ekonomi och marknadsföring. Eftersom detta tydligen inte bedömts vara relevant för konkursutvecklingen har utredningen däremot inte bemödat sig om att någon uppfattning om huruvida företagsledaren haft tillräcklig kunskap om de regler som gäller på arbetsmarknaden och gentemot eventuell personal. Även om direkt samband med konkursutvecklingen måhända saknas är detta emellertid enligt *LO* en aspekt som måste vägas in i sammanhanget. Ett annat förhållande som påverkat konkursutvecklingen är ändrade marknadsförutsättningar, som t.ex. att äldre tillverkande företag inte alltid haft förmågan att tillräckligt snabbt anpassa sin teknik, produktionssätt och produkter till en förändrad efterfrågan.

LO har i flera sammanhang uttalat att investeringarna, främst industriinvesteringarna, måste öka om den strukturella obalansen i landet ska ändras och full sysselsättning uppnås utan att underskott i affärerna med omvärlden uppstår. Ett annat viktigt mål som brukar framhållas är att prissteg-

ringarna måste hållas tillbaka, så att konkurrenskraften förstärks. Det ökade antalet nyetableringar måste ses som ett uttryck för ökad investeringsvilja och därmed sammanfalla med LO:s ståndpunkt om önskvärd investeringsutveckling. Nyetableringar betyder samtidigt konkurrens mellan företagen vilket har en gynnsam effekt på prisutvecklingen. Det är också troligt att företagen, ju fler de är, tvingas konkurrera med bättre produkter eller bättre tjänster, vilket borde främja konkurrenskraften mot utlandet. Sammantaget är det alltså mycket som talar för en positiv hållning till ett ökande antal nyetableringar. LO anser dock att etableringarna inte företrädesvis ökar mest där det vore önskvärt, nämligen inom industrin och kanske särskilt i den exporterande delen. I stället ökar de mest inom service-, byggnads- och uppdragsverksamhet. En annan faktor är nyetableringar som kommer till stånd enbart med syftet att priskonkurrera genom att kringgå arbetsmarknads- och skattelagstiftning. Det hade varit önskvärt att utredningen mer ingående behandlat denna sistnämnda aspekt av konkursproblematiken. LO finner att de förslag som utredningen presenterar, även om de inte är särskilt långtgående, på sikt kan innebära en förbättrad situation beträffande konkursutvecklingen samtidigt som investeringsviljan inte hämmas alltför mycket.

Sveriges grossistförbund anser att samhällets egna regionalpolitiska stödinsatser inte sällan bidrar till att företag startas utan tillräckligt underlag i företagsekonomiskt och marknadsmässigt hänseende. Väsentligt är också att nyföretagandet numera i växande grad sker inom tjänsteproducerande branscher. Det är i dessa branscher ofta lättare och mindre kapitalkrävande att starta ett företag än i varuproducerande branscher. Detta bidrar förmodligen till att antalet misslyckanden blir fler. Samtidigt som det från allmän synpunkt är önskvärt att den ekonomiska aktiviteten ökar får vi ett växande antal fall där ekonomiska problem uppstår. Detta problem bör allmänt sett inte mötas med etableringshinder utan med en förbättrad kontroll av den löpande verksamheten i företagen. Härvidlag har den införda regeln, att samtliga aktiebolag senast år 1987 skall ha kvalificerad revisor, en stor roll då det gäller att tillse att bolagen har tillgång till ekonomiskt sakkunnig rådgivare och att de härigenom i tid skall kunna observera bristande förutsättningar att driva en verksamhet vidare.

Sveriges Industriförbund och *Svenska Handelskammarsförbundet* noterar att det i utredningen pekas på en rad orsaker till den ökade konkursfrekvensen. En viktig aspekt, som dock inte berörs, är i jämförelse med flertalet av våra främsta konkurrentländer det höga ränteläget. Den ekonomisk-politiska strategi som regeringen valt att följa under de senaste åren har inte medgett en sådan åtstramning av de offentliga utgifterna som varit önskvärd; budgetunderskotten har därmed fortsatt att vara stora. Den alltför svaga finanspolitiken har framtvingat en hård penningpolitik som lett till ett onödigt högt ränteläge. Otviveltaktigt har de höga räntorna spelat en väsentlig roll för konkursutvecklingen. Med en bättre balans mellan finans- och penningpolitik skulle bilden ha varit en annan.

Svenska Bankföreningen och *Sveriges Föreningsbankers Förbund* konstaterar att bankerna haft viss medverkan i utredningen, för affärsbankernas del genom deltagande av några enskilda bankrepresentanter i den så

nämnda bankgruppen. Enligt vad Bankföreningen inhämtat fick emellertid dessa bankrepresentanter – trots vad som sägs i rapporten om att de aktivt engagerats – mycket ringa möjligheter till reellt deltagande i utredningsarbetet och endast mycket begränsad insyn i detta. Det är beklagligt med tanke på att åtskilliga uttalanden görs i utredningsrapporten som berör bankerna och flera av de förslag som lämnas har direkt inverkan på dem. Detta borde ha föranlett en mera noggrann undersökning av hithörande frågor än vad som skett. Utredningsrapporten innehåller i stället på många ställen referat och uttalanden som är tämligen svepande och som ofta är obestyrkta och i några fall felaktiga.

De förslag som läggs fram baseras i flera avseenden på bristande underlag. I redogörelsen för konkursorsakerna syns en väsentlig sådan – som förvisso påtalades av bankrepresentanterna – i stort sett ha förbigåtts, nämligen de höga finansiella kostnader som har gällt i Sverige och delvis alltså galler, åtminstone jämfört med många av våra konkurrentländer. Detta har ytterst sin orsak i den alltför lättsinniga ekonomiska politik som förts i Sverige med stora budgetunderskott, vilken tvingat fram en hård kreditpolitik som lett till ett högt ränteläge. Det råder ingen tvekan om att de höga räntorna varit en bidragande orsak till många konkurser. Det är således viktigt för att befrämja ett sunt näringsliv att den ekonomiska politiken förs så att det råder balans mellan finans- och penningpolitik så att räntorna kan hållas på en rimlig nivå nominellt sett och jämfört med vår omvärld. Andra bidragande konkursorsaker som har samband med den ekonomiska politiken – vilka dock kortfattat berörs i utredningsrapporten – är det höga kostnadsläget i allmänhet och de krediter i utländsk valuta som många företag på grund av den ekonomiska politiken tvingades att ta för en del år sedan.

Svenska Sparbanksföreningen har inte funnit skäl ifrågasätta resultatet av den genomförda undersökningen av konkursorsakerna. Även om konkursutvecklingen påverkats av vissa förhållanden i samhällsutvecklingen i stort, förefaller det rimligt att ökningen av antalet konkurser främst beror på brister i företagskunnande och andra interna förhållanden i företagen. Otvivelaktigt spelar även bristande uppmärksamhet och aktivitet hos kreditgivare, revisorer och leverantörer viss roll i sammanhanget. Mot nu angivna bakgrund ter det sig enligt Sparbanksföreningens mening mest ändamålsenligt att vidta åtgärder som syftar till att komma till rätta med de nämnda bristerna. Bl.a. ökad utbildning för de personer i banker som arbetar med kreditbedömning syns angeläget.

Finansbolagens Förening noterar att enligt utredningen har ökningen av antalet konkurser under de senaste åren främst skett inom tjänste- och servicesektorn där detalj- och partihandeln stått för den största ökningen. Resultatet av undersökningarna visar att konkursutvecklingen främst beror på interna förhållanden i företaget och att misslyckandet främst är att söka i brister i företagskunnandet.

Enligt Föreningens mening är andra viktiga konkursorsaker höga finansiella kostnader och i övrigt ett högt kostnadsläge. Till de höga finansiella kostnaderna har den tidigare hårda kreditpolitiken bidragit. Kreditpolitiken har i sin tur motiverats av ett stort budgetunderskott föranlett av den ekonomiska politiken.

Utredningen påstår att den har kunnat konstatera att kreditmarknadens utveckling i vissa fall varit starkt bidragande till konkurser. Vidare påstås att den hårdnande konkurrensen på kreditmarknaden leder till att företag som egentligen saknat en trovärdig affärsidé trots detta erhållit krediter för att starta rörelsen. Denna konkurrens om kunderna har lett till att kreditgivare varit alltför okritiska i sin bedömning av gäldenärens ställning och möjligheter. Det är framför allt konkurrens om den snabbt expanderande småföretagsmarknaden som bidragit till detta agerande från kreditgivarens sida, anger utredningen.

Finansbolagens Förening konstaterar att utredningen inte underbygger sina påståenden med genomförda undersökningar. Föreningen delar för sin del inte utredningens uppfattning om att kreditmarknadsutvecklingen skulle ha varit en starkt bidragande orsak till konkurser. Enligt vad som framgår av utredningen är kreditgivarnas kreditförluster begränsade i jämförelse med leverantörernas kundförluster. Det är för övrigt föreningens uppfattning att leverantörskrediterna ofta är betydligt större än vad som finansieras genom kreditinstitut.

Föreningen Auktoriserade Revisorer (FAR) anser att utredningen på ett förtjänstfullt sätt försökt att spegla helheten i konkursproblematiken samt att belysa den roll som de olika aktörerna spelar och kan spela i konkurssystemet. Föreningen understryker dock att de iakttagelser och synpunkter som presenteras på de olika områdena inte kan ses som slutliga lösningar av ett väsentligt samhällsproblem utan mera som anvisningar på de vägar efter vilka dessa kan stå att finna.

Leverantörgruppen har med intresse tagit del av utredningens sammanställning över konkursstatistik, analys av konkursorsaker och faktorer som påverkat konkursutvecklingen samt konkursernas sysselsättnings- och spridningseffekter. Beträffande detta material har gruppen inga andra synpunkter än att utredningen på ett okonventionellt sätt redovisat fakta utifrån den existerande verkligheten. Leverantörgruppen tycker att detta är ett värdefullt tillskott i det offentlighetsliga utredningsutbudet.

Svenska Småföretagsinstitutet anser att utredningen är förträfflig, mycket genomarbetad och med många förtjänstfulla slutsatser. Den grundliga bakgrundsbeskrivningen och den djupa analysen är underlag för många kreativa idéer när man läser igenom materialet. Kanske har SIND och utredningen i institutets tycke ej själva kommit med särskilt många konstruktiva förslag. Svenska Småföretagsinstitutet hoppas därför att fler än institutet kommer med sådana förslag och att SIND lägger ner stor energi på att fånga upp och göra något konkret av förslagen.

AB Företagskonsolidering menar att utredningen på ett förtjänstfullt sätt klargör att det är ett komplex av orsaker och faktorer som ligger bakom det stora antalet konkurser. Såvitt bolaget vet är det första gången man på detta sätt tar ett samlat grepp. Obeståndsproblematiken ligger i gränslandet mellan ekonomi och juridik och brukar därför behandlas ensidigt utifrån rent juridiska eller ekonomiska utgångspunkter.

2.1 Ändrad förmånsrättsordning

Utredningen föreslår att en ändring görs i förmånsrättslagen så att löner helt eller delvis ges förmånsrätt före företagsinteckningar. I samband härmed bör revisors arvode för nedlagt rekonstruktionsarbete före konkurs förmånsrättsligt skyddas.

En klar majoritet av de remissinstanser som yttrat sig om förslaget till ändring i förmånsrättslagen avstyrker det, bl.a. *utvecklingsfonderna i Stockholms, Kronobergs och Malmöhus län, Sveriges Grossistförbund, Sveriges Köpmannaförbund, Sveriges Industriförbund, Svensk Industrieförening, SHIO-Familjeföretagen, Sveriges Föreningsbankers Förbund, Svenska Bankföreningen, Svenska Sparbanksföreningen samt Föreningen Auktoriserade Revisorer (FAR)*.

I huvudsak positiva till förslaget om ändring i förmånsrättslagen är t.ex. *Stockholms tingsrätt, kronofogdemyndigheterna i Stockholms och Sundsvalls distrikt, Leverantörgruppen samt AB Företagskonsolidering*.

Många remissinstanser påpekar att frågan om lönernas förmånsrätt är föremål för översyn av lönegarantiutredningen och att denna utrednings ställningstagande bör avvaktas.

Nästan alla remissinstanser som yttrat sig om förslaget att revisors arvode för nedlagt rekonstruktionsarbete före konkurs bör förmånsrättsligt skyddas, är positiva till förslaget.

Stockholms tingsrätt påpekar att utredningens förslag om en ändring av förmånsrättslagen så att löner helt eller delvis ges förmånsrätt före företagsinteckningar i huvudsak innebär en återgång till tidigare ordning och bör ej medföra några svårigheter ur lagteknisk synpunkt. Utredningens förslag i övrigt, såsom bl.a. att en revisors arvode för nedlagt arbete i nära anslutning till konkursutbrottet bör ges förmånsrätt, syns ligga väl i linje med de författningsförslag vilka för närvarande är föremål för granskning och överväganden i samband med förslaget till ny konkurslag. Förslagen framstår som välgrundade.

Kronofogdemyndigheten i Stockholms distrikt anser det vara angeläget att vidta åtgärder för att minska antalet konkurser och samhällets konkursförluster. Utredningen föreslår att förmånsrättslagen ändras, så att löner helt eller delvis ges förmånsrätt före företagshypoteken. Kronofogdemyndigheten anser att löner helt bör ges förmånsrätt före företagshypoteken.

Kronofogdemyndigheten i Sundsvalls distrikt instämmer i omdömena om lönegarantilagen och förmånsrättslagen vad gäller lagstiftningens konkursdrivande effekt. Det kan också påpekas att lönegarantin ofta medför fortsatt drift under konkursen eftersom rörelsen därigenom kan finansieras med lönegarantimedel. Förslaget om lönernas förmånsrätt tillstyrks till fullo men förefaller svårgenomförbart med tanke på konsekvenserna för företagens huvudkreditgivare. Man kan också erinra om att lagstiftaren under senare tid gått åt motsatt håll och i ökad utsträckning värnat om kreditgivarnas realsäkerheter. I vart fall anser kronofogdemyndigheten att de allmänna förmånsrätterna borde förstärkas så att de får en lagfäst

utdelningsrätt ur konkursbon där rörelse drivits med lönegarantimedel. En sådan ändring skulle också ha en pådrivande effekt på kreditgivarna av samma slag som utredningen vill uppnå menar kronofogdemyndigheten.

Lönegarantiutredningen (A 1982:04) påpekar att den har till uppgift att se över den statliga lönegarantin vid konkurs. En av lönegarantiutredningens huvuduppgifter är att analysera de bakomliggande orsakerna till ökningen av utbetalningarna enligt garantin. Det ingår också i uppgiften att överväga och föreslå sådana åtgärder som är motiverade av analysresultatet. Enligt lönegarantiutredningens uppfattning är storleken på utbetalningarna enligt garantin i stor utsträckning beroende av lönefordringarnas placering i förmånsrättsordningen. Lönefordringarna har sedan år 1976 den sämsta förmånsrätten och kommer efter bl. a. fordringar med säkerhet av företagshypotek och skattefordringar. Vill man nedbringa utbetalningarna enligt garantin väsentligt bör man därför undersöka förutsättningarna för en förbättring av förmånsrätten för lönefordringar. Som rapporten utvisar är en sådan åtgärd för övrigt motiverad även av andra skäl. Svårigheten i sammanhanget är de effekter som åtgärden kan få på småföretagens finansiering. Lönegarantiutredningen överväger för närvarande frågan.

I rapportens förslag om en översyn av förmånsrättsordningen ingår att en revisors arvode för nedlagt arbete före konkurs skall skyddas mot förmånsrätt. Lönegarantiutredningen vill med anledning härav anmärka att ett förslag i ämnet har aviserats i en till lagrådet nyligen överlämnad remiss med förslag till en ny konkurslag.

Utvecklingsfonden i Stockholms län ser fördelarna med en ändrad förmånsrättsförordning som ytterst marginella och är starkt kritisk till förslaget. Nackdelarna är desto mer uppenbara eftersom bankernas möjligheter att förse småföretagssektorn med krediter skulle beskåras kraftigt och i än högre grad än idag göras beroende av privata säkerheter som komplement. Ett stort problem skulle uppstå beträffande bankernas befintliga engagemang vid en ändrad förmånsrättsordning och en därmed nödvändig anpassning av kreditvolymen. Utvecklingsfonden delar inte heller utredningens uppfattning att konkursen som rekonstruktionsinstrument skulle bli effektivare. Tvärtom, brist på kapital kan göra aktörerna i konkursen oförmögna att lägga ner tid på att finna långsiktiga konstruktiva lösningar.

Utvecklingsfonden i Kronobergs län protesterar kraftigt mot förslaget att löner skall ges företrädare framför företagsinteckningar och påpekar att allt företagande bygger på ett visst risktagande för alla inblandade intressenter. Detta risktagande måste accepteras för det är endast genom offensiva insatser i näringslivet som vi slutligen kan nå tillväxt i samhället. Den nuvarande lagen om företagshypotek och dess förmånsrätt kom till stånd just med tanke på att underlätta för näringslivet med betoning på mindre-företagen, att skaffa erforderligt kapital. Denna nya ordning har också fungerat på ett förträffligt sätt. Företagsinteckningsinnehavarnas rätt har dessutom redan beskurets genom det s.k. Minitubemålet, dvs. det är förhållandet på konkursdagen som ska ligga till grund för företagsinteckningsvärdet. Detta förfarande kan accepteras av bankväsendet eftersom man trots allt vet vad man har i ett visst givet ögonblick (kundfordringar, maskiner, varulager m.m.) Utvecklingsfonderna håller därför inte heller

med utredningen på den punkten att banker med flera inteckningsinnehavare skulle passivt låta utvecklingen skena iväg när ett bolag får problem. Ingen bank kan nämligen vara intresserad av att kundfordringar, varulager m. m. minskar i värde, vilket de ofrånkomligt gör vid en stadigvarande förlustbringande rörelse.

Utvecklingsfonden påstår därför att en ändring av förmånsrättslagen skulle innebära att de mindre företagens möjligheter att skaffa kapital via bankväsendet kraftigt skulle försämrats samt att det skulle skapa kaos i redan befintliga engagemang eftersom banken beviljat krediter mot nu gällande regler. Dessutom skulle rekonstruktionsförörandet allvarligt försvåras. Ingen fortsatt drift kan nämligen komma till stånd. Bolagets tillgångar på konkursdagen skall dels täcka löner och dels driftsförluster under konkursperioden. Banken måste därför sätta stopp för en fortsättning av verksamheten för att vara säker på att få ut någonting av företagsinteckningsmassan. En ändring av förmånsrättslagen skulle alltså innebära att kravet på statlig tillförsel av kapital till näringslivet kraftigt trappas upp. Näringslivet har genom en förhöjd arbetsgivaravgift redan finansierat lönegarantifonden. Enligt uppgift har dessa avgifter täckt kostnaden, varför staten ej behövt tillskjuta ytterligare medel.

Utvecklingsfonden accepterar emellertid utredningens förslag att revisorns arvode för nedlagt rekonstruktionsarbete före konkursen förmånsrättsligt skyddas. Fonden vill i detta sammanhang betona vikten av att revisorn besitter tillräckligt hög kompetens samt är beredd att ta det ansvar och agera med den kraft som lagstiftningen ger möjlighet till.

Utvecklingsfonden i Malmöhus län konstaterar att utredningen har föreslagit en ändring av förmånsrättslagen så att löner helt eller delvis ges förmånsrätt före företagsinteckningar samt att utredningen bedömer att bankerna därigenom skulle få ett starkare incitament för att delta i rekonstruktioner och vidare att en förändring av förmånsrätten inte skulle påverka kreditgivarnas villighet att ställa upp med riskvilliga lånemedel. Det senare bedömer fonden som rent önsketänkande. När den nuvarande förmånsrättsordningen infördes i mitten på 1970-talet var skälet just det att man ville öka de mindre företagens möjlighet att få en extern finansiering. Genom att öka säkerhetsunderlaget för företagsinteckningen (nu företagshypoteket) kunde kreditgivarna ställa upp med mer krediter. Utvecklingen visade att detta skäl stämde. Före ändringen frändrogs en viss löneandel och reducerade inteckningens värde. Detta låg som underlag för kreditgivarens beslut om storleken på lånet. Samtidigt bedömdes liksom nu andra faktorer såsom personen, kunskaperna, affärsidén etc. Enligt fondens bedömning kommer både nya och etablerade företag att få sämre möjligheter till riskvilliga krediter än nu. Förslaget kan leda till större anspråk på eget kapital vid starten av nya företag eller på ökat statligt kreditstöd utan tillfredsställande säkerheter. Mot detta skall ställas att företagen idag själva betalar lönegarantin. Fonden anser att den föreslagna ändringen av förmånsrätten inte bör genomföras.

Fonden tillstyrker att revisorernas arvode för nedlagt rekonstruktionsarbete före konkursen förmånsrättsligt skyddas.

LO instämmer i att förändrad förmånsrätt kan vara ett sätt att minska

antalet konkurser och därmed statens utgifter för lönegarantin. Att dessa ökat från ca 50 milj. kr. år 1976 till ca 800 miljoner kr. år 1982 är säkerligen ingen tillfällighet. LO har emellertid erfarit att kreditgivarna den senaste tiden skärpt kraven vid kreditgivningen. Kanske som en följd av att bankerna fått kännedom om konkursutredningens planer. De skärpta kraven borde leda till minskat antal konkurser framledes. Tills vidare räcker det därför enligt LO att utvecklingen på området hålls under strikt kontroll. Skulle det senare visa sig att utgifterna för lönegarantin ökar reellt eller att antalet konkurser fortsätter att stiga kan det bli nödvändigt att ändra förmånsrätten på sätt som utredningen föreslår.

Sveriges Grossistförbund misstänker att förslaget att ändra förmånsrättslagen ytterligare skulle försvåra läget för varufordringsägarna. Av denna anledning avstyrker förbundet förslaget. Förbundet konstaterar i sammanhanget att varufordringsägarna – trots att de är de stora förlorarna – ägnas den minsta uppmärksamheten i SIND:s utredning. Detta är klart otillfredsställande, och dessa frågor måste ägnas större uppmärksamhet. Även om det i och för sig är angeläget att varufordringsägarna skärper sin bevakning av utestående fordringar, måste det konstateras att de i många fall har endast begränsade möjligheter att hålla sig underrättade om den aktuella utvecklingen hos kundföretagen. Förbundet vill påpeka att möjligheterna att erhålla meningsfulla kreditupplysningar under senare år begränsats genom särskilda lagstiftningsåtgärder, vilket självfallet minskar leverantörsföretagens möjligheter att hålla sig orienterade om den ekonomiska utvecklingen hos kunderna. Även detta förhållande måste uppmärksammas anser förbundet.

Sveriges Industriförbund kan inte annat än finna att den ändring av förmånsrättsordningen som föreslås skulle leda till att kreditförsörjningen för främst mindre och medelstora företag försvåras och fördryas. Detta vore inte en näringspolitiskt riktig åtgärd. Industriförbundet avstyrker därför förslaget. I sammanhanget vill Industriförbundet också erinra om att det inte är mer än två år sedan förmånsrätten prövades av riksdagen, som då inte fann någon anledning att ändra gällande ordning. Från Industriförbundets sida vill vi i stället förorda en annan förändring av förmånsrättsordningen vid konkurser innebärande att leverantörernas fordringar jämföras med statens och kommunernas skattefordringar. En sådan ordning skulle bidra till att minska följdkonkurserna i samband med större fallisemang och vore därför näringspolitiskt motiverad.

Svensk Industriförening anser att utredningens förslag avseende förmånsrättsordningen är oacceptabelt. Enligt utredningen skulle den föreslagna ändringen bl. a. medföra att bankerna blev noggrannare vid sin kreditgivning och uppföljning, vilket på sikt skulle minska antalet konkurser.

Vad utredningen inte beaktar är att många små företags enda säkerheter är företagsinteckning och personlig borgen. Ett genomförande av utredningens förslag skulle naturligtvis högst avsevärt försämra de mindre företagens möjligheter att få normala bankkrediter. Kreditgivningen skulle därigenom på ett olyckligt sätt säkert styras över till dyrare kreditformer, såsom factoring och leasing. Vidare skulle naturligtvis personlig borgen för

företagaren och hans familj återigen bli ett vanligt gissel. De mindre företagen har redan nu alldeles för höga kostnader för sina rörelsekrediter. Det är därför förvånande att utredningen framlägger ett förslag som kan medföra en ytterligare försämring i detta hänseende.

Förslaget om att förbättra revisorernas och konsulternas förmånsrättsläge i konkurs är däremot bra, eftersom man därigenom möjliggör kvalificerad hjälp till de företag som behöver rådgivning och biträde för en eventuell rekonstruktion.

Enligt *SHIO-Familjeföretagens* uppfattning skulle en återgång till tidigare förmånsrättsordning innebära att värdet av företagshypoteket nästan helt skulle försvinna. De negativa effekterna för småföretagen och för samhällsekonomin skulle bli svåra att överblicka. Förhållandena har inte ändrats på sådant sätt att det finns anledning att bedöma detta på ett annat sätt i dag än för två år sedan. SHIO:s uppfattning stöds av tillgängliga uppgifter ur bankinspektionens statistik. Nästan 54 miljarder kronor av utlåningen vid slutet av år 1984 skedde med företagsinteckning som säkerhet. Som jämförelse kan nämnas att utlåningen mot säkerhet i industrifastigheter var nio miljarder kronor. Mot bakgrunden av de tydliga negativa effekterna för hela gruppen småföretag är det enligt SHIO-Familjeföretagens uppfattning inte motiverat att ändra förmånsrättsordningen. Syftet skulle vara att uppnå ett bättre agerande från kreditgivarna i anslutning till företagskonkurser. Men trots ökningen av antalet konkurser är det endast en mycket liten andel av företagen som går i konkurs. Lagreglerna måste i stället anpassas till det stora flertalet företag. Frågan om ändrad förmånsrättsordning för bl. a. lönefordran utreds för närvarande av lönegarantiutredningen. Ett beslut om en eventuell ändring av förmånsrättsordningen kan därför först ske när denna utredning fullgjort sitt uppdrag. Tillgängliga fakta indikerar dock klart att någon ändring enligt SIND:s förslag inte bör genomföras.

Sveriges Föreningsbankers Förbund finner att utredarnas förslag om att statens fordran på grund av lönegaranti skall ha bättre förmånsrätt än fordran säkerställd av företagsinteckning baseras på ett bristande underlag. Förslaget bygger på ett antal refererade uttalanden och tyckanden från olika representanter och på vaga antaganden om vilka effekter förslaget skulle kunna medföra. Förbundet kan inte heller finna annat än att de motiv som föranledde ändringen av förmånsrättslagen år 1976 varigenom lönefordringar flyttades ner i förmånsrättsordningen att gälla efter företagsinteckning fortfarande i allra högsta grad är bärkraftiga. Något annat har heller inte utredningen påvisat. En ändring av förmånsrättslagen varigenom löner helt eller delvis ges förmånsrätt före företagshypotek skulle allvarligt försämra den säkerhet som företagshypotek innebär. Säkerheten är redan idag tillräckligt undergrävd genom factoring, leasing och andra finansieringsformer. Förslagets genomförande skulle medföra att många små och medelstora företag blir tvingade att söka sig utanför bankerna för att få sina kreditbehov tillgodosedda. Förbundet avstyrker således bestämt den föreslagna ändringen av förmånsrättslagen.

Svenska Bankföreningen noterar att det har hävdats att en förändrad förmånsrättsordning skulle medföra incitament för bankerna till en bättre

kredituppföljning. Bankerna håller sig emellertid fortlöpande informerade om kredittagarnas förhållanden och söker vidta åtgärder som föranleds av vad de får veta. Även med en god kredituppföljning är det emellertid svårt att ändra på ett företags utveckling sedan svårigheter börjat visa sig. Det finns således inget att vinna i fråga om kredituppföljning med en ändring i förmånsrättsordningen. Om man ser det historiskt och mot bakgrund av erfarenheterna före 1975 års ändringar i förmånsrättsordningen kan man på goda grunder anta att följderna av den åsyftade ändringen i förmånsrättsordningen i stället skulle bli att kreditförsörjningen för många företag skulle komma att försvåras. De fick betala ett högre pris för sina krediter och skulle kanske tvingas ut på den oreglerade kreditmarknaden. Detta syns inte vara någon eftersträvarvärd utveckling. Bankföreningen avstyrker således nu diskuterade ändringar i förmånsrättsordningen. Det går under inga förhållanden att pröva saken på det otillräckliga material som konkursutredningen presenterat. Ett slutligt ställningstagande till frågan måste under alla förhållanden avvakta lönegarantiutredningens arbete.

Svenska Sparbanksföreningen anser att en ändrad förmånsrätt för företagsinteckningar i enlighet med förslaget inte får sådana effekter som förutsatts i betänkandet. Sparbanksföreningen vill i detta sammanhang först framhålla att bankerna, bl.a. till följd av den under senare år kraftiga ökningen av kreditförlusterna, blivit väl medvetna om de risker som är förknippade med kreditgivning till bl.a. nyetablerade företag. Bankerna har odiskutabelt ett stort ansvar för att kreditgivning och uppföljning av lämnade krediter sker på ett sådant sätt att obeståndssituationer kan undvikas. Det är emellertid Sparbanksföreningens uppfattning att bankerna tar detta ansvar. Kreditgivningen som helhet betraktad bygger enligt föreningens mening på affärsmässiga förutsättningar och bankerna beaktar i sin kreditgivning noga den presumtiva kredittagarens förmåga att återbetala en kredit. Föreningen vill därför bestämt hävda att återbetalningsförmågan i första hand är avgörande för bankernas ställningstagande i sammanhanget.

Sparbanksföreningen vill vidare framhålla att företagshypoteksinstitutet är en säkerhetsform som i vissa fall kan vara av diskutabelt värde och att det förekommer att bankerna inte lämnar kredit mot säkerhet av detta slag utan någon form av tilläggssäkerhet. Ett företagshypotek gäller visserligen, med vissa undantag, i en näringsidkares lösa egendom i den mån denna hör till den företagsintecknade verksamheten. Den egendom som ingår i denna verksamhet är dock inte statisk utan kan växla från tid till annan, bl.a. genom åtgärder från näringsidkarens sida. Denna kan t.ex. belåna sina kundfordringar genom factoring, vilket innebär att underlaget för företagsinteckningen krymper i motsvarande grad. Även på andra sätt kan värdet av en företagsinteckning minska genom åtgärder från näringsidkarens sida. Mot bakgrund av det ovan anförda är det enligt Sparbanksföreningens mening ett felaktigt antagande att en ändring av förmånsrättsordningen i förevarande hänseende skulle förstärka incitamentet för bankerna att grunda sin kreditgivning på affärsförutsättningarna.

En ändrad förmånsrätt riskerar dessutom att få icke önskvärda konsekvenser i andra hänseenden. Bankerna måste i en sådan situation söka

kompensation för det ökade risktagande som uppkommer. I betänkandet anförts att detta kan ske genom en förändring av räntesättningen. Detta är enligt Sparbanksföreningen ett oriktigt antagande. Det är visserligen numera möjligt att till följd av den upphävda ränteregleringen variera räntesättningen. Den ränta som bankerna betingar sig fastställs emellertid med hänsyn tagen till den genomsnittliga kreditrisken. Om bankerna skulle kompensera sig via räntesättningen för den ökade risk som en försämring av förmånsrätten för företagsinteckningar innebär, skulle detta leda till en generell höjning av räntenivån. Det är nämligen inte praktiskt möjligt att i det enskilda fallet fastställa en ränta som fullt ut svarar mot den föreliggande kreditrisken. En förhöjd räntenivå skulle därför gå ut över samtliga kredittagare och innebära sämre ekonomiska förutsättningar för företagare i allmänhet.

En förändrad förmånsrätt kan även leda till ökade krav från bankernas sida på egna kapitalinsatser samt på personliga säkerheter och andra former av tilläggsäkerhet. Bankerna kan även komma att ställa större krav vid kreditprövningen av nyetablerade verksamheter. Det är i dessa situationer inte osannolikt att tänka sig en kreditåtstramning för bl.a. mindre företag vilket medför negativa konsekvenser för näringslivet i allmänhet. Sparbanksföreningen vill vidare nämna att betänkandet inte behandlar frågan på vilket sätt en förändrad förmånsrättsordning övergångsvis skulle inverka på redan beviljade krediter med företagshypotek som säkerhet. Det kan inte vara rimligt att krediter som lämnats under förutsättning av säkerhet med visst förmånsrättsligt läge skulle drabbas av en försämrad förmånsrätt. Med hänvisning till ovanstående vill Sparbanksföreningen bestämt motsätta sig en försämring av förmånsrätten för företagsinteckningarnas vidkommande.

Sveriges Ackordscentral anser att för revisorerna gäller liksom för andra att deras arbetsinsatser bör honoreras. Men att från det konstaterandet säga att de bör ha förmånsrätt är steget väl långt. Sådana anspråk skulle kunna ställas också av andra, exempelvis fönsterputsare. Dock intar revisorerna en särställning så tillvida att de behövs, speciellt inför befarat obestånd. I ackordsärenden som handläggs av Ackordscentralen brukar revisorerna som regel få betalt i den utsträckning deras arbetsinsatser kan anses vara till gagn för utredningen – även om arbetet nedlagts före en betalningsinställelse. Deras betalning efter betalningsinställelsen kan sällan säkerställas genom förskott. Därvid bör dock godemansarvodet kunna utnyttjas, såsom förenat med exklusiv förmånsrätt inte bara för gode mannens arvode utan också för sådana tjänster som kan bedömas som nödvändiga.

Föreningen Auktoriserade Revisorer (FAR) noterar att utredningen förordar en ändring av förmånsrättslagen så att löner helt eller delvis ges förmånsrätt före företagsinteckningar. Förslaget kan sägas bl.a. vara ägnat att hos banker och andra kreditgivare inskräpa ansvaret för att kreditgivningen och uppföljningen i så stor utsträckning som möjligt sker på ett sådant sätt att obeståndssituationer kan undvikas. Även om FAR hyser sympati för tanken anser FAR att eventuella ingrepp i förmånsrättsordningen bör föregås av noggranna överväganden av vilka konsekvenser som

kan bli en följd av sådana åtgärder. Några sådana överväganden redovisas inte av utredningen. FAR anser sig därför på sakens nuvarande ståndpunkt ej kunna biträda förslaget.

AB Företagskonsolidering instämmer i att bankernas incitament att välja andra lösningar än konkurs när det gäller obeståndsföretag är små. När ett företag fått finansiella problem och begär nya krediter hos sin bankförbindelse, brukar bankens bedömning av företagets återbetalningsförmåga och säkerheter avsevärt avvika från den bedömning som företaget har gjort. Är bedömningen så negativ att redan beviljade krediter är i farozonen, kan det ligga i bankens intresse att det blir konkurs så att löneutbetalningarna ej belastar bankens säkerhetsunderlag. Incitamenten är alltså starka för att banken skall välja det säkra konkursalternativet framför en rekonstruktion utanför konkurs och med inriktning på att på bästa sätt ta till vara arbetskraften/lönerna. Företagsinteckningens starka ställning sedan år 1976 medför även att bankernas kreditövervakning tenderat att bli slapp. Den första stöten tas av leverantörerna och staten och effekterna av obeståndet påverkar banken i ett sent skede. *AB Företagskonsolidering* delar utredningens uppfattning att en förstärkning av lönernas förmånsrätt stimulerar bankerna att bättre övervaka lämnade krediter och också intresset för att sätta in rekonstruktionsåtgärder i tid. En annan situation där olägenheter med nuvarande förmånsrättsordning uppkommer och som berörs i *SIND*-utredningen, är när konkurs redan inträffat och konkursförvaltaren har två köpare till samma rörelse. Den ene spekulanten vill betala ett högre pris för rörelsetillgångarna, men vill ej ta över personalen. Den andre vill betala ett lägre pris för rörelsetillgångarna, men vill erbjuda större delen av personalen sysselsättning. Tidigare var det så att konkursförvaltaren och bankförbindelsen vid utvärderingen av de olika anbudena hade att väga in kostnaden för uppsägningslöner för den personal som en köpare tog över. Dessa överväganden behöver en förvaltare ej göra idag. Placerades lönerna före företagsinteckningarna skulle denna på förmånsrättslagen grundade motsättning mellan fack och bank ej uppstå.

En mera övergripande synpunkt är att små och sårbara leverantörsföretag bär en alltför stor del av kreditförlusterna och bankerna en alltför liten del. I motsats till flertalet leverantörsföretag behärskar bankerna kreditbedömning, de har goda reserverings- och avskrivningsmöjligheter för kreditförluster, de finns genom ett utbyggt kontorsnät nära företaget och kan genom att följa utvecklingen av företagets kreditengagemang få tidiga varningssignaler. Ett sätt att åstadkomma en förstärkning av leverantörsföretagens ställning utanför förmånsrättslagens ram är att utvidga möjligheterna till äganderättsförbehåll så att förbehållet gäller även i omsättningstillgångar. I de flesta västeuropeiska länder har leverantörerna denna rätt enligt *AB Företagskonsolidering*.

2.2 Nytt rekonstruktionsförfarande

Utredningen föreslår att ett nytt rekonstruktionsförfarande bör utvecklas. Arbetet med att rekonstruera ett företag bör inte föregås av betalningsinställelse. För att klara löpande betalningar bör företaget få kortfristigt lån

som temporärt stöd. Den kompetens och de resurser som konkursförvaltaren har bör på ett naturligt sätt utnyttjas.

Remissopinionen är splittrad, många remissinstanser har både positiva och negativa synpunkter på förslaget som av en del anses vara allt för lösligt och opreciserat. Hit hör bl. a. *kronofogdemyndigheten i Sundsvalls distrikt*, *Sveriges Grossistförbund*, *Sveriges Industriförbund*, *SHIO-Familjeföretagen*, *Sveriges Föreningsbankers Förbund*, *Svenska Bankföreningen* samt *Svenska Sparbanksföreningen*.

I huvudsak positiva till förslaget är bl. a. *Stockholms tingsrätt*, *Sveriges Köpmannaförbund*, *Svenska Inkassoföreningen*, *Konkursförvaltarkollegiernas Förening*, *STU*, *Leverantörsgruppen* samt *AB Företagskonsolidering*.

I huvudsak negativa eller tveksamma till förslaget är t. ex. *kronofogdemyndigheten i Stockholms distrikt*, *utvecklingsfonderna i Stockholms, Malmöhus och Jämtlands län* samt *LO*.

TCO anser att de fackliga organisationerna kan spela en aktiv roll vad gäller nytt rekonstruktionsförfarande.

Stockholms tingsrätt biträder utredningens uppfattning att konkurshandlingen i framtiden mera måste betona vikten av rekonstruktion. De ökade kraven på konkursförvaltarens kvalifikationer och tillgång till tillräcklig kontorsorganisation, står enligt tingsrättens mening i samklang med bl. a. lönegarantiutredningens förslag (SOU 1986:9) att även i mindre konkurser överflytta prövningen av lönegarantianspråk till förvaltaren.

Kronofogdemyndigheten i Stockholms distrikt menar att det inte föreligger behov av nytt rekonstruktionsförfarande vid sidan av konkurs och ackord. Det skall framhållas att underhandsackordet, som är oreglerat, ofta fyller behovet av rekonstruktionsinstrument i obeståndssituationer. Ett påtagligt behov finns dock av en reglering av institutet betalningsinställelse.

Kronofogdemyndigheten i Sundsvalls distrikt anser att det är svårt att uttala sig om förslaget med den ringa information som utredningen ger. I och för sig anser även kronofogdemyndigheten att det finns behov av något nytt men tror snarare att ackordsreglerna borde kunna göras smidigare och även täcka in mycket enkla fall, där det formella förfarandet kan förenklas. I alla händelser vill myndigheten bestämt framhålla två saker: 1. Institutet betalningsinställelse borde lagregleras. 2. Om nytt rekonstruktionsförfarande skall skapas måste det förenas med betalningsinställelse. Myndigheten har mycket negativa erfarenheter av rekonstruktionsförsök i okontrollerade former. Ett företag i kris vidtar ofta åtgärder i panik till nackdel för vissa intressenter, vilket ibland inte kan gottgöras genom tillämpning av t. ex. återvinningsreglerna i konkurslagen.

Lönegarantiutredningen (A 1982:04) påpekar att frågan om ett nytt rekonstruktionsförfarande i hög grad har uppmärksamrats utomlands (t. ex. Peter Hanau i SvJT 1984 s. 36). Frågan har för övrigt ett nära samband med strävandena inom Europarådet att harmonisera vissa grundprinciper i medlemsstaternas konkurslagstiftning (SvJT 1984 s. 670).

Utvecklingsfonden i Stockholms län är tveksam till förslaget. Fonden ser inte något behov av att formalisera ytterligare ett rekonstruktionsför-

farande. Rekonstruktionslösningar med inslag av föreslagna element är troligen mycket vanligt förekommande redan i dag. Vanligtvis får då det krisdrabbade företags kreditgivare ta ställning till om ytterligare lån kan få företaget på fötter eller om med lånet bekostad utredningsinsats ger kreditgivaren och företaget ett bättre beslutsunderlag för vidare åtgärder. Enligt fondens mening vore det bättre att aktivera ackordsförfarandet som rekonstruktionsinstrument. Antalet offentliga ackord uppgår till mindre än 10 % av antalet företagskonkurser. Juridisk kompetens avseende obeståndsproblematik finns säkerligen spridd över hela landet. En bättre marknadsföring av ackordet som rekonstruktionsinstrument kopplad till en lokal handläggning skulle förmodligen leda till att betydligt fler företagsrekonstruktioner kunde åstadkommas utan konkurs. Fonden tror sig veta att kunskapen om ackordsförfarandet är relativt liten i småföretagskretsar.

TCO påpekar att de fackliga organisationerna kan spela en aktiv roll vad gäller nytt rekonstruktionsförfarande. De anställda i ett företag är många gånger de första som inser – intuitivt eller konkret – att ett företag är på väg in i en kris. De fackliga företrädarna bör kunna aktualisera problemen utan att bli beskyllda för att skapa svårigheter för företaget. Normalt skulle detta kunna äga rum inom ramen för medbestämmandeförhandlingar. Utredningen pekar emellertid på de psykologiska barriärer som en företagsledare i ett krisföretag ibland omger sig med. Det gäller därför i en sådan situation att finna andra vägar för att initiera en rekonstruktion. Ett förtroendefullt samråd mellan de fackliga organisationerna och någon av företagets externa intressenter kan bli utgångspunkten för ett framgångsrikt rekonstruktionsarbete som bryter företagets negativa utveckling.

Enligt LO är förslaget om nytt rekonstruktionsförfarande för opreciserat och löst i konturerna för att det skall vara meningsfullt att för närvarande ta ställning till det. Eftersom förfarande liknande det som utredningen föreslår förekommer i andra länder, kan det måhända vara värt att ta del av dessa länders erfarenheter av sådana system. Det finns emellertid enligt LO skäl att varna för att ett sådant rekonstruktionsförfarande kan leda till ytterligare ökade kostnader och/eller att företag som av olika skäl helst borde upphöra kan fortsätta sin verksamhet.

Sveriges Grossistförbund noterar att utredningen som en väg att begränsa kreditförlusterna har väckt tanken att ett nytt rekonstruktionsförfarande skall utvecklas. Detta skulle inte behöva föregås av betalningsinställelse och skulle bygga på att företaget skulle beredas möjlighet att erhålla någon form av lån som temporärt stöd för att man på så sätt skulle skapa rådrum för rekonstruktionsåtgärder. Denna tanke synes i och för sig tilltalande men är ändå svår att ta ställning till på basis av de knapphändiga synpunkter som utredningen lägger fram i sitt betänkande.

När det gäller utredningens diskussion angående ett annorlunda rekonstruktionsförfarande kan Sveriges Industriförbund instämma i de synpunkter som framförs. Frågan måste emellertid behandlas på ett mer djupgående sätt än vad som görs i rapporten innan definitiv ställning kan tas.

SHIO-Familjeföretagen anser det viktigt att pröva olika alternativa rekonstruktionsförfaranden. De idéer som konkursutredningen framför be-

höver dock utredas ytterligare. Enligt vad SHIO erfarit kommer detta att ske inom lönegarantiutredningen.

Svenska Bankföreningen kan i allt väsentligt instämma i att ackordscentralernas kompetens så långt möjligt bör tas till vara. Utredningens behandling av frågan är emellertid alldeles för ytlig för att det på grundval därav är möjligt att överväga några ändringar i konkurslagen. Sådana torde knappast heller vara aktuella med tanke på att arbetet på en ny konkurslag nu är inne i sitt slutskede. Det borde emellertid även utan lagändringar finnas möjligheter att pröva nya vägar att rekonstruera företag som råkat i svårigheter.

Svenska Sparbanksföreningen anser att förslaget om ett nytt rekonstruktionsförfarande är allmänt hållet samt inte beaktar eventuella kostnadsaspekter. Härtill kommer att det saknas en juridisk analys av förslagets konsekvenser för, och förhållande till, annan lagstiftning. Även om Sparbanksföreningen känner sympati för förslaget är det därför inte möjligt att på nuvarande stadium vare sig tillstyrka eller avstyrka detta förslag.

Finansbolagens Förening noterar att utredningen anger att ett rekonstruktionsförfarande – i motsats till ackord och konkurs – innebär att arbetet med att rekonstruera företaget inte bör föregås av betalningsinställelse.

För att klara av löpande betalningar till leverantörer och andra fordringsägare bör enligt utredningens bedömning företaget beredas möjlighet att erhålla någon form av lån som temporärt stöd. Syftet med lånet är att skapa rådrum för rekonstruktionsåtgärder. Utredningen menar att det praktiska hanterandet av ett nytt rekonstruktionsförfarande bör kunna ske inom ramen för de resurser och den kompetens som Ackordscentralerna och erfarna konkursförvaltare i dag besitter. Utredningen ger inga närmare förslag om hur rekonstruktionsförfarandet skall regleras, varför föreningen saknar möjligheter att ge synpunkter på förslaget.

Sveriges Ackordscentral påpekar att i motsats till konkurs förlorar gäldenären vid ackord inte rådigheten över egendomen. Det torde därför vara en allmän uppfattning att ackord bör handläggas av en ideell organisation, neutral och utan eget vinstintresse. Det är mot den bakgrunden Ackordscentralen brukar anförtros uppgiften att handlägga det stora flertalet ackordsärenden. Samma synpunkter gör sig gällande vid rekonstruktioner som inte nått så långt som till betalningsinställelse. Genom sin ägarsammansättning torde AB Företagskonsolidering motsvara de krav som från omvärlden kan ställas på en neutral och effektiv handläggningsform.

Svenska Inkassoföreningen har inga principiella invändningar mot förslaget och delar utredningens uppfattning att ackordscentralernas och konkursförvaltarens kompetens bör tillvaratas. Inkassoföreningen som får tidiga signaler om betalningsförmåga skulle här kunna bidra i väsentlig grad.

Konkursförvaltarkollegiernas Förening har ingen erinran mot att ett nytt rekonstruktionsförfarande utom konkurs utvecklas. Denna idé leder tanken till det administrationsförfarande som ibland tillämpas av finansierande bank när ett företag kommer i kris och bedöms kunna rekonstrueras utan att konkursförfarande kommer i fråga. I detta sammanhang bör även

överbägas om inte ackordsförfarande under konkurs samtidigt kan avvecklas.

Utvecklingsfonden i Jämtlands län ser stora faror i att tillskapa andra rekonstruktionsformer och mer invecklade informationssystem än de som för närvarande finns. Företagarens centrala roll i det egna företaget får inte rubbas, eftersom ansvarsfrågan då blir svårdefinierbar. Att någon instans utanför företaget skulle få mandat att ingripa i ett företags negativa utvecklingsskede på tidigare stadium och vid sidan av vad aktiebolagslagen anvisar, ser utvecklingsfonden som otänkbart. Däremot ser fonden det naturligt att verka för att se till att de, exempelvis revisorer, som i dag har insyn i företagsutveckling, använder sina mandat och ställer krav i positiv mening. Vidare anser fonden att det bör skapas förutsättningar för flexibla och framför allt snabbare hantering vid akut obeståndssituation och att resurser ges så att tänkbara alternativ snabbt kan belysas och ny färdväg med bättre affärsrättliga villkor för företaget kan börja användas.

STU menar att den föreslagna ändringen i förmånsrättsordningen medför att ackordet som rekonstruktionsinstrument kan bli av större intresse att använda för berörda fordringsägare. Ett rekonstruktionsförfarande på ett tidigt stadium, innan företaget kommer in i en än mer allvarlig kris, tillgodoser STU:s intressen, men framför allt är det ett samhällsintresse som tillgodoses. *STU* anser att flera andra förbättringar av systemet för hur ett företag kan rekonstrueras bör överbägas. Av särskilt intresse är att på ett tidigt stadium förbättra möjligheten att ge kreditgivare och företaget signaler om företagets finansiella ställning. Behovet av att följa upp företag som bygger upp sin verksamhet kring ett utvecklingsprojekt är synnerligen viktigt. I detta sammanhang finner *STU* det värdefullt att samarbeta med lokala banker och utvecklingsfonder. Erhåller *STU* på ett tidigt stadium kännedom om att ett företag kommit in i en krissituation, försöker *STU* i möjligaste mån att medverka i rekonstruktionsarbetet. *STU* kan dock inte stödja företaget med att tillskjuta kapital för annat än teknisk utveckling.

AB Företagskonsolidering påpekar att deras målgrupp är företag som är på väg utför, men inte kommit så långt i utförsbacken att konkurs är oundviklig. Det gäller alltså att komma in med rekonstruktionsåtgärder i tid; och det är ingen lätt uppgift. Företagsledaren har många gånger ett intresse av att dölja en latent obeståndssituation. Den kreditgivande banken har inte heller starka incitament att påverka så att en rekonstruktion sker, eftersom banken initialt inte är i farozonen. Det är först när säkerhetsunderlaget försämrats i sådan utsträckning att det blivit en kreditrisk som banken i eget intresse tvingas reagera. Detta har lett till att *AB Företagskonsolidering* i många fall kommit in för sent. Uppgiften har i stället blivit att övertyga företagsledningen om det meningslösa i att fortsätta verksamheten. Det krävs starkare incitament för kreditgivare och andra intressenter utanför företaget att reagera i tid på varningssignalerna. Företagsledare gör det i allmänhet inte. Fungerade varningssignalerna bättre, skulle fler såväl förlustbringande verksamheter stoppas i tid som rekonstruktionsåtgärder sättas in i tid. Det naturliga motstånd som tyvärr finns hos en företagsledning att söka hjälp i en krissituation reduceras om utredningens förslag till någon form av rekonstruktionslån kunde bli verk-

lighet. Det behövs som morot för att åstadkomma att företagaren söker hjälp i tid. Även kostnaderna för en konsultinsats kan avskräcka – framför allt i den stora, verkligt hjälpbehövande, kretsen av små företag. AB Företagskonsolidering tror att förlusterna för staten skulle bli försumbara, förutsatt att behovet av ett rekonstruktionslån utretts av ett seriöst och oberoende konsultföretag.

2.3 Förstärkt rådgivning

Utredningen föreslår att utvecklingsfondernas resurser för rådgivning till nyföretagare förstärks.

En majoritet av remissinstanserna tillstyrker förslaget, däribland *kronofogdemyndigheten i Stockholms distrikt, utvecklingsfonderna i Stockholms och Malmöhus län, TCO, Sveriges Grossistförbund, Sveriges Köpmannaförbund, Sveriges Industriförbund, Sveriges Föreningsbankers Förbund, Svenska Bankföreningen, Finansbolagens Förening, Svenska Inkassoföreningen, Konkursförvaltarkollegiernas Förening, Leverantörsgruppen samt AB Företagskonsolidering.*

Remissinstanser som har både positiva och negativa synpunkter, eller är tveksamma, till förslaget är bl.a. *kronofogdemyndigheten i Sundsvalls distrikt, utvecklingsfonden i Kronobergs län, L.O, SHIO-Familjeföretagen, Svenska Sparbanksföreningen, Föreningen Auktoriserade Revisorer (FAR) samt högskolan i Luleå.*

Kronofogdemyndigheten i Stockholms distrikt påpekar att det är viktigt för en fungerande marknadsekonomi att nya idéer får utvecklas och att det inte finns hinder mot att etablera nya företag. Utredningens förslag om rådgivning till nyföretagare som har en affärsidé men saknar företagskunande är lovvärd.

Kronofogdemyndigheten i Sundsvalls distrikt anser att förslaget inte kan bedömas. Myndigheten menar dock att de statliga organens uppföljning av bidragsföretag är för tafatt. Ofta tycks man sakna närmare kunskaper om företagen och, när sådana finns, får sysselsättningsaspekter och andra politiska faktorer överskylla klara ekonomiska fakta.

Utvecklingsfonden i Stockholms län ansluter sig till utredningens uppfattning och välkomnar förslaget om en förstärkning av utvecklingsfondernas resurser inom detta område. I Stockholms län är utvecklingsfonden i relation till sin marknad mycket resurssvag. För att motsvara resurserna och insatsmöjligheterna hos en genomsnittlig utvecklingsfond skulle fonden behöva ha 120 anställda i stället för de knappt 40 man har i dag. Fondens verksamhet i nyföretagarfrågor har i huvudsak skett i form av brett upplagda kampanjer, utbildningsinsatser, framtagning av informationsmaterial, påverkan genom andra grupper m.m. Några större resurser på personlig rådgivning och konsultation har inte kunnat sättas in. En rådgivningsverksamhet till nyetablerare i startgroparna anser fonden inte bör begränsas till enbart företagare inom tillverkningssektorn. Verksamheten bör ses som en naturlig fortsättning på Starta-Eget-aktiviteterna som inte heller är strikt målgruppsinriktade. Av flera skäl bör en sådan verk-

samhet vara avgiftsbelagd. Avgiften skulle utgöra en spärr mot att personer med alltför lösa och ostrukturerade planer belastar fondernas resurser. Avgiften skulle också ge ett tillskott till fondernas ekonomi.

Utvecklingsfonden i Kronobergs län konstaterar att nyföretagande alltid är förenat med risker. I Kronobergs län har utvecklingsfonden sedan starten år 1978 engagerat sig finansiellt i totalt 136 nystarter. Av dessa fanns vid utgången av år 1985 101 företag kvar som sammanlagt sysselsatte 713 personer. Kapitalförlusterna i de misslyckade projekten har för samtliga inkluderade parter (inkl. leverantörer) varit mycket marginella. Den största risken för konkurser ligger därför inte inom den tillverkande industrin utan i detaljist- och serviceleden. Inom dessa områden har utvecklingsfonden vare sig resurser eller kompetens att ägna sig åt djupa insatser.

För att skapa en bättre grund för allmänna kunskaper om företagandets värld borde man på ett tidigt stadium inom skolväsendet ta upp detta som ett särskilt ämnesområde. I dag förekommer i princip ingen utbildning inom grund- och gymnasieskolan. Många av våra högskoleutbildningar, som till stor del riktas mot näringslivet, förbiser också på ett oförklarligt sätt utbildning inom detta område, t.ex. jurister, civilingenjörer, samhällsvetare och statistiker. Om man på ett tidigt stadium i utbildningskedjan skapade förståelse för och insikt om företagandets villkor, skulle vi erhålla en betydligt bättre grund för vidareutbildning för de personer som slutligen beslutar sig för att arbeta inom detta intressanta område.

Utvecklingsfonden i Malmöhus län finner förslaget att öka utvecklingsfondernas möjligheter att utbilda nyföretagare positivt. Likaså är påpekan- det att kreditgivarna behöver göra en tätare uppföljning av nystartade projekt riktigt. För detta krävs emellertid att tillräckliga resurser kan avsättas för ändamålet.

LO finner förslaget utvecklingsbart. En sådan rådgivning bör innefatta lagar och regler som gäller på arbetsmarknaden. Ökad rådgivning får dock inte leda till att de rådgivande upphör att avråda personer med begränsade förutsättningar från att starta företag. Frågan är dessutom om utvecklingsfonderna är rätt instans.

Sveriges Industriförbund kan i stort instämma i utredningens synpunkter på utvecklingsfondernas rådgivande funktion. Förbundet kan också tänka sig att delta i diskussioner kring uppläggningsen av en förbättrad utbildning för nyföretagare.

Enligt *SHIO-Familjeföretagen* är det viktigt med information och rådgivning till nyföretagare. Inte minst bör detta beaktas vid undervisningen i skolor och högskolor. I vilken mån utvecklingsfonderna bör engageras i sådan rådgivning bör beslutas efter avvägning i förhållande till övrig verksamhet hos fonderna. För närvarande pågår inom SIND en utredning om utvecklingsfondernas utbildningsverksamhet. SHIO-Familjeföretagen har i en skrivelse till industridepartementet den 7 maj 1986 begärt en översyn av utvecklingsfondernas arbetsuppgifter och verksamhetsformer.

Svenska Bankföreningen kan i huvudsak instämma i utredningens synpunkter på utvecklingsfondernas rådgivande funktion. Utvecklingsfonderna kan otvivelaktigt ha möjligheter att med rådgivning och på liknande sätt stödja företag. Det kunde säkerligen vara till nytta om fonderna

utvecklade denna verksamhet, vilken visserligen också kan utövas av bankerna anser föreningen.

Finansbolagens Förening har inga invändningar mot förslaget och ser det som ett värdefullt komplement till den rådgivningsverksamhet som bedrivs av kreditgivare, revisorer, m. fl.

Högskolan i Luleå noterar att rådgivning till nystartade företag under de första verksamhetsåren är en ytterst angelägen uppgift. Vidare vore lättillgänglig rådgivning till stort gagn även för äldre företag. Ett problem i sammanhanget torde vara att småföretagaren av olika skäl drar sig för att söka hjälp. Om man vill åstadkomma en rådgivning som är lättillgänglig för företagaren, en rådgivning där inga problem med initialkontakten föreligger, kunde det vara lämpligt att organisera det hela som en förlängning på utbildningen. Detta på så sätt att de som genomför utbildningen också framlades deles ingår som den konsultgrupp som följer upp företagets verksamhet i framtiden. Vidare noteras att förutsättningarna för organiserandet av konsultgrupper med högskolan som plattform allmänt sett är goda.

Svenska Småföretagsinstitutet påpekar att det inom skolsystemets olika nivåer finns kapacitet och kompetens att hjälpa till i små och nystartade företag. Det finns prövat i några gymnasieskolor och vid ett par universitetshögskolor. Bäst utvecklade är försöken som gjorts vid Göteborgs universitet. Småföretagsekonomi, där blivande civilekonomer på olika sätt hjälper företag och företagare. Erfarenheterna är mycket goda. Lönsamheten utifrån samhället är extremt hög. Enda svårigheten tycks vara att ena utbildnings- resp. näringslivsansvariga att samarbeta och gemensamt satsa i denna verksamhet. Institutet rekommenderar att medel avsätts för fortsatt utveckling och försöksverksamhet vid Svenska Småföretagsinstitutet i samarbete med Göteborgs universitet.

2.4 Utbildningskampanj

Utredningen föreslår att banker, revisorer och intresseorganisationer genomför en treårig utbildningskampanj, "Att driva företag". SIND bör initiera samarbetet.

En knapp majoritet av de remissinstanser som kommenterat förslaget är positiv, bl. a. *kronofogdemyndigheterna i Stockholms och Sundsvalls distrikt, utvecklingsfonden i Stockholms län, TCO, LO, Sveriges Köpmannaförbund, Sveriges Industriförbund, Konkursförvaltarkollegiernas Förening, Leverantörgruppen, SIFU* samt *AB Företagskonsolidering*.

Av en eller annan orsak negativa eller tveksamma till förslaget är *Svenska Bankföreningen, Svenska Sparbanksföreningen, Finansbolagens Förening, Sveriges Ackordscentral, Svenska Inkassoföreningen, Föreningen Auktoriserade Revisorer (FAR)* samt *högskolan i Luleå*.

Kronofogdemyndigheten i Sundsvalls distrikt tillstyrker förslaget men menar att man dock inte torde nå alla med kampanjen. För ett bidragsgående företag borde utbildning av företagaren vara ett villkor. Vidare borde företagets skyldigheter och förekommande problem mer behandlas än vad som i dag tycks vara fallet i Starta-Eget-kurserna.

Utvecklingsfonden i Stockholms län anser att både behovet av grundutbildning och vidareutbildning är stort – småföretagarutbildning är därför en av de viktigaste uppgifterna. Det har ofta varit svårt att nå ut till småföretagen med utbildningsinsatser och en brett upplagd kampanj av det slag utredningen föreslår är därför väl värd att pröva.

LO håller visserligen för troligt att de företag som inte har seriösa avsikter med sitt företagande inte kommer att nås av kampanjen och att de företagare som har ambitionen att öka sina kunskaper kommer att göra detta oavsett *SIND:s* kampanjer. Allmänt sett är det emellertid av stort värde att öka kunskapsnivån. Det kan också tänkas att det, utöver de oseriösa och ambitiösa företagarna, finns ett mellanskikt som skulle kunna nås av kampanjen och därmed ges möjligheter att förstärka sitt kunnande i företagande. Den bör därför enligt *LO* genomföras.

SHIO-Familjeföretagen har ökat sina satsningar på vidareutbildning av medlemmarna genom inrättandet av ett särskilt utbildningsbolag, *SHIO-Familjeföretagens Företagsutbildning AB*. När det gäller attitydpåverkande aktiviteter är behovet stort. Både allmänhet och politiker måste få bättre kännedom om småföretagens förhållanden.

Svenska Bankföreningen nödgas konstatera att de s. k. starta-eget-kampanjer som förekommit har visat sig tämligen förfelade i och med att de fått till följd åtskilliga fallisemang. Bankföreningen ställer sig emellertid också tveksam till etablerade utbildningskampanjer. En fortlöpande utbildning synes vara att föredra.

Svenska Sparbanksföreningen har i och för sig inget att invända mot en förstärkning av rådgivningsresurserna och en treårig utbildningskampanj. Föreningen vill dock ifrågasätta om inte den föreslagna utbildningskampanjen främst är en verksamhet som berör näringslivets intresseorganisationer och anser det därför vara tveksamt om t. ex. bankerna har anledning att medverka på annat sätt än genom information om lånemöjligheter och liknande. Vidare måste reservation göras för att de ifrågavarande förslagen kan få kostnadskonsekvenser som Sparbanksföreningen på detta stadium inte kan överblicka. Det torde inte vara möjligt att på det statsfinansiella området genomföra kostnadskrävande förslag utan motsvarande neddragning på andra håll. En bedömning och avvägning av detta slag anser sig Sparbanksföreningen på föreliggande material inte kunna göra.

Finansbolagens Förening konstaterar att utredningen kommit fram till att brister i ekonomi och administration i mindre företag är mycket vanliga och att det finns ett klart samband mellan företag som går dåligt och brister i den ekonomiska planeringen. Behovet av utbildning är stort. Mot denna bakgrund föreslår utredningen att banker, revisorer och branschorganisationer under en treårsperiod genomför attitydpåverkande aktiviteter och organiserade utbildningsinsatser i form av en utbildningskampanj – ”Att driva företag”. Samarbetet bör enligt utredningen lämpligen initieras av *SIND*. Föreningen ställer sig tveksam till nyttan av en sådan kampanj. Resurserna borde kunna användas på ett mer konkret sätt, t. ex. genom att möjligheter öppnas för en kontinuerlig utbildning i ämnen som behandlar företagande i olika avseenden.

Sveriges Ackordscentral noterar att enligt utredningen bör företagarna

göras mera medvetna om sitt ansvar och de risker som föreligger inte bara för dem själva utan också för omvärlden. Behovet härvidlag skulle tillgodoses genom kursverksamhet. Mot detta kan möjligen invändas dels att många torde ta avstånd från en sådan förmyndarmentalitet, dels att marknaden redan företer en viss mättnad – med ovidkommande inslag av belöning och rekreation. Ackordscentralen skulle hellre vilja föredra att i grundskolans sista klass läggs in på schemat 3 à 4 timmar om skattelagstiftning och de lagar som gäller på arbetslivets område. Läger man till något om bokföring kan detta vara tillräckligt avskräckande från vidlyftiga projekt.

Svenska Inkassoföreningen avvisar för sin del förslaget och menar att utbildning är en mer värdefull metod än kampanjer.

Enligt *Föreningen Auktoriserade Revisorer, FAR* kan det ifrågasättas om en utbildning efter det av utredningen föreslagna mönstret är det mest effektiva sättet att höja bildningsnivån i företagen. Mycken erfarenhet talar nämligen för att utbildning av ifrågavarande slag för att få avsedd verkan bör ges så nära som möjligt – och helst i omedelbar anslutning till – den praktiska problemsituation som företagaren befinner sig i. Ett annat problem hänger samman med svårigheterna att nå rätt personer, dvs. de som är i störst behov av utbildningsinsatserna – den redan kunnige och intresserade vill lära sig mera, den okunnige och ointresserade är inte utbildningsmotiverad.

Högskolan i Luleå anser att det är naturligt att högskolan står för huvudmannaskapet vad gäller framtagande, planering och genomförande av utbildningen. Detta givetvis i aktiv kontakt med banker, revisorer och övriga intressenter. Det vore vidare en rimlig tanke att ett samordningsansvar för all statsmedelsfinansierad företagarutbildning läggs på högskolan där så är möjligt.

SIFU anser att företagsledare bör motiveras att skaffa sig lämpliga kunskaper om att driva företag. Samhället bör stödja de företag som startat ny verksamhet eller driver företag i någon form. Samhällets stöd bör i första hand inriktas mot de minsta företagen. Erfarenhetsmässigt har det visat sig att just de allra minsta företagen behöver såväl påverkan, stimulans som ekonomiska bidrag för att låta utbilda sin personal. Regional utbildning, om sådan skulle bli aktuell, kräver helt klart större ekonomiska resurser från utbildarens sida, eftersom elevgrupperna per utbildningstillfälle blir begränsade. *SIFU* delar även utredningens uppfattning att det är lämpligt att utbildningen leds av personer som är verksamma i näringslivet. Detta gör att utbildningen vinner aktualitet och konkret tillämpning.

SIFU delar även utredningens uppfattning om inriktning på utbildningen. En företagsledare bör ha tillräckliga kunskaper för att ur de ekonomiska rapporterna kunna utläsa företagets resultat och ställning, förstå nödvändigheten av likviditetsplanering och kalkylering samt förstå att inte driva ett olönsamt företag vidare. Likaså bör han lära sig att värdera och bedöma de personer och företag med vilka han avser att göra affärer. En erfarenhet som *SIFU* gjort är att skattelagstiftningen är mycket restriktiv mot avdragsrätt för kurser som innebär "nyinvestering". En lagändring som medför en välvilligare lokal tolkning av avdragsrätten för kurser typ

”Starta eget” och ”Driva företag” skulle öka möjligheten för aktuella grupper att våga satsa på behövlig utbildning. SIFU har redan utvecklade kurser av det slag som efterlyses i utredningen. SIFU:s kreditkola är under uppbyggnad. Inriktningen på SIFU:s utbildning är just fortbildning, med inriktning på praktisk tillämpning, och utbildningen vänder sig i stor utsträckning till små och medelstora företag i Sverige. Inom SIFU-Företagsekonomi drivs sedan flera år utbildning för nystartade företag under benämningen ”Bli Din Egen”.

En ökad uppmärksamhet vad beträffar utbildning, mot de allra minsta och enligt utredningen mest konkursutsatta företagen, skulle utan alltför stora planeringsåtgärder och tidsutdräkt kunna genomföras med SIFU som aktiv utbildare. SIFU:s kompetens och kontaktnät då det gäller pedagogiken bör i första hand utnyttjas. Medel för viss produktutveckling, marknadsföring av utbildningen, gärna i form av föreslagen kampanj ”Att driva företag”, samt ekonomiska subventioner till de allra minsta företagen föreslås hämtas från SIND:s anslag för småföretagsutveckling. En aktiv insats med SIND:s, utvecklingsfondernas, utbildningsenheternas och SIFU:s samlade resurser, skulle kraftfullt kunna råda bot på många av de brister på kompetenser som utredningen påpekar är orsak till de allt flera konkurserna, just bland företag med mindre än fem anställda.

2.5 Förbättrad statistik

Utredningen föreslår att SCB skall utveckla nyetablerings- och konkursstatistiken. Bl.a. skall bolagsform, företagsstorlek, brister i konkurs och offentliga ackord kunna utläsas.

Samtliga remissinstanser som yttrat sig är i huvudsak positiva till förslaget. Delade meningar råder dock om redovisningen av privatkonkurser.

SCB anger att man under första halvåret 1986 studerat möjligheterna att med centrala företags- och arbetsställeregistret (CFAR) som bas producera en löpande nyetableringsstatistik. En slutsats av den senaste undersökningen är att CFAR kan ligga till grund för en nyetableringsstatistik, men att det för närvarande är nödvändigt att komplettera registerdata med enkätuppgifter. SCB diskuterade under andra halvåret 1986 med industridepartementet de erfarenheter som hittills framkommit beträffande nyetableringsstatistiken och den framtida utformningen av densamma.

SCB registrerar fr.o. m. januari 1986 den juridiska formen för företag som gått i konkurs i enlighet med utredningens förslag. När det gäller privatpersonskonkurser anser dock SCB att dessa har ett allmäninformativt intresse och även fortsättningsvis bör redovisas i konkursstatistiken. Utredningens synpunkt att SCB så långt möjligt bör klassificera konkurser i verksamheter som bedriver näringsidkande som företagskonkurser stämmer helt med den klassificering som SCB har gjort i konkursstatistiken från den nya statistikens start år 1982. Även när det gäller offentliga ackord har SCB följt utredningens förslag och har nu redovisat en sammanställning över aviserade förhandlingar om offentligt ackord för år 1985. Enligt överenskommelse med riksskatteverket (RSV) får SCB även ett underlag för redovisning av skatteackord fr.o. m. år 1986. SCB har för närvarande

diskussioner med RSV om att erhålla vissa ekonomiska data från tillsynsmyndigheterna alternativt länsstyrelserna vad gäller konkurserna. SCB hoppas att genom sådana uppgifter kunna belysa omfattningen av fordringar i konkurser till olika borgenärsgrepp, såsom banker, leverantörer, skatter och löner.

Växjö tingsrätt biträder utredningens förslag om konkursstatistikens utformning, enligt vilken de rena privatkonkurserna, om de ej registreras, skulle framkomma som en restpost, bestående i skillnaden mellan övriga konkurser och det totala antalet konkurser.

Lönegarantiutredningen (A 1982:04) tillstyrker förslaget om en utveckling av nyetablerings- och konkursstatistiken. I sammanhanget kan framhållas att lönegarantiutredningen bedömer SCB:s konkursstatistik som mycket värdefull. Redan i sitt hittillsvarande arbete har utredningen haft stor användning av konkursstatistiken.

LO anser förslaget befogat med tanke på de ökade nyetableringarna och de därmed sammanhängande konkurserna. Utredningen förslår dock att enskilda personer inte skall ingå i statistiken. Eftersom många s.k. företagare enbart är ute efter att sätta arbetstagarbegreppet och därmed gällande lagstiftning på området ur spel, bör dessa enligt *LO*:s mening även fortsättningsvis ingå i statistiken.

Svenska Sparbanksföreningen har i och för sig inget att invända mot förslaget men noterar att de kostnadsmässiga konsekvenserna inte berörs i betänkandet.

Sveriges Ackordscentral anser att en utvidgning av SCBs statistik säkerligen kommer att bli av värde. Speciellt gäller detta relationen mellan godemansförordnanden och inledda ackordsförhandlingar. Vid en jämförelse har konstaterats att i ackordsärenden, behandlade av Ackordscentralen, 80 % av godemansförordnandena lett fram till inledande av ackordsförhandling. I ärenden som inte handlagts av Ackordscentralen har genom uteslutningsmetoden räknats fram att endast ca 20 % resulterat i ackord. Det är dock möjligt att i ett fåtal fall ackord har kunnat genomföras under hand, dvs. med 100-procentig anslutning. Slutsatsen blir att det förekommer ett omfattande missbruk av ansökningar om godemansförordnanden. Konkursdomaren kan ju inte förväntas ha de företagsekonomiska insikter som krävs för att bedöma om framställningen är seriös. Det är därför inte osannolikt att – i ärenden som inte handläggs av Ackordscentralen – syftet med godemansförordnande är att handläggaren därmed skall komma i åtnjutande av den exklusiva förmånsrätten vid en förväntad omläggning till konkurs. Denna fråga borde lätt kunna belysas genom åtgärder från SCB:s sida. Det vore också av värde med uppgifter om tillgångar och skulder i ackordsärenden liksom antalet berörda anställda.

Konkursförvaltarcollegiernas Förening menar att det i och för sig är bra med statistiska uppföljningar som i likhet med *SIND*-utredningens styrker redan allmänna uppfattningar. Eftersom Förvaltarföreningen erfarenhetsmässigt kan intyga att ingen konkurs är den andra lik, torde det vara mycket svårt att dra några generella slutsatser förrän långt i efterhand. Den statistik som nu finns när det gäller tillgångars och skulders storlek m. m. grundar sig på konkursbouppteckningar. Mycket mer intressant hade

varit om statistiken grundat sig på redogörelser enligt 128 § tredje stycket konkurslagen. Förvaltarföreningen understryker vikten av att SCBs statistik snarast kompletteras med uppdelning av konkurser avseende näringsidkare och övriga.

Leverantörsgruppen anser att det finns ett behov av att nyetablerings- och konkursstatistiken ytterligare utvecklas. Möjligen skulle bland företagsformerna också inordnas ekonomiska föreningar.

3 Övriga synpunkter

3.1 Etableringskontroll och näringstillstånd

Kronofogdemyndigheten i Sundsvall vill erinra om att de företag som utredningen i huvudsak behandlar förutsätts ha uppnått en viss dignitet. I den verklighet där kronofogdemyndigheterna arbetar utgörs dock ofta företaget av en person, en så kallad B-skattare, med kontoret på fickan, utan egentlig bokföring, utan registrerad firma, utan någon som helst planering, ofta med svarta inkomster och ofta med eftersläpande skatte- och avgiftsskulder. Kronofogdemyndighetens enda vapen mot en sådan betalningsovillig rörelseidkare är konkursansökan, som dock ofta är ett trubbigt vapen. Utredningens slutsatser och förslag har knappast någon effekt på dessa fall. Enligt kronofogdemyndighetens uppfattning borde någon form av näringstillstånd övervägas åtminstone för vissa branscher. I grunden oseriösa företag borde alltså aldrig kunna starta så enkelt som nu sker.

Sveriges Köpmannaförbund anför att antalet konkurser bland framför allt småföretagsamheten ökat i reella tal, men sett i ett större sammanhang utgör dessa fall ändå en bråkdel av småföretagsamheten som helhet. Att tänka sig att införa spärregler till skydd för samhällsintressen och andra intressen för dessa relativt få fall, som kan få negativa effekter för all företagsamhet kan ej anses önskvärt.

Sveriges Ackordscentral påpekar att det utomlands som regel fordras etableringstillstånd som förutsätter att vederbörande har kunskaper och finansiella resurser anpassade efter den tilltänkta verksamhetens art och omfattning. Mest effektiva sättet att få ner antalet konkurser är uppenbarligen att införa sådan generell etableringskontroll. Men det ingreppet i den traditionsbundna näringsfriheten har icke ansetts politiskt gångbart. Det är mot denna bakgrund Sverige på senare år begåvats med en sorts etableringskontroll s.a.s. bakvägen genom en ymnig flora reglering såsom näringsförbud, näringstillstånd, bulvanlag, ansvarsgenombrott m.m.

3.2 Aktiekapital och företagarfond

Utvecklingsfonden i Malmöhus län konstaterar att ett stort eget kapital vid starten ökar företagets uthållighet. Ett krav om större aktiekapital skulle ur denna synpunkt vara positivt men skulle sannolikt också få en bieffekt i form av en lägre nyetableringstakt. Om den senare skall bibehållas eller

ökas måste andra eller kompletterande åtgärder vidtagas. I England tillämpas en avdragsrätt vid taxeringen för belopp som används för placering genom nyemission i icke börsnoterade bolag. En överföring av detta till svenska förhållanden som då ger en möjlighet till löntagare att göra avdrag till taxeringen för belopp som sätts in på ett nyetableringskonto och som får disponeras i samband med företagsstart efter vissa regler borde kunna medge en ökning av kravet på eget kapital vid företagsstarten och därmed också öka chansen till överlevnad och färre konkurser. Fonden föreslår att denna möjlighet undersöks. *Sveriges Grossistförbund* påpekar att en utväg att motverka konkurser är en höjning av det lägsta tillåtna aktiekapitalet, vilket skulle öka soliditeten i aktiebolagen och därmed skapa större motståndskraft mot ekonomiska svårigheter. En sådan höjning skulle vara motiverad redan med hänsyn till penningvärdets fall. Det skulle visserligen riskera att begränsa nyföretagandet men det finns dock andra företagsformer som i sådana fall kan komma till användning.

Sveriges Industriförbund och *Svenska Handelskammarförbundet* påpekar att en betydelsefull konkursorsak är det förhållandet, att mindre, speciellt nystartade företag oftast har en otillräcklig bas av eget kapital att falla tillbaka på om och när svårigheter uppstår. För att förbättra situationen i detta avseende, menar Industriförbundet att de tidigare diskuterade etableringskontona bör införas.

Utvecklingsfonden i Jämtlands län föreslår att följande möjlighet utreds. Personer som har en anställning skall ha möjlighet att förbereda steget att bli företagare genom att bygga upp en individuell företagarfond. Detta kan ske genom att tillåta att skattemässiga avsättningar som reducerar inkomsten av tjänst får göras. Pengarna kunde i likhet med Investeringsfond betalas in på spärrat räntebärande konto i riksbanken. Fonden skulle få frigöras enbart vid bildande/ökning av aktiekapital i fåmansbolag.

3.3 Leasing samt Ackord m. m.

I anslutning till sina remissvar har vissa instanser tagit upp frågor om dels leasing (Svenska Bankföreningen och Finansbolagens Förening), dels ackord m. m. (Växjö tingsrätt, Kronofogdemyndigheten i Sundsvalls distrikt, Sveriges Grossistförbund, Sveriges Industriförbund, Sveriges Ackordscentral, STU och Leverantörsgruppen). För information om dessa synpunkter hänvisas till respektive remissyttrande.

Sammanfattning av statens industriverks rapport "Kompetensutveckling för konkurrenskraft"

I *kapitel 1* slås fast att alla företags möjlighet att utvecklas framgångsrikt är avhängig personalens kompetens i olika avseende. En kontinuerlig fort- och vidareutbildning – kompetensutveckling – är därför nödvändig. Staten har enligt vår mening ett ansvar såväl för att lämpliga utbildningsaktiviteter utvecklas och ställs till småföretagens förfogande som för attitydpåverkande och motivationsskapande insatser.

Mot bakgrund av det stora utbildningsbehovet i småföretagen och den stora mängden småföretag – bara inom tillverkningsindustrin 51 000 med ca 300 000 anställda – hävdar vi att de medel som staten idag satsar på den kontinuerliga kompetensutvecklingen i småföretagen via SIND, utvecklingsfonderna och SIFU – 27 Mkr – framstår som synnerligen blygsamma. Detta intryck förstärks enligt vår uppfattning om man dessutom ställer dessa medel i relation till vad som satsas inom andra områden – 950 Mkr i bidrag till studieförbunden eller de 30–40 Mkr per år som satsas på utbildningsinsatser av ad-hoc-karaktär. Enligt SIND är en ökad resurstilldelning till fortlöpande småföretagsinriktade utbildningsinsatser samhälls-ekonomiskt mycket väl motiverad.

Kapitel 2 ger i punktform en sammanfattande beskrivning av småföretagens utbildningssituation. Enligt utredningens studier kännetecknas småföretagen generellt sett av betydande fortbildningsbehov, både av basutbildningskaraktär och i fråga om specialist- och ledningsutveckling. Kunskapen om utbildningsutbudet är dock dålig, varför valet av utbildning blir slumpmässigt och inte ett resultat av medvetna prioriteringar. Utbildning ses inte heller som ett medel för företagsutveckling.

Eftersom målgruppen – de mindre och medelstora företagen – är mycket heterogen, blir också utbildningsbehoven mycket heterogena och svåra att entydigt precisera. Detta leder också till att behovet av företagsanpassad utbildning är stort, liksom behovet av en systematisk kartläggning av utbildningsbehovet i det enskilda företaget.

I *kapitel 3* redovisas resultaten av ett antal studier av utbildningsutbudet. Sammantaget ger de olika delstudierna bilden av att småföretagen inte är en prioriterad målgrupp för någon utbildningsarrangör; ingen arrangör finansierar heller huvuddelen av sin verksamhet genom intäkter från småföretag.

Förnyelsefonderna anses inte komma att innebära någon fördel för småföretagen; utbildningsarrangörerna inriktar sina aktiviteter mot de – större – företag som har avsatt förnyelsefondsmedel.

De planer för den framtida inriktningen – mer företagsnära arbete, fler insatser i småföretag, ökad andel uppdragsutbildning – som olika utbildningsarrangörer centralt anger, tycks inte alltid motsvaras av faktiska möjligheter till genomförande regionalt och lokalt. Ett viktigt skäl till detta är arrangörernas begränsade erfarenheter av att marknadsföra sig mot och arbeta med småföretag.

Utvecklingsfondernas och utbildningsenheternas verksamhet inom ut-

bildningsområdet beskrivs i *kapitel 4*. Det konstateras att företagsutveckling är det överordnade begreppet i utvecklingsfondernas verksamhet. Bland de huvudfunktioner man kan identifiera under detta överordnade begrepp finns kunskapsöverföring – som kan ske på olika sätt och där utbildning är ett sätt. Utbildningen har tre väsentliga funktioner eller roller. Den har en strategisk roll där företagets affärsidé är utgångspunkten och där kompetensutvecklingen är en viktig del i förverkligandet av affärsidéen. Den konsultativa rollen får ökad betydelse eftersom de mindre företagen behöver hjälp med analys, planering och genomförande av utbildningsinsatser. Servicerollen är till stor del utbildningens traditionella roll – att tillhandahålla ett kursprogram av basutbildningskaraktär. Samtliga dessa funktioner/roller är viktiga.

Enligt SIND:s uppfattning måste en ändamålsenlig utbildningsorganisation utformas så att

- den kan göra verk samma insatser från lokal- till riksnivå
- utbildningsinsatserna blir rätt avbalanserade över dessa nivåer.

Beskrivningen av den historiska utvecklingen och analysen av den nuvarande verksamheten visar att verksamheten överensstämmer väl med intentionerna i utredningar och propositioner, men att vissa svagheter behöver åtgärdas. Analysen utmynnar i ett antal funktionsområden, som är av central betydelse för utbildningsfunktionen. Dessa områden är:

- Marknadsföring och information om utbildning
- Produktion och anpassning av utbildningsmaterial
- Pedagogisk/metodisk utveckling
- Företagsledningsutveckling
- Upprättande av regionala resurs-pooler
- Kompetensutveckling inom utvecklingsfonderna

Dessa områden kräver kontinuerliga utvecklingsinsatser och att en hög specialistkompetens kan vidmakthållas. Enligt SIND:s uppfattning kan de bäst utföras på flerlänsnivå.

Med utgångspunkt i riksstyrelsens rapport om SIFU görs i *kapitel 5* en genomgång av SIFU:s verksamhet. Det konstateras att SIFU:s nuvarande verksamhet, som i stor utsträckning består av traditionell kursverksamhet, inte motsvarar den pågående inriktningen mot regionaliserad och företagsanknuten utbildning som statsmakterna och småföretagen själva önskar. SIND anser emellertid inte att RRV övertygande har visat att den nu aktuella fortbildningen inom främst teknikområdet skulle ges i sådan form på den fria marknaden. Mycket talar istället för att dessa tekniska specialistkurser kräver en centraliserad organisation och ett centraliserat genomförande för att överhuvudtaget kunna komma till stånd. SIFU har följaktligen en viktig funktion att fylla även i framtiden inom teknikområdet.

Det nuvarande målet att stödja småföretag samt kravet på kommersiellt inriktad verksamhet medför enligt SIND vissa problem. Att lösa detta genom att blanda deltagare från småföretag och större organisationer anser SIND ha stora fördelar, dels vad gäller informations- och erfarenhetsutbytet, dels genom att de större organisationerna "fyller ut" kurserna ekono-

miskt sett.

Ett kontaktnät av inhyrda experter och lärare anser SIND vara en viktig tillgång, inte minst som länk till utvecklingen av ny teknik och nya teknik-applikationer inom näringslivet. RRV:s slutsats att SIFU därigenom har hamnat "i en situation som i ett längre perspektiv hotar hela organisationens existens" (sid. 47), är enligt SIND:s uppfattning inte underbyggd av någon övertygande analys.

SIFU har lyckats sanera sin ekonomiska ställning parallellt med en successiv indragning av det statliga stödet. Detta inger, enligt SIND:s mening, förhoppning inför SIFU:s möjligheter att uppnå en hög ekonomisk effektivitet.

Småföretagsstödjarollen bör framgångsrikt kunna kombineras med teknikspridarrollen. Teknikspridning bör ses som ett verksamt medel i arbetet med att stödja de små företagens livskraft.

Mot bakgrund av beskrivningen i de tidigare kapitlen görs i *kapitel 6* en sammanfattande analys och lämnas förslag till framtida inriktning av utvecklingsfondernas utbildningsfunktion och SIFU.

SIND konstaterar att utvecklingsfondernas utbildningsfunktion har viktiga uppgifter när det gäller företagens kompetensutveckling. Resurserna svarar dock inte mot de behov som framkommit under utredningsarbetets gång. Därför skisseras en utveckling, som går utanför direktiven, men som enligt SIND:s uppfattning ändå bör bli föremål för ett seriöst övervägande.

En sådan utveckling skulle kunna innebära att utbildningsenheterna i mera fasta och organiserade former än för närvarande samverkade med andra regionala aktörer, förslagsvis i stiftelseform. För att även fortsättningsvis stå arrangörsneutrala bör inte utbildningsarrangörer ingå i denna krets av aktörer. Samtidigt med en sådan skisserad stiftelsebildning borde man också se över enheternas/stiftelsernas geografiska verksamhetsområden.

Storstadslänen kan exempelvis behöva särbehandlas med tanke på den stora mängden företag. De långa reseavstånden i norr borde också ägnas särskild uppmärksamhet i detta sammanhang. För att på ett mera heltäckande sätt än idag nå mindre och medelstora företag borde också utbildningsfunktionen ges en väsentlig resursförstärkning. På så sätt skulle man också bättre kunna förena kraven på en samlad utvecklingsresurs – enheten/stiftelsen – med kraven från utvecklingsfonderna på en rättvis fördelning av insatserna i de enskilda länen. En resursförstärkning i storleksordningen 10 personer är enligt SIND:s uppfattning inte orimlig.

För att komma till rätta med svagheterna i den nuvarande organisationen – inom ramen för utredningens direktiv, dvs. att förslagen inte får medföra ökade kostnader för småföretagspolitiken – föreslår SIND att utvecklingsfondernas utbildningsresurser förstärks genom att konsulterna på utbildningsenheterna ges ett uttalat länsansvar. Fördelningen av resurserna beslutas efter överläggningar mellan resp. utvecklingsfond och utbildningsenhet. De – i förhållande till arbetsuppgifterna – "svagare" enheterna bör förstärkas med totalt 3 konsulttjänster.

Slutligen föreslås att SIND ska representeras i utbildningsråden genom

ständigt adjungerad ledamot.

Prop. 1986/87:74

SIFU har enligt SIND en viktig industripolitisk roll, främst inom teknikområdet. För att möjliggöra ett flexibelt arbetssätt med snabb anpassning av verksamheten till marknadens krav, bör SIFU även fortsättningsvis drivas i stiftelseform. Fastigheten på Sandbacksgatan i Stockholm bör överföras i SIFU:s ägo för att ge SIFU en företagsekonomiskt motiverad finansiell bas.

SIND anser att det industripolitiskt motiverade statliga stödet bör ges till specificerade program och inte som generellt bidrag. Det kan ske genom att till SIND överföra det bidrag som idag utgår till SIFU (för närvarande 12 Mkr). I programdiskussioner mellan SIND och SIFU preciserar SIFU vilka industripolitiskt motiverade insatser man vill genomföra och till vilken kostnad. SIND – som statligt operativt organ för industripolitiska insatser – får samtidigt möjlighet att lägga ut uppdrag på SIFU. Genom en sådan konstruktion samordnas i SIND de statliga medlen för industripolitiska, småföretagsinriktade utbildningsinsatser; SIND förfogar ju redan idag över medel, 8 Mkr, för utvecklingsinsatser, information och marknadsföring inom utbildningsområdet.

För att säkerställa att den småföretagsinriktade kompetensen bibehålls inom SIFU, bör emellertid ett visst belopp avdelas för SIFU:s räkning som en basresurs. Storleken på detta belopp bör bestämmas efter överläggningar mellan SIND och SIFU.

Slutligen föreslås att regionalpolitiska medel utgår för att täcka merkostnader i SIFU:s verksamhet, vilka är en följd av beslutet att lokalisera SIFU till Borås.

Sammanfattning av remissyttranden över statens industriverks rapport Kompetensutveckling för konkurrenskraft

Statens industriverk har i september 1986 överlämnat utredningsrapporten "Kompetensutveckling för konkurrenskraft – Om statens stöd till småföretagens kompetensutveckling". Rapporten innehåller bl.a. analyser av småföretagens behov av fortbildning och det befintliga utbudet av fortbildningstjänster. Vidare föreslås vissa förändringar beträffande organisation och finansiering när det gäller de regionala utvecklingsfondernas utbildningsverksamhet och Stiftelsen Institutet för Företagsutveckling (SIFU).

Efter remiss har yttranden över rapporten avgetts av statskontoret, riksrevisionsverket, byggnadsstyrelsen, skolöverstyrelsen, universitets- och högskoleämberget (UHÄ), arbetsmarknadsstyrelsen, styrelsen för teknisk utveckling, centralorganisationen SACO/SR, Landsorganisationen i Sverige, Landstingsförbundet, Svensk Industriförening, Stiftelsen Institutet för Företagsutveckling (SIFU), Svenska Arbetsgivareföreningen, Sveriges Industriförbund, SHIO-Familjeföretagen, Tjänstemännens Centralorganisation, de regionala utvecklingsfonderna i Stockholms, Södermanlands, Östergötlands, Göteborgs och Bohus, Kronobergs, Hallands, Jämtlands, Kopparbergs och Norrbottens län samt Sveriges Köpmannaförbund. UHÄ har bifogat yttranden av regionstyrelser samt enskilda universitet och högskolor.

Dessutom har skrivelser inkommit från näringsfrihetsombudsmannen, Svenska Småföretagsinstitutet, Svenska Ingenjörssamfundet samt länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län.

I det följande återges en sammanfattning av de synpunkter som angetts i remissvaren, uppdelade i avsnitten *Allmänna synpunkter*, *Utvecklingsfonderna* och *SIFU*.

1 Allmänna synpunkter

Statskontoret anser att industriverket i sin analys även borde beaktat möjligheterna att det privata näringslivet tar ett större finansiellt ansvar för utbildningsinsatserna till småföretagen än vad man gör i dagsläget.

Riksrevisionsverket anför att en ökad resurstilldelning till fortlöpande småföretagsinriktade utbildningsinsatser är samhällsekonomiskt väl motiverade. Den avgörande frågan är dock enligt RRV:s mening på vad dessa resurser skall satsas för att bäst effekt skall uppnås.

När SIND definierar statens roll i rapporten till att ha "ett ansvar såväl för att lämpliga utbildningsaktiviteter utvecklas och ställs till småföretagens förfogande som för attitydpåverkande och motivationsskapande insatser" tolkar RRV förslaget som en ambitionshöjning och ett förord för en mer vittgående offentlig intervention på marknaden från SIND:s sida.

RRV förordar att det statliga stödet till småföretagsinriktad vidareutbildning inom teknikområdet fortsättningsvis ges, efter ansökan, som kursutvecklingsmedel till privata eller offentliga organisationer samt att det bör övervägas att ge styrelsen för teknisk utveckling en mer framträdande roll i detta sammanhang.

Avslutningsvis framhåller RRV att verket anser SIND:s förslag vara jämförbart med ett paradigmskifte i svensk industripolitik. Dras förslagen ut i sin förlängning kommer staten om ett antal år att ha en mycket stor och rigid organisation på alla samhällsnivåer med ett långtgående planerings- och styrningsmandat över all utbildnings- och utvecklingsverksamhet riktad mot landets små och medelstora företag, i dag 487000 av 488000 företag.

Skolöverstyrelsen (SÖ) noterar att kunskapen om utbildningsutbudet är dålig. Denna kunskap bör dock kunna förbättras genom utveckling av utbildningsplaneringen i länen.

Utvecklingsfonderna bör när det gäller olika utbildningsinsatser för småföretagare uppmärksamma kursutbudet i komvux och statens skola för vuxna (SSV) samt på gymnasieskolans påbyggnadsutbildningar.

Sö erinrar om den satsning på utbildning för småföretag via SSV och komvux som sedan budgetåret 1983/84 genomförts i Sö:s glesbygdsprojekt i samarbete med glesbygdsdelegationen och som inte beskrivits i rapporten.

Universitets- och högskoleämbetet framhåller att behovet av fortbildning och vidareutbildning är stort i ett så föränderligt samhälle som det vi nu lever i. Högskolereformens mål om återkommande utbildning är ännu aktuella nu än 1977. De mindre och medelstora företagen utgör därvidlag inget undantag.

Ofta är de mindre företagens utbildningsbehov mer komplicerade att tillgodose inom högskolan; det krävs mer uppsökande verksamhet t.ex.

Styrelsen för Uppsala högskoleregion anser att universitetet och de regionala högskolorna bör och kommer att utgöra en mycket viktig resurs för de mindre företagen i regionen. SIND och SIFU bör därför inrikta det framtida arbetet bl.a. på hur man bäst skulle kunna ta tillvara denna resurs.

Styrelsen för Linköpings högskoleregion anför att när det gäller de konkreta förslagen har regionstyrelsen svårt att ta ställning till dessa mer i detalj. Med utgångspunkt i utredningens direktiv förefaller förslagen väl motiverade.

Samtidigt visar rapportens innehåll och utredningsdirektiven på ett allvarligt samordningsproblem. Varken i direktiven eller i utredningen har man försökt analysera högskolans roll som anordnare av fortbildning och vidareutbildning för de små och medelstora företagen. Detta är enligt regionstyrelsens mening en allvarlig brist.

Även *Högskolan i Jönköping* anser att det är anmärkningsvärt att en så omfattande utredning som den föreliggande ej i något avseende berört det allmänna utbildningssystemet, i synnerhet då högskolan, som har i direkt uppgift att söka tillgodose näringslivets behov av vidareutbildning.

Högskolan bedriver via utbildningslinjer, reguljära enstaka kurser och

uppdragsutbildning omfattande och uppskattad utbildning för bl. a. personal inom mindre och medelstora företag.

Högskolan vill framhålla vikten av en nära samverkan mellan olika utbildningsanordnare på även övergripande nivå för att bl. a. förhindra resursspill.

Styrelsen för Göteborgs högskoleregion kommenterar samma brist i utredningen och vill särskilt peka på de möjligheter som under senare år utvecklats inom högskolan för småföretagsverksamhet både inom teknik och ekonomi. T. ex. finns ett fördjupningsblock i småföretagsekonomi efter den grundläggande ekonomilinjens 2 år. Studenterna arbetar parallellt med teoretiska studier i ett praktikföretag.

Chalmers Tekniska Högskola anser att rapporten utmynnar i förslag om statliga stödåtgärder för ändamålet, vilket CTH ser som positivt eftersom utbildningsinsatser är en av de bästa samhällsinvesteringar som kan göras.

Nuvarande system med statsstöd till endast vissa utbildningar har nackdelar, eftersom det inte gör utbildningsutbudet konkurrensneutralt så att fort- och vidareutbildning kan erbjudas på lika villkor till alla kategorier i företagen.

Ett sätt att åstadkomma konkurrensneutralitet åtminstone inom ett och samma företag är att ge utvecklingsfonderna möjlighet att efter kompetent behovsanalys och samråd med företagsledare lämna bidrag för deltagande i kvalificerande specialkurser på den öppna marknaden. På så vis kan viktiga utbildningsbehov, som annars inte kan komma ifråga, täckas.

Företagsekonomiska institutionen vid *Stockholms universitet* ser det som angeläget att den statliga satsningen på kompetensutveckling av småföretagare även inbegriper universitet och högskolor, speciellt de universitet som har en akademisk utbildningsinriktning mot mindre och medelstora företag.

Motsvarande institution vid *Göteborgs universitet* finner det märkligt att en enhet på SIND med delvis egna intressen i en rad frågor har gjort utredningen. Det blir då mera av försvar av befintliga revir, anslag och organisationsformer än av radikalt nytänkande.

En fördjupad analys av vad kursdeltagare fått ut av sitt deltagande hade varit önskvärd. Utredningen har här missat en mycket väsentlig del av utbildningen.

Enligt *Umeå universitet* kännetecknas utredningen av ett utpräglat uppifrån-perspektiv där man valt att se utredningsområdet från SIND:s, SIFU:s och Utvecklingsfondernas perspektiv. Ett alternativt angreppssätt är att studera utbildningsfrågorna mera ur småföretagens synpunkt.

Mer resurser föreslås samlas hos SIND, vilket inte självklart kan sägas öka möjligheterna till företagsanpassning.

Enligt *Styrelsen för teknisk utveckling* finns det fortfarande hinder för att småföretagsinriktad utbildning spontant skall äga rum i tillräcklig omfattning.

Ett behov finns därför alltså av statligt stöd till sådan utbildning som ett komplement till den fortbildningsverksamhet som privata organ erbjuder.

Centralorganisationen SACO/SR understryker kravet på likvärdiga villkor för samtliga fortbildningsinstitut som är verksamma på marknaden.

SACO/SR:s medlemsförbund *Sveriges Civilingenjörsförbund* framhåller bl. a. att om samhället vill stimulera fortbildning genom ekonomiska stöd, bör sådana lämnas till konsumenterna. Det är principiellt felaktigt att subventionera producenter på en fungerande marknad. Om det likväl skall ske, bör stödmedel kunna sökas i öppen konkurrens.

Landstingsförbundet anser, att den nu aktuella rapporten i sin analys inte tillräckligt tar hänsyn till att det sedan 1980-talets början vuxit fram regionala stiftelser och centra för utbildning och demonstration av ny teknik med särskild orientering mot mindre och medelstora företag. Till detta kan läggas den starkt expanderande uppdragsutbildningen vid bl. a. de regionala högskolorna.

Förbundet vill understryka vikten av att SIFU och de regionala utbildningsenheterna verkar i nära samarbete och kompletterar varandra, där SIFU utvecklar och producerar kurser som marknadsförs antingen centralt av SIFU självt eller regionalt av utbildningsenheterna.

Svensk Industriförening noterar att av utredningen framgår att staten varje år satsar 30–40 milj. kr. på utbildning av ad hoc-karaktär och där utredningen säger sig inte kunna frigöra sig från tanken att sådana insatser duggar på ett sådant sätt att de "förångas innan de nått marken". Det är föreningens mening att om 30–40 milj. kr. istället satsades på konsultutveckling i angelägna ämnen i samverkan med branschorganisationerna och riktade stöd till centrala avnämargrupper skulle sannolikt en "jetstråleeffekt" uppstå som inte bara är kraftfull i sig utan också drar med sig omgivningen.

Föreningen skrev i sitt remissvar på RRV:s utredning att den saknade en effektivitetsanalys, dvs. på vilket sätt man får ut den största nyttan av insatta statliga medel. Samma svaghet har SIND:s utredning.

Föreningen vill understryka att det måste satsas mer på småföretagsutbildningen. SIFU, utvecklingsfonderna och branschorganisationerna bör härvid ses som verktyg. Ökade resurser och ökad samverkan mellan dessa aktörer är en mycket angelägen åtgärd för att utveckla den svenska mindre och medelstora företagsamheten.

Enligt *Svenska Arbetsgivareföreningen* är lösningar med flera utbildningsarrangörer överlägsna lösningar med färre arrangörer. En annan gemensam nämnare är ofta att man vid ett fritt val oftare väljer sådant som finns så nära företaget som möjligt. Översatt till rapportens område betyder det, att utbildning som erbjuds geografiskt och organisatoriskt nära det lilla företaget är överlägsen andra lösningar.

SIND-rapporten gör i kapitel 3 en ansats att bl. a. inventera utbildningsgivare av betydelse för småföretagen. I denna del är rapporten klart bristfällig.

SAF anser att man bör eftersträva många skilda utbildningsarrangörer på företagsutbildningsområdet. Endast härigenom kommer företagets personal att få tillgång till ett så kvalitativt utformat, samt geografiskt och tidsmässigt lokaliserat, utbud som motsvarar individernas behov. Bland sådana utbildningsarrangörer bör det absolut råda konkurrensneutralitet.

Ett sätt att stimulera till förbättrat utbildningsutbud är att stimulera utbildningskonsumenternas efterfrågan på tjänsterna ifråga.

Den mest angelägna åtgärden nu torde vara att säkerställa konkurrensneutralitet mellan SIFU och övriga aktörer på samma marknad, och att stimulera till flera, gärna lokalt och regionalt förankrade arrangörer. Frågan om statsanslag över huvud taget bör utgå till denna företagsutbildning kan därefter övervägas. Om så befinns vara önskvärt, kan anslaget storlek avgöras och med fördel erbjudas konsumenterna av utbildningstjänsterna.

Det är enligt *Sveriges Industriförbund* helt riktigt att se fortbildning och vidareutbildning av företagens personal som ett av de främsta instrumenten för att åstadkomma denna kompetenshöjning. Det bör dock i detta sammanhang påpekas att även den grundläggande utbildningen inom såväl skola som högskola spelar en allt större roll när det gäller kompetensutvecklingen i industriföretag.

Med hänsyn till det för, speciellt de mindre och medelstora, företagen betungande uttaget av skatter och avgifter finns det idag ett betydande kostnadsmotstånd när det gäller vidareutbildningsinsatser för de anställda, även om företagarna till fullo är medvetna om det långsiktiga behovet av sådana. Så länge denna belastning kvarstår torde därför statliga subventioner i någon form vara erforderliga för att kurser och andra insatser för att vidareutbilda personalen skall attrahera småföretagen i den utsträckning som ur samhällsekonomisk synvinkel är önskvärd.

Denna subventionering bör, enligt förbundets mening, inte ske genom underprissättning på kurser anordnade av SIFU eller andra offentliga kursanordnare. Dessas prissättning skall vara marknadsanpassad och i princip ge full kostnadstäckning. Erforderliga subventioner bör i stället kanaliseras via SIND eller annan lämplig statlig myndighet till företagen i form av bidrag för kursdeltagande. Sådana bidrag ska utgå inte enbart för SIFU-kurser utan även för deltagande i kurser som främjar teknikspridning anordnade av andra kursarrangörer, såväl privata som offentliga.

SHIO-Familjeföretagen konstaterar att industriverkets översyn inte har fått den vida inriktning som *SHIO-Familjeföretagen* anser vara önskvärd. Den nu föreliggande studien har i huvudsak begränsats till statens stöd till dels SIFU, dels de regionala utvecklingsfonderna, vilka har såväl staten som landstingen som huvudmän. Den skiftande utbildning, som förekommer vid sidan av SIFU:s och utvecklingsfondernas engagemang, har redovisats summariskt och punktvis.

Enligt *SHIO-Familjeföretagens* bestämda uppfattning föreligger fortfarande inte tillräckligt allsidigt underlag för att ta ställning till omfattningen av och inriktningen på statens stöd till småföretagens kompetensutveckling.

Den nu framlagda utredningsrapporten förstärker intrycket av att begränsningen av bidrag till SIFU och fonderna innebär att statsmakterna underlåter att utnyttja utbildningsresurser som ligger vid sidan av dessa institutioner.

Enligt *Tjänstemännens Centralorganisation* konstaterar utredningen att en ökad resurstilldelning till fortlöpande småföretagsinriktade utbildningsinsatser är samhällsekonomiskt mycket väl motiverad. TCO vill starkt understryka detta synsätt.

Utvecklingsfonden i Göteborgs och Bohus län noterar att projektmedel föreslås tilldelas SIFU och utvecklingsfonderna ur ett gemensamt anslag. Fondens förslag är att dessa medel fördelas genom överläggningar mellan de tre parterna SIND, SIFU och utvecklingsfonderna så att förutsättningar för en effektiv samordning av utbildningsservice för landets små och medelstora företag uppnås. Om SIFU koncentrerar sig på att utveckla, marknadsföra och genomföra kurser, som man idag har som huvudsaklig affärsidé, och utvecklingsfonderna koncentrerar sig på utbildningskonsultation har de båda organisationerna helt olika roller på marknaden och således också förutsättningar för ett aktivt samarbete i framtiden.

Utvecklingsfonden i Kronobergs län anser att mycket kraftfulla insatser behövs för att ge målgruppen samma möjligheter till kompetensutveckling som de stora företagen har.

Fonden vill kraftigt understryka behovet av närhet till företagen (tillgodoses genom nära samarbete med resp. utvecklingsfond) samt behovet av en utbildningsgrupp med hög och allsidig kompetens inom utbildningsområdet (tillgodoses genom en sammanhållen utbildningsenhet).

Utvecklingsfonden i Hallands län delar utredningens uppfattning att småföretagsmarknaden är alltför dyr att bearbeta på rent kommersiella villkor och att småföretagen bl.a. till följd härav i alltför liten omfattning deltar i utbildning.

Utredningens slutsats att utbildningsgivarna kommer att koncentrera sina marknadsföringsinsatser mot större företag med medel i förnyelsefonderna är mycket påtaglig redan nu i fondens kontakter med utbildningsgivarna.

Enligt *Utvecklingsfonden i Jämtlands län* är det viktigt att det utbildningsstöd som lämnas av staten för att stimulera företagen till att höja sin kompetens i så stor omfattning som möjligt kommer de enskilda företagen tillgodo utan att delar av stödet "kommer bort på vägen" när det skall slussas via olika instanser fram till företagen. Fonden tycker därför att detta stöd skall ges direkt till utvecklingsfonderna i form av projektmedel.

Utvecklingsfonden i Kopparbergs län framhåller att det behövs kraftfulla insatser och en avsevärd förstärkning av resurserna för att främst motivera småföretagen och informera om utbildning som ett medel för företagsutveckling och ökad konkurrenskraft.

Utvecklingsfonderna, men även branschorganisationerna, är de aktörer i utbildningssystemet som kan vara aktuella för mer omfattande insatser inom dessa områden.

Sveriges Köpmannaförbund erinrar om att förbundet genom Köpmannainstitutet lägger upp och genomför kurser med inriktning på bl.a. detaljhandeln. En utvecklad fortbildningsversamhet på detta område med stöd av Industriverkets utvecklingsresurser skulle kunna ske i samarbete med institutet.

Näringsfrihetsombudsmannen skriver att man genom rapporten kommer in på frågan om offentliga stödåtgärder till statliga m.fl. organ, vilka på den öppna marknaden konkurrerar med privata företag utan subventioner. NO har i olika sammanhang generellt pekat på riskerna för att stödåtgärder av detta slag redan i sig kan snedvrider konkurrensförutsätt-

ningarna på en marknad. Vidare har NO understrukit vikten av att ett sådant stöd så långt möjligt utformas på så sätt att det blir konkurrensneutralt.

Enligt *Svenska Ingenjörssamfundet (ISF)* är det svårt och dyrt för utbildningsanordnare att kartlägga behovet av företagens kompetensutveckling, och det är likaledes svårt och dyrt att medvetandegöra företagen och de anställda om deras behov av kompetensutveckling. Det är ISF:s uppfattning att det krävs speciella statliga medel för att klara dessa informationsbehov.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län skriver att utbildningsinsatser gentemot småföretagens problemvärld inom olika nivåer av grundutbildningen är en förutsättning för livskraftiga småföretag. Det måste också finnas överensstämmelse och samordning mellan grundutbildning resp. fortbildning.

Länsstyrelsen föreslår att initiativ tas till vidgat samarbete i utbildningsfrågor på grund- och fortbildningsnivå genom att de regionala organ som verkar på området erhåller impulser att intensifiera samarbets- och utbildningsinsatser på småföretagsområdet. Särskilt viktigt är detta med tanke på expansionen av privata tjänstesektorn, där många mindre företag återfinns. I ett sådant utbildningssamarbete med inriktning på småföretagens behov bör även de forskningserfarenheter som universiteten erhåller tas tillvara.

2 Utvecklingsfonderna

Riksrevisionsverket anser att analysen är mycket bra men att slutsatserna präglas av en övertro vad gäller att inom en organisation bygga upp en kompetens kring utformningen av småföretagsutbildningen. Slutsatserna präglas också enligt RRV av en häpnadsväckande planeringsoptimism.

Mot bakgrund av de skilda behoven och de olika förutsättningarna hos småföretagen anser RRV varken att det är möjligt eller önskvärt att bygga upp en organisation med uppgifter som den föreslagna. Utvecklingsfonderna bedömer RRV vara en av flera privata eller offentliga nätverksaktörer på det regionala planet, en aktör som borde definiera sin roll som ett komplement till vad som spontant sker på marknaden/inom nätverken.

RRV anser att utbildningsenheterna i likhet med förslaget från utbildningsenheten i Göteborg bör decentraliseras till utbildningskonsulenter på varje fond med en samarbetsgrupp som samordnare.

Landstingsförbundet konstaterar att det ute i länen läggs en grund för en nödvändig anpassning i det regionala arbetet med kompetensutveckling och teknikspridning för näringslivets behov. Utbildningsenheternas förmedlande roll för småföretagsutbildning utgör en viktig del i detta nätverk.

SHIO-Familjeföretagen är inte beredd att förorda att ytterligare statliga medel skall satsas på en utbyggnad av fondernas utbildningsorganisation. Fondernas verksamhet på detta område bör enligt organisationens uppfattning sättas in i ett vidare sammanhang.

Grunduppfattningen hos *Tjänstemännens Centralorganisation* är att den personal som skall stödja de mindre företagen i deras kompetensutveckling

bör finnas så nära företagen som möjligt, dvs. vid den enskilda utvecklingsfonden.

Utvecklingsfonderna i Stockholms, Södermanlands, Östergötlands och Örebro län anser att utbildning är ett viktigt del av utvecklingsfondernas totala insatser och måste för att ge bästa result integreras i fondkonsulternas arbete. Detta innebär sålunda att utbildningsresurserna i högre grad än idag förs ut så nära marknaden som möjligt.

Fonderna understryker att, även inklusive föreslagna förstärkningar, är insatserna för utbildning i små och medelstora företag mycket små, jämfört med vad staten satsar på utbildning inom andra områden och jämfört med det stora behovet som finns i dessa företag.

Utvecklingsfonden i Göteborgs och Bohus län anser att de utbildningskonsulter, som idag arbetar på Utvecklingsfonden Utbildning, bör tilldelas ett uttalat länsansvar och på sikt utplaceras på respektive utvecklingsfond där så är lämpligt.

Vidare anser fonden att det är angeläget att tillgängliga resurser i så hög utsträckning som möjligt går till aktivt fältarbete. Fonden ser därför hellre att tillgängliga medel fördelas på respektive utbildningsenhet än att de går till en utbyggnad av de administrativa resurserna på SIND.

Utvecklingsfonden i Hallands län skriver att utbildningsenheternas verksamhet måste mycket starkt integreras med fondernas så att enheten är en naturlig och intern servicegivare i fondernas företagsutvecklingsverksamhet. Detta innebär att enheternas uppgifter – med utredningens terminologi – ligger inom den konsultativa rollen och service rollen. Utbildningsenhetens unika kompetens skall vara kunskap om utbildningsgivar marknaden, dvs. såväl kursutbud som resurspersoner på riks- och lokal nivå.

Det är angeläget att tillgängliga resurser används för aktivt fältarbete. Det innebär också att vi bedömt att man nu kan minska andelen centrala utvecklingsprojekt. Utbildningsenheterna har numera utvecklat ett mycket nära samråd och rollfördelning kring utvecklingsprojekten. Följaktligen föreligger inga risker för dubbelarbete och suboptimering. Riksprojekt kan genomföras i en flexibel projektorganisation. Sammanfattningsvis anser vi att den typen av utvecklingsprojekt som varit aktuella under senare år och kan förväntas bli angelägna i framtiden bäst initieras och prioriteras inom det regionala utbildningssystemet. Följaktligen avstyrker vi förslaget till utbyggnad av de administrativa resurserna på SIND för denna verksamhet och föreslår att resurserna i stället används till en förstärkning av de regionala utbildningsresurserna.

Däremot ser vi det som naturligt att SIND följer utbildningsverksamheten genom att SIND adjungeras till utbildningsrådet.

Utvecklingsfonden i Kopparbergs län påpekar att med fondernas nya inriktning på strategisk företagsutveckling måste utbildningen integreras på ett helt annat sätt än tidigare i fondernas verksamhet.

Utredningen föreslår att nuvarande organisation bibehålls men att "Utvecklingsfondernas utbildningsresurser bör förstärkas genom att konsulterna inom resp. utbildningsenhet ges ett uttalat länsansvar". Vi har funnit det svårt att härleda vad utredarna mer konkret avser med detta. Följaktli-

gen vill vi konkretisera detta genom att som i alternativ 3 slå fast att alla utbildningskonsulter organisatoriskt tillhör utbildningsenheten, men utplaceras på resp. utvecklingsfond för att klara det företagsnära arbetet i samarbete med fonden. Utbildningsenheten i Falun kommer alltså att placera en utbildningskonsult vid varje utvecklingsfond i regionen. På utbildningsenheten "centralt" finns ledningsfunktion och resurser för central administrativ service.

Vi anser det vidare angeläget att nuvarande detaljstyrning av resurstilldelningen upphör, bl.a. för att med de mycket begränsade medlen klara föreslagen omorganisation och omorientering av verksamheten.

Utvecklingsfonden i Norrbottens län vill kraftigt tillstyrka en förstärkning av resurserna. Vi anser att det finns mycket starka skäl för en kraftig resursförstärkning i vår region. För det första är det kommersiella utbudet mycket litet. Vår region är inte alls intressant för arrangörerna. Detta innebär att vi måste satsa stora resurser på att initiera utbildningar. Det här avspeglar sig också i verksamhetens omfattning som enligt utredningen är mycket större i vår region än i övriga regioner (utom Göteborg).

Utredningen konstaterar "att den utbildningsverksamhet som UF/UE bedriver väl överensstämmer med intentionerna i propositioner, utredningar m.m.", dvs. verksamheten är relevant. Vi finner det ologiskt att utredningen sedan föreslår att SIND stärks för att "bedöma relevansen av planerade utbildningsinsatser".

Sveriges Köpmannaförbund skriver att allt fler numera har insikt om tjänstesektorns betydelse för såväl nationell som regional utveckling. Sammantaget måste tiden nu vara mogen att – främst när det gäller fortbildning och konsultverksamhet inom småföretagssektorn – genomföra den sedan länge önskvärda utvidgningen av utvecklingsfondernas verksamhet.

Enligt *Svenska Småföretagsinstitutet* bör man låta utvecklingsfonderna bättre samverka med högskolorna kring utbildning och utvecklingsprojekt samt avdela speciella resurser för sådant samarbete för att det skall komma igång.

3 SIFU

Statskontoret förordar en successiv avveckling eller ombildning av SIFU till bolag. Vad gäller elektronikavdelningen föreslår statskontoret att man borde pröva i vilken utsträckning som avdelningen kan övertas av den regionala utvecklingsfonden.

Riksrevisionsverket hävdar att de flesta av SIFU:s kurser (inkl. de tekniska) är utsatta för konkurrens av ett flertal utbildningsanordnare inom olika branscher och nischer även om inte en enstaka sådan utbildningsanordnare konkurrerar över hela SIFU:s verksamhetsfält. Att som SIND utifrån ett konstaterande att det för vissa kurser behövs en centraliserad organisation och ett centraliserat genomförande dra slutsatsen att SIFU därmed har en viktig funktion att fylla även i framtiden inom teknikområdet är enligt RRV något förhastat.

RRV förordar att SIFU:s mål endera klargörs med dithörande satsningar

i enlighet med vad RRV skisserade i SIFU-rapporten eller att stiftelsen utbjuds till dess avnämare. För så vitt detta inte mottages positivt bör verksamheten avvecklas.

Om statsmakterna väljer att bevara SIFU i huvusak i enlighet med SIND:s förslag bör stiftelsen enbart kunna få medel till näringspolitiskt motiverade insatser i konkurrens med andra utbildningsanordnare.

SIFU bör inte kopplas ihop med SIND på förslaget vis då möjligheterna till ett marknadsmässigt agerande troligtvis försämras.

Skolöverstyrelsen anser att SIND – om förslaget att låta SIND svara för uppdrag till SIFU förverkligas – inte enbart bör lägga ut uppdrag till SIFU utan också använda statlig och kommunal vuxenutbildning, studieförbund och AMU för sådan uppdragsverksamhet.

Styrelsen för teknisk utveckling anser, till skillnad från vad som föreslås i utredningen, inte att det statliga bidraget till SIFU bör överföras till SIND. Efter den tidpunkt då SIFU ombildades till en stiftelse har verksamheten utvecklats positivt. Institutet har marknadsanpassat sin verksamhet, som i ökande grad täcker sina egna kostnader. SIFU bör ges fortsatta möjligheter att självständigt fullfölja detta.

Enligt *Landsorganisationen i Sverige* är det nu viktigt att SIFU får den arbetsro som krävs för att helhjärtat och utan hot om förändringar kunna ägna sig åt förelagda uppgifter. Det är visserligen inget fel i att den statliga verksamheten granskas och ifrågasätts. Blir frekvensen av sådana granskningar alltför tät finns det emellertid risk för att verksamheten blir lidande.

Ett av förslagen i den nu föreliggande utredningen är att SIFU:s nuvarande statliga anslag på 12 milj. kr. får disponeras av SIND som efter överläggningar tilldelar SIFU ett basanslag för sin näringspolitiska verksamhet och därutöver efter uppdrag från SIND får ersättning för övrig verksamhet på småföretagsområdet.

LO har svårt att inse fördelen med en sådan konstruktion. Enligt LO riskerar förslaget leda till att den redan blygsamma resurstilldelningen genom införandet av ännu ett led i resursanvändningen ytterligare tunnas ut innan det når den åsyftade målgruppen, nämligen småföretagen.

Kan det konstateras att lokaliseringen långsiktigt faktiskt lett till väsentligt ökade kostnader för SIFU innebär det i själva verket att det statliga stödet till småföretagspolitiken minskat efter flyttningen. Staten bör därför bevilja SIFU ett anslag som motsvarar de merkostnader som utlokaliseringen årligen förorsakar.

Landstingsförbundet anser att man måste kräva av SIFU att institutet anpassar sin utbildning till ämnesområden där marknadens utbud kvalitetsmässigt eller geografisk är ofullständigt.

Förbundsstyrelsen anser dessutom att samverkan mellan SIFU och Statens industriverk (SIND) bör bygga på en rollfördelning där SIND utfärdar vissa övergripande riktlinjer för verksamheten utifrån industripolitiska prioriteringar snarare än att försöka styra via enskilda projekt.

Landstingsförbundets styrelse tillstyrker att SIND fortsättningsvis administrerar medel till SIFU. Styrelsens ställningstagande bygger på att såväl SIFU som utbildningsenheterna åtminstone erhåller reallt förändrade anslag. Förbundsstyrelsen motsätter sig således en fortsatt successiv ned-

skärning av SIFU:s anslag, vilket bör kunna undvikas genom omfördelning från den medelsram som SIND har till förfogande. I den mån detta inte bedöms möjligt vidhåller styrelsen sin tidigare framförda uppfattning, att samhället helt bör koncentrera sitt engagemang till de regionala utvecklingsfonderna och utbildningsenheterna.

Svensk Industriförening tillstyrker utredningens förslag om att tillföra SIFU ett stiftelsekapital i form av fastigheten på Sandbacksgatan. Likaså stödjer föreningen utredningens resonemang om SIFU som en industripolitisk resurs med skyldighet att utveckla kurser för sin stadgeenliga målgrupp främst den mindre och medelstora industrin. Att SIFU då förväntas redovisa på vilket sätt detta uppdrag utförts anser föreningen självklart – lika självklart som att förslag på offensiva satsningar för målgruppen från SIFU:s sida måste vägas in från effektivitetssynpunkt mot andra statliga satsningar på utbildningsområdet. Hittills har inte föreningen funnit att så varit fallet.

SIFU skriver att stiftelsen skall fortsätta försöka ta ett utökat ansvar för samhällets ansträngda budgetsituation inom ramen för företagsekonomiska spelregler. SIFU klarar dock inte utan särskild ersättning dubbel lokalisering, exceptionella lokalkostnader och en ändamålsparagraf för verksamheten som kräver uthålliga insatser inom ett så heterogent och kostnadskrävande område som mindreföretagssektorns utbildningsbehov.

Ungefär 200 kurser kan anses som unika, dvs. rubriken återfinns svårliken hos andra utbildningsgivare. Det är en viktig näringspolitisk uppgift att uthålligt tillhandahålla sådana udda aktiviteter till specialister inom främst näringsliv men även till olika tekniska förvaltningar.

Styrelsen noterar med tillfredsställelse SIND:s förslag och betonar nödvändigheten av att SIFU bör erhålla ett stiftelsekapital. Att överföra fastigheten på Sandbacksgatan 10 kan vara en väg. Det måste då framhållas, att SIFU verkligen erhåller fastigheten utan några kostnader samt att den blir möjlig att belåna.

Styrelsen uttrycker stor oro om hela anslaget skulle kopplas till SIND. Detta innebär på sikt en betydande risk för en överarbetad administrativ handläggning på kurs- och projektnivå från såväl SIFU:s som SIND:s sida.

Utvecklingsfonderna har genom styrelserepresentation i SIFU påverkansmöjligheter och det är angeläget och naturligt att SIFU ges en liknande möjlighet inom ramen för de s. k. utbildningsråden.

Sveriges industriförbund skriver att SIFU bör koncentrera sitt kursutbud till i första hand relativt avancerade teknikkurser inom så "smala" områden att det inte är lämpligt eller möjligt att anordna dem regionalt. SIFU:s funktion härvidlag bör alltså vara att via kursgivning sprida kunskap om ny teknik till industriföretag.

Beträffande SIFU:s lokalisering vill Industriförbundet påpeka att lokaliseringen till Borås var regionalpolitiskt motiverad. Detta har utan tvekan medfört problem när det gäller att rekrytera deltagare till kurser i Borås. Bl. a. därför är SIFU:s kursverksamhet i Stockholm fortfarande omfattande. Det är därför också motiverat med ett visst regionalpolitiskt stöd till SIFU så länge lokaliseringen till Borås kvarstår.

SHIO-Familjeföretagen instämmer i utredningens uppfattning att SIFU

har en viktig industripolitisk roll, främst inom teknikområdet. SIFU bör därför även fortsättningsvis drivas i stiftelseform. Som organisationen har framfört tidigare bör – som SIND föreslår – fastigheten på Sandbacksgatan i Stockholm överföras i SIFU:s ägo för att ge SIFU en företagsekonomiskt motiverad finansiell bas.

SHIO-Familjeföretagen motsätter sig däremot utredningens förslag att det industripolitiskt motiverade statliga stödet skall överföras till statens industriverk. Skall SIFU:s ställning som fristående stiftelse säkerställas på sikt bör SIFU enligt nuvarande ordning tilldelas särskilda medel över budgetpropositionen. Det är dock önskvärt att bidragen kan beräknas för fleråriga program, t.ex. treårsperioder, så att SIFU kan planera på längre sikt än ett budgetår i taget.

Tjänstemännens Centralorganisation delar utredningens uppfattning att SIFU har en viktig industripolitisk funktion, främst på teknikerområdet. Även dess verksamhet med inriktning på småföretag är väsentlig. TCO anser också, liksom utredningen, att stödet till SIFU bör utgå för specificerade program och inte som ett generellt bidrag. Medlen till SIFU bör disponeras efter samråd mellan SIND och SIFU. Samtidigt är det angeläget att arbetet sker med god framförhållning, så att SIFU får en rimlig planeringshorisont.

För att säkerställa att den småföretagsinriktade kompetensen bibehålls inom SIFU bör enligt utredningen ett visst belopp avdelas som basresurs. TCO tillstyrker detta förslag.

Utvecklingsfonden i Stockholms, Södermanlands, Östergötlands och Örebro län instämmer i utredarnas uppfattning att SIFU har en viktig funktion att fylla för framför allt den tekniska fortbildningen i små och medelstora företag.

Fonderna anser det riktigt att merkostnader för lokaliseringen till Borås tas inom ramen för ett regionalpolitiskt program, så att de inte belastar småföretagsanslaget.

Utvecklingsfonden i Hallands län anser det naturligt att SIFU för sin näringspolitiska roll erhåller ett särskilt anslag. SIFU kan inte förväntas klara en uthållig bearbetning och ett anpassat kursprogram för de mindre och medelstora företagen på rent kommersiella villkor.

Fonden ifrågasätter förslaget att SIFU:s nuvarande anslag, 12 Mkr, överförs till SIND som därefter vidarefördelar detta till SIFU i form av basanslag och programanslag. Mot bakgrund av utvecklingsfondernas erfarenheter och de motiv utredningen lämnar leder detta bara till omotiverad byråkratisering och hämmar SIFU:s möjligheter att agera marknadsanpassat och kommersiellt. SIND och utvecklingsfonderna kan dock bidra till ytterligare konkretisering av SIFU:s näringspolitiska roll genom löpande kontakt, samråd och informationsutbyte.

Sammanfattningsvis föreslår fonden att SIFU även fortsättningsvis tilldelas sitt näringspolitiska anslag direkt från regering/riksdag.

Näringsfrihetsombudsmannen anför att när det gäller subventioner just till SIFU, både i form av anslag till utbildningsinsatser och fri tillgång till tjänstebrevsrätt, har NO i beslut 1986-06-20, nr 228, redovisat principiella synpunkter, innebärande bl. a. en kritisk inställning till tjänstebrevsrätten.

Svenska Småföretagsinstitutet säger sig i stort dela RRV:s åsikter. Det är inte längre motiverat att ge SIFU fortsatt stöd. På den tiden då utbildningsutbudet för småföretag var mycket begränsat fanns skäl att finansiera ett SIFU. Men idag finns ett så brett kommersiellt utbud av all möjlig utbildning att staten ej behöver skattefinansiera SIFU som görs idag.

Att ge SIFU särskilda stödpengar för att man fått verksamheten fellokaliserad är befängt och resursslöseri.

Viktigast är dock de pedagogiska skälen. En utbildning för småföretag bör vara starkt regionaliserad. Lärare, konsulter m.fl. bör finnas nära till och ingå i det lokala nätverket av företagskontakter. Men SIFU klarar ej att arbeta regionalt. Att ändå utnyttja SIFU innebär att lokala utbildningsföretag delvis utestängs från sin hemmamarknad och effektiviteten blir lägre.

Svenska Ingenjörssamfundet framhåller att någon motsvarighet till SIFU, med ansvar för ett brett utbud av teknisk utbildning, inte finns. SIFU:s utbud med ett stort antal kursrubriker är unikt. Men det är också viktigt att påpeka att SIFU:s verksamhet inte skulle kunna bedrivas utan ekonomiskt stöd till verksamheten. Om stödet till SIFU skulle upphöra blir den sannolika följden att vissa "godbitar" kan behållas men huvuddelen av verksamheten måste läggas ned. Bara i enstaka fall kan andra kursanordnare ta över.

Sammanfattning av utredningens om vissa frågor inom mineralområdet betänkande (Ds I 1986:7)

Utveckling av landets organiserade mineraljakter

1 Bakgrund

Den organiserade mineraljaktens målsättning är att den med allmänhetens hjälp skall främja prospekteringen efter och försörjningen med mineralråvaror. Mineraljakten syftar till att stimulera allmänheten att söka efter nya uppslag till mineralfyndigheter, främst malm och industrimineral. Några uppslag kan efter olika professionella prospekteringsinsatser på sikt ge upphov till ny gruvindustriell verksamhet eller under vissa förutsättningar öka livslängden hos redan etablerad sådan verksamhet. Ett mineraljaksfynd kan således vara en betydelsefull första länk i den s.k. prospekteringskedjan från fynd av block eller observation i fast berg till gruva eller mineralbrott. Mineraljakten är därför ett välmotiverat komplement och hjälpmedel till den yrkesmässiga prospekteringen i landet. Den kan dock aldrig i sig själv bli en metod för att få fram nya fyndigheter.

I landet finns tre regionalt organiserade mineraljakter, nämligen en i Norrland, en i vissa delar av Bergslagen och en i Värmland. Den norrländska mineraljakten, som omfattar de fem nordligaste länen, leds och finansieras i huvudsak av Stiftelsen Norrlandsfonden. Denna startade efter förebild av den finska folkmalmletningen eller folkprovsverksamheten som den också benämns. Bergslagens mineraljakt omspanner för närvarande Örebro och Västmanlands län och den samordnas av respektive utvecklingsfond. Den värmländska mineraljakten har länet som geografiskt täckningsområde och länsstyrelsen har samordningsansvaret för verksamheten.

De nu aktuella mineraljakterna befinner sig alla i olika utvecklingsfaser. Den norrländska, som är äldst, har genom mer än femton års kontinuerlig verksamhet i allt väsentligt funnit sina former. Denna ingår som en integrerad del i Norrlandsfondens verksamhet. Bergslagens mineraljakt är fortfarande inne i en uppbyggnadsfas medan den i Värmland ännu befinner sig i ett initialske. För alla tre jakterna gäller att beslut om verksamheten i princip tas för ett år i taget.

De tre organiserade mineraljakterna omsätter årligen för den egentliga verksamheten tillsammans ca 3 milj. kr., varav omkring två tredjedelar finansieras med allmänna medel genom ekonomiskt stöd från i huvudsak olika regionala och lokala organ. Den resterande tredjedelen utgörs av insatser som de prospekterande organisationerna bekostar inom ramen för Norrlandsfondens och Bergslagens mineraljakter. Med utgångspunkt i vissa intressanta mineraljaksfynd lägger prospektörerna dessutom i genomsnitt ned ytterligare uppskattningsvis totalt 3 milj. kr. per år på olika uppföljande insatser.

Mineraljakten kan sägas ge upphov till två typer av resultat. Den ena utgörs av enskilda uppslag som efter olika uppföljande prospekteringsinsatser i gynnsammaste fall kan leda fram till att man påvisar en brytvärd

mineralfyndighet. Den andra innebär att ett antal enstaka mineraljaktsfynd i en region tillsammans med annan geologisk information kan ge indikation på nya malmprovinser. Denna typ av mer långsiktiga resultat från mineraljakten kan vara ett hjälpmedel för de professionella organisationerna när det gäller att styra en del av deras prospektering, t.ex. till områden som av olika skäl kanske tidigare bedömts ha en låg prospekteringspotential.

De resultat som hittills uppnåtts med den organiserade mineraljakten måste vad gäller intressanta enstaka prospekteringsuppslag betraktas som goda. Detta trots att något mineraljaktsfynd ännu inte lett till någon gruvverksamhet. Vid denna jämförelse bör dock tas i beaktande att det över huvud taget är få gruvor som öppnats under de omkring 15 år som den organiserade mineraljakten pågått i landet. Härtill kommer att det förflutit i genomsnitt 25 år mellan upptäcktsår och etableringsår för de gruvor som i dag är i drift och som upptäckts under 1900-talet. I Finland, som har en betydligt längre erfarenhet av organiserad mineraljakt, har folkprovsverksamheten hittills spelat en betydande roll för utvecklingen av landets gruvindustri. Ett stort antal av landets malmgruvor i drift är resultat av amatörfynd.

En mångfald av uppslag har framkommit vilka motiverat vidare arbeten. Totalt har mineraljakten i Norrland och Mellansverige hittills lett till ett 70-tal gruv- och mineralrätter. De flesta av dessa eller ett drygt 60-tal är inmutningar. Två av fynden har efter uppföljande arbeten resulterat i utmål; dvs. två stycken brytningsrätter. Med stöd av mineraljaktsfynd har fyra undersökningskoncessioner för uran beviljats. Vad gäller mineraljakten långsiktiga resultat kan konstateras att nya områden, som är gynnsamma för prospektering, har identifierats av de prospekterande organisationerna i Västerbottens län utanför Skelleftefältet, Västernorrlands, Jämtlands och Gävleborgs län. Det kan dessutom nämnas att mineraljakten framhåvt Norrbotten som ett molybdenförande område.

Under senare år har i skilda sammanhang den organiserade mineraljakten situation och framtida utveckling diskuterats. Även om denna verksamhet ännu så länge bedrivits under en förhållandevis kort period har det visat sig föreligga behov av förändringar i olika avseenden. De frågor som härvid aktualiserats är framför allt en organisatorisk samordning och en effektivisering av de pågående mineraljakterna samt en gemensam och vad gäller det geografiska verksamhetsområdet utökad mineraljakt i Bergslagsregionen. Även vissa andra delar av verksamheten av gemensam karaktär har uppmärksammats som nödvändiga att se över. Detta gäller främst vissa frågor med anknytning till information, marknadsföring, dokumentation och skatteplikt för priser vid mineraljakt.

Utredningen föreslår följande vad gäller mineraljaktens organisation och finansiering:

- Mineraljaktens länsprägel bevaras.
- De prospekterande organisationerna skall delta i verksamheten med egna resurser.
- Den norrländska mineraljakten fortsätter tills vidare, i vart fall under ytterligare minst fem år, som en fristående organiserad verksamhet med Norrlandsfonden som huvudman och med en oförändrad organisation, inriktning och omfattning. Norrlandsfonden och övriga finansiärer, dvs. de prospekterande organisationerna, regionala organ och kommuner, satsar till mineraljakten i Norrland under en femårsperiod i stort sett oförändrade resurser på verksamheten.
- En samordnad och utökad mellansvensk mineraljakt etableras med i första hand Bergslagsregionen som geografiskt verksamhetsområde. Utvidgningen skall ske genom en frivillig anslutning av intresserade län. Verksamheten får en varaktighet på fem år, varefter den utvärderas och omprövas.
- Den samordnade och utökade Bergslagens mineraljakt skall styras och drivas av en stiftelse med de deltagande länens utvecklingsfond (landsting) och/eller länsstyrelse som huvudmän. Utvecklingsfonden i Örebro län svarar under aktuell femårsperiod för stiftelsens kansliuppgifter. För verksamheten skall det finnas ett fast kansli med en mottagningscentral för insända prover. Detta lokaliseras till Stråssa i Örebro län.
- För den utökade Bergslagens mineraljakt skall det finansiella åtagandet vara sådant att det kan ge verksamheten en varaktighet på fem år. Vid en anslutning av fem län uppgår den årliga kostnaden till omkring 2 milj. kr., dvs. totalt ungefär 10 milj. kr. under hela perioden. Finansieringen skall ske med allmänna medel. En fjärdedel av ifrågavarande belopp samfinansieras av de deltagande länen. De resterande tre fjärdedelarna finansieras i sin helhet genom bidrag ur de medel som regeringen aviserat att ställa till Bergslagsdelegationens förfogande för utvecklingsinsatser i Bergslagen. De prospekterande organisationerna skall satsa de resurser som krävs i form av naturinsatser för att på motsvarande sätt som nu sker delta i en utökad Bergslagens mineraljakt.
- Den under fem år föreslagna försöksverksamheten med en samordnad och utökad Bergslagens mineraljakt genomförs under perioden 1987–1991. Norrlandsfondens och Bergslagens mineraljakt skall i och med utgången av år 1991 lägga fram ett gemensamt förslag till fortsatt verksamhet.

Utredningen föreslår vidare följande vad gäller vissa för mineraljakten gemensamma frågor:

- En viss samordning mellan den norrländska och den utökade Bergslagens mineraljakt skall eftersträvas under aktuell femårsperiod.

- Den organiserade mineraljakten utvecklas till en mer folkligt förankrad verksamhet genom aktiva och relativt omfattande insatser av information och marknadsföring. De olika informations- och marknadsföringsaktiviteterna riktas förutom till allmänheten även till olika yrkesgrupper som i sitt dagliga arbete är ute i skog och mark samt till skolorna. Dessa aktiviteter lämpar sig i stor utsträckning för samarbete mellan de regionala mineraljakterna.
- En riksbroschyr tas fram för mineraljakten.
- Sveriges geologiska undersökning (SGU) skall inom ramen för sina anslag bidra med information och underlagsmaterial såsom översiktskartor och utdrag ur olika databaserade register till mineraljakten.
- Det skall ankomma på SGU att svara för registrering i georegistret och dokumentation på kartor, datalistor m.m. av de mineraljaksfynd som leder till fältbesök. För att SGU skall kunna fullgöra denna uppgift skall fältbesöksprotokoll och kartmaterial kontinuerligt överlämnas till verket.
- Enskilda personer skall även i framtiden äga rätt att få tillstånd till undersökning av mineralfyndigheter. Sådana rätter skall som i dag kunna överlåtas.
- Skattefrihet införs för prispengar från mineraljakten upp till ett belopp av 15000 kr.

Sammanfattning av remissyttranden över utredningens om vissa frågor inom mineralområdet betänkande (Ds I 1986: 7) Utveckling av landets organiserade mineraljakter

Efter remiss har yttranden över utredningen avgetts av statens industriverk, Sveriges geologiska undersökning, nämnden för statens gruvegenom, länsstyrelsen i Värmlands län, länsstyrelsen i Västmanlands län, länsstyrelsen i Örebro län, länsstyrelsen i Uppsala län, länsstyrelsen i Östergötlands län, länsstyrelsen i Södermanlands län, länsstyrelsen i Kopparbergs län, länsstyrelsen i Norrbottens län, länsstyrelsen i Västerbottens län, länsstyrelsen i Jämtlands län, länsstyrelsen i Västernorrlands län och länsstyrelsen i Gävleborgs län, landstinget i Västmanlands län, landstinget i Örebro län, landstinget i Uppsala län, landstinget i Östergötlands län, landstinget i Kopparbergs län, landstinget i Norrbottens län, landstinget i Västernorrlands län, landstinget i Gävleborgs län, stiftelsen Västmanlands läns utvecklingsfond, stiftelsen Örebro läns utvecklingsfond, stiftelsen Uppsala läns utvecklingsfond, stiftelsen Östergötlands läns utvecklingsfond och Norrlandsfonden.

Vissa remissinstanser har till sina yttranden fogat yttranden från andra instanser. Sålunda har av länsstyrelsen i Värmlands län bifogats yttranden från Filipstads och Torsby kommuner, Bergsskolan i Filipstad, av länsstyrelsen i Örebro län från Lindesbergs kommun, av länsstyrelsen i Östergötlands län från Motala kommun, av länsstyrelsen i Västerbottens län från stiftelsen Västerbottens läns utvecklingsfond samt Malå och Storumans kommuner.

1 En samordnad och utökad mineraljakt i Mellansverige

Utredningen föreslår att en samordnad och utökad mellansvensk mineraljakt etableras med i första hand Bergslagsregionen som geografiskt verksamhetsområde. Utvidgningen skall ske genom en frivillig anslutning av intresserade län. Verksamheten får en varaktighet på fem år, varefter den utvärderas och omprövas.

En fjärdedel av kostnaden för den samordnade mellansvenska mineraljakten bör samfinansieras av de deltagande länen. Resterande tre fjärdedelar bör finansieras genom bidrag ur de medel som regeringen aviserat att ställa till Bergslagsdelegationens förfogande för utvecklingsinsatser i Bergslagen. De prospekterande organisationerna skall delta i verksamheten med egna resurser.

Vid en anslutning av fem län uppgår den årliga kostnaden till ca 2 milj. kr.

Mineraljakten skall styras och drivas av en stiftelse med de deltagande

länens utvecklingsfond (landsting) och/eller länsstyrelse som huvudmän. Utvecklingsfonden i Örebro län bör svara för stiftelsens kansliuppgift. För verksamheten skall finnas ett fast kansli med en mottagningscentral för insända prover lokaliserat till Stråssa i Örebro län.

De flesta remissinstanser tillstyrker utredningens förslag varvid man framhåller vikten av en lokal och regional förankring av verksamheten. *Länsstyrelserna i Västmanlands, Örebro och Kopparbergs län* har tillstyrkt förslaget och anmäler att man önskar delta i en samordnad mineraljakt.

Flera av de berörda länen har dock framfört synpunkter om i vilken omfattning man önskar delta i mineraljakten.

Länsstyrelsen i Värmlands län framhåller att det är mycket viktigt att mineraljakten har en stark lokal förankring. Därför pågår nu en uppbyggnad av en organisation för att bedriva en mineraljakt i länet. Länsstyrelsen tillstyrker således inte utredningens förslag om en samordnad mineraljakt. Om en samordnad mineraljakt startas föreslår länsstyrelsen att det centrala kansliet och mottagningscentralen lokaliseras till Bergsskolan i Filipstad.

Länsstyrelsen i Östergötlands län tillstyrker utredningens förslag men konstaterar samtidigt att länsstyrelsen för närvarande saknar ekonomiska resurser för att finansiera ett femårigt deltagande.

Länsstyrelsen i Uppsala län är i princip positiv till förslaget men är för närvarande inte beredd att delta i den samordnade mineraljakten.

Länsstyrelsen i Södermanlands län tillstyrker förslaget men anser en varaktighet av tre år vara mer lämplig.

Norrlandsfonden anser att den aktuella mineraljakten i landet med fördel kan sammanföras i en organisation. SIND är därvid det naturliga organet, men övergångsvis kan Norrlandsfonden vara huvudman för verksamheten. Även *länsstyrelsen i Västerbottens län* och *Malå kommun* anser att Norrlandsfonden bör ansvara för undersökning av fynd från såväl Norrlandslänen som övriga län.

SIND framhåller att även om vissa ekonomiska och administrativa fördelar skulle kunna vinnas vid en gemensam mineraljakt under Norrlandsfondens ledning är det SIND:s åsikt att möjligheten att aktivera flera deltagare i Bergslagens mineraljakt, som en följd av lokal anknytning, talar för utredningens förslag om två jämbördiga mineraljakter.

2 Den norrländska mineraljakten

Den norrländska mineraljakten bör, enligt utredningen, fortsätta tills vidare som en fristående organiserad verksamhet med Norrlandsfonden som huvudman och med en oförändrad organisation, inriktning och omfattning.

Förslaget tillstyrks av samtliga remissinstanser som har yttrat sig över förslaget.

3 Vissa för mineraljakten gemensamma frågor

Utredningen föreslår att en viss samordning mellan den norrländska och Bergslagens mineraljakt eftersträvas under den aktuella femårsperioden.

Vidare bör Norrlandsfondens och Bergslagens mineraljakt i och med utgången av den första femårsperioden lägga fram ett gemensamt förslag till fortsatt verksamhet.

Flertalet remissinstanser tillstyrker eller har inget att erinra mot utredningens förslag.

Länsstyrelsen i Västerbottens län påpekar att kunnandet i Norrlands-länen bör utnyttjas, då mineraljakten organiseras i andra delar i landet. Länsstyrelsen förordar att Norrlandsfonden ansvarar för undersökning av intressanta fynd från hela landet. Även *länsstyrelsen i Västernorrlands län* anser att Norrlandsfondens fortsatta samordningsroll bör markeras.

4 SGU:s uppgift i mineraljakten

SGU skall inom ramen för sina anslag bidra med information och underlagsmaterial såsom översiktskartor och utdrag ur olika databaserade register till mineraljakten.

Det skall ankomma på SGU att svara för registrering och dokumentation av de mineraljaksfynd som leder till fältbesök. För att SGU skall kunna fullgöra denna uppgift bör fältbesöksprotokoll och kartmaterial kontinuerligt överlämnas till verket.

Flertalet remissinstanser är positiva till eller har inget att erinra mot utredningens förslag.

SGU är positiv till utredningens förslag om verkets roll i mineraljakten men påpekar att kostnaderna för att genomföra dessa förslag inte ryms inom SGU:s ordinarie budget. Genomförandet förutsätter således att extra anslag tillförs SGU. SGU föreslår även att verket som opartisk myndighet deltar i bedömningen av värdet av insända prov.

Länsstyrelsen i Jämtlands län understryker nödvändigheten av att alla uppgifter och data från mineraljakten finns lätt tillgängliga inom resp. region. Huvudarkivet för Norrlands mineraljakt bör därför även fortsättningsvis ligga i anslutning till ledningsorganisationen i Luleå.

Länsstyrelsen i Västernorrland anser att Norrlandsfonden primärt bör registrera de mineraljaksfynd som leder till fältbesök.

5 Skatteplikt för priser vid mineraljakt

Utredningen föreslår att skattefrihet införs för prispengar från mineraljakten upp till ett belopp av 15 000 kr.

Flertalet remissinstanser tillstyrker utredningens förslag och framhåller att det är mycket angeläget att en skattbefrielse införs.

Televerkets satsningar inom forskning och utveckling samt bidrag till det svenska informationsteknologiprogrammet (skrivelse till regeringen från Televerket)

1 Bakgrund

Televerket har i sin treårsplan kortfattat beskrivit sina planerade satsningar på forskning och utveckling (FoU). Avsikten med denna skrivelse är att ge mera detaljer om Televerkets FoU-program. Under förberedelsearbetet för ett handlingsprogram inom informationsteknologiområdet har Televerket funnit det angeläget att, som en del av sitt sektorsansvar för FoU på telekommunikationsområdet göra vissa insatser. I syfte att ge en samlad bild av televerkets insatser anges i skrivelsen också vilka projekt och teknikområden som enligt Televerkets uppfattning bör stödjas av informationsteknologiprogrammets del 4 (IT:4).

De demonstrationsprojekt rörande teleteknikens tillämpningar vilka Televerket tidigare informerat om finns också beskrivna. Då dessa projekt demonstrerar olika användarnära och för samhället väsentliga tillämpningar av teleteknik och informationsteknik måste de betraktas som en integrerad del av IT: 4-programmet vilket därigenom blir användar- och behovsstyrt.

Demonstrationsprojekten skall också visa hur informationstekniken kan användas som stöd för regionala verksamheter. Rapporten anger dessutom vissa möjligheter att använda IT:4-programmet för utvecklingssatsningar i regionala stödområden.

Internationellt satsas idag stora summor på investeringar och utveckling inom informationsteknologiområdet som omfattar konstruktion och användning av system och datorer för att lagra, bearbeta och kommunicera information. Utvecklingstakten inom området är mycket hög, och produkter och system blir allt mer komplexa.

För att på bästa sätt utnyttja landets resurser och främja konkurrenskraften gentemot utlandet råder bred enighet om att det behövs en nationell samordning och samling på IT-området. Televerket anser att genom ett program för industriell utveckling med deltagande av stat och näringsliv kan landets resurser utnyttjas optimalt och kompetens byggas upp som behövs för att svenskt näringsliv på jämställd fot skall kunna delta i internationella utvecklingsprogram. Detta blir i framtiden nödvändigt för att få tillgång till utländska forskningsresultat.

En nationell satsning inom IT:4 bör bygga vidare på de resultat som uppnåtts genom STU:s satsningar och nationella mikroelektronikprogrammet, NMP. Områden av gemensamt intresse för staten och näringslivet är till exempel en fortsatt satsning på konstruktions- och underhållshjälpmedel för komplexa system och för maskin- och programvara. Tillämpningar såsom ökad integration mellan konstruktion, produktion och höghastighetskommunikation är också av stort intresse. Televerket är berett att på

statsmakternas uppdrag under en treårsperiod satsa 85 MSEK/år på utvecklingsprojekt inom IT:4 utanför Televerkets FoU-program. Televerket räknar med att svensk industri bidrar med lika mycket till denna del, vilket har indikerats från industrins sida.

Televerket har också ett intresse av att sprida kunskap om informations-teknologins möjligheter och är därför berett att på statsmakternas uppdrag satsa 15 MSEK/år under tre år på demonstrationsprojekt rörande IT-teknologins användning. De flesta av dessa projekt utförs regionalt i landet.

2 Televerkets satsningar på egen FoU

Förutom satsningarna på IT:4 programmet planerar televerkskoncernen att under perioden 1988–1990 utifrån företagsmässiga grunder satsa i genomsnitt 700 MSEK/år på forskning och utveckling. Av detta avser under det första året ca 500 MSEK/år utvecklingsverksamhet och 150 MSEK forskningsverksamhet. Målet för utvecklingsverksamheten är att, med ett tidsperspektiv på max fem år ta fram nya tjänster och produkter samt öka effektiviteten, kvaliteten och flexibiliteten i Televerkets nät och hos dess tjänster. Forsknings- och utvecklingsverksamheten bedrivs delvis i Televerket och dess olika bolag, t.ex. TELI och Telelogic samt i samarbete med Ericsson på ELLEMTEL.

För att kunna behålla sin plats som en av de mest avancerade teleförvaltningarna i världen och aktivt kunna delta i det internationella och europeiska arbetet att standardisera nya telenät och deras tjänster krävs en omfattande forskningsverksamhet. Många av teleförvaltningarna i de större europeiska länderna kan genom sin storlek satsa betydligt mer än vad Televerket gör. I många av de europeiska länderna har teleförvaltningarna därtill stöd av helt eller delvis statligt finansierade IT-program.

För att få så stor utdelning som möjligt på sina egna begränsade resurser deltar Televerket när så är möjligt i europeiskt forskningssamarbete. Televerket har således sedan mer än tio år deltagit i det så kallade COST-samarbetet som uttryckligen varit begränsat till forskning och som inneburit koordination av resurser och utbyte av erfarenheter. EG har genom RACE-programmet startat en långsiktig utveckling av ett europeiskt bredbandsnät. Trots att EG-kommissionen från början sagt att endast företag i EG-länder får deltaga har Televerket fått komma med som fullvärdig deltagare i bildkodningsprojektets definitionsfas, dock utan det finansiella bidrag som normalt utgår från EG. Härigenom får Televerket full insyn i vad som sker i de övriga RACE-projektens definitionsfaser. Televerket deltar också i olika EUREKA-projekt: COSINE som avser att bygga ett datakommunikationsnät för universitet och högskolor enligt de s.k. OSI-rekommendationerna, EUREKA Software Factory och PROMETHEUS som drivs av den europeiska bilindustrin och i vilket även Vägverket deltar.

Televerkets forskningsinsatser faller huvudsakligen inom IT-området. Bland Televerkets insatser kan nämnas följande områden.

2.1.1 Komponenter och mikroelektronik

Televerket satsar ca 15 MSEK på bland annat komponenter för optisk kommunikation samt grindmatriser och konstruktionssystem för kretsar, VLSI, inom ramarna för NMP och dess fortsättning.

2.1.2 Stödsystem

Televerket satsar 30 MSEK/år inom datalogi och expertsystemteknik. Syftet är att skapa stödsystem, verktyg och programutvecklingsmiljöer som höjer produktivitet och kvalitet vid produktion och underhåll av programvara. Televerket satsar också ca 15 MSEK/år inom området kommunikations-arkitekturer och protokoll, särskilt OSI- tillämpningar.

2.1.3 Tillämpningar

Televerket satsar ca 10 MSEK/år på bildkodning, ca 10 MSEK/år på talkodning och ca 15 MSEK/år på radioteknisk forskning. Televerket har också forskning på optokommunikation, där ett spjutspetsprojekt är att utveckla ett system för koherent kommunikation 3,5 MSEK/år. På expertsystemteknik satsar Televerket för närvarande ca 15 MSEK/år. Den största satsningen gäller uppbyggnad av stödsystem för drift och underhåll. Televerket satsar ca 7 MSEK/år på programvara för ingenjörsarbetsplatser med distribuerad databehandling, kommunikation och arkivering av tekniska dokument enligt internationella standards.

3 Industriella utvecklingsprojekt inom IT-programmet

Televerket är berett att tillsammans med STU, försvaret och näringslivet från och med 87-07-01 starta programmet IT:4, för industriella tillämpningsprojekt inom områdena mikroelektronik och informationsteknologi. Televerkets satsning skulle kunna uppgå till 85 MSEK/år under tre år. Programmet tas fram genom diskussion mellan industri, STU, FMV, Televerket och högskoleväsendet. Inom programmet skall möjligheterna till gemensam teknikupphandling från Televerket och försvaret beaktas.

Satsningarna bör enligt Televerkets uppfattning ske på ett sådant sätt att de resulterar i kompetensuppbyggnad inom stat och näringsliv, samt på universitet och högskolor. Resultaten skall kontinuerligt kunna uppdateras, förbättras och hållas tillgängliga. Satsningen bör bygga vidare på de kompetenscentra som finns i landet. Härigenom stimuleras enligt Televerkets mening den regionala utvecklingen utanför Stockholms-regionen.

Televerket vill satsa på områden som beskrivs i det följande, under förutsättning att STU och försvaret bidrar med kompletterande satsningar. Alla sifferuppgifter avser enbart Televerkets satsningar. Programmets totala kostnader blir 3–4 gånger större. Dessa ytterligare satsningar täcker kompletterande projekt och ger Televerkets projekt full slagkraft.

3.1 Krets- och processutveckling

Utvecklingen på elektroniksidan går stadigt mot att allt fler funktioner integreras på ett chips. Detta gör att konstruktion av system i framtiden kan komma att i större utsträckning utgöras av kretskonstruktion. För att behålla Sveriges kompetens inom systemkonstruktion är det därför viktigt att utveckla även kompetensen inom kretskonstruktion inom landet. En satsning på krets- och processutveckling avses därför ej primärt leda till processlinjer för tillverkning av komponenter i stora volymer utan till möjligheter att inom landet tillverka små volymer av de mest avancerade och strategiskt viktigaste kretsarna.

Genom NMP har kompetens och resurser byggts upp inom området, bl. a. på IM (Institutet för Mikrovågsteknik), som bör stödjas i sin forskning inom mikroelektronik och närliggande områden (6 MSEK).

Redan idag ställs allt större krav på snabbhet och tillförlitlighet ifråga om telekommunikation. Framtidens tjänsteintegrerade digitala telenät kommer i hög grad att bygga på fiberoptiska system. Ett strategiskt område för landet är därför satsningar på konstruktion av integrerad optik (10 MSEK) och integrerade höghastighetskretsar (4 MSEK).

Genom att datoriseringen i allt snabbare takt griper in i allt fler områden ökar kraven på säker och behändig utrustning. En komponent allt fler kommer i kontakt med är bildskärmar. Inom Sverige finns idag ett internationellt erkänt kunnande inom området flata bildskärmar. Området föreslås stödjas med 3 MSEK.

3.2 Hjälpmedel för komponent- och systemkonstruktion

Konstruktionsmetodik för system, programvara och komponenter måste i framtiden ses som ett sammanhängande konstruktionssystem. Detta skall ge möjlighet till snabb framtagning av system och produktmodeller som lätt kan anpassas till användarnas krav och som genererar ändringsbar och återanvändningsbar programvara med hög driftsäkerhet.

Utvecklingen av ett konstruktionssystem för ingenjörsarbete som skall användas på idag befintliga arbetsstationer kräver framtagning av väl utvecklade generella, portabla funktioner realiserade i programvara. Dessa funktioner skall ge stöd för t.ex. konstruktion, dokumentation, programmering och övrig relativt avancerad databehandling i distribuerade miljöer (10 MSEK).

Som en del i ett sådant programpaket ingår funktioner för konstruktion av VLSI-kretsar. Det arbete som sker inom NMP-CAD bör därför fortsätta och möjligheter till samordning med europeiska projekt tillvaratas (6 MSEK).

Ett område av ökande betydelse är metoder för utveckling av portabel och återanvändningsbar programvara (7 MSEK). Programvaruteknik är ett av de områden där en fortsatt samordning med europeiska satsningar som EUREKA Software Factory bör ske.

I framtida konstruktions- och produktionssystem kommer kommunikationen mellan kunder, konstruktörer, legotillverkare och tillverkningsenheter att öka. Detta beror på ökad integration mellan konstruktion och produktion (CAD/CAM) samt ökande automatisering inom produktionen.

Ett ökat kommunikationsbehov ställer ökade krav på enhetliga och fungerande standards. En satsning bör därför ske på implementering och testning av kommunikationsarkitekturer och protokoll för datanät, i produktions- och kontorsmiljö enligt OSI-modellen (7 MSEK). Denna satsning skall samordnas med nationella och europeiska satsningar typ SUNET, COSINE och RARE.

I takt med att produkters komplexitet ökar, ökar också svårigheterna att effektivt förvalta och underhålla dem. En satsning på framtagning av ett hjälpmedel för förvaltning och underhåll av maskin- och programvarusystem bör därför kunna komma till nytta för svensk industri, försvar och statliga verk (7 MSEK).

3.3 Systemprojekt

Samtidigt som Televerket av kapacitetsskäl snabbt inför optiska fibrer bedrivs i samarbete med Ericsson framtagning av optiska system och byggstenar. Genom en utveckling av ett optiskt höghastighetssystem för användning i televerkets nät byggs vidare kunskap upp om hantering och realisering av fiberoptiska system och systemkomponenter även för andra tillämpningar inom Sverige (5 MSEK).

Vid deltagande i europeiska projekt typ RACE eller EUREKA handikappas svenskt näringsliv i viss mån av att företag från EG-länderna får bidrag till projektkostnaderna från EG-kommissionen. Sverige har idag en internationellt erkänd kompetens inom bildkodningsområdet. En fortsatt satsning på att tillvarata och vidareutveckla denna genom vidare deltagande i RACE-projekt bör stödjas (7 MSEK).

Ett projekt som spänner över ett flertal kunskapsområden och industribranscher är det europeiska projektet PROMETHEUS som syftar till ett säkrare framtida vägnät och trafiksystem. I utvecklingsarbetet kommer en betydande del att ske inom IT-teknologier varför dessa satsningar bör stödjas av IT-programmet (5 MSEK).

Inom landet finns en väl utvecklad kompetens inom radiokommunikation. Genom utveckling av ett digitalt radionät inklusive studier kring kodnings- och transmissionsfrågor vidareutvecklas denna kompetens (3 MSEK).

Bättre informationsbehandling, ökad kommunikation mellan människor och högre servicenivåer är starka drivkrafter för utveckling av effektivare kontorsinformationssystem. Genom en satsning på utveckling av ett objektorienterat kontorssystem ges möjligheter till att praktiskt prova utveckling av applikationer i större distribuerade kontorsinformationssystem (5 MSEK).

4 Demonstrationsprojekt av användningen av ny teknik

Prop. 1986/87:74

Televerket är berett att satsa 15 MSEK/år under perioden 1987/88–1989/90 på projekt som prövar användningen av ny informationsteknologi. Projekten skall innehålla användartillämpningar av generell natur, bidra till ökad datamognad och kunna förväntas visa ekonomiska och/eller regionalpolitiska effekter.

Kort beskrivning av vissa föreslagna projekt följer nedan. För utförligare beskrivning hänvisas till "Rapport till regeringen angående studier av användning av ny teleteknik" vilken utarbetats av Televerket och Statskontoret och överlämnats till regeringen 1986-04-24 samt dokument rörande Data och Elektronik i X-län (DEX) utarbetade av Länsstyrelsen och Utvecklingsfonden i Gävleborgs län. Även andra projekt än nedan redovisade kan bli aktuella.

Vid behov av anpassning och utveckling av telekommunikationsprocedurer förutsätts generellt i projekten att OSI-modellen (Open System Interconnection) tillämpas. En gemensam resurs för projekten kommer att tillskapas för att stödja en användarrelaterad OSI-anpassning.

Televerket kommer att i samarbete med de olika lokala intressenterna gå igenom samtliga projektförslag för att tillse att projekten i största möjliga utsträckning stöder och kompletterar varandra. Genom dessa projekt kommer svensk förvaltning och svenskt näringsliv att få stora möjligheter till kostnadsbesparande rationaliseringar genom standardisering och ny teknik. Samtidigt får de utvecklande instanserna inom industri och högskola snabb återmatning av användarnas krav och erfarenheter. Televerket kommer därvid att tillse att frågor rörande samhällets sårbarhet beroende på IT-systemens ofullständigheter beaktas.

Televerket förutsätter även inom detta område att berörda intressenter får möjlighet att ställa upp med belopp som motsvarar Televerkets satsningar. Televerket anser inte att det föreslagna beloppet på 15 MSEK/år kan täcka investeringar varken i telenät eller hos användare bortsett från kostnader för modellförsök. Nödvändiga investeringar bör enligt Televerkets uppfattning göras efter normala affärsmässiga kalkyler av dem som skall äga och driva utrustningarna i fråga.

4.1 Projektförslag

4.1.1 Utbildning – Distansundervisning och TV-möten

Utveckling av telenäten och bildkodningstekniker skapar allt bättre förutsättningar för videokommunikation av olika slag. Genom distansundervisning via TV och TV-möten bör rese- och traktamentskostnader liksom kostnader för produktionsbortfall kunna minskas. Likaså bör positiva effekter i form av bättre utnyttjade lärarresurser och bättre förankrade och snabbare beslut kunna erhållas.

Försvarets förvaltningsskola genomför prov mellan Östersund, Karlstad

(Karolinen), Stockholm (MHS) i samarbete med FMV, FRI och MHS med distansundervisning och TV- konferenser.

Prop. 1986/87:74

4.1.2 Teletillämpningar inom sjukvården, effektivisering av sjukvårdsverksamheten inom Malmöhus landsting

Genom ett flexibelt kommunikationsnät och effektiv telekommunikation bör landstinget kunna rationalisera verksamheten och ge bättre service till allmänheten.

Inom landstinget bedrivs försök att med användning av modern teknologi knyta ihop olika servicecentra, t.ex. genom att snabba upp remisshantering via datorstöd för meddelandehantering och överföring av röntgenbilder i telenätet. Landstinget, Kommundata, Televerket och Ericsson deltar i försöket.

4.1.3 Utveckling av organisationers effektivitet

Inom Kalmar kommun pågår försök med effektivisering av den kommunala och regionala verksamheten med hjälp av informationsteknologi. En spridd användning av datorstöd för hantering av information inom kommunala och regionala verksamheter bör skapa goda förutsättningar för decentralisering, effektivisera det interna informationsflödet och bidra till större öppenhet mot näringsliv och allmänhet.

I projektet deltar Kalmar kommun, Länsstyrelsen, Kommundata och Televerket. Projektet bör också kopplas till Statskontorets arbete med att utveckla en kommunikationsstrategi för statsförvaltningen.

4.1.4 Utveckling av telekommunikationsnätet i Gävleborgs län

Näringslivets struktur och geografiska läge ger goda förutsättningar för utvecklingsarbete i Gävleborg. Många nya satsningar inom data- och elektronikområdet sker även i länet. Det föreslagna projektet drivs i Gävleborgs län i samarbete mellan Utvecklingsfonden, Länsstyrelsen, Ericsson och Televerket och syftar till att stärka näringslivets förutsättningar genom effektivisering av informationshanteringen.

4.1.5 Regional företagsutveckling

Stiftelsen Elektronik och Data i Värmlands län arbetar med ett antal teknikspridningsprojekt inom områden som bedöms ha betydelse för Värmlands utveckling. Här föreslås en förstudie rörande teleteknik som medel att öka konkurrenskraften via affärsutveckling och bättre service för företag och offentlig förvaltning i Värmland.

4.1.6 Regional informationsförmedling

Inom Härnösands kommun pågår ett antal aktiviteter för att med hjälp av telekommunikation och datorbaserade informationssystem bättre tillgodo-

se medborgarnas behov av informationstjänster samt förenkla informationsutbytet mellan myndigheter. Ett informellt arbete bedrivs i samverkan mellan bl. a. länsstyrelsen, försäkringskassan, länsarbetsnämnden och landstinget kring en förstudie rörande förstärkning av den lokala informationsspridningen och användningen av datatjänster.

4.1.7 Telekommunikation för transport och godshantering

Inom Transport Data Link (TDL) har utvecklats grundläggande kommunikations- och informationstjänster som tillsammans med SWEPROs regelverk bidrar till att skapa en ur informationssynpunkt papperslös transportkedja. Genom detta kan genomloppstiden för varor inom, till och från Sverige minska, något som kan minska den genomsnittliga kapitalbindningen med 90 Mdr kronor.

I utvecklingsarbetet deltar Tullverket, Televerket, Swepro, datorleverantörer med flera. Utveckling av konceptet sker under överinseende av ett "Intressent- och produktråd" med ca 50 olika intressenter.

4.2 Organisation för satsningar på projekt

En referensgrupp bör bildas för att i samråd med respektive projektansvariga ta fram operativa projektplaner, inklusive planer för utvärdering och spridning av resultat samt en finansieringsbild som ger besked om på vilket sätt ekonomiskt stöd skall lämnas. I referensgruppen, som leds av Televerket bör förslagsvis ingå representanter för STU, Statskontoret och LKD.

Televerket fattar efter rekommendation av referensgruppen beslut om satsningar. Vid beslut skall möjligheter till gemensam utveckling och samordning mellan projekten som nämnts beaktas.

Såväl Kommunikationsdepartementet som det eventuella programrådet för IT:4-programmet kommer att hållas kontinuerligt informerade om demonstrationsprojektens utveckling.

5 Regionala synpunkter

I IT:4-programmet kommer universitet, högskolor och institut, företag och statliga verk att delta. Det är viktigt att befintliga kompetenscentra utnyttjas, var de än finns i landet. SICS (Swedish Institute of Computer Science) och SISU (Svenska Institutet för Systemutveckling) samt IM (Institutet för Mikrovågsteknik) kommer att vara väsentliga stöttepelare.

Televerket bedriver idag FoU inom IT-området på följande orter utanför Stockholm: Luleå, Sundsvall, Uppsala, Nynäshamn, Linköping, Göteborg och Malmö. För att stödja de regionalpolitiska satsningarna är Televerket berett att utöka sin FoU-verksamhet på de av ovanstående platser där det finns möjlighet att rekrytera kompetent personal.

Televerket är dessutom berett att undersöka möjligheterna att starta FoU-verksamhet inom IT-området på lämplig plats i Bergslagen och i Kalmar, under förutsättning att de två första årens kostnader för utbild-

nings- och upplärningsverksamhet täcks genom regionalt stöd. De erfarenheter televerkskoncernen fått genom uppbyggnaden av FoU-verksamhet i Luleå och Sundsvall bör härvid kunna vara vägledande.

Prop. 1986/87:74

6 Styrning av och samordning inom IT-programmet

Televerket förutsätter att IT:4-programmet kommer att styras av ett programråd där de väsentliga statliga och privata intressenterna ingår. Då detta programråd kan bli relativt stort torde det vara lämpligt att rådet tillsätter ett verkställande utskott till vilket de olika projektens ledningar rapporterar. Televerket är berett att administrativt och ekonomiskt bidra till denna verkställande ledning och till den heltidsarbetande stab denna ledning behöver.

I fullt samförstånd med Televerket har också STU och FMV utarbetat förslag till projekt för IT:4. Bortsett från vissa speciella militära inriktningar är STUs och FMVs förslag i grunden sammanfallande med eller kompletterande till Televerkets förslag. Televerket ser därför inga större problem att sammanföra de tre förslagen till ett gemensamt program.

Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Förslag till lag om ändring i lagen (1982: 617) om utländska förvärv av svenska företag m. m.	5
Förslag till lag om ändring i lagen (1982: 618) om utländska förvärv av fast egendom m. m.	8
Förslag till lag om ändring i lagen (1983: 1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m. m.	10
Förslag till lag om ändring i lagen (1983: 1092) med reglemente för allmänna pensionsfonden	11
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 5 februari 1987 ..	12
1 Inledning	12
2 Näringspolitikens utgångspunkter	15
2.1 Näringspolitiken efter år 1982	15
2.2 Målen för näringspolitiken	18
2.3 Motiven för en offensiv näringspolitik	19
2.4 Näringspolitikens roll	21
2.5 Näringspolitikens medel	23
3 Svenskt näringsliv i ett internationellt perspektiv	26
3.1 1970-talets strukturproblem	26
3.2 Den industriella återhämtningen	28
3.3 Framtidsbilder	33
4 Näringspolitikens principiella inriktning	38
4.1 Erfarenheter av strukturomvandlingen	38
4.2 Tre delmål för strukturomvandlingen	41
4.2.1 Effektivisering	41
4.2.2 Differentiering	42
4.2.3 Uppgradering	45
4.3 Näringspolitiken och välfärden	46
4.4 Näringspolitik inför 1990-talet – ett tiopunktsprogram	47
5 Ekonomisk-politiska ramförutsättningar m. m. för tillväxt och förnyelse	50
5.1 Inledning	50
5.2 Riskkapitalmarknaden	51
5.3 Kreditmarknaden	53
5.4 Företagsbeskattningen	54
5.5 Vissa finansiella insatser	56
5.5.1 Exportkreditfinansiering	56
5.5.2 Sveriges Investeringsbank AB	57
6 Infrastruktur	59
6.1 Infrastrukturens betydelse för näringslivets utveckling	59
6.2 Energi	60
6.3 Transporter	60
6.4 Utbildning	62
6.5 Telekommunikationer	64

7	Avreglering och regelförenkling	67
7.1	Allmän bakgrund	67
7.2	Normgruppen	67
7.3	Uppnådda resultat och aktuella initiativ	68
7.4	Det fortsatta arbetet med avreglering och regelförenkling gentemot näringslivet	73
7.5	Förenkling och anpassning av den näringspolitiska finan- sieringen	75
8	Näringspolitikens roll vid större industrikriser	78
8.1	Bakgrund	78
8.2	Den tidigare krishanteringen	78
8.3	Principer för krisföretagsstöd	80
8.4	Principer för krisortsinsatser	82
9	Internationella investeringar	87
9.1	Inledning	87
9.2	Svenska företags investeringar i utlandet	88
9.2.1	Utvecklingen av utlandsinvesteringar och deras effekter ..	88
9.2.2	Direktinvesteringskommitténs förslag till åtgärder	89
9.2.3	Remissinstansernas synpunkter	90
9.2.4	Min bedömning beträffande svenska företags investeringar i utlandet	92
9.3	Utländska företagsetableringar och investeringar i Sverige ..	94
9.3.1	Omfattning m. m.	94
9.3.2	Gällande regler om utländska investeringar i Sverige m. m.	96
9.3.3	Handläggningen i förvärsärendena och grunderna vid till- lämpningen av företagsförvärvslagen	97
9.3.4	Förslag till lag om ändring i lagen om utländska förvärv av svenska företag m. m.	99
9.3.5	Utlänningars köp av svenska börsregistrerade aktier i vissa fall	100
10	Teknisk forskning och utveckling	104
10.1	Teknikpolitiken	104
10.1.1	Allmän inriktning	104
10.1.2	Teknikpolitikens delar	106
10.1.3	Aktuella insatser	106
10.2	Nationellt program på informationsteknologiområdet	107
10.2.1	Översikt över informationsteknologiprogrammet	107
10.2.2	Industriell utveckling inom systemteknikområdet	111
10.2.3	Spridning på bredden av informationsteknologisk kompe- tens	115
10.3	Stimulans till förnyelse genom forskning och utveckling ..	116
10.3.1	Verksamheten vid styrelsen för teknisk utveckling	116
10.3.2	Industriellt utvecklingsarbete och Industrifonden	134
10.3.3	Forskningssamarbete med Europeiska Gemenskaperna ..	139
10.3.4	EUREKA	141
10.3.5	Forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag	142
10.4	Stöd till teknisk infrastruktur	143
10.4.1	Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet	143

11	Småföretagsutveckling	145	Prop. 1986/87: 74
11.1	Inledning	145	
11.2	Småföretagspolitikens mål och medel	147	
11.3	De regionala utvecklingsfonderna	149	
11.4	Vissa finansieringsfrågor	151	
11.5	Nyetablelingsinsatser m. m.	154	
11.6	Underleverantörsfrågor	157	
11.7	Utbildningsfrågor	158	
11.8	Teknikspridning	160	
11.9	Design och kvalitet	162	
11.10	Kooperativ utveckling	164	
12	Statsägda företag	165	
12.1	Bakgrund	165	
12.2	De senaste årens utveckling	167	
12.3	Den fortsatta ägarpolitiken	175	
12.4	Samordning inom den statliga företagsgruppen	181	
12.5	Ändrade ekonomiska befogenheter för affärsverket FFV	182	
13	Utvecklingsinsatser i vissa branscher	184	
13.1	Inledning	184	
13.2	Mineralpolitik	185	
13.2.1	Internationell översikt	185	
13.2.2	Svenska förhållanden	187	
13.2.3	Mineralpolitikens mål och medel	188	
13.2.4	Program för utökad prospektering m. m.	191	
13.2.5	Ny minerallagstiftning	195	
13.2.6	Olje- och gasletning i Östersjön	195	
13.3	Utvecklingsinsatser inom den träbearbetande industrin	196	
13.4	Havsindustriell kompetensutveckling	200	
13.5	Strukturpåverkande insatser	203	
14	Utrednings- och samrådsverksamhet	206	
14.1	Inledning	206	
14.2	Utredningsverksamheten vid statens industriverk	206	
14.3	Samrådsverksamheten vid industridepartementet	210	
15	Upprättade lagförslag	212	
16	Hemställan	213	
17	Anslagsfrågor för budgetåret 1987/88	214	
18	Beslut	227	

Bilagor

Bil. 1	Lagrådsremiss	228
Bil. 2	Lagrådets yttrande över lagförslagen	259
Bil. 3	Promemoria om Svenskt näringsliv i ett internationellt perspektiv	260
Bil. 4	Sammanfattning av Konkursutredningen (SIND 1985: 7)	383
Bil. 5	Sammanfattning av remissyttranden över konkursutredningen	386

Bil. 6	Sammanfattning av statens industriverks rapport Kompetensutveckling för konkurrenskraft	413	Prop. 1986/87: 74
Bil. 7	Sammanfattning av remissyttranden över rapporten	417	
Bil. 8	Sammanfattning av utredningens om vissa frågor inom mineralområdet betänkande (Ds I 1986: 7) Utveckling av landets organiserade mineraljakter	430	
Bil. 9	Sammanfattning av remissyttranden över betänkandet . . .	434	
Bil. 10	Televerkets satsningar inom forskning och utveckling samt bidrag till det svenska informationsteknologiprogrammet .	437	

